DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

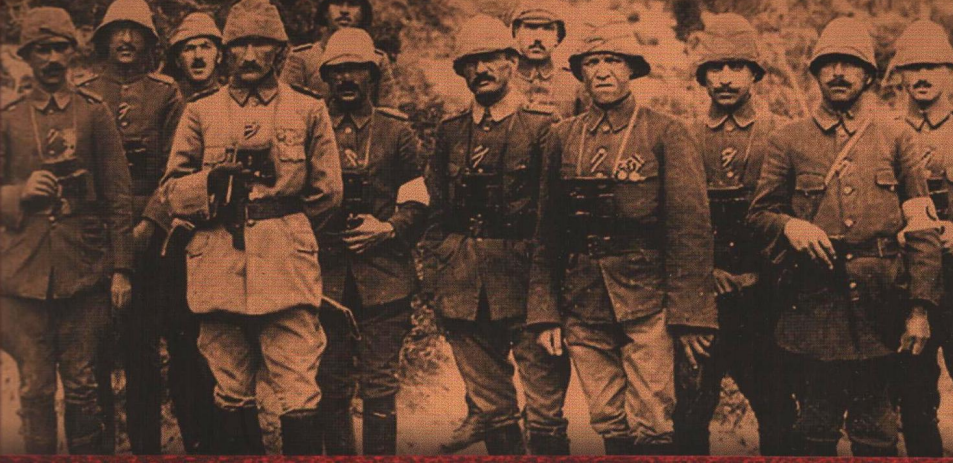

Çanakkale Muharebeleri

Anlatım ve Değerlendirme

Şahin Aldoğan - Melike Bayrak Özçelik

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi | https://rantey.org

ŞAHİN ALDOĞAN - MELİKE BAYRAK ÖZÇELİK
ÇANAKKALE MUHAREBELERİ
ANLATIM VE DEĞERLENDİRME

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2021
Sertifika No: 40077

EDİTÖR
LEVENT CİNEMRE

DİZİ DANIŞMANI
ŞAHİN ALDOĞAN

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ/DİZİN
COŞKUN AK

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM: MART 2022, İSTANBUL

ISBN 978-625-405-980-3

BASKI
UMUT KAĞITÇILIK SANAYİ VE TİCARET LTD. ŞTİ.
KERESTECİLER SİTESİ FATİH CADDESİ YÜKSEK SOKAK NO: 11/1 MERTER
GÜNGÖREN İSTANBUL
Tel. (0212) 637 04 11 Faks: (0212) 637 37 03
Sertifika No: 45162

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

çanakkale muharebeleri

anlatım ve değerlendirme

ŞAHİN ALDOĞAN - MELİKE BAYRAK ÖZÇELİK

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bu kitap, komutanından neferine kadar Çanakkale cephesinde görev yapmış olan ve "Çanakkale geçilmez" sözünü tarihe yazdıran tüm askerlere ithaf edilmiştir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İçindekiler

Harita ve Kroki Listesi vii
Tablo Listesi x
Önsöz xi

Giriş 1

Birinci Bölüm
Çanakkale Boğaz Muharebeleri 13

İkinci Bölüm
25 Nisan'a Doğru 47

Üçüncü Bölüm
25 Nisan Muharebeleri 79

Dördüncü Bölüm
25 Nisan Sonrası Muharebeler 199

Beşinci Bölüm
Yeni Bir Harekât 283

Altıncı Bölüm
10 Ağustos Sonrası Muharebeler 407

Yedinci Bölüm
Tahliye 435

Sonsöz 463
Son Notlar 477
Dizin 485

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Harita ve Kroki Listesi

Kroki 1: Avusturya'dan beklenen uzun menzilli topların gelmesi halinde planlanan bataryalar 28

Kroki 2: 18 Şubat 1915 tarihi itibariyle Müstahkem Mevki topçusu 29

Kroki 3: Akdeniz Sefer Kuvveti'nin 25 Nisan 1915 günü çıkarma planının başlangıç safhası ve denizden yaklaşma yolları 54

Kroki 4: Beşinci Ordu'nun 24 Nisan 1915 günü kuvvet durumu ve genel savunma düzeni 67

Kroki 5: 24 Nisan günü 9. Tümen'in genel yerleşim düzeni 72

Kroki 6: 26. Alay 3. Tabur'un Seddülbahir'deki savunma düzeni 74

Kroki 7: Seddülbahir bölgesi çıkarma birlikleri ve Türk savunma düzeni, 25 Nisan 80

Kroki 8: Arıburnu ve yakın kıyılardaki gözetleme düzeni 105

Kroki 9: Çıkarma kuvvetlerinin kullandığı karelere bölünmüş harita 106

Kroki 10: 25 Nisan sabahı 27. Alay 1. ve 3. taburların cepheye intikali 112

Kroki 11: Çıkarma kuvvetlerinin kullandığı karelere bölünmüş harita 129

Kroki 12: 27. ve 57. alayların 25 Nisan Öğleden Önceki Taarruzları Haritası 166

Kroki 13: Şefik Aker'in anlatımında bahsettiği "Kocaçimen Dağı" krokisi 168

Kroki 14: 25 Nisan sabahı 57. Alay'ın cepheye intikali, Kurmay Binbaşı Kadri Perk 169

Kroki 15: 57. Alay'ın ceridesinde yer alan alayın cepheye intikali ve muharebeye girişini gösterir kroki 171

Kroki 16: Şefik Aker'in 57. Alay'ın cepheye intikalini gösterir krokisi 172

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Kroki 17: Genelkurmay Harp Dairesi Başkanlığı, Yaklaşma İstikametleri, Kritik Arazi Arızaları, Gözetleme ve Ateş Sahaları Haritası 175

Kroki 18: Çanakkale Çıkarmalarında Kabatepe'deki Türk Karşı Taarruzu Haritası 176

Kroki 19: 25 Nisan sabahı Fransız tugayının çıkarma harekâtı 179

Kroki 20: Seddülbahir bölgesinde 1-2 Mayıs ve 3-4 Mayıs tarihlerinde yapılan gece taarruzları 213

Kroki 21: 28 Nisan günü yapılan Birinci Kirte Muharebesi 217

Kroki 22: İkinci Kirte Muharebesi 6 Mayıs harekâtı 219

Kroki 23: İkinci Kirte Muharebesi 8 Mayıs harekâtı 221

Kroki 24: Üçüncü Kirte Muharebesi 225

Kroki 25: Kerevizdere Muharebesi, Fransız taarruz planı ve hedefleri 229

Kroki 26: Zığındere Muharebesi sonucunda İngilizlerin arazi kazanımı 233

Kroki 27: İkinci Kerevizdere Muharebesi İngiliz ve Fransız taarruzu 237

Kroki 28: 19. Tümen'in 27 Nisan taarruzu 249

Kroki 29: 19 Mayıs taarruzu 267

Kroki 30: General Hamilton'ın Anafartalar taarruzu için hazırladığı plan 293

Kroki 31: IX. Kolordu Komutanı General Stopford'un planda yaptığı değişiklik 295

Kroki 32: Sarıbayır Muharebesi 308

Kroki 33: Arıburnu Anzak harekâtını gösterir kroki 327

Kroki 34: Kuzey Grubu savunma düzeni, 6 Ağustos 331

Kroki 35: 8 Ağustos sabahı cephe durumu ve düşman taarruzu 349

Kroki 36: 7 Ağustos sabahı taraf kuvvetlerin durumu 353

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Kroki 37: 9 Ağustos Birinci Anafarta Muharebesi 361
Kroki 38: 9 Ağustos günü Conkbayırı muharebeleri 369
Kroki 39: 10 Ağustos Conkbayırı süngü hücumu 379
Kroki 40: Conkbayırı bölgesinin havadan çekilmiş fotoğrafı
Kroki 41: Bölgenin krokisi 403
Kroki 42: 12 Ağustos taarruzu 409
Kroki 43: 15 Ağustos taarruzu 413
Kroki 44: 21 Ağustos İkinci Anafartalar Muharebesi 420
Kroki 45: 27 Ağustos Kayacık Ağılı-Bombatepe Muharebesi 425
Kroki 46: Ağustos sonunda Beşinci Ordu ile Birinci Ordu birlikleri ve İtilaf birliklerinin durumu 437
Kroki 47: Çanakkale Grubu'nun genel konuşlanması - 9 Ocak 1916 455

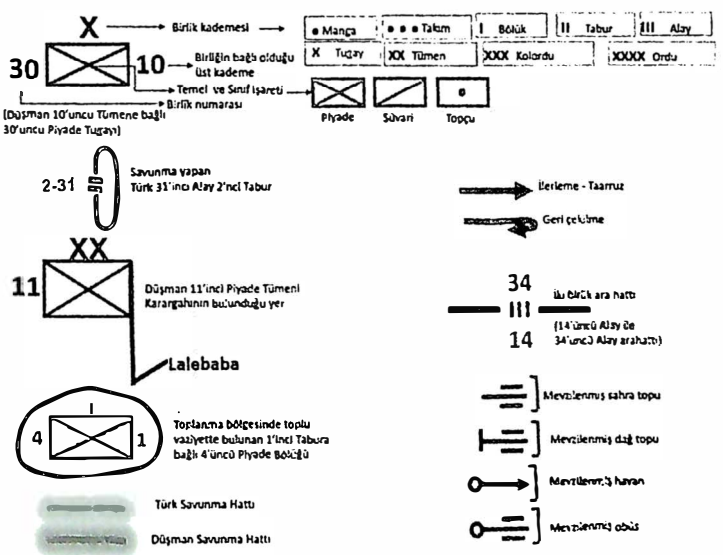

Askeri kroki okuma rehberi. Türk kuvvetleri mavi, düşman kuvvetleri kırmızı renkle gösterilmektedir. (Hazırlayan: Murat Armutak)

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Tablo Listesi

Tablo 1: 18/23 Mart 1915'te Yeni Mermilerin
Toplara Dağıtım Şekli 39

Tablo 2: 18 Mart 1915 muharebesinde Çanakkale Müstahkem
Mevki toplarının harcadığı mermi ve kalan cephane 40

Tablo 3: Arıburnu Kuvvetleri Komutanlığı kuruluşu 206

Tablo 4: Çanakkale Grubu Kuruluşu 456

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Önsöz

Çanakkale Muharebeleri, ülkemizin varoluş mücadelesinin temelini oluşturan en büyük savunma harbidir. Balkan Harbi'nin 1912'de başlamasından, İstiklal Harbi'nin sona erdiği 1922'ye kadar geçen on yıllık savaş, yakın tarihimizin en önemli dönemidir. Bu dönem içerisinde Çanakkale Muharebeleri, çağın en büyük askeri güçlerine karşı kazanılmış bir zafer olarak sosyal ve psikolojik karakterimize etki etmiştir. Çanakkale'de kazanılan zafer, Birinci Dünya Savaşı'nın acıları içerisinde bir umut olduğu gibi, Ruşen Eşref'in ifadesiyle, ulusal bağımsızlık mücadelesinin "önsöz"ünü teşkil etmiştir. Bugün Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan herkesin mevcudiyetini borçlu olduğu en önemli vatan savunması olan, ulusal bağımsızlığımızı elde ettiğimiz Kurtuluş Savaşı'nın harcında Çanakkale Muharebeleri vardır. Çanakkale Muharebeleri'nde vatanını savunan Türk askerlerinin ülkesini işgale gelen istilacıları durdurması, Kurtuluş Savaşı'nın da moral gücünü ve özgüvenini oluşturmuştur.

Çanakkale Muharebeleri'nin 9 Ocak 1916'da sona ermesinin hemen ardından, savaşa katılan askerlerin raporları, belgeleri toplanmış ve bu konuda çalışması için Harp Tarihi Şubesi vazifelendirilmiştir. 1920'den sonra Çanakkale Muharebeleri ile ilgili birçok rapor hazırlanmış, konferanslar verilmiş, makaleler yazılmış, kitaplar yayımlanmıştır. Çanakkale Muharebeleri konusunda eser veren harp tarihçilerimizin bir kısmı bizzat muhare-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

belerde bulunmuş kişilerden oluşurken (Bursalı Mehmet Nihat Bey gibi) bir kısmı da eserlerini, muharebelere katılmış askerlerle yaptığı görüşmeler neticesinde kaleme almıştır (Kadri Perk gibi). Buna, diğer ülkelerde Çanakkale Seferi konusunda yazılmış kitapların, harp tarihçilerimiz tarafından yapılan tercümeleri de eklenmelidir. Ancak ilk dizi çalışmalar kapsamında bahsettiğimiz tüm bu kaynaklar, eski harfli Türkçe ile yazılan, günümüz Türkçesine aktarılamayan veya günümüzde piyasada bulunmayan eserlerdir. Daha sonra resmi tarih niteliğinde yazılan Çanakkale Muharebeleri kitaplarının ise harp tarihi eseri olarak bazı eksikleri vardır. Günümüze kadar bu konuda yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından çok sayıda kitap yayımlanmış ve günümüzde de yayımlanmaya devam etmekte olsa da Çanakkale Muharebeleri'nin askeri tarih açısından değerlendirildiği daha fazla kitaba ihtiyaç olduğunu düşünüyoruz. Muharebelerin üzerinden yüz yılı aşkın bir zaman geçmiş olmasına rağmen askeri arşivlerimizde bulunan askeri tarih vesikalarının yayımının henüz tamamlanmamış olması da vurgulanması gereken bir konudur.

Son yıllarda askeri tarihe ve harp tarihine olan ilginin giderek arttığını görmekteyiz. Bu ilgi sayesinde askeri arşivimizde bulunan harp eserleri çalışılmakta ve yayımlanmaktadır. Umuyoruz ki bu ilgi giderek artar ve neticesinde Çanakkale Muharebeleri'nin askeri belgelerinin tamamı kısa sürede yayımlanır. Bu belgelerin askeri tarihçiler tarafından değerlendirilmesi ve yorumlanması gerektiğini de ayrıca eklemek isteriz. Böylece zengin harp tarihimizin kıymeti daha iyi anlaşılacaktır.

Çanakkale Muharebeleri, harp tarihi prensipleri açısından tetkik edilmeli ve Türk askeri tarihi açısından değerlendirilmelidir. Elinizdeki kitap, askeri tarih açısından değerlendirme sürecine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Biz kitabımızı yazarken öncelikle birinci elden kaynakları, resmi tarih sınıfına giren yayınları kullandık. Bizzat muharebelere katılanların anlatımıyla yazılan raporlardan faydalandık. Yayımlanmış veya yayımlanmamış ceridelerden, emirlerden, raporlardan, muharebe tahrirlerinden ve harp tarihçilerinin yazdığı veya naklettiği eserlerden yararlandık. Muharebeleri, sadece tek taraflı incelemeyip her iki tarafın kaynaklarını karşılaştırmak suretiyle objektif olarak değerlendirdik. Çanakkale Muharebeleri'ni kronolojik olarak anlatma yolunu seçtik. Bunu yaparken, yayımlanmış kitapların çokluğunu göze alarak, kitabın hacmini büyütmemek adına muharebe anlatımlarını elden geldiğince kısa tutarken değerlendirme ve yorumlamaya ağırlık verdik.

Çanakkale Muharebeleri'ni askeri tarih açısından değerlendirirken muharebe arazisini biliyor olmanın avantajını kullandık. Bir muharebe, yaşandığı topoğrafya bilinmeden etüt edilemez, anlaşılamaz ve anlatılamaz. Muharebe arazisinin topografyasını yıllarca bizzat yerinde incelediğimiz için, Çanakkale Muharebeleri'ne ilişkin belgeleri, muharebe alanını görerek, harp tarihi prensiplerine göre ve objektif olarak değerlendirebildik. Ve bu değerlendirmelerimizi, muharebe arazisinde şahsen bulunmamış, bölgeye haritalar eşliğinde bakan okuyucuların da zorluk çekmeyeceği şekilde ifade etmeye özen gösterdik.

Çanakkale muharebe alanındaki zaman yolculuğunda elli yılı aşmış olan Şahin Aldoğan ile bu yolculuğa yirmi yıldır dahil olan Melike Bayrak Özçelik'in birlikteliğinin sonucunda oluşan bu kitabın, 1915'ten itibaren gelen Çanakkale Muharebeleri tarihyazımına mütevazı bir katkı olmasını diliyoruz.

Kitabımızı hazırlarken sevgi ve desteklerini bizden esirgemeyen eşlerimiz, Nejla Aldoğan ve Necmettin Öz-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

çelik'e sabırları için teşekkür ediyoruz. Uydu görüntüsü üzerine işlediği krokilerle kitabımıza değer katan Murat Armutak'a ayrıca teşekkür ederiz. Kitabın hazırlanması safhasında her daim desteğini bizden esirgemeyen Mustafa Onur Yurdal'a teşekkür ederiz. Değerli editörümüz Levent Cinemre'ye özellikle teşekkür ederiz. Çünkü onun ilgisi, ısrarı, sabrı, değerlendirmeleri ve tavsiyeleri olmasaydı bu kitap ne yazılabilirdi ne de yayımlanabilirdi.

Şahin Aldoğan – Melike Bayrak Özçelik

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Giriş

Çanakkale Muharebeleri, ülkemizin varoluş mücadelesinin temelini oluşturan en büyük savunma muharebesidir. Aynı zamanda Birinci Dünya Savaşı'nın gidişatını etkileyen önemli muharebelerden biridir. Çanakkale Muharebeleri'ndeki mücadele ruhunun esas sebebi Çanakkale Boğazı'nın öneminden gelir. Burası Osmanlı ülkesinin anahtarıdır. Çünkü Çanakkale Boğazı demek, başkent İstanbul demektir. Ülke coğrafyalarının kilitleri vardır, bu kilit bölgeler alınmadan ülke ele geçirilemez. Osmanlı Devleti'nin varlığına son vermek, kilidi çözmekle, yani Çanakkale Boğazı'nı almakla mümkün olabilirdi. Diğer cephelerde devletin herhangi bir toprağı elden çıkarsa geri alınabilirdi. Ama İstanbul elden çıkarsa memleket kaybedilirdi. Dolayısıyla Çanakkale Muharebeleri'nin diğerlerinden farkı, dolaylı olarak kesin netice yerimizde gerçekleşen bir muharebe olmasıdır.

Birinci Dünya Savaşı Öncesi Gelişmeler

Sonradan Birinci Dünya Savaşı adını alacak olan ve dört yıl süren savaşın nasıl başladığı konusunu tarihçiler birçok etkenle anlatırlar. Erich Ludendorff, *Topyekûn Harp* adlı eserinde topyekûn harbin sadece bir savaş ilanıyla başlayan bir süreç olmadığını, aslında her günün bir savaş hazırlığı içerisinde geçtiğini ve her günün savaşın bir günü

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

olarak algılanması gerektiğini vurgular.* Mehmet Tanju Akad** Birinci Dünya Savaşı öncesinde yakın coğrafyamızda meydana gelen krizleri altı başlıkla anlatır. Bu krizlerin üçü Balkanlar'da meydana gelmiştir:

> 1913 Balkan Harbi sonucunda Sırbistan, Arnavutluk'u işgal ederek denize ulaştı. Rusya ve Avusturya bu durumu engellemek için seferberlik ilan ettiler. Sırplar Arnavutluk'tan çekildi ve savaşın eşiğinden dönüldü.
>
> Birinci Dünya Savaşı'nı başlatan olay, 28 Haziran 1914'te Avusturya veliahdının Saraybosna'da bir Sırp tarafından öldürülmesidir.
>
> Bu krizlerin konumuz açısından en ciddisiyse Alman General Liman von Sanders'in Osmanlı'ya ordu komutanı olmasıdır.*** Liman von Sanders Aralık 1913'te, Osmanlı Devleti ile Almanya arasında imzalanan askeri anlaşma vesilesiyle Osmanlı ordusunda ıslahat yapmak üzere gönderilen askeri heyetin başkanı olarak Türkiye'ye gelmiş ve sonra ordu komutanlığına atanmıştır. Liman von Sanders'in Birinci Ordu Komutanlığı'na getirilmesine Ruslar karşı çıktılar. Ordu müfettişliğine getirilerek sözümona kriz çözüldü. Liman von Sanders'in ordu komutanı olması, özellikle Çanakkale Muharebeleri araştırmacıları arasında da tartışılan bir konudur.

Burada şöyle bir değerlendirme yapmalıyız: Bu dönemde Osmanlı ordusunun ıslah edilmesi için Alman, İngiliz, Fransız, Avusturyalı uzmanlardan oluşan ıslah heyetleri çağrılmıştır. İşin mantığına baktığımızda, kim kendini ıslah etmek ister? Bu durumu değerlendirirken çuvaldızı

* Birinci Dünya Savaşı'nda Alman ordularına komuta eden Mareşal Paul von Hindenburg'un Kurmay Başkanı General Erich Friedrich Wilhelm Ludendorff. Alman savaş ve siyaseti üzerinde belirleyici etkisi olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın başlarında Liege Muharebesi ile Belçika ordusuna karşı zafer kazanan, Hindenburg'la birlikte de Mazurya bataklıklarında ve Tannenberg Savaşı'nda Rus ordularını imha eden komutan.

** Mehmet Tanju Akad, *20. Yüzyıl Savaşları*, Birinci Cilt. Kastaş Yayınları, 1995, s. 56-57.

*** Liman Paşa, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin varlığı açısından çok kritik iki cephede ordu komutanlığına tayin edilmiştir: Savaşın başında Çanakkale cephesinde ordu komutanlığına, sonundaysa Suriye ve Filistin bölgesindeki Yıldırım Ordular Grubu komutanlığına.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

başkasına batırmadan önce iğneyi kendimize batırmamız ve birkaç yıl öncesine gitmemiz gerekir.

Osmanlı Devleti, Balkan Harbi'nden hem toprak kaybetmiş, hem de ordusu ağır kayıp vermiş olarak çıktı. 1913 yılı Mayıs ayına gelindiğinde Osmanlı ordusu eğitilmiş birliklerinin büyük bir kısmını esir, yaralı ve şehit vermişti. Hem asker hem de subay kaybı çoktu. Top, tüfek, makineli tüfek olmak üzere ağır ve hafif silahlar ve mühimmat olarak da ağır bir kaybı vardı. Balkan Harbi sonrasında Osmanlı ordusu barış konumuna geçirilerek ordu düzeninde değişiklik yapılmaya başlandı. Savaşta oluşturulan mürettep kolordular lağvedildi. Yeni sistem olarak ordu, kolordu, tümen, alay sistemi oluşturuldu. Osmanlı Devleti'nin barış zamanı kara ordusu 200.000 asker civarındaydı. Osmanlı Devleti'ni yöneten İttihatçılar, süratle orduyu gençleştirmeye ve reformlar yapmaya çalıştılar. Islah etmek için heyetlerin gelmesi, Balkan Harbi'ndeki yıkımdan sonra yeniden toparlanmak içindi. Donanmayı İngilizlere, jandarmayı Fransızlara, kara ordusunu da Almanlara ıslah ettirme yöntemi benimsendi. Top, tüfek, mühimmat, uçak, cephane gibi malzemelerse Fransa, Almanya, Belçika gibi birçok ülkeden alındı.

Bu ıslah heyetleri ve mühimmat alımı Birinci Dünya Savaşı'na kadar devam etti. Birinci Dünya Savaşı öncesinde Almanlarla anlaşma yaptıktan sonra, artık Eylül ayına gelindiğinde İngilizler ve Fransızlarla çalışmalar bitirilip Almanlarla devam edildi. Almanlar, teknoloji uygulamada, yetersiz malzemenin tamamlanmasında çalışıyorlardı. Islah heyeti olarak topçuyu, süvariyi, piyadeyi eğitiyorlardı. Alman ıslah heyeti, birliklerin eğitimini düzenliyordu fakat orduda ıslah çalışmalarını bitiremeden Birinci Dünya Savaşı'na girildi. Balkan Harbi'nden sonra Birinci Dünya Savaşı'na giriş süremiz çok kısa oldu. Mayıs 1913'ten Ağustos 1914 yılına kadar olan süre savaş hazırlığı için çok kısa bir süreydi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Genel anlamda değerlendirecek olursak; Birinci Dünya Savaşı'nın iki büyük dönüm noktası vardır. Bunlardan birincisi, Batı cephesindeki Marne Meydan Muharebesi (5-10 Eylül 1914), ikincisi Çanakkale savunmasıdır. Marne Muharebesi ve Çanakkale savunması yirminci yüzyılın kaderini belirleyen muharebeler arasındadır. Marne Muharebesi öncesinde Alman ordusu, Fransız direnişine ezici bir darbe indirmek üzere Belçika üzerinden istilaya girişerek (Schlieffen Planı) Paris'e yaklaşmış, Fransa'yı yenmenin eşiğine gelmişti, fakat Fransızlar müttefikleri İngiltere'nin Sefer Kuvveti'nin sınırlı desteğiyle Alman ordularını durdurdu ve siper savaşları başladı. Marne'a kadar Almanların cepheyi ezip geçeceği tahmin ediliyordu. "Savaş Noel'e kadar bitecek" görüşü hâkimdi. Ancak Alman ordusu durdurulunca savaş uzadı ve batı cephesinde kilitlenip siper muharebelerine döndü. Siper muharebeleri çok kanlı bir şekilde devam ederken bu kilitlenmeyi sona erdirmek ve savaşın sonucunu dolaylı yoldan almak için stratejik manevralar düşünülmeye başlandı. Yani batı cephesinin yükünü hafifletmek ve Almanya ile müttefiklerinin irtibatını keserek doğrudan değil de dolaylı yoldan sonuca gitmek düşünüldü. Bunun için Selanik, İskenderun ve Çanakkale üzerine değerlendirmeler yapıldı. Kesin sonuca ulaşmak için İskenderun'un çok uzak, Selanik'in de çok dolaylı bir çıkarma olacağına kanaat getirildi. En uygun yer olarak Çanakkale görüldü ve planlar buna göre yapılmaya başlandı. Böylece Birinci Dünya Savaşı'nın ikinci dönüm noktası Çanakkale cephesi oldu. Çanakkale cephesinin asıl amacı ise Osmanlı Devleti'ni saf dışı etmekti. Osmanlı'yı saf dışı bırakmak için olmazsa olmaz yer, kesin netice yeri Çanakkale Boğazı'ydı.

Birinci Dünya Savaşı'na girip girmemek, Osmanlı Devleti'nin elinde olan bir durum değildi. Osmanlı

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Devleti'nin savaşa girmesi durumu, siyasi ve askeri gereklilik üzerine doğdu, yani kaçınılmaz bir durumdu. İtilaf Devletleri, müttefikleri olan Rusya ile temas kurmak isteyecekti. Bu temas, senede dokuz ay kapalı olan soğuk denizlerden değil, sıcak denizlerden, yani Akdeniz'den kurulabilirdi. Dolayısıyla İtilaf Devletleri Boğazlar'ın kendilerine açılmasını isteyeceklerdi. Bu durumda Osmanlı'nın tarafsızlığının mümkün olduğunca sürmesi gerekirdi. Ancak bu sürdürülebilir bir pozisyon değildi. Muhakkak bir sabah boğazın ağzında İtilaf filosu görülecekti. Osmanlı, düşmanı Ruslarla birleşmeye gidecek bu filonun geçişine izin veremezdi. Dolayısıyla "savaşa girmeseydik" tarzındaki yorumlar, ancak sübjektif değerlendirmeler neticesinde yapılabilir. Daha savaşın başında zaten topraklarımızın üzerinde hesaplaşmalar vardı. Yani harbe girmek kaçınılmazdı ama harbe girme zamanı tartışılabilir. O sırada Almanlarla sürdürülen ıslahat çalışmaları tamamlanmamış, tabyaların ıslahı ve topçuların eğitimi tam olarak bitmemişti. Devletin içinde bulunduğu mali bunalım sırasında idari yönden desteklenmesine ve birliklerin gelişmiş silah ve gereçlerle donatılmasına ihtiyaç vardı. Hazırlıklar tamamlanmadan harbe girilmesi tartışılabilir. Bir de Osmanlı Devleti'nin, birliklerini kullanım zamanı ve yeri konusundaki kararları isabetsiz olmuştur. Mesela Sarıkamış harekâtı Aralık ayında yapılmayıp, baharda yapılabilirdi. Savaşa girilecek yer ve zaman ile hangi operasyonların yapılacağı kararı Osmanlı'nın elinde olmalıydı. Bu kararın Almanlara bırakılmış olması tartışılabilir.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti bir yandan ıslahatlarla yenilenmeye çalışırken, 28 Haziran 1914'te Avusturya veliahdının öldürülmesiyle başlayan süreçte Avrupa büyük savaşa doğru sürükleniyordu. Bu süreçte Osmanlı Devleti ittifak arayışına başladı. Almanlarla anlaşma yapmadan önce diğer devletlerle de görüşmeler

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

oldu. Fransa, İngiltere, Yunanistan ve Rusya ile temas kuruldu. Fakat bu temaslarda hiçbir devlet Osmanlı Devleti ile ciddi bir müttefiklik kurma yoluna gitmedi. Çünkü bu devletlerin Osmanlı Devleti'ni parçalama ve Boğazlar'a hâkim olma planları vardı. Almanlar da savaşın Eylül'de biteceği kanaatinde olduklarından "hasta adam" Osmanlı Devleti'ni sırtına yük etmek istemiyordu. Ama batı cephesinde savaş Marne Muharebesi'nden sonra kilitlenince Türkiye'nin pozisyonu önemli olmaya başladı.

Osmanlı Devleti 2 Ağustos 1914'te Almanlarla gizli bir ittifak anlaşması imzaladı. Osmanlı Devleti silahlı tarafsızlığını korurken diğer devletlere de tarafsız olduğunu açıklıyordu. Almanlarla imzalanan anlaşma esasında bir taarruz anlaşması değil, savunma anlaşmasıydı. Anlaşmada, "taraflarından birine üçüncü ülkenin saldırması hâlinde bu saldırı, diğer tarafa da yapılmış olarak değerlendirilecek, Türkiye'deki Alman askeri heyeti savaş durumunda Türkiye'nin emrine verilecek, Almanya ayrıca bir Rus tehlikesine karşı Türkiye'ye silahlı destek sağlayacak" deniyordu.* Almanlarla bu anlaşma imzalandığı zaman silahlı tarafsızlığının geçici olacağı ve bir tercih yapmak durumunda kalınacağı belliydi aslında. Anlaşma gizli olmasına karşın kısa sürede diğer devletlerin de haberi oldu. Anlaşmanın imzalandığı gün (2 Ağustos 1914 günü) seferberlik ilan edildi. Zaten bu genel seferberlik ilanından önce, 28 Temmuz 1914 günü Çanakkale Boğazı'nda kısmi seferberlik ilan edilmişti. 1 Ağustos günü resmen Dünya Savaşı başladı. Devletler peş peşe savaş ilanları yaptı. Osmanlı Devleti daha resmen savaşa girmeden önce, 4 Ağustos tarihinde Çanakkale Boğazı'nı savaş gemilerine tamamen kapatarak ilk mayın hattını döşedi. 10 Ağustos tarihinde Alman savaş gemileri olan *Göben* ve *Breslau* Çanakkale Boğazı'ndan içeri girdi.

* Osmanlı Arşivleri'nin "Muahedeler" fonunda yer alan "MHD. 437/9/2" numaralı belge.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Bu önemli olay şöyle gelişti: Bu iki Alman gemisi önce Akdeniz'deki Fas limanlarında yani Fransız sömürgelerinde malzeme ve asker taşıyan gemileri bombaladılar. 5 Ağustos günü İngiltere ve Almanya birbirlerine savaş ilan edince İngiliz Akdeniz filosu bu gemilerin peşine düştü. *Göben* ve *Breslau* Adriyatik Denizi'ne girdiler, ikmal işlerini tamamlayarak Akdeniz'e çıktılar ve peşlerindeki İngiliz gemilerinden kaçarak 10 Ağustos akşamı Çanakkale Boğazı'ndan içeri girdiler. Daha önce Almanlarla yapılan anlaşma maddelerinde savaş gemilerinin boğazdan içeri girmesi yer almıyordu. O sırada aslında Avusturya donanma komutanlığının Osmanlı donanmasını takviye etme planları vardı ama gerçekleşmemişti. 16 Ağustos günü İstanbul'a ulaşan bu gemilerin satın alındığı ilan edildi, gönderlerine Osmanlı bayrağı çekildi ve mürettebatına Osmanlı kıyafetleri giydirildi. İsimleri de *Yavuz Sultan Selim* ve *Midilli* olarak değiştirildi. Bu konu Türk resmi tarihinde şöyle anlatılır:

> ... Alman Akdeniz Tümeninin bu gemileri 3 Ağustos günü Messina limanında bulunuyordu. Ocak 1914'te alınan bir karara göre Üçlü İttifakın diğer iki devleti Avusturya-Macaristan ve İtalya'nın deniz kuvvetleri bu limanda Alman tümenine katılacak ve birlikte harekâta başlayacaklardı. İtalya'nın tarafsızlığını ilan etmesi ve Avusturya'nın bu karara uymaması karşısında iki Alman gemisi 3 Ağustos'ta Messina'dan ayrılarak ertesi gün Fransızların nakliyatına darbe indirmek üzere Cezayir limanlarını bombardıman etti. Bu harekât için yolda bulunuyorlarken Türkiye ile bir ittifakın yapılmış olduğu haberini ve derhal Çanakkale'ye gidilmesi emrini aldılar.*

Bu gemilerin Çanakkale Boğazı'ndan içeri girerek Osmanlı donanmasına katılmaları, Birinci Dünya Savaşı'na girmemizi etkileyecek çok önemli bir olay oldu.

* *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, VIII. Cilt: Deniz Harekâtı*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1976, s. 50-51.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

27 Eylül'de Çanakkale Boğazı tamamen kapatıldı ve ardından Çanakkale Boğazı'nda keşif, gözetleme, bataryaların hazırlanması, denizaltılara karşı önlem alınması gibi faaliyetlere girişildi. Islah heyetiyle birlikte eğitici olarak gelen birçok Alman subay, astsubay ve personel Genelkurmay karargâhında, Başkomutanlık Vekâleti karargâhında, şube müdürlüklerinde, müstahkem mevkiler mayın torpido işleri gibi birçok yerde idareci pozisyonlarında görev almaya başladılar. Seferberlik ilanından sonra da Osmanlı ordusunda daha aktif görev almaya yani savunma amaçlı çalışmaya başladılar. *Göben* ve *Breslau* gemileriyle birlikte gelen filo komutanı amirale de görev verildi. Donanmanın başında İngiliz Amiral Arthur Limpus varken, 9 Eylül günü Limpus'un yerine Alman Amiral Wilhelm Souchon geldi ve donanma komutanı oldu.

Osmanlı Devleti Ekim ayına kadar harbe girmemek için direndi. Ancak bu sırada Karadeniz'de Ruslarla aramızda bir husumet çıkması zaten bekleniyordu. Mesela Ruslar Odesa'da bir ordu topladılar ve İstanbul'a çıkarma yapmak planları vardı ama bu gerçekleşmedi. (Daha sonra bu ordudan peyderpey birlikler Kafkasya'ya gönderilecekti.) Ayrıca Rusların yapılmakta olan gemileri vardı. Yani 1915'in bahar aylarında Karadeniz'deki üstünlük tamamıyla Ruslarda olacaktı. Dolayısıyla Almanya bu aradaki boşluğu bir fırsat olarak gördü ve *Göben* ve *Breslau*'nun faaliyetleri ile bu boşluğu doldurdu.

Almanlar açısından değerlendirdiğimizde, Eylül'ün ilk haftası Marne Muharebesi'nden sonra savaşın uzayacağı belli olmuştu. Almanya Osmanlı Devleti'ne doğuda bir harekât yaptırarak Rusya'nın batı cephesindeki Kafkas kolordularının bir kısmını doğu cephesine çekmesini sağlamayı amaçladı. Kafkasya'da operasyon yapmak için en az dört kolorduya yakın bir kuvvet lazımdı ve bu kuvvetin

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ikmali için en önemli ulaşım olanağı Karadeniz'di. Bunun için de Karadeniz'de Osmanlı donanmasının üstünlük kazanması veya en azından Rusya'yı dengeleyecek bir güce erişmesi lazımdı. İşte Almanlar, bu dengenin bu iki gemi sayesinde oluşturulabileceğini düşündü.

Alman Akdeniz filosunun komutanı Amiral Souchon devamlı Karadeniz'de tatbikatlar yapmak istiyordu. Bunların bazılarına mani olundu, bazıları yolda durduruldu. Ama bir yandan da Alman Genelkurmay Başkanı Falkenhayn bir an evvel Karadeniz'de bir çatışma çıkarılarak Osmanlı Devleti'nin harbe girmesinin temin edilmesi yönünde sürekli baskı yapıyordu. Bir yandan da Almanların Odesa'ya çıkarma planı vardı. Amiral Souchon, eğitim için Karadeniz'e çıkmak istiyordu.

Nihayetinde izin aldı ve 27 Ekim tarihinde *Yavuz* gemisi ile beraberindeki kruvazörler ve muhripler dahil 11 parçadan oluşan bir filoyla Karadeniz'e çıktı. Gemi komutanlarının hepsi amiral gemisi *Yavuz*'da toplandı. Donanma dört gruba ayrıldı ve görev tayin edildi. Gemi komutanlarına kapalı, kişiye özel, "son anda açılacaktır ve ne yazılıyorsa uygulanacaktır" talimatı içeren zarflar verildi.[1] Zarflarda Bahriye Nazırı Cemal Paşa tarafından yazılı "Her türlü hal ve koşulda emirlere harfiyen itaat ediniz" emri vardı.* Donanma Komutanı Amiral Souchon tarafından seyir esnasında (27 Ekim günü) gemi komutanlarına verilen emirde "Gemideki komutan vekili tarafından sizlere verilen emirleri tamamen yapınız" yazılıydı.** Böylece gemi komutanı, rütbesi küçük olan Alman komutanın emrine girmiş oluyordu. Komutan emri ne diyordu? "Bombalayın..."

* *Osmanlı İmparatorluğu'nun Siyasi ve Askeri Hazırlıklar ile Harbe Girişi*, Genelkurmay Basımevi, 1991, s. 196.

** *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, VIII. Cilt: Deniz Harekâtı*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1976, Ek: 13, s. 471.

Ücretsiz - İSİ Kitap Arşivi - https://rantey.org

Ve sonuçta komutanlık emri uyarınca 29 Ekim 1914'te Ruslara saldırıldı.*

29 Ekim bombardımanına baktığımız zaman şunu görürüz: Baskın tarzında limanları bombaladılar, mayın gemilerini batırdılar ama hiçbir zaman Rus donanması ile bir muharebeye girmediler. Amaçları kesin sonuçlu bir muharebe değildi. Aslında caydırıcı güçtüler ama asıl amaç orada çatışmayı başlatmaktı. Nihayetinde bu iki geminin gelmesi Osmanlı Devleti'nin harbe girmesini garantiye alacak en önemli faktör haline geldi. Neticede Osmanlı Devleti Karadeniz bombardımanıyla, bir emrivaki sonucu silahlı tarafsızlıktan vazgeçerek harbe girmiş oldu.

29 Ekim'de Rus limanlarını bombalamakla Osmanlı için savaşın doğu cephesi açılmış oldu. İlk cephe olan Kafkas harekâtına bakacak olursak, amaç Almanya'nın zorlandığı bir zamanda batı cephesine gidebilecek Rus kuvvetlerini Kafkas cephesinde tutmaktır. Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'de bir donanma üstünlüğü yokken Kafkasya harekâtına karar verilmiştir.** Halbuki daha evvelden bu harekât için ilkbahara kadar beklenmesi planlanmıştı. Kafkas cephesinin açılması Almanlara fayda getirmiştir. Rusların 1. Kafkas Kolordusu ve 2. Türkistan Kolordusu bu sayede batı cephesine gidememiştir.

Dünya Savaşı içerisinde İtilaf güçlerinin Ruslara yardım amacıyla eninde sonunda Boğazlar'a saldıracağı

* 29 Ekim'de Karadeniz'de bulunan Osmanlı donanmasından bir filotilla Odesa'yı, *Yavuz* Sivastopol'u, *Midilli* Nevorasiski'yi, *Hamidiye* Kefe'yi bombardıman etti. Bir topçeker ve beş ton büyüklüğündeki *Beyrut* torpil gemisi batırıldı. Bir torpidohasara uğratıldı. Bir kömür gemisi zapt edildi, 3 subay ve 72 er esir edildi. (Kurmay Yarbay Tahsin Çelebican, *Çanakkale'de Nasıl Kazandık*, Fen Tatbikat Okulu Harp Tarihi Öğretmeni, Vakit Matbaası, İstanbul, 1937, s. 33.)

** Bu sırada İstanbul'da bulunan Liman Paşa Kafkas-Doğu operasyonuna karşı çıkmıştır. Liman Paşa hem Kafkas harekâtına, hem de Rus limanlarının bombalanmasına karşı çıkarak, Alman genel karargâhıyla ters düşmüştür. Liman Paşa Osmanlı Devleti'nin hayati noktasının Boğazlar olduğunu ve asıl buraya önem verilmesi gerektiğini söylemiştir. Zaten bu sebeple daha sonra Çanakkale'deki Beşinci Ordu'nun başına getirilmiştir.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

muhakkaktı. Ama Osmanlı Devleti seferberliğini daha iyi ikmal edip, askerin eğitimini tamamladıktan sonra kendi belirlediği zamanda savaşa girebilirdi. Hazır değilken girmesi büyük bir hataydı. Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'na girmesi kaçınılmazdı; bu tartışmasız bir durum. Ama Birinci Dünya Savaşı'na girdikten sonra nerede hangi cepheyi açacağı, nerede taarruz edip nerede savunma yapacağı Osmanlı'nın inisiyatifinde olmalıydı. 29 Ekim bombardımanından sonra İtilaf Devletleri elçileri 31 Ekim ve 1 Kasım 1914'te ardı ardına İstanbul'dan geri çağırıldılar. 1 Kasım'da İngilizler Basra Körfezi'ndeki Fav Adası'na asker çıkardılar. Aynı gün Ruslar sınırdan yürümeye başladılar. Yani muhasım hareketler 1 Kasım'da başladı. 3 Kasım'da da Çanakkale Boğazı'nın giriş tabyaları bombalandı.

3 Kasım 1914 günü Çanakkale Boğazı'nın giriş tabyaları olan Seddülbahir, Ertuğrul, Kumkale ve Orhaniye tabyaları, iki İngiliz muharebe kruvazörü, iki Fransız muharebe gemisi ve sekiz muhripten oluşan filo tarafından bombardıman edildi. Bombardıman sabah saat 06.55'te başladı. Boğazın giriş tabyalarına yaklaşık 14.000 metre mesafeden İngiliz gemileri Rumeli tarafındaki Seddülbahir ve Ertuğrul tabyalarına, Fransız gemileri Anadolu tarafındaki Kumkale ve Orhaniye tabyalarına 17 dakika süresince ateş açtılar.[2] Bu bombardımanda Çanakkale Boğazı girişindeki Seddülbahir Kalesi cephaneliğinin isabet alması sonucunda 5 subay ve 81 er olmak üzere toplam 86 askerimiz şehit oldu. Böylece Çanakkale cephesindeki ilk boğaz muharebesinde ilk şehitlerimizi vermiş olduk.[3] Bu muharebe, daha taraflar birbirine savaş ilan etmeden Çanakkale Boğazı'nda yapılan bir muhasım harekettir. Resmi savaş ilanları bunun sonrasında yapıldı. 5 Kasım 1914 günü İngiltere, 6 Kasım 1914 günü Fransa Osmanlı Devleti'ne resmen savaş ilan etti. 11 Kasım 1914 günü

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Osmanlı Devleti, İtilaf Devletleri'ne savaş ilan etti. 14 Kasım 1914 günü Osmanlı Devleti Cihad-ı Ekber ilânında bulundu. Osmanlı Devleti seferberliğini tamamladığında, 14.500 subay, 820.000 erden oluşan bir muharip kuvvete sahipti.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Birinci Bölüm

Çanakkale Boğaz Muharebeleri

Çanakkale Boğazı'ndaki Savunma Tertibatının Tarihi

Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale cephesindeki muharebelere geçmeden önce boğazın öneminden bahsetmek gerekir. Çanakkale Boğazı topoğrafya olarak tarihsel süreçte çok önemli bir bölgedir. Çanakkale Boğazı'nın önemini anlatırken klasik anlatım hep Osmanlı'dan, Fatih döneminden itibaren başlar. Aslında boğazın önemi Antik Yunan döneminden beri iyi bilinir. Büyük İskender Asya'daki seferlerine, o zamanki adıyla Hellespont olan Çanakkale Boğazı'ndan geçerek gitmiştir. Yunanistan'a saldıran Persler, Nara'da oluşturdukları gemi köprüsüyle Trakya'ya geçip Atina'ya yürümüşlerdir. Bu bölge kimin elindeyse ve burada kim yaşıyorsa, burayı savunmak için kafa yormak zorunda kalmıştır. Harp tarihi öğretmeni Yüzbaşı Feridun Dukakinzade *Çanakkale Seferi* adlı eserinde topoğrafyanın önemine ayrıntısıyla değinir:

> Boğazlar, Asya kıtasıyla Avrupa kıtalarını birleştirirler. Önemleri bu noktadandır. Tarih sayfaları, Boğazlar'ın mevkileri dolayısıyla sürekli olarak siyasi ve iktisadi mücadelelerde bir sayfa teşkil ettiklerini göstermektedir. Boğazlar -tabir-i caizse- daima birer fırtına kaynağı, siyasi olarak birer dönüm noktası oluşturmuştur. Bundan dolayı bu mıntıkada oturan milletler hiçbir zaman rahat yüzü görmemiş, harp felaketleri daima bu mıntıka üzerinde dolaşmıştır. Kendisini güçlü

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

gören her millet bu bölgenin zaptıyla siyasi olarak hâkim bir mevki kazanmak istemiştir. Bütün devirlerde ve İstanbul'un fethi zamanı sonunda, bu kinin tesiri, daima bu mücadelenin izleri görünür. Ortaçağda İstanbul, Araplar ve Türkler tarafından defalarca kuşatılmış, zaptı bir Türk ordusuna nasip olmuştur. Fakat Türk imparatorluğu zayıfladıktan sonra, İstanbul yine yeni ihtirasların hedefi olmaya başlamıştır. İstanbul ve Boğazlar'ı zapt ederek açık denizlere inmek fikri Rusya'yla olan bütün savaşlarımızın sebebini oluşturduğu gibi, Boğazlar'ın savaş gemilerine açık veya kapalı olması çeşitli devletlerin menfaatlerini ihlal ettiği için gizli veya aşikâr birçok anlaşmazlıklara sebep olmuştur. Bugün de bu vaziyet değişmemiştir.*

Osmanlı'nın ilk dönemlerinde, mesela Yıldırım Beyazıt zamanında Gelibolu'daki deniz üssü sayesinde donanmayla boğazın kapatılabileceği düşünülmüş ve ona göre savunma sistemleri geliştirilmiştir. Fakat Bizans'la ittifak yapan Venedik ve Ceneviz donanmaları Gelibolu tersanesi önünde Osmanlı donanmasıyla çarpışıp Marmara'ya geçmeyi başarmıştır. Bizans muhasara altında iken, Venedik donanması Kumkapı açıklarında ortaya çıkmış, yani Bizans'ın ittifak yaptığı güçlerle irtibatının kesilemediği görülmüştür. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u kuşattığı 1453 yılı Nisan-Mayıs aylarında Çanakkale Boğazı'nın savunması zayıf tutulunca, 12 parçalık Venedik donanması boğazı geçip Bizans önünde topluca duran Osmanlı donanmasının arasından Haliç'e girmiştir. O zaman Fatih Sultan Mehmet Çanakkale Boğazı'nın Gelibolu tersanesi önünden korunamayacağını, kendi içinden, yani Kilitbahir-Çanakkale arasındaki en dar bölgeden (Darboğaz) korunabileceğini anlayıp geçişleri denetlemek ve Çanakkale Boğazı'nın savunma kudretini artırmak için buraya iki kale yaptırmıştır. Bunlardan Rumeli yakasında yapılana Kilitbahir (1462-1463 yıllarında

* Dukakinzade Feridun, *Büyük Harp – Çanakkale Cephesi*, Harp Akademileri Matbaası, 1927, s. 3.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

tamamlanmıştır) Anadolu yakasında yapılanaysa Kala-i Sultaniye (Çimenlik Kalesi, 1461-62) denilmiştir. Yani bu kalelerin 1462-63 yılında yapılmış olmasının sebebi, 1453 yılında yaşanan bu olay olmuştur. 1453 yılında Venedik donanması Haliç'te görülünce, İstanbul'un alınmasından sonra Fatih Sultan Mehmet'in ilk işi, savunmayı Kilitbahir-Çimenlik hattına getirmek olmuştur.

Çanakkale Boğazı'ndaki savunma sistemi sonraki yüzyıllarda savunmayı kıracak olayların ardından sürekli geliştirilmiştir. 1650'li yıllarda, bu kalelere rağmen, Venedik filoları tarafından boğazın sık sık ablukaya alındığını görürüz. Girit seferinde Türk-Venedik donanmaları boğaz önünde şiddetli muharebeler yapmıştır. 1657'de boğaz önünde ve içinde Venedik ve Haçlı donanmalarının sık sık görülmesi yüzünden Köprülü Mehmet Paşa, Venedik filolarının geri çekildiği bir sırada Anadolu yakasının girişine Valide Sultan namına Sultanhisar'ı (daha sonra adı Kumkale olmuştur), Rumeli yakasına da Seddülbahir Kalesi'ni yaptırmıştır. 1668 yıllarında bu kalelerde tahkimat hâlâ devam ediyordu. Venedik donanması artık boğaz ağzına sokulamıyordu.

1807 yılında boğaz tahkimatı Fransızların yardımıyla yeni usulde, tabyalar halinde yapılırken, tahkimat daha bitirilmeden 19 Şubat 1807 günü baskın tarzında bir hareketle İngilizler, boğazdan geçmeyi başardılar. Bozcaada civarında bulunan İngiliz Amiral Duckworth komutasında yedi parçalık İngiliz filosuyla birlikte Marmara'ya ve oradan İstanbul önüne geldiler. 1807'de Amiral Duckworth geçerken, Çam Burnu-Nara-Bigalı Kalesi tahkimatı ve Kilitbahir Namazgâh tahkimatının yapımı sürmekteydi. İngiliz donanması neredeyse 100 gün sonra Marmara'dan geri dönerken tahkimatı tamamlanan tabyalardan gemilere ağır hasar verdirildi. Yani Çanakkale Boğazı'nın Marmara Denizi'ne yakın kesimindeki Gelibolu'da başlayan

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

savunma sistemine, önce boğazın orta kesimlerindeki Darboğaz'a, sonra da boğazın Ege Denizi'nden girişine yapılan tahkimatlar eklenmiş oldu.

Zaman içinde deniz topçuluğu geliştikçe, gemilerdeki toplar daha büyük ve uzun menzilli olmaya başladıkça, toplar kalelere daha fazla hasar verir oldu. Bundan sonra daha küçük hedef teşkil edecek tabyalar yapılmaya başlandı. Tabyalarla birlikte Çimenlik-Kilitbahir hattı yerine bunların ilerisinde ve gerisinde boğazın özelliğine göre başka savunma hatları da meydana getirildi. Bu düşünceyi, 1878 yılındaki Amiral Hornby olayı harekete geçirdi. Amiral Hornby'e kadar savunma Darboğaz'da toplanmıştı. 1821'e kadar Nara, Kösekale, Çam Burnu, Bigalı kaleleri tamamlanmıştı. 1828-1829, 1854-1855, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşlarında boğaz savunması, Trakya'dan gelecek saldırılara karşı Bolayır geçidi tıkanarak sağlanmıştı. Yarımadanın Ege'ye bakan sahilleri gözetleme kıtalarıyla tutulmuştu. 1878 yılının 13 Şubat'ında Amiral Hornby komutasındaki dokuz gemilik İngiliz donanması boğaza girip Çanakkale'yi geçerek İstanbul'a, Adalar önüne demirledi. Bu sefer, İngilizlerin, Osmanlı hükümetine İstanbul ve Boğazlar'ın Rusların eline geçmesini önlemek için baskı yapmaları sonucunda mümkün olmuştu. Bu olaydan sonra, 1880'lerden itibaren Çanakkale Boğazı savunması boğaz ağzından Darboğaz'a kadar yeni savunma mevzileri yapılarak güçlendirildi. Sonrasında tahkimatlar artırıldı. Çanakkale Boğazı Osmanlı İmparatorluğu'nun en yoğun tahkim edilen bölgesi haline getirildi.

İtalya ve Balkan harplerinde tehdit nereden geliyorsa Çanakkale Boğazı'nın savunması da ona göre şekillenmiştir. 1911-1912 Osmanlı-İtalya Harbi'nde tehdit denizden, boğaz girişindendi. O zaman savunma da boğaz ağzına göre şekillendi. Sahildeki müdafaa ve gerideki kademe-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

ler, denizi ve boğazı savunacak şekilde tertiplendi. Yani bu harpte Çanakkale Boğazı'ndaki savunma sistemi, daha öncekilerden farklı şekilde hazırlandı. Boğazda 5-6 tümenden oluşan İzmir-Çanakkale ordularıyla müdafaa tertibatı alındı. Oniki Adalar'a İtalya'nın taarruzu başlayınca, boğaza da İtalyan saldırısı beklendi. Osmanlı savunma kuvvetlerinin komuta kademesi, Çanakkale Boğazı Müstahkem Mevki'ne en kısa ve kolay yol olarak Kabatepe-Sarıtepe arasındaki sahil şeritlerini çıkarma yapılacak en öncelikli mıntıkalar olarak görmüş ve savunma planını buna göre yapmıştı. Daha sonra 23 Nisan 1912'de İtalyan filosu boğaza saldırdı. Bu saldırıda Orhaniye tabyası, İtalya filosuna isabet kaydetti ve filo geri çekildi. 18 Temmuz 1912'de gece İtalyan torpidobotları (*Spika, Perseo, Setetvar, Klimen, Astor*) boğazdan içeri girip Soğanlıdere'ye, oradan da Çanakkale-Kilitbahir önüne kadar gelebildiler. Fakat bu bölgedeki tabyalardan açılan ateş üzerine geri döndüler.

1912-13 Balkan Harbi'ndeyse düşman Trakya'dan geleceği için savunma Bolayır berzahını taarruza kapamak şeklinde geliştirilmiş, yarımadadaki tümenler ve ihtiyatlar Bolayır'a göre kademelenmişti. Bu dönemde yarımadada ve Ege sahillerinde savunma, keşif emniyet devriyesi yapılarak sağlanıyordu. Müstahkem Mevki'yle boğaz korunuyor ve savunma da kuzeye karşı tertiplenmiş oluyordu. Bolayır'ı Gelibolu Kolordusu, Gelibolu ve Biga yarımadalarıyla Ege'ye bakan sahilleri ise tali kuvvetlerle tutmak planlanmıştı. Bu müdafaa anlayışında büyük kuvvetlerle bir ihraç düşünülmemişti. Balkan Harbi'nde X. Kolordu Şarköy'e çıkacak, Bolayır'dan Bulgarlara karşı harekâta geçecek olan Gelibolu Kolordusu'nun taarruzu sırasında Bulgarlara arkadan saldıracaktı. Uygulama (çıkarma) başarısız oldu. Bu bahsedilen muharebede boğaz, karadan ve denizden ciddi bir ordu tehdidine maruz kalmıyordu.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Çanakkale Boğazı savunması, 1912 yılında geliştirilen ana stratejiye göre daha geniş bir savunma alanıyla yeniden düzenlendi. Çanakkale Boğazı ve Gelibolu Yarımadası savunması "Çanakkale Boğazı Kuvvayı Mürettep Komutanlığı" (yaklaşık iki kolordu seviyesinde, beş piyade tümeninden oluşuyordu) altında yeniden düzenlendi. Bu kuvvet, Avrupa yakasında Bolayır'dan, Anafartalar Limanı (Suvla) ve Seddülbahir'e kadar uzanan yarımada sahillerinde, Asya yakasında Bozcaada karşısına kadar savunma grupları halinde düzenlendi. 40.000 asker, 100'den fazla seyyar top ve Maydos'ta bulunan bir ihtiyat birliğinden oluşmaktaydı. Balkan Harbi'nin sona ermesinin ardından, "Akdeniz Boğazı Komutanlığı" (Bahr-i Sefid Boğaz Komutanlığı) adı altında savaş öncesi düzene geçildi.

Birinci Dünya Savaşı öncesindeki durum

28 Temmuz 1914'te Çanakkale Boğazı'nda kısmi seferberlik, 2 Ağustos 1914 günü de genel seferberlik ilan edildi. Başkomutanlık Vekâleti Karargâhı Harekât Şubesi'ne bağlı deniz kısmının açılması dolayısıyla Akdeniz ve Karadeniz Boğazı Müstahkem Mevki komutanlıklarında deniz müşavirliği kadrosu oluşturuldu. Akdeniz Boğazı Komutanlığı ve Karadeniz Boğazı Komutanlığı Başkomutanlık Vekâleti'ne bağlanmışlardı. 3 Ağustos 1914'ten itibaren Akdeniz Boğazı Komutanlığı'nın adı "Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı" oldu. 10 Ağustos 1914 tarihinde Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'na Albay Cevat Bey atandı.*

* Cevat Paşa göreve geldiğinde albaydı. 19 Ağustos 1909'da Tesfiye-i Rütbe Kanunu gereği rütbesi yarbaylığa indirilmiş, 29 Eylül 1910'da ikinci defa albay olmuştu. 29 Kasım 1914 günü mirliva (tuğgeneral) olmuştur. 6 Ocak 1914 günü 9. Tümen komutanı olan Cevat Paşa, Müstahkem Mevki komutanlığından önce 9. Tümen'le birlikte Gelibolu'da bulunuyordu. 9 Ekim 1915 günü Çanakkale cephesinde Seddülbahir'deki XIV. Kolordu komutanlığına atandı. Düşmanın yarımadayı tahliyesinden sonra, 11 Ocak 1916'da Çanakkale Grubu komutanı olmuştur.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın Eylül ayındaki teşkilatlanması şu birliklerden oluşmaktaydı: Kale istihkâm bölüğü, muhabere bölüğü, telsiz telgraf bölüğü, Gelibolu istihkâm ve inşaat taburları (2 tabur), mayın müfrezesi, kılavuzluk idaresi, deniz uçağı müfrezesi, hafif filotilla (torpidobot, gambot ve torpido gambotlardan oluşan), 2. Ağır Topçu Tugayı (3., 4. ve 5. Ağır Topçu alayları ile 3. Ağır Topçu Alayı bünyesinde bağımsız koşulu Muhasara Taburu), ağır topçu depo taburu ve cephane depo müfrezesi. Şubat ayından itibaren de, Erenköy-Tenker Bölge Komutanlığı kurulup başına Alman Albay Wehrle getirildi. Komutanlık bünyesinde; 8. Ağır Topçu Alayı (1. ve 2. Ağır Obüs taburları), Numune Topçu Taburu (7. ve 8. bataryalar, Karantina'da), 4. Ağır Topçu Taburu (1. 2. ve 3. bataryalar ve 4. Obüs takımı, İntepe'de) vardı.

4 Şubat 1915 günü Çanakkale Deniz Komutanlığı kuruldu. Bu komutanlığın başına Amiral Merten getirildi. Böylece Çanakkale Boğazı savunmasında iki ayrı komutanlık (Çanakkale Deniz Komutanlığı ve Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı) oluşturulmuş oldu. Cevat Paşa'ya bağlı Müstahkem Mevki'den bazı birlikler alınıp Amiral Merten komutanlığındaki Çanakkale Deniz Komutanlığı'na bağlandı. Bunlar; denizde nöbet ve güvenlik sağlayan deniz işleri, deniz uçak müfrezesi, mayın müfrezesi, torpido işleri, filotilla ve kılavuzluk idaresiydi. Amiral Merten müşavirliği bırakarak Çanakkale Deniz Komutanı oldu ve 4 Şubat'tan itibaren Çanakkale'deki her türlü teknik işler Amiral Merten'e bağlandı. Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Paşa'ya topçular, istihkâmlar ve 2. Ağır Topçu Tugayı birlikleri kaldı. Böylece teknik işler Müstahkem Mevki'den çıkmış oldu. Burada önemli olan mayın-torpido işlerinin de Müstahkem Mevki'den çıkmış olmasıdır. Bu arada Cevat Paşa'nın Enver Paşa'yı "Deniz Komutanlığı kurulduktan sonra mayın ve torpido işleri

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

artık benim inisiyatifim dışında gerçekleşecek, kontrol saham çok daralacak" diye bilgilendirmesi üzerine hemen bir formül bulundu ve Akdeniz Boğazı Savunma Komitesi kuruldu. Bu komitede Cevat Paşa, Merten Paşa, Yarbay Selahattin (Adil) Bey bulunuyordu. Böylece Cevat Paşa Deniz Komutanlığı'nın yaptığı işleri, Boğaz Savunma Komitesi olarak takip etme imkânı bulmuş oldu. Yani 4 Şubat'tan sonra boğazda dökülen tüm mayın hatları Deniz Komutanlığı'nın sorumluluğunda yapılmıştır. Ancak Boğaz Savunma Komitesi'nde olduğu için Cevat Paşa'nın boğazda yapılan tüm faaliyetlerden haberi oluyordu.

Şubat 1915 ortalarına gelindiğinde boğazdaki savunma tertibi ana hatlarıyla şu şekildeydi:

- Giriş bölgesindeki tabyalar,
- Erenköy-Tenker bölgesindeki obüs bataryaları,
- Set bataryalarının bulunduğu Kepez-Soğanlı bölgesi,
- Kilitbahir ve Çanakkale bölgesindeki merkez tabyaları,
- Boğazdaki mayın hatları.

Sahil İstihkâmat ve Torpil Kıtaatı Müfettişi Amiral Schack tarafından hazırlanan ve 28 Haziran 1914 günü sunulan raporda, "Çanakkale Boğazı'na olası bir saldırının öngörülmesi durumunda boğaz girişinin yani Ege Denizi'ne açılan kısmında bulunan tabyaların güçlü tutularak olası saldırıyı burada bertaraf edecek bir savunma düzeninin kurulması gereklidir" deniyordu. Yani boğazın girişindeki dış tabyaları güçlü tutacak, merkeziyse zayıf bırakacaktı. Boğazın, Avusturya'dan gelecek modern, uzun menzilli 30,5 santimlik obüsler ve 35,5/24 santimlik ağır kıyı toplarıyla girişten (Seddülbahir ve Kumkale'den) savunulması tezi sunulmuştu. Yani Almanların tezine göre boğaz girişine yerleştirilecek olan büyük obüsler kâfi gelecekti. Çanakkale Boğazı Osmanlı İmparatorluğu'nun

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

en yoğun tahkim edilen noktasıyken, güçlü bir bölge ve savunma mevzileri oluşturulmuşken, Almanlar boğazın girişten itibaren savunulacağı tezini kabul ettirmeye çalıştılar. Bu tez, tartışmalara sebep oldu. Bu tezin en büyük dezavantajı, gemi topçuluğunun kara topçuluğundan çok daha süratli gelişmesi sonucunda düşman gemilerinin, Avusturya'dan getirtilip buralara yerleştirilecek 30 santimlik veya daha büyük çaplı obüslerin menzili dışından bombardıman yapabilecek olmasıydı.

Almanların bu düşüncesi Manş Denizi sahilindeki savunma tertibatından kaynaklanır. Manş Denizi, kıyıları düz bir sahil şerididir. Oysa Çanakkale Boğazı düz bir suyolu değil zikzakları olan bir suyoludur. Labirente benzeyen 64 kilometrelik bu suyolu üzerinde kaleler, tabyalar, bataryalar, değişik torpido istasyonları, mayın hatları gibi birçok savunma mevzisi vardı. Böyle bir kompleks varken savunmayı en dıştan kurmak yanlış olurdu. Nitekim Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Paşa 20 Eylül 1914'te, Amiral Schack'ın tam tersine, savunma sıkleti olarak merkez tabyalarını güçlü kılan bir rapor hazırladı. Cevat Paşa, boğaz girişinin hafif bırakılması, asıl savunmanınsa boğaz içinde, merkezde yapılması düşüncesindeydi.* Cevat Paşa'ya göre açık denizde bulunan düşman filosu, üstün toplarıyla ve çoğunlukla atış menziline girmeden, Osmanlı'nın en uzun menzilli toplarla donatılmış tabyalarını uzun bir süre zarfında da olsa nihayetinde tahrip ederek boğaza girebilirdi. Açık deniz yerine düşmanın manevra ve hareketinin sınırlandığı boğaza girmesi ve bu alanların tahkim edilmesiyle boğaz içinde kuvvetli bir savunma oluşturulabilirdi. Almanların tezi de tartışıldı ancak sonuçta Cevat Paşa'nın raporu kabul edilerek savunma ona göre oluşturuldu.

* Cevat Paşa'nın 20 Eylül tarihli raporu için bkz.: *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, VIII. Cilt: Deniz Harekâtı,* Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1976, s. 509-516.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Askeri tarih uzmanı Kadri Perk, *Büyük Harpte Çanakkale* adlı eserinde bu konuda şöyle bir değerlendirme yapar:

> Tahkimatın ağırlık merkezinin boğazın merkezi olması muharebeyi kazandırmıştır. Alman nazariyesi olan tahkimatı methale [girişe] almak çok tehlikeli olacaktı. Almanya'dan birkaç uzun batarya dahi getirilse kâfi gelmezdi. Ve methal yine tehlikeli olurdu. Şüphesiz düşmanı uzaklardan karşılamak, kıyılara ve boğaza yaklaştırmamak ve hatta adaları bile tahkim ederek boğaz mıntıkasını kapamak ideal bir tahkim sistemidir. Bunun faydaları çoktur. Bilhassa kara muhafız kuvvetinden büyük tasarruf temin ettirir. Ve zayiatlı kara muharebelerine mani olur. Buradan tasarruf edilen kuvvetler başka cephelerde kullanılabilir. Fakat bu husus için memleket harp sanayisinin çok kuvvetli, malzemesinin bol, dolayısıyla mali kudretinin pek yüksek olması lazımdır. *

Kadri Perk bu değerlendirmesinde çok haklıdır. Esas olan düşman donanmasını ülkenin karasularına sokmamak, Ege Denizi'nde karşılamaktır. Fakat Birinci Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti'nin bunu başaracak gücü yoktu.

İtilaf Tarafı: Çanakkale Boğazı Taarruz Planı

Birinci Dünya Savaşı'nın henüz başında, Ağustos 1914'te İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na gelen iki önemli telgraf neticesinde Çanakkale Boğazı'na bir taarruz yapılması gündeme gelmişti. Telgraflardan ilkinde Atina'daki İngiliz diplomat, Yunanistan'ın kara ve deniz ordularını İngilizlerin komutasına vereceğini bildiriyordu. İstanbul'daki İngiliz elçisi Sir Louis Mallet'in gönderdiği diğer telgrafsa Çanakkale Boğazı'nın zorlanmasının savaşı kazanmak için ne kadar

* Kur. Bnb. Kadri Perk, "Çanakkale Savaşları Tarihi 2. ve 3. Kısımlar Büyük Harpte Çanakkale", *Askeri Mecmua* Tarih Kısmı, Sayı: 116, Askeri Matbaa, 1940, s. 19.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

etkili ve gerekli bir adım olacağının düşünülmesini öneriyordu. Sir Louis Mallet'in yine aynı ayda gönderdiği üçüncü telgraf ise Çanakkale'deki başarının eylemin hızına bağlı olacağını, operasyona karar verilirse başarısızlık riskinin minimuma indirilmesi gerektiğini bildiriyordu.* 31 Ağustos 1914'te İngiliz Deniz Kuvvetleri (Admiralty) Bakanı Winston Churchill ve Savaş Bakanı Lord Herbert Kitchener bu telgrafları müzakere ettiler. 1 Eylül'de Churchill, Genelkurmay Başkanlığı'na başvurarak; İngiliz donanmasının Marmara Denizi'ne girebilmesi maksadıyla Gelibolu Yarımadası'nın Yunan ordusuyla zapt edilmesi için bir plan hazırlanmasını istedi. Birinci adımda, Yunan ordusu yarımadayı zapt edecek, akabinde İngiliz donanması Marmara'ya girecekti. 3 Eylül'de İngiliz Genelkurmayı Gelibolu Yarımadası'na bir taarruzun son derece zor olacağını fakat yapılabileceğini kabul ediyordu. Harekât için elde en az 60.000 asker ve kuvvetli kuşatma toplarının bulunması gerektiği belirtilmişti. Yani İngiliz Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nın Eylül 1914'teki görüşü, Osmanlı'yı saf dışı etmek için en münasip çarenin İstanbul'u vurmak olduğu, bunun için de bir Yunan ordusuyla yarımadanın zapt edilerek İngiliz donanmasının boğazı aşması yönündeydi. Gelibolu Yarımadası'nın zaptı için plan yapan Yunanistan önce Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'ne saldırması şartını ileri sürdü, sonra da fikir değiştirerek Osmanlı kendisine taarruz etmedikçe kendisinin de taarruz etmeyeceğini belirtti. Böylece bu düşünce yüzüstü bırakıldı.

29 Ekim 1914'te Amiral Souchon komutasındaki Osmanlı filosunun Karadeniz'deki Rus limanlarına saldırısı akabinde, İngiliz Harp Meclisi'nin toplantısında Çanakkale Boğazı'na karşı yapılacak saldırı tekrar ele alındı. Burada

* C.F. Aspinall-Oglander, (1932), *The History of the Great War, Based on Official Documents by Direction of the Historical Committee of Imperial Defense: Military Operations Gallipoli*, Vol 2: May 1915, s. 39.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Churchill, Osmanlı'nın Mısır ve Süveyş Kanalı'na asker kaydırmasını engellemek için Gelibolu Yarımadası'nı zapt ederek Osmanlı Devleti'ni oyalamanın çok etkili olacağını beyan etti. Toplantıda bu operasyon için büyük bir askeri kuvvete ihtiyaç olacağı belirtildi ve şimdilik bu harekâtın yapılamayacağı kararına varıldı.

2 Ocak 1915'te İngiltere'nin Rusya elçisinin Londra'ya gönderdiği önemli telgraf dikkatleri tekrar Çanakkale Boğazı'na çekiyordu. Rusya, Kafkaslar'daki Türk baskısını hafifletmek için Türkiye'ye karadan veya denizden baskı yapılmasını istiyordu. İngiliz Savaş Bakanı Lord Kitchener batı cephesine birlik ayırmak yerine Çanakkale Boğazı'na yapılacak bir deniz harekâtının daha uygun olacağını düşünüyordu. Çanakkale Boğazı'na sadece denizden bir gösteriş hareketi fikri Churchill ile Kitchener arasında müzakere edildi. 2 Ocak akşamı Kitchener Petrograd'daki elçiye Rus grandüküne teminat verilmesi bilgisini gönderdi. Bu sırada, silah ve cephane sıkıntısı yüzünden Avrupa'daki doğu cephesinde Rus taarruzları durmuştu. Batı cephesinde savaş kilitlenmiş ve karşılıklı siper harbine dönüşmüştü. Sırbistan cephesinde vaziyet kötüleşmişti, kuvvetli bir Avusturya taarruzu beklenmekteydi. Yunanistan ve Romanya hâlâ kararsızdı, İngilizler askeri bir başarının onları etkileyebileceğini düşünüyordu.

İngiliz donanmasının politik lideri olan Winston Churchill Alman deniz gücüne karşı donanmayı aktif bir şekilde kullanmak istiyordu. 3 Ocak akşamı telgrafla Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Carden'a Çanakkale Boğazı'nın yalnız gemilerle zorlanmasını mümkün görüp görmediğini, ayrıca nasıl bir plan izlenmesi gerektiğini sordu. Carden, 5 Ocak 1915'te gelen cevabında, doğrudan taarruzla değil, çok sayıda gemiyle ve devamlı harekât yapılarak boğazın zorlanabileceğini bildiriyordu. 3 Ocak 1915'te Deniz Kuvvetleri Birinci Deniz Lordu Fisher, bakana çok

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

önemli bir mektup yazdı. Mektubunda Türkiye'ye bir taarruza taraftar olduğunu belirtiyor ama bunun süratle yapılmasını istiyordu.

Harp Meclisi'nin 8 Ocak 1915 toplantısında yeni ordular için alternatif harp sahneleri (Selanik- Adriyatik-Çanakkale Boğazı) müzakere edildi. Bu toplantıda Lord Kitchener donanmanın da yardımıyla en uygun taarruz hedefinin Çanakkale Boğazı olacağı mütalaasında bulundu. (Harekât için 150.000 askerin gerekeceğine inanıyordu.) 13 Ocak 1915 günü yapılan toplantıda Amiral Carden'ın telgrafla gönderdiği harekât planı açıklandı. Carden harekâtı dört safhada düşünmüştü:*

1- Giriş tabyalarının düşürülmesi: Boğazın girişini savunan dış bataryalar uzun mesafelerden ateşle tahrip edilecekti. (Dış bataryaların ikisi boğazın Anadolu yakasındaki Orhaniye ile Kumkale'de, diğer ikisi de Rumeli yakasındaki Ertuğrul ile Seddülbahir'de bulunuyordu. Boğazın bu tabyalar arasındaki genişliği dört kilometredir.)

2- Kepez'e kadar iç müdafaa sisteminin tahribi: Boğaza girilerek Anadolu yakasında Kepez ve Rumeli yakasında Kilitbahir'e kadar olan set ve obüs bataryaları tahrip edilecekti.

3- Darboğaz'daki merkez tabyalarının düşürülmesi: Kilitbahir-Çanakkale bölgesindeki merkez tabyalar ve bataryalar susturulacaktı.

4- Mayın alanlarının temizlenmesi ve Marmara'ya girilmesi: Savaş gemileri yol almaya başlamadan önce mayın alanları temizlenmiş olacaktı. Savunma sisteminin Çanakkale ile Nara Burnu arasındaki son kısmı ateş altına alınacak ve donanma Marmara'ya girerek İstanbul'a yönelecekti.

* C.F. Aspinall-Oglander, (1929). *The History of the Great War, Based on Official Documents by Direction of the Historical Committee of Imperial Defense: Military Operations Gallipoli*, Vol 1, May 1915, s. 56-57.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

13 Ocak'ta İngiliz Harp Meclisi'nde Carden'ın planı tartışıldı. Toplantı sonunda İngiliz Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'na, hedef İstanbul olmak üzere Çanakkale Boğazı'nı topa tutmak ve geçmek için Şubat'ta bir sefer yapılması için hazırlanması emredildi. Carden'ın planı İngiliz hükümeti tarafından 15 Ocak günü kabul edildi ve Carden'a bildirildi. Harekâta başlama tarihi 15 Şubat olarak belirlendi. 19 Ocak günü Grandük II. Nikola'ya Çanakkale Boğazı'na bir harekât yapılacağı bildirildi. İngiltere Harp Meclisi'nin 28 Ocak'taki toplantısında ilk somut adım atıldı. Toplantı sonunda, sadece donanmayla ve mümkün olan süratle, son hedefi İstanbul olan bir taarruza kesin olarak karar verildi. İngiliz Harp Meclisi'nin kesin kararı, Çanakkale Boğazı'nı zorlamak ve İstanbul'u ele geçirerek Osmanlı Devleti'ni savaş dışı bırakmaktı.

Şubat 1915 başında Süveyş Kanalı'na taarruz eden Türk birliklerinin başarısızlığa uğradığı haberleri İngiltere'ye gelmeye başladı. 15 Şubat 1915'te Amiral Jackson önemli bir muhtıra yazarak müşterek bir operasyonla yarımadayı işgal ederek harekâtın gelişmesi gerektiğini belirtti. Bu muhtıra üzerine 16 Şubat 1915'te bütün bakanlar toplantıya çağrıldı. Bu toplantıda plana kara kuvvetlerinin de dahil edilerek Çanakkale Boğazı için büyük kuvvetler hazırlanmasına karar verdiler. Böylece muhtemel boğaz muharebesinin sınırlarını genişletmeyi düşündüler. Toplantıda, Çanakkale Boğazı'na karşı denizden yapılacak olan taarruzun takviyesine lüzum ortaya çıkınca bu kuvvetlerden istifade edilmesi kararlaştırıldı. 22 Şubat'ta Fransa hükümeti de Savaş Bakanlığı'na Doğu Sefer Kuvveti'nin oluşturulması emrini verdi. Fakat kara birliklerinin kullanılması konusunda kesin ve son karar verilmemişti. Daha sonra yapılan müzakerelerde toplanan kara birliklerinin batı cephesinde kullanılmasına, denizden taarruzun başlamış olduğuna ve donanmanın Çanakkale Boğazı'na taarruza devam etmesine karar verildi.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

İtilaf filosunun Çanakkale Boğazı'nı geçerek İstanbul'a ulaşmasının askeri, sosyolojik ve psikolojik baskısı, Osmanlı Devleti'ni saf dışı etmek için önemli bir merhale olabilirdi. Bu sonuca ulaşabilmek için ellerinde Amiral Carden'ın hazırlamış olduğu çok detaylı bir plan vardı. Ancak İtilaf güçleri kara ordusuyla işbirliği yapmadan, sadece denizden yapılacak bir muharebeyle boğazın zorlanmasını kararlaştırınca büyük bir rizikoyu da göze almış oldu. Harp prensiplerine göre, açık sahillerde düz bir hat yerine labirent gibi girintili çıkıntılı bir alanda denizden istihkâmları zorlamanın başarı şansı düşüktür. Yine de sadece deniz kuvvetleriyle bu zorlamayı göze aldılar.

Planın Uygulamaya Konması

Amiral Carden'ın planını uygulama safhası 19 Şubat 1915 tarihinde başladı. 19 Şubat günü İtilaf donanması sabah saat 07.45'te başlayıp 17.20'ye kadar devam eden bombardımanla Çanakkale Boğazı girişindeki kale ve tabyaları bombaladı. 1.000 kadar merminin atıldığı bombardıman önemli bir hasara yol açmadı ve Türk topları susturulamadı. Neticenin alınamayacağına kanaat getiren Amiral Carden, saat 17.20'de donanmaya geri dönüş emri verdi. 25 Şubat günü sekiz İngiliz ve dört Fransız savaş gemisinden oluşan İtilaf donanması bir bombardıman daha yaptı. Gemiler Türk istihkâmların menzilleri dışında demirleyerek ateş hatları istikametinde isabetli atışlar yaptılar. Bu bombardımana İngilizlerin en büyük gemilerinden biri olan *Queen Elizabeth* de katılmıştır. Bombardıman sabah saat 10.00'da başlayıp akşama kadar devam etti. Bombardıman neticesinde boğaz girişindeki kale ve tabyaların savunma gücü kırıldı, toplardan dördü işlemez hâle geldi. Bunun üzerine Müstahkem Mevki Komutanlığı dış istihkâmların boşaltılması emrini vererek boğaz içindeki istihkâmların tahkimi ve muhafazasına önem vermeye başladı. 19

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

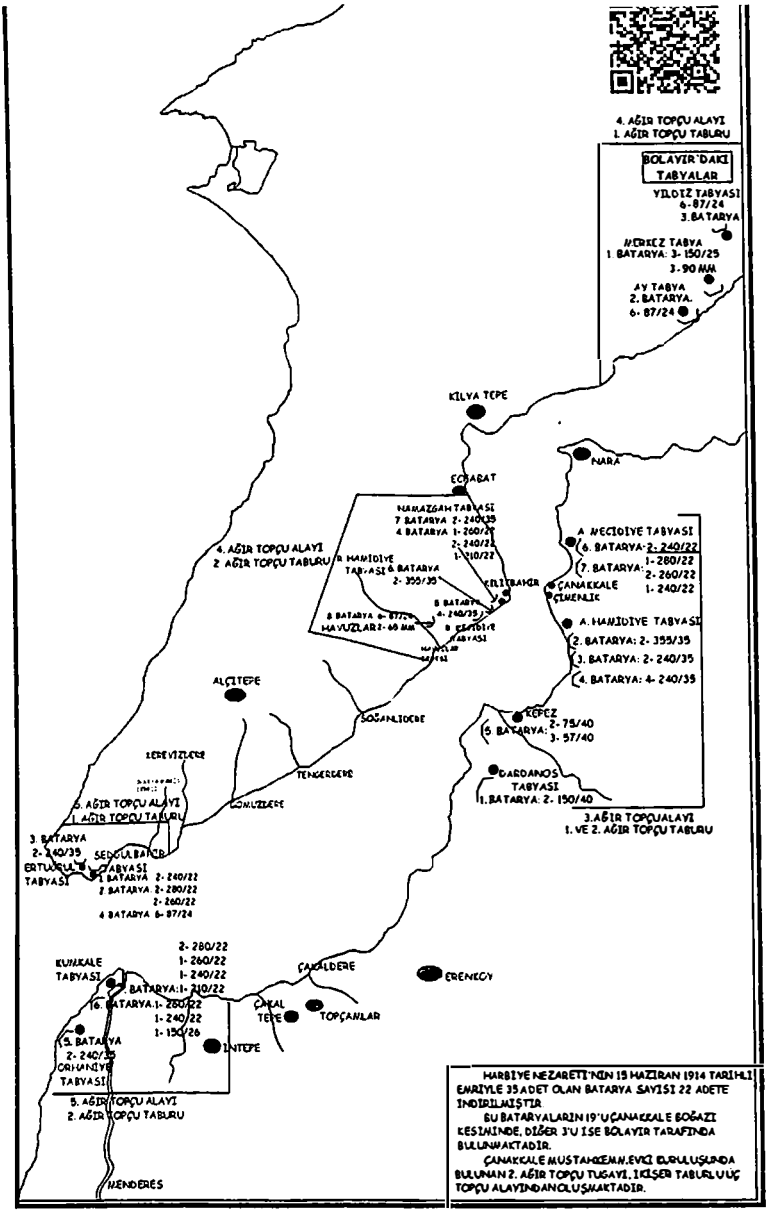

Kroki 1: Avusturya'dan beklenen uzun menzilli topların gelmesi halinde planlanan bataryalar. Savaş öncesi savunma mevzileri düzenlenirken merkez tabyaların bataryaları hurdaya çıkarılmaya başlandı ve batarya sayısının 22'ye indirilmesi düşünüldü. Sırbistan yolu kapalı olduğu için Avusturya'dan gelmesi beklenen uzun menzilli toplar gelemedi ve savaş başlayınca her şey yerli yerinde bırakıldı. Batarya sayısı 22'ye indirilmiş olsaydı Boğaz çevresinde aktif olması planlanan bataryalar bu şekilde olacaktı. (Bayram Akgün, *Boğaz'ın Fedaileri 2: Çanakkale Boğaz Muharebeleri'nde Türk Topçusu*, Dün Bugün Yarın Yayınları, 2018, s. 34.)

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

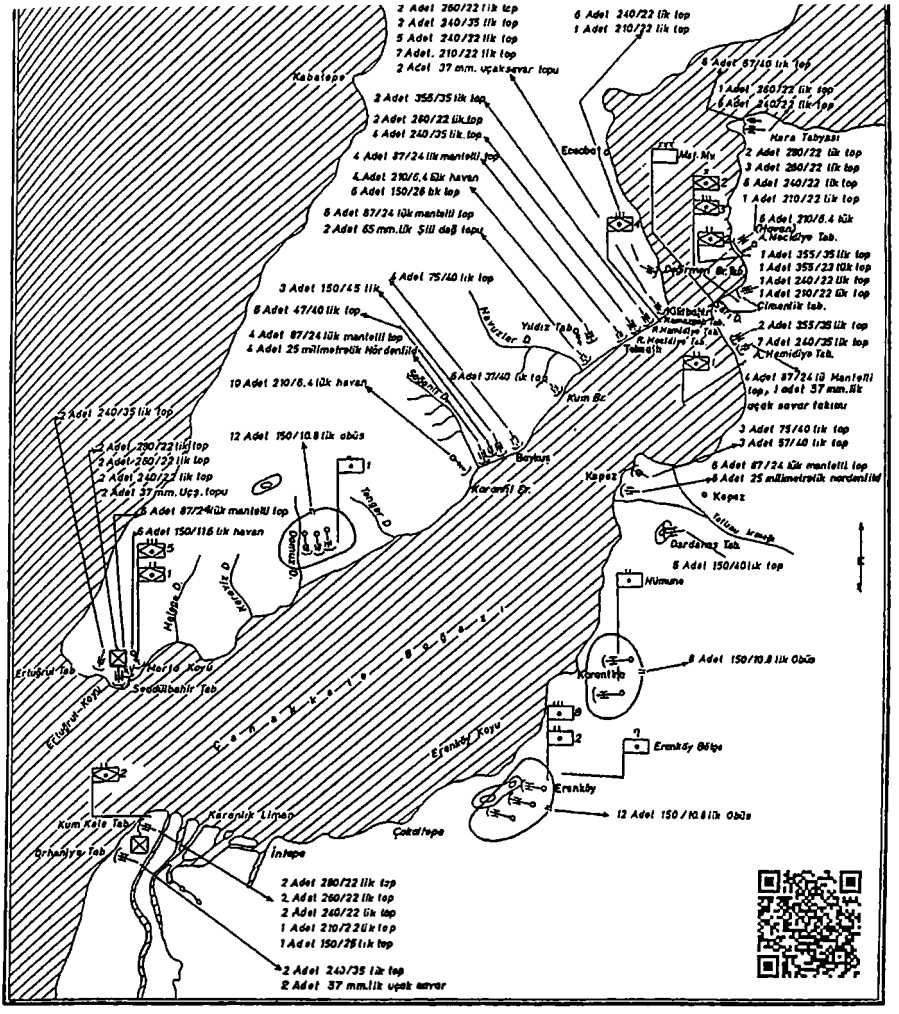

Kroki 2: 18 Şubat 1915 tarihi itibariyle Müstahkem Mevki topçusu. (*Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V. Cilt, I. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1993, Kroki 6.)

Şubat'ta yapılan bombardımanda her savaş gemisi kendine bir tabya seçerek onu bombalamıştı. 25 Şubat'taki bombardımandaysa 4-5 gemi bir tabyayı bombaladı, susturdu ve diğerine geçti. Böylece ateş yoğunluğu sağlanarak daha etkin bir saldırı yapılmış oldu. Neticede 25 Şubat günü yapılan bombardımanla giriş tabyaları susturuldu. 25 Şubat günü harekât sona erdiğinde Amiral Carden'ın planının birinci aşaması başarıya ulaşmıştı.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Birinci Dünya Savaşı öncesi Çanakkale Boğazı savunması için Almanların "Boğazı giriş bölgesinden savunma" tezinden ve bu tezin dezavantajından bahsetmiştik. Nitekim Çanakkale Boğazı'na 19 ve 25 Şubat günlerinde yapılan bombardıman bu tezin yanlışlığına iyi bir örnektir. Boğaz girişindeki toplarımızın menzili dışında demirleyen gemiler yaptıkları bombardımanla giriş tabyalarımızı susturdular.

İtilaf kuvvetleri 26 Şubat gününden itibaren Amiral Carden planının ikinci aşaması olan, Kepez'e kadarki iç savunma sisteminin tahrip edilmesi aşamasına geçti. Önde muhriplerin korumasındaki mayın tarama gemileri olmak üzere, Çanakkale Boğazı'nın iki kıyısından birer muharebe gemisinin ilerleyerek Kepez Burnu'na kadar olan kara savunma sistemini tümüyle tahrip etmesi planlandı. Bu arada boğaz girişinde susturulan kale ve tabyalara keşif ve tahribat amaçlı deniz piyade birlikleri çıkarmaya başladılar. 4, 7 ve 8 Mart tarihlerinde deniz piyade keşif birlikleri işler durumdaki tabya ve bataryaları tahrip etmeye çalıştılar. Bu çıkarmalar için bir kara muharebesi diyemeyiz, küçük birliklerle keşif ve tahrip amaçlı çıkarmalardır, tabyaları, topları tahrip etmek ve sahilde keşif yapmak maksadıyla yapılmıştır. Bu çıkarma gruplarına kıyı savunma birlikleri tarafından müdahale edildiği de olmuştur. Bu müdahalelerden biri 4 Mart 1915 günü Bigalı Mehmet Çavuş* ve arkadaşlarının yapmış olduğu müdahaledir. Mehmet Çavuş

* 27. Alay, 3.Tabur, 2. Bölük'e bağlı, Bigalı Mehmet Çavuş komutasındaki yarım takım kadar asker, Seddülbahir'de sahile çıkan Binbaşı Palmer komutasındaki Plymouth Taburu'na bağlı deniz piyade bölüğü ve tahrip müfrezesi askerlerine karşı kahramanca savaşmış, zayiat verdirmiş ve onları filikalarına binip kaçmaya mecbur bırakmıştır. Mehmet Çavuş'un tüfeği bozulunca mücadelesine istihkâm küreği ve taşla devam etmiştir. Böylece düşman, sahildeki Türk müdafaasının ne kadar zorlu olduğunu görmüştür. Bu sırada Maydos (Eceabat) mıntıka komutanı olan Yarbay Mustafa Kemal, Bigalı Mehmet Çavuş'un madalya ile ödüllendirilmesini istemiştir. Madalyası (İmtiyaz Madalyası) 7 Mart 1915 günü Çanakkale cephesine gelen Enver Paşa tarafından hastanede göğsüne takılmıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

ve arkadaşlarının kahramanca mücadelesi dolayısıyla bir tek 4 Mart günkü olay bilinir ama bunun gibi kıyılardaki topları, silahları tahrip etmek maksadıyla başka çıkarmalar da yapılmıştır.

4 Mart'tan sonra *Queen Elizabeth* Kabatepe açıklarına gelerek balonla yapılan gözetleme yardımıyla Kilitbahir'deki merkez tabyalarını endirekt atışlarla dövdü. Kabatepe ile Kilitbahir arasındaki mesafe 11 kilometre, *Queen Elizabeth* gemisindeki topların menziliyse 17 kilometredir. İtilaf gemileri 18 Mart'a kadar, mayın arama-tarama faaliyetlerine devam ettiler. Obüsler, set bataryaları ve merkez tabyalarıyla ateş muharebeleri yaptılar. Fakat bu muharebelerde fazla tahribat yaratamadılar. Bunun üzerine kesin neticeyi 18 Mart'ta almak üzere planlama yaptılar. 18 Mart 1915 gününden önce İtilaf donanmasına ait mayın arama-tarama gemisi 17/18 Mart gecesi, üç muhrip korumasında, Karanfil Burnu ve Akyarlar arasında gece 02.00'ye kadar arama yaptı ve mayına rastlanmadığı raporunu verdi.

18 Mart'tan önceki en önemli olaylardan biri de, boğazı geçme planını yapan, safhaları hazırlayan Amiral Carden'ın psikolojik durumunun bozulması sebebiyle 16 Mart günü görevi Amiral de Robeck'e bırakmasıdır. Bu konudaki anlatımlar genelde bedensel ve göstermelik bir hastalıktan bahseder. Bizim kanaatimize göre Amiral Carden'ın inancı kırılmıştır. Çünkü yapacağı işte tereddütleri vardır. Amiral Carden 18 Mart günü boğazın zorlanmasında başarılı olunabileceğine inanmıyordu. Neticede Amiral Carden'ın yerine John de Robeck getirildi.

Türk Tarafı: Savunma Hazırlıkları

18 Mart muharebesinden önce Türk savunmasına bakacak olursak; Çanakkale Boğazı'nda kaleler, tabyalar, seyyar ve sabit bataryalar, Nara Burnu'yla Kilya Koyu arasında

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

mania ağları, mayın arama-tarama gemilerine ve ayrıca gece saldırılarına karşı projektörler ve 403 mayından oluşan 11 mayın hattı bulunduğunu görürüz. Çanakkale Boğazı'na ilk mayın hattı 4 Ağustos 1914 tarihinde, son mayın hattıysa 8 Mart 1915 sabahı döküldü.

Tabya ve bataryalarda 8'i gemi topu olmak üzere toplam 74 kıyı topu, 82 adet havan, muhasara ve obüs topu, 58 adet muhtelif küçük toplardan oluşan 214 top vardı. Bu topların nitelikleri İtilaf güçlerinin gemi toplarıyla kıyaslanamayacak ölçüdeydi. Kıyı toplarının önemli bir bölümü eskiydi. Çok azı modern top olmak üzere, boğaz girişinden çıkışına kadar aktif olarak muharebeye katılabilecek 73 top vardı. 18 Mart'tan önce, en modern kıyı topları olarak, ikisi Anadolu Hamidiye tabyasında, ikisi Rumeli Hamidiye tabyasında, biri de Çimenlik tabyasında olmak üzere beş adet 355/35'lik toplardan vardı. 24/35'lik olarak, yedisi Anadolu Hamidiye tabyasında, dördü Rumeli Mecidiye tabyasında, ikisi de Namazgâh tabyasında olmak üzere 13 top vardı. Anadolu ve Rumeli yakasında modern obüsler (39 adet) ve gemilerden sökülerek set bataryası haline getirilmiş toplar (36 adet) vardı. Bunların hepsi de Darboğaz'daydı.

18 Mart Boğaz Muharebesi

18 Mart günü Amiral de Robeck komutasındaki donanmada Rusların *Askold* muharebe gemisi dahil 18 muharebe gemisi vardı. Donanma içerisinde *Inflexible* muharebe kruvazörü ile *Queen Elizabeth* en modern ve en uzun menzilli topların bulunduğu süper-dretnot tipi gemilerdi. Bunlara ilave olarak donanmada birçok muhrip, irili ufaklı mayın gemisi ve torpidobotlar da vardı. 18 Mart'ta muharebeye katılan gemiler 400'ün üzerinde namlu taşıyordu. Bu muharebedeki hedef önce Çanakkale ve Kilitbahir ana

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

savunma hatlarıyla Kepez bölgesindeki mayınları koruyan bataryaları susturmak, sonra da mayın arama gemileriyle boğazdaki mayınları temizleyerek donanmaya İstanbul yolunu açmaktı. Gemiler seyir nizamı olarak A ve B olmak üzere iki hat halinde, filotilla olarak da 1. Tümen, 2. Tümen, 3. Tümen şeklinde üç grup halinde tertiplenmişti. A hattı 14.000 yardadan, B hattıysa 8.000 yardadan ateş edecekti.

1. Filo (1. Tümen veya A hattı olarak da geçer): Komutan Amiral de Robeck, Kurmay Başkanı Komodor Roger Keyes. Gemiler: *Queen Elizabeth, Agamemnon, Lord Nelson, Inflexible.* Destek gemileri: *Prince George* ve *Triumph*. İlk boğaza girecek olan hat, 14.000 yardadan merkez tahkimatına bombardımana başlayacaktı. Süperdretnot *Queen Elizabeth* ve muharebe kruvazörü olan *Inflexible* A hattındaydı.

2. Filo (2. Tümen olarak geçer): İngiliz gemilerinden oluşuyordu. Komutan Albay Hayes Sadler. Gemiler: *Ocean, Irresistible, Albion, Vengeance, Swiftsure, Majestic.* Ayrıca *Canopus* ve *Cornwallis* gemileri boğaz muharebesine dolaylı katkıda bulunacaktı. Bu iki gemi aynı zamanda mayın arama-tarama gemilerini koruyan ve onlara nezaret eden gemilerdi.

3. Filo (3. Tümen veya B hattı olarak geçer): Fransız ve Rus gemilerinden oluşuyordu. Komutan Amiral Guepratte. Gemiler: *Suffren, Bouvet, Gaulois, Charlemagne* ve Rus *Askold* kruvazörü. Bu gemiler, A hattını değiştirecek ve onun yerine geçecek olan gemilerdir. Bu tümende beş muharebe gemisi vardı.

18 Mart günü İtilaf donanması gemileri sabah saat 10.00'dan itibaren boğaza girip 14.000 yardadan muharebeye başladı. İlk mermi saat 11.15'te *Triumph* tarafından,

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Anadolu yakasındaki Halileli sırtlarına atıldı. Halileli'ndeki Muhasara Taburu'na bağlı 4. Muhasara bataryası olan 120'lik bataryanın buna verdiği karşılık, Türk tarafının ilk ateşidir. 14.000 yardadan ateş eden bir gemiye, ancak menzili 12.000-14.800 arası olan 24/35'lik veya menzili 16.000 yarda olan 35'lik ağır toplarla karşılık verilebilirdi. Türk tarafında sınırlı sayıda olan bu toplar Darboğaz'da mevzilendirildikleri için bu aşamada Türk tarafından açılan ateşin bir etkisi olmadı.

İtilaf filosu ilerleyip B hattı devreye girdiği zaman 8.000 yardadan ateş ettikleri için donanma toplarından oluşan Baykuş, Mesudiye, Dardanos bataryaları muharebeye dahil olabildiler. Karşı ateşlere rağmen saat 13.45'e kadar muharebe İtilaf Devletleri lehinde devam etti. Sonrasında topçularımızın başarılı atışları etkisini göstermeye başladı. *Bouvet* zırhlısı saat 13.55-14.00 civarında manevra yaparken önce uzun menzilli, modern kıyı toplarımızın ateşi altında kaldı, kazan dairesinde dehşetli bir infilak meydana geldi ve hemen akabinde mayına çarparak battı. Tüm bunlar üç dakika içerisinde oldu. Saat 15.00'e doğru *Infilexible*'ın muharebe edemeyecek kadar ağır yara alması, sonrasında *Irresistible* ve *Ocean*'ın batması İtilaf filolarında kargaşa yaşanmasına sebep oldu. Özellikle *Bouvet, Ocean* ve *Irresistible*'ın batmasından sonra Donanma Komutanı de Robeck geri çekilmeye karar verdi. Aldıkları darbe büyük bir şok etkisi yaratmıştı. Kurmay Başkanı Roger Keyes devam etme taraftarıydı fakat de Robeck sancağını çekti ve saat 18.00'de harekâtı durdurdu.

Amiral de Robeck 18 Mart muharebesinde donanmasının hemen hemen üçte birini kaybetmişti: Üç muharebe gemisi (*Bouvet, Ocean ve Irresistible*) boğaz sularına gömülmüş, dört muharebe gemisi (*Inflexible, Gaulois, Suffren, Agamemnon*) ağır şekilde hasar alarak savaş

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

dışı kalmıştı. Ayrıca, irili ufaklı birçok küçük tekne isabet almış ve 7-8 muhrip batmıştı. Gemilerle birlikte batan 40-50 top ve 800'den fazla asker zayiatı filo için büyük bir hezimet olmuştu. Türk tarafının 18 Mart günü zayiatı ise 4 subay ve 40 er şehit, 74 yaralı, Almanlardan ise 4 ölü ve 14 yaralı idi.

18 Mart muharebesindeki amaç donanmaya yolu açmaktı, donanma kendi yolunu açamadı. Gemiler, boğazda en fazla 3-4 bin yarda ilerleyebildiler. Erenköy Koyu'nda *Nusret* mayın gemisinin döktüğü mayın hattına takıldılar. Diğer mayın hatlarına kadar bile giremediler. 18 Mart muharebesi sonunda boğazdaki diğer mayın hatları dokunulmamış halde duruyordu.

Bu muharebe sonunda donanmaya boğaz yolunu açmak için önce Kilitbahir Platosu ile merkez tabya ve bataryalardaki topçuya hâkim olmak gerektiği anlaşıldı. 18 Mart günü mayınların verdiği korku nedeniyle İtilaf kuvvetleri, mayın tarlaları temizlenmedikçe boğazda kısa veya uzun vadede bir sonraki hamlelerini yapmaya girişemediler.

18 Mart: Değerlendirme

Cevat Paşa'nın parlak fikri

Amiral Nelson'un bir yorumu vardır, "Kıyı istihkâmına saldıran gemici, delidir" der. Yani denizden sahil istihkâmlarını susturmak zordur. Çünkü gemi oynak, istihkâmlarsa sabittir. Oynak bir gemiden 100 metre cephesi olan 4-5 toplu sabit tabyaya mermi isabet ettirmeniz zordur, kaldı ki ettirseniz de pek bir şey ifade etmez. Mermi ancak bir topa isabet ederse etki yapabilir ki bu da çok düşük bir ihtimaldir. Gemi demirlemiş olsa bile, isabet oranı yüzde

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

birdir, yani yüz mermiden ancak biri isabet eder. Buna karşılık sahildeki topçu, 120 veya 150 metre boyundaki gemiyi neresinden vurursa vursun etkili olur. Top sabit durduğundan gemiye isabet ettirme olasılığı çok daha fazladır. Denizdeki bir namlununsa etkili ateş için kıyıya maksimum sokulması lazımdır, ama o zaman da kıyıdaki sabit namlunun menziline daha çok girmiş olur. Ayrıca bir yığın irili ufaklı seyyar tabya ve bataryanın da hedefine girmiş olur. Özetle karadaki bir namlunun gemiyi vurma olasılığı çok daha yüksektir.

Gemiler için en büyük tehlike denizdeki mayınlardır. Çanakkale Boğazı'nda mayın hatları içten dışa doğru yavaş yavaş döküldü ve *Nusret* mayın gemisinin Erenköy Koyu'na döktüğü 11. hattaki mayınlarla tamamlandı. Son mayın hattı boğaza paralel bir şekilde döşendi. Yani diğer mayınlar gibi Anadolu-Rumeli yakaları arasına karşılıklı olarak değil, gemilerin manevra yapacağı öngörülerek bu manevra sahasına paralel olarak döşendi. Bu parlak bir fikirdi ve bu konuda daha sonra "Türklerin fikri, Almanların fikri" tartışmaları yapıldı. Oysa bu fikir ilk olarak Cevat Paşa'nın Eylül ayındaki bir raporunda geçer. Cevat Paşa raporunda, "Erenköy Koyu manevra yeridir, düşman donanması burada nefes alır, manevra yapar, atış tanzimi yapar. Burası, Osmanlı'nın en modern tabyası olan Anadolu Hamidiye tabyası için örtülü durumdadır. Bu alanı kirletelim" fikrini sunar. Cevat Paşa Eylül ve Ekim aylarındaki iki ayrı raporunda bu mevzudan bahsetmiştir. Hatta ilk raporunda buradan "Karanlık Liman" diye bahseder. İkinci raporunda "Kıyıda obüslerle ve Erenköy'e döşenecek mayınlarla düşmana manevra olanağı vermeyelim" der. Cevat Paşa'nın gündeme getirdiği bu konunun icraat sırası Mart'ta gelmiştir. Ancak 4 Şubat'tan sonra bu icrayı yapacak görevde Merten Paşa vardır. Mayın Müfreze Komutanı Kıdemli Yüzbaşı Nazmi

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Bey günlüğüne, 4 Şubat'a kadar "Cevat Paşa'dan aldığım emir üzerine" diye yazar. 4 Şubat'tan sonraki görevlerde emir veren işim farklıdır. Nitekim 7 Mart günü de "Murahhaslıktan aldığım emir üzerine" diye yazıyor.* Çünkü artık torpido ve mayın emirlerini Merten Paşa vermektedir. Artık komutan Merten Paşa olduğu için Nazmi Bey'e mayınların dökülmesi için o emir vermiştir. Yani, Cevat Paşa'nın parlak fikrini uygulama emrini veren komutan Merten Paşa'dır.

Mayın müfrezesinde ve torpido istasyonlarında Alman uzmanlar vardır. Ama mayın müfreze komutanı, aynı zamanda kılavuzluk idaresinde görevlidir ve idarenin baş kılavuzu Kıdemli Yüzbaşı Nazmi Bey'dir. Nazmi Bey'in esas kadrosu, boğazda kılavuzluktur. Bu konuya açıklık getirmekte fayda var. Çünkü bu konuda yanlış bilgilendirme yapılarak Nazmi Bey için, "Mayın Grup Kumandanı" olduğu yazılıyor. Oysa Çanakkale'de "Mayın Grup Komutanlığı" diye bir komutanlık yoktur, "Mayın Müfrezesi" vardır. Grup komutanlıkları birçok müfrezeden meydana gelir. Osmanlıca hiçbir belgede "grup" kelimesi yoktur, "Mayın Müfreze Komutanı" diye yazılır. 4 Şubat günü Çanakkale'de Müstahkem Mevki yeniden yapılanmaya girdiğinde içerisinde "Mayın Müfrezesi" vardır. Eylül 1915'ten sonra ise "Mayın Komutanlığı" vardır. Mayın dökmeye giden gemiler, baş kılavuz Nazmi Bey'i almak zorundadır, çünkü nereden geçip ne yapacaklarını, nasıl ilerleyeceklerini o bilir. *Nusret* mayın gemisinin komutanı ise Yüzbaşı Hakkı'dır.

Bu kişiler 7 Mart günü 11. hat mayınlarını dökmek için emir aldılar, hazırlıklar yapıldı ve 8 Mart sabahı saat 05.30'da *Nusret* mayın gemisi Nara'dan açıldı. Erenköy Koyu'na gelerek boğazın dışından içine doğru mayınları

* Binbaşı Nazmi Bey, *Çanakkale Deniz Savaşları Günlüğü 1914 -1922*, Çanakkale Deniz Müzesi Komutanlığı, 2004, s. 44.

dökmeye başladı. Erenköy Koyu'na, kıyıya paralel olarak, Lodos-Poyraz istikametinde, yüzer metre aralıklarla 4,5 metre derinliğe 26 adet mayın döküldü.* Sonuçta, mayın işinde Almanlar kesinlikle vardı, teknik işler onların sorumluluğundaydı. Ama mayınları selametle bu bölgeye getiren geminin kılavuzu Kıdemli Yüzbaşı Nazmi Bey ve kaptanı Yüzbaşı Tophaneli Hakkı'dır. Mayınların Erenköy Koyu'na dökülmesi fikri de Cevat Paşa'nındır. Cevat Paşa'nın buraya mayın döşeme isteği, derinlemesine bir savunma stratejisi isteğinden kaynaklanır. Boğazı girişten savunmak yerine boğazın içinde, boğazın merkezinde muharebe yapılmasını istemiştir. Bu sebeple merkez tabyalarının batarya sayılarının düşürülmesine karşı çıkmış ve boğazın içinde manevra alanının da mayınlarla kirletilmesini istemiştir. Daha sonra 18 Mart muharebesini değerlendiren askeri tarihçiler, mesela Bursalı Mehmet Nihat bu konuda "Tahkimatın sıklet merkezinin boğazın merkezi olması muharebeyi kazandırmıştır" der. Neticede Cevat Paşa'nın önerdiği yere döşenen mayınlar savaşın kaderini belirlemiştir. *Nusret* mayın gemisinin bu bölgeye mayın dökmesi taktik bir başarıdır ve taktik başarının stratejik seviyede harbin gidişatını değiştirmesine güzel bir örnektir.

"Türklerin tek atımlık barutu kaldı" yorumu

Mayınlarla, torpidolarla, seyyar ve sabit bataryalarla korunan Çanakkale Boğazı, kolay kolay geçilecek bir yer değildi. Gerçi bu savunmanın da zaafları vardı. Bunlar nedir? Sınırlı menzilli toplar ve yetersiz cephane. Bu konu ise ayrı bir polemik konusudur. 18 Mart'tan sonra, o gün kullanılan ve elde kalan mermiler konusunda uluslararası

* Bu mayınlar Almanya-Hamburg'da yapılmış, 80 kilo ağırlığındaki şarlı ve C52 dediğimiz karbonit mayınlardır.

çaptaki yayınlarda bir polemik çıkmıştır. Bu konuda daha sonra çeşitli yazarların, "18 Mart'tan sonra Türklerin hiçbir şeyi kalmamıştı, cephaneleri azdı veya yoktu, donanma boğaz muharebesine devam edebilirdi" tarzında yorumları vardır. Churchill de *World Crisis* (Dünya Krizi) adlı kitabında "18 Mart akşamında Türklerin bir atımlık barutu kalmıştı" der. Oysa Churchill'in "bir atımlık barut" tanımlaması, cephane ikmali ve imkânları açısından Avrupa veya batı cephesi standartlarına göre yaptığı değerlendirmedir. Osmanlı mühimmat envanterine göreyse 18 Mart akşamı kalan cephane miktarına bir atımlık denilemez: 6.000'e yakın obüs mermisinden 4.500'ü duruyordu. Modern, uzun menzilli kıyı toplarının cephanesinin de yarısı elde mevcuttu. Batı cephesi normlarına göre değerlendirildiğinde 18 Mart'tan sonra boğaz topçusunun kalan cephanesi, bir atımlık barut gibi yorumlanabilir ama Türkler açısından 18 Mart sabahı envanterde yer alan mermilerin yarısından fazlası akşama eldeydi ve yeterli cephane vardı. Neticede etkili olan obüslerin mermilerinin üçte ikisi duruyordu. Aşağıda Tablo 1'de 18/23 Mart 1915'te yeni mermilerin toplara dağıtım şeklini, Tablo 2'de de 18 Mart akşamı Türk kuvvetlerinin elinde kalan mermi sayısını net bir şekilde görüyoruz:

Tablo 1: 18/23 Mart 1915'te Yeni Mermilerin Toplara Dağıtım Şekli*

Anadolu Hamidiyesi	35,5'luk	9 külâhlı	10 tahrip danesi
	24'lük	47 külâhlı	51 tahrip danesi
Rumeli Hamidiyesi	24'lük	20 külâhlı	27 tahrip danesi
	35,5'luk	8 külâhlı	17 tahrip danesi
Namazgâh	24'lük	10 külâhlı	10 tahrip danesi

* *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, VIII. Cilt: Deniz Harekâtı*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1976, s. 542.

Tablo 2: 18 Mart 1915 muharebesinde Çanakkale Müstahkem Mevki toplarının harcadığı mermi ve kalan cephane*

Tabya ve Batarya	Top adeti	Top Cinsi	18 Mart Mermi Mevcudu	Harcanan Mermi	Kalan Mermi
Anadolu Hamidiye	2 7	35,5/35 24/35	34 Yeni, 87 Eski 156 Yeni, 449 Eski	19 Yeni 60 Yeni	15 Yeni, 87 Eski 96 Yeni, 449 Eski
Çimenlik	1 1 1 1	35,5/35 35,5/22 24/22 21/22	49 Eski 43 Eski 83 Eski 243 Eski		49 Eski 43 Eski 83 Eski 243 Eski
Rumeli Mecidiye	2 4	28/22 24/35	52 Eski 82 Yeni, 232 Eski	47 Yeni, 46 Eski	52 Eski 35 Yeni, 186 Eski
Rumeli Hamidiye	2	35,5/35	25 Yeni, 82 Eski	-	25 Yeni, 82 Eski
Namazgâh	2 2 5 7	26/22 24/35 24/22 21/22	176 Eski 32 Yeni, 152 Eski 435 Eski 1486 Eski	 33 Eski - -	170 32 Yeni, 119 Eski 435 Eski 1486 Eski
Dardanos	5	15/40	485	115	370
Mesudiye	3	15/45	502	108	394
8. Obüs Alayı	31	15'lik adi obüs	5530	1460	4065
Tenger Hava Bataryası	10	21'lik havan	?	17	?
12'lik Bataryalar	12	12/30	?	110	?

* *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi, VIII. Cilt: Deniz Harekâtı*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1976, Ek: 30, s. 541'de verilen çizelgenin tarafımızdan düzeltilmiş hali bu şekildedir. Kaynaktaki çizelgede kalan mermi sayısında karışıklık vardı. Anadolu Hamidiye tabyasında kalan 240/35'lik 300 adet mermi listede görünmemekteydi. Halbuki Anadolu Hamidiye Tabya Komutanı Yarbay Wossidlo ve 1. Tabur Komutan Vekili Yüzbaşı Sırrı,18 Mart muharebesinde tabyanın sarf ettiği mermi adedini raporlarında ayrıntılı olarak anlatmaktadır. Bkz. *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, sayı 132, Genelkurmay Basımevi, Ankara, Ocak 2014, s. 273-293.

İtilaf donanması, tabyaların tahrip edilme işleminde başarılı olamamıştır. Tabyalar susturulmadan boğazdaki mayınları temizlemek mümkün değildir. Savunma taktiği açısından sürekli yer değiştiren seyyar bataryaların çoğu 18 Mart günü tespit edilememiştir. Ayrıca 18 Mart gününden sonra Türklerin elinde kalan mermiden ziyade denizde kalan mayınlardan korkulmaktadır. Boğazdaki mayınlar temizlenmeden gemiler boğaza giremezdi ve önlerinde daha 10 tane mayın hattı vardı; yani 377 adet mayın boğaz sularında duruyordu. Gemiler çok yakına gelerek etkili ve çok yoğun ateş açmadıkça tabyaları kolay kolay devre dışı bırakamazlardı. Mayın tarlaları temizlenmeden de bu etkili ve yoğun ateşi açamazlardı. Dolayısıyla "Türkler bir gün sonra muharebe edemezlerdi" tarzındaki değerlendirmeler doğru değildir; Türkler ertesi gün de muharebeye devam edebilirdi. Eldeki top mermisi de boğazdaki mayın hatları da İtilaf donanmasının boğazdan geçmesine izin vermeyecek kadar yeterliydi.

Türk topçusunun etkinliği

18 Mart muharebesinde kıyı topçusunun çok isabetli atışları olmuştur. Bu atışlar gemileri mayınlara sürüklemiştir. 18 Mart muharebesinin başarılı olmasında en büyük etken mayın ve topçu organizasyonudur. Topçunun isabetli atışları gemileri soluklanmaya ve atış tanzimi için yeniden mevki almaya, yer değiştirmeye zorlamıştır. Bunun için sığındıkları yer, mayınlarla tuzak kurulan Erenköy Koyu olmuştur. Dolayısıyla 18 Mart günü mükemmel bir müşterek savunma yapılmıştır. Batan gemilerde hem mayın yarası, hem de topçuların atış isabeti vardır.

Halbuki İngiliz Aspinall-Oglander'ın eseri de dahil olmak üzere birçok kitapta 18 Mart yenilgisi için her şeyi mayınlara bağlayarak Türk topçusunun etkinliğini bilinçli olarak ikinci plana düşüren bir yorumlama vardır. Bu du-

rum muharebeden sonraki ilk günkü raporlarda başlamıştır. Fakat gerek muharebe gününe ait gemi jurnallerinde, gerekse topçu alay ve tabur komutanlarının hatıralarında ve yaptıkları yorumlarda, 18 Mart'ta gayet etkin bir topçu faaliyeti olduğunu görürüz. Genel yorumlamada her şey mayınlara mal edilmişti, fakat sonradan ortaya çıktı ki, çakılı kıyı topçusunun gemilere etkili vuruşları sayesinde, yani Türk topçusunun verdiği panik ve baskı altında, bilhassa gemiler yer değiştirirken (*Bouvet* ve diğer gemiler) mayın tarlasına girmiş oldular. Yani İngilizlerin empoze ettiği gibi sadece mayınla nihayetlenen bir durum değildi. 18 Mart, topçu ve mayın organizasyonun mükemmel olması neticesinde zaferle sonuçlanmıştır.

İngilizler tarafından yıllardır kasıtlı olarak yapılan bu tarz yorumlar Çanakkale Savaşı konusunu çalışan araştırmacıları da etkilemiş ve anlatımlarda topçuların ilk andaki vazifesi gölgelenmiştir. Oysa birçok rapor, belge ve hatıratta topçularımızın kahramanlığına yer verilmiştir. Mesela Behçet Sabit Erduran'ın günlüğünde* Rumeli Mecidiye Komutanı Yüzbaşı Hilmi Bey ve 4. Ağır Topçu Alay Komutanı Binbaşı Ahmet Kemal Bey hakkında çok kıymetli anlatımlar vardır. Topçuların vazifesinin gölgelenmesi, 18 Mart günü vatan müdafaası veren kahraman topçuların hakkını yemek olur. 18 Mart günü kazanılan zaferde mayınlar da çok önemlidir, topçular da.

18 Mart muharebesinde kahramanlıklarıyla öne çıkan topçularımız vardır. İlk akla gelen simge isimler şunlardır: Rumeli Mecidiye tabyasında görevli Seyit Onbaşı, Rumeli Mecidiye tabyası kumandanı Yüzbaşı Hilmi Bey, Batarya Takım Subayı Teğmen Fahri, Dardanos bataryasının kumandanı Üsteğmen Hasan, Takım Subayı Trablusgarplı

* Behçet Sabit Erduran, *Cephedeki Bir Doktorun Gözünden 1915 Baharında Çanakkale*, yay. haz. Tamay Açıkel, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015.

Teğmen Mevsuf, Telemetreci Yozgatlı Yusuf, Yedek Subay Halim. Soğanlı grubunda Baykuş Tepesi'ndeki, gemiden sökülen toplarla oluşturulan ve tüm personeli bahriyeli olan Mesudiye bataryasının da 18 Mart günü çok önemli mücadelesi olmuştur. Bataryadaki topların başında kendi subayları ve askerleri vardır; Binbaşı Hasan grubun başında olmak üzere Üsteğmen Mehmet Kemal, Teğmen Saim... Mesela Rumeli Mesudiye bataryası kumandanı Üsteğmen Mehmet Kemal 18 Mart 1915 muharebesini anlattığı muharebe raporunda şöyle diyor: "Saat 11.45'te kalbimizi Allah'ımıza ve toplarımızı düşmana yönelterek ilk ateşi açtık. Nihayet 6.800 metre mesafede düşman gemisine mermilerimizin infilakları görülmekteydi."* Demek ki mermilerimiz 6.800 metreden etkili olmaya başlamış. Tabii bunlar kahraman topçularımızın sadece birkaçı. 18 Mart günü ismini bilmediğimiz, okumadığımız daha nice kahramanlarımız vardır muhakkak.

Bouvet'nin batışı

18 Mart 1915 Çanakkale Boğazı muharebesinin daha sonra en çok tartışılan konularından biri de *Bouvet* gemisinin batması meselesidir. Kıyı topçusunun başarısıyla *Bouvet*'de infilaklar meydana geldi ve son öldürücü darbeyi mayın vurdu. 1915'te çıkan harp mecmuasında Rumeli Mecidiye tabyası kumandanı Hilmi Bey (Sanlıtop) ve yanında batarya takım subayı Fahri Bey'le birlikte olduğu fotoğrafta, "*Bouvet*'yi batıran topun tabya kumandanı Hilmi Bey ve Fahri Bey" diye yazılıdır. Sonradan bu olayın neden *Ocean*'ın batırıldığı şeklinde değiştiğini bilemiyoruz. Daha sonra, Rumeli Mecidiye veya Seyit Onbaşı'nın *Ocean*'ı vurduğu şeklinde anlatım yapıldı. 18 Mart günü *Bouvet*,

* *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Sayı 132, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2014. s. 315.

Ocean, *Irresistible* mayınla battı. Ama hepsinde, öncelikle topçunun isabetli atışları vardı. Mesela Hilmi Sanlıtop'un yayımlanan hatıratında *Bouvet* gemisinin Rumeli Mecidiye tabyasından yapılan isabetli atışla vurulması anlatılır.* *Bouvet*'nin batması konusunda fazla ayrıntılı bilgi yoktur, sadece 2 dakika 37 saniyede battığının kaydı vardır. *Bouvet* batarken çekilmiş fotoğraflar vardır. Klasik anlatımlardaysa, batmadan önce *Bouvet*'de, içeriden dışarıya doğru büyük bir infilak olduğu belirtilir. Oysaki mayın dıştan içeriye doğru bir infilaka sebep olur. *Bouvet* batmadan çok koyu ve pembe dumanlar çıktığı anlatılıyor. Muhtemelen makine dairesindeki bir patlama veya geminin kazanının infilak etmesi sebebiyle bu duman oluşmuştur. Behçet Sabit Erduran hatıratında, obüs bataryalarındaki bir teğmenin, Rumeli Mecidiye'den atılan birkaç merminin gemiye isabet ettiğini dürbünle gördüğünden bahseder. Ayrıca Ayhan Aktar'ın araştırmasına göre *Bouvet*'de tek bir mayın yarası vardır. Aktar, *Bouvet*'ye dalış yapan dalgıç Tosun Sezen'le mülakat yapmıştır. Sezen bu mülakatta, gemideki o yarayı "1965 yılında, içindeki değerli sarı malzemeyi çıkarmak için" açtıklarından ve bu fikri de Amerikalılardan aldıklarından bahseder. Buna göre Sezen ve ekibi suni bir patlayıcıyla *Bouvet* gemisinin sancak baş omuzluğunu patlatmış ve oradan sarı bakır malzeme çıkarmışlar. "Biz gemiye gittiğimizde böyle bir delik yoktu, biz açtık" şeklinde anlatır. Yani geminin sancak baş omuzluğunda görülen yara 1915'te değil, 1965 yılında ve içinden malzeme çıkarmak için açılmış olan yaradır.** Bu doğruysa *Bouvet* kıyı topçusunun atışlarıyla batmıştır denebilir. Bilinen, mayın yarasının geminin sancak baş omuzluğunda olduğudur.

* Gazanfer Sanlıtop, *Çanakkale Savaşı'ndan Kurtuluş Savaşı'na Cepheden Cepheye Bir Ömür: Yüzbaşı Mehmet Hilmi*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007.

** Ayhan Aktar, "*Bouvet* zırhlısını mayınlar değil topçularımız batırdı" ve "Dalgıç Tosun Sezen ile mülakat: Fransız zırhlısındaki mayın yarası değil, dinamitle biz açtık," *#Tarih* dergisi, 22 Mart 2016.

Oysaki bizim bildiğimiz *Bouvet*'nin kıçtan battığıdır. *Bouvet*'nin batması konusunda henüz izah edilemeyen bir şeyler var. *Bouvet* mayına çarpmış, evet bu anlaşılıyor ama gemiye öldürücü darbeyi 35,5'luk veya 24'lük modern sivri külahlı veya benzeri tahrip edici mermilerle kıç taraftan giren zırh delici bir merminin vurmuş olabileceğini düşünüyoruz. Çünkü içeriden dışarı bir patlama söz konusudur. *Bouvet*'nin batmasının Rumeli Mecidiye tarafından olduğu söyleniyor ama Anadolu Hamidiye tabyasının isabetli atışları sebebiyle de olmuş olabileceğini düşünüyoruz.

Sonuç

Sonuç olarak değerlendirdiğimizde, Amiral Carden'ın planı Çanakkale Boğazı'ndaki Türk savunmasını aşama aşama imha etmek yönündeydi. 25 Şubat günkü bombardımanda Çanakkale Boğazı'nın giriş istihkâmları susturularak birinci aşama gerçekleştirilmişti. 18 Mart günü diğer aşamalara geçemediler. İtilaf Devletleri 18 Mart 1915 günü Çanakkale Boğazı'nın sadece gemilerle geçilemeyeceğini bir kez daha kabul etmiş oldular.

İngilizler daha önce Çanakkale Boğazı'nın sadece gemilerle zorlanarak geçilemeyeceğini, geçilse bile İstanbul'u teslim almanın pratik olarak mümkün olmadığını 1807 yılında (fiilen) ve 1906 yılında (askeri konferansta varılan sonuç olarak) tecrübe etmişlerdi. Bu tecrübelere dayanarak daha önce de düşündükleri fakat kalkışmadıkları girişimleri olmuştu. 1904 yılında İngiliz Deniz Kurmay Başkanı Sir John Fisher, Çanakkale Boğazı'nın kara ordusu-donanma işbirliği ile olsa dahi zorlanmasının ve başarı elde edilmesinin son derece güç olduğunun altını çizmişti. Aralık 1906'da Mısır hududunda İngiltere ile Osmanlı Devleti arasındaki anlaşmazlık yüzünden Osmanlı Devleti'ne baskı için boğazın zorlanması gündeme gelmişti. Bununla ilgili olarak 19 Aralık 1906'da İngiliz Genelkurmay Başkanlığı

bir deniz ve kara konferansı düzenlemiş, bu konferans sonucu boğazın yalnız gemilerle zorlanmasının maksadı temin edemeyeceği görüşüne varılmıştı. Sonuçta İngiliz Genelkurmayı müşterek bir kara-deniz operasyonu tavsiye etmemişti. 1908'de İngiliz Harbiye Nezareti konuyu tekrar gündeme getirdi. Bu sefer de kara ordusunun Mısır'ın müdafaası için toplanıp götürülmesi intibası verilerek Malta Adası'nı geçtikten sonra gemilerin rotasının değiştirilmesi ve Çanakkale Boğazı'na yönelerek donanma ile sefer kuvvetinin beraber kullanılması durumu incelenmiş ve operasyon sırasında donanma boğazı zorlarken Kabatepe'nin güney plajlarına 20.000 askerin çıkarılması düşünülmüştü. 1911'de İngiliz Genelkurmayı boğazın zorla geçilme meselesini tekrar ele almış ve bu çalışmanın sonunda da çıkarılacak bir kara kuvvetinin amacı sağlayamayacağı ve (1906'da olduğu gibi) tehlikeli sonuçlara yol açacağı sonucuna varılmıştı.

1915 yılındaki bu girişimse İngiltere'de siyasi iradenin baskısı sebebiyle yapılmıştır. 18 Mart muharebesi, Deniz Kuvvetleri Bakanı Churchill'in gemilerle boğazı geçmenin mümkün olduğuna inanması ve ısrar etmesi sonucunda yapılmıştır. Boğaz muharebesi öncesinde 16 Şubat'ta deniz ve kara birlikleriyle müşterek bir harekât düşünmüşlerdi fakat Churchill'in baskısıyla sadece boğaz muharebesi yeterli görüldü. Bunun nedeni, hasımlarını hafife almalarıdır. Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale muharebesi Osmanlılar için diğer muharebelerden çok farklıdır. Çünkü Çanakkale cephesinde Osmanlı Devleti'nin saf dışı olup olmaması, yani bir varoluş mücadelesi vardır. Bunu anlayamadıkları için hasımlarını hafife almışlardır.

İkinci Bölüm

25 Nisan'a Doğru

İtilaf Tarafı

18 Mart yenilgisinden sonra İngiltere Harp Meclisi'nde stratejik düşünceler değişmeye başladı. Churchill Çanakkale Boğazı'na denizden müdahaleye devam etme taraftarı iken Kitchener Çanakkale harekâtının kara gücü gerektirip gerektirmediği konusunu değerlendirmeye başladı. 18 Mart'tan sonra boğaz muharebesine devam etmek isteyenler oldu. Kara muharebeleri sırasında da zaman zaman boğazı deniz yoluyla zorlama fikri gündeme getirildi. Özellikle Donanma Kurmay Başkanı Komodor Roger Keyes ısrarla yeniden muharebeye devam etmek istedi. 18 Mart günü mayın aramak için kullandıkları balıkçı trolleri yerine daha iyi mayın arayan gemiler ve daha tecrübeli personel kullanarak tekrar zorlama fikrini öne sürdü, fakat kabul edilmedi. 18 Mart'ta yaşadıkları sonucunda mayın korkusu oluşmuş, mayınlar temizlenmeden donanmanın boğazdan geçemeyeceğini anlamışlardı. Mayınları temizlemek içinse mayınları temizletmeyen topçuları, yani obüsleri ve seyyar bataryaları susturmak lazımdı. Bataryaları (sabit ve seyyar) susturabilmek içinse karadan operasyon yapmak şarttı. Bu da ancak Kilitbahir Platosu başta olmak üzere boğaza hâkim olarak mümkün olabilirdi. Çünkü Kilitbahir Platosu Çanakkale Boğazı'na ve kıyı toplarına hâkimdi. 18 Mart'tan sonra tartışmalar bu konuda sürdürüldü. Kara gücüyle birlikte harekât yapmayı düşünen bahriyeliler, "biz

himaye ve refakat görevimizi yaparken çıkarma kuvvetleri tüm bu seyyar bataryaları susturup tabya ve bataryalara hâkim olan platoyu ele geçirirlerse mayınları rahatça temizler ve boğazdan geçeriz" diye düşünüyorlardı.

Genel olarak değerlendirdiğimizde şöyle bir durum var: Çanakkale cephesinde boğaz muharebesi başarılı olmadı ama batı cephesindeki kilitlenme hali sürüyordu ve Marne Muharebesi'nden sonra savaşın Noel'de biteceği düşüncesi de artık kalmamıştı. Avrupa cephelerinde çok yoğun ve kanlı siper savaşları devam etmekteydi. İtilaf kuvvetleri Alman cephesini sökemiyorlardı. Dolaylı yoldan sonuca ulaşacakları Çanakkale cephesinde baskı yapmaya devam etmek istiyorlardı. Rusya ile irtibat kurmak için sıcak denizlerden başka çareleri yoktu. Ruslar her an Almanlarla özel bir anlaşma yaparak savaştan çekilebilirlerdi. Yani Çanakkale Boğazı'nı geçmek, Rusları da yeniden canlandıracak önemli bir durum olacaktı. İngiltere ve Fransa'nın hem Ruslara yardım etmek, hem de Ruslardan önce İstanbul'u alarak masaya oturma planları vardı. Tüm bu etkenleri politik olarak değerlendirdiğimizde 18 Mart'tan sonra vazgeçip geri dönme şansları yoktu. Avrupa cephesinde kesin bir çözüm olmadığı için Çanakkale Boğazı'ndan geri çekilip işi sonlandırmak değil, tekrar denemek istiyorlardı. Artık sadece deniz gücüyle olmayacağını da anlamışlardı. İşte o zaman amfibi harekât yapma planları kesinleşti. Amfibi bir harekâtta amaçlanansa yine donanmaya yolu açmaktı. Donanmaya yolu açmak için önce Kilitbahir Platosu'na hâkim olmak gerekti. Kara kuvvetlerinin İstanbul'a gelmesi gibi bir hedefleri yoktu. Donanma 18 Mart günü kendi yolunu açamayınca iş kara kuvvetine kalmıştı.

İtilaf Devletleri kara birliklerini hazırlamaya 18 Mart'tan önce başlamıştı. 16 Şubat'taki toplantıda kara birliklerini hazırlama kararı alınmış ve bu birlikler donanmaya dahil edilmişti. İtilaf Devletleri Limni'ye, İskenderiye'ye,

Kahire'ye birlik göndermeye başlamıştı. Bu birlikler, boğaz muharebesi başarılı olmazsa amfibi bir harekât için, başarılı olduğu takdirde de karadan güvenliği sağlamak için kullanılacaktı. Donanma 18 Mart'ta boğazı geçseydi, o birlikler iskelelerin emniyeti, Marmara'ya giren gemilerin emniyeti, Bolayır'dan veya Anadolu yakasından ateş tehdidine karşı sahillerin güvenliği için kullanılacak, bir kısmı da İstanbul'a götürülüp İstanbul'un emniyeti için kullanılacaktı. Her ahvalde kara kuvveti kullanılacaktı ama kullanım amaçları farklı olacaktı.

General Sir Ian Hamilton 11 Mart 1915 günü Akdeniz Sefer Kuvveti komutanlığına getirildi. Kitchener'ın Hamilton'a verdiği talimatı şu şekildeydi: "Donanma, Çanakkale Boğazı'nı zorlayarak geçmeyi üstlenmiştir. Bu önemli anda, büyük ölçekte herhangi bir karaya çıkış harekâtı için askeri kuvvetlerin istihdamı, ancak donanmanın boğazdan geçmek konusunda sarf edeceği her türlü çalışmaya rağmen başarı kazanılmadığı takdirde tasarlanmıştır." Hamilton, 18 Mart günü sabah saat 04.00'te Bozcaada'dan hareket ederek *Phaeton* savaş gemisiyle Gelibolu Yarımadası ve çıkarma alanları üzerinde inceleme yaptı.* Daha önce keşif uçuşları ve karaya keşif için çıkardıkları askerlerden aldıkları bilgilerle çıkarma noktaları ve Türk savunması hakkında fikir sahibiydiler. Hamilton, dönüşte, İtilaf donanmasının başarısız saldırısını *Phaeton* savaş gemisinden görmüştü.

Hamilton incelemesi sonrasındaki değerlendirmelerini Lord Kitchener'a yazdığı mektupta "Gelibolu Yarımadası'na bir kuvvet çıkartılması kaçınılmaz olursa, ancak adım adım ilerleyebileceğimizi bilelim" şeklinde anlattı. Hamilton'ın çıkarma noktaları olarak değerlendirmeleri şöyleydi: Bolayır bölgesi Türkler tarafından çok iyi tahkim edilmiş durumdadır, buraya saldırmak Türklerin

* Ian Hamilton, *Gelibolu Hatıraları 1915*, Örgün Yayınevi, 2005, s. 29.

tuzağına düşmek olur. Saros Körfezi, ormanın sıklığı ve toprağın bataklık oluşu sebebiyle çıkarma yapmaya uygun değildir. Ayrıca bu yerler boğaza uzaktır, 40 kilometre mesafededir. Suvla Limanı'nda* sahiller çıkarmaya yapmaya uygun fakat Tuz Gölü bu mevsimde çıkarma yapmak için uygun değildir. Suvla Körfezi'yle** Kabatepe'nin arkasındaki kıyı hattı, denizin durgun olduğu bir zamanda çıkarma yapmaya uygundur. Kabatepe ile Seddülbahir arasındaki yarımada kıyıları kumsal parçaları olsa da yüksek kayalıklar barındırdığı için tırmanmaya uygun değildir. Seddülbahir bölgesindeyse çıkarma yapmaya uygun koylar vardır ve ayrıca donanma üç taraftan çıkarmayı ve çıkarma sonrası ilerlemeyi destekleyebilir.

18 Mart yenilgisinden sonra, 22 Mart'ta *Queen Elizabeth*'te yapılan toplantıda, ordunun donanmaya yardım etmesi gerektiği belirtildi ve amfibi harekât kararı alındı. Toplantıda kara birliklerinin desteği olmadan Çanakkale Boğazı'nın aşılamayacağı kabul edilmiştir.[4] Hamilton toplantıda, yaptığı incelemeler sonucunda ana çıkarma için yarımadanın ucunun seçileceğini belirtti. Hamilton ve kurmayları 22 Mart günü esas itibariyle bu planı kabul etti.

Bu plana göre esas hedefi teşkil eden Kilitbahir Platosu'nu ele geçirmek için harekâtın ağırlık merkezi Gelibolu Yarımadası olacaktı. Çanakkale Boğazı'na ve Türk kıyı toplarına hâkim coğrafi oluşum Kilitbahir Platosu'ydu. Çanakkale Boğazı'ndan sorunsuz geçişi sağlamak için gereken hâkim yükseltileri işgal etmek ve Türk tabya ve bataryalarını etkisiz hale getirebilmek için Gelibolu Yarımadası'na asker çıkarmak lazımdı. Hamilton, boğazdaki mayınlar temizlenmeden, istihkâmlardaki ana silahlar tahrip edilmeden kesinlikle boğaza hücum

* Suvla Limanı, Türk kaynaklarında Anafartalar Limanı olarak geçer-e.n.
** Suvla Körfezi, Türk kaynaklarında Anafartalar Körfezi olarak geçer-e.n.

edilmemesini ihtar ediyordu. Kilitbahir'in orduyla zaptı deniz taarruzuyla zaptından daha aza mal olabilir diye düşünüyordu. Toplantıda, Asya yakasına çıkarma fikrine itiraz edildi çünkü arazinin geniş ve engebeli olmasından dolayı mevcut kuvvetlerin yetmeyeceği bir kara seferiyle sonlanabilirdi. Asya yakasına bir kere ayak basıldı mı artık ordunun donanma toplarından yardım görmesine imkân yoktu. Ayrıca Darboğaz'daki temel savunma tertibatı Rumeli yakasında olup bunlara Asya yakasından hâkim olmanın imkân ve ihtimali yoktu. Aynı zamanda Lord Kitchener da General Hamilton'ın Asya yakasını işgal etmesini şiddetle yasaklıyordu. Çıkarmanın, işgalin asıl hedefini teşkil edecek olan Kilitbahir Platosu'nun bulunduğu Rumeli yakasına yapılması kararlaştırıldı. Kilitbahir Platosu, hâkim yükselti olması, tabya ve bataryalara hâkim yükseklikte olması, boğaz tabyalarının hemen önünde yer alması, Anadolu yakasındaki istihkâmlara hâkim bir yer oluşturması bakımından önemliydi.

Nihayetinde Hamilton, hedefi elde etmek amacıyla ilk ilerleyişte Alçıtepe'yi alarak Kilitbahir Platosu'nun tamamını ele geçirmek maksadıyla ana saldırısını Seddülbahir bölgesinden yapmaya karar verdi. Buradaki beş kumsalı kullansa bile, tüm kuvvetini aynı anda karaya çıkaramazdı. Bu yüzden ikinci ağır saldırıyı Kabatepe'nin hemen kuzeyindeki kumsaldan başlatma kararı aldı. Yani tali çıkarma bölgesi Arıburnu bölgesi olacaktı. Buradaki amaç esas çıkarmaya yardımcı olmak ve birliklerin manevra imkânı kazanmalarını sağlamaktı. Ayrıca Seddülbahir bölgesine çıkan birlikler Kilitbahir Platosu'na saldırırken Arıburnu'ndaki birlikler, bu bölgedeki Türk kuvvetlerinin güneye, Seddülbahir bölgesine hareketini engelleyecekti. Bu sebeple tali çıkarma bölgesine ayrılan birlik, ana çıkarma bölgesine ayrılan birlik kadar güçlü olacaktı. Kabatepe saldırısı başarısız olursa, güçlü bir şaşırtmaca olacaktı ve

askerler tahliye edilecekti. Eğer başarılı olursa buradaki kuvvet, Hamilton'ın Kilitbahir Platosu kadar önemsediği Kocaçimen silsilesini ele geçirecekti.

Bu iki çıkarmaya yardımcı olması için biri Bolayır'ın kuzeyi Saros'a diğeri Kumkale'nin güneyi Beşige'ye olmak üzere iki gösteriş çıkarması yapılmasına karar verildi. Bir de bölgedeki topçu gücünü ve birlikleri esas çıkarma bölgesinden uzak tutmak ve susturmak amacıyla Kumkale'ye bir oyalama çıkarması* yapılacaktı. Kara muharebeleri planının taslağı bu şekilde belirlendi.

Koramiral de Robeck 12 Nisan günü şu emri verdi: "Harekâtın genel planına göre, boğazın iç ve dar kısmındaki istihkâmların tahrip edilmesini ve Çanakkale Boğazı'na emin bir surette hâkim olunmasını temin etmek için donanma ve ordu Gelibolu Yarımadası'na ortak bir taarruz yapacaktır. Donanmanın ilk mesaisi, ordunun karaya çıkmasına ve yerleşinceye kadar himayesine yönelik olacaktır. Bundan sonra ordunun yardımıyla boğazın dar kısmındaki (Kilitbahir) istihkâmlara taarruz edilecektir."

Hamilton, 13 Nisan günü karaya çıkış harekâtına dair verdiği emirde, "Sefer kuvvetinin hedefi, Kilitbahir Platosu'nu zapt etmek ve boğazdaki tabyalara hâkim olmak suretiyle donanmanın Çanakkale Boğazı'ndan geçmesine yardım etmektir" diyordu.

General Hamilton'ın planına göre çıkarma için kuvvet bölümü şöyle olacaktı: Seddülbahir'deki asıl çıkarma yerine İngiliz kuvvetlerinden 29. Tümen ve Kraliyet Deniz Tümeni, Kabatepe'deki ikincil çıkarma alanına Anzak Kolordusu (iki tümen). Kumkale'deki çıkarma alanına, takviyeli bir Fransız alayı. Saros ve Beşige'deki gösteriş çıkarmalarına ise nakliye gemileri ve donanmadan bazı gemiler ayrılmıştı. Taarruzun ne zaman yapılacağına gelince, hazırlıkların tamamlanmasının Nisan ayının ortasını

* Oyalama çıkarması: Sınırlı amaçlı çıkarmadır.

bulacağı öngörüldü. Lord Kitchener 8 Ocak'taki Harp Meclisi'nde "Gelibolu Yarımadası'nı ele geçirmek üzere yapılacak ortak bir harekât için 150.000 asker gerekli" demişken, 12 Mart'ta General Hamilton'a Türkler başka tarafta meşgul olduklarından, bu iş için 75.000 askerin yeterli olacağını söylemişti. Lord Kitchener Çanakkale için kullanılması düşünülen 29. Nizamiye Piyade Tümeni'ni Selanik için ayıracağını söylediğinde Fransız yüksek komuta makamının baskısı üzerine bu kuvvetin tekrar Çanakkale'ye gönderilmesine karar verdi.

Çanakkale seferi için hazırlanan birlikler (Akdeniz Sefer Kuvveti) 75.000 muharip askerden oluşuyordu:

- Tümgeneral Hunter Weston komutasında 29. Tümen (86., 87. ve 88. Piyade Tugayı),
- Korgeneral Birdwood komutasında Avustralya ve Yeni Zelanda Kolordusu (1. Avustralya Tümeni ile Yeni Zelanda &Avustralya Karma Tümeni),
- Tümgeneral A. Paris komutasında Kraliyet Deniz Tümeni (bir deniz piyade tugayı ve iki deniz tugayı olmak üzere toplam üç tugay),
- General d'Amade komutasında Fransız Doğu Sefer Kuvveti

Deniz gücü ise yardımcı gemiler ve mayın arama-tarama gemileri dışında,

- 7 filo halinde 59 savaş gemisi (18 muharebe gemisi, 12 kruvazör, 29 muhrip (24'ü İngiliz, 5'i Fransız),
- 12 denizaltı (8'i İngiliz, 4'ü Fransız).*

gemisinden oluşuyordu.

5 Nisan'dan itibaren Limni Adası'na gelmeye başlayan Akdeniz Sefer Kuvveti, 20 Nisan'a kadar tamamlandı. Denizaşırı ülkelerden geldiği için öncelikle bir sıçrama tahtası olarak çıkarma yapılmak istenen bölgenin yakınındaki

* C.F. Aspinall-Oglander, (1929), *Military Operations: Gallipoli, Vol. 1, Maps and Appendices*, W. Heinemann Limited, s. 4-6.

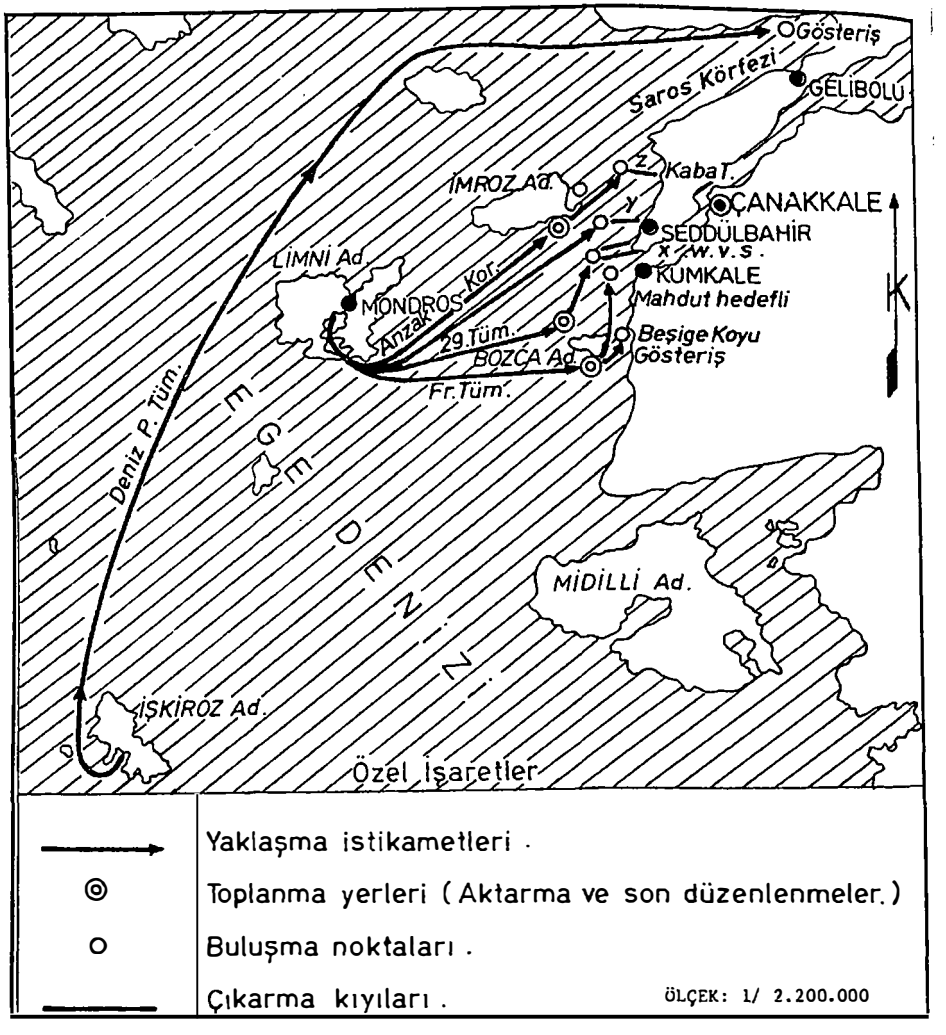

Kroki 3: Akdeniz Sefer Kuvveti'nin 25 Nisan 1915 günü çıkarma planının başlangıç safhası ve denizden yaklaşma yolları. (*Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V. Cilt, II. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1978, Kroki 3.)

büyük adalara yığınak yapılmak zorundaydı. Uzak menzil Avustralya ve İngiltere'den önce Mısır'a, sonra Limni ve İmroz'a (Gökçeada) yığınak başladı. Sonra da kısa menzil çıkarma alanından Gelibolu Yarımadası'na asker çıkarılacaktı. Fakat bu plan uygulanırken bazı aksaklıklar yaşandı.

Mesela hayvanlar başka gemide, toplar başka bir gemide, cephane başka bir gemide geldi. Veya gelen cephane ve topların farklı olduğu görülüp bunun üzerine gemilerin tekrar Mısır'a sevk edildiği, orada tanzim edilip yeniden gönderildiği oldu. Çıkarma harekâtı için önce 23 Nisan'da her şeyin hazırlanmış olacağını düşündüler. Fakat çıkarmanın istikrarlı bir havada yapılması gerekiyordu; 23 Nisan günü havanın bozulmasıyla çıkarmalar zorunlu olarak 25 Nisan gününe ertelendi. Dolayısıyla çıkarma için her şeyin hazır olduğu zaman 25 Nisan'dı. Bu tarih sayesinde Türk tarafı da kara harekâtına hazırlanmak için zaman kazanmış oldu.

Çıkarma planı ve değerlendirmesi

Akdeniz Sefer Kuvveti Komutanı Orgeneral Sir Ian Hamilton ile Kurmay Başkanı Tuğgeneral W.P. Braithwaite'in planına göre stratejik hedef olan Kilitbahir Platosu'nu elde etmek amacıyla ana çıkarma bölgesi Seddülbahir olacaktı. General Hamilton ana çıkarma bölgesine üç piyade tümeni ile bir Hint piyade tugayı çıkarmayı planlamıştı. (Fakat çıkarma günü sadece 29. Piyade Tümeni ve 1,5 deniz piyade taburu karaya çıkarıldı. Deniz piyade birliklerinden Anson Taburu iskeleleri kurmak için tamirci partisi, filikalarda görevli bir parti olarak çıkarmalarda görev almıştır.)

Seddülbahir bölgesine toplamda 14 tabur asker çıkarılacak ve bu birliklerin hedefi ilk önce Alçıtepe'yi, sonra Kilitbahir Platosu'nu ele geçirmek olacaktı. Seddülbahir'e yönelik yoğun bombardımanın ardından beş ayrı noktaya çıkarma yapılacaktı: S Sahili (Morto Koyu), V Sahili (Ertuğrul Koyu), W Sahili (Tekke Koyu), X Sahili (İkiz Koyu), Y Sahili (Pınariçi Koyu). Sadece Y Sahili'ne hazırlık ateşi yapılmadan baskın tarzında bir çıkarma yapılacaktı. Ertuğrul Koyu'nda bir kömür gemisi karaya oturtulacaktı. Kraliyet Deniz Tümeni Saros'ta gösteriş çıkarması yaptıktan sonra akşamüzeri Seddülbahir bölgesine gelecekti.

Seddülbahir'e ilk önce İngiliz 29. Tümen, daha sonra Fransız tümeni ve İngiliz Kraliyet Deniz Tümeni çıkarılacaktı. Seddülbahir çıkarmasına destek için deniz gücü olarak 1. Filo ve ona destek olarak 4. Filo görevlendirilmişti. 1. Filo Amiral Wemyss komutasında *Lord Nelson, Implacable, Vengeance, Prince George, Goliath, Cornwallis, Swiftsure, Albion* muharebe gemilerinden, *Minerva, Euryalus, Dublin* ve *Talbot* kruvazörlerinden ve 6 mayın tarama gemisinden oluşmaktaydı. 4. Filo ise *Sapphire* ve *Amethyst* kruvazörleri ile 12 balıkçı gemisinden oluşmaktaydı.

Tali çıkarma bölgesi olan Kabatepe kuzeyindeki sahile (Z Sahili) gün ışımadan baskın tarzında bir çıkarma yapılacaktı. Buradaki amaç esas çıkarmaya yardımcı olmak, birliklerin manevra imkânı kazanmalarını sağlamaktı. Burada iki tümenli Anzak Kolordusu karaya çıkarılacak ve çıkan birliklerin ilk günkü hedefleri Maltepe'yi işgal ederek Kocaçimentepe silsilesini ele geçirmek olacaktı. Çıkarmaya destek için 2. Filo görevlendirilmişti. 2. Filo, Tuğamiral Thursby komutasında *Queen, London, Prince of Wales, Triumph* ve *Majestic* muharebe gemileri, *Bacchante* kruvazörü, *Arc Royal* uçak gemisi, denizaltı ana gemisi, *Manica* balon gemisi, sekiz muhrip ve dört balıkçı gemisinden oluşuyordu.

Gelibolu Yarımadası'na çıkarılacak birliklerin harekâtına yardım etmek, Türk kuvvetlerini ve Türk topçusunu meşgul etmek için Çanakkale Boğazı'nın Anadolu yakasında bulunan Kumkale bölgesine Fransız tümeninden takviyeli bir alay kuvvetinde asker ve dört toplu bir sahra bataryası çıkarılacaktı. Oyalama niteliğindeki bu çıkarmaya katılan bu birlikler, iki gün sonra buradan alınıp Seddülbahir bölgesine çıkarılacaklardı. Kumkale oyalama çıkarması ve Beşige gösterişi için Amiral Ceprat komutasındaki 6. Filo görevlendirilmişti. 6. Filoda sancak gemisi *Jaureguiberry, Henri IV* ve *Charlemagne* muharebe

gemileri, *Latouche Treville* hafif kruvazörü, *Jeanne d'Darc* zırhlı kruvazörü, *Savoie* yardımcı kruvazörü, *Askold* (Rus) kruvazörü, ayrıca yedi muhrip ve beş torpidobot vardı.

Bunun dışında Rumeli yakasında Saros bölgesine gösteriş çıkarması yapılacaktı. Buradaki amaç karşılarındaki Türk birliklerini tespit etmek ve yerinde tutmak, Arıburnu ve diğer çıkarma alanlarına kaydırılmasına engel olmaktı. Saros bölgesinde gösteriş yapacak kuvvet için 3. Filo görevlendirilmişti. 3. Filo, *Canopus* muharebe gemisi, *Dartmouth* ve *Doris* kruvazörleri, iki muhrip, iki balıkçı gemisi ve nakliye gemilerinden oluşuyordu. Anadolu'daki Beşige gösteriş çıkarmasının amacıysa hem Kumkale çıkarmasına yardımcı olmak, hem de harekâtın ciddi olduğunu göstermekti. Böylece Anadolu yakasında bulunan Türk kanadı bastırılacak, buradan Gelibolu Yarımadası'na kuvvet kaydırılması geciktirilecekti. Ayrıca Seddülbahir bölgesindeki harekât, Kumkale dolaylarından gelebilecek topçu müdahalesine karşı korunmuş olacaktı.

Ayrıca çıkarma gemilerinin ikmali için bölgede mayın arama-tarama ve ağ dökme için 5. Filo görevli olacaktı. Filoda *Agamemnon* muharebe gemisi, on muhrip ve üç Fransız mayın arama-tarama gemisi vardı.

Filonun ateş gücü 44 ağır namlu, 140 orta namlu ve 161 hafif namlu olmak üzere 345 toptu. Ayrıca kıyı bombardımanı vazifesinde olan *Queen Elizabeth*'in sekiz adet 15'lik topları vardı.

İtilaf Devletleri'nin yapmış oldukları çıkarma planına göre Gelibolu Yarımadası'nın güney sahilleri ana çıkarma bölgeleri olacaktı. Kabatepe'nin kuzeyindeki sahilde harekât geliştikçe Balıkçı Damları'na kadar yayılacaktı. Kuvvetler Kilitbahir Platosu'nda bir araya gelmeden önce ana hedefe ulaşmak için ele geçirilmesi gereken öncelikli hedefler olacaktı. Bunlar güneyde Alçıtepe, kuzeyde Kocaçırnen Dağı ve Maltepe hatlarıydı.

Ana çıkarma bölgesi olan Seddülbahir'de Ertuğrul (V) ve Tekke (W) koylarını ana çıkarma noktaları olarak seçmişlerdi. Diğer koylar Eskihisarlık (S), İkiz Koyu (X) ve Pınariçi (Y) sahilleri Türk kuvvetlerini kuşatmak için manevra olanağı sunacaktı. Ayrıca Pınariçi (Y) sahiline çıkan birlikler yarımadanın kuzey kısmındaki Türk kuvvetlerinin güney kısımla irtibatını keserek Seddülbahir'deki ana çıkarmaya yardımcı olacaktı. Ana çıkarma noktalarına çıkan birliklerin görevi bu bölgelerdeki Türk birliklerini ezerek Alçıtepe istikametinde ilerlemek olacaktı. Diğer koylara çıkan birliklerse sağ ve sol yan emniyetini sağlayıp Alçıtepe yönünde ilerleyecek ve merkezden ilerleyen birliklerle birleşeceklerdi. Belirlenen beş ayrı noktaya çıkarılan kuvvetler, 25 Nisan akşamı Alçıtepe köyü civarında birleşecek, Alçıtepe'ye taarruz için yeniden düzenlenecek ve gece yapılacak taarruzla bu tepeyi ele geçireceklerdi. İlk günkü hedefler bu şekilde belirlenmişti.

Çıkarma planına sınıflandırmalar açısından bakarsak, planlarının şematik sınıflandırılma esasına göre değerlendirilip hazırlanmış olduğunu görüyoruz. Çıkarma amaçlarına göre baktığımızda, deniz kuvvetlerinin geçemedikleri boğaz bölgesini açmak gayesiyle yapılan amfibi çıkarmalara örnek görmekteyiz. Burada ana hedef Kilitbahir Platosu'nu ele geçirip, boğaz tabyalarının arkasını almak ve bu suretle Rumeli yakasına egemen olmaktır. Kilitbahir Platosu'nun, Anadolu yakasındaki tabya ve bataryalara hâkim olan yükseltileri işgal edilip yarımada tarafındaki merkez istihkâmları ele geçirilince Anadolu yakasındaki istihkâmların susturulması da kolay olacaktır. Güdülen amaçların kapsamına göre bakarsak, çıkarma sonucu genel durumu etkileyecekse ve çıkarma değişik nitelikteki birliklerden oluşan kombine operasyonlar şeklinde oluyorsa bu stratejik bir çıkarma olup Çanakkale'de 25 Nisan 1915 günü Seddülbahir ve Arıburnu'na yapılmak istenen çıkarmalar genel olarak bu

sınıflandırma kapsamındadır. Ancak çıkarma planlarında amaca göre taktik çıkarma olarak vasıflandıracağımız operasyonlara da rastlamaktayız. Bu tip çıkarmalarda amaç ihtiyatları üzerine çekmek, bir cephenin yan ve gerilerini kuşatmak, düşman kuvvetlerinin sıyrılmasına mani olarak onları imha etmeye çalışmak olarak düşünülmüştür. Katılan kuvvetlere göre kombine harekâtlar sınıflandırması kapsamında ele alacak olursak 25 Nisan 1915 çıkarmaları donanma-ordu işbirliğiyle denizde başlayan ve karada biten orta çaplı bir amfibik harekâta örnek teşkil etmektedir. Kıyıların savunma derecesine göre yapılan sınıflandırma ise "gözetlenen veya zayıf tahkim edilmiş kıyılara çıkarma" sınıflandırmasına a)- Seddülbahir'de, X, Y ve S sahillerine yapılması planlanan çıkarmalar; b)- Arıburnu sahillerinde yapılması planlanan çıkarmalar örnek gösterilebilir. Seddülbahir'de W ve V sahillerine yapılması planlanan çıkarmalar "sahra sistemiyle berkitilmiş kıyılara çıkarma" sınıflandırmasına örnek teşkil etmektedir. Çıkarmalar, çıkarma kuvvetlerinin deniz üzerinde yaptıkları yolculuğun uzunluk ve kısalığına göre de sınıflandırılır. Çanakkale çıkarmalarına bu açıdan bakarsak özel bir durum görmekteyiz. Hem yakın hem de uzun yolculuklu bir çıkarma örneği görülmekte olup önce anavatandan (İngiltere), dominyonlardan (Avustralya ve Yeni Zelanda) birlikler ileri üslere (Mısır, Limni Adası, Bozcaada ve İmroz Adası) getirilmiştir. Buralarda gerekli ikmal üsleri ve tesisler kurularak, bilahare kısa yolculuk esaslı çıkarma statüsünde birlikler çıkarılacak kıyılara göre tertip edilmiştir.

Stratejik ve taktik çıkarmalarda çıkarmanın bütünlüğü içinde bazı temel farklılıklar gösterilerek ayrıca bir sınıflandırma daha yapılmıştır.

1. Esas çıkarmalar

2. İkinci derecede çıkarmalar (eski deyimle tali çıkarmalar)

3. Oyalama (sınırlanmış) çıkarmalar

4. Gösteriş çıkarmaları hareketleri

Yukarıdaki sınıflandırmalar açısından çıkarma planlarına bakıldığında;

1. Esas çıkarma: Seddülbahir kıyı koylarına çıkılacaktı. Çıkarılacak kuvvetlerin çoğunluğu, donanma ateş desteğinin büyüğü ve çıkarılacak malzemenin önemli bir kısmı bu bölgeye ayrılmıştı.

2. İkinci derece çıkarma (tali çıkarmalar): Burada gaye esas çıkarmaya yardımcı olmak, düşman kuvvetlerini dağıtmak ve manevra imkânları kazanmaktır. Kabatepe kuzeyine, Arıburnu mıntıkasına planlanan çıkarma buna örnek teşkil etmektedir.

3. Oyalama (sınırlanmış) çıkarma: Bu çıkarmaya örnek olarak takviyeli bir Fransız alayının Kumkale'ye yapacağı çıkarmayı örnek verebiliriz. Bu operasyonda amaç bu bölgedeki topçu gücünün esas çıkarma yeri olan Seddülbahir'e etkisini azaltıp susturmak ve buradaki Türk birliklerini tespit etmektir.

4. Gösteriş çıkarmaları: Saros ve Beşige koylarına planlanan gösteriş harekâtlarını örnek verebiliriz. Bu harekâtlarda amaç düşman kuvvetlerini üzerine çekmek, esas ve ikinci derece çıkarmaların başarılı olmasını sağlamak için Osmanlı ordusunun bu gösteriş mıntıkalarından kuvvet kaydırmalarına mani olmaktır. Gösteriş çıkarmalarının amaca ulaşmasının baş şartı bu gösteriş mıntıkalarının karşı tarafın esas çıkarmayı beklediği kıyılardan seçilmesidir. Nitekim Beşinci Ordu Komutanı Mareşal Liman von Sanders esas çıkarmayı Saros Körfezi'ndeki Bolayır mıntıkası ve Anadolu yakasındaki Beşige bölgesinde beklediğinden yapılan gösteriş çıkarmaları etkili olmuştur.

Genel bir bakış açısıyla çıkarma planı iyi hazırlanmış bir plandı. İtilaf kuvvetleri harekâta başladığında tüm çıkarma

sahilleri için donanmadan az ya da çok destek alabileceklerdi. Bu iyi bir avantaj olacaktı. Ayrıca donanma tarafından liman olarak kullanılan İmroz ve Limni adaları Çanakkale Boğazı'na ve Gelibolu Yarımadası'na yakındı. Tabii ki yapmış oldukları planların aynı zamanda olumsuz tarafları da vardı. Kilitbahir Platosu ana hedef olarak seçilmişti ancak Seddülbahir'deki ana çıkarma sahilleri bu hedefe uzaktı. Ayrıca bu sahiller, büyük sayıdaki kuvvetlerle gerçekleştirilecek çıkarmaya yeterince uygun değillerdi. Ancak yine de Kabatepe'nin kuzeyindeki sahilde gerçekleştirilecek olan tali çıkarmayla desteklenecekleri. Özetle, plan iyi hazırlanmıştı ancak 25 Nisan 1915 günü geldiğinde operasyonel hatalar harekâtın en başında başlayacaktı.

Türk Tarafı

Yığınakta yapılan hata

18 Mart boğaz muharebesinden sonra Türk savunması, düşmanın 19 Mart'ta ve sonrasında yeniden boğazı zorlamasını bekliyordu. Zorlarken de 1807'deki hatayı yapmayıp, bunu işgal edilmesi gereken yerleri elde tutacak bir kara gücüyle beraber yapacağını hesap ediyordu. Türk savunması, deniz piyade birliklerinin karaya çıkması sebebiyle 18 Mart'tan önce de devamlı teyakkuz halindeydi. Aslında bu hareketlerle kara harekâtı konusunda uyarılmış oldular. Diğer yandan da İtilaf Devletleri'nin adalara asker topladığı yönünde istihbarat bilgileri alınıyordu. 18 Mart'tan 25 Nisan'a kadar boğazda abluka ve bombardımanlar devam etti. Kabatepe'den boğaz tahkimatına aşırtma atışları yapılıyordu. Bu atışlar 4-5 Mart'ta başlayıp Nisan'a kadar devam etti. Artık düşmanın kara ve deniz gücünü bir arada kullanarak saldıracağı düşünülüyordu.

Türk savunması 18 Mart'tan önce Çanakkale Boğazı'nın Anadolu ve Rumeli yakalarında ayrı birer ordu görevlendirmeyi düşünüyordu. Başkomutan Vekili Enver Paşa'nın emriyle Çanakkale Boğazı'nı güney-kuzey aksında kesen bir savunma modeli geliştirilmek istendi. Aynı modelin İstanbul Boğazı'na da uygulanması düşünülüyordu. Boğazın Rumeli yakasındaki kuvvetler Birinci Ordu'ya, Anadolu yakasındaki kuvvetler İkinci Ordu'ya tahsis edilecekti. O sırada Birinci Ordu komutanı olan Liman Paşa'nın itirazı nedeniyle bu düzen uygulanmadı. Bu karar isabetli oldu. 18 Mart'taki saldırı Türk Genelkurmayı'nın savunma stratejisini değiştirmeye zorladı. Mart ayı sonuna kadar yarımada ve Çanakkale civarındaki Türk birlikleri 5,5 tümenlik bir kuvvete erişmiş durumdaydı. Bunun dışında bir de Başkomutanlık karargâhına bağlı olan kolordu seviyesindeki Müstahkem Mevki vardı. Bu bölgedeki kuvvetler, ayrı ayrı yerlere bağlı ve dağınık durumdaydı. Kara birlikleri ayrı ayrı IV. Kolordu'ya, II. Kolordu'ya, III. Kolordu'ya bağlıydı. Bölgedeki askeri oluşumun yeniden tanımlanması ve yeni bir düzen oluşturulması gerekiyordu.

Seferberlik ilanıyla Beşinci Ordu kurulmadan önceki dönem arasında bölgede askeri kuvvet olarak boğazı ve kıyıları korumakla görevli Müstahkem Mevki ile 1 Ağustos 1914'ten beri bölgede görevli 9. Tümen birlikleri vardı. 9. Tümen önce Müstahkem Mevki emrine verilmişti. III. Kolordu 2 Kasım'da Çanakkale'ye hareket emrini aldı.*

* III. Kolordu Çanakkale'ye gelince Müstahkem Mevki de bu kolordu emrine girdi. Müstahkem Mevki'nin III. Kolordu emrine verilmesi ile ters bir durum ortaya çıktı. O sırada Cevat Paşa tümgeneral, III. Kolordu Komutanı Esat Paşa ise tuğgeneraldi. Kurmay başkanları Selahattin Adil ve Fahrettin Altay arasında husumet başladı. Sonra İstanbul'da kulis yapılması sonucu bu durum 14 Kasım'da iptal edildi ve Müstahkem Mevki tekrar Başkomutanlık Vekâleti'ne, III. Kolordu da Birinci Ordu'ya bağlandı. Selahattin Adil hatıralarında (Selahaddin Adil Paşa, *Çanakkale Hatıraları,* Cilt 1, Arma Yayınları, 2002) bu durumu ayrıntısıyla anlatır.

III. Kolordu Komutanı Tuğgeneral Esat Paşa,* kurmay başkanı da Yarbay Fahrettin** Bey'di. Kasım ve Aralık aylarında Gelibolu ve Maydos bölgelerine boğazın denizden ve karadan savunulmasını üstlenecek yeni tümenler de gönderildi. Beşinci Ordu kurulmadan önce, yarımadayı karadan savunma sorumluluğu Birinci Ordu'ya bağlı olan III. Kolordu'daydı. Karargâhı Gelibolu'da olan III. Kolordu, yarımadayı savunmakla ilgili tespitlerini şöyle tertiplemişti: "Düşman en ziyade Kabatepe'yle Seddülbahir arasında karaya çıkar. Bolayır berzahı ve Anadolu kıyıları ikinci derece çıkarma yerleridir. Karaya çıkan ve yerleşen düşmanı atmak imkânsız olmasa bile çok güçtür, dolayısıyla savunma tertibi karaya çıkarmamak esasına göre olmalıdır." Burada kolordu, düşmanın stratejik hedef olarak Kilitbahir Platosu'nu seçeceğini kabul etmiş ve birliklerini de buna göre yerleştirmişti.

III. Kolordu ve diğer birliklerin yerleşim düzeni şöyleydi:

- 7. Tümen: Bolayır, Gelibolu, Yeniköy mıntıkasında.
- 9. Tümen: Bir kısım kuvvetiyle Anafartalar, Seddülbahir mıntıkasında, diğer kısmıyla Kumkale, Yenişehir mıntıkasında.
- 19. Tümen: Maydos ve Sarafim Çiftliği civarında ihtiyatta.
- Gelibolu ve Bursa Seyyar Jandarma taburları: Tayfur ve Turşunköy'de dağınık olarak bulunuyordu.
- 5. Tümen: Yeniköy, Bayramiç, Kadıköy, Kocaçeşme mıntıkasında (II. Kolordu'ya bağlı).

Ayrıca önce Müstahkem Mevki Komutanlığı'na bağlı olup 25 Mart'tan sonra Mürettep Kolordu'ya (XV. Kolordu) bağlanan şu birlikler vardı:

- 11. Tümen: Beşigeler mıntıkasında.
- 126. Alay: Çanakkale güneyinde
- Çanakkale Seyyar Jandarma taburları: Taraklı'da.

* Korgeneral Esat Bülkat.
** Orgeneral Fahrettin Altay.

Bu savunma sisteminde sahiller kuvvetli kıtalarla tutulmuş, ihtiyatlarsa kıyıya yakın bulundurulmuştu. Örneğin 27. Alay'ın taburları Kocadere köyündeydi, Seddülbahir kıyılarına dört tabur yerleştirilmişti. Beşinci Ordu'dan önce ihtiyatlar kesin netice yerine, yani Kilitbahir Platosu'na yakın ve toplu haldeydiler.

III. Kolordu Komutanlığı'nın Kasım 1914'te Birinci Ordu'ya gönderdiği uzun raporda, özetle, "Savunma düzeninin amacı ilk önce düşman çıkarmasına ileri mevzilerdeki kuvvetlerle engel olmak, geciktirerek asıl savunma hattının tutulması için gerekli zamanı kazanmak, düşman çıkarmayı başarırsa, asıl savunma hattına dayanılarak karşı taarruzla düşmanı denize dökmektir" denilmekteydi.

Başkomutan Vekili Enver Paşa 18 Mart saldırısından sonra Müstahkem Mevki ve birkaç piyade tümeniyle burada yeterli savunma yapılamayacağına kanaat getirerek bir ordu kurulmasına karar verdi. 24 Mart'ta hazırlıkları tamamlanan ve 25 Mart'ta kurulan Beşinci Ordu'nun komutasına Mareşal Liman von Sanders atandı.

Liman von Sanders'in orduyla ilgili ilk raporu 26 Mart tarihindedir. Yani 26 Mart'ta Liman Paşa fiilen Beşinci Ordu komutanı olarak görevinin başındadır ve karargâhı Gelibolu'dadır. Bu tarihten itibaren Beşinci Ordu Seddülbahir ve Kumkale'yi Müstahkem Mevki Komutanlığı'ndan devraldı. Böylece Beşinci Ordu'nun boğaz savunma hazırlıkları fiilen başladı ve Müstahkem Mevki Komutanlığı sadece Çanakkale iç geçidinin güvenliğini sağlamakla görevli kaldı.

Beşinci Ordu'ya bağlı birlikler şöyleydi: Rumeli yakasında III. Kolordu (7., 9. ve 19. tümenler), Gelibolu ve Bursa Seyyar Jandarma taburları, 5. Tümen, Bağımsız Süvari Tugayı (üç süvari alayından oluşan); Anadolu yakasındaysa Weber Paşa'nın komutasındaki XV. Kolordu (3.

ve 11. tümenler), Çanakkale Jandarma Alayı ve Beyoğlu Jandarma Alayı birlikleri.*

Beşinci Ordu birlikleri toplam 80.935 askerden oluşuyordu. Müstahkem Mevki birliklerinin 12.577 askeriyle birlikte tüm Çanakkale harekât alanında toplam 93.512 askere ulaşan gücümüz vardı.

Liman Paşa kuvvetleri üç gruba ayırdı:

1- Saros mıntıkasında 5. ve 7. tümenler. Genel ordu ihtiyatı olarak Beşinci Ordu emrinde, Keşan civarında 5. Tümen ve tensik edilmek üzere Gelibolu ve Bursa jandarma taburları vardı.

2- Yarımadada 9. Tümen. Maydos ve Bigalı mıntıkasında ordu ihtiyatı olarak 19. Tümen, Tayfur'da 4. Süvari Alayı.

3- Boğazın Anadolu yakasında 3. ve 11. tümenler, Beyoğlu ve Çanakkale jandarma alayları.

Bunlardan başka süvari tugayı da Saros Körfezi kuzeyini gözetleyecek şekilde konuşlandırıldı.

Liman Paşa'nın planı, kıyıları zayıf sahil gözetleme kıtalarıyla tutmak ve güçlü ihtiyat birlikleriyle düşmanı geri atmaktı. Liman Paşa burada oynak savunma sistemini uygulamak istemişti. Oynak savunma sistemi, sahillerde keşif-emniyet-irtibat sağlayıp, gerideki güçlü birlikleri çıkarma hedeflerine yaklaştırarak ana çıkarma bölgelerindeki düşmanı temizleyen bir tarzdır. Liman Paşa'nın düşüncesine göre uzun sahil şeritlerinde savunma yapılırken bütün sahilleri bir kordon gibi emniyet sistemiyle tutmak, her yerde zayıf olmak sonucunu doğurur. Bunun yerine geride toplu halde bulunmak, çıkarma ihtimali yüksek yerlere

* Beşinci Ordu kurulurken daha fazla takviye verilmemişti. 5. Tümen, II. Kolordu'dan istenen takviyeyle alındı. II. Kolordu'ya bağlıydı ama sevk ve idaresi Beşinci Ordu'daydı. 19. Tümen ise idari şemada III. Kolordu bünyesinde ama sevk ve idare inisiyatifi ordu komutanlığındaydı. Türk askeri tarihyazımında şemada bağlarken 19. Tümen III. Kolordu'ya, 5. Tümen de II. Kolordu'ya bağlanır.

yakın ihtiyatlar bulundurmak, sahilde keşif-emniyet-irtibat güçleriyle düşmanı karşılayıp bir nevi düşmanın çıkmasına müsaade etmek, daha sonra nerede ciddi kritik tehdit varsa ihtiyatlarla oraya yetişip düşmanı denize dökmek gerekir.

Liman Paşa harp sanatı uzmanı Carl von Clausewitz'i çok iyi okumuş olmalıdır. Clausewitz "kordon sistemi"nden bahseder. Bir arazi kesimini, birbiriyle irtibatlı karakollar dizisiyle direkt olarak korumak isteyen savunma tesisine kordon adı verilir. Bir kordonun amacı, irade gücü zayıf ve darbeyi indirebilecek kuvveti küçük olan bir düşmana karşı, yani ani ama zayıf bir darbeye karşı araziyi korumak olabilir.

Liman Paşa, tüm sahilleri göz önüne aldığında, elindeki kuvvetleri düşman çıkarmasına karşı önemli gördüğü üç bölgeye böldü: Bolayır bölgesi, yarımadanın ucu (Seddülbahir ile Kabatepe'nin kuzey veya güney sahili) ve Anadolu yakası. İhtiyatları ise gerilerde topladı. Sahiller zayıf birliklerce (keşif-emniyet-irtibat sağlayacak birliklerce) gözetlenecek, düşman karaya çıktıktan sonra kesin netice yerini nerede arıyorsa, yani askerini, silahını, gücünü nereye yığmışsa ihtiyatlarla orada karşılayıp denize dökülecekti. Aslında bu düşünce teorik olarak güzeldir, emniyet sağlandıktan sonra belli kritik bölgelerde toplu halde bulunulabilir. Ancak böyle bir mantık, eğer bütün sahiller eşit çıkarma imkânı veriyorsa geçerlidir. Her yer aynı çıkarma avantajı veriyorsa, her yer rahatlıkla hedefe ulaşabilen bir sahilse uygulanır. Trakya-Enez'den başlayan, Anadolu yakasında Beşigeler'den geçen ve Edremit Körfezi'ne kadar uzanan bir kıyı şeridindeki bütün sahiller her yerde aynı özellikleri verse, eldeki güçleri tüm bu 250 kilometrelik sahile yaymak gerekirdi. Ama Gelibolu Yarımadası'ndaki sahiller öyle değildir. O zaman şöyle düşünmek gerekir: Stratejik amaç nedir ve stratejik hedef neresi olabilir? Tüm bu boğazın kilit noktası neresidir? Boğazın kilit noktasının, yani çıkarmanın stratejik hedefinin

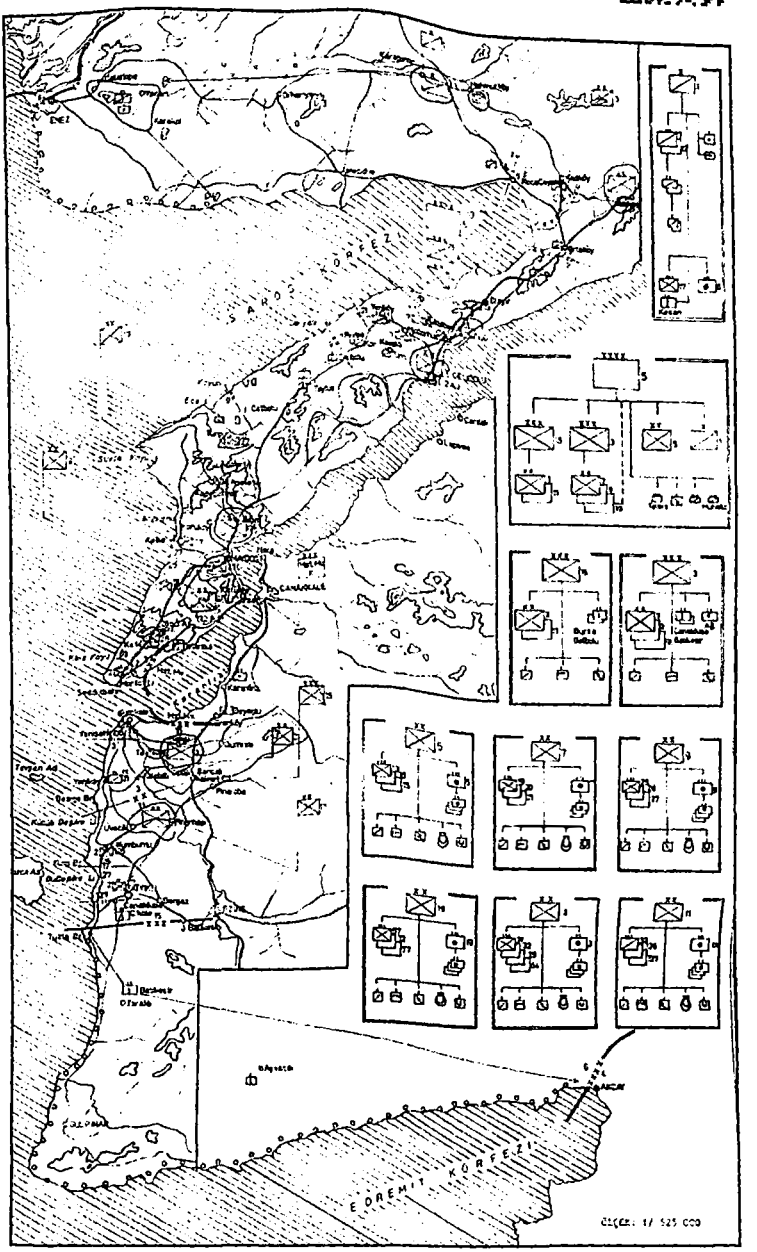

Kroki 4: Beşinci Ordu'nun 24 Nisan 1915 günü kuvvet durumu ve genel savunma düzeni. (*Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V. Cilt, II. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları. Ankara, 1978, Kroki 1B.)

Kilitbahir Platosu olduğu evvelden beri bilinir. Kilitbahir Platosu'nu ele geçirmek için bu 250 kilometrelik sahil şeridinde amfibi çıkarmaya elverişli 40 kilometrelik bir yer varsa, o zaman bütün savunma gücünü eşit bölmeye gerek kalmazdı. Hedefe en kestirmeden giden noktalarda bulunan çıkarma koylarını kademeli olarak kuvvetli tutup, ihtiyatları da bu hedefe yakın bulundurmak gerekirdi. Geniş sahillerde de yine keşif-emniyet-güvenlik sağlanabilirdi. Jandarma taburları, süvari birlikleri veya ikinci derece birliklerle bu sahiller korunabilirdi. Ama esas hedefin Kilitbahir Platosu olduğu değerlendirilmiş olsaydı yığınağı ona göre yapmak gerekirdi. Bu harekâtta boğazı açacak kesin kilit, yani stratejik hedef Kilitbahir Platosu'dur. Kilitbahir Platosu'na en çabuk nereden ulaşılabilirse, elimizdeki gücün önemli bir kısmını bu platoyu savunmak üzere toplamamız gerekir.

Beşinci Ordu'nun dağılımına bakacak olursak: Anadolu yakasında mürettep XV. Kolordu'yla (3. ve 11. tümenler) üç jandarma alayı (Çanakkale Jandarma Alayı, Balıkesir Jandarma Alayı, Beyoğlu Jandarma Alayı) vardı. Saros'ta III. Kolordu (5. ve 7. tümenler) ve Bağımsız Süvari Tugayı vardı. Yarımadanın esas hedefi olan Kilitbahir Platosu'nun kuzeyi ve güneyindeki hassas çıkarma noktalarındaysa 9. Tümen ve ihtiyat birliği olarak da 19. Tümen vardı.

Beşinci Ordu'nun bu yerleşim planına bakarak ana çıkarmanın hedef bölgesi olan Kilitbahir'de bir yığınak olduğunu söyleyemeyiz. Bolayır grubunda iki tümen, yarımadada iki tümen, Anadolu yakasında iki tümen, Anadolu yakasında seyyar jandarma taburları ve Saros'ta Bağımsız Süvari Tugayı olmak üzere, Liman Paşa elindeki güçle (kanatlarda daha ağır olmak üzere) bir denge sağlamıştı. Merkezde yarımadayı savunmakla görevli sadece bir tümen, bir de Saros'tan Beşige'ye kadar her yere gitmek üzere ordu komutanı emrinde olan bir tümen vardı. Dolayısıyla daha en başta, yığınakta hata vardı.

Stratejik hedefin Kilitbahir Platosu olduğunu düşünürsek, düşman Saros'a çıksa dövüşe dövüşe Kilitbahir Platosu'na 48 saatten önce varamazdı. Osmanlı Birinci Ordu yığınağı Trakya'daydı. Düşman Saros'tan çıktığı anda arkasını Keşan'dan Birinci Ordu birlikleri tutabilirdi. Çıkan birlikler, bir anda bir kısmı kuzeye dönüp çarpışmak, bir kısmı da Kilitbahir Platosu'na doğru ilerlemek suretiyle ikiye bölünmek zorunda kalacaklardı. Dolayısıyla Saros bölgesine yapılacak bir çıkarmada 48 saatten önce hedefe gelinemezdi. Aynı şekilde bu ihtimal Anadolu yakası için de geçerliydi. Hedefe uzak olan noktalardan herhangi bir ilerleme sağlanamazdı. Saros ve Anadolu yakasında birer tümen bırakıp bu bölgelerden birer tümen yarımadaya alınmış ve bu dört piyade tümeni Anafartalar'dan Seddülbahir'e kadar yarımadaya yerleştirilmiş olsaydı savunma çok daha farklı olurdu. Liman Paşa'nın savunma düzenine baktığımız zaman, çıkarma önceliğinde isabetli olamadığını, stratejik hedefin neresi olduğunu göremediğini değerlendiriyoruz. Liman Paşa Kilitbahir Platosu'nun ana hedef olacağını öngörememişti. Kilitbahir Platosu ana hedef olarak görülseydi savunma stratejisinde bu hatayı yapmazdı.

Kadri Perk *Çanakkale Savaşları Tarihi* eserinde bu durumu şu şekilde değerlendirir:

> "Daha önceki Türk tertibatında hatalar vardı, fakat kıyıyı kuvvetli tutmak ve düşmanı karaya çıkarmamak, çıkarsa da taarruzla geri atmak esastı. Bu suretle tehlikeli kıyılar oldukça kuvvetli tutuluyordu. Çünkü düşmanın en zayıf zamanı deniz üzerinde kıyıya çıkarken olan zamandı ve çıkartma vasıtalarında toplu bulunan kuvvetleri kıyıya çıkarken ateşle, çıkanları da süngüyle imha daha uygundu. Liman Paşa'nın yaptığı tertibatsa daha hatalıydı. Bir sıklet merkezi yoktu. Herhangi bir kıyıya zamanında yetişip düşmanı denize dökecek kuvvetli ihtiyatlar bulunmuyordu, mevcut ihtiyatları az zamanda toplamak mümkün değildi. Çünkü kuvvetler birbirinden uzak üç mıntıkaya dağınık miktarda dağıtılmıştı. Boğazın her iki tarafındaki

kuvvetlere icabında kıyı değiştirtmek için gereken vasıtalar kâfi miktarda temin edilmemiş ve muhtelif vaziyetlere göre gereken limanlar tespit edilmemişti."*

Arıburnu bölgesi sahil emniyetinden sorumlu olan 27. Alay Komutanı Yarbay Şefik (Aker) daha sonra 27. Alay'ın harekâtını anlattığı *Askeri Mecmua*'da, Liman Paşa'dan önce de Arıburnu sahilinin bir taburla korunduğunu ama alayın diğer taburlarının, makineli tüfek bölüğünün ve dağ bataryasının Arıburnu'na daha yakın olan Kocadere'de, alaya 2-3 kilometre mesafede olduğunu, Liman Paşa'dan sonra bu kuvvetlerin 7-8 kilometre geriye alındığını anlatır.**

İngiliz Savaş Bakanı Lord Kitchener, Akdeniz Sefer Kuvveti Komutanı Sir Ian Hamilton'a 13 Mart 1915 tarihli talimatında "Elde kesin bir bilgi olmamasından, Gelibolu Yarımadası'nın Türkler tarafından kuvvetli olarak işgal edildiğini ve Kilitbahir Platosu'nun kesin direniş için berkitildiğini ve silahlandırıldığını kabul etmekliğimiz gerekir. Gerçekten de boğazın batı cephesinin kilidi durumunda olan bu platonun savunulması için Türklerin her türlü tedbiri almış olduklarını varsaymalıyız" diye yazar.

Aspinall-Oglander *Büyük Harbin Tarihi* adlı kitabında, "Bu harekât şekli 1908'de Savaş Bakanlığı'nda tekrar mütalaa edildi. Kilitbahir Platosu'nun batı yamaçlarına taarruz etmek üzere Kabatepe'nin güneyine 20.000 asker çıkarılması planlanmıştı. Çanakkale Boğazı'nın mukadderatı üzerine yapacağı etki itibariyle ele geçirilmesindeki ehemmiyet birinci derecede bulunan yer, Alçıtepe ve Conkbayırı-Kocaçimen silsilesidir" değerlendirmesini yapar.

* Kur. Bnb. Kadri Perk, Çanakkale Savaşları Tarihi 2. ve 3. Kısımlar: Büyük Harpte Çanakkale, *116 Sayılı Askeri Mecmua*, Tarih Kısmı, Askeri Matbaa, 1940, s. 23.

** Şefik Aker, "Çanakkale-Arıburnu Savaşları ve 27. Alay," 99 *Sayılı Askeri Mecmua*, Tarih Kısmı, Sayı 40, Askeri Matbaa, 1935, s. 14-15.

Sonuç olarak bu platonun merkezi önemini tespit eden bir komutanın, elindeki kuvvetlerinin üçte ikisini bu merkezden uzakta olan kanatlarda konuşlandırmaması icap ederdi. Çanakkale Boğazı'nı ve kıyılarını savunan bir komutanın ilk önem vermesi gereken mıntıka Kilitbahir Platosu olmalıydı. Bu plato Müstahkem Mevki'nin sabit merkez tabyalarına, seyyar bataryalara, obüs gruplarına hâkim bir vaziyetteydi. Kıyının topografik yapısını inceleyen tecrübeli bir komutanın, önceliği Kabatepe'nin kuzey ve güneyindeki plajlara ve yarımadanın ucundaki çıkarmaya uygun plajlara vermesi gerekirdi. Gelibolu Yarımadası'nın savunulmasına dair savaştan önceki askeri kaynakları incelediğimizde değerlendirmelerin hep bu şekilde olduğunu görürüz. Keşke o günlerde Almanya'da tümgeneral olarak tümen komutanlığı yapan Liman Paşa bu askeri değerlendirmeleri okumuş olsaydı. Nihayetinde 25 Nisan öncesi Türk savunmasına baktığımız zaman şöyle bir değerlendirme yapabiliriz: En başta, yığınakta hata yapılmış. Bir strateji kuralı olarak yığınakta yapılan hata, harbin sonuna kadar telafisi mümkün olmayan mahzurlar doğurur.

Çıkarma alanlarındaki Türk kuvvetleri

Gelibolu Yarımadası'ndaki sahilleri gözetlemek ve savunmakla görevli Türk kuvveti, Albay Halil Sami komutasındaki 9. Tümen'in 25., 26., ve 27. alaylarıydı. Azmakdere'den, Morto Koyu'nun doğusundaki Eskihisarlık sırtlarına kadar olan bölgeyi korumakla görevli olan tümenin sorumluluk alanı 35 kilometrelik kıyı şeridini kapsıyordu. Tümen karargâhı Eceabat'taydı. Tümen ihtiyatı olan 25. Alay duruma göre hem Kabatepe hem de Seddülbahir bölgesine kaydırılmak üzere Sarafim Çiftliği'nde beklemekteydi.

Kroki 5: 24 Nisan günü 9. Tümen'in genel yerleşim düzeni. (*Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V. Cilt, II. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1978, Kroki 27.)

Seddülbahir Bölgesi

Seddülbahir bölgesinde bulunan Türk savunması şu şekildeydi: 9. Tümen'in Yarbay (Hafız) Kadri Bey komutasındaki 26. Alay'ı Çamtepe'den Kerevizdere'ye kadar uzanan kıyı şeridindeydi. 26. Alay karargâhı Kirte (Alçıtepe) köyündeydi. 26. Alay kıyı savunması için iki tabur görevlendirip bir taburunu da ihtiyatta bulunduruyordu. Alayın taburları şu şekilde görevlendirilmişti:

Binbaşı Ali komutasındaki 1. Tabur Kumtepe'deydi.* 1. Tabur'un sorumluluk alanı Çamtepe'den Sarıtepe arasına kadar olan hatta yani çıkarma koylarına en yakın üç kilometrelik bir mesafede bulunuyordu.

Binbaşı Şerif komutasındaki 2. Tabur Sarıtepe'den (dahil) İkiz Koyu'na kadar yedi kilometrelik sahada dağınık bir halde bulunuyordu. Taburun 4. Bölüğünden bir takım asker Eskihisarlık Tepesi'nde, bölüğün geri kalanıysa bugünkü Alçıtepe köyü yakınlarında Bağlıksırtı'nda toplu halde ihtiyattaydı. Taburun 2. Bölüğüne bağlı bir takım Sarıtepe kuzeyinde kıyı gözetlemesi yapmakta ve iki takımı Zığındere Ağzı'na üç kilometre mesafedeydi. Bu takımlardan ayrılan bir manga İkiz Koyu civarındaydı. Taburun 1. Bölüğünün bir takımı Kirte güneyinde, bir takımı Bağlıksırtı'nda, taburun 3. Bölüğü de Bağlıksırtı'nda toplu haldeydi.

Binbaşı Mahmut Sabri komutasındaki 3. Tabur'un sorumluluk alanı, İkiz Koyu'ndan Morto Koyu'na kadar uzanan altı kilometreyi aşkın kıyı şeridiydi. Taburun 4. Bölüğü Tel Koyu, Tekke Koyu sırtlarıyla Aytepe ve Karacaoğlan Tepesi'ni tutuyordu. Taburun 2. Bölüğü, Gözcübaba Tepesi ve Ertuğrul Tabyası, Harapkale Tepesi, Ertuğrul Koyu ve Seddülbahir Kalesi'ni kapsayacak şekilde konuşlanmıştı.

* Esasında 1. Tabur Basra'ya gönderilmiş, yerine yeni bir tabur kurulmuştu. Bu tabur bazı kaynaklarda 4. Tabur olarak geçer.

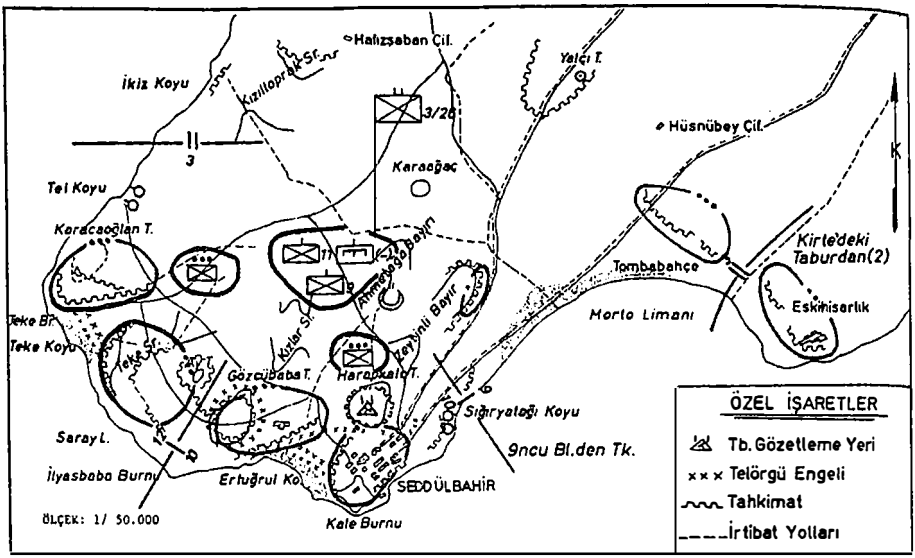

Kroki 6: 26. Alay 3. Tabur'un Seddülbahir'deki savunma düzeni. (*Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V. Cilt, II. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları. Ankara, 1978, Kroki 30.)

1. Takım Ertuğrul Tabya harabesinde, diğer bir takım Seddülbahir köyünde iskele ve köy kuzeyindeki değirmende, 3. Takım Harapkale Tepesi gerisinde örtülü mevzide bulunuyordu. Tabur karargâhı Harapkale Tepesi'nin 600 metre kuzeyinde örtülü mevzideydi. Taburun 1. Bölüğünden bir takım Morto Limanı kuzeybatı sırtlarında gözetlemede bulunuyordu. 1. Bölüğün geri kalanı ve 3. Bölük Seddülbahir köyü arkasındaki Ahmet Ağa Bayırı'nda, Kızlarsırtı çevresine yerleştirilmişti ve sahile bir kilometre mesafede ihtiyattaydı. Ayrıca 200 kişilik istihkâm bölüğü de 3. Tabur komutanının emrindeydi.

Bölgenin tahkimatı: Tekke ve Ertuğrul koylarında sahra talimatnamesine göre berkitilmiş mevziler, diğer sahillerde bir sıra avcı hendeğinden ibaretti. Batıdaki siperler (Tekke Koyu tarafı) kum olmasından dolayı dayanıklı değildi. Avcı hendeklerinin ilerisinde iki-üç sıralı tel örgüsü yapılmakla

beraber henüz tamamlanmış değildi. Savunmanın kuvveti, (100'ü silahsız) 1.100 askerli 26. Alay'ın 3. Tabur'uyla 200 askerli tümen istihkâm bölüğü ve 37,5 milimetrelik dört adet küçük toptan ibaretti.* Zığındere Ağzı'nda, mevzide iki adet 25 mm.lik Nordenfield hafif top bulunmaktaydı. 26. Alay'ın sahilleri savunmakla görevli taburlarının elinde makineli tüfek yoktu. Alayın makineli tüfek bölüğü henüz kurulmuş değildi.

22 Nisan günü güney kıyılarının savunmasını 26. Alay'a bırakan 25. Alay, Kirte kuzeyinde Sarafim Çiftliği bölgesinde ihtiyatta kaldı. 25. Alay Komutanı Yarbay İrfan Bey ve tümen karargâhı Sarafim Çiftliği'ndeydi. 3.000 kişilik bu kuvvet çıkarma koylarına 15 kilometre uzaklıktaydı. Beyoğlu Jandarma Taburu'ndan bir bölük Domuzdere bölgesinde, taburun geri kalanı Soğanlıdere-Karanfil Burnu'ndaydı.

Arıburnu Bölgesi

Arıburnu bölgesindeki Türk savunması 9. Tümen sorumluk alanının kuzey kesimini oluşturuyordu. Bu bölgede Yarbay Şefik (Aker) komutasında 27. Piyade Alayı görevlendirilmişti. 27. Alay, Çamtepe'den Büyükanafarta, Azmakdere ağzına kadar kuzey sahillerini gözetlemekle görevliydi.

Ayrıca 19. Tümen (bir tabur eksik olarak, 77. Piyade Alayı'nın 3. Tabur'u Ece Limanı'nda) Bigalı'da genel ordu ihtiyatı olarak bulunuyordu.

Arıburnu bölgesinde 27. Alay'ın Binbaşı İsmet komutasındaki 2. Tabur'u görevliydi. Doğrudan 9. Tümen'e bağlı olan taburun sorumluluk alanı, Azmakdere'den

* Yarı otomatik Maxim hafif top. Bunların ikisi çıkarma öncesi ağır bombardımanda tahrip oldu, diğer ikisi de 25 Nisan sabahı donanma ateşiyle susturuldu.

Çamtepe'ye kadar 12 kilometrelik bir alanı kapsıyordu. Alayın 1. ve 3. taburları Eceabat'ın batısındaki Zeytinlik'te, yani çıkarma bölgesine 8 kilometre uzakta, ihtiyattaydılar.

2. Tabur kıyı gözetleme ve güvenlik için Çamtepe'den, Semertepe, Palamutluk Sırtı, Azmakdere'ye kadar 2. Bölüğü, Azmakdere'den Çakaldere'ye kadar olan kıyılara 3. Bölüğü yerleştirdi ve 1. Bölüğü ihtiyat olarak Kabatepe'nin 1,5 kilometre doğusuna aldı. Taburun 4. Bölüğü Çakaldere'den Küçük Arıburnu-Balıkçı Damları-Azmakdere'ye kadar kıyı hattına yerleştirildi. Çıkarma bölgesi olan Arıburnu kuzey kanadı Yüzbaşı Faik Efendi komutasında 4. Bölük (27. Alay'ın 8. Bölüğü) sorumluluğundaydı. (Azmakdere'den Çakaldere'ye kadar dört kilometre). Bölüğün 1. Takım'ı, Balıkçı Damları'nda, 2. Takım'ı Haintepe'deydi. 3. Takım Merkeztepe kuzeyinde, yani Arıburnu'ndan yaklaşık iki kilometre doğudaki Boyun noktasında ihtiyattaydı.

Diğer Bölgeler

Kumkale bölgesi: Albay Nicolai komutasındaki 3. Tümen'e bağlı Yarbay İsmail Hakkı komutasındaki 31. Alay'ın 2. Tabur'u bu bölgede görevliydi. Alayın 1. ve 3. taburları ihtiyat olarak Halileli ve Tevfikiye'de, çıkarmaya 6-7 kilometre uzaklıktaydı. Alayın sorumluluk alanı Kumkale'den Küçük Beşige Koyu'na kadardı. Fransızların çıkarma yaptıkları bölgede 31. Alay'ın 6. Bölüğü (3 takımlı) görevliydi. Buraya çıkacak 3.000'i aşkın Fransız askerine karşı 240 Türk askeri vardı.

Gösteriş çıkarmaları olan Beşige ve Saros'taki Türk birlikleriyse Anadolu yakasındaki 3. ve 11. tümenler ile Bolayır'daki 7. Tümen birlikleriydi.

Topçu Desteği

9. Tümen'in Sahra Topçu Alay Komutanı Yarbay Mehmet Ali'nin elinde 44 adet muhtelif çaplarda top bulunmaktaydı. Bunlar piyadenin doğrudan desteğine verilmiş durumdaydı. 9. Tümen'in 1. Sahra Topçu Taburu'nun 1. bataryası Domuzdere güney yamacında, 2. batarya Kayalıtepe'de, Sarafim Çiftliği'nin kuzeybatısında mevzideydi. 2. Sahra Topçu Taburu 4. bataryası Eğerlitepe'de mevzideydi. Çıkarma öncesi altı çizilecek önemli bir husus, çıkarma sahillerindeki birliklerin ellerinde makineli tüfek olmadığıdır. Yukarıda belirtildiği gibi bütün çıkarma sahillerini savunan 9. Tümen'e bağlı 27. Alay Arıburnu'nda, 26. Alay Seddülbahir'de, 25. Alay hem Arıburnu'na, hem de Seddülbahir'e destek vermek üzere ihtiyattaydı. 26. Alay'ın makineli tüfek bölüğü kurulmamıştı. 25. Alay ve 27. Alay'ın makineli tüfek bölüğü kurulmuştu fakat 27. Alay'ın Arıburnu sahillerini gözetleyen birliklerinin elinde makineli tüfek yoktu.

Çıkarma öncesi önemli bir husus da Seddülbahir ve Arıburnu bölgesindeki sahillerde bulunan tüm birliklerin görevinin gözetleme, keşif, irtibat ve emniyet olduğu ve bu birliklerin yanlarında sınırlı cephane bulunduğudur. Normal kıyı savunmalarında topçu desteği çok önemliyken ve özellikle kıyıların sadece zayıf kıtalarca tutulduğu durumlarda topçu desteğinin azami ölçüde olması lazımken, gerek Müstahkem Mevki topçusunun, gerekse 9. Tümen topçusunun ateş desteğinin çok cılız kaldığı, çıkarmalar sırasında ve sonrasında görülecekti.

Üçüncü Bölüm

25 Nisan Muharebeleri

İtilaf birliklerinin hedefi, Sir Ian Hamilton'ın 14 Nisan 1915'te tebliğ edilen 1 No'lu harekât emrinde belirtilmiştir.

> Harekâtın amacı Kilitbahir Platosu'nu ele geçirerek, Çanakkale Boğazı'nı zorlamak ve merkezdeki tabyalara hâkim olmak suretiyle deniz harekâtına yardım etmektir.*

25 Nisan sabahı Gelibolu Yarımadası'ndaki çıkarmalar tali çıkarma bölgesi olan Arıburnu ve Seddülbahir'deki Y Sahili olarak isimlendirdikleri Pınariçi Koyu'na (Sarıtepe altı) baskın tarzında sabah saat 04.30'da başladı. Seddülbahir'deki diğer çıkarmalar saat 05.00'te başlayan ve 1,5 saat süren bir bombardımanın ardından, güneş doğduktan sonra gerçekleşti.

Ana Çıkarma Bölgesi: Seddülbahir

Seddülbahir bölgesine çıkarılan birlikler; Tuğgeneral A.G. Hunter Weston komutasında 29. Tümen'e bağlı olan 86., 87. ve 88. Tugay birlikleri, Tuğgeneral A. Paris komutasındaki 2 No'lu Kraliyet Deniz Tümeni; 1. Deniz Tugayı, 2. Deniz Tugayı, Deniz Piyade Tugayı birliklerinden meydana gelmiştir.

* C.F. Aspinall-Oglander, (1929), *Military Operations: Gallipoli, Vol. 1, Maps and Appendices*, W. Heinemann Limited, s. 7.

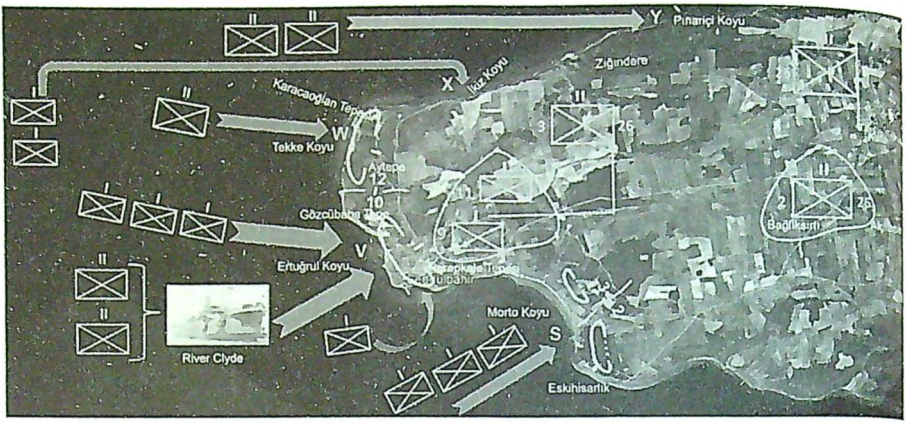

Kroki 7: Seddülbahir bölgesi çıkarma birlikleri ve Türk savunma düzeni, 25 Nisan. (Uydu görüntüsü üzerine işlenmiş bu kroki Murat Armutak tarafından hazırlanmıştır.)

Pınariçi Koyu (Y Sahili)

Pınariçi Koyu'ndaki çıkarma İtilaf kuvvetlerinin planına göre 25 Nisan sabahı saat 04.30 civarında, Seddülbahir'deki diğer çıkarmalardan farklı olarak baskın tarzında başladı. Burası İngilizler tarafından özellikle seçilmiş, Türklerin çıkarma beklemedikleri bir bölgeydi. Burayı savunan Türk birliği yoktu. Sadece Zığındere Ağzı'nda, yani 1,5 km. mesafede gözetleme maksatlı 26. Alay'ın 2. Tabur'unun 2. Bölüğüne bağlı iki takımlık bir kuvvet (160 asker) vardı. 9. Tümen Komutanı Albay Halil Sami Zığındere Ağzı'na iki adet 25 mm.lik Nordenfield yerleştirmişti.* Pınariçi Koyu'na çıkan örtü kuvvetleri** Yarbay A.S. Coe komu-

* Nordenfield, makineli tüfekten daha büyük, 25 mm.lik bir tür hafif, yarı otomatik toptur. Normalde sahra topçu alaylarında değil de müstahkem mevkilerde bulunur, tabya ve bataryaları uçaklara karşı korumak için kullanılırdı. Fakat 18 Mart'tan sonra yavaş yavaş tümen emrine verilmeye başlandı. Tümenler de Nordenfieldleri savundukları sahillere yerleştirdiler. Ece Limanı'nda bir, Kabatepe ve Zığındere Ağzı'nda ikişer tane vardı. Zığındere Ağzı'ndakiler piyadeye destek için yerleştirilmişti, yoksa orada bir tabya veya batarya yoktu.

** "Örtü kuvveti" terimi, öncü olarak çıkıp bölgedeki karakolları, yolları temizleyip arkasından taarruz edecek birliklerin yolunu açacak olan kuvvet anlamında kullanılmaktadır.

tasında 1. Kraliyet İskoç Hudut Taburu, 2. Güney Galler Hudut Taburu'ndan bir bölük ve Yarbay Matthews komutasında Deniz Piyade Tugayı'ndan Plymouth Taburu'ydu. Bu kuvvetler *Amethyst* ve *Sapphire* kruvazörleri, iki nakliye gemisi ve sekiz balıkçı gemisi refakatinde Y Sahili'nin dört mil batısında randevu noktasında buluştuktan sonra bu örtme kuvvetine yardımcı olacak *Dublin* kruvazörü ve *Goliath* muharebe gemisiyle sahile getirildiler. Çıkarma, sabah saat 06.45 civarında tamamlandığında karaya 2.200 kişilik bir kuvvet çıkarılmış oldu. Sabah saat 07.00'ye kadar burada hiçbir Türk kuvveti yoktu. Örtü kuvvetleri sahile çıktıklarında sadece dört Türk askeri görmüşlerdi. İkisi şehit edildi, ikisi de esir alındı. Saat 07.00 civarı Zığındere Ağzı'nda bulunan 26. Alay'ın 2. Tabur'unun 2. Bölüğüne bağlı yarım takımlık kuvvet bu bölgeye geldi ve ardından yaklaşık saat 09.45 civarında takviye olarak 1. Bölük'ten iki takım (160 kişi) geldi.

Bu çıkarma bölgesi baskın tarzında bir taarruz olarak tasarlanmıştı ancak örtü kuvvetleri iç kesimlere ilerlemedi. Öğleden sonra saat 16.00 sıralarına kadar ciddi bir çarpışma olmadı. İngilizler tek kurşun atmadan sıfır zayiatla sahile adım attılar. Çok dar ve kısa sahilin hemen arkasındaki 50 metre yüksekliğindeki dik yara tırmanarak Sarıtepe'yi tuttular. Buraya çıkan birliklere verilen emir şöyleydi: "Sol kanadı muhafaza edin ve geriden gelen Türk birliklerinin önünü kesin." Buradaki birlikler sevk ve idarede çıkmaza girdiler, inisiyatif kullanamayarak tereddüt gösterdiler. Buradaki çıkarmadan 9. Tümen'in geç haberi oldu. Saat 09.30'dan sonra Zığındere'de bulunan 40 kişilik birlikle Alçıtepe'de ihtiyatta duran 5. Bölük'ten 160 askeri apar topar bu bölgeye gönderdiler. Öğleden sonra saat 13.00 civarında 25. Alay'ın 3. Tabur'u da Sarafim Çiftliği'nden bu bölgeye gönderildi. (Sarafim, Alçıtepe'ye sekiz kilometre uzaklıktadır.) Öğleden sonra saat 15.30 civarında bölgeye

ulaşan birlik sahra bataryasıyla birlikte karşı saldırı yaptıysa da donanma ateşi etkisiyle başarılı olamadı. Bu bölgeye yakın bulunan 26. Alay'ın 2. Tabur'u diğer koylardaki çıkarmalara müdahaleye gitmişti.

Sabah saat 04.30'da karaya çıkıp 06.00'da Sarıtepe'yi aldıktan sonra bekleyen düşman birlikleri öğleden sonra gelen Türk birlikleriyle muharebeye girişti. Buradaki muharebeler gece boyunca ve bazen süngü hücumuyla devam etti. 26 Nisan sabah saat 07.00'de Türk birlikleri muharebeyi yinelemek istediler fakat donanma ateşi altında başarılı olamadılar ve muharebe alanından geri çekildiler. Buraya çıkan İngiliz birlikleri organize olamadılar. Muharebeler sırasında ağır kayıp verdiler. Gönderdikleri acil destek isteklerine tümen karargâhından olumlu cevap alamadılar. Birliklerin başındaki komutanlardan kaynaklı iki başlı komuta kademesi sebebiyle karışıklıklar yaşadılar. Bu sebeple Türk birliklerinin geri çekilmesini bile izleyemediler ve 26 Nisan sabahı saat 11.00'de filikalara binerek Pınariçi Koyu'nu terk ettiler.

İkiz Koyu (X Sahili)

Plana göre İkiz Koyu'na yapılan çıkarma Ertuğrul ve Tekke koylarındaki çıkarmaları desteklemek amacıyla yapılmıştır. Donanma ateşinin ardından sabah saat 06.00 civarında birlikler karaya çıkmaya başladı. Saat 07.30'a kadar 1.000 asker karaya çıkarıldı. İkiz Koyu'na çıkan örtü kuvvetleri, 29. Tümen'in 86. Tugay'ının 2. Kraliyet Silahendaz Taburu, bir makineli tüfek bölüğü ve Anson Taburu'ndan bir takımdı. Bu kuvvetler sahile *Implacable* gemisiyle getirildi. Çıkarmayı destekleyen gemilerin sahili bombardıman etmesi sayesinde askerler iç kısımlara doğru ilerleyebildi. Bu bölgede 26. Türk Alayı 2. Tabur 6. Bölük askerlerinden sadece bir mangalık (10 asker) gözetleme postası vardı. Bölüğün geri kalanı Zığındere Ağzı'ndaydı. Zığındere'deki 2. Tabur'a bağlı ve Tekke Koyu'ndaki 3.

Tabur'a bağlı olan 12. Bölük askerlerinden 35-40 kişilik bir grup buradaki düşmana karşı ateş açtı. 9. Tümen komutanı, 26. Alay'ın 2. Tabur'una bağlı 7. Bölüğün Kirte'den hareketle Tekke Koyu'nu takviye etmek üzere bölgeye yetişmesini emretti. 7. Bölük (240 kişi) düşmanın yoğun ateşi altında ilerlerken 7. Bölük Komutanı Yüzbaşı Yusuf Kenan inisiyatif kullanarak bölüğünü derhal İkiz Koyu'nda muharebeye soktu ve düşmana karşı taarruza geçirdi. İkiz Koyu'na çıkan birlikler daha fazla ilerleyemediler. Sahil şeridinden bir kilometre güneyde bulunan Karacaoğlan Tepesi'ni ele geçirdiler. 3. Tabur'a bağlı 9. Bölük askerleri Karacaoğlan Tepesi'nin kuzeydoğusunu tutarak karşı ateş açtılar. İhtiyattaki İstihkâm Bölüğü askerleri (160 kişi) Karacaoğlan Tepesi'yle İkiz Koyu arasında muharebeye girdi. Tekke Koyu'na çıkarma yapan askerler akşama doğru saat 17.40'ta Aytepe'yi ele geçirdiler ve buradaki Türk birliklerini zorlamaya başladılar. Gece olduğunda Alçıtepe köyünden gelen 25. Alay 1. Tabur'a bağlı 3. Bölük askerleri bu bölgeyi takviye ettiler. Sayıca çok üstün kuvvetlere karşı gece taarruzuna giriştiler. İkiz Koyu'na çıkan 2.000'i aşkın İngiliz askeri, Zığındere'den Aytepe'ye kadar kıyı şeridinde kaldılar. İkiz Koyu'nda yapılan mücadelede 7. Bölük Komutanı Yüzbaşı Yusuf Kenan'ın inisiyatif kullanarak devreye girişi önemlidir. Bu mücadele neticesinde İkiz Koyu'na çıkan birlikler manevra yaparak sahil savunmasının arkasına düşemediler. 7. Bölük burada kaçınılmaz bir tesadüf muharebesine girişmiştir. Bu muharebede 7. Bölük Komutanı Yüzbaşı Yusuf Kenan şehit olmuştur.

Tekke Koyu (W Sahili)

Tekke Koyu'na çıkan örtü kuvvetleri 29. Tümen'e bağlı 86. Tugay'ın 1. Lancashire Silahendaz Taburu ve Kraliyet Deniz Tümeni'nin 2. Deniz Tugayı'nın Anson Taburu'nun dört takımıydı. Bu kuvvetler Tekke Koyu'na *Swiftsure*

(himaye) ve *Euryalus* (refakat) gemileriyle getirilmişti. Sabah donanma bombardımanının ardından saat 06.15 civarında 1.000'den fazla asker karaya çıkmaya başladı. Tekke Koyu'nu savunan Türk kuvveti 26. Alay 3. Tabur'un 12. Bölüğü'ydü. Sahilde dikenli tel engelleri de vardı. Yabancı kaynaklar burada makineli tüfekler olduğunu söylemektedir. Ancak bu doğru değildir. Burada daha önce 25. Alay tarafından kullanılan makineli tüfek mevzileri vardı. 25. Alay, 26. Alay'la değiştirildiğinde tüm makineli tüfekler de götürülmüştü. 26. Alay'ın makineli tüfek bölüğü yoktu. Burada çıkarmalar sırasında makineli tüfekler değil sadece makineli tüfek mevzileri vardı.* 26. Alay'ın 3. Tabur'a bağlı 12. Bölük askerleri Karacaoğlan Tepesi-Aytepe ve sahil sırtlarında mevzilenmişlerdi. İngiliz askerleri karaya çıkmadan önce etkili ve yoğun bir ateş açtılar. Karaya çıktıkları zaman sahildeki dikenli teller ve askerlerin açtığı ateş nedeniyle ağır kayıplara uğradılar. Birliklerini çıkarmaya devam eden İngilizler sabah saat 07.00'den sonra koyun güney tarafından baskı yaparak saat 07.30 civarında Tekke Koyu'na hâkim oldular. Bu bölgedeki 12. Bölük askerleri takviye istedi fakat 3. Tabur tüm ihtiyatlarını diğer koylarda kullanmaktaydı. Saat 11.00 civarında Karacaoğlan Tepesi'nin düşmesiyle Tekke ve İkiz koylarına çıkan İngilizler irtibat sağlayarak saat 17.40 civarında Aytepe'yi ele geçirdiler. Türk birlikleri ağır kayıplar vermesine rağmen geri çekilmeyip gece 25. Alay 2. Tabur'dan gelen takviyelerle birlikte Aytepe'yi geri almak için taarruz ettiler, fakat başarısız oldular.

* Sahilleri koruyan 26. Alay birliklerinde makineli tüfek yoktu. Sahilde ve iç kesimlerde tel örgüler ve dört adet 37 mm.lik Maxim uçaksavar topu vardı. Bunların ikisi Ertuğrul tabyasında, diğer ikisi de Seddülbahir Kalesi'ndedir. Yabancı kaynaklar burada makineli tüfek olduğundan bahsetseler de bu doğru değildir. Ertuğrul ve Tekke koylarının ikisinde de makineli tüfek yoktu, ancak buraları savunan Türk kuvvetleri örtü kuvvetlerine yaklaşık 300-400 metre gibi yakın bir mesafeden ateş ediyorlardı. Ancak söylemek mümkündür ki hafif silahlar (37 mm.lik uçaksavarlar), hatta tüfekler, bu derece yakın bir mesafeden sürekli ateşlendiklerinde neredeyse makineli tüfeklerle aynı etkiyi yapar.

Ertuğrul Koyu (V Sahili)

Ertuğrul Koyu'na çıkan örtü kuvvetleri 29. Tümen 86. Tugay'ın 1. Kraliyet Munster Silahendaz Taburu, 1. Kraliyet Dublin Silahendaz Taburu'nun 1. Bölüğü ve 29. Tümen 88. Tugay'ın Hampshire Alayı'nın 2. Taburu'ydu (iki bölük eksik). Sonradan 1. Kraliyet Dublin Silahendaz Taburu'nun 3. Bölüğü de karaya çıkmıştır. Bu örtü kuvvetleri Ertuğrul Koyu'na *Albion* savaş gemisiyle getirildi. Sonra da takviye için önce *River Clyde* daha sonra *Cornwallis* ile geldiler. Dublin Munster taburlarıyla birlikte buraya çıkacak birlikler ilk etapta üç tabur, yani 3.000 kişilik bir kuvvetti. Ertuğrul Koyu'nu savunan Türk kuvvetleri 26. Alay 3. Tabur'dan 10. Bölük askerleriydi. Sahilde ve iç kesimlerde tel örgüler ve tabur emrine verilmiş 37 mm.lik hafif Maxim bataryası vardı, fakat sabah bombardıman sırasında isabet alarak kullanılamaz hale geldi.*

Ertuğrul Koyu'na çıkarma şiddetli bir bombardımanla başladı. Sabah saat 06.00'dan itibaren çıkarma kuvvetinin ilk bölümü olan üç taburluk, yani yaklaşık 3.000 kişilik birlikler sahile doğru ilerlemeye başladı. Bu birliklerden 750 kişi filikalarla, 2.250 kişi *River Clyde* gemisiyle sahile yanaştırıldılar. *River Clyde* kum rengi boyayla kamufle edilmiş kömür gemisiydi. Bordası güçlendirilmiş ve makineli tüfeklerle donatılmış haldeydi. Gemi sahile oturtularak daha fazla sayıda askeri karaya çıkarmak amaçlanmıştı. Ertuğrul Koyu ve civarına mevzilenmiş olan 26. Alay 3. Tabur 10. Bölük askerleri filikalara ve karaya oturtulan

* Tabur emrine verilmiş olan ve Ertuğrul tabya harabesinde mevzilenen 37 mm.lik Maxim topu, 25 Nisan sabahı bombardımanlar başladığı sırada yakın mesafedeki hafif teknelere dörder şerit mermi kullandı. Ancak bundan sonra iki topun kamaları sıkıştı. Tamir için uğraşılırken 305 mm.lik ağır bir mermi isabetiyle diğer iki top da harap oldu ve batarya terk edildi. Tüfekli erler Ertuğrul Koyu'nun batı sırtlarına mevzilendirilerek 10. Bölüğü takviye ettiler. (*Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V. Cilt, II. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2012, s. 150.)

gemiden çıkmaya çalışan askerlere karşı etkili ateş açtı. Saat 09.30'a kadar askerler karaya çıkmak için denemeler yaptılar fakat başarısız oldular. Karaya çıkıp sağ kalmayı başaran 200 civarında asker sahildeki kum setinin arkasına sığındı ve geceye kadar orada kaldı. Aynı gün hava keşfi yapan İngiliz pilot Samson, Ertuğrul Koyu'nda "denizin sahilden itibaren 40 metre açığa kadar kırmızı göründüğü" raporunu yazmıştır. Öğleden sonra 10. Bölük askerleri 11. Bölük askerlerinden bir takımla desteklendi. Saat 15.00 civarında İngilizler bir teşebbüs daha yaptılar ama yine başarılı olamadılar. Böylece Ertuğrul Koyu'na çıkan askerlerle Tekke Koyu'na çıkan askerler arasında irtibat kurulamadı. *River Clyde* gemisinde mahsur kalan 1.000 kadar asker ancak hava kararıktan sonra karaya çıkabildi. Ertuğrul Koyu'ndaki direniş, toplamda 1,5 bölüklük bir kuvvetle yapıldı. Buradaki Türk birlikleri 26 Nisan sabahına kadar Seddülbahir Kalesi'ni ve köyünü, Ertuğrul Koyu'nu, Harapkale'yi, Ertuğrul tabyasını ve Gözcübaba Tepesi'ni ellerinde tuttular.

26. Alay 3. Tabur Komutanı Binbaşı Mahmut Sabri'nin 25 Nisan günü saat 09.10'da alaya gönderdiği raporda, "Seddülbahir'e düşman çıkıyor. Derhâl takviye kuvveti yetiştirilmesi rica olunur. Tabur son erine kadar direnmeye devam edecektir" yazıyordu. Bu takviye isteğine cevap veremeyen 26. Alay, tabura 26 Nisan günü saat 10.00'da geri çekilme emri verdi. Emirde, her iki taburun 2. hat mevzilerine çekilmesi bildirilmişti. Donanma ateşine açık bir arazide askerlerini geri çekmek istemeyen Mahmut Sabri karanlık çökene kadar direnmeyi düşündü. Cephane sıkıntısı ve kötüleşen durum üzerine saat 13.30'da çekilmeye karar verdi. Geri çekilme saat 14.30'da uygulandı. Askerler Kanlıdere içerisinden Yalçıtepe'ye doğru çekildiler. Böylece 26. Alay 3. Tabur askerleri 33 saat süren bir direnişten sonra geri çekilmiş oldular.

Morto Koyu (S Sahili)

Morto Koyu'na 29. Tümen'e bağlı 87. Tugay'ın 2. South Wales Borderers Taburu'nun üç bölüğü ve 2. Londra İstihkâm Bölüğü müfrezesi çıkmıştır. Bu kuvvetler sahile *Lord Nelson*, *Vengeance* ve *Cornwallis* gemileriyle getirildi. Buraya 850 civarında asker çıkarıldı. Buradaki çıkarma bir destek çıkarmasıydı, Ertuğrul ve Tekke koylarına çıkan İngiliz askerlerinin sağ yanını korumak amacıyla yapılmıştı. Karşılarındaki kuvvetse Eskihisarlık sırtlarında mevzilenen, 26. Alay'ın ihtiyat taburu olan 2. Tabur'un 4. Bölüğü'nden bir takım (80 asker) askerdi. Takımın tabur merkeziyle telefon bağlantısı yoktu. Morto Koyu'na bakan Tombabahçe kuzeyindeki siperlerde 26. Alay 3. Tabur'un ihtiyat bölüğünden bir takım mevzilenmiştir. Morto Koyu aralığını gözetlemeye uygun, Zeytinbayır'ın yola yakın yamacında bir manga görevlidir. Savunmanın ağır piyade silahı yoktur, yalnız Kerevizdere'nin batı yamacında 10,5 cm.'lik bir obüs bataryası vardır.

Buradaki Türk birlikleri çıkarma yapan askerlere karşı ateş açmadı ve kıyıya çıkana kadar bekledi. Sayıca üstün İngiliz askerleri kıyıya çıkarak süratle ilerledi. Türk askerlerini arkadan çevirmeye başladılar. Saat 08.00'de Türk savunmasının ilk hat siperlerini ele geçirdiler. İngiliz birlikleri 15 Türk askerini esir aldı ve Eskihisarlık Tepesi'ni ele geçirdi. Sağ kalan ve geri çekilen Türk askerleri ormanlık alan içerisinde gizlendiler.

Eskihisarlık bölgesine ilk takviye 25. Alay 2. Tabur'dan iki bölük (480 asker) gelmiştir. Bu bölüklerin taarruzu Eskihisarlık harabelerine iyice yerleşen ve makineli tüfeklerle de takviye edilen İngiliz birliklerince durdurulup geri püskürtülmüştür. 26 Nisan'da III. Kolordu Komutanlığı emriyle Bursa Seyyar Jandarma Taburu'nun (takviye taburu) 26. Alay emrinde olarak Eskihisarlık bölgesine gönderilmesi emredildi. Bu kanada 26. Alay komutanı

kumanda ediyordu. Donanma topçuları çekilme yollarını ve 2. hat siperlerini yoğun olarak bombaladığı için Bursa Seyyar Jandarma Taburu yanaşmakta çok zorlandı ve gecikti. Cephede gelinen hat, Ömerkaptan Tepesi-Yüzbaşı Şevki Sırtı'nın güney yamacı ve batıya doğru Yalçıtepe tarafıydı. Bursa Seyyar Jandarma Taburu cephede sağda 20. Alay ve solda 25. Alay'ın oluşturduğu taarruz hattının gerisinde ancak 27 Nisan gecesi konuşlanabildi.

Türk savunması Seddülbahir bölgesinde çekilme emrini 25 Nisan günü verdi fakat bu emir tabur komutanlarınca uygulanmadı ve direnişe devam edildi. 26 Nisan 1915 günü Seddülbahir bölgesindeki birliklere saat 14.00'te tekrar genel çekilme emri verildi.

Seddülbahir Çıkarmaları: Değerlendirme

İtilaf tarafı

Düşman hedefi doğru seçmiştir. Ana çıkarma bölgesi olarak Seddülbahir bölgesinin seçilmiş olması isabetli bir karardır. Burası Türk savunmasının üç taraftan donanma ateşiyle bertaraf edilebileceği çok uygun bir çıkarma alanıydı. Ana hedef olan Kilitbahir Platosu'nu Seddülbahir hattı üzerinden zapt etme imkânı vardı. Fakat 25 Nisan günü tespit edilen hedefe seri bir şekilde yaklaşmaları gerekiyordu. Çıkarmanın ilk günü ciddi hatalar yaptılar. En önemli taktik hataları Pınariçi Koyu'ndaki çıkarmayı değerlendirememiş olmalarıdır ki bu, seferin kaderine tesir eden bir durum oldu. Ana çıkarma bölgesine ana kuvveti tam olarak yığamayışlarıysa en önemli operatif hataları oldu. Hamilton'ın idare inisiyatifini tümen ve tugay komutanlarına vermesi, müdahale gerektiren yerde çekimser davranmasına sebep oldu. Çıkarmanın ilk günü İtilaf kuvvetlerinin sevk ve idare zaafları vardı.

Askeri strateji açısından düşünürsek hatırlamalıyız ki sahillere taarruz yapan taraf, savunma yapan taraf karşısında daima dezavantajlıdır. Bu durum İtilaf kuvvetleri için bir olumsuzluk yaratıyordu. Ancak sayı avantajları vardı. Seddülbahir'e çıkarma yapan elli dört bölük İtilaf kuvveti karşısında Türk birliği olarak toplam dokuz bölük asker vardı. Bu avantajı değerlendiremediler. Detayına baktığımızda basit bir hata yaptılar ve örtme kuvvetini çok fazla abartıp, yedi buçuk tabura çıkarttılar. Zaten çıkarma için kullanılacak ana kuvvet on üç taburdu. Bunun yedi buçuğunu birden baştan çıkarıp geriye beş buçuk tabur bıraktılar. Yani ilk başta çıkıp kıyıbaşını tutacak olan 7.500 kişilik örtü kuvveti, sonradan gelecek ana kuvvetten daha fazlaydı. Örtü kuvvetinin ana kuvvetten fazla olması, elde etmek istedikleri avantajı kullanamamalarına sebep oldu. Operatif seviyedeki ilk büyük hata burada başladı.

Seddülbahir bölgesinin ana çıkarma bölgesi olmasının nedeni, ana hedefi en kısa yoldan ele geçirmek için birliklerin çoğunun, ayrıca malzemenin ve ateş gücünün çoğunun belli bir konsantrasyon halinde ve destek alarak karaya çıkarılabilecek olmasıydı. Ana çıkarma bölgesine teorik olarak iki piyade tümeni, bir deniz tümeni ve Hint Piyade Tugayı olmak üzere bir kolordudan fazla kuvvet ayrılmıştı. Pratikte bakıyoruz, bir piyade tümeni ve Deniz Tümeni'nin bir buçuk Deniz Piyade Taburu çıkarıldı. Ana çıkarma bölgesi olarak Seddülbahir'in seçilmiş olması, stratejik bir plan olarak doğru ama bizim değerlendirmemize göre birlikler sayıca yetersizdi. Ana çıkarma bölgesinde bir tümenden biraz fazla kuvvet kullanılmışken manevra bölgesine (Arıburnu) iki tümen ayrılmış ve kullanılmış olduğunu görüyoruz. Ana çıkarma bölgesine ayırdığı üç tümenin buradaki yoğunlaşma ve etkisini kullanırken, oyalama çıkarmalarına fazla kuvvet ayrıldı. Kuvvet olarak, Kraliyet Deniz Tümeni'ninde üç tugay varsa en az iki tu-

gayının bu bölgeye çıkarılmış olması lazımdı. Bir bölgenin ana çıkarma bölgesi olması için, asıl birliklerinin çoğunun orada yoğunlaşması lazımdı. Malzemenin, mühimmatın, topçu desteğinin ve donanma desteğinin orada toplanması lazımdı. Seddülbahir'e bakacak olursak donanma desteği yeterliydi. Fakat Kraliyet Deniz Tümeni ve Fransız Tümeni çıkarmanın ilk günü oyalama ve gösteriş çıkarmalarında olduğundan bu bölgede etkinlikleri olmadı. Dolayısıyla ana çıkarma bölgesinde yoğunlaşmayı sağlayamadılar. İlk vahim hata, Kraliyet Deniz Tümeni'nin çoğunluğunu gösteriş çıkarmalarına ayırıp ana çıkarma yerinde o birliklerin konsantrasyonunu sağlayamamaları oldu. Kraliyet Deniz Tümeni'nin hem deniz piyade tugayı hem deniz tugayları vardı. Onları denize dağıtıp gösteriş çıkarmalarında yayıp bir kısmını da gemilerde tutmaları büyük hata oldu.

Bu konuda daha sonradan gösterilen çeşitli mazeretler, teknelerin sayısı yetersizdi gibi yorumlar gerçekçi değildir. Ayrıca ana çıkarma yerinde bir tümenden biraz fazla kuvvet varken, ikinci derece çıkarma bölgesine bir kolordu çıkarmış olmalarıyla harp tarihi prensiplerini çiğnemiş oldular. Seddülbahir'e on üç tabur, yani maksimum 15.000 asker, Arıburnu'na 20.000 asker çıkarıldı. Birlik sayısına göre baktığımızda hangisinin ana çıkarma, hangisinin tali çıkarma olduğu konusunda karışıklık olduğunu görüyoruz. Seddülbahir bölgesinde hedef doğru seçildiği halde birlikler doğru kullanılmamıştır.

Sevk ve idaredeki zaaflardan bahsedecek olursak, mesela Seddülbahir'e çıkan birliklerin komutanı 29. Tümen Komutanı General Hunter Weston sadece kendi çıkarma yaptığı koylarda başarılı olmak için uğraşıyordu ve inisiyatif kullanmadı. O kendine göre haklıydı. Ancak inisiyatif kullanan, kahramanlık yapan subaylar da vardı. Mesela Ertuğrul Koyu'na çıkarma yapanlardan Binbaşı Unwin, *River Clyde*'daki askerlerin karaya çıkması için geminin

layterlerini birbirine bağladı ve bu layterlerden birine bağlı bir halatla denize atlayarak bunları sahile çekti. Ateşe maruz kaldığı halde gemiyle sahil arasında köprü olanağı yarattı. Göstermiş olduğu cesaret sebebiyle Victoria Cross madalyası aldı. İtilaf kuvvetlerinin Ertuğrul Koyu'nda beklemedikleri bir direnişle karşılaşmaları, bu bölgedeki başarısızlığın en büyük sebepleri olmuştur.

İlk gün sevk ve idaredeki zaaflar sebebiyle Pınariçi Koyu'na yaptıkları çıkarma başarısız olmuştur. Diğer koylara saat 05.30'dan sonra asker çıkarmaya başlamışken Pınariçi Koyu'na saat 04.30'da baskın tarzında askerlerini çıkarabilmişlerdi. Sadece Pınariçi Koyu'na çıkardıkları birlik iki tabur, bir bölük, yani 2.200 askerdi. Tüm çıkarma sahillerinde bulunan Türk savunması kadar birliği buraya çıkarıp bundan istifade edememeleri, gerekli manevrayı yapamamış olmaları işin belini kırmıştır. Karşılarındaki 200 askerlik Türk kuvvetiyse öğleden sonra takviye birlik gelene kadar düşmanla mücadele edebilmişti. Bu bölgeye çıkan birliklerin iki tabur komutanından -Yarbay Coe ve Yarbay Matthews- birinin baş olması lazımken iki komutan da ben kıdemliyim diyerek baş olmaya çalıştı. Daha önce bu birliklere emir verilirken komutayı belirlemek lazımdı, yani emir-komutada hata vardı. Neticede biri gemiden cephane isterken diğeri yaralı göndermek için filika istedi. Yani her ikisi de ayrı ayrı emirler verdi. Sonra çok belirsiz bir şekilde birlikleri bu bölgeden geri çektiler. Pınariçi Koyu'ndaki çıkarmayı Hamilton önermiş ve birlik ayırmıştı. Fakat Hunter Weston'u arayıp "Burayı ve bu imkânları değerlendir" dediği zaman aldığı cevap "Konsantremi bozamam, başarı elde etmek için uğraşıyorum" olmuştur. Burada Hamilton'ın harekâtı yönetmek için yetki verdiği kolordu komutanına gerekli müdahaleyi yapmayışı ve sözünü geçiremeyişi, çıkarmanın suya düşmesinde en büyük etkendir. Halbuki Türk takviyeleri zamanında ye-

tişememişti. Bu onlara altın değerinde bir fırsat olmuştu, fakat bu fırsatı kaçırdılar.

Bazı yabancı yazarlar Pınariçi Koyu'na çıkan birliklerin Alçıtepe köyüne kadar gelmiş olduklarını yazar. Bu doğru bir bilgi veya değerlendirme değildir. Köye kadar gelemezlerdi çünkü hemen önlerinde Türk birlikleri vardı. Bahsettiğimiz Yüzbaşı Yusuf Kenan'ın 7. Bölük birlikleri bu bölgede, köye yakın Kirte Deresi eteğindelerdi. Belki bir manga veya bir keşif kolu yaklaşmış olabilir ama bu durum köye kadar geldiler iddiasını doğrulamaz.

Pınariçi Koyu'na yapılan çıkarma için İngilizlerin askeri tarihi yazarı Aspinall-Oglander'in şöyle bir veciz yorumu vardır:

> İyi planlandı, uygun şekilde başladı, tereddütle sevk ve idare edildi, aşağılanarak sona erdi.

Bazı yabancı kaynaklar, Seddülbahir'de çıkarmaların ilk gün başarısız olma konusunu Türklerin kullandıkları makineli tüfeklere bağlar. Bu doğru değildir. 25 Nisan günü çıkarma sahillerini koruyan 26. Alay birliklerinde makineli tüfek yoktu. Piyade tüfeği haricinde dört adet 37 mm.lik hafif Maxim topu vardı, Zığındere Ağzı'nda da iki adet 25 mm.lik Nordenfield vardı.* Bazı yabancı kaynaklar Zığındere bölgesinde ilk gün ele geçirilmiş bir silahtan söz eder. Eğer gerçekten ilk gün ele geçirildiyse bu 25 mm.lik Nordenfieldlerden biri olmalıdır. Son olarak Ertuğrul ve Tekke koylarının ikisinde de makineli tüfek yoktu, ancak buraları savunan Türk kuvvetleri, örtü kuvvetlerine 300-

* 37 mm.lik hafif Maxim topuna "pompom" da denir. Atış sırasında çıkardığı ses "pom-pom" şeklindedir. Bu tür silahları bilen askerlerin çıkan seslerden makineli tüfeği, Maxim topunu veya Nordenfieldleri ayırt edebiliyor olması gerekir. Bazı yabancı kaynaklar, 37 mm.lik hafif Maxim topu için "Maksim makineli tüfek" terimini kullanmıştır. Türk kaynaklarıysa aynı silahlar için "uçaksavar" terimini kullanır.

400 metre gibi yakın bir mesafeden ateş ediyorlardı. Şunu söyleyebiliriz ki, piyade tüfekleri bu derece yakın mesafeden ateş disiplini içerisinde seri ateşlendiklerinde neredeyse makineli tüfeklerle aynı etkiyi yapmaktadır.

Sonuç olarak, 25 Nisan günü ana çıkarma bölgesi olan Seddülbahir'de birlikler sahile çıkarıldı fakat planın çok gerisinde kalındı. Birlikler, çıktıkları koylardan belli bir alanda ilerleme sağlayabildi, Eskihisarlık kuzeyinden geçip Yalçıtepe hizasından Zığındere Ağzı'na yakın bir hatta kaldılar. Koy koy değerlendirdiğimizde, Morto Koyu'nda, Tekke Koyu'nda ve İkiz Koyu'nda çıkarma başarılı oldu, Ertuğrul Koyu'nda başarısız oldu, Pınariçi Koyu'nda başarılı oldu fakat gelişemedi veya büyük bir hezimetle sonuçlandı. Başarısızlık, birçok etkenle anlatılabilir. Birliklerin bölünerek yeterli birlik yığınağını sağlayamamış olmaları bir etkendir. Ayrıca manevra imkânı veren ve tüm cepheyi çevirecek olan Pınariçi Koyu çıkarmasının sevk ve idare birliğinin sağlanamayıp, başarısızlıkla sonuçlanması önemli bir etkendir. Aynı şekilde Morto ve İkiz koylarına çıkan birliklerin komutanlarının da inisiyatif kullanamamış olmaları başarısızlığa etken olmuştur. Oysaki bu iki koyda çıkarma noktalarına gayet başarılı ve zayiatsız bir şekilde çıkmışlardı. Fakat ondan sonraki gelişmelerde Tekke ve Ertuğrul koylarına çıkan birliklere gerekli etkiyi gösteremediler. İlk günkü ana çıkarma harekâtının hedeflerine göre bakacak olursak, bu hedefleri belirlenen zamanda ele geçirmede başarısız olunmuştur. Nihayetinde hedefe ulaşamadılar ve dar bir sahil şeridinde mevzilenerek kaldılar.

Türk tarafı

Seddülbahir bölgesindeki Türk savunmasını operatif olarak değerlendirecek olursak, Beşinci Ordu Komutanı Liman Paşa birlik yerleşimi yaparken ihtiyatları sahildeki birliklerin çok gerilerine almıştı. 25 Nisan günü çıkarmalar

başladığı zaman bu savunma planının zaafları ortaya çıktı. Liman von Sanders'in hedef tespit öncelikleri sebebiyle yaptığı savunma planında yeterli kuvvetle savunulmuş olması gereken önemli kıyılar zayıf bırakıldı. Seddülbahir'de sahildeki birliklerin ihtiyat kuvvetleri Sarafim Çiftliği bölgesindeydi. Gündüz donanma bombardımanı altında ihtiyat birlikleri sahildeki birlikleri takviyeye gidemedi ve havanın kararmasını beklemek zorunda kaldı. Bu durum sahilde çarpışan birliklere yardımı ve düşmana müdahaleyi geciktirmiştir.

25 Nisan'da Seddülbahir bölgesindeki çıkarmalarda birlikleri karşılaştırdığımızda, Seddülbahir'e çıkarma yapan elli dört bölük düşman askeri karşısında sekiz piyade bölüğü ve bir de istihkâm bölüğü olmak üzere hemen hemen dokuz bölük Türk askeri vardı. Pınariçi Koyu çıkarmasını örnek verecek olursak, burada şöyle bir değerlendirme yapabiliriz: 2.200 kişinin çıktığı bir sahilde karşı koyacak kuvvet yoksa düşman rahat çıkabiliyor. Pınariçi Koyu'na ilk müdahale eden birlik hemen hemen bir bölüğe yakın bir kuvvetti. 2.200 kişiye karşı 200-250 askerin direnişi, denge sağlanmasa da hızlarını kesebilmişti. Daha sonra gelen bir taburluk (1.000 askerlik) takviyeyle 2.200 asker sahile kadar sürülebildi. Buradan amfibi çıkarma yapabilecek mahdut sahiller güçlü birliklerle tutulsaydı, düşman kısa sürede denize sürülebilirdi sonucunu çıkarabiliriz. Liman Paşa'nın sahilleri sadece keşif-emniyet-irtibat sağlayan zayıf güçlerle tutup ihtiyatları çok gerilere alan bir savunma stratejisi belirlemesi, çıkarma yapan düşmanla güç eşitsizliğine sebep oldu. Çıkarmada, muharebede başarı sağlanabilmesi için düşman ve savunan birlik olarak denge kurulabilmesi gerekiyordu.

Liman Paşa'nın yığınakta yaptığı büyük hata neticesinde denge kurulamadı. Liman Paşa stratejik hedefin Kilitbahir Platosu olduğunu değerlendirebilmiş ve ana

kuvvetleri de buna göre yerleştirmiş olsaydı denge kurulabilirdi. Çıkarmalardan sonra geriden gelen ihtiyat birliklerinin zamanında yetişemeyişi ve gelebilenlerin de bölünerek, dağıtılarak kullanılması Türk tarafının sonuç alacak veya düşmanı denize dökecek güçlü bir müdahalede bulunmasını önlemiştir. Savaştan sonra da en çok eleştirilen konu bu olmuştur.

Seddülbahir bölgesindeki muharebelerde operatif seviyede tümen komutanını değerlendirecek olursak, çıkarma başladıktan sonra bir komutanın ihtiyatlarını etkin kullanabilmesinin başarı ve başarısızlıkta çok önemli olduğunu görürüz. 9. Tümen Komutanı Albay Halil Sami Bey, sahili savunan alayının iki taburunu sahilde, bir taburunu ihtiyatta tutmuştur. Yani alayın ihtiyatı düzgün kullanılmış ve 2. Tabur hemen muharebeye girebilmiştir. 2. Tabur hem İkiz Koyu'na hem de Morto Koyu'na yetişebildi. Ama ihtiyatları kullanmanın seviyeleri vardır. Tümenin ihtiyatı alay olur. Tümen ihtiyatı Sarafim Çiftliği'ndeki 25. Alay'dı. Albay Halil Sami Bey 25. Alay'ı doğru kullandı mı? Bunu değerlendirmemiz gerekir. Maalesef kullanamadı, çünkü 25. Alay çok geride, Sarafim Çiftliği'nde, yani Seddülbahir'e yaklaşık 20 kilometre mesafedeydi. Tümenin ihtiyatı olan alay Kilitbahir Platosu'nda tutuluyor, çünkü nihayetinde nereye müdahale edilmesi gerekeceği bilinmiyordu. 25. Alay, 3. Tabur'unu öğleden sonra saat 15.00-16.00 gibi Zığındere'de kullanabildi. Albay Halil Sami Bey, 25 Nisan günü saat 18.30 civarında elindeki tüm ihtiyatlarını, 25. Alay'ın 1. ve 2. taburlarını ve makineli tüfek bölüğünü muharebeye sürmeye karar verdi. Son anda bir emir değişikliği yaptı ve iki taburu bu bölgeye göndereceğine, birlikleri bölüp ayrı ayrı gönderdi. Albay Halil Sami Bey toplu halde taarruz yapacakken bunu erteledi ve birlikleri dağıttı. Bir yere bir bölük takviyesi, bir yere makineli tüfek takviyesi gibi birlikleri dağıtarak göndermesi hata oldu. Çünkü Halil

Sami Bey burada bir kararsızlık gösterdi. Yani ilk gün saat 18.30'da verdiği kararı uygulasaydı aslında bir umut vardı, belki etkili olabilirdi. Zığındere'ye çıkarma yapan düşmana karşı denge kurulabildiğinde düşmanın denize kadar sürülebildiğini gördük. Düşmanın arkasındaki donanma desteğine rağmen Türk savunması düşmanı sahile kadar sürebildi. Sahillerde düşman birlikleriyle yaklaşık sayıda asker olduğu yerde düşmanın hiç başarı şansı kalmadı. 9. Tümen Komutanı Halil Sami Bey'in saat 18.30'daki emri Seddülbahir bölgesindeki mücadelenin en önemli aşamalarından biridir. Fakat uygulanmamış olması, onun yerine 9. Tümen Komutanı Halil Sami Bey'in elindeki ihtiyatları parçalayarak kullanması askeri tarihçiler tarafından da eleştirilir.

Eleştirilen bir diğer konu da ilk gün 9. Tümen topçusunun etkin bir şekilde kullanılmadığıdır. 9. Tümen topçusunun, tümen emrine verilmiş Müstahkem Mevki bataryalarıyla birlikte 44 namludan oluşan bir topçu gücü vardı. Seddülbahir bölgesindeki topçunun 18 namluya ulaşan gücü varken bu gücü yerinde ve sağlam bir şekilde kullanılamamıştır. Bunun sebebiyse topçu bataryalarının sevk ve idaresinin piyade taburlarına bağlanmış olmasıdır. Buradaki topçu desteği, piyade taburlarının olduğu bölgelere yerleştirilmiştir. 9. Tümen Topçu Alay Kumandanı Mehmet Ali Bey, topçu alayını sevk ve idare edemedi. Topçuların sahillerde piyade emrine verilmesi her zaman ve her yerde faydalı olmayabilir. Bu durum buna bir örnektir.

25 Nisan günü Seddülbahir bölgesindeki çıkarmalarda düşman sadece sahile çıkabilmiş ve hedeflerinin çok uzağında kalarak nihayetinde başarısız olmuştur. Düşmanın başarısız olmasının en büyük sebebi hiç kuşkusuz ilk gün direniş gösteren kahraman askerlerimizdir. 26. Alay'ın 2. ve 3. Tabur askerleri kahramanca mücadele edip destan

yazmışlardır. 26. Alay 3. Tabur Komutanı Binbaşı Mahmut Sabri 25 Nisan sabahı Ertuğrul Koyu'na yapılan bombardımanı şöyle anlatır:

> Ateş, güneyden ve batıdan makasvari geliyordu. Sonra kuzeybatıdan da gelmeye başladı. O sırada 37,5 milimetrelik iki top tahrip edildiği gibi birçok avcı ve irtibat hendeği dümdüz oldu. Düşmanın attığı mermilerin patlamasıyla düşen misket, hiç görülmemiş ve talimnamelerde yazılmamıştı. Misketin danesi, yuvarlak olarak yumurta kadar vardı. Hayat kurtarmak için kazılan avcı hendeklerinin bir kısmı mezar vazifesi gördü.[5]

Ertuğrul Koyu'ndaki savunmada simge haline gelmiş isimlerden Ezineli Yahya Çavuş vardır. Onun kahramanlığı ve mücadelesi birçok kitap ve belgesel filmde konu edilmiştir. Yahya Çavuş'un cesareti ve kahramanlığını Tabur Komutanı Mahmut Sabri'nin anlatımından biliyoruz.[6] 26. Alay Komutanı Hafız Kadri, 3. Tabur Komutanı Mahmut Sabri önemli kahramanlarımızdır. İnisiyatif kullanarak birliğini İkiz Koyu'nda muharebeye sokan ve 25 Nisan günü şehit olan 7. Bölük Komutanı Yusuf Kenan (hakkında kitap ve belgesel film yapıldı) ve 25 Nisan günü şehit olan 26. Alay 2. Tabur Komutanı Şerif Efendi önemli kahramanlarımızdır. 25 Nisan günü Seddülbahir bölgesindeki muharebeler anlatılırken genelde 26. Alay'ın 3. Tabur'u ve birlikleri anlatılır, nedendir bilinmez, 2. Tabur'dan pek bahsedilmez. Oysaki ilk gün 2. Tabur'un çok önemli müdahalesi ve mücadelesi vardır. 2. Tabur muharebeyi takviye ederek giren birliğimizdir. Zığındere'yi 6. Bölük'le, İkiz Koyu'ndaki çarpışmayı 7. Bölük'le takviye etmiştir. 8. Bölük ise sabah 05.30-06.00'dan itibaren çarpışmaktadır ve kahramanca direniş göstermiştir. 25 Nisan günü Seddülbahir'de kahramanca mücadele edip destan yazan, isimlerini bilmediğimiz tüm askerlerimiz de önemli kahramanlarımızdır.

Hazırlıklar

Arıburnu, tali çıkarma bölgesiydi ve bu harekât ana çıkarmayı tamamlayacak bir çıkarma olacaktı. 25 Nisan sabahı bu bölgede yapılan çıkarmanın amacı, ana çıkarma bölgesi olan Seddülbahir'e yardımcı olmak, birliklerin manevra imkânı kazanmalarını sağlamaktı. Arıburnu'na yapılacak çıkarma için Hamilton 3 No.lu harekât emrinde şu amaçları belirtir:

> Avustralya ve Yeni Zelanda Kolordusu tarafından Kabatepe ve Balıkçı Damları arasındaki sahil kısmına zorla bir karaya çıkış harekâtı yapılacaktır. Bu kolorduya verilen hedef Gelibolu-Maydos ve Bigalı-Kocadere'ye giden yolları tutmak ve bilhassa Maltepe'ye yetişerek bu mıntıkada tahkimat yapmaktır. Kolordunun böyle bir mevzi kazanması, Kilitbahir Platosu'nda bulunan düşman kuvvetlerinin hattı ricatını tehdit edecek ve belki de kat edecektir. 29. Tümen'in taarruzu esnasında (Seddülbahir'de) kolordu, ilk hareketlerinde bile düşmanın Kilitbahir Platosu'ndaki kuvvetlerinin, Maydos, Gelibolu veyahut Bolayır'dan gelecek kuvvetlerle takviye edilmesine mani olacaktır.*

Arıburnu'na çıkacak birliklerin, bu bölgeyi savunan Türk birliklerini oyalaması ve aldatması, güneydeki birliklerle olan bağlantısını kesmesi, sol yanını emniyete alıp 1., 2. ve 3. sırtları ele geçirerek hâkim yükseltiler olan Conkbayırı-Kocaçimen hattını ele geçirmesi, Maydos yoluna hâkim olan Maltepe'ye ilerlemesi amaçlanmıştır. Bu birlikler daha sonra Eceabat'a doğru ilerleyecek ve Kilitbahir Platosu'nun zaptı için emir bekleyeceklerdi. Gece ay ışığı olduğundan,

* Hamilton'ın 3 No.lu harekât emri olan 14 Nisan 1915'te tebliğ edilen emir. 5 No.lu lahika. Kaynak: C.F. Aspinall-Oglander, *Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı*, 1 Cilt, haz. Metin Martı, Arma Yayınları, İstanbul, 2005, s. 458.

çıkarmanın karanlıkta baskın şeklinde yapılabilmesi için ay battıktan sonra başlamasına karar verilmişti.

Arıburnu bölgesindeki çıkarma için ayrılan kuvvetler: Korgeneral Birdwood komutasında iki tümenli Avustralya ve Yeni Zelanda (Anzak) Kolordusu ile 2. Filo'nun himaye ve refakat gemilerinden oluşuyordu.

Avustralya ve Yeni Zelanda Kolordusu şu birliklerden meydana gelmişti:

Tümgeneral W.T. Bridges komutasındaki 1. Avustralya Tümeni:

- 1. Avustralya Tugayı: 1., 2., 3., 4. New South Wales taburları,
- 2. Avustralya Tugayı: 5., 6., 7., 8. Victoria taburları,
- 3. Avustralya Tugayı: 9. Queensland, 10. Güney Avustralya, 11. Batı Avustralya ve 12. Güney ve Batı Avustralya ve Tasmanya taburları.

Tümgeneral Sir A. Godley Komutasındaki Yeni Zelanda ve Avustralya Tümeni:

- Yeni Zelanda Piyade Tugayı: Auckland, Canterbury, Otago ve Wellington taburları,
- 4. Avustralya Tugayı: 13. Güney Galler, 14. Victoria, 15. Tasmanya & Queensland ve 16. Güney ve Batı Avustralya taburları.

25 Nisan sabahı Arıburnu bölgesine çıkarma yapacak kuvvetin ilk hücum dalgasını Albay Ewen Sinclair MacLagan komutasındaki 1. Avustralya Tümeni'nin 3. Avustralya Tugay'ı teşkil edecekti. Tugay dört taburludur (9., 10., 11., ve 12. taburlar). Örtü kuvveti olarak belirlenen 4.000 askerin kıyıbaşı kuvveti (1.500 kişi) üç muharebe gemisinden ilk kademe olarak çıkarılacak, ikinci kademe ve üçüncü kademe (1.250 + 1.250 kişi) olarak da yedi muhripte kalan 2.500 asker karaya çıkarılacaktı. Tugayın harekât planına göre, üç istikamette yelpaze gibi yayılarak 9. Tabur sağa çıkıp Kabatepe mıntıkasına doğru ilerleyecek, 10. Tabur merkezde Kanlısırt'a ve sonra üçüncü sırtlara

doğru ilerleyecek, 11. Tabur sola çıkıp Şahin Sırtı üzerinden Conkbayırı-Kocaçimentepe'ye ilerleyecek, 12. Tabur ihtiyatta kalacak ve sonra Kanlısırt'a doğru ilerleyecekti. 3. Tugay'dan sonra 2. ve 1. tugaylar karaya çıkacaktı. Yeni Zelanda Piyade Tugayı'nın Auckland ve Canterbury taburları da sahile çıkmasından sonra karma tümenin diğer tugayları (Yeni Zelanda Tugayı, 4. Avustralya Tugayı) 26 Nisan'da çıkmaya devam edecekti.

İtilaf birlikleri, 25 Nisan sabahı Arıburnu bölgesine yapılan çıkarma harekâtı öncesi gemiler için toplanma yeri olarak belirlenen randevu noktasında buluştular. Gemiler, 24 Nisan Cumartesi günü öğleden sonra Kabatepe'nin beş mil batısındaki randevu noktasına (40° 13.0' kuzey enlemi-26° 10.0' doğu boylamı) doğru harekete geçtiler. 24 Nisan günü öğleden sonra birlikler limanlarından bandolarla, mızıkalarla çıktılar. Üç ana muharebe gemisi, *Queen, Prince of Wales, London* örtü kuvvetinin birinci dalgasını taşıyan gemilerdi. Bir de bunların yanında bombardıman desteği verecek ve himaye edecek olan *Triumph* ve *Majestik* muharebe gemileriyle *Bacchante* zırhlı kruvazörü vardı. *Triumph*, referans gemisi olarak belirlendi. Burada *Triumph*'un yeri çok önemliydi. *Triumph*'a kerteriz görevi verilmişti. Verilen enlem ve boylamda duracak, diğer gemiler rasgele bir yerde değil, *Triumph*'un etrafında duracaklardı. Filo komutanı Tuğamiral Cecil Thursby 21 Nisan günü *Triumph*'a,

> Harekâtın başarısı açısından geminizin tam olarak bu noktada bulunması kesinkes elzemdir. Demirledikten sonra elinizdeki her türlü imkânı kullanarak, doğruluğunu tespit edeceksiniz. Aynı zamanda akıntı yönünü, kuvvetini not edin ve bana bildirin*

emrini vermişti.

* R.R. James, *Gelibolu Harekâtı*, çev. Haluk V. Saltıkgil, Belge Yayınları, İstanbul, 1965, s. 149.

Belirlenen randevu noktası çok ideal bir yerde, Kabatepe'nin beş mil açığındaydı. Daha geride olamazdı, daha yakında olsa belki görülebilirlerdi. Yani gayet bilinçli olarak seçilmiş bir noktaydı. *Queen, London* ve *Prince of Wales* gemilerine beş yüzer piyade askeri yüklediler. Bunlar 3. Avustralya Tugayı'nın 9., 10., 11., ve 12. taburlarından alınmış toplam 1.500 askerdi. Örtü kuvvetinin birinci dalgası olarak sabah saat 04.30'da ilk çıkan askerlerdi. Tugayın geri kalan 2.500 askeriyse randevu noktasında nakliye gemilerinden yedi muhribe yerleştirilmişti. Örtü kuvvetinin birinci dalgasından sonra peyderpey bu askerleri çıkarmaya devam edeceklerdi. Askerler kıyıya sevk edilmek üzere randevu noktasında nakliye gemilerinden destroyerlere nakledildi. Bu operasyonlar büyük bir sessizlik içinde gerçekleşti. 25 Nisan sabahı saat 02.57'de ay batmadan önce askerler filikalara indirildi. Her filikada 30-40 asker olmak üzere dördü arka arkaya birbirine bağlı filikalar halinde, istimbotlar tarafından çekileceklerdi. İstimbotların her birinin arası 150 yarda mesafede olacak şekilde 12 sıra halinde, dörder filikalık konvoylar oluşturuldu. Filikaları çeken savaş gemileri, ay saat 03.00 sularında kaybolunca saatte beş mil hızla ilerlediler. Saat 03.30'dan sonra, sahile 2,5 mil kala, filikaları çeken istimbotlara gemilerden ayrılma emri verildi.

Çıkarma sahiline ilerlerken verilen emirde, konvoyun en güneyindeki yedek kafilesini çeken istimbotun, Kabatepe'nin bir deniz mili kuzeyinden başlayarak sahile ilerlemesi istenmişti. Hepsi muntazam gitse doğrudan planladıkları çıkarma sahiline çıkacaklardı. 25 Nisan sabahı şafağın ilk ışıkları 04.05'te sökmeye başlayacak, saat 04.30'da gün ağaracak, güneş saat 05.15'te yükselecekti. Ayın batışından şafağın ilk ışıklarına kadar bir saatten fazla tam karanlık hüküm sürecekti. Tüm operasyonun havanın karanlık olduğu saat 02.57 ile 04.30 arasında

gerçekleşmesi gerekiyordu. Böylece onlar sahile yaklaştıkça gün ağarmaya başlayacaktı. On iki sıra halinde asker dolu filikalar 150 yarda mesafelerini baştan koruyamayarak sahile doğru ancak aralarında 60 yarda mesafe bırakarak ilerlemeye başladılar.

Sabah 04.00'e doğru kıyının silueti seçilmeye başladı. 04.15'te kıyıya doğru son 50 metre mesafedeydiler. Saat 04.30'dan az önce kıyıya ilk varanlar 9. Tabur filikaları oldu ve ateş başlamadan kıyıya çıktılar. 11. Tabur askerleri Arıburnu'nun 200 metre kadar kuzeyine çıktılar. Kalan dokuz konvoy karmakarışık bir halde Arıburnu bölgesine çıktı. Askerler karaya ayak bastıktan sonra arkalarında donanma desteği olacaktı. *Triumph* ve *Majestic* takviye gemilerinin görevi çıkarma başladıktan sonra gerileri bombalamaktı. Kendi askerlerini vurmamak için sahili bombardıman etmiyor, geriden gelecek Türk ihtiyatlarını vurmaya ve önünü kesmeye çalışıyorlardı. Gemi bombardımanı saat 04.45 civarında başladı.

Türk savunmasından Arıburnu bölgesindeki çıkarmayı ilk fark eden ve haber veren kişi 27. Alay 2. Tabur 4. Bölük Komutanı Yüzbaşı Faik Efendi'dir. Şefik Aker, o anı Yüzbaşı Faik Efendi'den şöyle aktarır:

> 27. Alay 2. Tabur 4. Bölük Komutanı Yüzbaşı Faik Bey; "O gece yarısı saat 02.00 sıralarında ay ışığı henüz vardı, yanımdaki ihtiyattan gözcüler Bigalı İdris ve Gelibolulu Cemil, ay ışığında düşman çıkarma gemilerinin görülmekte olduğunu haber verdiler. Kalktım dürbünle baktım. Tam karşımızda fakat epeyce uzaklarımızda büyüklüğü küçüklüğü fark edilmeyen birçok gemilerin vücudunu gördüm. Hareket te olup olmadıkları anlaşılmıyordu. 9. Tümen Komutanlığına malumat vermek üzere telefon başına gittim. Tahminen saat iki buçuk vardı. Tümen karargâhında karşıma Mülhak Asteğmen Nuri Efendi çıktı. Söyledim. Cevaben bana; "Kurmay başkanına söyleyeyim" dedi. Biraz sonra: "Bu gemilerin kaçı nakliye, kaçı harp gemisidir" diye sordu. Cevaben, karanlıkta bunun seçilmesine imkân olmadığını,

yalnız gemilerin sayıca fazla olduğunu söyledim. Bir müddet sonra ay battı. Gemiler karanlıkta görünmez oldu. Bir zaman sonra bir silah cayırtısı koptu. Kuzey Arıburnu ilerisinden küçük gemilerden* makineli tüfek ateşi yapıldığını gördüm.**

Çıkarma başlamıştı.

Çıkarma

Düşmanı karşılayanlar

Arıburnu bölgesi, 9. Tümen sorumluk alanının kuzey kesimini oluşturuyordu. Buradaki birlikler 27. Alay'ın Binbaşı İsmet komutasındaki 2. Tabur'un bölükleriydi (alayın 5., 6., 7. ve 8. bölükleri). Sorumluluk alanları olan kuzey sahilleri boyunca Azmakdere ağzından (Büyükana-farta Azmağı) Çamtepe'ye kadar 12 kilometrelik bir alana dağıtılmışlardı. 2. Tabur, kıyı gözetleme ve güvenlik için üç bölüğünü kıyılar üzerinde düzenlemiş, 5. Bölüğü de ihtiyat olarak Kabatepe'nin 1,5 kilometre doğusuna almıştı.*** 27. Alay'ın 2. Tabur'u doğrudan 9. Tümen'e bağlıydı.

Düşman askerlerinin çıkarma yaptığı bölge, 27. Alay 2. Tabur 4. Bölük (alayın 8. Bölüğü) sorumluluğundaydı. Dağılımı şöyleydi:

- Asteğmen İbradılı İbrahim Hayrettin komutasındaki 1. Takım: Bir manga Azmakdere-Arıburnu arasında, bir manga Azmakdere ağzında, bir manga Büyük Arıburnu'nda (gözetleme postası olarak), kalanı Balıkçı Damları yakınında topluca bulunuyordu.

* Faik Efendi'nin burada bahsettiği istimbotlardır.

** Şefik Aker, "Çanakkale-Arıburnu Savaşları ve 27. Alay," *99 Sayılı Askeri Mecmua*, Tarih Kısmı, Sayı 40, Askeri Matbaa, 1935, s. 21.

*** Bir bölük 240, bir takım 80 askerden oluşur.

- Asteğmen Muharrem komutasındaki 2. Takım: Bir manga Büyük ve Küçük Arıburnu'ndan Çakaldere'ye kadar, bir manga Büyük Arıburnu'nda güney parçası, bir manga Küçük Arıburnu'nda gözetlemede, gerisi Haintepe'de siperlerde buluyordu.
- Gelibolulu Süleyman Başçavuş komutasındaki 3. Takım: 4. Bölüğün ihtiyatı olarak Merkeztepe'nin kuzeyinde, Arıburnu'nun iki kilometre doğusunda, Boyun noktasında bulunuyordu.
- 2. Tabur'un 2. ve 3. bölükleri Çakaldere-Çamtepe arasındaki geniş bir kıyı şeridini tutuyor, 1. Bölük ise Kabatepe'nin 1,5 kilometre doğusunda ihtiyatta bulunuyordu.

Sonuçta çıkarma yapıldığı anda çıkarma sahilinde 160 asker, ihtiyatta ise 80 asker vardı.

Kabatepe'de iki adet 87 mm.lik mantelli top, iki adet Nordenfield ve savunma mevzileri vardı. Kabatepe'nin güneyindeyse (Palamutluk Sırtı) dört adet 150 mm.lik top ile Kanlısırt'ta dört toplu 7. Dağ Bataryası vardı. Kabatepe kuzey sahilinde tel örgüler vardı ancak hiç makineli tüfek yoktu. 2. Tabur bölüklerinde makineli tüfek bulunmamaktaydı.* Beşinci Ordu'nun genel ihtiyatı 19. Tümen (bir tabur eksik olarak), Bigalı bölgesindeki çadırlı ve açık ordugâhta, köyün kuzeydoğusundaki sırtta ve değirmen yakınında konumlanmıştı. Tümene bağlı 57. Alay'ın açık ordugâhı Bigalı köyü kuzeybatısındaki eski mezarlık mevkisindeydi. Tümenin diğer iki alayından 72. Alay Eceabat-Yalova yolu Kilya kuzeyi Söğütlüçeşme civarındaki (Mersintepe batısı) çadırlı ordugâhında, 77. Alay da Maltepe'de çadırlı ordugâhındaydı.

* Elinde dört adet makineli tüfek bulunan 27. Alay'ın makineli tüfek bölüğü bu sırada yaklaşık sekiz kilometre ötede Maydos'taki alay karargâhında, 27. Alay'ın 1. ve 3. taburlarıyla birliktedir. Makineli tüfekler Türk kuvvetleri tarafından daha sonraları, harekât tepeler üzerinde geliştikçe kullanıldı. Makineli tüfekler çıkarma bölgesinde ilk kez sabah saat 08.30 civarında Kemalyeri'ne yerleştirilmiştir.

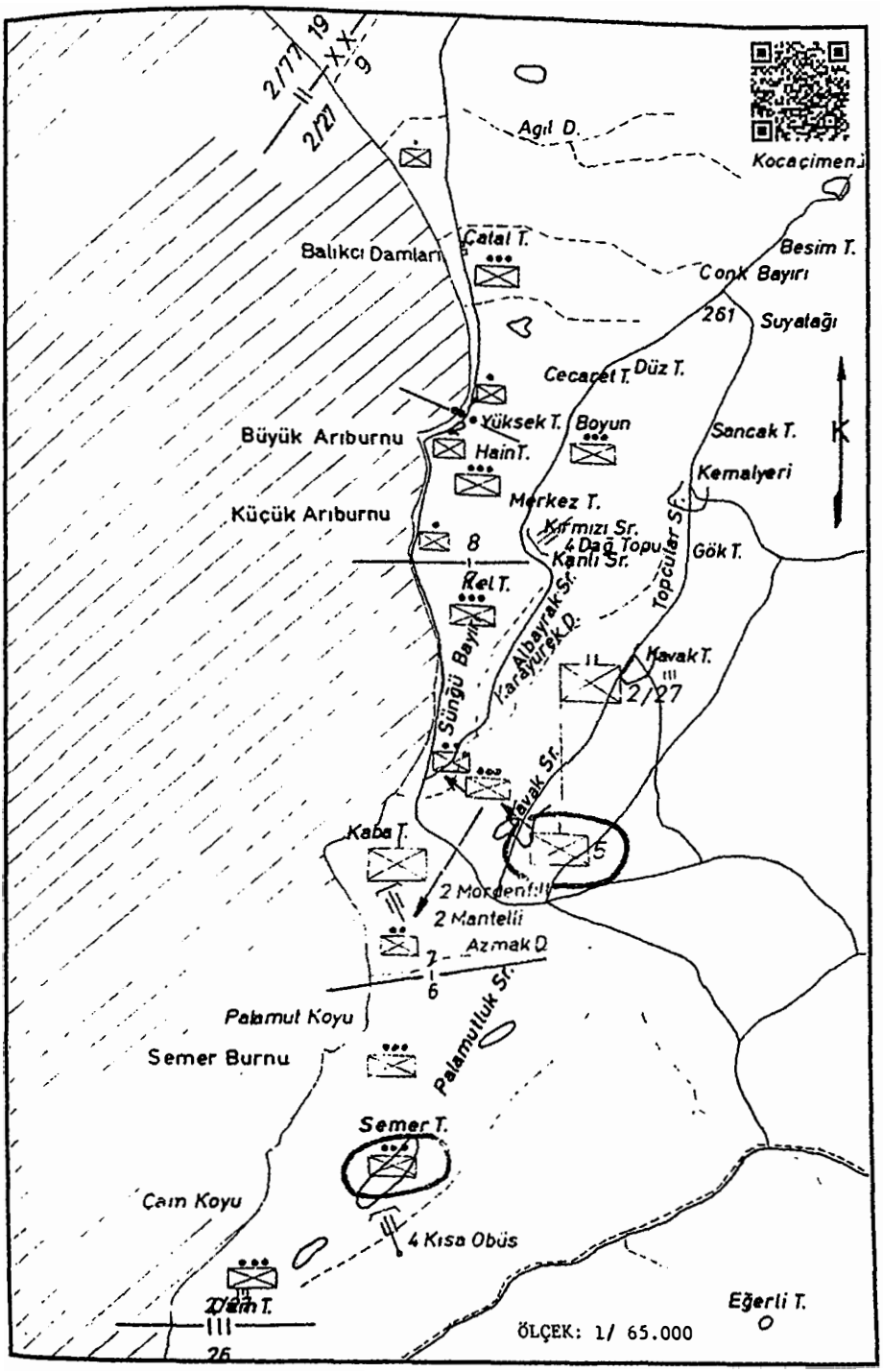

Kroki 8: Arıburnu ve yakın kıyılardaki gözetleme düzenleri. (*Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V. Cilt, II. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1978, Kroki 13.)

Arıburnu bölgesine çıkarma yapan Avustralya ve Yeni Zelanda Kolordusu birliklerine ilk verilen emirde, "Kabatepe ve Balıkçı Damları arasında zorla karaya çıkış harekâtı yapılacaktır" deniliyordu. Sonraki emirlerdeyse daha fazla ayrıntı verilerek çıkılacak sahil şeridi daha net belirlenmişti.

Çıkarma günü birliklerin kullandığı haritada çıkarma yapılacak şerit, 224 numaralı karenin sahili olarak işaretlenmişti. Ellerindeki haritalarda akıntılar, enlem, boylam, her şey ayrıntısıyla ve kusursuzca belirtilmişti. 25 Nisan günü Türk birliklerince yakalanan subayların elinde bu haritalar bulunmuş, Esat Paşa da haritaların mükemmel olduğunu söylemişti. Örtü kuvveti olan 1.500 askerin, kendilerinden sonra gelecek kolordunun karaya çıkışını himaye için ilk ele geçirecekleri alan, haritadaki 224 numaralı kare olacaktı. (224 numaralı kare Büyük Arıburnu ile Küçük Arıburnu arasındaki Anzak Koyu merkezde olmak üzere, Balıkçı Damları güneyinden Çakaldere arasına kadar bir hattı kapsıyordu.) Sonrasında Conkbayırı-Kocaçimen'e doğru ilerlenecek ve orası zapt edilecekti. 25 Nisan sabahı Arıburnu bölgesine çıkan askerler kendilerine verilen nok-

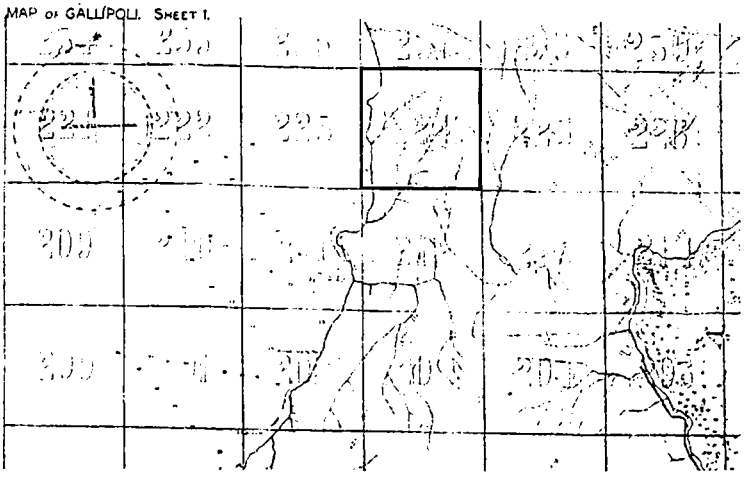

Kroki 9: Çıkarma kuvvetlerinin kullandığı karelere bölünmüş harita Noel Medway Loutit to AWM. (G7432.G1 S65 V.2f.)

taya, yani 224 numaralı kareye çıkmışlar ve görevi yerine getirmişlerdir.

Örtü kuvvetini sahile taşıyan istimbot kafile komutanlarına verilen net emirde referans olarak hep Kabatepe alınmıştı. Emir şöyleydi:

> *Queen* gemisinin filikalarındaki asker Kabatepe'nin takriben 1 mil [1.852 metre] kuzeyindeki sahile çıkacaktır. *Prince of Wales* filikalarındaki asker *Queen* gemisinin filikalarının yanaştığı sahilin 800 yarda [731.5 metre] kuzeyine çıkacaktır. *London* gemisinin filikalarındaki asker de onun 800 yarda kuzeyine çıkacaktır.*

Burada dikkat edilmesi gereken şudur ki, Kabatepe'den bir deniz mili uzak olmak şartıyla çıkarma yapılmış. Fakat her bir filikanın arası 150 yarda (137 metre) olması gerekiyordu. Karanlıkta birbirleriyle irtibatı kaybetmemek için 150 yardayı 60 yardaya (55 metre) indirdiler. Burası çok mühim, yani aralarında 150'şer yarda bulunacak on iki sıradan oluşan (12 sıra x 150 yarda = 1800 yarda = 1,6 kilometre, en dıştaki iki sırayı çıkarırsak yaklaşık 1,5 kilometre) hat, 150 yarda mesafe 60 yardaya indirilince, yaklaşık 600 metreye düştü. Bu durum çıkarma hattının sınırını daralttı.

Askerlerin çıktığı nokta 224 no.lu kareyi sadece birazcık aşmış görünüyor, o kadar. Küçük Arıburnu'nun, Çakaldere'nin (Shell Green) biraz yukarısında başlıyor. Yani güney kanat ancak 300-400 yarda kuzeye kaymış olabilir. Olması gerekenle gerçekleşen arasında ancak 300-400 yarda vardır. Bütün kayma budur. Ancak daha sonra çıkarmanın yanlış noktaya yapıldığı iddia edildi. Bu konuda bazı tartışmalar hâlâ sürmektedir. İleride bu konuyu daha ayrıntılı değerlendireceğiz.

* Aspinall-Oglander, *Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı*, 1 Cilt, haz. Metin Martı, Arma Yayınları, İstanbul, 2005, Lahika 12, s. 475.

Sonuçta 25 Nisan günü Arıburnu bölgesindeki çıkarma tam bir sessizlik içerisinde, baskın tarzında, sabah saat 04.30'da başladı. Öncesinde herhangi bir bombardıman yapılmadı. Buradaki çıkarma başarılı oldu fakat çıktıktan sonra hatalar başladı. Çıkarma birliklerinden 9. Tabur sağa dönüp Kabatepe'ye gidecek, 10. ve 11. taburlar merkeze ve Conkbayırı'na doğru gidecek, 12. Tabur ihtiyatta kalacaktı. Fakat çıktıktan sonra karmaşa yaşadılar ve belirlenen noktalara gidemediler.

Karaya çıkan 3. Tugay'ın 1.500 askerlik birinci dalga örtü kuvvetine karşı mücadeleye başlayan, sahilleri gözetlemekle görevli 27. Alay'ın 8. Bölüğünün 240 askeri, bir de bunlara destek verecek olan Çakaldere'de bulunan 7. Bölük askerleriyle birlikte 400 kişiye yakın askerdi. Anzak askerlerine karşı ilk müdahaleyi Haintepe'de bulunan Asteğmen Muharrem komutasında, sahili gözetleyen toplam 80 Türk askeri yaptı.

27. Alay 8. Bölük Komutanı Yüzbaşı Faik Efendi muharebe raporunda şöyle yazar:

> Düşmanın Arıburnu'na ihraca başlamak üzere olduğunu ve ihtiyattaki takımla o taraftaki mevziye gideceğimi" raporla yazdım. Yükseksırt'a geldik. 1.300 metreden ateş açtırdım. Biraz ilerimizdeki Haintepe siperlerinde bulunan 2. Takım baştan beri muharebeye tutuşmuştu. Şiddetli muharebe devam ediyordu.*

Bu konuda Şefik Bey şöyle yazar:

> Görülüyor ki ilk 4.000 kişilik çıkarmayı durdurmanın yükü, 4. Bölüğün (27. Alay'ın 2. Tabur'un) yalnız 2. ve 3. takımlarını oluşturan en fazla 160 kişinin üzerine yüklenmiştir. ... Bölüğün bu fedakârane savunması büyük ihtimal saldırganları şaşırtmış olmalıdır

* Şefik Aker, "Çanakkale-Arıburnu Savaşları ve 27. Alay," *99 Sayılı Askeri Mecmua*, Tarih Kısmı, Sayı 40, Askeri Matbaa, 1935, s. 22.

ki Conkbayırı'yla buradan Kabatepe'ye inen Topçular Sırtı yüksek hattını güneş doğmazdan evvel tutmaktan ibaret olan başlıca vazifelerini yapmak için süratle ilerlemekten çekinmişlerdir. Ve bunun sonucudur ki çok geriden gelen ihtiyat kuvvetlerimiz bu mühim ve hâkim hattı saldırganlardan önce tutmuşlardır.*

Yükseksırt'ta bulunan Gelibolulu Süleyman Başçavuş komutasındaki askerler, ardından Yüzbaşı Asım komutasındaki 7. Bölük 1. Takım, İbradılı İbrahim komutasında Balıkçı Damları'nda bulunan 8. Bölük 1. Takım birlikleri ve Teğmen Mahmut komutasındaki 2. Tabur 2. Bölük takımları da peyderpey muharebeye dahil olarak sayıları 4.000'e yaklaşan Anzak askerlerine karşı mücadeleye giriştiler. Sabah saat 04.30 ile 06.00 arasında çıkan 2.500 askerlik ikinci ve üçüncü dalga ve sonrasında çıkanlarla birlikte saat 08.00'de toplam 8.000 Anzak askeri sahile çıkarılmış oldu.** Sahildeki Türk birliklerini takviye eden 27. Alay'ın 1. ve 3. taburları sabah saat 08.00 civarında muharebeye dahil olana kadar sahile çıkan hemen hemen 8.000 düşman askerine direniş gösteren 400'e yakın Türk askeri vardı.

27. *Alay*

9. Tümen Komutanı Albay Halil Sami, bağlı olduğu III. Kolordu Komutanlığı'na saat 05.17'de gönderdiği ilk raporda, düşmanın Arıburnu kıyılarına bir miktar asker çıkardığını belirtip bunların denize dökülmesi için emir verdiğini yazıyor. O sırada Kakma Dağı eteğinde, Zeytinlik'te

* Şefik Aker, "Çanakkale-Arıburnu Savaşları ve 27. Alay," *99 Sayılı Askeri Mecmua*, Tarih Kısmı, Sayı 40, Askeri Matbaa, 1935, s. 27.

** 25 Nisan günü karaya çıkan Anzak kuvvetleri: Saat 04.20'de 1.500 kişi, saat 05.30'da 4.000 kişi, saat 08.00'de 8.000 kişi, saat 14.00'te 12.000 kişi (ve ayrıca Hint dağ bataryası), saat 15.10'da 16.000 kişi. Gece Saros Körfezi'ndeki gösteri kuvvetlerinin Arıburnu'na gelmeleri emredildi ve böylece Arıburnu'ndaki İtilaf kuvveti 20.000 kişiyi buldu.

bulunan 27. Alay'ın 1. ve 3. taburları Arıburnu'na hareket emri almadıklarına göre (emir 05.45'te verildi) Halil Sami Bey'in, Arıburnu'ndaki çıkarmanın önemini ve çapını o andaki verilere göre yeterince takdir edemediği düşünülebilir.

9. Tümen Komutanlığı Arıburnu bölgesindeki çıkarmayla ilgili saat 05.45'te 27. Alay Komutanı Yarbay Mehmet Şefik Bey'e bölgeye kuvvet sevk etmesini emretti. Şefik Bey 27. Alay'ın 1. ve 3. taburları (2.000 asker) ve makineli tüfek bölüğüyle birlikte saat 05.50'de Arıburnu bölgesine doğru harekete geçti. Çam Burnu'ndaki dağ bataryasının da cepheye gelmesini emretti. Kendisi dağ bataryasını beklemeden (bataryaya refakat için bir bölük asker bırakarak) yola çıktı.

Şefik Bey, yola çıkmadan önceki sıkıntılı karar anlarını şöyle anlatır:

> Alayın Maydos'taki 1. ve 3. taburu ve makineli tüfek bölüğüyle 24/25 Nisan 915 gecesi Kabatepe'ye giderek bir gece tatbikatı yapmıştık. Gece yarısından sonra saat ikide çadırlara dönmüş ve yorgun argın uykuya dalmıştık. Çok bir zaman geçmeden top sesleri uykumuzu sarstı. Biz her gece boğazdan gelen top seslerine alışmıştık. Fakat bu seslerin istikameti Kabatepe tarafındandı. Derhal telefon başına fırladım. Tümen karargâhındaki santral vasıtasıyla Kabatepe telefon merkezini buldum. Karşıma kimin çıktığını şimdi hatırlayamıyorum. Ona sordum: "Bu top sesleri oradan mı geliyor? Oralarda ne oluyor, bir şeyler mi var?" Cevap: "Düşman Arıburnu'na asker çıkarıyor." Ben yine sordum: "Kabatepe'ye karşı bir şey var mı?" Cevap: "Hayır, şimdilik bir şey yok." Telefonu kapattım. Hemen taburlar ve makina bölük komutanlarına: "İçtima yerlerinde askeri silah başı yaptırsınlar, yalnız muharebe ağırlıklarını yükletsinler ve hemen bir taraftan askerin ekmeklerini dağıtsınlar, hayvanlara da yem astırsınlar, tam haberini kendileri bana getirsinler" emrini yaver ve emir çavuşlarımla şifahen gönderdim ve ben de hazırlanmaya başladım. Beş, on dakika kadar, zannederim geçti. Tabur komutanlarıyla bölük komutanları geldiler, "Taburlar ve bölük sükûnetle

toplanma yerinde harekete hazır, ekmekleri dağıtılmaktadır" dediler. Ben bir taraftan telefonla tümen komutanlığından emir bekliyordum. Gelmemişti. Alay harekete hazırlanınca telefon başına geçtim. Tümen karargâhından karşıma Tümen Kurmay Başkanı Hulusi Bey çıktı. "Düşman Arıburnu'na asker çıkarıyormuş, alay harekete hazırdır" dedim. Aynen şu cevabı aldım: "Verilecek emre göre hareket edersiniz, buna intizar ediniz." Mademki daha hareket emri yok, askere acele, çorbasını oldukları yerde içirsinler emrini verdim. Bu da oldu, halen emir yok. Top sesleri seyrek şekilde devam ediyordu. Fakat bu seslerin arasında derinden derine karanlıklardan gelen bir uğultu vardı ki, bu hazin ve esrarlı ses üzerimde çok derin bir tesir yaptı. Bu uğultu çok şiddetli bir piyade ve makinalı tüfek* kalabalığının patlamalarının bize aksedebilen uğultusuydu ve bu uğultu Arıburnu'nda bir avuçtan ibaret olan, yardımdan uzak alay arkadaşlarımızın, kim bilir ne kadar çok faik bir düşman karşısında, yine kim bilir nasıl bir sıkıntı içinde vazifelerini yapmağa çalıştıkları intibaını verdi. Onlara çabuk yetişmek için içimi yakan bir kuvvet, sinirli sinirli beni telefon başı etti. Karşıma yine Hulusi Bey çıktı. Ben: "Hulusi Bey! Arkadaşlarımız orada ateş içinde yanıyor, biz daha bekleyecek miyiz? Hareket için emir bekliyoruz" dedim. Hulusi Bey: "Şefik Bey! Bu ihracın bir nümayiş olmadığı ne malum, hakiki ihracın nereden yapılacağı anlaşılmadıkça size hareket emrini nasıl verelim?" mealinde cevap verdi. "Aman rica ederim çabuk anlayınız" dedim. Bazen dakikalar, seneler gibi uzun geçiyor.**

27. Alay, iki taburunu iki yürüyüş kolu halinde yola çıkardı. 1. Tabur ve 3. Tabur Kavaktepe'de birleşerek yola devam ettiler. Bu süre zarfında ilerleyen düşman askerleri ilk anda birinci sırtları ele geçirmişti. İkinci sırtları geçerek üçüncü sırtlar olan Kavaktepe-Göktepe-Haydartepe-Cevdettepe hattının yamaçlarına doğru tırmanırken yetiştiler.

* Burada bahsedilen, muhtemelen istimbotların baş taraflarındaki Maxim'lerdir.

** "Çanakkale-Arıburnu Savaşları ve 27. Alay," *99 Sayılı Askeri Mecmua*, Tarih Kısmı, Sayı 40, Askeri Matbaa, 1935, s. 31.

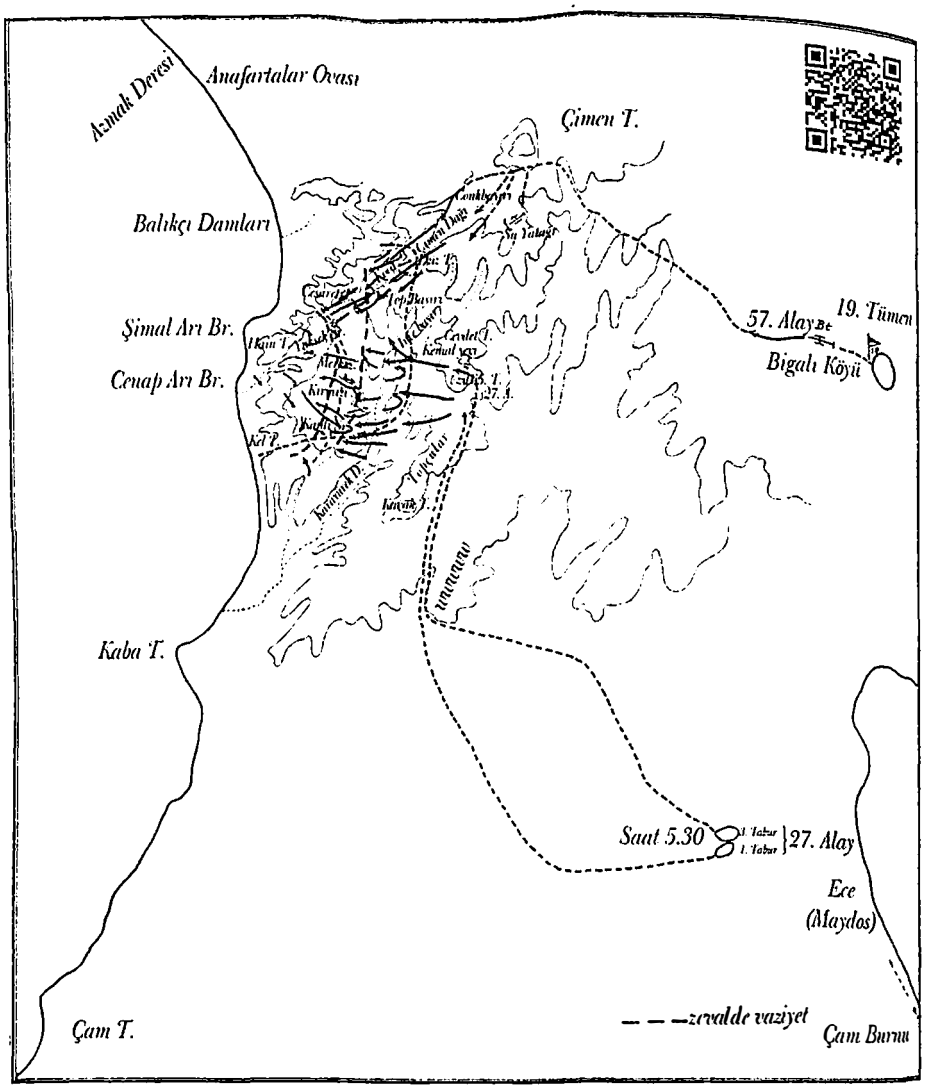

Kroki 10: 25 Nisan sabahı 27. Alay 1. ve 3. taburların cepheye intikali. (Kadri Perk, *Askeri Mecmua*, "Çanakkale Seferi", 1940, 2. Cilt, Kroki 10.)

27. Alay Göktepe'yi geçtikten sonra 165 Rakımlı Tepe'ye (Kemalyeri) gelerek burada taburlara taarruza hazırlanmaları emrini verdi. 27. Alay, Şefik Bey komutasında; 1. Tabur, Yüzbaşı Malatyalı İbrahim; 3. Tabur, Yüzbaşı Halis komutasında bölgeye gelerek muharebeye girdiler.

27. Alay Komutanı Yarbay Şefik Bey sabah saat 07.55 civarındaki ilk raporunda, "İnayeti hakka sığınarak saat 07.55'te taarruza geçiyorum" der. 27. Alay cepheye geldiğinde Anzak askerleri Kanlısırt'ı tutmuşlardı. Kanlısırt'ta bulunan 7. Dağ Topçu Bataryası da düşman eline geçmişti. Çam Burnu'ndaki dağ bataryası taarruzdan ancak üç saat sonra cepheye gelebildi. 27. Alay'ın 3. Tabur'u sağ kanattan İncebayır-Edirne Sırtı-Düztepe hattına, 1. Tabur'u da sol kanattan Adana Bayırı-Fundalık Sırtı-İncebayır hattına taarruza kalktılar. İlerleyen düşmanı, Edirne Sırtı-Kanlısırt Platosu'na kadar geri atmayı başardılar. Saat 09.00'dan itibaren göğüs göğüse muharebe devam etti. Makineli tüfekler bu sırada devreye girerek, 165 Rakımlı Tepe'de mevzilendi. Bu sırada alay tek bir topla destekleniyordu. Anzak askerleri Düztepe civarında durduruldu. Saat 10.00 civarında Anzak birlikleri takviye alarak Kanlısırt üzerinden ileri bir harekete girişip Kılıç Bayırı-Düztepe-Conkbayırı hattında yeniden saldırıya geçti. 27. Alay kendinden sayıca fazla olan Anzak askerlerini yavaşlatmayı başarıyordu fakat sağ tarafındaki Conkbayırı-Kocaçimen hattı açık ve düşman ilerlemesine müsait bir durumdaydı. Şefik Bey bu sıralarda yazdığı raporda Kocaçimen istikametinin çok az sayıda askerle tutulmaya çalışıldığından bahseder.[7] Şefik Bey raporunda düşman birliklerini mümkün olan genişlikte tutmak gerektiğini düşündüğünü fakat iki taburla bunun mümkün olmayacağını, ancak sağ ve orta kısımlarıyla düşmanı kucaklayabileceğini belirterek 9. Tümen Komutanlığı'ndan, serbest kalacak olan Kocaçimen istikametine de ordu ihtiyatı olan 19. Tümen'in yetişmesini istedi. Şefik Bey, kendi birliklerini Merkeztepe-Kırmızısırt-Kanlısırt istikametine yönlendirdi.

Şefik Bey elindeki birliklerle Edirne Sırtı'ndan öteye savunma hattı kuramadı. Sabah büyük bir isabetle 27. Alay 3. Tabur Komutanı Yüzbaşı Halis'e (Ataksor) bağlı

Asteğmen Mithat komutasındaki bir takımı kuzeye gönderdi. Daha evvel de Binbaşı İsmet, 5. Bölük'ten Asteğmen Mustafa'yı Kocaçimen Dağı'nı tutmaları için göndermişti. Kocaçimen Dağı'nı tutmaları söylenen bu birlikler ile Balıkçı Damları'ndan çekilerek yukarıya çıkan askerler Düztepe kuzey hattında düşmanı durdurdular. Burada belirleyici olan, 27. Alay'ın, iki taburla bölgeye gelerek belli bir hat üzerinden, dar bir koridordan taarruz yerine, cephede başka bir birlik olmamasına rağmen geniş kanat dediğimiz düşmanı çevreleyecek şekilde, geniş cephe taarruzu yapmasıdır. Bu taarruz ve bu tercih çok önemlidir. Arıburnu savunmasının ilk gün muvaffak olmasının birinci sebebi budur.

Şefik Bey bu olayları şöyle anlatır:

> Ağıldere sahili tarassut ve muhafazasına memur iken düşmanın ihracıyla değerli mücadele etmiş, düşmana zayiatı külliye verdirmiş olan Ağıldere Müfrezesi, [alayımızın sahil] muhafazasına memur 2. Tabur 4. Bölük'ten Takım Kumandanı İhtiyat Mülazım-ı Sanisi İbrahim Efendi'den bir rapor aldım. Mümaileyh raporunda takımıyla Ağıldere'den gerisindeki sırtlara [Conkbayırı'na] ricate mecbur kaldığını ve burada ahz-ı mevzi ederek düşmanın ilerlemesini mene çalıştığını ve cephanesi kalmadığından cephane yetiştirilmesini bildiriyordu. Bunun üzerine altı yük cephane gönderdim ve oraya 19. Fırka'dan kuvvet gelinceye kadar katiyyen sebat ederek düşmanı Kocaçimen'e doğru ilerlemekten menetmesini ve taarruza geçen alayla irtibat peyda etmesi emrini gönderdim.*

19. Tümen Kurmay Başkanı Binbaşı İzzettin Bey** 27. Alay'ın taarruzunu şöyle anlatır:

> 27. Alay komutanı her iki taburunu açarak geniş bir cepheyle taarruza karar vermişti. İlerleyebilen taarruz kuvvetlerini geriye atarak kazandığı araziyi eline almak veya hiç olmazsa imdat kuvvetinin

* Atase Arşivi: BDH-5338, Dosya H-10001-08a.
** Orgeneral İzzettin Çalışlar.

gelmesine kadar düşman birliklerini ilerletmemeyi amaçlıyordu. 27. Alay komutanı biliyordu ki Arıburnu'na imdat kuvveti gelecekti. 19. Tümen'in tamamı veya bir kısmının oraya yetişeceğini ümit ediyordu.*

Mustafa Kemal'in müdahalesi

Beşinci Ordu'nun genel ihtiyatı olan 19. Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal'e çıkarmayla ilgili ilk bilgi Maltepe'de bulunan 77. Alay'dan, ilk rapor 9. Tümen'den geldi. 9. Tümen'in saat 05.30'da yazılan raporu, "Düşmanın Arıburnu ile Kabatepe arasına birçok harp gemisi ve nakil aracıyla yaklaşarak çıkarma teşebbüsüne başladığı ve şimdi Arıburnu'na asker çıkardığı haber alındı" diyerek sadece düşmanın Arıburnu-Kabatepe arasındaki çıkarma teşebbüsünü haber veriyordu.

19. Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal, ilk raporun gelmesi ve sonrasını şöyle anlatır:

> 25 Nisan 1915 sabahı, Arıburnu civarında bir hadisenin cereyan etmekte olduğu, gemi toplarının seslerinden anlaşılmıştı. 9. Tümen Komutanlığı'nın saat 05.30'da yazılan şu raporu gelmişti: "Düşmanın Arıburnu ile Kabatepe arasına birçok harp gemisi ve nakil aracıyla yaklaşarak çıkarma teşebbüsüne başladığı ve şimdi Arıburnu'na asker çıkardığı haber alındı. Bilgi için tebliğ olunur." Derhal bütün tümen birliklerinin hareket hazırlıklarının artırılarak bir taraftan Maydos Mıntıkası Komutanlığı'ndan düşmanın teşebbüs derecesi hakkında daha doğru bilgi gelmesi, diğer taraftan da kolordu veya ordu komutanlıklardan emir beklenmişti. Tümenin süvari bölüğüne de -bilgi almak için- Kocaçimen üzerinden sahildeki durumu araştırmak üzere hareket etmesi emri verilmişti. Bu sırada III. Kolordu Komutanı Esat Paşa ile -Gelibolu'dan- telefonla görüşülmüş ve Esat Paşa, henüz gelişmelerle ilgili tam olarak bilgi alamamış olduğunu bildirmişti.**

* Kurmay Yarbay İzzettin [Org., Çalışlar], "Çanakkale Muharebeleri Hatıralarından 25 Nisan 1915 Günü", *Askeri Mecmua*, 1920, Sayı 10.

** Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2011, s. 14.

19. Tümen Kurmay Başkanı Binbaşı İzzettin Bey sonrasını şöyle anlatır:

> Arıburnu ve Kabatepe tarafından işitilen tüfek sesleri vaziyetin ciddiyet ve ehemmiyetini gösteriyordu. İlk işimiz tümen birliklerini vaziyetten haberdar ederek silah başı etmek oldu. İhracın derecesi hakkında bir bilgimiz olmadığı gibi asker ihracı yapılan mıntıkaya emir ve komuta eden 9. Tümen komutanı, 19. Tümen'den henüz bir şey talep etmiyordu. Tümen komutanı asker ihracının derecesinin tespiti hakkında 9. Tümen'den biraz bilgi almayı beklerken aynı zamanda tümen süvari bölüğünün de büyük bir kısmını Turşun istikametine ve birer zabit keşif kolunu da Anafartalar ve Kabatepe'ye sevk etti. Sahille telefon irtibatımız yoktu. Tümen merkezi yalnız Eceabat'taki 9. Tümen'le bağlıydı.*

9. Tümen Komutanlığı'ndan sabah saat 06.30'da yazılan (saat tam olarak kaçta ulaştığı bilgisi yok) raporda 19. Tümen'in bölgeye bir taburluk kuvvetle destek vermesi istendi.[8] Mustafa Kemal tümenini harekete hazırlamış, bekliyordu. Süvari bölüğüne (keşif-emniyet-irtibat) görevleri kapsamında Kabatepe-Anafartalar hattında sahildeki vaziyeti tetkik etmesi ve gerekli keşif raporlarını vermesi için saat 06.45'te hareket emri vermişti. Mustafa Kemal'in keşif kollarından aldığı haberler düşmanın Kocaçimen silsilesine yöneldiği yönündeydi. Arıburnu'ndaki taarruzun ciddiyetini anladığından bir tabur yerine bir alay ve bir dağ bataryasını muharebe alanına sürmeye karar verdi. 19. Tümen Komutanı Mustafa Kemal, sabah saat 07.39'da** alayın öncü müfrezesini de yanına alarak ve ilk hareket anında alaydan yaklaşık 200 metre önde giderek yola çıktı. 57. Alay Komutanı Binbaşı Hüseyin Avni Bey

* Kurmay Yarbay İzzettin [Org., Çalışlar], "Çanakkale Muharebeleri Hatıralarından 25 Nisan 1915 Günü", *Askeri Mecmua*, 1920, Sayı 10.

** Sermet Atacanlı, "57. Alay Muharebe Raporu," *Arıburnu'nun İlk Müdafaası*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015, s. 88.

de bir dağ bataryasıyla alayını Bigalı Deresi boyunca giden yol üzerinde bizzat yürüyüşe geçirerek Kocaçimen'e doğru hareket etti.[9] Alayın öncü birliği (pişdar) 2. Tabur, ardından 1. Tabur, onun gerisinde de 3. Tabur (Hüseyin Avni Bey bu taburlar için "alayın kısmi küllisi [ana kısmı]" terimini kullanır) olarak yürüyüşe geçildi.

Yarbay Mustafa Kemal yanına bir öncü bölük (uç tabir edilen müfreze) alarak, kendisi ve maiyeti atlı olarak, 57. Alay'ın önünde Bigalı Deresi'ni takip edip Matikdere'nin içinde ilerleyerek Kocaçimentepe silsilesine* doğru yol aldı. Bu arazi sarp yollar ve sık fundalıklarla kaplıdır. Yorucu bir yürüyüşten sonra 57. Alay ana kısımları ve kolbaşısı Örenardı Vadisi'nden ilerleyerek Kördere mansabına gelmiştir. 57. Alay'ın ilerleyiş güzergâhı Matikdere'ye gelmeden uçtan ayrılmıştır. Mustafa Kemal de maiyetiyle birlikte, (yakınındaki topçu tabur ve batarya komutanı, sağlık subayı, karargâhtan bazı subaylar, emir zabiti, yaverler ve kendilerini takip eden takribi bir bölük askerle) Telefondere güzergâhından, Kocadere mevkisine (204 Rakımlı Tepe) tırmanarak, oradan Kocaçimentepe (o zamanki tabiriyle Çementepe veya Çimentepe) üzerine çıkıp bakar. Arıburnu muharebe alanı buradan tam olarak görülmez. Mustafa Kemal de denizden ve zırhlılardan başka bir şey görmediğini anlatır. Buradan yaya olarak (atlarla ilerleyemezler) Abdal Geçidi'nden önce Besimtepe(ler) hattının denizden görünmeyecek yamaçlarından Conkbayırı'na gelirler. 261 Rakımlı Tepe kuzeyinde geri çekilen askerler görürler.

Mustafa Kemal'in *Arıburnu Raporu*'nda ve Ruşen Eşref'e verdiği mülakatta da anlattığı üzere bu hadise şöyle gerçekleşir:

* Kocaçimentepe silsilesi: Kuzey Arıburnu'ndan itibaren Yükseksırt, Kılıç Bayırı, Düztepe, Conkbayırı ve Kocaçimentepe'yi üzerinde taşıyan dağa verilen isimdir.

Bu sırada Conkbayırı'nın güneyindeki 261 Rakımlı Tepe'den Conkbayırı'na doğru 27. Alay'dan sahilin muhafazasıyla görevli bulunan bir müfrezenin askerlerinin Conkbayırı'na doğru kaçmakta olduklarını gördüm. Bizzat bu askerlerin önüne çıkarak "Niçin kaçıyorsunuz?" dedim. "Efendim düşman!" dediler. "Nerede?" dedim. "İşte!" diye 261 Rakımlı Tepe'yi gösterdiler. Gerçekten düşmanın bir avcı hattı, 261 Rakımlı Tepe'ye yaklaşmış ve rahatça ileri doğru yürüyordu. O zaman bu kaçan askerlere bağırarak "Düşmandan kaçılmaz!" dedim. "Cephanemiz kalmadı!" dediler. "Cephaneniz yoksa süngünüz vardır!" dedim ve bağırarak bunlara süngü taktırdım ve yere yatırdım. Aynı zamanda Conkbayırı'na doğru gelmekte olan piyade alayı ile dağ bataryasının yetişebilen askerlerinin marş marş ile benim bulunduğum yere gelmeleri için yanımdaki subayları geriye gönderdim. Kolun başında bulunan bir bölük yetişti. Cephanesiz askerleri takviye ederek düşmana ateş açmalarını emrettim. Yanıma gelen 57. Alay 2. Tabur Komutanı Yüzbaşı Ata'ya, bütün taburuyla bu bölüğü takviye ederek 261 Rakımlı Tepe üzerinden düşmana taarruz etmesini emrettim. Dağ bataryasına Suyatağı'nda mevzi aldırarak düşman piyadesi üzerine ateş açtırdım.[10]

Mustafa Kemal'in ilk müdahalesi bir bölükle beraber Kocaçimen üzerinden gelip 261 Rakımlı Tepe üzerinde yaptıkları bu müdahale olmuştur. Böylece karşıdaki düşman askerlerini durdurmuş ve tutmuşlardır. Bu askerlerin taarruza geçmesi 57. Alay'ın öncüleri olan, uç tabir edilen, komutanla beraber hareket eden kolun başındaki bölük (1. Tabur'dan alınan bir bölük) saat 10.00 civarında ilk çatışmaya girmiş olmalıdır. Eğer öncü taburunu, yani 2. Tabur'u kastediyorsa saat 10.20 civarında muharebeye girmiş olması lazımdır. Yarbay Mustafa Kemal'in saat 10.24'te kolorduya gönderdiği rapora göre bu yorumu yapabiliyoruz. Mustafa Kemal *Arıburnu Raporu*'nda 57. Alay'ın saat 10.00 civarında taarruza başladığını yazar:

III. Kolordu Komutanlığına. Arıburnu kuzeyindeki sırtlardan. 25 Nisan 1915 saat 10.24.

.Karaya çıkan düşman piyadesi, Arıburnu ile Kabatepe arasında bir buçuk kilometre kadar olan cephedeki sırtları işgal etmiştir. 27. Alay, düşmanı doğu cephesinde 800 metrede tutuyor. Düşmanın sol kanadında 600 metreden taarruza başladım. Yalnız piyadeden ibaret olan düşmanı bir alay tahmin ediyorum.*

57. Alay'ın öncü bölüğünün taarruza geçmesi saat 10.00 civarında, alayın taarruza geçmesiyse saat 11.00 civarındadır. Çünkü alay Kördere içinde, mansaptan yukarıya çıkarak muharebeye dahil olmuştur. 57. Alay'ın ilk önce Yüzbaşı Ata Efendi komutasındaki 2. Tabur'u sağdan 261 Rakımlı Tepe üzerinden, Conkbayırı'na doğru yaklaşan düşman kuvvetine karşı 600 metreden muharebeye girmiştir. Bu sırada 57. Alay'ın dağ bataryası da Suyatağı üzerinden ateş açmaya başlamıştır. Daha sonra, Yüzbaşı Zeki Efendi ** komutasındaki 1. Tabur Suyatağı üzerinden, Dikdere Vadisi ve yamaçlarından başlayıp Düztepe'ye doğru 184 Rakımlı Tepe istikametinde muharebeye girdi.[11] 3. Tabur, Kördere'de alayın yedek kuvveti olarak bırakıldı. 2. Tabur'un gelişen taarruzları Kılıç Bayırı hattına, akşamdan sonra Cesarettepe'ye ulaşmış, 1. Tabur, 27. Alay'ın sağ kanadındaki 12. Bölüğünü de kendi saflarına katarak Kesikdere'ye kadar ve oradan kısmen Boyun noktasına kadar varmıştır. Daha sonra 57. Alay'ın 3. Tabur'u da muharebeye katılmıştır.

57. Alay'ın müdahalesiyle 261 Rakımlı Tepe'ye yaklaşmakta olan Anzak askerleri Kılıç Bayırı'na doğru geri atıldılar. Kılıç Bayırı'nın geri alınmasıyla Türk askeri avantajlı duruma geçti, fakat Kılıç Bayırı üzerinde gel-gitler oldu. Bu durumda sağ kanadın donanma ateşine açık oluşu en etkili faktör olarak karşımıza çıkar. Nihayetinde Kılıç Bayırı saat

* Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2011, s. 17.

** Ahmet Zeki Soydemir.

18.00 civarında Türk askerinin eline geçti. Türk askerinin taarruzu karşısında Anzaklar büyük karışıklık yaşadı ve Kanlısırt tarafında karargâh kuran Sinclair MacLagan komutasındaki yeni çıkan birlikler başarılı olamayıp geri çekilmek zorunda kaldı.

Mustafa Kemal'in sağ kanatta (deniz tarafında) 2. Tabur'la, sol kanattaysa 1. Tabur'la yaptırdığı dar cepheli amansız taarruzlar, düşmanı 261 Rakımlı Tepe eteklerinden, önce Düztepe'ye, ardından Kılıç Bayırı'na sürmüştür. O gün 27. Alay'ın geniş cepheli taarruzlarıyla 57. Alay'ın dar cephe taarruzu bir araya gelince düşmanı dar bir sahil şeridine bakan ikinci sırtlara geri itmiş ve ilk günden itibaren cephenin hâkim sırtları Türk tarafının elinde kalmıştır.

25 Nisan 1915 öğleye doğru cephede vaziyet şöyleydi: Eksik mevcutlu beş taburumuz, 10.000 kişilik düşman kuvvetine saldırmış, düşmanın üçüncü sırtlara kadar kazandığı arazileri geri alıp onları kıyının 500-700 metre doğusundaki bir hatta sürebilmiştir. Türk birliklerinin azmi ve fedakârlığı kendinden 4-5 kat daha fazla olan düşmanı durdurmuştur. Arkasına donanmasının topçu desteğini almış düşmanı kolay kolay denize dökemezlerdi. Bu elde edilen durum, alınabilecek en iyi sonuçlardan biriydi.

57. Alay ve 27. Alay birlikleri cephede düşmanla muharebe etmeye devam ediyordu, düşmanı bir hatta durdurmayı başardılar, fakat birlikler yine de yetersizdi. Bunun üzerine Mustafa Kemal 19. Tümen'in diğer iki alayını da muharebeye sürmeye karar verdi. Bigalı'da bulunan Kurmay Başkanı İzzettin Bey'e 72. Alay'ın Maltepe'ye, 77. Alay'ın da Kocadere doğusuna yaklaşmaları emrini verdi.

19. Tümen Kurmay Başkanı İzzettin Bey, tümenin diğer alaylarının hareketini şöyle anlatır:

> 19. Tümen komutanı bana gönderdiği bir emirde 77. ve 72. alayların da cepheye sokulmasını ve gece taarruzlarına devam

edilmesini bildiriyordu. Başta 77. Alay, ondan sonra 72. Alay hareket etti. 77. Alay komutanına Kocadere istikametine hareketinde 27. Alay komutanı ile irtibat sağlamasını yazdım. Ben de karargâhın geri kalan kısmını alarak Kocadere üzerinden hareket ettim. İtilaf donanmasının şiddetli bombardımanları altında yürüdük. 77. Alay, 27. Alay komutanı ile irtibat sağlamayarak Palamutluk istikametinde yürüyüşüne devam ettiğinden bu maksatsız yürüyüşten dolayı ancak Kavaktepe doğusundaki Kavakdere'de durdurulabildi.*

57. Alay'ı takviye etmek üzere Conkbayırı'na gelerek muharebeye katılması emredilen 72. Alay, cepheye saat 16.30'da gelebildi. Alayın Binbaşı Mahmut Bey komutasındaki 3. Tabur'u 184 Rakımlı Tepe ve Dikdere istikametiyle 57. Alay ile 27. Alay arasında cepheye sokulmuştu. Diğer taburlar tümen ihtiyatı olarak Suyatağı'nda kaldı.

77. Alay

27. Alay Komutanı Şefik Bey, bir süvari ile 77. Alay Komutanı Binbaşı Saip Bey'e haber göndererek bir taburluk destekle Kanlısırt'ta düşman üzerine taarruz etmesini istedi.**

77. Alay, 27. Alay'ın solunda Kanlısırt istikametinde harp hattına dahil olarak taarruza başlayacaktı. 77. Alay saat 15.30 civarında Kanlısırt güneyinden, Albayrak Sırtı üzerinden taarruza kalkmak üzere bölgeye hareket etti, fakat alay birliklerinin geliş yönü donanmaya açık olduğundan topçu ateşi ve makineli tüfek ateşine maruz kaldılar. 27. Alay'la irtibat kuramadılar ve dağıldılar. 27. Alay'ın

* Kurmay Yarbay İzzettin [Org., Çalışlar], "Çanakkale Muharebeleri Hatıralarından 25 Nisan 1915 Günü", *Askeri Mecmua*, 1920, Sayı 10.

** "77. Alay Kumandanlığına – Arıburnu doğu sırtlarından 25 Nisan 1915. Sol cenahımız düşmanın sağ cenahını geri çekilmeye mecbur etmiştir. Bu muvaffakiyeti tamamlamak için kuvvete ihtiyacımız vardır. İleri yürüyünüz. Bir taburunuz gönderdiğim süvarinin göstereceği istikamete ilerlesin. Sol cenahımızı takviye etsin. İki taburunuz topçumuzun takriben 800 metre güneyinde, sırtın gerisinde bulunsun. 27. Alay Kumandanı – Yarbay Mehmet Şefik."

solundan muharebeye girmesi emredilen alayın muharebeye girmeden dağılması büyük bir karışıklığa sebep oldu. 77. Alay Komutanı Binbaşı Saip Bey Kanlısırt'tan değil, daha güneydeki Kavaktepe'nin batı yamaçları ve Albayrak Sırtı doğusundan ateş açtırdı. Şefik Bey, Kanlısırt'ta düşmanla çarpışan askerlerine geriden ateş açıldığını görünce o istikamete süvarisini gönderip ateş eden 77. Alay askerlerini durdurdu.* Şefik Bey daha sonra 77. Alay'ın durumunu anlamak için Kanlısırt'a gittiğinde yol üzerinde dağılmış ve fundalıklar arasında saklanmış askerleri görmüştür.

19. Tümen Komutanı Mustafa Kemal düşman askerlerinin gece siper kazıp araziye yerleşmesine engel olmak için gece taarruzlarına devam edilmesini istemiş ve 27. Alay ile 77. Alay birliklerine taarruz emri vermişti. 27. Alay askerleri düşmana gece taarruzları yapmayı denedi fakat takviye birlik alamayınca başarılı olamadı. Askerleri dağılan ve bulundukları noktaların önünde çarpışan Türk askerine zayiat verdiren 77. Alay'dan da faydalanılamadı.

Yarbay Şefik, 77. Alay'ın dağılmayan kuvvetleri ve toplanabilen askerleriyle tutulan bu hattı desteklemeye karar verdi. Komutanları Saip Bey emrinde kalan bir bölük kadar asker gece saatlerinde muharebeye dahil olmak üzere Kanlısırt tarafına geldi. Kanlısırt'ı tutan 27. Alay 1. Tabur Komutanı Yüzbaşı İbrahim'le irtibat kurdular. Fakat 77. Alay Komutanı Binbaşı Saip Bey, alayın içinde bulunduğu durumdan sonra Kanlısırt'ta duramayacaklarını ve Karayörük Deresi içerisine çekilerek bu derenin doğu sırtlarını tutmaya çalışacaklarını iletti. 27. Alay 1. Tabur Komutanı Yüzbaşı İbrahim bu tertibatı kendi taburunu ciddi bir tehlikeye atacağı için kabul etmek istemedi. 77. Alay Komutanı

* Şefik Aker, "Ateşi kestirdim. Muharebe cereyan ettiği bir sırada bu alayın, durumu ve vaziyeti anlamaksızın Kavaktepe gibi pek geriden manasız ve maksatsız ateş açması askerimize bir miktar zayiat verdirdi" şeklinde anlatır. Şefik Aker, "Çanakkale-Arıburnu Savaşları ve 27. Alay," *99 Sayılı Askeri Mecmua*, Tarih Kısmı, Sayı 40, Askeri Matbaa, 1935, s. 68.

Binbaşı Saip Bey ise "Yüzbaşı, burada en kıdemli kimse komutan odur" diyerek Kanlısırt'ı boşaltıp askerlerini Karayörük Deresine çekti. Yüzbaşı İbrahim durumu alay komutanına iletmek istedi fakat gece karanlığında alay komutanına ulaşamadı ve 77. Alay Kanlısırt Platosu'ndan çekildiği için kendisi de taburunu geriye çekmek zorunda kaldı. Böylece 77. Alay askerleri Kanlısırt Platosu'na yerleşmeye çalışan 27. Alay askerlerini de olumsuz etkilemiştir. Kanlısırt terk edilmiştir. 1. Tabur komutanı tüm gün kan dökerek tuttukları bir mevkiden ayrılmak istememiştir. Kanlısırt'taki askerler geri çekilince Kırmızısırt ortada kaldı ve oradaki birlikler de geri çekildi. Mecburen yukarıdaki birlikler Edirne Sırtı'na, sol kanat birlikleri de Fundalık Sırtı'na çekildiler. Bir tek Yüzbaşı Halis komutasındaki 3. Tabur askerleri Edirne Sırtı'ndan ileri bir koltuk yaptı. Daha sonra Yarbay Şefik Bey, Kanlısırt'taki 27. Alay 1. Tabur komutanıyla görüştüğünde, karanlık basar basmaz düşmana saldırmaya teşebbüs ettiklerini fakat 77. Alay'dan destek alamadıklarını öğrenmiştir.

Mustafa Kemal 77. Alay'ın muharebe bölgesine geldiğinde alayı göremez, daha sonra Kocadere bölgesine gittiğinde alayın dağıldığını 77. Alay 1. Tabur Komutanı Binbaşı Mehmet Emin'den öğrenir. Mustafa Kemal daha sonra bu durumu kolorduya rapor ederken "Vaziyet şayan-ı memnuniyet değildir" diye yazacaktır. 77. Alay askerlerinin dağılması ve elde kalan askerlerin geri çekilmesi 27. Alay'ın Kanlısırt'ı tutan 1. Tabur askerlerini zor durumda bırakmış ve geri çekilmelerine sebep olmuştur. Bunun üzerine Yarbay Mustafa Kemal 72. Alay'ın gerideki ihtiyat kuvvetlerini 27. Alay'ı desteklemesi için Kanlısırt bölgesine getirtmiştir.

Anzak askerlerinin durumuna bakacak olursak, 25 Nisan sabahı başlangıçta 4.000 kişilik kuvvetle dört Türk takımı karşısında karaya çıkarak ilk sırtları tutmada başarılı olmuş, yaklaşık 10.000 kişilik kuvvetiyle iki Türk alayının

karşı taarruzu karşısında çekilmek zorunda kalmıştı. 16.000 Anzak askeri karaya çıktığında, bir Türk tümeni karşısında, donanmasının çok kuvvetli ateş himayesine rağmen sahildeki ilk sırtlara kadar gerilemişlerdi. Anzak Kolordusu Komutanı Korgeneral Birdwood öğleden sonra sahile çıkmış ve vaziyeti görüp gemisine dönmüştür. Saat 20.00 civarında ikinci kez sahile çıkışında durumun vahametini kesin olarak görüp tekrar gemisine döndükten sonra Hamilton'a gönderdiği raporda "Yeniden gemilere bindirme olacaksa bu hemen olmalı" diye yazmıştır. 1. Avustralya Tümeni Komutanı General Bridges ve Avustralya Yeni Zelanda Karma Tümeni Komutanı General Godley, kolordu komutanına saat 22.00'den sonra hem rapor olarak hem de şifahi olarak, askerin moralsiz ve tedirgin olduğunu, eğer ertesi gün yoğun topçu desteği ile yeni bir Türk saldırısı olursa dayanamayacaklarını iletmişlerdir. Ertesi gün muhtemel bir Türk taarruzu altında gemilere binmenin çok güç olacağını, zayiatlı bir tahliye olabileceğini, geceden çekilmenin daha uygun olabileceğini düşünmüşlerdir. General Birdwood, General Hamilton'a gönderdiği raporunda "Bütün askerlerini geriye çekmek zorunda kalacağını" yazdı. General Hamilton saat 23.00'te Arıburnu cephesine gelerek duruma el koydu. Karaya çıkarılmış bir kolordunun tekrar geriye alınması kolay değildi. Bunun için en az iki günlük bir süre gerekliydi. Avustralya denizaltısı *AE2*'nin boğazı geçtiği haberi gelince General Hamilton çekilme kararını reddetti ve şu emri verdi:

> Avustralya denizaltı gemisi boğazı geçmiştir. Askerler ve subaylara yerlerini tutup korumaya son derece çaba göstermelerini bizzat söyleyiniz. İşin zor taraflarını atlattınız. Artık size kalan iş, güvenliğinizi tamamı ile sağlayıncaya kadar siper kazmak, siper kazmak, siper kazmaktır... Siper kazdırınız.*

* Ian Hamilton, *Gelibolu Günlüğü*, Örgün Yayınevi, İstanbul, 1972, s. 117.

Arıburnu Çıkarması: Değerlendirme

25 Nisan günü yapılan çıkarmaları değerlendirdiğimizde üç tip muharebe şekli görüyoruz: Kıyı vuruşması (25 Nisan sabahı karaya çıkan İtilaf birliklerinin kıyılarda Osmanlı birlikleriyle çarpışması), tesadüf muharebesi (daha sonra gelen takviye birliklerle yapılan çatışmalar) ve siper harbi (artık muharebe hatları belli olduktan sonra yapılan muharebeler). Şefik Bey, tesadüf muharebesine başka bir isim daha verir:

> Biz vaktiyle bu kenarlarda karaya çıkacak düşmana karşı deniz kenarına hâkim olmak için siperler yapmıştık. Bu siperlerin kullanılmasına meydan kalmamıştı. Bizim yerimize bu siperlerden Avustralyalıların tahaffuz için istifade etmiş olacakları muhtemel addolunabilir. Bizim, yani topçumuz ile makinalı tüfeklerimizin göremeyeceği bu hat üzerinde Avustralyalıların da o gün az çok siper yaptıkları zannolunur. Kanlısırt'ın görebildiğimiz diğer aksamında siper kazmalarına meydan vermemiştik ve bu sebeptendir ki; her iki taraf bugün tam manasıyla sipersiz bir meydan muharebesi vermişti.*

Şefik Aker'in burada bahsettiği "sipersiz meydan muharebesi", askeri tabirce tesadüf muharebesidir. Bu tanımı Mustafa Kemal de anlatımlarında kullanmıştır. Kıyı vuruşmasına giren gözetleme birliklerinin gücü biter, zayıflar, şehit veya esir olur. Geriden gelen ihtiyatlar, düşmanla nerede karşılaşırsa orada muharebeye başlar ve buna "tesadüf muharebesi" denir. 27. Alay'ın 1. ve 3. taburlarının muharebeye girmesi, 57. Alay'ın muharebeye girmesi tesadüf muharebesidir. Daha sonra fırsat bulunup boy siperi, diz siperi kazmaya başlanır. 27. Alay'ın kıyı gözetlemek için kazdığı siperler Anzak askeri tarafından alınınca kendileri bulundukları yerde yeni siperler kazmışlardır. Sonrasında artık siper muharebesi başlamıştır.

* Şefik Aker, "Çanakkale-Arıburnu Savaşları ve 27. Alay", *99 Sayılı Askeri Mecmua*, Tarih Kısmı, Sayı 40, Askeri Matbaa, 1935, s. 68.

İtilaf Tarafı

Arıburnu cephesindeki çıkarma, karaya asker çıkarılması açısından başarılı olmuşsa da nihai hedefe varılamamış olması açısından başarısız olarak değerlendirilmelidir. 25 Nisan gününün akşamında Anzak askerleri dar bir kara parçasını tutmuş ve orada sıkışmışlardır. Sabah saat 08.00'de başlayan açılma ve saat 09.00'da başlayan çarpışmalarda 27. Alay, Anzak birliklerini Kanlısırt, Kırmızısırt, Merkeztepe, Yükseksırt hattına sürmüştür. 19. Tümen'e bağlı 57. Alay da saat 10.00'dan itibaren Anzakları 261 Rakımlı Tepe eteklerinden Düztepe-Kılıç Bayırı üzerinden Cesarettepe-Yükseksırt'a kadar sürmüştür. Arıburnu'nda çıkarma yapan birliklerin bir kısmı (bazı takımlar, özel gruplar) sabah saatlerinde Kemalyeri bölgesine doğru yaklaşmış olsa da 27. Alay'ın müdahalesiyle durdurulmuş, sonrasında 27. Alay'ın geniş cephe taarruzuyla ikinci sırtlara kadar geri sürülmüş, 57. Alay'ın yapmış olduğu dar cephe taarruzuyla cephenin kuzeyi emniyet altına alınmıştır. Böylece hedefleri olan üçüncü sırtları, yani Conkbayırı-Kocaçimen bölgesini ele geçirememişlerdir. Arıburnu'na yapılan çıkarmanın ilk günkü hedefi üçüncü sırtları aldıktan sonra Maltepe'nin zapt edilmesiydi, ancak ilk gün Maltepe'nin çok uzağında kaldılar. Nihayetinde Türk birliklerinin hâkim sırtları ve tepeleri tutmasına engel olamadılar. Anzak askerleri ilk gün çıktıkları sınırlı bölgede, kara muharebelerinin sonuna kadar fazla bir değişiklik olmadan kalmışlardır.

Tali çıkarma bölgesi olan Arıburnu'nda çıkarma birliklerine verilen ilk emir Gelibolu, Maydos, Bigalı ve Kocaçimen'e giden yolları tutmak ve bilhassa Maltepe'ye yetişerek bu mıntıkada tahkimat yapmaktı. Buradaki amaç, boğazı kesmektir. Böylece Türk birlikleri kuzeyden, Birinci Ordu ve İkinci Ordu'dan bu bölgeye asker sevk edemeyeceklerdi. Ayrıca Gelibolu'dan gelen yolu kesip oradaki ihtiyat güçlerini kendi üzerine çekmek, Kocaçimen

omurgasını sağlama aldıktan sonra yönünü Kilitbahir'e çevirip Türk kuvvetlerini arkadan çevirmek amaçlanıyordu. Anzak Kolordusu'nun böyle bir mevzi kazanması Kilitbahir Platosu'nda bulunan Türk kuvvetinin ricat hattını tehdit edecek ve belki de önleyecekti. Ana çıkarma bölgesi olan Seddülbahir'de 29. Tümen'in taarruzu esnasında Maydos, Gelibolu veya Bolayır'dan Kilitbahir Platosu'na gelecek Türk kuvvetlerine de mani olacaktı. Bu çıkarma için belirlenen amaçların hepsi taktik amaçlardı, stratejik amaç değildi. Bunun için Seddülbahir'den daha çok sayıda asker çıkarılmasına rağmen Arıburnu çıkarması ikincil çıkarma olarak görülmektedir.

Emirlerdeki karışıklık

Arıburnu çıkarması hakkında daha sonra tartışılan konulardan birisi Anzak askerlerine verilen hedeftir. Özellikle Avustralyalı yazarlar verilen hedeflerin gerçekçi olmadığından bahsederler. Tersine, İtilaf güçlerinin bizzat kendi ağızlarından çok açık bir şekilde belirtilmiş olan plan gayet gerçekçidir. Şayet uygulamada başarılı olunsaydı hedeflere en seri bir şekilde ulaşacak bir plan olduğu kanaatindeyiz. Burada Anzak Kolordusu'na verilen nihai görevin, savunmanın güneyden kuzeye ulaşımını, Kilyatepe-Maltepe-Conkbayırı ekseninde kesmek olması, çok gerçekçi bir saptamadır. Anzak askerlerine verilen hedefte değil, verilen emirlerde bir kargaşanın söz konusu olduğunu düşünüyoruz.

Anzak Kolordusu için Hamilton'ın verdiği genel emirden sonra ilk örtü kuvveti için verilen emirlerde bir karmaşa vardır. Genel karargâhın verdiği emirlerde çıkarma sahilinde coğrafi sıra ile haritadaki 224-237-238 no.lu karelerin zapt edilmesi gerektiği açıkken kolordudan sonra tümenlere verilen emirlerde bir kavram kargaşası olduğunu görüyoruz. General Hamilton Anzak kuvvetlerine verdiği talimatta,

der. 224 numaralı kare, Büyük ve Küçük Arıburnu ve aralarındaki Anzak Koyu merkezde olmak üzere, Balıkçı Damları güneyinden Çakaldere arasına kadar olan hattı kapsamaktadır. 237 numaralı kare Balıkçı Damları ve doğusunu kapsamaktadır. 238 numaralı kare, Balıkçı Damları'nın iç tarafıyla Kılıç Bayırı-Düztepe hattını kapsamaktadır.

General Birdwood tarafından Avustralya Tümeni'ne verilen emirdeyse şöyle denilir:

> Kabatepe'nin güneydoğusundaki 212 numaralı karenin L ve M koordinatlarında düşman topları ve Peren Ovası vadisinde düşman top ve kıtaları bulunduğu alınan raporlardan anlaşılmıştır. Örtü kuvveti, evvela Kabatepe'den doğuya doğru, sonra 212 numaralı kareden kuzeydoğuya doğru giden sırta, 238 numaralı karenin Q ve V koordinatındaki tepeye doğru ilerleyecek ve bu sırtları işgal edecektir.**

General Birdwood'un tümene verdiği emirde 212 numaralı kare gibi hiç çıkarma yapılmayan bir bölgeden başlayarak 238 numaralı kareye gelinmesi isteniyor. Bu emirde 224 numaralı kare atlanıyor. 224 numaralı kareden başlanmadan diğer noktalara nasıl gelinir? 238 numaralı kare doğrudan Kılıç Bayırı-Conkbayırı hattıdır. Sahildeki bölgenin alınması vurgulanmadan tepelerin alınmasına geçiliyor. Yani anlaşıldığı kadarıyla tümen seviyesine gelince emirler değişiyor. Halbuki 212 numaralı kare Türk topçuların, Palamutluk Sırtı topçularının yeri açısından önemli bir bölge. Karenin L ve M koordinatları topçuları işaret

* C.F. Aspinall-Oglander, *Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı*, 1. Cilt eki, haz. Metin Martı, Arma Yayınları, 2005, Lahika 5, s. 458.

** C.F. Aspinall-Oglander, *Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı*, 1. Cilt eki, haz. Metin Martı, Arma Yayınları, 2005, Lahika 15, s. 484.

ediyordu. Orada 150/14'lük muhasara topları vardı. Bir de Kabatepe'de mantelli toplar vardı. 87 mm.lik iki tane mantelli top vardı. Bu sebeple 212 numaralı kare önemliydi. Bu kareye topçu için dikkat çekilebilir ama çıkarma yönü olarak verilmesi kafa karıştırıcıdır.

1. Avustralya Tümeni Komutanı Tuğgeneral W.T. Bridges'in karaya çıkış emrinin ikinci ve altıncı maddesi şu şekildedir:

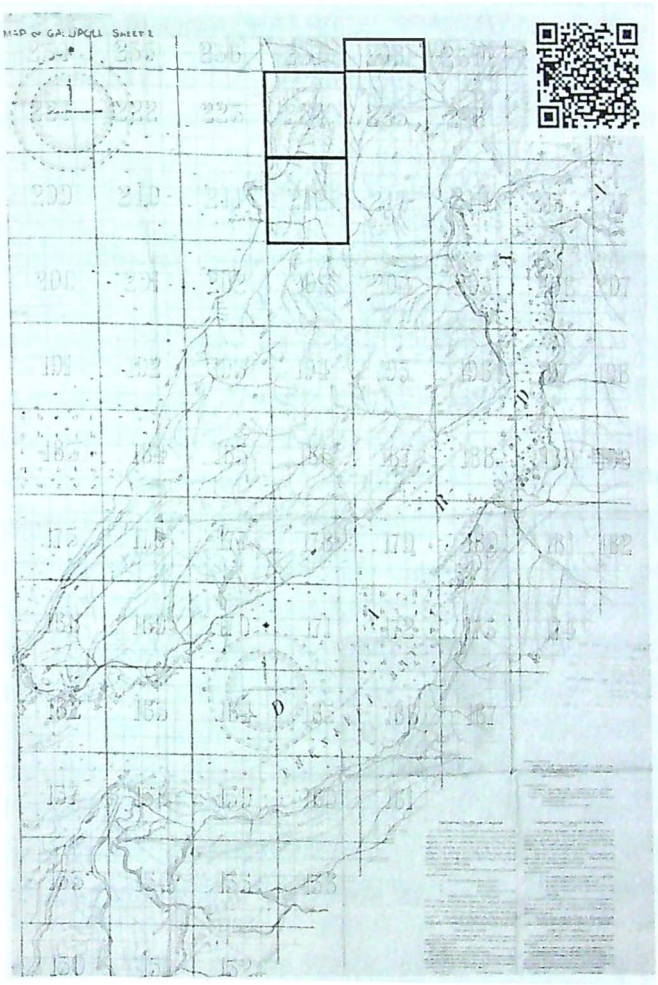

Kroki 11: Çıkarma kuvvetlerinin kullandığı karelere bölünmüş harita Noel Medway Loutit to AWM. (G7432.G1 S65 V.2f.)

2- Tümen Kabatepe ve Balıkçı Damları arasındaki sahil kısmında karaya çıkacaktır. Tümenin ilk hedefi 212 numaralı kare istikametinde 238 numaralı karenin M koordinatındaki 971 Rakımlı Tepe'ye doğru süren sırtı (Topsırtı ile bu sırtın 971 Rakımlı Tepe üzerindeki sol kısmı) işgal etmek olacaktır. Örtü kuvveti 212 I ve 238 V kareleri arasındaki sırtı (Topsırtı ile bu sırtın 971 Rakımlı Tepe üzerindeki sol kısmı) işgal edecektir.

...

6- 224 F karesinden (dahil) 238 M karesi (Conkbayırı güneybatısından 971 Rakımlı Tepe'ye kadar) arasındaki hedef kısmı ve Balıkçı Damları istikametindeki sol cenahın himayesi 2. Piyade Tugayı'na tahsis edilmiştir.*

Bu emirde 212 numaralı kare net bir şekilde öne çıkarılmıyor. 1. Tümen'e emir verilirken 224 numaralı karenin önemi ve önceliği belirtilmemiş. Yani Hamilton'ın genel emrinden sonra Avustralya Kolordusu'nun ilk örtü kuvveti için verdiği emirlerde de hedeflerin sıralaması net değildir.

Yanlış yere mi çıktılar?

Arıburnu çıkarması hakkındaki en büyük tartışmalardan biri, Anzak askerlerinin yanlış yere çıktığı iddiasıdır. Bu konudaki tartışmalar 24 Nisan gecesi gemilerin buluşma noktasında bir kayma olup olmaması konusunda başlıyor. Bu konuda daha sonraki tartışmalarda "ya baştan bu randevu noktası çok kuzeye kaymışsa, yanlış hesaplanmışsa" gibi değerlendirmeler yapılmıştır. Belirlenen buluşma noktası Kabatepe'nin tam karşı hizasında, beş mil açıklarında olacak şekilde belirlenmiştir. Teorik olarak, beş mil (yaklaşık dokuz kilometre) açıkta tüm çıkarmayı

* C.F. Aspinall-Oglander, *Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı*, 1. Cilt eki, haz. Metin Martı, Arma Yayınları. 2005, Lahika 16, s. 485.

yapacak birlikleri taşıyan refakat ve himaye gemileri bir araya geliyor. Ellerinde haritalar var. Haritada akıntılar, sular, enlemler, boylamlar her şey belli. Gemilerin seyir jurnallerini incelemek lazım, acaba gerçekten geldikleri nokta belirledikleri buluşma noktası mı? Şimdiye dek aksini yazan olmadı. Gerçi yanlış yerde bile buluşmuş olsalar, bu durum çıkarma sahilinin yanlışlığını tetikler mi, tetiklemez mi? Çok büyük bir etkisi olmaması lazım. Buluşma noktası, kaymayı veya çıkarmayı çok etkileyecek bir yer değil. Orası sadece toplanma bölgesiydi.

Neticede ilk çıkarma yapılacak alan haritada belirlenmiş: 224 numaralı kare. Anzak Koyu, bu 224 numaralı kare sahilinin tam ortasına denk geliyor. Çıkarma yapılacak arazi için parselasyon yapılmış, hazırlanan haritada sahalar belirlenmiş, bu haritalar da yetkili subaylara verilmiş. Çıkarma yapılacak nokta, ilk zapt edilecek yer ve sonrasında ilerlenecek yerler belirlenmiş. Amiral Thursby'nin verdiği emirde çıkarmaya Kabatepe'nin bir deniz mili kuzeyinden başlanacağı yazılı. Burası Çakaldere ağzına denk geliyor. Çıkarma aslında hemen hemen bu bölgeye denk gelmiş, yani çıkarma, verilen emre uygun yapılmış. Çıkarmada milimetrik hesaplar aranmaz, 30-40 metre veya 100-200 metre kuzeye, güneye kayabilir.

Korgeneral Birdwood ilk başta çıkarmanın karanlıkta yapılmasını önerdiğinde ayın daha erken batacağı hesaplanmıştı. Çıkarma, düşünüldüğü gibi 23 Nisan'da yapılmış olsaydı ay saat 02.30'da batacaktı. Ama 25 Nisan'da ay saat 02.57'de battı. Ve sabah saat 04.00'te şafağın sökmesine kadar ancak bir saat karanlık oldu. 25 Nisan sabahı askerlerin filikalara yerleştirilmesi saat 02.35'te tamamlanmıştı. Her yer zifiri karanlıktı, ancak hâlâ göğü aydınlatmakta olan mehtap batmadan gemilerin kıyıya yaklaşmaları mümkün değildi. İşte bu sırada Bölük Komutanı Faik Bey dürbünle gemi siluetlerini gördü ve rapor verdi.

Çıkarma hakkında verilen ordu emrinde, MacLagan komutasındaki 3. Avustralya Tugayı şafak sökmeden önce iki dalga halinde Kabatepe'nin kuzeyine çıkacak, mümkün olduğu kadar geniş bir cepheyi tutarak sol kanadı 261 Rakımlı Tepe ötelerine uzanan Suyatağı, Conkbayırı'na kadar hızla ilerleyecektir, deniliyordu. Çıkan birliklerden 11. Tabur sola, 10. Tabur ortaya, 9. Tabur sağa çıkacak, 12. Tabur geride, ihtiyatta kalacaktı. Ordu emrinde çıkarmanın Kabatepe ile Balıkçı Damları arasına yapılacağı bildirilmişse de deniz kuvvetlerinin emrinde daha açık belirtilmiş şekildeydi. Sağ kanattaki *Queen* gemisinden ayrılan filikalar Kabatepe'nin bir mil kuzeyine, *Prince of Wales*'ten ayrılanlar *Queen*'in 4 palamar kuzeyine, *London*'dan ayrılanlar *Prince of Wales*'in 4 palamar kuzeyine çıkacaklar, 12 filika en güneyden başlayarak yaklaşık olarak 140 metre arayı koruyacaktır deniliyordu. Bu hareketle toplamda 1,5 kilometrelik bir yelpaze oluşturacaklardı. İddia nedir? 1,5 kilometre kaydılar... Aslında bunların 1,5 kilometrelik bir yelpazesi vardı. Çıkan örtü kuvvetlerinin en sağ kanadı, Kabatepe'nin bir deniz mili kuzeyinde olacak şekilde sahile yanaşacak diye belirtilmişti. Örtü kuvvetleri yedek kafileleri arasında kuzeye doğru ortalama 800'er yarda olacaksa zaten çıkarma dalgasının teorik olarak Kabatepe'den bir deniz mili kuzeyden başlayıp takriben Kabatepe Burnu'ndan 3,3 kilometrelik bir mesafeye kadar (1 deniz mili + 1.600 yarda = 1.852 metre + 1.463 metre) yayılması icap ediyordu. Ama pratikte ilk kademede bazı ufak karışıklık ve tereddütler, Büyük Arıburnu tarafına doğru bir yoğunlaşma yaşanmasına sebep olmuş. Bu durumu "yanlış yerde karaya çıkma" meselesi olarak ele almak yerine, kısmen yanlış yere yoğunlaşmışlar diye yorumlayabiliriz.

Daha sonra bu konuda askeri toplantılarda "fiilen ne oldu" tartışmaları yapıldı, raporlar incelendi. Yapılan res-

mi açıklamada "kıyıdaki akıntının" kafileyi kuzeye attığı belirtiliyordu. İngiliz askeri tarihçileri de akıntı sebebiyle kayma olduğunu yazar. Ancak bu açıklama inandırıcı değildir. Sahilde filikaları bu yöne atacak bir akıntı yoktur. Asıl akıntı açıklarda olur. Kıyıda ise üst akıntı, ters akıntı vardır ve özellikle rüzgâr önemlidir. Arıburnu çıkarması konusunda daha sonra araştırma yapan askeri tarihçiler de açıklamalarını "Arıburnu'nda akıntı vardı" şeklinde yaptılar. Aslında işin hikâyesiydi bu. Onlar hikâyeyi yazmış, o dönem Türk askeri tarihçilerinden bazıları da bu yorumu benimsemiş. Akıntılar varmış, filikalar sürüklenmiş, kuzeye gitmiş, asıl çıkarma farklı bölgede olacakmış ama akıntı yüzünden askerler sarp yerlere gelmişler vs.

Mesela şöyle bir anlatım vardır: 27. Alay Komutanı Şefik Bey 25 Nisan çıkarmasından bir gün önce bazı erleri sandalla şamandıralara gönderip, "Düşman çıkarma yapacağı alanlara bir gün önceden şamandıralar yerleştirmiş, o şamandıraları toplayın" diye emir vermiş. Osmanlı askerleri şamandıraları yanlış yerlere kaydırmış ve böylece düşman askerleri yanlış yere çıkmış vs. Oysaki şamandıra olayının aslı şudur: İtilaf güçleri 19 Şubat'ta mayın arama-tarama yaptılar. Mayın arama-tarama yapılan yerler şamandıralarla işaretlenir, tekrar aynı yeri taramamak için. İşte onlar da bu şamandıralarla işaretleme işlemini yapmış. Gerçekten de Türk askerleri gidip şamandıraları toplamışlar. Tellerini kesmişler. Ama bu şamandıralar çıkarma noktalarını işaretlemek için değildi. Nihayetinde ne şamandıralar kimseyi yanılttı ne de akıntı yanlış yere çıkmalarına sebep oldu. Ama yine de her iki tarafta da bu konu üzerine birçok efsane kurgulandı.

İngiliz resmi tarihini yazan Aspinall-Oglander, "Kuvvetli bir akıntı askerleri yanlış yöne attı" der. Halbuki 25 Nisan sabahı sahil açıklarında kuvvetli bir akıntı yoktur. Çıkarma günü sabahını anlatanlar durgun bir denizden

bahsederler. Çıkarma sabahı çekilen fotoğraflarda durgun bir deniz görünür. Ay batıp karanlık olduktan sonra gün doğumunda görünen durgun bir denizdir. Bu konuda, sonraki yıllarda, 25 Nisan tarihinde Arıburnu bölgesinde aynı yerde çıkarma denemeleri yapılmış. Yakın tarihlerde de yapıldı. Akıntının etkili olmadığı, teknelerin olduğu yerde durduğu görüldü. Tekneleri atacak kadar kuvvetli bir akıntı yoktur. Açıklarda vardır ama sahile yakın bölgede yoktur.

Bu konudaki tartışmaları, raporları incelediğimizde ilk inanılır açıklamanın çıkarmadan altı yıl sonra yapıldığını görüyoruz. Filikaların kuzeye kaymasının bir subayın yanlış girişiminden ve aldığı emirleri sorgusuz yerine getirmemesinden meydana gelmiş olduğu komisyon ifadesinde açıklanmış. Bu konuda inisiyatif kullanan deniz astsubayı John Savill Metcalf* altı yıl sonra ayrıntılı bir açıklama yapmış. Bu kişi ısrarla Kabatepe'den uzaklaşmak için dümen kırdıkça, diğerleri de ona uymuş ve filikaların yönünün değişmesine sebep olmuş. Metcalf ifadesinde şöyle anlatır:

> Saat 03.40 sıralarında *Queen*'in köprüsünden "hareket et, devriye botu!" emri verildi. Emri dinlemediğim takdirde korkaklıkla suçlanacağımı düşünerek makine dairesine tam yol emrini verdim ve yola çıktık. Birkaç dakika sonra geri baktığımda 1 numaralı kafileyi sancak tarafımda [sağımda] gördüm. Bir daha geri bakmayacak kadar önümle meşguldüm. Hava çok karanlıktı ve kayalar veya kumsaldan ne kadar uzak olduğumuzu bilemiyordum. Bir çeyrek saat sonra Kabatepe'nin kuzeyine çok yaklaşmakta olduğumuzu fark ettim. Orada Türk askerlerinin çok olduğunu bildiğimden, sancaktan ve cepheden ateşe maruz kalacağımızı anladığımdan yanlış bir yere gitmekte olduğumuz izlenimine kapıldım. Danışacak kimse yoktu ve arkamda çektiğimiz askerlerin hayatlarından ben sorumluydum. Bunun üzerine hiç oyalanmadan Kabatepe'den uzaklaşmak için

* Kraliyet Deniz Kuvvetleri ihtiyatlarından J. Savill Metcalf, 1910'dan beri denizde olan tecrübeli bir denizci idi.

burnumu 2 kerte [22,5 derece] iskele tarafına [sola] çevirdim. [Kabatepe kuzeyine] 15 dakika sonra iskele tarafında kafilelerin de bana uyduğunu görünce rotayı bir kere daha 1,5 kerte iskeleye çevirdim.*

Metcalf, karşısında Kabatepe'yi görünce kuzeye kırmış. Yani bu işin içinde kendi inisiyatifi var. Metcalf ifadesinde "ben kendi konvoyumu kırdım" der. Astsubaylara verilen emirlerde "rotayı dört kerte iskele veya sancağa doğru değiştirmeye hazır olmalıdır"** denilmiş. Yani 4 kerte iskeleye veya sancağa doğru kırma inisiyatifi verilmiş (her kerte 12,5 derecedir). Astsubaylara verilen emirde bu inisiyatifi kullanma hakkı olduğu için Metcalf kendince sorumluluğundaki insanları tehlikeye atmamak için bu inisiyatifi kullanıyor. Anlaşılan, aralarındaki mesafe muhafaza edilmemiş ve eninde sonunda 300-400 metre farkla karaya çıkmışlar. Metcalf ifadesinde 40 dereceye yakın bir kırma yapmış olduğunu anlatır. İşte bahsedilen 300-400 metrelik kayma da bu kırmadan kaynaklanır. Tabii tüm bu bahis ilk birlikler için, örtme kuvvetini çıkaran üç muharebe gemisinin filikaları için geçerlidir. Sonrasında çıkarılacak örtü kuvveti için söz konusu değildir. Onlar tam olarak doğru yere gelmişlerdir.

Burada dikkat edilmesi gereken şudur: Kabatepe'den bir deniz mili uzak olmak şartı ile çıkarma yapılmış. Fakat her bir filikanın arası 150 yarda olması gerekiyordu, o karanlıkta birbirleriyle irtibatı kaybetmemek için bu 150 yardayı 60 yardaya indirdiler. Burası çok mühim, yani araları 140 metre olması gerekirken, 55 metreye inmiş. Aralarında 150'şer yarda mesafe olan on iki sıradan oluşan yaklaşık 1,5 kilometrelik bir hat düşünün, bu 150 yardayı 60 yardaya indirirse, ister istemez, 1,5 kilometrelik kanadınız 600

* Nigel Steel-Peter Hart, *Gelibolu: Yenilginin Destanı*, çev. Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları, İstanbul, 1977, s. 41.

** age., s. 41.

metreye düşüyor, o da çıkarma hattının sınırını düşürüyor. Neticede Metcalf'ın etkisi ile 300-400 metrelik bir kayma olmuş ama çıkılan yer zapt edilmesi gereken karenin içinde olduğu için çok büyük bir sapma yok.

Sonuçta Kabatepe'ye değil Arıburnu'na çıktılar. Daha sonraki çıkarma yorumlarında "Burası çıkarma yapmayı düşünmediğimiz Arıburnu'ydu. Kabatepe bu kadar yüksek değil. Kabatepe'deki bina yıkıntısı da yok" gibi anlatımlar var. Kişilerin psikolojisine, çıkarma anlatımlarına veya efsanelere bakmak yerine çıkarmaların nasıl planlanıp nasıl uygulandığını, hangi emirlerin verildiğini araştırınca planlanan ve uygulananın birbirini tuttuğunu görüyoruz. Çıkarma ile ilgili verilen emirlere bakıldığı zaman normalde çıkmak istenen bölgeye çıkmışlardır. Ancak harekât geliştikçe onların ardından çıkmaya başlayan kuvvetler Balıkçı Damları'na kadar yayıldılar. Yabancı kaynaklar bu hatanın birçok askerin ölümüne sebep olduğunu söylese de bu doğru değildir. Çünkü alan çok dar olmasına rağmen korunaklıydı. Haintepe üzerinden etkileyici bir ateş gücü olmadığı için Anzak Koyu onların en zayiatsız çıkabilecekleri yerdi. Anzak Koyu'nun içi korunaklıydı çünkü iki burun yani Büyük ve Küçük Arıburnu onları Türk ağır silahlarından koruyordu. Kabatepe'de ve bu koyun yukarısındaki tepelerde bulunan Türk topları çıkarma sahilini görüp isabetle ateş edemiyorlardı. Dolayısıyla ummadıkları, avantajlı bir duruma geçmiş oldular. Anzak Koyu'nun daha evvelden avantajı pek takdir edilmemiş fakat Anzak Koyu onlar için, Amiral Thursby ve Birdwood'un tabiri ile "Tanrının lütfu" olmuştur. Tabii sahilin çok zayıf birliklerle tutuluyor olması da bu durumda etkilidir. Anzak askerlerinin karaya çıktıkları yer, sonradan Anzak Koyu adını alacak olan, iki taraftan da topçulara karşı korunaklı bir koydu. Örneğin, 25 Nisan sabahı saat 06.00'dan sonra Balıkçı Damları'na doğru bir çıkarma hamlesi oldu, fakat

askerler ağır zayiata uğrayarak karıştılar. Mesela Birdwood çıkarma alanı için "450 metre kadar kuzeye kaymış çıkarma" der. Kaymış ama böylece Anzak Koyu'nu iyice ortalamış oldu. Kaymasaydı planlanan çıkarma Çakaldere civarına yapılmış olacaktı. Orası tam da 7. Bölük askerlerinin olduğu noktaya denk geliyordu. Çıkarmaya ilk müdahaleyi bu bölük yapacaktı. Halbuki bu bölük muharebeye sonradan dahil oldu.

Arıburnu bölgesine yapılan çıkarmanın başarısını sınırlayan etkenlerden biri en başta planladıkları gibi bir dağılım yapmamış olmalarıdır. Örtü kuvvetinden sonra çıkan Anzak birliklerinin yayılma yönlerinde planlananın dışına çıkılmasına (taburların kanatlara açılımında sola ağırlık verme yerine sağ kanada ağırlık verilmiştir) sebep olmuştur. Plan şu şekildeydi; *Queen* gemisinden çıkan 9. Tabur askerleri sağa yönelip Kabatepe'ye doğru ilerleyerek oradaki topları, Nordenfieldleri etkisiz hale getirip, oradaki birliklerle dövüşerek Kabatepe'yi temizleyecekti. 10. Tabur Kemalyeri'ne doğru ilerleyecek, yani Kanlısırt'ı hedef alacaktı. 11. Tabur Conkbayırı'na doğru gidecek, 12. Tabur ihtiyat olacaktı. Fakat böyle olmadı, karaya çıkan taburlar sağa doğru yığıldı ve sol boş bırakıldı. Daha sonra bu konuyla ilgili yapılan savunmada arazinin güçlüğü, ulaşımın zorluğu, çalılık olması vs. gibi gerekçeler gösterildi. Burada ikinci derece bir çıkarma ile cephenin arkası alınmak üzere muharebe yapılıyordu. Tabii ki arazi müşkülatlı olacaktı, tabii ki ilerlemek güç olacaktı.

Birliklerin güç dengesi olarak baktığımızda ise çıkarma yapan güçlerin büyük bir üstünlüğünü görüyoruz. Karaya ilk çıkan 1.500 İtilaf askerinin karşısında 240 Osmanlı askeri, 4.000 kişi olduklarında karşılarında 400 asker, 8.000 kişiye ulaştıklarındaysa iki tabur takviye almış bir Türk birliği vardı. Yani çıkarma yapanların 1'e 5 üstünlüğü vardı. Fakat çıkarmayı yapan piyadeye donanma ve topçu

desteği yetersizdi. Anzaklar en başta topçu desteğini pek iyi sağlayamadılar. Topçuyu iyi konsantre edip zamanında karaya çıkaramadılar. Himaye ve refakat gemilerinden yapılan bombardımanlar da yetersiz kaldı. Gemi bombardımanı saat 04.45'te başlamıştı ama gemiler kıyıdaki kendi askerlerini vurmamak için sahili bombardıman etmiyor, geriden gelecek Osmanlı ihtiyatlarını vurmaya çalışarak arkalara ateş ediyorlardı. Buna rağmen geriden gelen Türk birliklerine engel olamadılar, Kilya'dan ve Maltepe'den Türk birlikleri gelip cepheyi takviye edebildiler. Havada gözlem yapan bir balon olmasına rağmen geriden gelen Türk ihtiyatlarına etkili bir ateş tanzim edemediler. Türk birlikleri arazi şartlarını çok iyi kullanarak cepheyi takviye edebildi.

İşin özeti, Anzak askerlerinin ilk günkü hedeflerine ulaşamayışlarında, akıntı sebebiyle yanlış yerde karaya çıkmış olmaları değil, Türk tarafının arazinin kendisine sağladığı avantajları da kullanarak çok inatçı bir savunma yapması ve bu savunma sırasında kendini feda etmeyi göze alması belirleyici olmuştur.

Türk Tarafı

Arıburnu bölgesinde Beşinci Ordu'nun sevk ve idaresinde bazı zaaflar olduğunu görüyoruz. Beşinci Ordu'nun Gelibolu Yarımadası'nda bir ihtiyat tümeni (19. Tümen) vardı. Tüm yarımadanın savunması bir tümene, 9. Tümen'e verilmişti. Dolayısıyla en başta yığınakta bir dengesizlik vardı. Mesela 27. Alay Komutanı Yarbay Şefik Bey, Liman Paşa'dan önce de, sonra da Arıburnu bölgesinin savunulmasından sorumlu oldukları için bu konuda çok doğru değerlendirmeler yapmıştır. Liman Paşa'dan sonra ihtiyatların çok geriye alınmış olmasını eleştirir. İhtiyatların geride olması, makineli tüfek bölüğünün ve bataryanın uzak olması Arıburnu'na müdahaleyi geciktirmiştir. 27. Alay birliklerini cepheye sürerken bataryanın Çam Burnu'ndan

gelmesini beklemeden yola çıkmıştır. Cepheye yakın bir konumda olsalardı tabii ki çok daha etkili bir müdahale ve savunma yapabilirlerdi.

Düşmanı ilk karşılayanlar

25 Nisan 1915 günü Arıburnu bölgesine çıkarma yapan Anzak askerlerini ilk karşılayan birlikler, 27. Alay ve daha sonra cepheye yetişerek muharebeye katılan 57. Alay ile 19. Tümen'in diğer alaylarıdır. Karaya ilk çıkan Anzak birliklerine karşı kahramanca mücadele eden, Anzak askerlerini oyalayarak tutan ve geriden gelecek birliklere zaman kazandıran 27. Alay'ın 2. Tabur'una bağlı takımlar şüphesiz bu günün en kahraman askerlerindendir. Yaklaşan düşman kuvvetlerine karşı sayıları az olmasına, ellerinde yeterli topçu desteği, ağır piyade silahı ve makineli tüfek bulunmamasına rağmen yerlerinde kalarak büyük bir direnç göstermişlerdir. 27. Alay Komutanı Şefik Bey bu konuda şöyle der:

> Görülüyor ki ilk 4.000 kişilik çıkarmayı durdurmanın yükü, 4. Bölüğün yalnız 2. ve 3. takımlarını oluşturan en fazla 160 kişinin üzerine yüklenmiştir. Bölüğün bu fedakârane savunması büyük ihtimal saldırganları şaşırtmış olmalıdır ki, Conkbayırı ile buradan Kabatepe'ye inen Topçular Sırtı yüksek hattını güneş doğmazdan evvel tutmaktan ibaret olan başlıca vazifelerini yapmak için süratle ilerlemekten çekinmişlerdir. Ve bunun sonucudur ki çok geriden gelen ihtiyat kuvvetlerimiz bu mühim ve hâkim hattı saldırganlardan önce tutmuşlardır.*

Daha sonra cepheye gelen 27. Alay'ın 1. ve 3. taburları sayıca kendilerinden çok üstün düşmana karşı geniş bir cepheden muharebe ederek düşmanı geri atmayı ve tutmayı

* Şefik Aker, "Çanakkale-Arıburnu Savaşları ve 27. Alay," *99 Sayılı Askeri Mecmua*, Tarih Kısmı, Sayı 40, Askeri Matbaa, 1935, s. 28.

başarmışlardır. 27. Alay'ın sahil gözetiminde bulunan ve düşmana karşı ilk mücadeleyi veren takım askerlerinin çoğu şehit olmuştur. Cepheye gelen 1. ve 3. Tabur askerleri çok zayiat vermelerine rağmen yerlerinde kalarak büyük bir direnç göstermişler ve geriden yetişecek olan 19. Tümen askerlerine zaman kazandırmışlardır. 27. Alay 3. Tabur Komutanı Yüzbaşı Halis Bey 25 Nisan günü vurulmuş olmasına rağmen, son ana kadar cepheyi bırakıp sargı yerine gitmemiştir. Cepheden iyice emin olmadan bırakmak istememiştir. Son ana kadar taburunu yönetmeye devam etmiştir. Askerlerine en son ere kadar direnmelerini ve gerekirse hepsinin orada ölerek mevzilerini terk etmemelerini emretmiştir. 27. Alay Komutanı Şefik Bey de Halis Bey'den "çok kıymetli ve kahraman" olarak bahseder.

25 Nisan sabahı ilk kıyı vuruşmasındaki asteğmenler çok önemlidir. 27. Alay Komutanı Şefik Bey daha sonra yazdığı eserinde 25 Nisan günü kahramanlık gösteren alayına mensup askerlerden bahsetmiştir: Bölük Komutanı Yüzbaşı Faik, ilk vuruşmayı yapan takım komutanları Asteğmen İbradılı İbrahim Hayrettin, Asteğmen Muharrem, Gelibolulu Süleyman Başçavuş, 2. Tabur Komutanı Binbaşı İsmet, 3. Tabur Komutanı Yüzbaşı Halis, Takım Komutanı Teğmen Mucip (Kemalyeri), Asteğmen Medeni, bölük komutanlarından Yüzbaşı Ziya Bey.[12] Bir de subaylar şehit olunca idareyi ele alan tabur hesap memuru Vehbi Efendi vardır. 10. Bölük Komutanı Asteğmen Mithat ile Şefik Bey'in yaveri Üsteğmen Cevdet de (muharebe sırasında yaralanmış ve bir tepeye onun ismi verilmiştir, Şefik Bey'in krokilerinde Cevdettepe diye geçer, bir diğer ismi de Sancaktepe'dir) isimlerini bildiğimiz kahramanlarımızdandır.

25 Nisan günü Arıburnu bölgesinde çıkarma yapan düşman askerine karşı koyan, ilk müdahaleyi yapan sahildeki askerlerden, takım komutanlarından başlayarak daha sonra cepheye gelen 27. Alay 1. ve 3. Tabur askerleri,

komutanları ve ardından cepheye gelen 57. Alay'ın komutanları ve askerleri; hepsi inatla muharebeye devam ederek büyük kahramanlık göstermişlerdir. Tümen düzeyinde günün kahramanı 19. Tümen Komutanı Kurmay Yarbay Mustafa Kemal'dir. Onun kullandığı inisiyatif, tesadüf muharebelerinin akıbetini belirlemiştir.

Sonuç olarak Arıburnu bölgesinin savunulmasındaki en büyük etkenlerden birincisi 27. Alay, ikincisi de 57. Alay'ın zamanında ve doğru şekilde muharebeye girmesidir. Muharebeyi doğru okuyabilmeleri, sevk ve idareyi doğru yapabilmiş olmaları o kritik anlarda çok önemli olmuştur. Ordu ihtiyatı olan 19. Tümen'in muharebeye girişi Arıburnu cephesinin en belirleyici hamlelerinden biridir. Her şey bir araya geldiği zaman değerli olmuştur. Şefik Bey, 165 Rakımlı Tepe'ye geldiğinde çok isabetli bir kararla geniş cephe taarruzu yaptırarak düşmanı kavramış ve Mustafa Kemal de dar cephe taarruzuyla bunu tamamlayarak düşmanı beraberce yarım ay içine sıkıştırmışlardır. Binbaşı İzzettin Bey 25 Nisan gününü anlatırken,

> Arıburnu cephesinde taraflar arası 7-10 metreye kadar yakınlaşmayı Avustralya kıtaları Türk birliklerini geriye atarak değil, Türk birlikleri Avustralya ateş hattını geriye sürerek yaklaşmıştır. Bunda savaşçılarımızın azim ve metaneti ve topoğrafya amil olmuştur. Askerin başındaki subaylarımız burada bir karış toprağı bir vatan timsali gibi görerek, bağrına basarak, kıskanarak muhafaza etme gayretleri, azimleri temin etmiştir*

der. Arıburnu bölgesinde 8,5 ay süren kara muharebeleri boyunca düşman, ufak tefek değişikliklerle aynı yarım ay içinde kalmıştır. Yani burada şartlar aslında ilk günden belirlenmiştir.

* Kurmay Yarbay İzzettin [Org., Çalışlar], "Çanakkale Muharebeleri Hatıralarından 25 Nisan 1915 Günü", *Askeri Mecmua*, 1920, Sayı 10.

İhtiyat tümeni olan 19. Tümen, ikinci derece çıkarma bölgesine yakındı. Fakat 19. Tümen, Anadolu yakasındaki Beşigeler'den, Saros'taki İbrikçe'ye kadar tüm Beşinci Ordu'nun ihtiyatıydı. Böyle bir durumda sabah saat 04.30'da başlayan bir çıkarma için 19. Tümen'in tamamıyla muharebeye dahil olması imkânsız bir şeydi. Çünkü o zaman zarfında hangi koylara çıkarma yapıldığı, nereye ne kadar birlik çıktığı konusunda bir bilgi yoktu. Yavaş yavaş netleşecekti. Dolayısıyla bu bölgeyi savunmakla görevli olan 9. Tümen, ancak sabah saat 06.30'da 19. Tümen komutanından bir tabur göndererek cepheyi takviye etmesini isteyebildi. Mustafa Kemal bu bölgenin önemini bildiği için bir tabur yerine bir alay seferber etti. Ayrıca bir de topçu bataryası ekledi. İlk anlarda bir kişi bile çok önemliydi. Mustafa Kemal birlikleri cepheye alay komutanı veya kurmay başkanıyla göndermek yerine yanına bir öncü birliği alarak bizzat yola çıktı. 19. Tümen'in kendisinden istenen bir tabur yerine bir alayla gelip yetişerek cepheyi takviye etmesi çok kritik bir anda doğru bir müdahale olmuştur.

Arıburnu bölgesindeki çıkarma haberlerinin 9. Tümen'e ulaşmasından sonra Albay Halil Sami Bey'in bağlı olduğu III. Kolordu Komutanlığı'na gönderdiği raporlar ile 27. Alay ve 19. Tümen'le yazışmaları vardır. Yazışmaların zamanlarına baktığımızda Halil Sami Bey'in, Arıburnu'ndaki çıkarmanın önemini ve çapını o andaki verilere göre yeterince takdir edemediğini düşünüyoruz. Albay Halil Sami'nin çıkarmalar hakkında ilk raporu sabah saat 05.17'dedir. O sırada Kakma Dağı eteğinde, Zeytinlik'te bulunan 27. Alay Komutanı Şefik Bey, cepheye gitmek için taburlarını hazır bir halde bekletip birkaç defa sormuş olmasına rağmen emri saat 05.45'te almıştır. 27. Alay'ın cepheden takviye kuvvet istemesi üzerine 9. Tümen komu-

tanı, 19. Tümen'den bir taburun gitmesini istemiştir. Daha sonra Mustafa Kemal de, Şefik Bey de Halil Sami'nin sevk ve idaredeki yetersizliğini eleştirmiştir. Nihayetinde, 19. Tümen'den azami derecede istifade edilememiştir.

19. Tümen Kurmay Başkanı İzzettin Bey bu konuda şöyle diyor:

> 19. Tümen komutanı bizzat kendi kumandasında olmak üzere 57. Alay ile bir dağ bataryasından oluşan bir kuvvet ile Kocaçimen üzerinden Arıburnu'na yetişmeye ve tümenin asıl kuvvetini Bigalı civarında hazır bulundurarak icabında Arıburnu'na, icabında Seddülbahir'e veya kolordudan gelecek emre göre sevk etmeye karar verdi. 57. Alay'ın hareket ettiği saatte bütün 19. Tümen hareket edebilmiş olsa Arıburnu'na geldiğinde düşmana üstün bir kuvvet ile karşı konulabilecekti. Her iki sahilde faaliyet ve nakliye gemilerinin ve donanma gemilerinin fazlalığı her iki noktadaki ihracın ciddiyet ve ehemmiyetini anlatıyordu.*

25 Nisan sabahı çıkarma başladığı zaman yapılacak ilk müdahalede kendinden çok kalabalık bir düşmana karşı belli bir noktadan taarruz etmek çok riskliydi. Düşmanı sağa sola ayırabilir, hâkim sırtlara kaçırabilirdi. O zaman tek bir çare vardı: İyi eğitimli bir komutan, bu düşmanın hepsini kavrayacak şekilde geniş cephe üzerinden tutmaya çalışır. 27. Alay Komutanı Şefik Bey bunu yapmıştır. Ama bunu ne kadar yaparsa yapsın karşısındaki düşman çok güçlüydü ve geriden gelen başka kuvvetleri de vardı. Türk tarafının sağ kanadından yukarı doğru, yani Kılıç Bayırı'ndan Düztepe'ye, oradan da 261 Rakımlı Tepe'ye doğru düşman askeri ilerlemeye başlamıştı. İşte Mustafa Kemal, hâkim sırtlardan gelip yetişerek Conkbayırı'ndan itibaren o dar koridordan düşmanı kavramış oldu. Yani ilk gün, sahildeki taburları

* Kurmay Yarbay İzzettin [Org., Çalışlar], "Çanakkale Muharebeleri Hatıralarından 25 Nisan 1915 Günü", *Askeri Mecmua*, 1920, Sayı 10.

her ne kadar dağılmış olsa da iki buçuk taburluk etkin gücü olduğunu varsayabileceğimiz 27. Alay ile 57. Alay'ın üç taburluk bir kuvvetiyle düşman kavrandı.

Başlarda Türk tarafının beş buçuk taburuna karşı düşman kuvveti en az on iki taburdu. Bir de arkalarında donanma desteği vardı. Yani ilk güne baktığımız zaman, askeri güç olarak büyük bir nispetsizlik vardı. Bu nispetsizlik ilk başta 1'e 6 oranında iken 19. Tümen birlikleri devreye girince bir denge kurulabilmiş, asker sayısı eşitlenmemiş ama akşama kadar 1'e 3 nispetine düşürülebilmiştir.

"Size ölmeyi emrediyorum!"

25 Nisan günü Arıburnu muharebelerini anlatırken açıklık getirmemiz gereken bir konu var. Mustafa Kemal, *Arıburnu Raporu*'nda ve Ruşen Eşref'e verdiği mülakatta 25 Nisan sabahı "kaçan askerler"den bahseder. Bu konu daha sonra farklı yorumlara neden olduğundan bir değerlendirme yapmakta fayda var.

Şimdi bu olayın öncesine bakalım: Bilindiği gibi Balıkçı Damları'nda, 27. Alay 2. Tabur 4. Bölük (27. Alay'ın 8. Bölüğü) 1. Takım'a bağlı mangalar bulunmaktadır. (Ağıldere mıntıkasında bir manga, Balıkçı Damları kuzeyinde ve güneyinde birer manga olup altı manga merkezdedir.) Asteğmen İbradılı İbrahim Hayrettin'in takımı, örtü kuvvetinden sonra karaya çıkan ikinci dalgadaki 2.500 kişilik düşman kuvvetinin Arıburnu kuzeyine yönlendirilenlerle çarpışmaya başlamış ve bunlara yön değiştirtmişlerdir. İşte bu gruptan bir bölük kadarlık düşman kuvveti Balıkçı Damları'ndan yedikleri yoğun ateşle yönlerini değiştirip Çataltepe'nin arkasındaki korunaklı bir tepeciğin arkasına sığındılar. Örtü kuvveti olarak ilk çıkan birliklerden 11. Bölüğün yanına geldiler.

Oradaki asteğmenimiz İbradılı İbrahim Hayrettin Anafartalar'a çekileceğine gayet sağduyulu davranarak

hâkim sırtları tutmak için Conkbayırı'na çıkmaya uğraştı. Çünkü düşman Cesarettepe üzerinden Conkbayırı'nı tutarsa etraflarını çevirmiş olacaktı. Arıburnu çıkarmasının nihai amaçlarından biri olan Kocaçimen'i tutmak için Conkbayırı'na doğru çıkıyor.

Balıkçı Damları'ndan gelen bu birlikler haricinde Kemalyeri'nden taarruz için açılan 27. Alay 3. Tabur 10. Bölük'ten Asteğmen Mithat komutasındaki bir takımın da bu mevkide mevzilenip Kocaçimen Dağı yolunu tutmaya çalışıp çarpışmalara katıldığını, alay komutanının raporundan anlamaktayız. Ayrıca 2. Tabur Komutanı Binbaşı İsmet Bey'in de Kocaçimen Dağı yolunu tıkaması için sabah erkenden 2. Tabur 1. Bölük'ten Asteğmen Mustafa Efendi komutasında bir takım gönderdiğini biliyoruz.* Yani Asteğmen İbradılı İbrahim Hayrettin'in, Asteğmen Mithat'ın ve Asteğmen Mustafa'nın birlikleri Düztepe hattında düşmanla dövüşüyorlardı ve düşmanın Conkbayırı'na gidiş yolunu tutmuşlardı. Bu askerlerin bir kısmı İncebayır ve Uzunsırt üzerindeydi. 25 Nisan günü, 27. Alay'ın 9. Tümen ve 19. Tümen'le olan yazışmalarında düşman askerlerinin Kocaçimentepe'ye doğru ilerlemekte olduğu ve çok az sayıda askerle savunma yapılmaya çalışıldığı belirtilir.[13] Mustafa Kemal Conkbayırı'na geldiğinde, Asteğmen Mithat'ın, Asteğmen Mustafa'nın ve Asteğmen İbradılı İbrahim Hayrettin'in grubu olmak üzere iki buçuk veya üç takım asker 261 Rakımlı Tepe'nin güneyinden itibaren Uzunsırt'a kadar mevzilenmiş halde, düşmanla çarpışıyordu. 25 Nisan sabahı saat 10.00 civarında 57. Alay'ın öncü birliğinin ilk kez muharebeye girmesinden önce Conkbayırı'na ulaşan sırtlarda düşman ilerleyişini yavaşlatanlar, buralarda mevki alan bu birliklerimizdir. Bu askerlerin bir kısmı cephaneleri bitince geri çekilmek-

* Şefik Aker, "Çanakkale-Arıburnu Savaşları ve 27. Alay," *99 Sayılı Askeri Mecmua*, Tarih Kısmı, Sayı 40, Askeri Matbaa, 1935, s. 27-45.

teyken Mustafa Kemal'le karşılaşır. Şefik Aker bu askerler hakkında şöyle der:

> Mustafa Kemal Bey saat onu biraz geçe Conkbayırı ilerisine, mezkûr alayın [57. Alay] öncüsünden evvel gelmişti. Geriye doğru bazı eratımızın çekilmekte olduğunu gördü. Bunların cephanesinin bitmiş ve düşmanın da kendilerine doğru ilerlemekte bulunmuş olduğunu anladı. Bunları durdurdu ve süngülerini taktırdı ve mevzi aldırdı. Bu vaziyeti gören Avustralyalılar da durdu. Bu erat, balıkçı kulübesinden Düztepe civarına çıkmış olan sahil tarassut ve muhafazasına memur 1. Takım eratıdır.*

Savaş bittikten sonra bölgeye gelerek araştırma yapan Avustralya resmi savaş tarihi yazarı Charles Bean, Zeki Bey'den (25 Nisan günü 57. Alay 1. Tabur Komutanı Binbaşı Zeki Bey) askerlerin ilk günkü paniğini dinler. Mustafa Kemal de bu 15 askerle karşılaştığında onları bir panik içinde görmüş olmalıdır. Mustafa Kemal karşıdan panik içinde gelen Türk askerlerini ve peşindeki düşman askerini görüyor, o askerleri yere yatırıp mevzi aldırıyor. Karşısındaki Yüzbaşı Tullock'ın 11. Bölüğünden bu hatta sızmak isteyenler de askerlerin yere yattığını görünce ilerlemeyi durdurup yere yatıyor. Mustafa Kemal, "İşte muharebeyi kazandığımız an bu andır" der.

Mustafa Kemal bu olayı anlatırken kendi rolünü abartan bir tutum içinde değildir. Conkbayırı'na geldiğinde kendinden önce çarpışmaya katılan takımların, bölüklerin, birliklerin nerede ve ne halde olduğunu bilmesine, görmesine imkân yoktur. Bulunduğu yerden bu birlikleri görmesi mümkün değildir. Silah seslerini duymuştur ama çarpışmaları görmemiştir. Günümüzde de muharebe arazisine bu bölgeden gidip baktığınızda o gün askerlerin

* Şefik Aker, "Çanakkale-Arıburnu Savaşları ve 27. Alay," *99 Sayılı Askeri Mecmua*, Tarih Kısmı, Sayı 40, Askeri Matbaa, 1935, s. 59.

çarpıştığı bölgeleri göremiyorsunuz. Mustafa Kemal'in bu konudaki anlatımı 261 Rakımlı Tepe üzerinde gördüğü, çekilen askerlerle ilgilidir.

O gün Mustafa Kemal'in müdahalesi muhakkak ki çok belirleyici oldu. Gerek çekilen askerler, gerekse 261 Rakımlı Tepe eteğinde çarpışan az sayıdaki asker de Mustafa Kemal'e zaman kazandırdı. Mustafa Kemal, Ruşen Eşref'e verdiği mülakatta bu askerlere,

> Kumandanlara şifahen verdiğim emirlere şunu ilâve etmişimdir, "Size ben taarruz emretmiyorum, ölmeyi emrediyorum. Biz ölünceye kadar geçecek zaman zarfında yerimize başka kuvvetler ve kumandanlar kaim olabilir*

dediğini söyler. Yani herkes kendinden sonrasına zaman kazandırıyor. Mustafa Kemal yanındaki öncü bölükle ve çekilen iki manga askerle nasıl geriden gelen birliklere zaman kazandırdıysa 261 Rakımlı Tepe güneyinde çarpışan askerler de Mustafa Kemal'e zaman kazandırmıştı.

Eğerlitepe konusu

Arıburnu cephesinde 25 Nisan günü ile ilgili hâlâ tartışılan bir konu da "Eğerlitepe meselesi"dir. Mustafa Kemal'in *Arıburnu Raporu*'nda ayrıntılı bir şekilde anlattığı, Ruşen Eşref'e verdiği mülakatta bahsettiği, Esat Paşa'nın ve Fahrettin Altay'ın hatıralarında yer verdikleri bir meseledir bu. Bu durumu değerlendirmek için öncelikle Mustafa Kemal'in *Arıburnu Raporu*'nda bu konuyla ilgili kısımları çok dikkatli okumak gerekmektedir.

Konu 25 Nisan 1915 günü öğlen saat 12.00 civarında Süvari Subayı Mehmet Salih'in Mustafa Kemal'e 9.

* Ruşen Eşref, *Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat*, Hamit Matbaası, İstanbul, 1930, s. 13.

Tümen'den bir rapor getirmesiyle başlar. Mustafa Kemal bu raporu şöyle anlatır:

> Bu sırada 9. Tümen komutanından haber getiren bir subay, "düşmanın Kumtepe'ye kuvvet çıkarmaya başladığı ve orada kuvvetimiz bulunmadığı, 19. Tümen tarafından bu cihetin dikkate alınmasını, 9. Tümen komutanının bütün kuvvetleriyle Kirte'ye gittiğini..." bildirdi. Haberi getiren subayla da Kumtepe ve güneyinde bulunan birlik komutanlarına bildirilmek üzere şu emri not ettirdim: "Arıburnu ile Kabatepe arasına çıkan düşman 57. Alay, 27. Alay ve bir dağ bataryası tarafından yapılan taarruz üzerine sahile çekilmektedir. Burada taarruz devam edecektir. Düşmanın Kumtepe, Zığındere ve Kirte mıntıkasında da karaya çıktığı haber alınmıştır. 9. Tümen'in 25. Alay'ı, Kirte'ye hareket etmiştir. Ben, 19. Tümen'i Kayalıtepe'ye yaklaştırarak bizzat oraya gideceğim. Kumtepe (dâhil), Sarıburun (dâhil) arasındaki bütün birlik komutanları benimle Eğerlitepe'de irtibat kursunlar." Daha sonra Kocadere istikametinden gelmekte olan tümenin büyük kısmına katılmak üzere Conkbayırı'ndan Kocadere üzerine hareket ettim. Takriben saat 12.30'da 77. Alay'a, başında Alay Komutanı Saip Bey olduğu hâlde Kocadere köyünün batısından çıkarken rastladım. Kendisine şifahen şu emri verdim: "Düşmanın Kumtepe'ye kuvvet çıkarmakta olduğu bildirildi. Tümen, büyük kısmıyla söz konusu düşman üzerine hareket edecektir. Siz alayınızla Palamutluk istikametinde yürüyünüz. 27. Alay ile bağlantı kurunuz. Ben daha gerideki 72. Alay ile kestirme yoldan Eğerlitepe istikametinde yürüyeceğim. Eğerlitepe üzerinden benimle bağlantı kurunuz."*

Mustafa Kemal yürüyüşe geçtikten sonra saat 13.00 civarında Maltepe'ye doğru yaklaştığı zaman, Esat Paşa ile karşılaşmasını *Arıburnu Raporu*'nda şöyle anlatır:

> Tepeden birtakım seslerin beni çağırmakta olduğunu işittim. Orada III. Kolordu Komutanı Esat Paşa ve kurmayıyla buluştum.

* Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2011, s. 25.

Esat Paşa'ya 9. Tümen komutanından aldığım bilgiyi arz etmekle birlikte, bu konuda kendilerine ne gibi bilgi geldiğini sordum. Esat Paşa, en son 9. Tümen'den almış olduğu aşağıdaki raporu verdi. Okudum. Gördüm ki bu rapor, aynı zamanda bana da aitti. Buna göre düşmanın Kumtepe'ye çıkmış olduğu haberi doğru değildi. Hakikaten Esat Paşa'nın gözlemlerine göre bu haber yanlıştı. Okuduğum rapor şöyleydi:

"III. Kolordu Komutanlığına

19. Tümen Komutanlığına

Düşmanın Seddülbahir ve Tekke Koyu taraflarından çıkarma yapmaya devam etmekle beraber Zığındere tarafından bir alay kuvvet çıkardığı ve Kirte'ye yaklaştığı, şimdi 26. Alay Komutanlığından bildirildi. Sarafim'de bulunan 25. Alay ile tamamen Kirte istikametinde hareket ediyoruz. Elde hiç ihtiyat kalmamıştır. 19. Tümen tarafından bu cephenin gerisine bir alay gönderilmesi rica olunur. Kabatepe ve Kumtepe bölgesindeki kuvvetlerimize, ben Kirte bölgesinde bulundukça 19. Tümen tarafından komuta edilmesi rica olunur.

9. Tümen Komutanı Albay Halil"

Durum bu şekilde ortaya çıktıktan sonra Kolordu Komutanı Esat Paşa, kararımı sordular. Bütün kuvvetle düşmana taarruza devam edeceğimi arz ettim. Kabul ettiler ve derhâl yanından ayrıldım. Bir atlı ile dörtnal 77. Alay Komutanı Saip Bey'e şu haberi gönderdim: "Palamutluk istikametinde hareketten kaçınınız: 27. Alay'ın sol kanadından düşmana taarruz etmek üzere hazırlanınız. Ben 72. Alay ve sahra bataryasını da Kocadere istikametinde yürütüyorum. Ben de şimdi oraya geleceğim. Emir almak üzere beni karşılayınız."*

Çok daha sonraları, Esat Paşa anılarında bu durumu, Mustafa Kemal'in cepheden ricati olarak yorumluyor. Esat Paşa'ya göre bu iki komutan karşılaştıklarında Esat Paşa kendisine gelen yazılı raporu Mustafa Kemal'e göstermiş. Bu raporda Kumtepe'ye çıkarma yok. Esat Paşa, olmayan bir çıkarmaya karşı Mustafa Kemal'in birliklerinin

* Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2011, s. 26.

bir kısmıyla birlikte savaşın sürdüğü bölgeden ayrılıp Eğerlitepe'ye gitmesini eleştirmiş. Bunun üzerine Mustafa Kemal daha önce verdiği emirleri iptal edip tekrar savaş bölgesine dönmüş. Esat Paşa'nın olaylardan çok daha sonra yazdığı anılarında yazdıkları, bu şekilde yorumlanıyor. Esat Paşa'nın anıları yayımlanmadı ama bu satırlar Mustafa Kemal'e önyargılı yaklaşanlara malzeme vermiş oldu. Peki, gerçekte olan neydi? Mustafa Kemal, hakikaten savaşın sürdüğü Arıburnu bölgesinden birlik çekip Eğerlitepe gibi görece sakin bir yere çekilmek mi istedi?

Mustafa Kemal'e gelen raporda 9. Tümen komutanı, düşmanın Zığındere'ye çıktığını, Kirte tarafına kendisinin gittiğini, Kilitbahir Platosu'nda hiç ihtiyat kalmadığını yazıyor ve Mustafa Kemal'in elindeki alaylardan birini orada bulundurmasını istiyor. Çünkü Kilitbahir Platosu önemli. Ancak gönderilen raporun içinde olmamasına rağmen raporu getiren süvari subayının, düşmanın Kumtepe'ye çıktığını söylemesi, işi başka bir boyuta getiriyor. Aslında Kumtepe'ye bir çıkarma yok, Zığındere Ağzı'nın bir kilometre yukarısında bir çıkarma var. Düşman Kumtepe'ye çıktı denilince, Kilitbahir Platosu'nun önemini bilen komutanların gözünde bu büyük bir sorun, çünkü Kumtepe'den Kilitbahir Platosu'na ulaşılabilir. Mustafa Kemal Kumtepe'ye düşman çıkmasını büyük bir tehlike olarak görüyor. Bu çıkarmaya karşı hemen o civardaki hâkim yükseltileri, yani Eğerlitepe ile Kayalıtepe'yi tutması lazım. Süvari subayının şifahen verdiği bilgiye dayanarak hemen bu yönde harekete geçiyor. Bir de zaten Kumtepe'ye çıkarma beklentisi var. Seddülbahir tarafına ve Zığındere bölgesine çıkarma yapan gemilerin, askerleri boşaltıp Kabatepe açığında yığılması o civara bir çıkarma beklentisi oluşturmuştu. Ayrıca 9. Tümen Komutanı Albay Halil Bey kendisinin Seddülbahir'e gittiğine, Kilitbahir Platosu ve civarında ihtiyat birliği kalmadığına dair haber gön-

dererek orada bir alay ihtiyat bulundurmasını istemişti. Dolayısıyla Kumtepe'ye çıkarma yapıldığı bildirilince zaten daha öncesinde var olan bu beklentiyle Halil Bey'in talebi birbirini doğrulamış oluyor ve Mustafa Kemal de bu yeni çıkarmayı durdurmak üzere elindeki savaşa girmemiş birlikleri kullanarak harekete geçiyor.

Mustafa Kemal o sırada zaten bir muharebenin içerisindedir. 27. Alay ve 57. Alay birlikleri tesadüf muharebelerinin içerisindelerdi ve devam ediyorlardı. Düşmanla yakın temasa girmiş olan 57. ve 27. alayları bırakın Eğerlitepe'ye çekmeyi, bizzat kendi komutanlarına verdiği emirle topçu bataryalarının piyadeye desteğiyle Anzakları denize dökmelerini emretmişti. Şimdi ise yeni bir vaziyet alması lazımdı. Bu yeni duruma göre vaziyet alabilmesi için elinde iki alay kalmıştı. Bu alayları da bu hat üzerinde yani Eğerlitepe ve Kayalıtepe üzerinde yerleştirerek çıkarmaya müdahale edecekti. 9. Tümen Komutanı Halil Sami de zaten Mustafa Kemal'den burada bir alay bulundurmasını istemişti. Mustafa Kemal, tümenin muharebeye girmemiş alayları olan 72. ve 77. alaylarını yeni çıkarma bölgesi olarak işaret edilen Kumtepe bölgesinde düşmana karşı taarruza kaldırmayı planlamıştır.

Burada şunu belirtmekte fayda var, şifahen çıkarma yapıldığı bahsedilen Kumtepe, muhtemel bir çıkarma yeridir. Kabatepe'nin kuzey ve güney plajlarının hepsi muhtemel çıkarma yeridir. Bu bölge zaten çıkarma beklenilen bir alandır. Hem Kilitbahir Platosu'na giden yoldadır, hem de o bölgede önemli Kayalıtepe vardır. Kayalıtepe kale gibi bir yer ama muhasara edilmesi çok etkili olabilecek bir yerdir.

Mustafa Kemal, Ruşen Eşref'e verdiği mülakatta Kumtepe'nin öneminden bahseder:

> Kumtepe, Kilitbahir'e en yakın ve pek müessir bir noktadır. Burasını müsamaha etmek bütün maksatları zıyaa uğratabilir.

Binaenaleyh derhal hatırıma gelen şey, Arıburnu'nda muharebeye iştirak eden kuvvetleri taarruza devam ettirmek ve fırka kısmı küllîsiyle bizzat Kumtepe'ye yetişmek oldu. Buna dair icap eden emirler verildi. Fakat bizzat fırka kısmı küllîsine mülâki olmayı tercih ettiğim için hemen hareket ettim.*

Bu bölgede 26. Alay'ın bir tabur kadar bir birliği vardı. Mustafa Kemal muhtemelen, "düşman iki tugayla Arıburnu'na çıktı, iki tugayla da bu bölgeye çıkmış olabilir" diye düşündü. Kumtepe bölgesine çıkarma olursa burada Palamutluk Sırtı önemli, burayı tutmak lazım. Bu sırtlarda muharebe olabilirdi. Mustafa Kemal'in elinde iki alayı var, haklı olarak iki alayını bu tarafa kaydırması lazım. Maltepe'deki 77. Alay'a güneye kaymasını ve Palamut Sırtı'nı tutmasını, 72. Alay'a da bölgeye yaklaşmasını emrediyor. Bunları yaparken de, "Ben hâkim bir yerde, Eğerlitepe'de muharebeyi idare edeceğim, burada dövüşen birlikler benimle Eğerlitepe'de irtibat kursun" diyor. Mustafa Kemal karşı atağını Eğerlitepe'den yapacağını, buradan idare etmek istediğini baştan bildiriyor.

Mustafa Kemal'in o sırada verdiği emirlere bakıyoruz, Arıburnu'nda iki alayla muharebe ettiğini, 27. Alay'a düşmanla muharebeye devam etmelerini, topçuların muharebeyi desteklemelerini ve 57. Alay'a düşmanla muharebeye devam etmeleri emrini vermiş. Hiçbir alaya düşmandan ayrılıp da Eğerlitepe'ye gelin diye bir emir vermemiş. Gelen şifahi bilginin yanlış olduğunu öğrenince tümenin diğer alaylarını da Arıburnu cephesinde kullanma müsaadesi alarak süratle Arıburnu'na intikal etmiş.

Daha evvel Palamutluk Sırtı'na gelmesini emrettiği 77. Alay da zaten Arıburnu bölgesine doğru gelmek üzeredir. Mustafa Kemal şöyle anlatır:

* Ruşen Eşref, *Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat*, Hamit Matbaası, İstanbul, 1930, s. 13.

> Emrimin 77. Alay komutanına ulaştığını, Kocadere'ye gelirken emri götürüp geri dönen atlıdan anladığım gibi, kendisi de Kocadere batısında bizzat beni gördüğü zaman, emrim doğrultusunda alayını durdurduğunu belirtmiştir. Fakat daha sonra anladım ki 77. Alay Komutanı Saip Bey, Palamutluk Sırtı'nın nerede olduğunu bilmiyordu. Saip Bey, Kemalyeri olarak adlandırılmış olan noktanın güneyine doğru uzanan sırtlara Palamutluk Sırtı demekteydi.*

Mustafa Kemal 77. Alay'a Palamutluk Sırtı'na gidin diye emir vermiş ama 77. Alay Palamutluk Sırtı diye Kavaktepe'ye doğru gitmiş. Yanlış gitmiş ama aslında eğrisi doğrusuna gelmiş. 72. Alay da zaten normal cepheye yaklaştırılmış.

Karışıklığa sebep olan bu rapor saat 12.15 sonrasında yazılmış ve 19. Tümen karargâhına gönderilmişti. Mustafa Kemal bu raporu III. Kolordu Komutanı Esat Paşa'nın yanında saat 13.00 sıralarında görmüştür. Daha önce raporu kendisine şifahen ileten subaydan dinlemiştir. Daha sonra Ruşen Eşref'e verdiği mülakatta raporun sözlü olarak iletilmesinde,

> Bakınız bu raporun şifahen tebliğinde bir 'Kumtepe'ye asker çıktı' cümlesinin ilâvesi bütün tetkik kararlarını değiştirebiliyor**

diyecektir. Anladığımız kadarıyla Süvari Subayı Mehmet Salih'in biraz arazi bilgisi eksikliği vardı. Mustafa Kemal'i de şifahen yanıltmıştır. Mehmet Salih'in başka raporlarında da arazi yanlışlıklarını görüyoruz. Mesela başka bir olayda "Mustafa Kemal'i ve dağ bataryasını Kocaçimen'de gördüm" diye rapor yazar ama aslında orası Conkbayırı'dır. Mustafa Kemal aynı olayı, "Süvari Subayı Mehmet Salih Conkbayırı'nda yanıma geldi" diye anlatır.

* Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2011, s. 26.

** Ruşen Eşref, *Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat*, Hamit Matbaası, İstanbul, 1930, s. 14.

Esat Paşa daha sonra hatıratında Eğerlitepe konusunu farklı bir şekilde yorumlayarak ve sübjektif bir şekilde anlatmıştır. Araştırmacıların bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde aynı olayı çarpıtarak anlatımları da Esat Paşa'nın hatıratına dayandırılmaktadır. Dikkate alınmalıdır ki 1862 doğumlu Esat Paşa hatıratını 1940'lı yıllarda, yani seksenli yaşlarındayken ve olayın üzerinden otuz yıla yakın bir süre geçtikten sonra tekrar kaleme almış. (Daha önce yazdığı hatıratın asetatları silinmiş, sonradan bunların üzerine tekrar yazmış.) Mustafa Kemal *Arıburnu Muharebeleri Raporu*'nu ise 1917 yılında kaleme almıştır. Ruşen Eşref'e verdiği mülakat Mart 1918 tarihindedir. Yani Esat Paşa hatıratını tekrar kaleme aldığı o yıllarda yanlış hatırlamış veya taraflı bir anlatım yapmış olabilir diye düşünüyoruz.

Özellikle Esat Paşa'nın hatıratını dayanak olarak göstererek, bazı çevreler bu olayı çok başka taraflara çekip, eleştirdiler. Bunu "19. Tümen'in ricati" olarak değerlendirenler var. Oysa Eğerlitepe bölgesine gönderilmesi düşünülen 19. Tümen'in tamamı değil, muharebeye giren 57. Alay'ın dışındaki 72. ve 77. alaylardı. Doğru bir şekilde incelendiğinde bu tür yorumların mantıksızlığı görülüyor. Mustafa Kemal Arıburnu'ndan ayrılırken topçu kumandanlarına "İki piyade alayının hücumunu bütün gücünüzle destekleyin" diyor, "topları geri çekin" demiyor. Şefik Bey'e verdiği emirde, "Düşmanı denize doğru sürün, denize dökün" diyor. Hüseyin Avni Bey'e de "Düşmanı denize sürdük, iyice denize dökün" diye emir veriyor. Diğer bir emrinde "Bundan sonraki taarruzlarımı Eğerlitepe'den idare edeceğim, bütün yazışmaları Eğerlitepe'ye gönderin" diyor. Mustafa Kemal'in Eğerlitepe'ye çekilmek istediği gibi yorumlar yersizdir. Mustafa Kemal bu taarruz emirlerini vermese belki Eğerlitepe'ye çekileceği yorumu yapılabilirdi ama bu emirleri vererek yeni bir muharebe durumu planladığını görüyoruz. Ayrıca Mustafa Kemal muharebe

durumuna göre Eğerlitepe'ye de çekilebilirdi. Eğerlitepe geride ve her yere hâkim yüksek bir tepedir. Sahilde başarısızlık olduğu takdirde Eğerlitepe'ye çekilmek yanlış bir hareket olmazdı.

Eğerlitepe olayında, muharebe sırasında, kritik bir anda, heyecan içerisinde gelen bir süvari subayının şifahen ilettiği emirden ziyade, raporun aslını alıp okuyarak hareket etmek lazımdı. Fakat Mustafa Kemal'in o kritik zamanlarda buna imkânı yoktu. Büyük ihtimal raporun aslı Bigalı'daki karargâha gitmiş, süvari subayı sadece bilgilendirme amaçlı şifahen bilgi vermiş olabilir. Mustafa Kemal raporun aslını daha sonra Esat Paşa'nın yanında görüp okumuş ve hemen hatasını anlayıp tutumunu değiştirmiştir.

Nihayetinde Eğerlitepe meselesi 25 Nisan günkü öğlen saatlerinde yaşanan ve birkaç saat içinde çözülen bir krizdir ve bir sorun yaratmamıştır. Birçok 25 Nisan anlatımında geçmez bile. Ama mesela 77. Alay ve bir kısım 72. Alay askerlerinin dağılması o kritik 25 Nisan günü cephe için sorun olmuştur.

77. Alay ve dağılan askerler

25 Nisan günü Arıburnu cephesinde en çok tartışılan konulardan biri de ilk gün muharebeye giren alaylar hakkındadır. Bazı yazarlar diğer alayların 57. Alay gibi görev yapmadığını yazar ama bunlar sadece yorumdur. 72. Alay ilk gün görevini yerine getirmiş bir alaydır. 72. Alay'ın bir kısmının ve 77. Alay'ın askerlerinin çoğunluğunun Arap olması ve muharebe içerisinde dağılmaları bazı Çanakkale muharebeleri araştırmacıları tarafından çok tartışılan ve özellikle taraflı anlatılan bir konudur. Bu konuya açıklık getirmemiz gerekiyor.

19. Tümen'in alayları olan 58. ve 59. alaylar alınarak yerine VI. Kolordu'nun 24. Tümen'inden 72. Alay ve 26. Tümen'inden 77. Alay verilmiştir. Bu iki alay İstanbul'dan

gemilerle Kilya'ya gelmişlerdir. 24. Tümen İşkodra tümenidir ve Balkan Harbi'nden sonra alaylar yer değiştirmiştir. Urfa ve Adana'da eğitim görmüş olan tecrübeli birliklerdir. Seferberlik ilan edilince VI. Kolordu bünyesinde İstanbul'a gelmişler. Dolayısıyla bu alaylar yeni kurulan bir birlik değil, savaş görmüş askerlerdir. 57. Alay ise, daha önce çok iyi eğitilmiş 7. Tümen'den ve depo alaylarından alınan bölüklerle kurulmuş, alayın eğitim, talim ve terbiyesi tamamlanmıştır. 72. ve 77. alaylar 19. Tümen'e verildiği zaman Mustafa Kemal bu iki alayı, yabancı bir tümenden geldikleri ve 57. Alay gibi eğitilmedikleri için istememiş. Asıl kendi alayları olan 58. ve 59. alayları geri istediğinde ise aldığı cevap "eğitimleri artırılsın" olmuştur.

25 Nisan sabahı 19. Tümen Komutanı Mustafa Kemal kendisine en yakın mevkide olan 57. Alay'ı alarak cepheye geldiği zaman tümenin diğer alayları olan 72. ve 77. alayları geride bırakmıştı. Öğlen saatlerinde Kurmay Başkanı İzzettin Bey'den tümenin bütün kuvvetinin Kocadere üzerinden cepheye doğru hareket etmesi emrini verdi. 77. Alay cepheye doğru hareket ederken 27. Alay Komutanı Şefik Bey, 77. Alay komutanına süvari ile haber göndererek yardım istedi. O güne ilişkin anlatımlarda bu hep es geçilir. Şefik Bey, 25 Nisan günü 77. Alay'a,

> Sol cenahımız düşmanın sağ cenahını geri çekilmeye mecbur etmiştir. Bu muvaffakiyeti tamamlamak için kuvvete ihtiyacımız vardır. İleri yürüyünüz. Bir taburunuz gönderdiğim süvarinin göstereceği istikamete ilerlesin. Sol cenahımızı takviye etsin,*

emrini göndermiştir. 77. Alay cepheye gelirken askerler bombardımana açık bir alanda yürütülmüş ve makineli tüfek atışlarıyla karşılaşarak dağılmışlardır. Bu durum,

* Şefik Aker, "Çanakkale-Arıburnu Savaşları ve 27. Alay," *99 Sayılı Askeri Mecmua*, Tarih Kısmı, Sayı 40, Askeri Matbaa, 1935, s. 69.

muharebe içerisindeki 27. Alay'ı da zor durumda bırakmıştır. 19. Tümen Komutanı Mustafa Kemal, düşman ihraca devam ettiğinden gece taarruzları yapılmasına karar vermişti. 77. Alay gece taarruzlarında da cepheyi zor duruma sokmuş, Kanlısırt'ı boşaltarak geri çekilmiştir. Tümen Komutanı Mustafa Kemal sabaha karşı Kocadere'de 77. Alay'ın 1. Tabur Komutanı Binbaşı Hacı Mehmet Emin Bey'den durumu öğrenerek müdahale edebilmiştir.

Mustafa Kemal *Arıburnu Raporu*'nda şöyle anlatır:

> 26 Nisan sabahı gün doğarken Kocadere telefon merkezinin tesis edildiği eve henüz girmiştim. Yanımda Kurmay Başkanı da bulunuyordu. 77. Alay'ın 1. Tabur Komutanı Binbaşı Mehmet Emin yanıma geldi. Şu açıklamada bulundu "Efendim! Huzurunuza çıkmaktan utanıyorum. Maalesef alayımız çil yavrusu gibi dağılarak muharebe meydanından firar etmiş ve bir ucu Maltepe'ye kadar gitmiştir. Alay komutanını bulamadım. Sizin Kocadere'ye gelmekte olduğunuzu haber aldığımdan bilgi vermek için buraya koşup geldim."
>
> Mehmet Emin'e (Hacı Emin, İtalya Muharebesi'nde Deme Kuvvetleri komutanı olduğum bir sene zarfında refakatimde bir kol komutanıydı) şu şekilde emir verdim:
>
> "Hacı Emin! Bu manzara benim için ve senin için ilk defa görülmüş değildir. Hatırlayınız ki Derne'de İtalyanlarla yaptığımız birçok muharebede cephemizin bazı kısımlarındaki Araplar bugün gördüğünüz gibi kaçmışlardır. Fakat bu kaçışlar, bizim sonuçta başarılı olmamızı engellememiştir. Müsterih olunuz, diğer kuvvetlerimiz sağlam bir şekilde düşman karşısında durmaktadırlar. Şimdi bize düşen, bu kaçanlara lanet etmek değil; onları tekrar toplayıp muharebeye sevk etmektir. Bunun için derhâl tabancanızı çıkarınız. Bütün maiyetinizde ve irtibatta bulunduğunuz subaylara aynı yetkiyi verdiğimi bildiriniz. Kaçanları vurunuz ve kuvvetlerinizi Kocadere'nin batısındaki derede toplayınız. Şimdi emrimde bulunan süvarileri de bu işte görevlendireceğim. Ben de bizzat sizin yanınıza geleceğim."
>
> Hacı Emin gitti. Ben 57. Alay ve 27. Alay hakkında bilgi aldıktan ve onlara yerlerinde durmalarını, iaşe vs. dair gerekli tebligatta bulun-

duktan sonra 72. Alay Komutanlığına; "Topçunun koruması için sağ kanatta bir bölük bırakarak cephenin merkezinin gerisine ve 27. Alayın arkasına gelip bekleme durumuna geçiniz. Hareketinizi Kocadere'ye bildiriniz. Ben, 27. Alayın yanına gidiyorum." emrini verdim.

III. Kolordu Komutanlığına durumu bildiren raporu* yazdıktan sonra Kocadere'den hareket ettim. Önce 77. Alayın durup toplanmasını emrettiğim mahale uğradım. Hacı Emin ve arkadaşları emrim doğrultusunda çalışıyorlardı. O esnada, 77. Alay Komutanı Saip Bey yanıma geldi. Alayındaki askerlerin geceden firar ettiğini bildirdi. Fakat bu firarın asıl sebebinin, kendisinin kuruntuları ve zayıf kalpli bir iki subayın getirdiği haberler üzerine genel olarak taburların "daha geride uygun bir mevziye çekilmeleri" gibi belirsiz, anlamsız ve uygulaması mümkün olmayan bir emir vermiş olmasından kaynaklandığını söylemedi. Bütün suçu askere yükledi. Kendisine askerini toplamasını, bu konuda gerekli faaliyetlerde bulunulmasını emrettim. Ben de bir süre orada kaldım. Gerçekten asker toplandı, tertip ve tanzimle uğraşıldı.**

19. Tümen Kurmay Başkanı İzzettin Bey daha sonra *Askeri Mecmua*'da bu konuda ayrıntılı bir anlatım yapar.

77. Alay neden bu akıbete uğramıştı? 25 Nisan 1915 günü öğlenden sonra Kavaktepe doğusundaki Kavakdere'ye gelen 77. Alay, 27. Alay'ın sol yanını teşkil ederek taarruza geçmesi emrini almıştı. Alay, birinci ve ikinci taburuyla (3. Tabur'u Turşun'dan çevrilerek Anafartalar mıntıkasını savunmaya memur edilmişti) taarruza akşam geç vakit başlamış ve gece taarruzları yapmıştı. O karışık ve

* "III. Kolordu Komutanlığına
1. Gece, cephe ve sol kanattan yapılan hücumlarda başarılı olunamadı. Düşman takviye kuvvetler aldı. Sol kanatta 77. Alay kendiliğinden çekildi. İhtiyatı, 77. Alay 1. Tabur ve 2. Taburu merkeze alıyorum.
2. Durum memnuniyet verici değildir. Çekilen askeri, Kocadere batı sırtlarında durdurmaya çalışıyorum.
3. Ben 27. Alayın yanına gidiyorum."
(Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2011, s. 28.)

** Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2011, s. 28.

fundalıklı arazide gece taarruzları güç ve zordu. İngilizler daha gündüzden yerleştikleri Şehitler Tepesi, Yeşiltarla mevzilerinde yılmadan vuruşmakta ve alayın taarruzlarına karşı koymaya çalışmaktaydılar. Bu mıntıkada 77. Alay askerleri süngü hücumları da yapmışlardı. Fakat gece sevk ve idarenin zorluğu, düşmanın verdirdiği zayiat askerin daha fazla ilerlemesine engel oluyordu. 77. Alay komutanı bu muharebeyi sevk ve idare edecek bir vaziyette bulunmuyordu. Taburlarıyla irtibatı iyi değildi. Taburlar, daha doğrusu bölükler kendiliklerinden ne yapıyorlarsa o oluyordu. Tabur komutanları, alay komutanından takviye talep etmişler, fakat verilmemiş. Düşman ateşi pek tesirli, bilhassa projektörlerle ateş edebilen gemilerin yan ve arka ateşleri askeri dehşete düşürmüş ve bu halde durmak imkânı olmadığı hakkında Alay Komutanlığına verilen raporlar üzerine o da geri çekilmeyi tavsiye etmişti. İşte geceleyin kızışmış olan bir muharebeyi keserek geri çekilmek alayın dağılmasına ve dolayısıyla elden çıkmasına neden olmuştu. İlerlemek mümkün olmadığı anda, bulunulan hatta kalınması ve tahkimat yapılması gerekiyordu. Yan ve gerilerini denize veren alayın sol yanını, daha sağa ilerleterek gemilerin projektörler yardımıyla icra ettikleri ateşlerin tesiri yok edilebilirdi. Alay komutanının ve tabur komutanlarının vereceği karar böyle olmalıydı. Denize çok fazla yaklaşmak, yan ve gerilerini deniz ateşlerine maruz bırakmak hatası bu akıbeti doğurmuştu. 77. Alay uzun bir cephe almayıp, dar bir cephe ile ve derin tertibatla 27. Alay'ın doğrudan doğruya sol yanını takviye suretiyle işe girişseydi, düşmanı Şehitler Tepesi'nden sökmek bile mümkün olabilecekti. Böyle bir halde düşmanın Arıburnu'na asker ihracı tehdit altında kalırdı. 77. Alay'ın düştüğü akıbet cephedeki faaliyet ve tesirimizi haylice azaltmış, cephede bulunan 57. Alay, 27. Alay ve 72. Alay mevcutları fazlasıyla azalmış, buna karşı düşmanın asker ihracı faaliyeti ve ufak tefek karşı taarruzları canlanmıştı. Atıma binerek süratle cepheye gittim. Tümen komutanını 77. Alay perakendelerini toplanmakta olduğu bir halde buldum ve kendilerine durumu bildirdim. Geceye kadar şiddetli tedbirler ve tam bir faaliyet sayesinde 77. Alay toplatılarak maneviyatları yükseltilmeye çalışılmaktaydı.*

* Kurmay Yarbay İzzettin [Org., Çalışlar], "Çanakkale Muharebeleri - 26, 27 Nisan ve 1 Mayıs 1915 Arıburnu Muharebeleri", *Askeri Mecmua*, Sayı 11, 1920.

Nihayetinde, 77. Alay cepheye gelirken, hücum ettiği Albayrak Sırtı ve Süngü Bayırı'na öğleden sonra saat 15.30'da gündüz gözüyle, tüm donanmaya açık kanatlarda hücuma kalktığı için çok zayiat vermiştir. Belki donanmaya bu kadar açık olmayan pozisyonlarda bu alayı hücuma geçirmiş olsalardı bu kadar zayiat vermeyeceklerdi. Albayrak Sırtı'nda alay düşmana kendini gösterdi ve hedef oldu. Ama ona rağmen Albayrak Sırtı'na geldiler. Hangi alay donanma ateşine açık böyle bir alanda, Süngü Bayırı'nda kalırsa aynı paniği yaşardı. Askerler çok hırpalanmış ve sonra da dağılmışlar. Burada alaydan ziyade sevk ve idarede, askerin kendisinde değil de komutanı Saip Bey'de bir zaaf görüyoruz. Mustafa Kemal de 77. Alay Komutanı Saip Bey'i anlatırken "Saip Bey'in kendiliğinden hiçbir önlem almadığını, kendine güvenmediğini ve soğukkanlı olmadığı"nı anlatır. Aslında 72. ve 77. alayların eğitim açısından diğer alaylardan farkı yoktu. 77. Alay'da Arap askerler ile Yezidi inancı mensubu askerler var, önce bunların diğer askerler gibi olmadığı görülmüş. Ama sonra disipline edildiklerinde hepsi görevlerini yapmışlar. Mesela 77. Alay Mayıs ayında Kabatepe çıkarmasında düşmana karşı muharebe etmiştir. Sonrasında Çanakkale muharebelerinin sonuna kadar da devam etmiştir. Fakat 25 Nisan günü, o kritik zamanlarda 77. Alay askerlerinin dağılmış olması cepheyi müşkül bir vaziyette bıraktı. 25 Nisan gecesi Kanlısırt, 77. Alay askerlerinin komutanları ile birlikte geri çekilmeleri sebebiyle boşaltıldı.

Şefik Bey, 77. Alay eratının dağılmış olmasından ileri gelen bu vaziyet ve münakaşayı şöyle anlatır:

> Yüzbaşı İbrahim Efendi bizi aratmış bulduramamış ve bunun üzerine Saip Bey'in mezkûr emir ve tavsiyesiyle Kanlısırt'ın ilerisindeki zayıf kuvvetimizi Kanlısırt'ın gerisine çekmeğe karar vermiş. Tan yeri ağarmağa başlamadan evvel mezkûr kuvvetimizi geriye

çektirmiş. Bu hareketi alessabah Yüzbaşı İbrahim Efendi'den haber aldığımız zaman Kanlısırt'taki bölüklerimiz Edime Sırtı cenubuna ve Fundalıklı Sırt'ın Karayörük Deresi'ne hâkim kenarlarına çekilmiş ve Kanlısırt'ın şark kenarında emniyet kademelerini terk etmiş bulunuyordular. 77. Alay Komutanı Saip Bey düşmanın Kanlısırt cenubundan Karayörük deresine sarkmasına mani kalmadığından bu ihtimale karşı yanındaki küçük kuvvetle mezkûr derenin şark kenarındaki sırtı tutmağa karar vermiş. Yüzbaşı İbrahim Efendi ise askerimiz Kanlısırt'ta olduğundan burada alınacak bu tedbirin, askerimizi temin edemeyeceğini söylemiş. Alay komutanı "burada en yüksek rütbeli kim ise komutan odur. Sen de askerini geriye bu sırtlara çek, emniyete al" demiş.*

25 Nisan gecesi Kanlısırt'ı zapt eden 1. Tabur Komutanı Malatyalı İbrahim Bey, 77. Alay komutanı ile bu konuyu tartıştı. Tüm gün kan dökerek tuttukları bu mevkiden ayrılmak istemedi. Fakat Saip Bey oradan çekilmeye karar verince o da Kanlısırt'ı boşaltıp Karayörük Deresi'ne çekildi. Sadece Kanlısırt değil, yukarıdaki birliklerimiz de Edirne Sırtı'na kadar çekilmek zorunda kaldılar. Merkez ve sol kanatlar Fundalık Sırtı'na çekildiler. Bir tek Halis Bey Edirne Sırtı'ndan ileri bir koltuk yapmasıyla kaldı. 26 Nisan sabahı, 25 Nisan sabahı kazanılan bütün hatlar boşaltılmış oldu.

En buhranlı gün

Mustafa Kemal, "Çanakkale'deki en zor günüm 26 Nisan'dı" der. Mustafa Kemal o sırada tümen komutanı olarak Arıburnu cephesinde en kıdemli komutandır. 25 Nisan gece 24.00 sıralarında Şefik Bey'le durum muhakemesi yapmak için Kemalyeri'ne doğru ilerlerken bir jandarma erinin yanlış yol göstermesi neticesinde Avustralya hat-

* Şefik Aker, "Çanakkale-Arıburnu Savaşları ve 27. Alay," 99 *Sayılı Askeri Mecmua*, Tarih Kısmı, Sayı 40, Askeri Matbaa, 1935, s. 72.

larına yakın düştüler. 25 Nisan gecesi karanlık sebebiyle muharebenin durumunu görememesi ve müşkülatlı arazide yollarını kaybetmeleri kısa bir süre boyunca alaylarla olan irtibatının kesilmesine sebep olmuştur. 26 Nisan sabahı Kocadere'ye vardıklarında 77. Alay 1. Tabur komutanından cephedeki durumun vahimliğini öğrenmiştir. 25 Nisan gecesi ve 26 Nisan sabahı olanları Mustafa Kemal *Arıburnu Raporu*'nda ve Ruşen Eşref'e verdiği mülakatta anlatır. O anlarda yanında olan Kurmay Başkanı İzzettin Bey de 26 Nisan'dan bahseder. Mustafa Kemal *Arıburnu Raporu*'nda şöyle anlatır:

> Arıburnu Muharebeleri'nde bizim en buhranlı ve en zor durumda kaldığımız gün, 26 Nisan günüdür. 25 Nisan akşamı, gece olması nedeniyle muharebe doğal olarak kesintiye uğramış, düşman yeniden asker çıkarmaya başlamıştır. Gece karanlığı nedeniyle muharebe durumunu göremiyordum ve alay komutanları da tam bilgi veremiyorlardı. Bundan dolayı Conkbayırı'nda iki taburuyla henüz ihtiyatta bulunan 72. Alay komutanını, bana gelecek haber ve raporları almak ve bana hızla ulaştırmak üzere yerimde bırakarak kurmayım, yaverim ve emir subayımla birlikte 57. Alay'ın ateş hattına kadar gittim. Gördüğüm duruma göre alaya, ilerlemiş olduğu Yükseksırt ve Korku Deresi'nin membasındaki yamaçlar hattında durmasını ve önlemler almasını emrettim. Esir alınmış bir yüzbaşı, bir teğmen ve bir astsubayı orada yanıma getirdiler. Yaptığım kısa sorguda bu kişiler, Arıburnu'na beş tugayın tahsis edildiğini, bugün üç tugay kuvvetin karaya çıktığını, onun düşüncesine göre ikisinin tamamen mahvedildiğini ve kayıklarla firar ettiğini, karşımızda ancak daha bir tugay işe yarar asker kaldığını ... ifade etmişlerdir. Daha sonra geriye, bataryanın yanına geldim. Henüz 27. Alay ve 77. Alay'dan ve sahra bataryasından hiçbir haber yoktu. Sabaha kadar ne olursa olsun hiçbir tehlike ihtimali görmediğim gibi, söz konusu alayların vaziyetini öğrenmeyi, yarın alacağım tedbirler için gerekli görüyordum. Bu nedenle bizzat bu alayların komutanlarını bulmak üzere, yine 72. Alay komutanını yerimde bırakıp daha önce 27. Alay komutanıyla beraber görev yapan ve yolları da gayet

iyi bildiğini iddia eden bir atlı jandarmanın rehberliğiyle yola çıktım. Gerek 27. Alay'ın cephesinde ve gerek bu alayın solunda muharebe ettiği bildirilen 77. Alay'ın cephesinde birkaç noktada düşman piyade ateşlerine maruz kalıncaya kadar incelemede bulunmuşsam da maalesef bu alay komutanlarına katılmak mümkün olamamış ve sabah yaklaştığından telefon merkezi olan Kocadere köyüne gelmeye mecbur kalmıştım. 26 Nisan sabahı gün doğarken Kocadere telefon merkezinin tesis edildiği eve henüz girmiştim. Yanımda kurmay başkanı da bulunuyordu. 77. Alay 1. Tabur Komutanı Binbaşı Mehmet Emin yanıma geldi ve açıklamada bulundu.*

19. Tümen Kurmay Başkanı İzzettin Bey, 26 Nisan yazısında bu durumu şöyle anlatır:

Gecenin karanlığından dolayı irtibatı kaybettik. Tekrar buluncaya kadar birçok zorluk ve zaman geçirdik. 27. Alay cephesine Suyatağı'ndan Kemalyeri'ne giden sırtların zirvelerini takip ederek gitmeğe karar verdik. Suyatağı'na geldiğimizde 27. Alay'dan tümene rapor getiren bir emir atlısına tesadüf eyledik. Emir atlısı bizi kısa ve emin bir yoldan getireceğini söyledi, memnun olduk. Emir atlısını önümüze katarak emniyetle yürümeğe başladık ve Uzundere'nin içine daldık. Bir müddet gittikten sonra bir ateşe maruz kaldık. Kurşunlar içimize düşmeğe başladı. Fena bir istikamet takip ettiğimizi ve Avustralyalılar içinde gitmekte olduğumuzu anladık. Emir atlısı hatasını anlayarak yolu şaşırdığını itiraf etti. Karanlıkta yön tayin etmek zor oluyordu. Tayin edilse dahi arazide kesik ve dereler o kadar çoktu ki belirli bir istikamete doğru emniyetle yürümek mümkün olamıyordu. Buradan yine Suyatağı-Kemalyeri hattının zirvesini bulmak üzere geriye gittik. Kılavuzluk yapan emir atlısına artık ehemmiyet vermiyoruz. Maalesef elimizde yarımadanın bir haritası da yoktu. 1/200.000 ölçüsündeki harita üzerinden belli başlı yollar haricinde istikamet tayini de mümkün değildi. Biz Çanakkale muharebelerine haritasız başladık. Yarımadanın muntazam 1/50 ve 1/25 bin ölçüsündeki ha-

* Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2011 s. 27.

ritaları bir iki ay sonra gelecekti. Haritanın izah edemediği bir arazide, yollar haricinde, hele geceleyin gayet iyi kılavuzsuz yürünürse bizim uğradığımız neticeye uğranılırdı. Bir aralık oldukça yoğun bir fundalık içine düştüğümüz sırada gece yarısı olmuştu. Yağmur da yağmaya başladı. Artık istediğimiz yere gidemeyeceğimizi anladık. Bu çetin arazi üzerinde yürüyüp yorulmaktan ve ihtimal yine arzu etmediğimiz bir istikamette olmaktansa bulunduğumuz yerde kalıp sabah olmasını beklememiz gerektiğini Komutana arz ettim. "Durmak iyi değildir, yürümek ve mesafe almak faydalıdır" dedi. Bu da doğru idi. En çok bizi fikren meşgul eden taraf ise saatlerce birlikler ile irtibatımızın zayi olması idi. Artık 27. Alay cephesine gitmekten vazgeçerek cephenin gerisinde belli başlı bir nokta olan Kocadere köyünü bulmayı uygun gördük. Fakat daima karanlık içinde Kocadere'yi de bulmak mümkün olamıyordu. Aşağı yukarı köyün istikametini tayin ederek o tarafa doğru yürüdük önümüze ne gibi mani çıktı ise fundalık, kayalık, hendek, dere, su, hepsine göğüs gererek ilerledik. Bulunduğumuz sırtları bırakıp Örenardı Deresi'ne, buradan Kocadere köyünün kuzeyindeki sırtlara geçmişiz. Şafak da sökmeğe başlamıştı. İşte bizi düştüğümüz kuyudan kurtaran bu ışıkla ebedi hayatımızda bulunduğumuz mevkiyi anladık. Hakikaten Kocadere'ye yaklaşılmıştı. Gayet yorgun bitap perişan bir halde köye geldik. Gündüz de olmuş. Eğer mevsim ilkbahar olmayıp ta geceler uzun olsaydı perişan halimiz kim bilir ne derecelere kadar varacaktı. Açlığı yalnız sigara ile yatıştırıyorduk. 26 Nisan sabahı geceleyin çekilen eziyet ve sıkıntıların verdiği durum içinde, Kocadere'ye geldiğimiz zaman, burada mevcut ve henüz cephe ile irtibat tesis etmemiş olan bir telefon merkeziyle ancak geri ile muhabere etmek imkânı olduğu görüldü. Cepheden muharebe vaziyeti hakkında henüz bir rapor gelmemişti. Yorgunluğun verdiği sersemliği bertaraf etmek ve biraz durumumuzu iyiye getirebilmek için yüzümüzü, başımızı yıkamakla yetindik. Uyku ve istirahat için ne zaman ne de imkân vardı. Cephenin vaziyeti ve durumunda emniyet söz konusu olmadıkça istirahat arzusu bir an akıllara bile gelmediği gibi, tümen komutanının da iş anlayışının tamamen zıttı idi.*

* Kurmay Yarbay İzzettin [Org., Çalışlar], "Çanakkale Muharebeleri - 26, 27 Nisan ve 1 Mayıs 1915 Arıburnu Muharebeleri", *Askeri Mecmua*, 1920, sayı 11.

Mustafa Kemal'in, gece vakti alayları ile olan irtibatının kesilmesi cepheyi sevk ve idarede sıkıntılı saatler yaşanmasına neden olmuştur. 26 Nisan günü birlikler orta sırtlarda, Kanlısırt ve Kırmızısırt'ın çok gerisindeydi. Bir ihtimal Kemalyeri'ne geri çekilme imkânı vardı ama Kemalyeri'ne çekildikten sonra düşman birinci ve ikinci sırtlarda olur ise Kemalyeri'nde barınma imkânı da kalmazdı. O zaman bu orta sırtlardan itibaren tekrar Kanlısırt-Kırmızısırt-Merkeztepe hattını elde tutmak lazımdı. O sırada cepheye yeni alayların gelmesi bekleniyordu. Mustafa Kemal, gelen alaylar ile hemen karşı taarruza geçerek bu hattı tekrar ele geçirmeyi düşündü. Nihayetinde 25 Nisan öğleden sonra alınan hat, 27'sinde tekrar muharebe edilerek alınmış oldu.

57. Alay yürüyüş yolu

25 Nisan sabahı Mustafa Kemal tümenin 57. Alay'ını alarak cepheye yetişmişti. Savaştan sonraki yıllarda 57. Alay'ın hangi yol güzergâhını izleyerek cepheye geldiği, askeri tarih araştırmacıları tarafından araştırıldı, yazıldı. Özellikle Mustafa Kemal'in raporları, Kurmay Başkanı İzzettin Bey'in anlatımları, 57. Alay ceridesi, askeri tarihçilerin röportaj ve değerlendirmeleri, alayın cepheye intikal ettiği yol güzergâhı konusunda ayrıntılı bilgiler vermektedir.

Bu kitabın yazarlarından biri [Ş.A.] olarak 1965 yılından beri Çanakkale savaş alanını çalışırım. Savaşa katılmış (27. ve 57. Alay'a mensup) gazilerimizle 1960'lı ve 1970'li yıllarda görüşme imkânı buldum ve alayın intikal yolunu kendilerinden dinledim. 27. Alay'ın Asteğmen Muharrem'in takımına mensup olan ve vurularak cephe gerisindeki hastaneye giderken 57. Alay'ın cepheye doğru yürüyüşünü gören Bigalı köyünden bir gazimizle sohbet etme imkânım oldu. Arazi üzerinde o günü ayrıntısı ile anlatmasını istedim, yaralanıp Kocadere'ye sargı yerine

taşınırken bir ara yolun kenarına çekilip bekletildiklerini, 57. Alay'a ait bir taburun (Zeki Bey komutasındaki 1. Tabur olmalı) yanlarından bir hışımla Çaylar Vadisi'nden Kurtgözü'ne, oradan Örenardı'na inerek Mazı Çukuru'na doğru gittiklerini anlattı.

57. Alay'ın cepheye intikal ettiği yol konusunda yıllardır yaptığımız araştırmalarımızın neticesini askeri ve resmi kurumlar ile paylaştık. 57. Alay'ın yolu yürüyüş güzergâhı olarak açıldı. Çeşitli dergi ve yayın organlarında 57. Alay'ın yolunu anlatan yazılar yazdık. Bazı araştırmacılar kendilerince haklı olarak Atase 5. Cilt 2. Kitap'taki 18 no.lu kroki

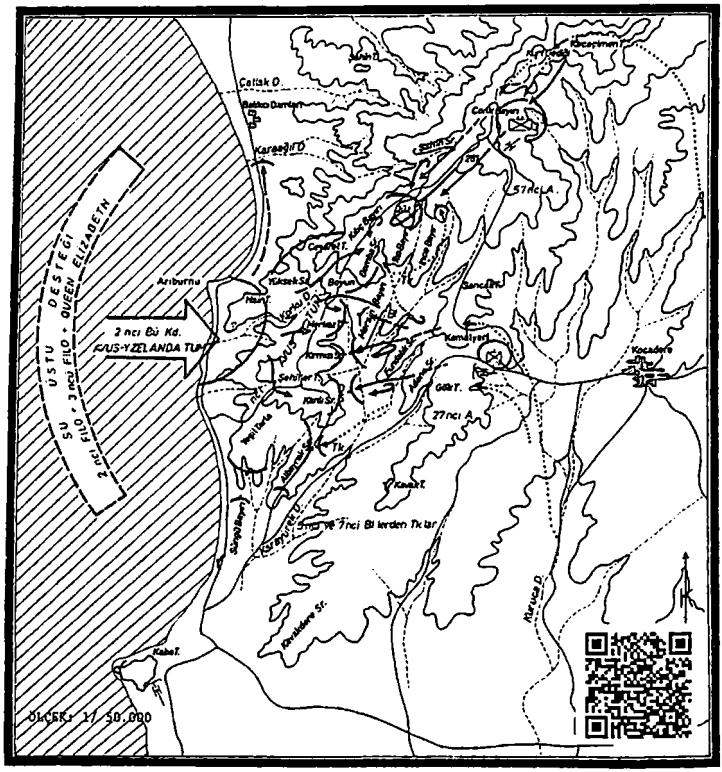

Kroki 12: 27. ve 57. Alayların 25 Nisan Öğleden Önceki Taarruzları Haritası, *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi* V. Cilt II. Kitap, 18 no.lu krokide 57. Piyade Alayı'nın Kocaçimentepe üzerinden Kurt Gediği'nden geçerek Conkbayırı'na ulaştığı görülmektedir.

ve bazı resmi ceride ve hatıratlara dayanarak bu anlatımlarımıza itiraz ettiler. Sonrasında bu konuda çok anlamsız bir polemik başladı. Mustafa Kemal'in cepheye tam olarak hangi saatte geldiği, 57. Alay'ın Kocaçimentepe'ye mi yoksa Conkbayırı'na mı geldiği tartışılmaya başlandı. Bu tartışmalar, Osmanlıca belgelerin çeviri hatalarından, anlatım sırasında değişen veya yanlış anlatılan durumlardan, tepe ve rakım isimlendirmelerinin yanlış söylenmesinden veya yanlış yorumlanmasından kaynaklanmaktadır.

Öncelikle Osmanlıca metinlerin çeviri hataları sebebiyle bu güzergâh yanlış yorumlanmıştır. Doğrusunu görmek için 57. Alay ceridesi, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, İzzettin Çalışlar'ın yazıları gibi belgelerin aslını görmek gerekmektedir. Osmanlıca metinlerde ve çeviri eserlerde görülen Conkbayırı, Kocaçimen, Çementepe, Kocaçimen Dağı, Kocaçimen Silsilesi gibi isimlendirmelerin yorumlanabilmesi için arazi bilgisine vakıf olmak gerekmektedir. Bugün Conkbayırı ve Kocaçimen veya Kocaçimentepe olarak bildiğimiz yerler, savaş sırasında farklı isimlendirilmiştir. Kocaçimen Dağı, o dönemde Düztepe-261 Rakımlı Tepe-Conkbayırı-Besimtepeler-Kocaçimentepe silsilesinin oluşturduğu hâkim sırtlara verilen addır. Şefik Aker anlatımında şöyle der:

> Kocaçimen Dağı dediğim dağ, Kuzey Arıburnu'ndan itibaren Yükseksırt, Kılıç Bayırı, Düztepe, Conkbayırı ve Çimentepe noktalarını üzerinde taşıyan yekpare zemin kabartısına o zaman bizim ve köylü ahalinin verdiği isimdir.*

Muharebe ile ilgili metinleri okurken özellikle yer konusunda farklı kaynakları çaprazlama yöntemiyle teyit etmek gerekmektedir. Raporlarda veya metinlerde saat farkı veya yer bilgisi farklı olabilmektedir, bu yüzden

* Şefik Aker, "Çanakkale-Arıburnu Savaşları ve 27. Alay," *99 Sayılı Askeri Mecmua*, Tarih Kısmı, Sayı 40, Askeri Matbaa, 1935, s. 41.

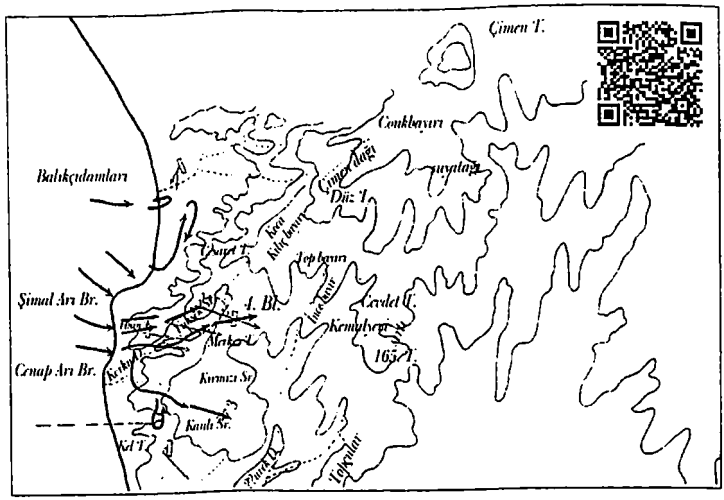

Kroki 13: Şefik Aker'in anlatımında bahsettiği "Kocaçimen Dağı" kendisinin hazırlamış olduğu krokide belirtilmiştir. ("Çanakkale-Arıburnu Savaşları ve 27. Alay," *99 Sayılı Askeri Mecmua*, Tarih Kısmı, Sayı 40, Askeri Matbaa, 1935.)

kontrolün sağlanması gerekmektedir. Örnek vermek gerekirse, süvari keşif kolundan Üsteğmen Salih raporunda saat 10.30'da Kocaçimentepe'ye geldiğini söylerken, aynı karşılaşmayı Mustafa Kemal, "saat 10.30'da Üsteğmen Salih Conkbayırı'nda yanıma geldi" diye anlatır. Üsteğmen Salih Kocaçimen'de dağ bataryasını gördüğünden bahseder, oysa dağ bataryası Suyatağı'na çıkarılmıştır. Üsteğmen Salih aslında Conkbayırı'na gelmiştir, ama anlatımda Kocaçimentepe diye geçer. Bu anlatımı Kocaçimentepe olarak yorumlamak yanlış olur.

Aynı şekilde Mustafa Kemal de *Arıburnu Raporu*'nda, "Alayı bizzat yürüyüşe geçirerek Kocaçimentepe'ye tevcih ettim" diyorsa da, burada kastedilen 305 rakımlı Kocaçimentepe (zirve) olmayıp Conkbayırı-Besimtepeler-Kocaçimentepe hattıdır. Ayrıca burada kastedilen alay değil, kendi maiyeti ve uç bölüğüyle birlikte Kocaçimentepe'ye gelmesidir.

Mustafa Kemal, Ruşen Eşref'e verdiği mülakatta 57. Alay'ın cepheye intikalini şöyle anlatır:

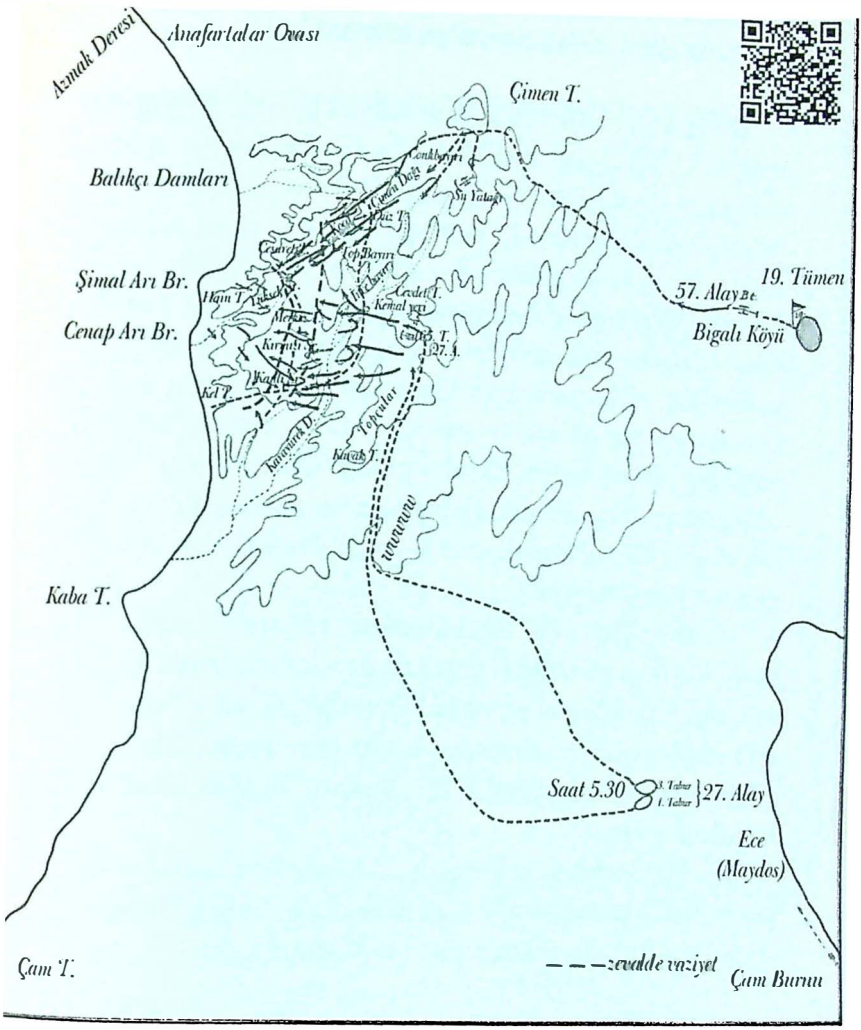

Kroki 14: 25 Nisan sabahı 57. Alay'ın cepheye intikali. (Kurmay Binbaşı Kadri Perk, *Askeri Mecmua*, "Çanakkale Seferi", 1940, 2. Cilt, Kroki 10.)

Takip ettiğimiz dereden bizi Kocaçimen'e isal edecek muayyen bir yol olmadıktan başka Kocaçimen'e varmak için atlamaya mecbur olduğumuz saha da pek ziyade fundalık, sa'bülmürur, kayalıklı derelerle mali idi. Bir yol bulup kıt'ayı sevke delâlet etmesi için topçu taburu kumandanını tavzif ettim. Bu zat kayboldu. Ondan sonra batarya

kumandanını memur ettim. Bu da başını alıp Kocaçimentepe'ye kadar gitmiş, delâletinden istifade edilemedi.*

Daha sonra Mustafa Kemal onunla birlikte olan uç bölüğü ile Çaylar-Matikdere'den sola, Telefondere'ye saparak Kocadere mevkisi tabir edilen 204 Rakımlı Tepe üzerinden Abdal Bayırı sağından Çimentepe'ye çıkmış, keşif ve gözetleme yapmış ve denizdeki gemilerden ve zırhlılardan başka bir şey görmediğini belirtmiştir. Mustafa Kemal alay ve batarya komutanlarına Abdal Geçidi'nden Conkbayırı'na gideceğini, daha sonra kendisini takip etmelerini istedi. Conkbayırı'na giderken yanında yaveri, emir subayı ve baştabip ile oralarda tekrar bulduğu batarya komutanı olduğunu söyler. Bahsettiği batarya komutanı, daha önce alıp başını Kocaçimentepe'ye giden ve delaletinden istifade edilemeyen subaydır.

Mustafa Kemal'in Besimtepeler hattı eteklerinden geçerek keşif ve gözetleme yapmak istemesi doğaldır. Ve bu mıntıka Conkbayırı'na uzak bir bölge olamaz. Nitekim 261 Rakımlı Tepe'nin kuzey ucuna saat 10.00 sularında gelebilmiştir. Daha sonra da 261 Rakımlı Tepe'de askerlerle karşılaşacaktır.

57. Alay'ın harp ceridesinde 25 Nisan 1915 sabahı alayın intikalini anlatan 57. Alay Komutanı Binbaşı Hüseyin Avni Bey yürüyüş planını şöyle tarif etmektedir:

> Önde tümen komutanı, maiyetindeki subaylar ve bir piyade bölüğünden oluşan müfreze, buna (uç) da denilmektedir, daha sonra piştar tabir edilen 2. Tabur, dağ bataryası, arkasında 1. Tabur ve onun arkasında 3. Tabur yürümektedir. Uç tabir edilen müfreze ve başındaki Yarbay Mustafa Kemal saat 10.00 sularında Kocaçimentepe'ye ulaşıp süratle müfrezeden ayrılarak Conkbayırı'na gelmişler ve buradaki 27. Alay'dan cephanesi kalmamış perakende

* Ruşen Eşref, *Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat*, Hamit Matbaası, İstanbul, 1930, s. 8.

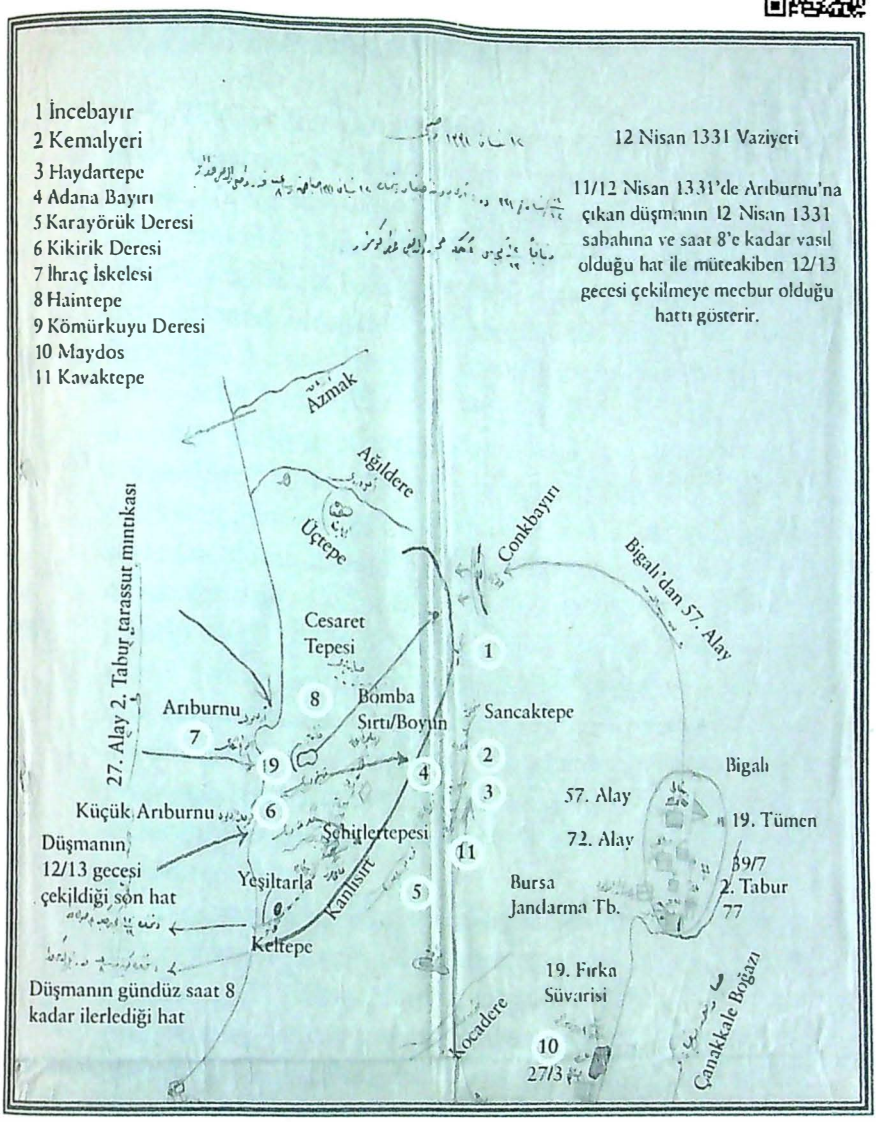

Kroki 15: 57. Alay'ın ceridesinde yer alan, alayın 25 Nisan günü cepheye intikali ve muharebeye girişini gösterir kroki. Alayın cepheye intikal yeri Conkbayırı olarak işaretlenmiştir.
(*Bir Kahramanlık Abidesi 57. Piyade Alayı Şehitler Alayı*, T.C. Milli Savunma Bakanlığı Ankara, 2003, s. 258.)

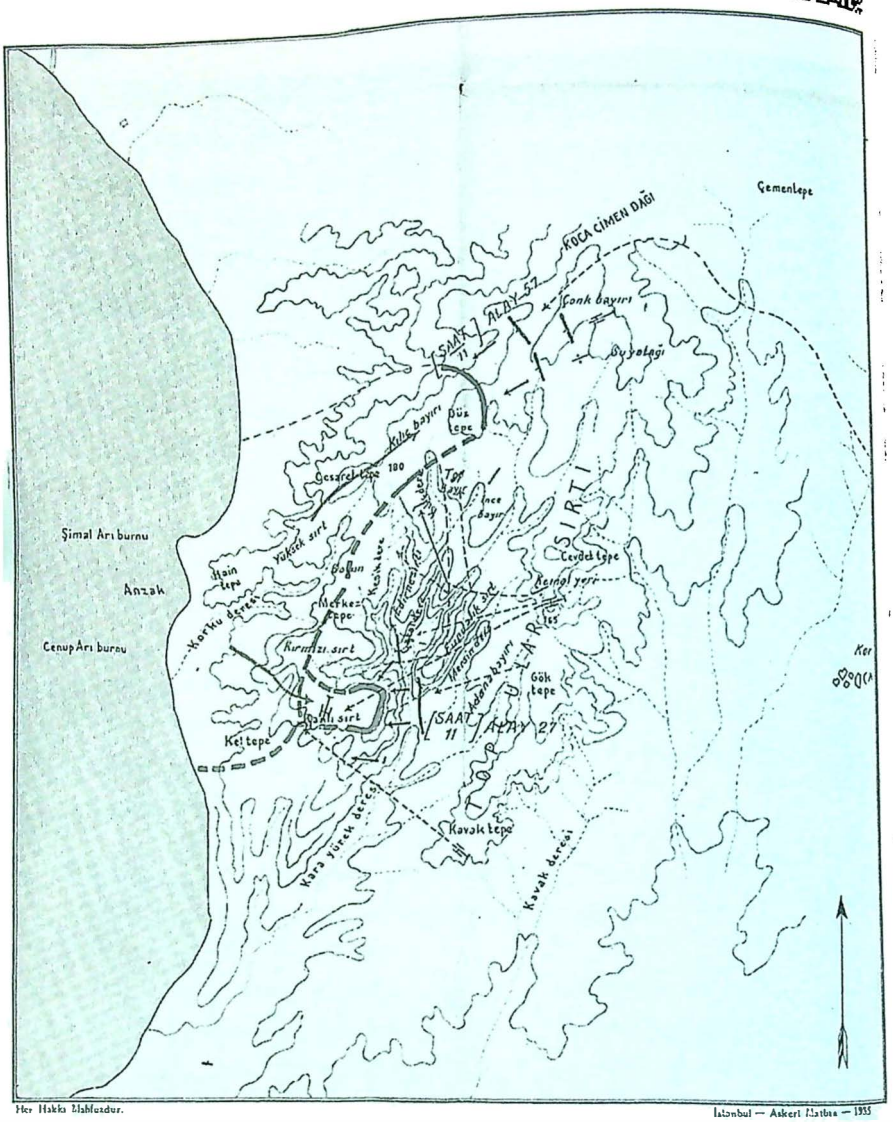

Kroki 16: Şefik Aker 57. Alay'ın cepheye intikalini gösterir krokisinde 57. Alay'ı Kocaçimen Dağı blokuna intikal ettirirken, Kocaçimentepe'nin takriben 800 metre güneyinden geçilmiş ve oradan Kocaçimen Dağı'na ulaştırmıştır. (Arıburnu, 25 Nisan 915, saat 11'den itibaren muharebe vaziyeti (Alay 27, Alay 57), "Çanakkale-Arıburnu Savaşları ve 27. Alay," *99 Sayılı Askeri Mecmua*, Tarih Kısmı, Sayı 40, Askeri Matbaa, 1935.)

bir müfrezeye süngü taktırarak mevzi aldırmışlar, düşmanın ilerlemesini durdurmuşlardır. 57. Piyade Alay Komutanı Binbaşı Hüseyin Avni Bey, bu sırada alayın kolbaşısı Kördere mansabına gelmiş idi. Alaya düşmana taarruz emri verildi.*

9. Tümen'den Yarbay Şefik Bey'e sabah saat 08.25'te gelen raporda "19. Tümen'den 57. Alay'la, bir cebel bataryası, tümen komutanıyla sağ yanınıza hareket etmiştir" denilmektedir. Buradaki sağ yanın Conkbayırı bölgesi olması, kuşkusuz Kocaçimentepe civarı olmasından çok daha mantıklı olmaktadır. Mevcudu 2.500 kişi ve yürüyüş derinliği 1,5 kilometre olan bir birliğin Kocaçimentepe'ye gelen daha kuzeydeki yaklaşma yollarında, açık sırtlar üzerinde yürümesini tercih etmek; onları en az 200 metre yüksekliğe tırmandırdıktan sonra (bu süreler içinde de Arıburnu gerisine yoğun olarak yöneltilmiş donanma ateşine açık olarak tutarak) Kocaçimentepe zirvesi güneyinde mola verdirip, akabinde acilen tekrar Mazı Çukuru'na indirip saat 10.00 civarında Conkbayırı-Suyatağı hattında 261 Rakımlı Tepe üzerinden taarruza geçirmek çok zaman alacak bir manevra olup, arazi engebeleri ve aradaki mesafeler bilinen taarruz saatinde (10.00-10.20) taarruza imkân vermeyecektir. Saat 12.00'den önce, bu güzergâhları izleyerek taarruz bölgesine gelmek çok zor görünmektedir.

Avustralyalı tarihçi ve savaş muhabiri C.E.W. Bean 1919 yılında savaş alanlarında çalışma yaptığı sırada kendisine, 25 Nisan çıkarma günü 57. Alay 1. Tabur komutanı olan (savaş sırasında yüzbaşı) Zeki Bey yardımcı olmuştur. Bean'e o sabahı, 9. Tümen'in istediği gibi sadece bir taburun değil, bir alayın cepheye sürüldüğünü ve alayın bizzat Mustafa Kemal'in önderliğinde Kocaçimentepe'nin güneyinden Conkbayırı'na doğru yola çıktığını anlatır:

* Sermet Atacanlı, "57. Alay Muharebe Raporu," *Arıburnu'nun İlk Müdafaası*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2015, s. 89.

Emir gelince alay toplandı. Mustafa Kemal bizzat geldi. Alaya ve 1. Topçu bataryasına İngilizlere müdahale etmesi için hazır olmasını emretti. Şöyle dedi: 'Eğer bu düşman kuvveti Kocaçimentepe'ye yönelmişse Arıburnu'na yapılan gösteriş çıkarması olamaz. Bu gerçek bir çıkarma, esas kuvvetlerle yapılan çıkarma.' İşte bu gerekçeyle 9. Tümen'in istediği tek bir taburu değil, bütün alayı cepheye sürdü. Böylelikle alay bizzat Mustafa Kemal'in önderliğinde Kocaçimentepe'nin güneyine, Conkbayırı'na doğru yola çıktı.*

Bu hedefe giderken üçüncü sırtlar dediğimiz Topçular Sırtı-Kemalyeri-Sancaktepe-Suyatağı hattı kuzeyindeki derin vadilerden, Örenardı, Mazı Çukuru, Kördere Vadisi'nden geçtiğini belirtir.

Bölgedeki topografyaya bakıldığı zaman Kocaçimentepe'den bir alayın taarruza geçmesi pek de mantıklı değildir. Arada 20-25 dakikalık bir yürüme mesafesi var. Bu yürüyüş mesafesi taarruz için fazla bir mesafedir. Zaten sonraki subay anlatımlarını, bölük ve tabur komutanlarının anlatımlarını, röportajları değerlendirdiğimizde böyle olmadığını görüyoruz. Savaşa katılan askerlerin Şevki Yazman'a verdikleri mülakatlarda, 57. Alay askerlerinin hücum emri ile süngülerini takıp yukarı tırmanırken ön sıralardaki askerlerin hatt-ı balada gözden kaybolduğunu anlatırlar. Mehmet Şevki Yazman'ın kitabında 57. Alay'dan ilk taarruza geçen askerlerle yaptığı mülakatlar yer alıyor. 57. Alay 3. Tabur 9. Bölük'ten Asteğmen Hüsnü taarruzu şöyle anlatır:

Öndeki iki tabur hatt-ı balaya vasıl olduğu vakit biz henüz aşağılarda idik. Yukarıda tüfek sesleri başlar başlamaz iki taburun birer yelpaze gibi sağa ve sola açıldığını gördük. Mamafih sağa ve sola doğru birer yelpaze şeklinde taburların açılmasıyla gözden kaybolmaları da bir oldu. Süngüleri güneşte bir parladı ve söndü. Biz bütün

* (C.E.W. Bean, *Gallipoli Mission*, Australian War Memorial, 1948, s. 132-133.)

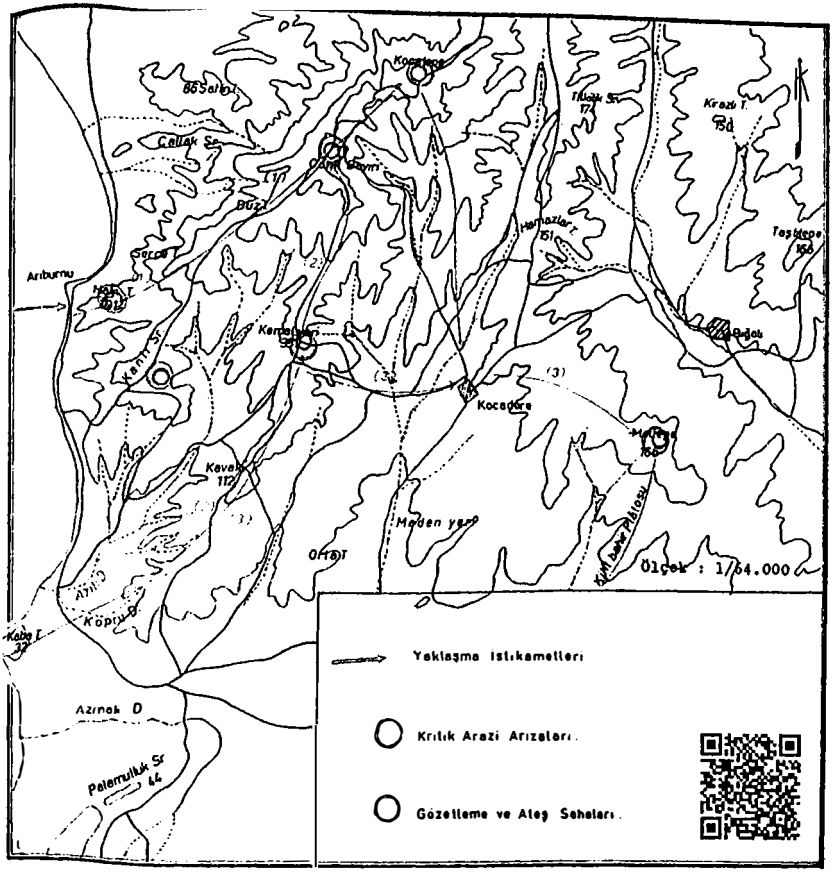

Kroki 17: Kritik arazi ve yaklaşma istikametlerinin çizildiği bu krokide kullanılabilir en seri ve kestirme yolun (57. Piyade Alayı için) Kurtgözü mevkisinden geçen güzergâh olduğu açıkça görülmektedir. (Genelkurmay Harp Dairesi Başkanlığı, Yaklaşma İstikametleri, Kritik Arazi Arızaları, Gözetleme ve Ateş Sahaları Haritası, *Stratejik ve Taktik Sonuçlar Serisi* No. 4, Ankara, 1976, Kroki 1.)

gayreti bacaklara vererek adeta koşarcasına tepeye tırmanıyoruz. Koştuk koştuk tepeye ulaştık.

57. Alay askerleri Kocaçimentepe'den Conkbayırı'na gelmiş olsalardı, önlerindeki birliklerin gözden kaybolmaması gerekirdi. Hâkim bir tepeden aşağıya doğru hücum yapmış olsalardı, öndekileri daha iyi görmeleri gerekirdi.*

* Teğmen Mehmet Şevki Yazman, *Bir Subayın Kaleminden "Türk Çanakkale": Cephaneniz Yoksa Süngünüz Var*, yay. haz: Tuncay Yılmazer, Yeditepe Yayınevi, 2008, s. 162.

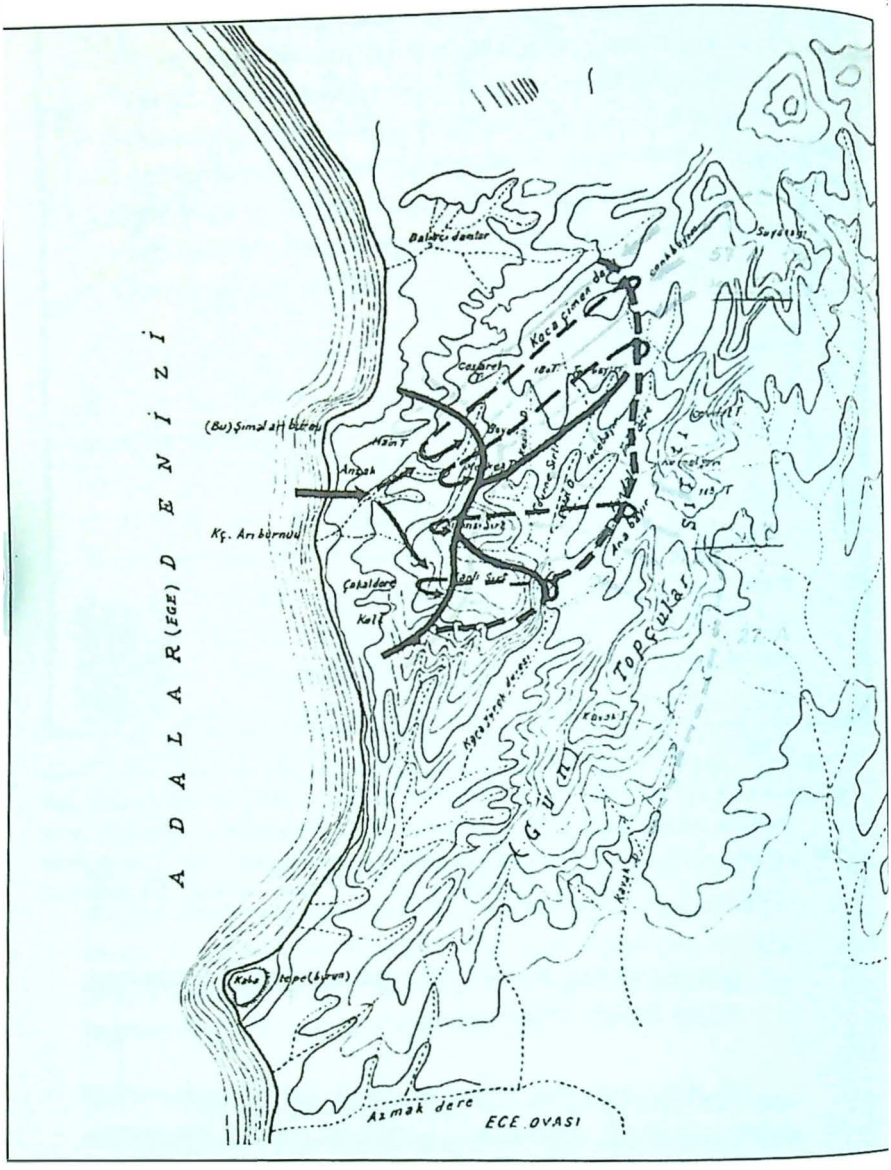

Kroki 18: Çanakkale Çıkarmalarında Kabatepe'deki Türk Karşı Taarruzu Haritası, Kur. Bnb. İlyas Demirsoy, *Çeşitli Savaşlardaki Sahil Çıkarmaları (Amfibi Harekât Örnekleri)*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2006, Kroki 14.

Bigalı köyünden Kocadere veya Conkbayırı-Kocaçimentepe silsilesine ulaşmak için mevcut yol çok açık ve net olarak Genelkurmay Harp Dairesi Başkanlığı Yayınları Stratejik ve Taktik Sonuçlar Serisi numara 4 broşürünün 24. sayfasındaki 1 numaralı krokisinde gösterilmiştir. Başlangıçta Yarbay Mustafa Kemal ve uç tabir edilen müfrezesi 57. Alay'ın önünde ilerlemekteyse de komutan ve maiyeti atlı olup, bir an evvel bölgenin en hâkim yükseltisi Kocaçimen Dağı'nın zirvesine, o zamanki ismiyle Çementepe'ye ulaşmak için Matikdere'ye inmişler, o dönem "Telefondere" tabir edilen 204 rakımlı Kocadere Tepesi tarafına yönelmişler ve oradan Kocaçimen silsilesinin Çementepe zirve güneyine gelmişler. Burada komutan ve maiyeti (yakınındaki topçu subayları, sağlık subayı, karargâhtan bazı subaylar, emir zabiti ve yaverler) kendilerini takip eden müfrezeye (takribi bir bölük asker, 240 kişi) mola verdirirken yaya olarak Abdal Geçidi'nden önce Besimtepeler hattının denizden görünmeyecek yamaçlarından Conkbayırı'na intikal etmişlerdir. 57. Alay'ın güzergâhı Matikdere'de uçtan ayrılmıştır. Yarbay Mustafa Kemal ve uç tabir edilen müfrezesinin gittikleri yolu, 57. Alay'ın yoluyla karıştırmamak gerekir.

Sonuç olarak mühim olan şudur: Mustafa Kemal ve 57. Alay Conkbayırı'na zamanında yetişmiştir. Düşman tarafından 27. Alay birlikleri çevrilmek üzere iken, önce getirdiği uç bölüğü ile ve daha sonra Kördere mansabından gelen 57. Alay'la orada gerekli müdahaleyi yapmıştır. Üstelik kendisinden bir tabur istenmesine rağmen takdirini kullanarak bir alayla, emir gelmesini beklemeden ve bataryasını alarak, kendisi de birliklerinin başına geçerek yola çıkmıştır.

Mustafa Kemal'in ve 57. Alay'ın müdahalesi, kritik zamanda kritik bir müdahale olmuştur.

Kumkale Çıkarması ve Muharebeleri

Kumkale'ye yapılan amfibi harekât, oyalama çıkarması veya sınırlandırılmış çıkarma olarak nitelendirilir. Kumkale harekâtında, boğazın hemen başlangıcında, Kumburnu ile sahile paralel Menderes Nehri boyunca iki mil uzunluğunda, 500 yarda genişliğinde bir bölgenin işgal edilmesi amaçlanmıştı. Harekât, Kumkale ve civarında bulunan topçu gücünün Seddülbahir'deki 29. İngiliz Tümeni'nin çıkarma mıntıkalarına tehdit oluşturmasını önlemek, bu bölgenin temizlenmesi, ayrıca bu yakada bulunan Türk birliklerinin tespit edilerek Anadolu yakasında oyalanıp yarımadaya geçişlerini geciktirmek amaçlarını taşıyordu.

Kumkale'ye çıkarılan Fransız birliklerinin kumandası, Tugay Komutanı Albay Ruef emrine verilmişti. Karaya çıkarılan birlikler ise Yarbay Nogues komutasındaki 6. Mürettep Sömürge Alayı, bir istihkâm bölüğü, sahra sıhhiye takımı, muhabere müfrezesi ve 75 mm.lik bir sahra bataryası idi.

Kumkale harekâtı için görevlendirilen Amiral Ceprat komutasındaki 6. Filo, 24 Nisan gecesi saat 22.00'de Mondros Limanı'ndan hareket ederek 25 Nisan günü güneş doğmadan saat 03.00 sıralarında ufukta belirdi. Kumkale çıkarma kuvvetlerini beş nakliye gemisi taşıyordu. Filo saat 04.30'da Kumkale önlerine gelip saat 05.15 sularında Kumkale ve Yenişehir köylerine bombardımana başladı. Saat 08.30'a kadar süren bombardımandan sonra Amiral Ceprat askerlerin gemilerden çıkarılması emrini verdi. Filikalara bindirilen askerler kuvvetli akıntı nedeniyle saat 10.00'a doğru sahile varabildiler.

Bölgedeki Türk savunması, XV. Kolordu Komutanı Weber Paşa komutasındaydı. Savunma stratejisi olarak tümenler geride toplu halde duruyor, sahiller zayıf gözetleme birliklerince tutuluyordu. Sahile çıkan Fransız askerlerini 31. Alay'ın 2. Tabur'unun 6. Bölüğü karşıladı.

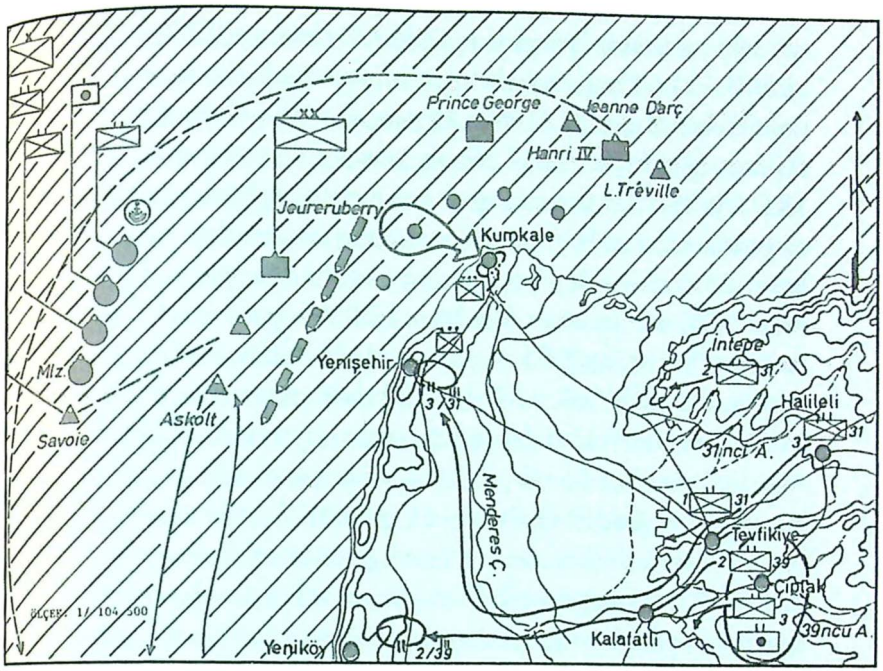

Kroki 19: 25 Nisan sabahı Fransız tugayının çıkarma harekâtı, 3. Tümen'in alarma geçişi ve ilk müdahaleler. (*Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V. Cilt, II. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1978, Kroki 7.)

Kumkale'deki tarihi kale harabesi ve Kumkale köyü arasında muharebeye giren askerler yaklaşık iki saat Fransız askerlerine karşı direndiler. 6. Bölüğü, öğlene doğru 31. Alay 3. Tabur'dan iki takım asker destekledi. Saat 17.30'a kadar takviyeli Fransız alayının tamamı (çıkarma için ayrılan 3.000 kişi), topçusu ve diğer bağlı birlikleri ile çıkarma tamamlanmış, askerler sahile çıkmıştı.

Fransız birliklerine karşı, 31. Alay'ın 1. ve 3. taburları ve Yeniköy'deki 39. Alay (üç tabur olarak) Menderes Nehri batısında toplandılar. Yeniköy'e de iki piyade ve bir topçu taburu (39. ve 31. Alay'dan) gönderildi. Böylelikle Menderes Nehri ile kıyı arasında beş piyade taburu ve bir topçu taburu toplanmış oldu. Bu birliklerin komutası 39. Alay Komutanı Yarbay Hüseyin Nurettin'e verildi. Savunma

hattı köy mezarlığına çekilmişti. 39. Alay komutanı da güneydeki mevzilerini parça parça takviye etmekteydi. Fransız birlikleri 11.15'te Kumkale köyüne girdi. Kolordu Komutanı Weber Paşa, 3. Tümen Komutanı Albay Nicolai'yi cepheye gönderdi. Albay Nicolai'nin emri ile akşam saat 18.00'de 39. Alay taarruza geçti ve köy içinde göğüs göğüse çarpışmalar başladı. Orhaniye sırtlarının kuzeyindeki sazlık hattında kurulan kıyıbaşı, Fransız muharebe grubunun varabildiği son aşama oldu. Saat 19.00'da gece taarruzu başladı. İleri atılan Türk birlikleri kıyıda bulunan Fransız askerleri üzerine taarruz ettiler. Buradaki çıkarma kuvvetleri, taarruz eden birliklerimizden sayıca çok kuvvetliydi. Ağır makineli tüfeklerin yan ateşleri ve mevzideki piyade kuvvetleriyle şiddetli karşı koyulması neticesinde taarruz başarılı olamadı. Kumkale mezarlığındaki ve merkezdeki birlikler savunma cephesini çökerterek köye girdiler. Kumkale sokaklarında muharebe yapıldı. 39. Alay bütün ihtiyatlarıyla köye girmişti. Köy içerisinde harekâtın sevk ve idare imkânı kalmamıştı. Harekât durduruldu. Kumkale bölgesinde Türk kuvvetleri üç ayrı gece taarruzu yaptılar fakat başarılı olamadılar. Saat 24.00'e doğru durmuş olan Kumkale gece taarruzu, 31. Alay'ın 1. Tabur'unun katılmasıyla saat 03.00'te yeniden başlatıldı. Kumkale köyünün güneyinde Fransız siperlerine hücum ettiler ve köy sokaklarında muharebeye giriştiler. Fakat sonuç alınamadı ve taarruz 04.00'e doğru durduruldu. Bunun üzerine 39. Alay komutanı, genel bir taarruz daha hazırlayıp hücum boruları eşliğinde köye girerek sokaklarda çok kanlı bir boğuşma başlattı. Sabah saat 05.00'te çıkarma birlikleri Kumkale ve Orhaniye sırtları arasındaki kumluk üzerinden bir karşı taarruz yaptı ise de buradaki bir takımımızın müdahalesiyle söndürüldü. Saat 05.00'ten sonra Kumkale bölgesinde üçüncü bir taarruz yapılarak muharebe saat 07.00'ye kadar devam etti. Günün ağarmasıyla Fransız

filosu kıyı şeridini bombardıman etmeye başladı. Saat 07.00'den sonra muharebede bir duraklama oldu. Her iki taraf askerleri de mevzilerine yerleşerek siper muharebesine devam ettiler. Kumkale'ye çıkan Fransızlarla muharebeler 26 Nisan gecesine kadar sürdü. Fransızlar 26 Nisan'ı 27 Nisan'a bağlayan gece gemilere binerek Kumkale'yi terk ettiler. Fransızların çekilmesi gece karanlığında tam bir sessizlik içinde yapılmış ve filikalar kıyılara sürülerek büyük gruplar halinde ve hiçbir müdahaleye uğramadan, gün ağarıncaya kadar hiç kimseye sezdirilmeden tahliye işlemi tamamlanmıştır. Bu çekilmede Türk birliklerinin keşif ve güvenlik hizmetlerinin iyi yürütülmemesi Fransızlara başarılı bir çekilme imkânı sağlamıştır.

Neticede, 25 Nisan 1915 sabahı Kumkale'ye çıkan takviyeli Fransız alayı yaklaşık 48 saatlik bir oyalama muharebesi yaptıktan sonra 27 Nisan gece yarısı sonrası çekildi ve burada elde edilmek istenen neticeye ulaşmış oldu. Kumkale çıkarması sınırlı ölçüde ve oyalama amacıyla yapılan iki günlük bir harekâttan ibarettir, genel ve ciddi bir tehlike oluşturmamıştır. Fakat Türk birlikleri açısından tümen düzeyinden başlayarak ast ve alt kademelere kadar yansıyan gereksiz telaş, sevk ve idarede dağınıklığa sebep oluşturmuştur. Gece taarruzlarının hazırlıksız ve sıkışık düzeyde yapılması, karşı taarruzlarda parça parça sevk edilen birliklerin hedeflerine zamanında yetişememeleri, keşif ve haberleşme hizmetlerindeki yetersizlikleri eleştirebiliriz. XV. Kolordu Komutanı Weber Paşa, zamanında asıl çıkarmanın Rumeli kıyılarına yapıldığını kavrayamayıp Kumkale'deki gelişmeleri yeterince değerlendirememiş ve bu sebeple III. Kolordu'dan yapılan haklı, acil kuvvet taleplerine zamanında cevap verememiş ve karşı kıyıdaki savunma gücünün takviyesiz bir şekilde çok kritik saatler geçirmesine neden olmuştur. Anadolu yakasından yarımadaya sadece iki taburlu 64. Alay (gecikmeli olarak) gön-

derilebildi. Taktik anlamda bakarsak, İtilaf Devletleri için Kumkale harekâtı başarılı bir harekât olmuştur. Takviyeli alay gücünde bir birlik çıkarıp, 48 saat boyunca oradaki Türk piyadesini ve Türk topçusunu tutmayı başarmışlardır. Kumkale çıkarması, kendi taktik seviyesinde başarılı bir operasyon olmuştur. Birlikler Anadolu yakasından Rumeli'ye tereddütlü bir şekilde ve ancak özel gayretlerle geçirilebilmiştir.

Gösteriş Hareketleri

Gösteriş hareketlerine bakacak olursak, bunlardan biri Anadolu yakasındaki Beşige'de, diğeri de Saros bölgesindeki Bolayır'da yapıldı. Karşılarında Anadolu yakasında 3. ve 11. tümenlerimiz, Bolayır'da ise III. Kolordu'nun 7. Tümen'i vardı. Saros ve Beşige'de yapılan hareket, gösteriş amacıyla yapıldığı için içerilere girip oyalama durumu olmadı. Askerler sahile bile çıkmadılar, çıkıyormuş gibi yaptılar. Saros'ta sadece münferit olarak karaya çıkan bir asker oldu. Sahilde herhangi bir vuruşma olmadı. Bir subay yüzerek geldi, karaya çıktı, ateş yaktı, yüzerek geri gitti ve bir gemi bu subayı denizden aldı. Bu münferit olay değil ama Saros bölgesine gelen gemiler Türk savunmasını yanılttı. Liman Paşa Bolayır açıklarında çıkarma gemilerini görünce tüm gün o bölgede kilitlendi. Liman Paşa'nın istihbaratı ne şekildeydi tam bilemiyoruz ama mesela Saros bölgesinde gösteriş hareketi o bölgedeki 5. ve 7. Osmanlı tümenlerini bağlamış oldu. Esat Paşa ancak akşama doğru 7. Tümen'den alaylar ve topçu taburlarını sevk etmeye başlayabildi.

Beşige'deki gösteriş hareketi ise şöyle gelişti: Fransızlar 25 Nisan sabahı güneşin doğması ile beraber saat 03.00 sıralarında Beşige'ler için mevzi aldılar. Belli başlı taktik hedefler ile gemilerden topçu ateşleri yapıldı. Tipik bir çıkarma harekâtı gösterilerek Türk savunmasının hassas bir noktası zorlanmış oldu. Bu harekâta saat 08.00-10.00

arasında *Jeanne d'Arc* ve *Askold* kruvazörleri de katıldılar. Kıyılara ve derinlik arazisindeki taktik noktalara bombardımanlar yaptılar. İçi asker dolu filikaları taşıt gemilerinden denize indirdiler, bir süre dolaştırdılar, kıyılara doğru ilerlemeye başladılar ve sonra geri çekildiler. Burada günün ağarmasıyla başlayan donanma topçusu ateşi desteğinde içi asker dolu filikalar kıyılara doğru ilerletildi. Öğlene doğru sis basması üzerine hedefler kapandı, ateş imkânı kalmadı ve gösteriş hareketi mümkün olmadığı için operasyondan vazgeçildi. Gemiler saat 11.00'de verilen emirle Bozcaada'ya çekilerek harekâta son verildi. Beşige Limanı'ndan donanma ve birlikler Bozcaada'ya çekilmişlerse de bu çıkarma bölgesindeki 11. Tümen birliklerini tespit etmişlerdir. Anadolu yakasında bulunan Türk kuvvetlerinin yarımadadaki kuvvetlere yardım etmesini engellemek için oyalama ve aldatma amaçlı yapılan harekâtın bu bölümü başarıyla gerçekleştirilmişti.

Neticede bu gösteriş hareketleri başarılı oldu. Beşinci Ordu Komutanı Liman Paşa'nın çıkarma beklentisi Bolayır ve Anadolu yakasına idi. Bu bölgelerdeki gösteriş hareketleri Türk kuvvetlerini burada tutmayı başararak yarımadaya zamanında ve yeterli sayıda asker gönderilmesini engellediler.

25 Nisan: Genel Değerlendirme

İtilaf Tarafı

25 Nisan günü çıkarmalarında şunu kesin olarak biliyoruz ki hedef çok iyi seçilmiştir. Taktik ana hedef Kilitbahir Platosu'nun zapt edilmesiydi. Çanakkale Boğazı'nı geçerek İstanbul'a gidebilmek, ancak Kilitbahir Platosu'nun zapt edilmesi ve boğaz tahkimatının etkisiz hale getirilmesi sayesinde mümkün olabilirdi. Yani hedef iyi saptanmıştır.

Kesin netice yerini Bolayır'da veya Anadolu yakasında değil, Kilitbahir Platosu'nda aramış olmaları çok doğru bir karar. Ana çıkarma bölgesi de çok doğru seçilmiş. Bu hedefin daha kolay ve çabuk elde edilebilmesi için uygun olan çıkarma koyları Seddülbahir bölgesinde ve Kabatepe'nin kuzey ve güney sahillerindedir. Dolayısıyla çıkarma için olmazsa olmaz yerler bu bölgelerdi.

İtilaf Devletleri beş tümenden oluşan 75.000 askerlik bir güç hazırladı. Her ne kadar güçsüz bir imparatorluk olsa da beş tümenle bu ülkenin anahtarını kırmayı, o ülkeyi can evinden vurmayı düşünmek çok yersizdir. Beş tümen yerine en azından altı kolordu ile gelmeleri lazımdı. Çıkarma gücünün ancak 150-200 bin kişi olması ile başarı şansı garanti edilebilirdi. Kesin netice yerinde kuvvet yoğunlaşması ancak böyle sağlanabilirdi. İki kolordu ile bunu başarabilmeyi düşünmek büyük bir hataydı. Dolayısıyla birinci hata ana çıkarma koylarına yeterli gücü yığamamış olmalarıdır. En başta yığınakta hata yaptılar. Ana çıkarma sahilleri, üç tarafı donanma ateşiyle savunmanın bertaraf edilebileceği yerlerdi. Zaten onlar da donanma güçlerine güveniyorlardı fakat yoğun bir donanma desteği almalarına rağmen ilk gün düşündükleri hedefe ulaşamadılar.

Nihayetinde İtilaf kuvvetleri ana çıkarma yeri olarak belirlediği Seddülbahir'e çıkardığı iki tabur takviyeli bir anavatan nizamiye tümeniyle (29. İngiliz Tümeni) hedef olarak saptadığı Alçıtepe'yi elde edemedi. Sahile çıktı ama dar bir sahil şeridinde sıkışıp kaldı. Tali çıkarma yeri olan Arıburnu'ndaysa hedef ilk 48 saatte Maltepe'ye kadar ulaşmaktı. Ulaşamadı ve burada da dar bir sahil şeridine tıkılıp kaldı. Artık bu aşamada Türk tarafı için çıkarma bölgeleri kesin olarak belli olmuştu. Gösteriş, oyalama çıkarmaları bitmişti. Düşman artık sadece Seddülbahir ve Arıburnu cepheleriyle Kumkale'de (ilk 48 saat boyunca) muharebeye devam ediyordu.

Türk Tarafı

Bu aşamada Türk tarafına bakacak olursak; sahillerde düşmanı dar bir alanda tuttuğumuzu görürüz. Peki, neden denize dökemedik? Beşinci Ordu, ihtiyatlarını zamanında derleyip toplayıp neden düşmanı denize dökemedi? Bu soruların cevabını vermeden önce bu aşamada düşman birliklerinin arkasında donanma desteği olduğunu, yaklaşma yollarına ateş ettiklerini ve Seddülbahir'de ihtiyat birliklerinin gelmesini engelledikleri belirtelim.

Beşinci Ordu ihtiyatlarını toparlayıp Seddülbahir ve Arıburnu cephelerine birlikleri zamanında gönderemedi. Öncelikle Anadolu yakasındaki birlikleri Rumeli tarafına süratle geçiremedi. Sonrasında, Gelibolu'dan gelen ihtiyatları da Arıburnu'nda veya Seddülbahir'de netice almak için topluca kullanmadı. Tersine, ihtiyat alaylarının bir taburunu Arıburnu'na, bir taburunu Seddülbahir'e olacak şekilde dağıttı, bölerek kullandı. Böylece ihtiyatların etkileri azaltılmış, belirleyici ağırlıklarının muharebeye damga vurması sağlanamamış oldu. Seddülbahir cephesinin üç tarafının donanma ateşi altında kaldığı doğrudur ama ihtiyatlar Arıburnu cephesinde de etkili olamadı. Piyade ve topçu gücü etkili şekilde kullanılsa da nihayetinde sahile çıkmış ve donanma desteğiyle kıyıbaşını tutmuş düşman denize dökülemedi.

Genel olarak bakarsak 150 kilometreye varan bir sahilde, çıkarma öncesi her kıyıda kuvvetli bulunmaya olanak yoktu. Ancak yine de boğaz tahkimatına arkadan baskın yapmaya müsait olan Arıburnu-Seddülbahir arasındaki bölgede hem kıyılarda kuvvetli olmak, hem de ana ihtiyatları çıkarma kıyılarından çok uzakta bulundurmamak icap ederdi. Beşinci Ordu Komutanlığı daha başta, yığınakta bu hatayı yapmıştır. Sahil müdafaasında düşmanı karaya çıkarmamak esastır. İkinci hata birinciyle direkt ilgilidir. Taarruz öncesi düşmanı dövecek, ezecek bir

güç yoktu. Seddülbahir'de çıkarma yapılan hiçbir sahilde, çıkarma anında makineli tüfek yoktu. Ağır topçu yoktu. Muharebenin başından beri elde olan normal topçuysa etkili kullanılamadı. Ağır topçusu olmayan, normal topçusunun da cephanesi kıt olan bir savunma kuvveti, güçlü donanmasının bombardıman desteğini arkasına almış ve sahile yerleşmiş bir gücü kolay kolay denize dökemezdi. Bu ancak geriden gelen ordu ihtiyatlarını, kolordu ihtiyatlarını kullanmamıza bağlıydı, fakat o da yapılamadı. Burada ana sorumluluk ordu komutanındadır.

Liman Paşa

Operatif seviyede Türk tarafını değerlendirecek olursak, Beşinci Ordu komuta kademesinin ilk başta adalarda toplanan düşman gücünün büyüklüğünü saptayamadığını görürüz. En önemli faktör ise çıkarma hedefinin saptanmasındaydı. İşte Beşinci Ordu Komutanlığı bunu yeterince takdir edemedi. Çıkarmaları öncelikle Saros'tan ve Anadolu yakasından bekliyordu. Kilitbahir Platosu'nun önemi ve düşmanın esas hedefi olduğu belirlenebilseydi, asıl ve büyük kuvvetlerin bu hedef doğrultusunda en yakın kıyılara çıkacağı gerçeği kabul edilerek bir savunma tarzı benimsenebilirdi. Kilitbahir Platosu'na en kısa ve kestirme yollardan ulaşılan kıyılarda mutlak savunma yapılmalıydı. Düşmanın ayağı daha kıyılara basarken kırılmalıydı. Tüm sahillerde uygulanan "oynak savunma" sistemi ise Bolayır-Saros, Kumkale-Beşige kıyılarında bir ölçüde uygulanabilirdi. Seddülbahir ve Kabatepe'nin kuzey ve güney kıyılarında savunma postaları (keşif, emniyet, irtibat) oluşturulmuştu. Beşinci Ordu'nun kara muharebeleri öncesindeki konuşlanışında kuvvetlerin bölünmesi (Anadolu, yarımada, Bolayır) ve dağınık halde tutulması büyük bir hata olmuştur.

25 Nisan 1915 günü öğlen saatlerine ve hatta akşama kadar Bolayır bölgesindeki 7. Tümen birliklerinin sevkinde Beşinci Ordu komutanı, Anadolu yakasındaki 3. ve 11. Tümen birliklerinin sevkinde ise XV. Kolordu kararsızlık içindedir. Kuvvet tasarrufu yeterince yapılamamıştır.

Beşinci Ordu Komutanı Mareşal Liman von Sanders'in 25 Nisan 1915 çıkarmalarındaki genel tutumunu değerlendirecek olursak, öncelikle Liman Paşa'nın komutayı devraldıktan sonra uygulattığı savunma tertiplenmesine göre, 25 Nisan günü sabahın ilk saatlerinde aldığı çıkarma raporlarında verilen bilgileri daima bir önyargının süzgecinden geçirdiği anlaşılıyor. Bunu gösterilen kararsızlık ve tereddütlerden anlamaktayız. Eğer "düşmanı karaya çıkartmamak mümkün değildir, dolayısıyla kıyı gözetlenir, düşmanın çıkarmasına izin verilir, daha sonra ihtiyat kuvvetlerinin gece saldırısı ile düşman denize dökülür" prensibi uygulanıyor ise, ilk çıkarma raporlarından sonra çok seri ve kararlı emirler vermek icap ederdi. Liman Paşa'nın ilk 48 saatte tereddütleri vardı. Bu tereddütler ihtiyatları etkin bir şekilde yerinde ve zamanında kullanmasına mani olmuştur.

Liman Paşa 25 Nisan sabahı "şayet bölgenizde ciddi bir çıkarma yoksa, verebileceğiniz bir birlik varsa" gibi kesin olmayan ve tereddütlü emirler vermiştir. "Şayet", "varsa" gibi net olmayan emirler, sadece askeri sevk ve idarede olmayacak tarzda emirlerdir. Bu durum kararsızlığın göstergesidir. Bu kararsızlık, Anadolu yakasında ya da Saros'ta bir çıkarma olma ihtimaline karşı sevk ve idaresizliğe düşmemek için gösterilen kararsızlıktır. Halbuki ölüm kalım saatlerinde çok daha kesin ve net emirler verilmiş olması gerekirdi. Örneğin Anadolu yakasındaki XV. Kolordu komutanına verdiği tereddütlü emir uzun süre ciddiye alınmamış ve sonucunda sadece 64. Alay, o

da gecikmeyle karşı yakaya geçirilmiştir. Liman Paşa'nın ilk 48 saat içerisindeki genel tutumunun isabetli kararlar verilmesi açısından çok yetersiz olduğu kanaatindeyiz. Liman Paşa, Saros bölgesindeki çıkarmada gemilerin boş ve sadece bir gösterişten ibaret olduğunu anlamamıştır. Bunun bir sebebi de Saros bölgesinden çıkarma beklediği için bir türlü kafasındaki sabit fikirden vazgeçmemesidir. Gemilerin boş ve hafif olduğu konusunda diğer komutanların müdahalesi ile zor ikna olmuştur. Liman von Sanders, Saros çıkarmasının gösteriş olduğunu zamanında anlayıp birlik kaydırmasını yapabilmiş olsaydı ikinci şansını kullanmış olurdu, fakat kullanamadı.

Muharebenin kırılma noktalarını iyi seçmemiz lazım. 25 Nisan çıkarma günü Osmanlı ihtiyatlarının zamanında gelmemesi, Anadolu yakasına verilen "mümkünse", "şayet" gibi emirler neticesinde birliklerin kaydırılmasındaki gecikmeler; işte bunlar Türk tarafının kırılma noktalarıdır. Hedefleri net olarak ortaya koymayan emirler harekâtın başarısını engellemiştir. Harekât sırasında gördüğümüz tereddütler bu emirlerden doğuyor. Yani emir, başarısızlığı içinde barındırıyor.

Beşinci Ordu komutanı kendi hatıralarında 25 Nisan sabahı saat 05.00'ten itibaren çıkarmalara ait raporların yağdığını yazar. Bir çıkarma haberini her an beklemesine rağmen, "sabahın erken saatlerinde çıkarma haberini veren subayların solgun yüzlerinde bir şaşkınlık ve üzüntü okunuyordu" demektedir. Gösterdiği sebep pek inandırıcı gelmemektedir. Sahiller, kendi uygulattığı esnek mukabele sisteminde zayıf gözetleme birliklerince gözetlendiğine göre, ilk çıkarmaların her yerde düşman açısından başarılı olması gerekir. Esas çıkarmalar saptanınca gerideki toplu ihtiyatlarla düşman denize dökülecceğine göre, Liman Paşa'nın ileri sürdüğü, morallerin bozuk olması şeklindeki neden hiç inandırıcı olmamaktadır. Üstelik sabahın bu ilk

saatlerinde düşman açısından hangi başarıyı rapor etmişler ki böyle yorumlayabiliyor. III. Kolordu Komutanı Esat Paşa hatıralarında, sabahın ilk saatlerinde Beşinci Ordu komutanının karargâhını telefonla aradığını ve onun, kurmay başkanıyla beraber Bolayır tepelerinden Saros Körfezi'nde gösteriş çıkarması hazırlıkları yapan düşman donanmasına ait harp ve nakliye gemilerini dürbünle gözetlediğini anlatmaktadır. Dolayısıyla Beşinci Ordu karargâhı ve komutanı tüm çıkarma sahillerine ait bir durum değerlendirmesi yerine kendi beklentileri olan, Saros'tan çıkarma yapılacağı öngörüsüne göre vaziyet almıştır.

Asıl çıkarma yerini belirleyememesi

III. Kolordu Kurmay Başkanı Yarbay Fahrettin (Altay Paşa) hatıralarında "19. Tümen Komutanı Mustafa Kemal'in Arıburnu'na hareketine müsaade istediğini fakat ordu ihtiyatı olduğu için Beşinci Ordu'nun emir vermekte geciktiğini" yazar. Liman Paşa'nın çıkarma yerleriyle ilgili sabit fikirleri savunma gücünü de gecikmeye uğratmıştır. Liman Paşa'nın savunma anlayışının, "oynak savunma sisteminin" uygulamadaki yanlışlığı ilk gün görülmüştür. Kolordunun ihtiyat kuvvetlerinin parça parça kullanılması, ihtiyat birliklerinin çok gerilerde olması ve cepheye gecikmeli olarak gelmeleri düşman birliklerinin çıkarma yaptığı sahillere yerleşmesine meydan vermiştir. Beşinci Ordu'nun planı hatalıydı. Ordu, elinde bulunan altı tümeni çok geniş bir sahile bölünce ana çıkarma bölgesinde yeterli gücü bulunduramadı. Olayın tüm anahtarı düşmanı denizden sahile adım attırmamak, eğer düşman sahile adım atarsa da geriden toparlanarak önemli noktalardan düşmanı denize dökmekti. Bunu yapabilmek için çok güçlü bir topçu desteği şarttı. "Düşman yerleştikten sonra söküp atamam" diye düşünülmemiş. Sonuçta düşman yerleştikten sonra ilk ciddi taarruz 27 Nisan'da yapılabildi.

Liman Paşa'nın çıkarmalar başladıktan sonra ilk birkaç saat içerisinde artık çıkarma alanlarının nereleri olduğunu, ana hedefin Kilitbahir Platosu olduğunu anlaması gerekirdi. İstihbaratı var, adalarda casusları var, çıkarma günü esir alınan düşman subayları var. Saros veya Anadolu yakası karşısında kolordu seviyesinde düşman birlikleri yoktu. Buralara artık ciddi bir çıkarma olamazdı. Anadolu yakası artık ölü zaviyede ama Seddülbahir'e ve Arıburnu'na ciddi bir çıkarma vardı. İş Kilitbahir Platosu'nda bitiyordu. Liman Paşa'nın Kilitbahir'in ana hedef olduğunu anlayıp birlik intikalleri için daha hızlı emirler vermesi gerekirdi.

25 Nisan günü çıkarmalar başladığında Beşinci Ordu komutanının tereddütleri olduğu için kuvvet kaydırma konusunda ikirciklik yaşamıştır. Buradaki zafiyeti kurmay subayların kapattığı yönünde anlatımlar vardır. Özellikle üç kurmay subayımızın, birlik kaydırmaları konusunda ilk gün zorlamaları vardı. III. Kolordu Kurmay Başkanı Yarbay Fahrettin Bey, XV. Kolordu Harekât Şube Müdürü Yüzbaşı Mehmet Nihat Bey ve Müstahkem Mevki Kurmay Başkanı Yarbay Selahattin (Adil) Bey daha sonra düzenlenen Harp Akademisi konferanslarında bu konuları anlatmışlardır. Mesela Bursalı Mehmet Nihat Bey,* konferanslarında "Kurmaylar arasında manevralar yaptık" diye anlatır. Üç kilit noktadaki kurmay subayın müdahalesi ile birlik kaydırılması hızlandırılmıştır. Yani Liman Paşa'nın o tereddüdünü dengelemişlerdir. Tabii bu konular detayda kalıyor ama ihtiyatların zamanında yetişip yetişmemesi çok önemli bir konudur. Bir noktadan sonra da başarı buna bağlı kalıyor. Bunu özellikle zikretmemiz gerekiyor. Bahsettiğimiz bu üç kurmay subay çok önemli bir iş yapmıştır.

* Bursalı Mehmet Nihat: (1886-1928) Harp Akademisi öğretmeni, harp tarihi uzmanı. Trablusgarp, I. ve II. Balkan harpleri, Birinci Dünya Savaşı, Çanakkale Muharebeleri ve İstiklâl Savaşı'na katılmıştır. Kendi harp tecrübelerinden faydalanarak yazdığı ve yabancı kaynaklardan çevirdiği otuz dokuz harp tarihi eseri vardır.

Liman Paşa konusunda iki eleştirimiz var; birincisi savunma planında çıkarma yapılabilecek sahillerde yeterli savunma gücü sağlamamış olması, ikincisi de çıkarmalar başladıktan sonraki iki gün boyunca tereddüdünü bir türlü gidereme miş olmasıdır. Burada bir açıklama yapmakta fayda var. Çanakkale Osmanlı'nın kesin netice yeri. Ülkenin var olup olmaması Çanakkale cephesine bağlı. Çanakkale düştüğü an İstanbul yolu açılır, Osmanlı Devleti saf dışı kalır. Yani kesin netice yerindeki muharebemiz, Alman genel karargâhındaki menfaatler veya empozeler doğrultusunda değil, kendi can havlimizle, kendi refleksimizle gerçek vatan savunmasıdır. Bu konuda bazı akademisyenler de dahil birçok yorumcunun, "Çanakkale cephesinde Almanların farklı niyetlerinin olduğu, ilk günden Liman Paşa'nın bile bile sahillere düşmanın yerleşmesine göz yumduğu, bunu bilerek yaptığı, böylece batı cephesine gidebilecek büyük bir düşman gücünü, neredeyse yarım milyona yakın bir gücü aylarca bu cephede tuttuğu" gibi komplo teorisine varan yorumları var. Bu tür yorumlara katiyen prim vermemek gerekir. Liman Paşa, tabii ki ülkenin hayati noktasının Çanakkale Boğazı olduğunu biliyordu. Buradaki başarısızlığın İstanbul'un düşmesi demek olduğunu biliyordu. Müttefikimiz olan, stratejik anlamda işbirliği yaptığımız Almanların veya Türkiye'de bir Türk ordusuna kumanda eden bir Alman komutanın böyle bir zaafı bilerek planlaması, düşmanın çıkmasına bu nedenle müsaade etmesi gibi şeyleri biz komplo teorisi olarak görüyoruz. Bunların hepsi çok uçlarda ve gerçekçi olmayan yorumlardır. Takdir, tahmin ve komuta yeteneği açısından Liman Paşa eleştirilebilir, tartışılabilir. Liman Paşa emekli bir süvari generaliydi, yeniden göreve çağırıldı, Türkiye'de mareşal oldu. Askeri tecrübe olarak en son süvari tümen komutanlığı yapmıştır. Türkiye'de o sırada orgenerallik yoktu. Türkiye'ye geldi, korgeneral (ferik-i

evvel) oldu. Korgenerallikten sonra terfi edecek orgenerallik olmadığı için mareşal (müşir) oldu. Dolayısıyla çok rütbe atladı. Belki de bu noktada, Çanakkale gibi kritik bir noktanın Liman Paşa gibi daha önce ordu komutanlığı yapmamış olan, emekli bir askerin komutasına verilmiş olmasını değerlendirmek lazımdır. Liman Paşa ıslah heyetiyle Türkiye'ye geliyor ve sonra Çanakkale gibi kritik bir noktada ordu komutanı oluyor. Almanya ıslah için Liman Paşa'yı göndermiş çünkü disiplinli bir asker. Ama Almanya'da en son bir süvari tümenini idare etmiş, sevk ve idare kapasitesi bir tümenle sınırlı komutana, Osmanlı Devleti ordu yönetme yetkisi vermiştir. Komplo teorilerini değil de belki bu konuyu değerlendirmek gerekir.

Liman Paşa'nın Çanakkale cephesi gibi kritik bir noktada "düşman yerleşsin ve uzun süreli bir siper muharebesi yapayım, batı cephesindeki muharebeler gibi aylarca sürsün, büyük bir düşman gücünü burada tutayım da Avrupa cephelerimiz rahatlasın" gibi hesaplar yaptığını hiç sanmıyoruz. Olaylar olup bittikten sonra genel olarak yorum yaparken, "burada düşmanın oyalanması batı cephesine çok yaradı" şeklinde yorumlanabiliyor. Ama yine de askeri tarih prensipleri açısından baktığımızda sübjektif söylemlere başvurmamak gerekir. Liman Paşa'nın buradaki komutasını değerlendirirken sonucunu bilerek hareket etti tarzında değil de takdir yetkisi, hedefi belirlemesi gibi faktörler açısından değerlendirmek lazım. Liman Paşa Beşinci Ordu komutasında inisiyatifini, takdirini isabetsiz kullandı. Mesela net ve açık olarak ana hedefi, kesin netice yerini baştan iyi takdir edemedi. İkincisi ana hedef, ana çıkarmalar ve diğer çıkarmalar belli olduktan sonra da birlikleri peyderpey gönderdi. Seddülbahir ve Arıburnu'nda kesin bir ağırlık merkezi teşkil edemedi. Birlikleri süratle yerinde kullanamadı ve birlikleri böldü. Bir komplo teorisiyle, tüm bunları bilerek yaptı diyemeyiz.

Liman von Sanders'i kendi mensup olduğu Alman ordusu komutanlarından da eleştirenler oldu. Mesela von Seeckt (Osmanlı ordusunda Bronsart Paşa'dan sonraki genelkurmay başkanı, mütarekeden sonra Alman ordusunun güçlenip genişlemesinde çok büyük rol sahibi biri), raporunda Liman Paşa'nın Osmanlı Devleti'ne gelmesini de, Beşinci Ordu komutanı yapılmasını da eleştirir. "Daha kıvrak kabiliyetli bir general gönderilse daha iyi olurdu" der. Ayrıca Çanakkale cephesinde bulunan birçok komutanın ve birçok askeri tarihçinin de bu konuda eleştirileri vardır.

Burada Mustafa Kemal'in 3 Mayıs 1915 tarihinde Enver Paşa'ya göndermiş olduğu mektubu hatırlamakta fayda var. Mustafa Kemal bu mektupta şöyle yazar:

> ...Maydos mıntıkası kuvvetlerine kumanda ettiğim zaman aldığım tertibat ile düşmanın karaya çıkmasına imkân verilmeyebilirdi. Von Sanders Paşa hazretleri bizi, bizim orduları, bizim memleketimizi tanımadığı ve layıkıyla araştırmada bulunacak kadar bir zamana sahip olmadığından, sahilde çıkarma noktalarını tamamen açık bırakacak tertibat almış ve düşmanın karaya asker çıkarmasını kolaylaştırmıştır... Vatanımızın müdafaasında kalp ve vicdanları bizim kadar çırpınmayacağına şüphe olmayan başta Von Sanders olmak üzere bütün Almanların fikirlerinin üstünlüğüne itimat etmemenizi kati surette temin ederim. Bizzat buraya teşrif etmeniz, umumi vaziyetimizin icaplarına göre bizzat sevk ve idare etmeniz münasip olur kardeşim.*

Yarbay Mustafa Kemal, Liman von Sanders'in hatalı taktik uygulamasını göstererek sevk ve idareyi bizzat Enver Paşa'nın almasını istemiştir.

Son tahlilde Osmanlı Devleti, Liman Paşa'ya güvenmiş ve orduyu en iyi sevk ve idare edecek insan diye Beşinci Ordu komutanı yapmıştır. Bu tercihi Osmanlı Genelkur-

* Şevket Süreyya Aydemir, *Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa*, c. III, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1985, s. 237.

mayı, harbiye nazırı, başkomutan vekili yapmıştır. Liman Paşa'nın Almanlara yardım ettiği, 500 bine yakın İtilaf askerini Çanakkale cephesinde tuttuğu ve batı cephesine dolaylı bir yardım yaptığı gibi yorumlar taraflı ve yanlış yorumlardır. Savaş olup bittikten sonra bu tür yorumları yapmak kolay, fakat gerçekçi değildir. Bu tür yorumlardan önce Liman von Sanders'in askeri kabiliyeti, bilgisi, tecrübesi, sevk ve idaresi gibi askeri kişiliği yorumlanmalıydı.

Esat Paşa

Operasyonel düzeyde kolordu komutanlığını değerlendirecek olursak, III. Kolordu Komutanı Esat Paşa ilk başta sevk ve idarede pasif kalmıştır. Çıkarmalar sırasında Beşinci Ordu karargâhı ile III. Kolordu karargâhı Gelibolu'da bulunmaktadır. III. Kolordu'nun sorumluluk sahasında muhtemel çıkarma bölgelerine en yakın merkez Maydos (bugünkü Eceabat) kasabasıdır. Dolayısıyla III. Kolordu karargâhının bu merkeze uzakta bulunması 9. ve 19. tümenlere zamanında emir ve komuta verilmesine imkân tanımamıştır. Tümen ve kolordu ihtiyatları da seri bir şekilde kullanılamamıştır. Esat Paşa ordu komutanının etkisi altında kalmıştır. Esat Paşa Bolayır'dan bir çıkarma beklemiyordu ama Liman Paşa bekliyor ve birlikleri orada tutmak istiyordu. Esat Paşa daha sonra serbest kaldığı zaman süratle gelip Maltepe'de sevk ve idareyi ele almıştır. 19. Tümen Kurmay Başkanı İzzettin Bey (Çalışlar) 25 Nisan gününü değerlendirirken, bu konuda çok önemli bir değerlendirme yapar:

> ...O anda Eceabat'ta her iki tümeni kendi başına sevk ve idare edecek bir kolordu komutanının bulunmaması ve tabii ki Gelibolu'daki kolordu komutanının anında Eceabat'a yetişememesi ayrı ayrı hareket etmek mecburiyetinde kalan iki tümen komutanını güç vaziyette bırakmıştı. 19. Tümen'den süratle ve azami derecede isti-

fade edilememesine sebep, ordunun genel ihtiyatı olan bu tümene, asker ihracının başladığı saatten üç-dört saat sonraya kadar üst komutanlardan uygun bir emir gelmemesi ve daha doğrusu Eceabat'ta bir kolordu komutanının bulunmaması idi. Eceabat mıntıkasının en önemli nokta olduğu önceden bilinmiyor muydu? Kolordu karargâhı neden Gelibolu'da bırakılmıştı? Veyahut 9. ve 19. tümenleri idare edecek bir komutan neden tayin olunmamıştı? Strateji, tertip, tecrübe ve bilgilerimizin takviyesi için bunun önemini açmak lazımdır.*

İzzettin Bey bu eleştirisinde çok haklıdır. Kolordu Komutanı Esat Paşa Eceabat'ta olsaydı daha erken müdahale edilebilirdi. Beşigeler'den İbrikçe'ye kadar tüm alanda Beşinci Ordu'nun genel ihtiyatı olan tümenin komutanı, muharebenin başında bütün tümeni muharebeye sokamazdı. Bu yetki ya 9. Tümen Komutanı Halil Sami'ye verilecekti ya da kolordu komutanı Eceabat'ta olup iki tümeni de sevk ve idare edecekti. Kolordu komutanının bölgede olmaması sebebiyle iki tümen de tasarruflarını adım adım ve sınırlı yapmak zorunda kaldılar. Esat Paşa, bazı Türk askeri tarihçiler tarafından atak olmadığı ve inisiyatif kullanmadığı yönünde eleştirilir.

Mustafa Kemal

19. Tümen Komutanı Mustafa Kemal, tümeninin 57. Alay dışındaki birliklerini ancak öğleden sonra cepheye gönderebildi. Mustafa Kemal'in en büyük sıkıntısı o gün ordudan emir alamayışıdır. Mustafa Kemal, sahillerden sorumlu olan 9. Tümen Komutanı Albay Halil Sami'den gelen bir taburluk takviye isteği üzerine hareket etmiştir. İnisiyatif kullanarak bir tabur yerine bir alayla hareket ederken kolorduya da diğer alayları ihtiyat olarak geride bıraktığını belirtmiştir. Öğlen saatlerinde Kumtepe böl-

* Kurmay Yarbay İzzettin [Org., Çalışlar], "Çanakkale Muharebeleri Hatıralarından 25 Nisan 1915 Günü", *Askeri Mecmua*, 1920, Sayı 10.

gesine çıkarma olduğunu ve yine 9. Tümen komutanının bir alaylık destek istediği haberini alınca diğer alayları da hareket ettirmiş, Kumtepe bölgesine çıkarmanın yanlış haber olduğunu öğrenince de kolordu komutanından diğer alayları cephede kullanmak için izin istemiş ve olumlu yanıt alınca bu alayları Arıburnu cephesine göndermiştir.

Mustafa Kemal taarruz emrindeki bu sözleri Ruşen Eşref'e verdiği mülakatta,

> kumandanlara şifahen verdiğim emirlere şunu ilâve etmişimdir: "Size ben taarruz emretmiyorum, ölmeyi emrediyorum. Biz ölünceye kadar geçecek zaman zarfında yerimize başka kuvvetler ve kumandanlar kaim olabilir"*

demiştir. Kendisi ilk günkü başarıda önemli hak sahibidir.

Diğer subaylar

25 Nisan günü cephede bulunan tüm komutanlar, subaylar ve askerler o gün vatan müdafaası yaptıklarının farkındaydı. Sahil gözetlemesinden sorumlu takım komutanları da, cepheye gelen alay ve tabur komutanları da bunun farkındaydı. Yarbay Şefik Bey'in 27. Alay ceridesindeki ilk gün raporunda, "Yerinizi metanetle müdafaa ediniz. Kesinlikle bir asker bile geri çekilmesin" cümleleri yer almaktadır. Aynı şekilde *Askeri Mecmua*'daki anlatımında şöyle der:

> Kuvvetlerimizin her ne pahasına mal olursa olsun vazifelerinde inatçı bir şekilde dayanmaları çok önemliydi. Askerlere anlatılarak, yerlerinde inatla dayanmaları ve kesinlikle bir kişinin bile geriye çekilmemesini bildirmiştim.**

* Ruşen Eşref, *Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat*, Hamit Matbaası, İstanbul, 1930, s. 13.

** Şefik Aker, "Çanakkale-Arıburnu Savaşları ve 27. Alay," *99 Sayılı Askeri Mecmua*, Tarih Kısmı, Sayı 40, Askeri Matbaa, 1935, s. 77.

27. Alay 3. Tabur Komutanı Yüzbaşı Halis Bey yaralandığı halde hastaneye gitmemekte direnmiş, sonunda Edirne Sırtı'ndan tahliye edilirken askerlerine,

> Bulunduğunuz yerden katiyen geri çekilmeyiniz. Ancak geriye bu mevkide hepinizin şehit olduğunu bildirecek bir haberci gönderebilirsiniz*

demiştir. Komutan olarak kritik bir zamanda, "Yerimize başka bir birlik gelip burayı tutana kadar bizim buradan hiçbir şekilde ayrılmamamız gerekir" demesi, arkadan gelecek birliğe mümkün olduğunca zaman kazandırmak içindir.

Fedakâr asker

Sonuç olarak 25 Nisan'da Gelibolu Yarımadası'na stratejik amaçlı operasyonel bir çıkarma yapılmıştır. Amfibi harekâtın amacı donanmaya boğazı açmaktı. 25 Nisan günü İtilaf kuvvetleri Seddülbahir'de de, Arıburnu'nda da belirledikleri hedeflere ulaşamadı ve dar bir sahil şeridinde sıkışıp kaldı. 25 Nisan günü yapılan çıkarmaları değerlendirdiğimizde Osmanlı İmparatorluğu'nun saf dışı bırakılması için en hayati bölgesinin işgal edilmesi engellenmiştir. İtilaf kuvvetlerinin Çanakkale cephesinde 8,5 ay boyunca yaptıkları tüm kara muharebelerindeki hedefleri, aslında hep ilk günkü hedefti: Seddülbahir'de Alçıtepe'yi ele geçirmek, Arıburnu'nda ise Maltepe'ye ve oradan da aşamalı olarak Kilitbahir Platosu'na ulaşmaktır. Düşmanın, 8,5 ay boyunca ilk günkü hedeflerine ulaşamamış olması 25 Nisan günü 26., 27. ve 57. alayların büyük fedakârlık ve kahramanlıkla göstermiş oldukları ciddi mukavemet

* Teğmen Mehmet Şevki Yazman, *Bir Subayın Kaleminden "Türk Çanakkale": Cephaneniz Yoksa Süngüniz Var*, yay. haz.: Tuncay Yılmazer, Yeditepe Yayınevi, 2008, s. 111.

sayesindedir. 25 Nisan günü kritik bir zamanda bu şekilde muharebe eden askerler, ordumuzun medarı iftiharı olarak tarihe geçmiş, askeri tarihimizde yerlerini almıştır. Ayrıca o gün verilen mücadele ülkemizin ortak kültürüne iyice işlemiştir ve bir kahramanlık destanı olarak her zaman anılmaktadır.

Dördüncü Bölüm

25 Nisan Sonrası Muharebeler

25 Nisan'dan sonra muharebeler, siper muharebeleri ve taarruzlar olarak devam etmiştir. Seddülbahir ve Arıburnu cephesi için 26 ve 27 Nisan günleri en kritik zamanlardır. Aslına bakarsak her iki taraf için de krizli zamanlardır. Her iki taraf da takviye birliklerle cephesini güçlendirmeye ve yerleşmeye çalışmıştır. Takviye kuvvetler ve topçu birliklerini hazırlayarak saldırmak için olanaklar sağlandığı zaman her iki taraf da gündüz veya gece taarruzları olmak üzere taarruz yapmıştır. Düşman ilerlemek ve hedeflerine ulaşmak için, Türk tarafı da düşmanı geri atmak ve sökmek için taarruzlar yapmıştır. Ancak genelde Çanakkale kara muharebeleri boyunca Türk tarafının savunmada kaldığı söylenebilir. 27 Nisan'dan itibaren de muharebeler artık siper muharebesine dönüşmüştür.

Hazırlıklar

Operasyonel olarak Seddülbahir ve Arıburnu cephesindeki İtilaf güçlerine bakacak olursak İtilaf askerleri için de 25 Nisan'dan sonrasının kritik olduğunu görürüz. Yeni takviye birlikler çıkarmaya devam ediyorlardı.

İtilaf Tarafı

Seddülbahir'de Fransız birlikleri 27 Nisan'da Kumkale'den alınıp buraya çıkarıldılar ve Morto Koyu, Eskihisarlık

Tepesi'ne yerleştirildiler. Böylece Seddülbahir'de İtilaf kuvvetleri 16.000 kişiye ulaşmış oldu. Seddülbahir'de İngiliz ve Fransız birlikleri Eskihisarlık Tepesi'nden Zığındere Ağzı'na kadar uzanan bir hat üzerinde, Yalçıtepe ve Eskihisarlık Tepesi'nin kuzeybatısına kadar ilerleyebildiler.

Seddülbahir bölgesindeki, İtilaf birlikleri 4-5 tümene ulaşmış olmasına rağmen VIII. Kolordu'yu 14 Mayıs'ta kurdular. Ondan önce 29. Tümen Komutanı General Hunter Weston bir tümenden fazla olan birliklere kumanda ediyordu ve tüm cephenin komutanı idi. VIII. Kolordu'nun kurulmasıyla sevk ve idare açısından bir avantaj ve netlik oluşmuş oldu. Fransız Sefer Kuvveti'nin 1. ve 2. tümenleri (Fransız Kolordusu) Türk tarafına göre solda, 29. Tümen, Hint Tugayı, 42. Tümen, Deniz Piyade Tümeni (İngiliz VIII. Kolordusu) sağda olarak yerini aldı. İtilaf güçleri her iki cephede de yerleşmeye ve yeni taarruzlar organize etmeye çalışıyorlardı.

Arıburnu'nda Hamilton'ın Anzak Kolordusu'na verdiği vazife tahkimat yapmak ve zapt edilemez mevziler hazırlamaktı. Asıl amaç ana çıkarma bölgesine yardım etmek için bu cephede Türk askerini tutmak ve üzerlerine çekmekti. Anzak tarafında da cephede yeni düzenleme getirildi. Cephe sağ ve sol kanat olmak üzere ikiye ayrıldı. Sağ kanat Tümgeneral Bridges, sol kanat ise Tümgeneral Godley komutasında oluşturuldu. 25 Nisan'dan sonraki gece ve gündüzü Anzak birlikleri belirsiz, tedirgin ve zor geçirdiler. Türklerin takviye birlikler alarak taarruz etmelerinden korkuyorlardı. Aspinall-Oglander bu konuda, "Tümen komutanlarının kuvvetli bir Türk taarruzu hakkındaki endişeleri bereket versin ki gerçekleşmedi" der.

Türk Tarafı

Genel olarak baktığımız zaman, gidişatın, tarafların yaptığı önemli hatalarla şekillendiğini görüyoruz. 25 Nisan çıkar-

maları sırasında Beşinci Ordu Komutanı Liman Paşa'nın ana çıkarma bölgesi tahminini doğru yapamadığından, ilk 48 saat tereddütleri olduğundan ve Saros Körfezi'nde beklediğinden bahsetmiştik. Liman Paşa gerçek çıkarma yerlerini kestirince bölgedeki kuvvetlerin komutasını Kurmay Başkanı Kâzım Bey'e bırakıp Saros'tan ayrıldı. Saros'ta bulunan 5. ve 7. tümenlerin geride kalan birliklerinin de Maydos'a gönderilmesini emretti. Liman Paşa'nın, çıkarmadan dört gün sonra artık ana çıkarma bölgesinin Seddülbahir olduğuna kanaat getirmiş olduğunu söyleyebiliriz. Sonrasında da birlikleri peyderpey muharebe alanlarına sevk etmeye başladı.

Ordu komutanının tereddütleri olduğu için yarımadaya ilk gelen takviye birlikleri yetersiz ve gecikmeli olarak geldi. Ayrıca bir alayın bir taburu bir bölgeye, diğer taburu başka bölgeye gönderilerek bölündü. Mesela 7. Tümen'den 20. Alay'ın iki taburu (1. ve 2. taburlar) Seddülbahir'e, bir taburu (3. Tabur) Arıburnu'na geldi. Seddülbahir'e ilk gelen takviye, 26 Nisan'dan sonra 7. Tümen'in 19. ve 20. alaylarıydı. 15. Alay'dan bir tabur, bir takım topçu bataryası, Bursa Jandarma birlikleri, bir de topçuyu koruyan Beyoğlu Jandarma'dan bazı birlikler geldi. Arıburnu bölgesine ise 27 Nisan'da sabah saat 10.00'a doğru 64. Alay, akşama doğru 33. Alay geldi. Sonrasında peyderpey birlikler gelmeye devam etti.

Seddülbahir

Türk tarafında birliklerin parça parça sevk edilmesi ciddi problem yarattı. 28 Nisan'a kadar Seddülbahir'deki birliklerimiz takviyelerini tamamlamış ve hazır bir durumda değillerdi. 27 Nisan toparlanmakla ve tahkimatla geçirilmiş, takviyelerle yeni bir düzen kurulmaya çalışılmıştır. Birinci Kirte taarruzuna kadar Türk tarafı bir kriz yaşadı ve İtilaf kuvveti büyük bir fırsat kaçırmış oldu. Aslında iki taraf

da aldığı takviyeleri kesin netice yerinde kullanamadı ve bölük pörçük kullandı. Bu da hiçbir zaman çözüm olmadı. Bu hatayı her iki taraf da yaptı. Neticede daha fazla hata yapan, daha fazla hırpalandı.

Seddülbahir bölgesinde 26 Nisan günü genel çekilme emri saat 14.00'te birliklere duyuruldu. İtilaf donanması, çekilme yollarını ve ikinci hat siperlerini yoğun olarak bombalıyordu. Seddülbahir'deki birliklerimiz saat 14.00'ten itibaren Harapkale'den, sırtlardan ve dereler içerisinden çekilmeye başladı. 9. Tümen Komutanı Halil Sami, III. Kolordu'ya 26 Nisan günü saat 12.35'te gönderdiği raporunda yeni bir savunma hattına çekilmenin kaçınılmaz olduğunu yazdı. Halil Sami'nin önerdiği hat, Yassıtepe'den başlayarak Alçıtepe'nin güney yamaçlarına uzanıyordu. Yani Halil Sami'nin çekilme düşüncesi, Kirte köyüne kadar 6-7 kilometre geri çekilmek ve ileri karakollar bırakmaktı. Domuzdere'den başlayarak boğazdan yukarıda Yassıtepe'ye yakın Sarıtepe hizasına kadar bir hatta çekilmeyi ve birlikler düşmanı ilk karşılayacak öbekler olacak şekilde muharebe ileri karakolları arasında bir kilometre mesafe bırakmayı planlıyordu. Bu savunma hattı Zığındere, Alçıtepe köyü, Kerevizdere ve 83 Rakımlı Tepe'yi (Kemal Bey Tepesi) düşmana bırakmak demekti. Kolordu Komutanı Esat Paşa hemen müdahale etti. Yeni savunma hattı Alçıtepe'yi de içine alacak şekilde daha ileride kurulacak, yani Yalçıtepe'ye kadar inilecekti. Savunma hattı Kerevizdere sahilinden içeri doğru Sandıklı Tepesi, Kemal Bey Tepesi, Kanlıdere'ye bakan kısımda aşağıdaki Subaşı mevkisi ve Zığındere Ağzı civarına çekildi. Bu şekilde çekilme daha uygun oldu. Esat Paşa müdahale etmeseydi birlikler Alçıtepe'ye kadar çekilmiş olacaktı.

Seddülbahir cephesine 27 Nisan günü takviye olarak gelen 20. Alay (iki tabur, 2.000 asker) Alçıtepe köyü-Seddülbahir yolunun sağ tarafına, 26. Alay'ın kalan bakiyesi sol

tarafına yerleştirildi ve takviye olarak gelen Bursa Seyyar Jandarma Taburu da 26. Alay emrine verildi. 25. Alay ise Yassıtepe gerisinde ihtiyat olarak kalacaktı. İleri karakollar akşam hava kararduktan sonra Yalçıtepe, Morto Koyu kuzeyi ve Kızıltoprak sırtlarına doğru ilerlediler. 26 Nisan gecesi keşif ve tahkimat faaliyetleri yapıldı. 27 Nisan'da taarruzlar planlandı ama etkili bir taarruz yapılamadı. Aynı şekilde İtilaf güçleri de etkili bir taarruz yapmayıp Kirte taarruzuna hazırlandılar. 28 Nisan'da muharebe meydanında 9. Tümen'e ilaveten 7. Tümen birlikleri, Anadolu yakasından peyderpey cepheye gelen 31. ve 32. Alay'dan birlikler ve daha sonra gelen 127. Alay'dan birlikler vardı.

Seddülbahir bölgesine 9. Tümen'den sonra 7. Tümen birliklerinin de gelmesiyle tümen sayısı ikiye çıkınca 29 Nisan günü bu kuvvetlere kumanda etmek üzere "Güney Bölge Komutanlığı" kuruldu. Kurulan bu komutanlık yine III. Kolordu komutasında olacaktı. 29 Nisan sabahı Güney Bölge Komutanlığı'na 5. Tümen komutanı olan Albay von Sodenstern atandı. Seddülbahir'de iki dirayetli tümen komutanı varken bunların başına Sodenstern getirildi. Birkaç gün sonra Albay Kannengiesser de danışman olarak ona katıldı. Bölge Komutanlığı kurmay başkanı ise Binbaşı Mülhman'dı. Güney Bölge komutanı sağ kanadı Albay Halil Sami Bey komutasına (9. Tümen), sol kanadı Albay Ali Remzi Bey'in komutasına (7. Tümen) verdi. Birlikler bu duruma göre tertiplendiler.

Bölge Komutanlığı, tümenlerin idaresini üstlenmekle birlikte yine III. Kolordu Komutanı Esat Paşa'ya bağlı olacaktı. Nisan'ın son günlerinde III. Kolordu, Arıburnu ve Seddülbahir olmak üzere iki ayrı cephede savaşır haldeydi ve sayısı yedi piyade tümeninin üzerine çıkan birliklere komuta etmek durumunda kaldı. 5 Mayıs günü Liman Paşa, muharebe alanlarındaki kuvvetler tümen seviyesini geçtiği için komuta edilen taktik grupları yeniden gözden geçirdi.

Asya için "Anadolu Grubu" Seddülbahir bölgesi için "Güney Grubu", Arıburnu bölgesi için "Kuzey Grubu" ve Saros bölgesi için de "Saros Grubu" komutanlıklarını kurdu.* Seddülbahir'de 29 Nisan günü kurulan Güney Bölge'nin komutanı Albay von Sodenstern cephede fazla başarılı olamadı. Özellikle yaptırdığı 1-2 Mayıs gece taarruzlarında çok başarısız oldu. Sonrasında ordu komutanı tarafından bu görevden alınıp yerine XV. Kolordu Komutanı Tümgeneral Weber tayin edildi. Weber Paşa 4 Mayıs akşamı Albay von Sodenstern'den görevi devraldı. 5 Mayıs'ta XV. Kolordu karargâhı da gelip cephede yerini aldı. Weber Paşa komutasındaki Güney Grubu karargâhı Tenkerdere mansabının kuzeydoğusunda Salim Bey Çiftliği'ndeydi.

Arıburnu

25 Nisan'dan sonra Arıburnu cephesinde operasyonel seviyedeki tertiplenmeye bakacak olursak, Arıburnu cephesine gelen takviye birliklerin komutasına verildiği Mustafa Kemal'in görevi, artık klasik bir tümen komutanlığını aşmış durumdaydı. 19. Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal, çıkarmanın ilk gününden Mayıs'ın ilk haftasına kadar Arıburnu cephesinde bulunan tüm birliklere (10 piyade alayına ulaşan birliklere) komuta etmiştir. Mustafa Kemal fiili olarak Arıburnu kuvvetleri komutanıydı ve "Arıburnu Kuvvetleri Komutanı" unvanını kullanmaya başlamıştı. Şartlar ona pratikte bir görev çıkarmıştı. III. Kolordu Komutanı Esat Paşa hatıratında "Ben böyle bir vazifelendirmeye gitmedim" der. Muharebe alanında yetki kimde ise onun yapacağı bir çözümdü bu. Mustafa Kemal

* Burada söylemek gerekir ki muharebe sırasında sağ kanat, sol kanat gibi durumun gerektirdiği gruplaşmalara gidildiğini görüyoruz. Çanakkale Savaşı'nda birlik sayısı büyüdüğü zaman bu tür gruplaşmalara gidilmiştir. Önce müfrezeler, sonra bölge komutanlıkları, sonra da gruplar oluşturulmuştur. Ayrıca bazı noktalarda (örneğin Kabatepe) mıntıka komutanlıkları da oluşturulmuştur.

Arıburnu Kuvvetleri Komutanı olarak 28 Nisan gününden itibaren cephede sevk ve idare bakımından yeni bir düzenleme getirdi. 19. Tümen Komutanı Mustafa Kemal'in 28/29 Nisan 1915 için verdiği tümen emri şöyledir:

> Tümenin işgal etmiş olduğu mevzi üzerindeki birliklerin artması nedeniyle emir-komutanın düzenlenmesi şu şekilde yapılmıştır: Sağ Kanat Kuvveti (57. Alay, 64. Alay, 72. Alay 3. Tabur) 57. Alay Komutanı Binbaşı Avni'nin emri altındadır. Merkez Kuvveti (27. Alay, 33. Alay'dan bir tabur) 27. Alay Komutanı Yarbay Şefik'in emri altındadır. Sol Kanat Kuvveti (72. Alay ve 77. Alay birlikleri, 33. Alay, 125. Alay 1. Tabur) 33. Alay Komutanı Yarbay Şevki'nin emri altındadır.*

Bu emir, sıcak muharebe sırasında durumun gerektirdiği gruplaşmalara örnektir.

Mustafa Kemal *Arıburnu Raporu*'nda şöyle der:

> Harp durumu gereği 25 Nisan'dan beri Arıburnu cephesine sevk edilen 10 alay piyade, 3 bölük süvari, 12 bataryaya ulaşan miktarla bir kolordudan fazla olduğu anlaşılan bütün kuvvetleri "19. Tümen" adı altında sevk ve idare etmek uygun değildi. Bir tümen kuruluşuna giremeyecek kadar olan bu kuvvetleri, şartların uygun olduğu şu günlerde münasip bir emir-komuta ve teşkilata tabi tutmak gerekiyordu. Arıburnu cephesinde bulunan bütün bu kuvvetleri "19. Tümen" olarak adlandırmak yerine "Arıburnu Kuvvetleri" olarak adlandırmak gerekirdi. Bu görüş doğrultusunda emir-komuta tespit edilmiş ve aşağıdaki kuruluş tanzim edilmişti.**

Mustafa Kemal cepheyi sağ kanat, sol kanat, merkez kanat olarak üçe bölüp başlarına da alay kumandanlarını getirerek kendine göre bir örgütlenme yapmış. Bu durumu

* Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2011. s. 56.

** Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2011. s. 80.

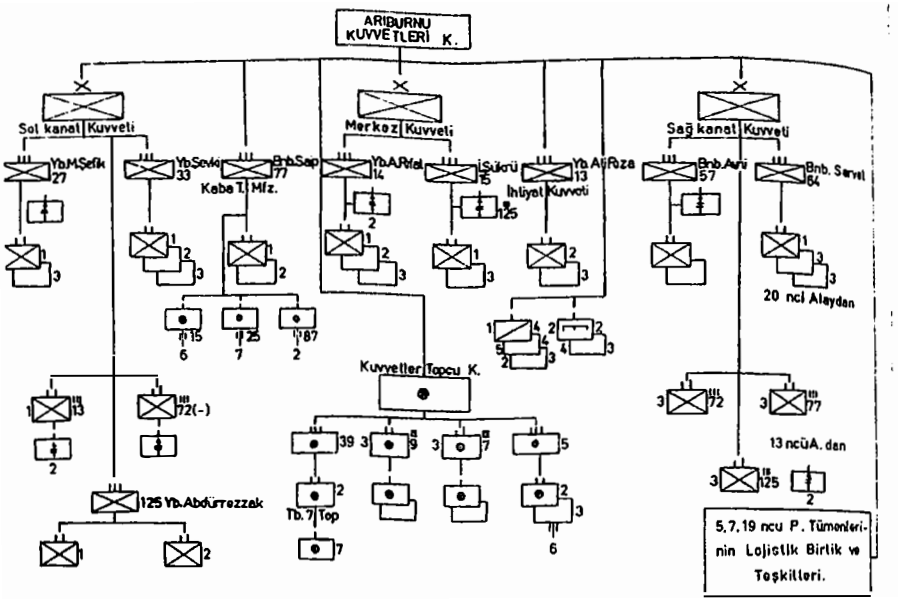

Tablo 3: Arıburnu Kuvvetleri Komutanlığı kuruluşu (*Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V. Cilt, II. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1978, Kuruluş 11.)

en iyi, yazışmalardan anlıyoruz. Mustafa Kemal kolorduyla olan yazışmalarına "19. Tümen Komutanı" olarak, kendi komuta ettiği birliklerle olan yazışmalarınaysa "Arıburnu Kuvvetleri Komutanı" olarak imza atıyordu. Üst makam, alayla değil de tümenle muhatap olduğu için pratikte bir sorun yoktu, hiyerarşi olarak da bir sorun yoktu. Esasında bu pozisyonun Mustafa Kemal'e verilmesi lazımdı. Bunu Mustafa Kemal pratikte kendisi yaptı. Mustafa Kemal'in emrinde zaten 57., 72. ve 77. alaylar vardı. Daha ilk anda 27. Alay verildi emrine. Sonra peyderpey diğer birlikler geldi. Mustafa Kemal tümen komutanı olarak üç alaya komuta etmesi gerekirken on alaya komuta etmeye başladı. Pratik bir çözüm olarak, fiilen "Arıburnu Kuvvetleri Komutanı" oldu. Aslında değerlendirdiğimiz zaman gayet doğal bir unvandır bu. Çıkarmalardan sonra zuhur eden bir durum ve bunun başka bir örneği de yok. Mustafa Kemal'in

kolorduya arz ettiği kuruluşun onaylanıp onaylanmadığına dair bir cevap verilmemiş. Daha sonra, 5 Mayıs'tan itibaren zaten ordu komutanlığı emri ile cephede gruplar kuruldu. "Kuzey Grubu" kurulduktan sonra buradaki birliklerin hepsi Kuzey Grubu Komutanı Esat Paşa'ya bağlandı. Mustafa Kemal'in Arıburnu Kuvvetleri Komutanı olarak komutayı yürütmesi 17 Mayıs gününe kadar devam etti. Sıcak muharebe devam ederken düzeni bozmadılar.

Mustafa Kemal'in karargâhı 165 Rakımlı Tepe'deydi. Burası daha sonra Kemalyeri adını aldı. Bu ismi Kolordu Kurmay Başkanı Yarbay Fahrettin (Altay) vermiş. Öncesindeki yazışmalarda "19. Tümen karargâhı" veya "merkez" diye geçiyordu. 6 Mayıs'tan itibaren "Kemalyeri" olarak isimlendirilmeye başlandı. Fahrettin Altay bunu şöyle anlatır:

> Yanımda emir subayım Fahri olduğu halde 19. Tümen'e hareket ettim ve yolda makineli tüfek ateşine tutulduk. Anlaşılıyordu ki düşmana fazla sokulmuştuk. Canımızı zor kurtardık ve sırtın gerisine güçlükle çekilebildik. Her taraf sık fundalık, kesik dereciklerle dolu. Karışık arazide yolu bulmaya çalışırken bir ere rastladık, bize yolu gösterdi, tümen karargâhını böylece bulabildik. Mustafa Kemal ile Kurmay Başkanı Binbaşı İzzettin (Çalışlar) bir sel yarıntısında ayaklı bir dürbünle düşman hatlarını gözetliyorlardı. Beni görünce sevindiler, kucaklaşıp öpüştük, gazalarını tebrik edip, ihtiyaçlarını sordum. Artık ayrılıyorduk.
>
> "Karargâhınız hep burada mı kalacaktır? Burasının ismi nedir?"
>
> Mustafa Kemal biraz düşündü:
>
> "Evet burada kalacağız. Ama sel yarıntılarının ismi mi olur?"
>
> Bunları söylerken gülümsüyordu.
>
> "Olur... Olur... Mesela Kemalyeri olur."
>
> Hoşlandı. Karargâha dönüşte kolordu komutanının muvaffakiyeti alınarak bu isim konuldu.*

* "Fahrettin Altay'ın Çanakkale Hatıraları", *Çanakkale Hatıraları*, c. 2, Arma Yayınları, 2002, s. 93.

17 Mayıs günü Kuzey Grubu Komutanı Esat Paşa karargâhını Maltepe'den Kemalyeri'ne getirerek komutayı Mustafa Kemal'den devraldı. 18 Mayıs'ta Kuzey Grubu'nun birlikleri 19., 5., 2. ve 16. tümenlerdi. Mustafa Kemal 19. Tümen komutanı olarak karargâhını Conkbayırı'na yakın bir bölge olan 180 Rakımlı Tepe'nin güneyine (buraya İkinci Kemalyeri de denir) kurdu. Artık bu saatten sonra Mustafa Kemal sadece 19. Tümen komutanıdır. Mustafa Kemal, komuta ettiği kuvvetlere "19. Tümen Komutanı" imzasıyla bir veda mesajı yayımlayarak Kemalyeri'nden ayrıldı:

Kemalyeri'nden
17 Mayıs 1915 saat 19.00
Muhterem asker arkadaşlarıma, komutaya vedamdır.

Bugüne kadar komutası bende bulunan Arıburnu kuvvetlerinin daha büyük birliklerle artarak bugünkü duruma gelmesi sonucu, III. Kolordu ve Kuzey Grubu Komutanı Esat Paşa'nın emir-komutayı bizzat üstlenmeleri gerekmiştir. 25 Nisan 1915'ten bugüne kadar geçen 23 gün zarfında hilafet makamının ve saltanatın anahtarı bulunan Çanakkale Boğazı'nı düşürmek amacıyla vatanımıza ayak basan düşmana komutam altında yaptıkları aralıksız kahramanca taarruz ve hücumlarıyla Osmanlı tarihimizde şanlı bir sayfa açan 19. Tümenim dışında; 27., 64., 33., 125. Alaylar ve 5. Tümenin 13., 14., 15. piyade ve 5., 7., 9. Topçu Alaylarının muhtelif süvari, istihkâm bölükleriyle diğer birliklerin subay ve askerlerine bu dakikada görevimden ayrılırken takdir ve hürmetlerimi bildirmeyi borç sayarım. 23 gün sevk ve idare etmekten dolayı bahtiyar olduğum siz cesur askerlerin Hakk'a yaraşır bir şekilde yaptığınız taarruzlar sayesinde, düşmanın 20.000'i aşkın kuvveti Arıburnu'nda yok edildi. Arda kalanlar, sahilden ancak birkaç yüz metre mesafede donanmasının himayesine sığındı. Bir adım ileri atmak isteyenler süngümüzden geçirilerek mahvedildi. Sizi tebrik ederim. Bütün milletin de sizi tebrik ettiğinden emin olabilirsiniz. Ateşli ve kanlı geçen 23 günlük faaliyetimizin hatırasının samimi ve nezih bir hisle

muhafaza edileceğinden eminim. Bugünden sonra 19. Tümenimle sağ kanatta bulunarak zaferin kazanılmasında sizinle ve yeni gelen kuvvetlerimizle omuz omuza çarpışıp düşmanı çiğneyeceğimize dair olan kanaatimi size açıklamaktan mesudum. Allah'ın yardımı üzerimizden eksik olmasın.

19. Tümen Komutanı,
Yarbay Mustafa Kemal*

Arıburnu bölgesinde 25 Nisan çıkarma günü kolordu ve üstü seviyesindeki komuta kademesinde bazı tereddütler görüyoruz. 25 Nisan günü ilk saatler çok kritik olmasına rağmen sevk ve idarede zafiyet olmuştur. Çıkarma alanlarında görev alan tümenlerin bağlı olduğu III. Kolordu komutanının Eceabat'ta değil de Gelibolu'da olması en başta sıkıntı yaşatmıştır. Bu sıkıntı Seddülbahir'de de, Arıburnu cephesinde de vardır. Mesela ilk günden itibaren Esat Paşa Seddülbahir cephesinde bir kolordu yetkisi ile görevlendirilseydi çok büyük bir avantaj olurdu. Arıburnu'nda ise 19. Tümen Komutanı Mustafa Kemal, komutan olarak temayüz etmiş durumdaydı, emrinde 7-8 alay vardı ve hepsine komuta edebiliyordu. Mustafa Kemal hemen kolordu komutanlığına atanıp Arıburnu ve Seddülbahir'de birer kolorduluk bir düzen kurulsaydı çok daha farklı bir sevk ve idare olur, ilk günden avantaj elde edilebilirdi. Bunu ordu komutanı olan Liman Paşa'nın yapması gerekirdi. Liman Paşa Esat Paşa'yı Kuzey Grubu'na gönderdi. İlk günden itibaren Esat Paşa Kuzey Grubu'ndaydı fakat Arıburnu'ndaki bütün kuvvetleri Mustafa Kemal idare ediyordu. Esat Paşa ister istemez bekledi, gece ayrı, gündüz ayrı sıcak muharebeler olurken idareyi bozmak istemediler. 17 Mayıs günü de Esat Paşa Kuzey Grubu karargâhında net olarak yerini aldı.

* Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2011, s. 99.

25 Nisan çıkarmasından sonra Türk Başkomutanlık Karargâhı (Enver Paşa) Beşinci Ordu Komutanlığı'ndan düşmana karşı taarruz yapılarak, düşmanın bir an evvel denize dökülmesini istiyordu. Aynı şekilde Lord Kitchener da sonuçtan memnun değildi ve harekât komutanlarını harekete geçmeye zorluyordu. Her iki taraf da zafer kazanmak için taarruz yapılmasını istiyor ve yarımadaya takviye kuvvetler göndermeye çalışıyordu. Beşinci Ordu Komutanlığı, ilk 48 saatlik sürede asıl sonuç alınacak yerde güçlerini daha baştan toplayamamış, daha sonra esnek kıyı savunma düzenini de uygulamaya koyamamış, gerideki ihtiyatları süratle cepheye intikal ettirememiş, gelen takviyeleri de her iki çıkarma cephesine parça parça sevk etmişti. Tüm bunlar düşmana yerleşmesi ve donanmasının himayesinde tahkimatını sağlamlaştırması imkânını vermişti. Bu durumda sahile yerleşen, tahkimatını güçlendiren, donanmasının ağır topçu desteğini arkasına alan düşmanın sökülüp atılması çok zor bir hale gelmiş oldu. Türk tarafının ise ağır topçu desteği hemen hemen hiç yoktu, genel olarak topçu mühimmatı da çok sınırlıydı. Ağır zayiatın göze alındığı şiddetli taarruzlarla, özellikle gece taarruzlarıyla düşmanın taarruz azminin kırılmasına çalışılmış ama bu taarruzlar Türk tarafına telafisi imkânsız subay ve yetişmiş erat kaybına mal olmuştur.

Gece Taarruzları

Seddülbahir ve Arıburnu cephelerindeki gece taarruzlarından bahsetmekte fayda var. Gece taarruzları zordur, iyi eğitilmiş askerle yapılması gerekir. Gece hücumları ancak modern orduların başardığı hücumlardır. Çok iyi irtibat, haberleşme imkânları olması lazımdır. Gece hücumlarında birliklerin sevk ve idaresi, silah ve ağır silah destekleri çok önemlidir. O zamanki Osmanlı ordusunun eğitim düzeyiyle silah ve cephane gücünü değerlendirdiğimizde gece

hücumlarının tercih edilmemesi akıllıca olurdu diyebiliriz. İşini bilen, zeki komutanlar hücumun sabaha karşı, güneş doğarken olmasını tercih eder, donanma topçusu veya kara topçusu zayiatını da göze alırlardı. Kuzeyde gece hücumları genelde sabaha karşı yapılmıştır.

İzzettin Bey (Çalışlar), *Askeri Mecmua* yazılarında gece muharebelerini şu şekilde anlatır:

> Gece muharebeleri pek güçtür. Meçhul arazide bu güçlük daha fazla artar. Gece muharebelerine uygun talim ve terbiye, Arıburnu Muharebelerinin ilk gecesinde yaptığımız taarruzlarda uğradığımız zafiyetler nedeniyle, bundan sonra daha büyük kıymet kazanmıştır. Bundan dolayı eratın, taarruz edilecek tahkimatta düşmanın yerleştirdiği silahların tesirine karşı, bilhassa mevzi muharebelerinde gece taarruzları tertibine göre yetiştirilmesi en önde gelen iştir. Sahra harplerinde gece harekâtı ve muharebesi daha güçtür. Çünkü mevzi harplerinde arazi bütün teferruatıyla tanınabiliyor. Aynı zamanda mevzi muharebelerinde düşman tahkimatındaki tertibatı gayet esaslı ve sıhhatli tespit etmeli ki gece teşebbüsü başarıyla sonuçlanabilsin. Yoksa neticesi başarısızlık olur. Gece muharebelerinde süngü ve bomba en etkili tesiri yapan silahlardır. Yanlardaki birlikler ve geri ile emin bir irtibatın tesis ve muhafazası özellikle büyük bir önem taşır. Toplu ve tek olarak ilerleyerek düşman siperlerini temizlemeli ve teşebbüse karşı her an karşı koyabilecek şekilde durabilmelidir. İki taraf siperlerinin arasındaki boş araziyi geçmek, düşman siperlerini işgal ederek düşmandan temizlemekten daha kolaydır ve bu da çoğu zaman başarı ile sonuçlanır. Fakat asıl mesele düşman tahkimatını ele geçirdikten sonra muharebeyi ve taarruzu idare etmektir. Bunun gerçekleşmesi ise, her askerin münferit ve esaslı talim ve terbiyesi ile subay-astsubayın fevkalade gayret ve çalışmasına bağlıdır.*

Fahri Belen gece hücumlarını şu şekilde anlatır:

* Kurmay Yarbay İzzettin [Org., Çalışlar], "Çanakkale Muharebeleri - 26, 27 Nisan ve 1 Mayıs 1915 Arıburnu Muharebeleri," *Askeri Mecmua*, Sayı 11, 1920.

Seddülbahir'de hücumların bol cephane ve top olmadığı için gece yapılmasına karar verildi. 1/2 Mayıs gecesi 9. Tümen sağda, 7. Tümen solda olmak üzere taarruz saat 22.00'de başladı. Kirte Deresinin iki tarafından düşman mevzisine girildi. Fransız Tümeni sarsılıp biraz geriledi. Düşman ihtiyatlarının müdahalesi ile birlikler durdurulup geri çekilmeye zorlandılar. İngilizlerin karşı taarruzları da başarılı olamadı. İyi keşif yapılmadığı için düşman mevzisi meçhuldü, kıtalar birbirine karışmış idi, kıtalar gece taarruzlarına alışık değildi, Almanya'dan tabur komutanı olarak gelen bir kişi yaklaşık bir kolorduyu sevk ve idare etmeye kalkmış ve başarılı olamamıştı. Üç tarafı donanma ateşi altındaki Seddülbahir'de büyük kıtalarla gece taarruzlarına kalkışmak ve netice almak emsali görülmemiş bir hareket tarzı idi. Gece taarruzlarının başarılı olmaması için bütün şartlar bir araya gelmişti. Bunlar; 1. Tecrübesiz kumanda, 2. Zayıf karargâh, 3. Birbirine karışmış kıtalar, 4. Esaslı bir keşif olmaması. Her şeye rağmen gerek Arıburnu'nda gerekse Seddülbahir'de taarruzlarımız düşmanı denize dökememişse de taarruz azmini, şevkini kırmış, onu kıyıya yakın bir durumda bırakmıştır. Ayrıca fazla zayiat vermemizde tahkimata yeterli önemin verilmeyişi ve yeni silahların icaplarına göre hareket edilmeyişinin de etkisi vardır.*

Bursalı Mehmet Nihat Bey bu konuda daha çok ordu komutanını suçlu bulur:

İlk hafta Liman Paşa'nın 'düşman sahile çıktıktan sonra ihtiyatlarla üzerine atılarak, gece taarruzu ile denize dökmek' prensibi uygulanamamıştı. Ancak Arıburnu'nda tehlikeli anlar geçmiş, Seddülbahir'de nispeten cephede bir denge kurulduktan sonra, Liman Paşa büyük çapta karşı taarruzlara geçme zamanı geldiğine hükmedebilmiştir. Bu sırada iş işten geçmiştir. Çünkü güneyde 1/2 Mayıs gece taarruzlarında sarsılmış ve zayıflamış piyade taburları ile karşımızda iki mislimizden fazla bir güç vardı. Düşman mevzilerine iyice yerleşmişti, esaslı bir topçu hazırlığı olmadan, sadece fedakârca gece hücumlarıyla sonuç alma zamanı artık geçmişti.

* Fahri Belen, *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi - 1915 Yılı Hareketleri*. C. II, Genelkurmay Basımevi, 1964, s. 181-182.

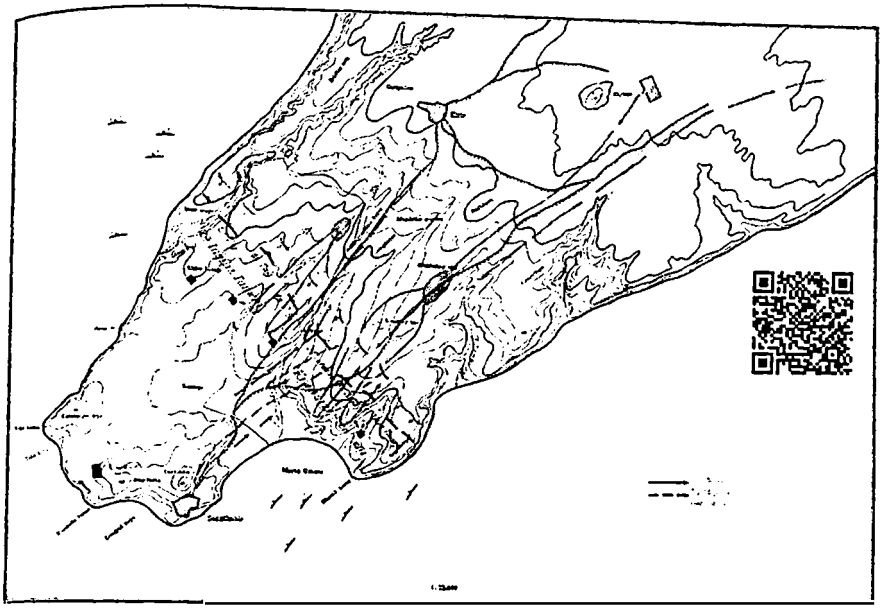

Kroki 20: Seddülbahir bölgesinde 1-2 Mayıs ve 3-4 Mayıs tarihlerinde yapılan gece taarruzları. (Kadri Perk, "Çanakkale Seferi," 2. Cilt. *116 Sayılı Askeri Mecmua*, 1940, Kroki 11.)

> Yani şurası açıkça görülüyor ki, ilk zamanlarda Liman Paşa inisiyatifi kaybetmeden vaziyeti gerektiği gibi kavrasa herhangi bir düşman cephesine (Seddülbahir veya Arıburnu) toplu ve taze kuvvetlerle ve esaslı bir hazırlıkla saldırmayı becerebilseydi başarılı sonuçlar alması mümkündü. Burada şu dersi de çıkarıyoruz. Böyle iki veya daha ziyade yerden yapılan kati çıkarmalarda ihtiyat kuvvetlerinin taksimi çok mühimdir. Bunları en lüzumlu yere en kısa zamanda toplamak gerekmektedir.*

Nihayetinde cephelerde yapılan gece hücumları ağır zayiatla sonuçlandı. Gece hücumlarını gözünü kırpmadan yaptıran komutanlardan biri Alman komutan Sodenstern'dir. Seddülbahir'de 1/2 Mayıs gecesi cephedeki birlikleri kullanarak gece taarruzu yaptırdı. Üç makineli

* Bursalı Mehmet Nihat, *Büyük Harpte Çanakkale Seferi*, İlhami Fevzi Matbaası, İstanbul, 1926.

tüfek bölüğü, on topçu bataryası, 18,5 tabur birlikle yaptırdığı gece taarruzu başarısız oldu. Karşılarındaki İtilaf güçleri ise, 30 makineli tüfek bölüğü, 23 topçu bataryası, 30 tabur asker ve arkalarındaki donanma desteğiydi. Dolayısıyla 1/2 Mayıs ve sonrasında yapılan 3/4 Mayıs gece hücumları tam bir felaketle sonuçlandı. Bu hücumlarda 15. Tümen çok ağır zayiat verdi ve Soğanlıdere'ye kadar geri alındı. Seddülbahir'in üç tarafının donanmaya açık oluşu Türk tarafı için büyük bir dezavantajdı. İki gece taarruzunda 7-8 bin zayiat verildi. Sodenstern'in görevinden alınmasındaki en büyük etken de bu oldu.

Güney Cephesi Muharebeleri

Seddülbahir cephesinde 25 Nisan çıkarma gününden sonra karşılıklı şiddetli mevzi muharebeleri yapıldı. İtilaf güçlerinin ilk günkü hedefleri olan Alçıtepe'ye ulaşmak için yaptıkları ilk büyük taarruz Birinci Kirte taarruzu oldu. Seddülbahir cephesinde genelde taarruzların vadiler ekseninde, yani Kirte Deresi ekseninde yapıldığını görüyoruz. Amaç, Kirte üzerinden ilerleyerek ana hedef olan Alçıtepe'yi ele geçirmekti. İlk günkü hedef olan Alçıtepe'ye merkezden ilerlemek düşüncesiyle üç kez tekrarlanan Kirte taarruzları yapıldı. Birinci Kirte taarruzu 28 Nisan günü, İkinci Kirte taarruzu 6-8 Mayıs tarihlerinde, Üçüncü Kirte taarruzu ise 4-6 Haziran tarihlerinde yapıldı. Kirte taarruzları başarılı olamayınca Alçıtepe'ye merkezi çevreleyerek manevra yapabilecekleri alanlardan ulaşmayı denediler. Cephenin sağ ve sol kanatlarından çevreleyerek Alçıtepe'ye ulaşma düşünceleri ile de Kerevizdere ve Zığındere taarruzlarını yaptılar. Bu taarruzlar manevra özelliği olan taarruzlardır. 21-22 Haziran günlerinde Birinci Kerevizdere Muharebesi, 28 Haziran-5 Temmuz tarihleri arasında Zığındere taarruzları, 12-13 Temmuz tarihlerinde de İkinci Kerevizdere Muharebesi yapılmıştır. Bu taarruzların hepsi Alçıtepe

ve Kilitbahir Platosu'nu ele geçirmek için, kesin sonuca yönelmiş çok büyük cephe taarruzlarıdır.

Birinci Kirte Muharebesi

Seddülbahir'e İtilaf güçlerinin ilk büyük taarruzu 28 Nisan günü yapılan Birinci Kirte Muharebesi'dir. Bu taarruzu 27 Nisan günü yapmayı düşündüler fakat organize olamadıkları için 28 Nisan'a ertelediler.

27 Nisan öğleden sonra ileriye yanaşan 29. İngiliz Tümeni ve cepheye yetişmiş bulunan Fransız Tümeni gerekli hazırlıklarını tamamlayarak Eskihisarlık-Zığındere hattında taarruza hazır hale gelmişti. Harekât planına göre önce sol kanat üzerinde derin bir yarma yapılacak, daha sonra Alçıtepe cihetine yönelinecek, harekât daha sonraki gelişmelere göre şekillendirilecekti. Cephede, solda 29. İngiliz Tümeni (üç piyade tugayı – on iki tabur), Kraliyet Deniz Tümeni'nden Anson Taburu, Drake Taburu ve en sağda Fransız Tugayı (beş tabur) olmak üzere toplam on dokuz tabur birlik vardı. Önce solda yarma ile Yassıtepe'ye kadar ilerlenecek, bu tepe hattı zapt edildikten sonra sağa çark edilip Alçıtepe'ye yönelinecekti.

Türk savunmasında ise 28 Nisan sabahı savunma düzeni değişmiş; yıpranmış 25. ve 26. alaylar geri hatta alınarak, 19. Alay'ın 20. Alay'ın yanına, ileri hatta alınması kararlaştırıldı. Bu alayın ağır makineli tüfek bölüğü de cepheye katıldı. Ayrıca takviye olarak cepheye yetiştirilen 15. Alay'ın 2. Tabur'u da 20. Alay'ın emrine verildi. 28 Nisan sabahı saat 04.00'te iki piyade taburlu 19. Alay Yassıtepe güneyine kolbaşısı ile yaklaşabilmişti. 19. Alay tutacağı sol kanat hattına ters olduğu için tekrar geri çevrildi. Askerler Soğanlıdere'ye kadar geri gitti ve Alçıtepe kuzeyinden dolaşarak Alibey Çiftliği, Domuzdere yolundan gecikmeyle cephe hattına gelebildi. Sonuçta cephede sağ ve sol kanatta makineli tüfek bölüğü (25. ve 19. alaylara ait), üç sahra

bataryası, üç obüs bataryası, sağ ve sol kanatta bünyesinde üç taburu olan 20. ve 19. alaylar vardı. Karşısındaki İngiliz-Fransız birliklerini ise karadaki beş sahra bataryasına ilaveten denizde 75-38 mm. çapları arasında (hafif, orta, ağır çaplı) 470 namlu destekleyecekti. Her İngiliz taburunda bir ağır makineli tüfek bölüğü bulunuyordu.

Birinci Kirte Muharebesi 28 Nisan 1915 sabahı saat 08.00 sıralarında karma ateş kaynaklarından yapılan yoğun bir bombardımanla başladı. Ege Denizi'nden ve boğaz ağzından muharebe gemilerinin ateşleri Türk cephesine çok tahrip edici oldu. Soğanlıdere'ye çark eden 19. Alay'ın da cepheye ulaşamaması sebebiyle 25. ve 26. alayların değiştirilmeyi bekleyen yorgun perakende eratı muharebeye girmek zorunda kaldı.

Türklere göre sağ kanatta 87. Tugay'ın (iki deniz piyade taburuyla takviye edilmiş) altı taburluk kuvveti saldırdığında 20. Alay bu taarruzu kırarak başarısızlığa uğrattı. 86. Tugay'ın merkezden saldırısı daha şiddetli oldu ve her iki Türk alayının bölgesi olan bu mıntıkada dalgalanmalar başladı. Tümen ihtiyatları burada kullanılmaya başlandı ve saat 10.00 sularında durum düzeltilebildi. Türk sol kanadına 19. Alay'ın intikalindeki gecikmeden dolayı 26. Alay'ın zayıf ve yorgun erleri muharebeye girdiler. 19. Alay ise Alibey Çiftliği civarında donanma ateşine yakalanmış ve beklemek zorunda kalmıştı. Donanmanın kanatlara ateşleri sonucu, Beyoğlu Jandarma Bölüğü'nün kıyı kısmı açılmıştı ve Bursa Jandarma Taburu tehlikeli bir durumda kalarak direnmeye çalışıyordu. Bu gelişmeler karşısında 9. Tümen komutanı Alçıtepe-Yassıtepe hattına çekilme kararı aldı ve bunu cephedeki alaylara tebliğ ettirdi. Bu sırada Binbaşı Mahmut Sabri, sol kanat ihtiyat grubunun başına geçerek geriden ileri hatlara süratle ilerleyerek, çözülen ve dağılan birlikleri de geri çevirip kendi grubuna katarak cepheyi oluşturdu. Boşlukları olağanüstü bir gayretle doldurarak

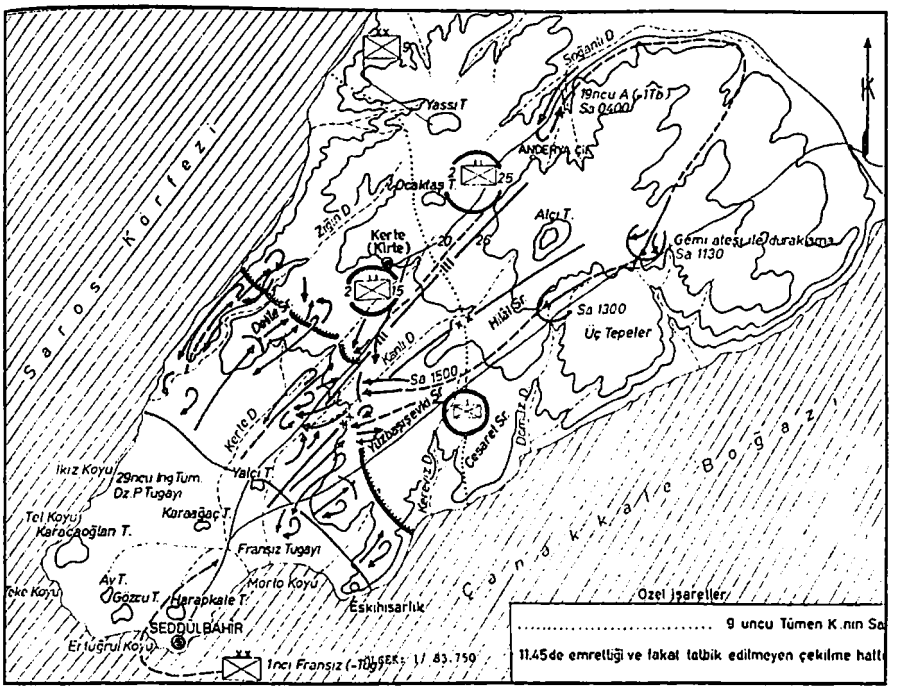

Kroki 21: 28 Nisan günü yapılan Birinci Kirte Muharebesi (*Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V. Cilt, II. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1978, Kroki 34.)

muharebenin kaderinin Türk birliklerinin lehine dönmesini sağladı. Bu sırada Fransız birlikleri çözülmeye başladı. İngiliz birliklerine karşı 20. Alay direnmeye devam etti. Sol kanatta durum düzelince 9. Tümen komutanı çekilme emrini iptal etti. Dolayısıyla Birinci Kirte Muharebesi'nin kaderi ast komutanların inisiyatiflerini kullanmaları ile lehe çevrilmiş ve kriz atlatılmış oldu. Saat 15.00'ten sonra cephede muharebenin yavaşladığı, İngiliz ve Fransız birliklerinin geri hatlara çekilip tahkimata başladıkları görüldü. Bu sırada, solda 19. Alay da cepheye katılmaya başladı. Birinci Kirte Muharebesi sırasında 175. Fransız Alayı'nın birlikleri Kerevizdere batısı olan denize ve dere ağzına hâkim, Taşlıtepe'ye bir keşif kolu baskını yaptılarsa

da püskürtüldüler. Türk tarafında ilk defa bu muharebede savaş uçakları savaş alanı üzerinde uçmuş ve bomba atarak harekâta sınırlı da olsa destek vermişlerdir. 19. Alay'ın iki taburunun merkezde ve sol kanatta yaptıkları karşı saldırı, düşmana son darbeyi vurdu. Muharebe sonunda İtilaf askerleri sabah saldırıya başladıkları Morto Koyu kuzeyi ve Yalçıtepe hattına kadar çekilmek zorunda kaldı.

İkinci Kirte Muharebesi

Güney bölgesinde genel bir taarruza karar veren İtilaf güçleri 6 Mayıs günü sabah saat 10.30'da kara ve deniz toplarıyla başlattıkları şiddetli bombardımanın ardından taarruza başladı. Yapılacak bu genel taarruz için Anzak Kolordusu'nun 1. Avustralya Tümeni'nin 2. Avustralya Tugayı ile Yeni Zelanda Piyade Tugayı'ndan sayıları 5.000 civarında takviye asker aldılar. Ayrıca beş batarya topçu takviyesi aldılar. 42. Tümen'in 125. Tugay'ı da harekâta katılacaktı. İkinci Kirte taarruzu için cephede bulunan İtilaf güçleri yaklaşık 25.000 muharip askerden oluşuyordu. Hedefleri yine Alçıtepe'yi ele geçirmekti. Türk savunması ise, Seddülbahir cephesinde XV. Kolordu Komutanı Weber Paşa komutasında, Kerevizdere batı sırtlarından Kanlıdere'ye doğru boğaz tarafında 19. Alay ve onun sağında 21. Alay birliklerinden oluşmaktaydı. Jandarmalar ve bazı müfrezeler ihtiyatı teşkil ediyordu (150 kişi). Bu cephenin ileri hatlarına 45. Alay da takviye olarak gönderildi. 38. Alay da Güney Grubu emrinde Domuzdere'de ihtiyattaydı. Muharip asker mevcudu 13.000 civarındaydı.

Bombardımanın ardından 29. Tümen, 88. Tugay ve Hint Tugayı Kirte yönünde ilerlemeye başladı. Kanatlardaki birlikler 88. Tugay'a ayak uyduramadılar. 6 Mayıs günü 2. Fransız Tümeni'nin iki taburu da karaya çıkarılmıştı, onlar da muharebeye sürüldüler. Fransız Tümeni'nin merkez tugayı 6 Mayıs günü saat 11.40'tan itibaren ileri harekete

başlayabildi. Karşı ateşe rağmen dereye bakan (Yüzbaşı Şevki Sırtı üzerindeki) yüksek araziye ulaşabildiler. Buranın adı "Bouchet Redoupt (Buşe Tabyası)"dır. Burada yoğunlaşan Türk ateşi karşısında ilerleyemediler. Sağ kanada yaklaşan İngilizler durduruldu. Kirte'ye yaklaşmalar olduysa da gün batarken hem İngilizler hem de Fransızlar eski mevzilerine geri atılmışlardı. İkinci Kirte taarruzunun ilk günü Türk savunmasının sadece ileri mevzileri ile ateş teması sağlayabilmişlerdi.

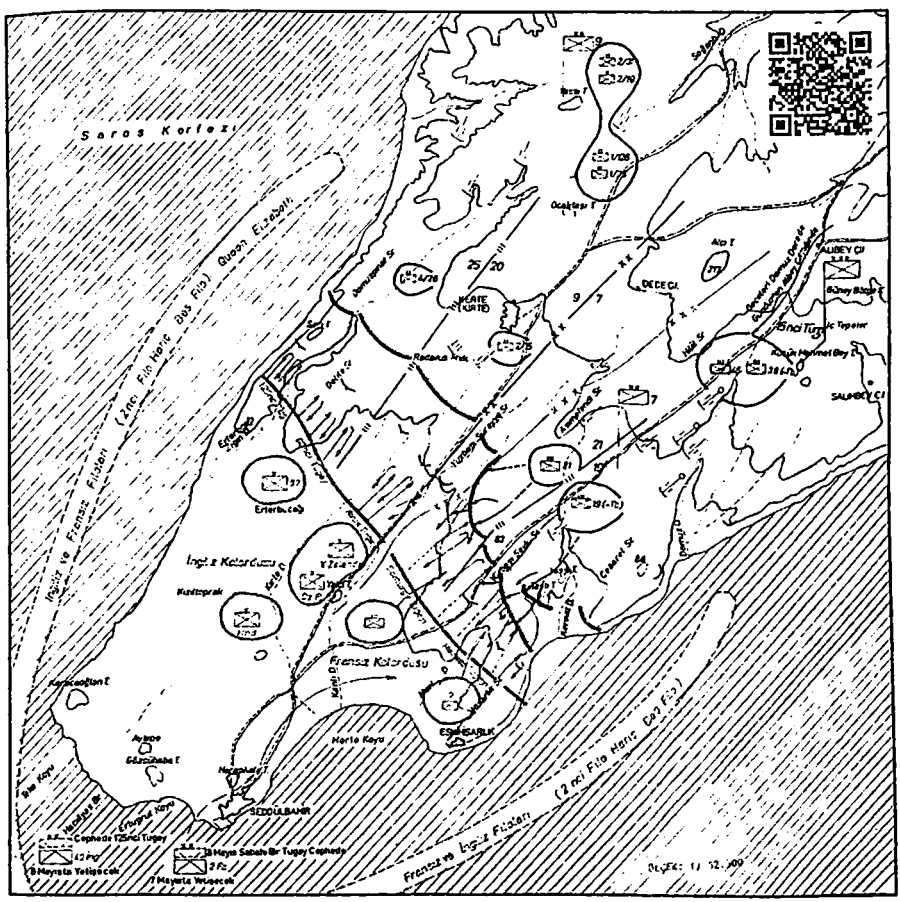

Kroki 22: İkinci Kirte Muharebesi 6 Mayıs harekâtı (*Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V. Cilt, II. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1978, Kroki 42.)

İkinci Kirte taarruzunun ikinci günü İngiliz 42. Tümen'in 127. Tugay'ı da cepheye katıldı. Sabah saat 10.00'da İtilaf askerleri tekrar taarruza başladılar. Cephenin sağ ve sol yanından yüklenen birlikler kanatlardaki donanmanın Türk savunma hattının gerilerine ateş açmasıyla ilerlemeye başladılar. Makineli tüfeklerin de etkisiyle mukavemetli bir savunmayla karşılaşan İngilizler gece saat 01.00'e kadar devam ettirdikleri taarruzlarda sol kanatlarında 300 metre kadar ilerleyebildiler. Fransızlar da sağ kanatta ön siperleri ele geçirmişlerdi.

8 Mayıs günü taarruza devam edildi. Sabah saat 10.00'da şiddetli bir bombardımanın ardından taarruz başladı. Sol kanatta Zığındere tarafından saldırıya geçen İngiliz ve Anzak birlikleri 300 metre civarında ilerleyebildiler. Gün ortası İngiliz taarruzu kırıldı. Fransızlar ise hiç ilerleyemediler. General Hamilton taarruz yapılmasında ısrar edip 18.30'da genel bir taarruz daha yaptırdı. Kara ve deniz topçularının katıldığı yoğun bir bombardıman yapıldı ve ardından süngü hücumuna kalkıldı. Sonunda Kerevizdere'de bazı ileri mevzi zaptı dışında İtilaf askerleri başarı elde edemediler. Fransız Sefer Kuvveti Komutanı General d'Amade 8 Mayıs günü saat 16.30'dan sonra genel bir taarruz emri verdi. Trampetler ve borular çalınarak taarruz teşvik edildi. Bouchet Redoupt bu süreçte birkaç kere el değiştirdi ve sonunda Fransızlarda kaldı.

Nihayetinde İtilaf kuvvetleri 8 Mayıs gecesi üç gün süren Kirte taarruzları sonucunda hedef olan Alçıtepe'nin en yakın üç kilometre uzağına kadar ilerleyebilmişlerdi. İki tümenle takviye edilmeleri de yeterli olmamış ve iki hafta sonunda da hedefe ulaşamamışlardı. Türk tarafından yapılan karşı taarruzlar da düşmanı denize dökemedi ve ağır zayiata neden oldu. Türk tarafını değerlendirecek olursak, kati netice yeri iyi seçilememiş, kuvvetler parça parça kullanılmış, ağır topçu ve cephane azlığı had safhaya gelerek netice elde edilememişti.

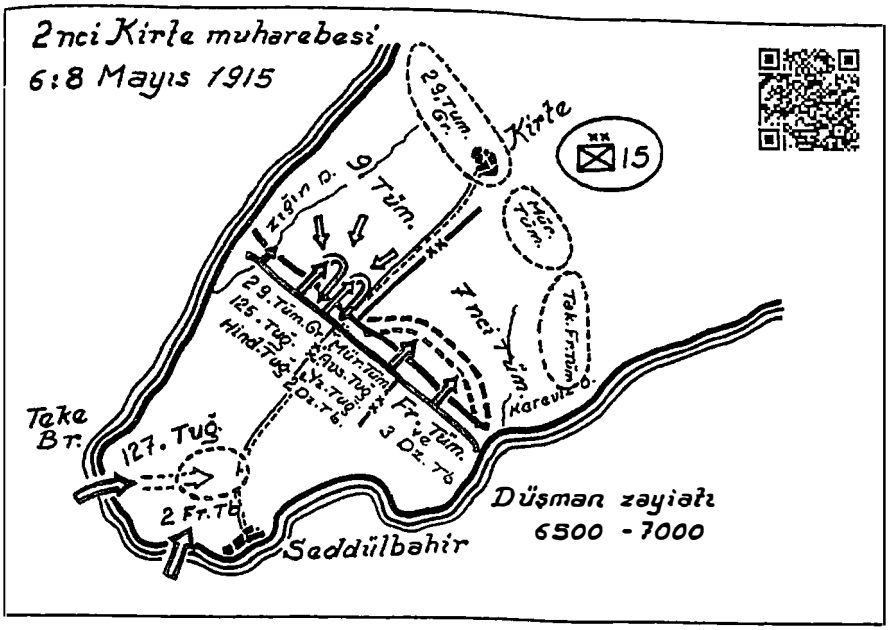

Kroki 23: İkinci Kirte Muharebesi 8 Mayıs harekâtı (Orhan Yıldıran, *Çanakkale Muharebeleri*, Genelkurmay Basımevi, 1966, Ek 17.)

İkinci Kirte Muharebesi'nde İtilaf birliklerinin ağırlık merkezi oluşturamamaları, ilk yarma yerinden seri takviyelerle bu ilerlemenin takviye edilemeyişi ve ihtiyatların parça parça kullanılışı da başarılı olmalarını engellemiştir. Bu arada üç tümenden fazla bir kuvvet 29. Tümen komutanının emrine verilerek sevk ve idarede de yanlışlıklar yapılmasına sebep olmuştur. 29. Tümen'in idaresi bir tugay komutanına bırakılmış, kolordu düzeyindeki birlikleri kendi tümen karargâhı ile sevk ve idareye çalışmıştır. Burada baştan bir kolordu karargâhının teşkili gerekirdi.

Üçüncü Kirte Muharebesi

Mayıs sonunda Seddülbahir cephesinde İngiliz ve Fransız mevzileri Türk siperlerine hücum mesafesine yakın bir aralığa kadar sürülmüştü. General Hamilton, İngiltere'den

yeterli asker ve topçu cephanesi gelinceye kadar taarruzlara ara vermek istiyorsa da, İngiliz ve Fransız kolordu komutanları eldeki mevcut kuvvetlerle Alçıtepe'nin ele geçirileceğine inanıyorlardı. Lord Kitchener da 19 Mayıs'ta General Hamilton'a çektiği telgrafta, "Türklerin Anzak'taki son mağlubiyetinin [19 Mayıs taarruzundan bahisle], artık Seddülbahir'de muvaffakiyetli bir taarruz yapılması zamanının geldiği hakkındaki kanaatleri takviye ettiğinden" ileri harekâtın yapılmasını tavsiye ediyordu. Başkomutan 31 Mayıs'ta genel bir taarruza karar verdiğinde, bu sefer Alçıtepe'yi ilk zapt edilecek hedef olarak saptamadı. Önce Türklerin bütün ileri hatları düşürülecekti. Taarruzun birinci günü olarak Haziran'ın 4'ü kararlaştırıldı. Hücum kıtaları iki dalga halinde saldıracaktı. Birinci dalganın vazifesi Türklerin birinci hat siperlerini zapt etmekti, bu aşamadan sonra ikinci dalga hücuma kalkacak ve birinci dalganın ele geçirdiği mevzileri 400-500 yarda geçerek 2. hat siperlerini zapt edecekti. Bu dalgayı istihkâm birlikleri ve kazma kürekli siper grupları takip edecekti. Taarruzun son safhasında topçu desteği için kırmızı flamalar dağıtılmıştı, bunlar zapt edilen siperlere dikilecekti. Ayrıca Deniz Tümeni bünyesinde bulunan zırhlı otomobiller de kullanılacaktı (8 adet kullanıldı). En sağ kanatta bulunan Fransız Tümeni 450-600 yarda ilerleyerek Kerevizdere'ye hâkim, batıdaki tepeleri zapt edecek ve direnek noktaları olarak elde bulunduracaklardı. Bunların solundaki Deniz Tümeni ile onun daha solundaki 42. Tümen'in vazifesi Türklerin en ileri hatlarını zapt etmek, çıkan fırsatlara göre taarruzu geliştirmekti. En solda olan 29. Tümen ise en zor görevi yapacak ve üç sıra Türk siperlerini birbiri ardına zapt edecek, ortalama 500-800 yarda ilerleyecekti. Taarruz talimatı 48 saat evvel kıtalara bildirilmişti. Kirte yolunun doğusunda Fransız kolordusu, batısında İngiliz kolordusu bulunuyordu. Taarruza katılacak kuvvetler

20.000 İngiliz, 10.000 Fransız askeri ve 108 namludan oluşan kara topçusu idi. Birleşik donanma da deniz topçusu ile destek verecekti. (Taarruzu 73 İngiliz, 68 Fransız topu, 2 muharebe gemisi topu ve muhriplerin orta çap topları destekleyecekti.)

Türk savunmasında, sağ kanatta 9. Tümen, sol kanatta Kerevizdere bölgesinde 12. Tümen birlikleri yer alacak 15. ve 7. tümenler ihtiyatta kalacaktı (toplam 37 tabur, 19 batarya). Türk topları değişik çap ve tipte 92 namludan oluşuyordu. Türk savunması 18.500 civarında askerden, gerideki ihtiyat birlikleri ise 6.000 civarında askerden oluşmaktaydı.

Üçüncü Kirte Muharebesi'nde, 4 Haziran sabah saat 08.00'de başlayan ve 2,5 saat süren şiddetli bir bombardımanın ardından ara verilerek Türk tarafı aldatılmak istendi. Saat 11.00'de şiddetli bir bombardıman daha oldu. Saat 12.00 sıralarında saldırı başladı. Türk savunma hatları bombardıman etkisi ile yerle bir olmuş haldeydi. Saat 12.10'da 12. Tümen cephesinde, 100 metre mesafeden başlayan Fransız alaylarının hücumu 34. Alay cephesine doğru ilerledi ve durduruldu. Yalnız soldaki 175. Fransız Alayı başlangıçta 20 metrelik bir siper kısmını ele geçirmeyi başardı ama daha sonra taarruz gelişemedi. 12. Tümen'in sol kanadına yönelen Fransız taarruzları kırıldı ve püskürtüldü. Başladıkları yerlere dönmek zorunda kaldılar.

Fransız birliklerinin solundan taarruz eden İngiliz Deniz Tümeni'nin 2. Tugay'ının saldırısı 36. Alay siperlerine karşı yapılıyordu. Fransız birliklerinin solunda da İngiliz Deniz Tümeni'nin 2. Tugay'ının Anson ve Howe taburları taarruza katılmışlardı. Bunların taarruzlarını da 36. Alay'ın 3. Tabur'u durdurmuştu. İhtiyattaki 22. Alay da cephe hattına alınıp İngiliz Deniz Tugayı'na karşı saldırıya kaldırıldı. İlk aşamalarda Deniz Tugayı'nın taburları 36. Alay'ın sol tarafını çözdüler ve 1. Tabur geriye çekilmeye başladı. En

sol İngiliz kanadında, İngiliz Worcestershire Taburu 1.000 metrelik bir Türk siperine girmeyi başardılarsa da geriden desteklenmedikleri için, Türk makineli tüfeklerinin yan ateşinin etkisiyle geri çekildiler. Hint Tugayı önce 74 Rakımlı Tepe bölgesini ele geçirmişse de, destek alamadığından geri çekilmek zorunda kaldı.

Birinci gün öğleden sonra Türk topçusu üstün ve yoğun İngiliz topçu gücü karşısında adeta susturulmuş haldeydi, ara sıra ateş edebiliyordu. Fransızlar saat 16.00'dan sonra Kerevizdere üzerinden ikinci bir taarruz hazırlığına başladılar, daha sonra ertelediler. Bunun üzerine Deniz Tümeni'nin taarruzu da ertelendi. En solda Hint Tugayı Zığındere boyunca taarruza başladı ve kısa sürede başarısızlıkla geri çekildi. Nihayetinde ilk günkü muharebelerde tüm kazançları 1,5 kilometrelik cephe hattında ele geçirdikleri 200-450 metre derinliğinde bir arazi parçası oldu. Bu kazanç VIII. İngiliz Kolordusu'na 4.500, Fransız Kolordusu'na da 2.000 kişilik zayiata mal olmuştu. 4/5 Haziran gecesi İngiliz ve Fransız birlikleri, ele geçirdikleri Türk mevzilerini elverişli hale getirmeye ve savaş alanını temizlemeye çalıştılar. Beşinci Ordu Komutanlığı da Güney Grubu'nu uyarıp, grup ihtiyatının çok gerilerde tutulduğunu (Soğanlıdere civarı), cepheye daha yakın bulundurulmalarını istedi. 5 Haziran sabahı sağ kanatta 9. Tümen komutanı şahsi inisiyatifi ile gece taarruzu tertipleyerek (10 tabur ile) gündüz elden çıkan siperlerin büyük bir kısmını tekrar geri almayı başardı. 12. Tümen cephesinde savunma sarsılmadan savaşmaya devam ediyordu. 5 Haziran sabahı başarısız ufak taarruzlar yapıldıysa da bir gün önce elden çıkarılan mevziler geri alınamadı. Tek kazanç düşmana 150 metreye kadar sokulmak oldu.

Üçüncü Kirte Muharebesi'nin üçüncü günü olan 6 Haziran'da, 12. Tümen kendi sağındaki 9. Tümen'in taarruzunu destekleyecek şekilde Kirte yolunun doğusundan

taarruza katılacaktı. 12. Tümen cephesi ve gerisi yoğun bir deniz ve kara bombardımanı altında kaldı. 9. Tümen bölgesindeki 126. Alay'a bağlı birliklerle, 2. Tümen'in 5. ve 1. Alay'ına bağlı birlikler gece saat 03.30'da süngü hücumuna kalktı. Türk kıtaları ilk hamlede İngilizlerin daha evvelden zapt etmiş oldukları ikinci hat siperlerini ve bu arada on adet makineli tüfeği ele geçirdiler. İngiliz topçusu yoğun bir bombardımana başladı. 1. ve 5. Alay birlikleri siperlerin çoğunu geri alabilmişlerdi. Daha sonra 127. Alay birliklerinin de başarı haberleri tümen karargâhına gelmeye başladı. Akşama kadar taarruzlar devam etti ve 9. Tümen cephesinde, orta kesimde bir girinti ile Kirte Deresi kesiminde bir kısım siperler İngilizlerin elinde kaldı. 6 Haziran gecesi bir iki kısmi Türk taarruzu olduysa da kaybedilen siperler alınamadı. Üç günlük muharebelerin sonunda İngilizler, subay ve er olarak 4.500 kişi zayiat

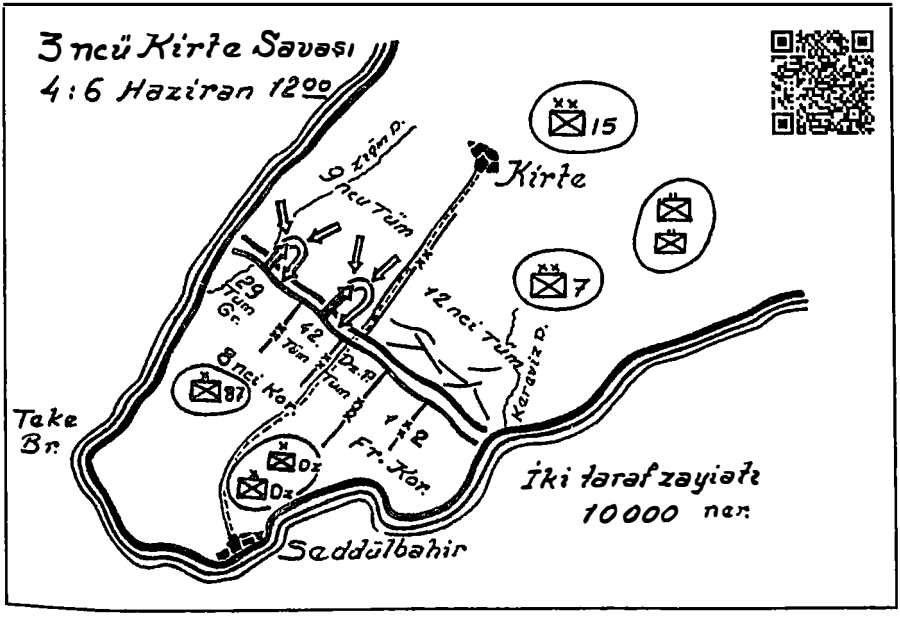

Kroki 24: Üçüncü Kirte Muharebesi (Orhan Yıldıran, *Çanakkale Muharebeleri*, Genelkurmay Basımevi, 1966, Ek 19.)

verdiler. Fransız zayiatı 31 subay ve 2.000 er olmuştur. Bazı Fransız yazarlar (ör. Charles Roux) İngiliz zayiatını 6.000 subay ve er olarak vermişlerdir. Türk birliklerinin zayiatı ise 65 subay ve 4.952 er olmuştur. Buradaki Türk kayıplarının da gerçeği yansıtmadığını düşünülebiliriz, gerçek zayiat daha fazla olmuştur. Çünkü Beşinci Ordu Komutanlığı 9 Haziran 1915 günü Başkomutanlık Vekâleti'ne gönderdiği raporda Güney Grubu'nun zayiatını 9.000 olarak göstermiştir. Sebebi ise, birliklerin birbirine karışmış olması, tahkimatın derinliğine yapılmayışı, ilk hatlarda fazla asker bulunuşu, topçu himayesinin çok az oluşu ve karşı tarafın çok ağır bir bombardıman yapmasıdır.

Genel olarak Üçüncü Kirte Muharebesi İngilizlerin ve Fransızların amaçladıkları hedeflere ulaşamayışları açısından Türk tarafının üstünlüğü ile sonuçlanmıştır. Üçüncü Kirte taarruzundan sonra İtilaf birlikleri güçlü takviye birlikleri olmadan Alçıtepe ve Kilitbahir Platosu'nun ele geçirilemeyeceğine kanaat getirmişti. Seddülbahir cephesinde Fransız kolordusu Türklere göre sol kanatta, İngiliz kolordusu sağ kanatta ve daha sonra merkezde taarruz yapma kararını aldılar. İlki Fransızlar tarafından yapıldı ve hedef 83 Rakımlı Tepe idi. Artık hedef, Alçıtepe'yi değil, taktik öneme sahip küçük yükseltileri veya tahkim edilmiş siperleri ele geçirmek için mahdut hedefli, dar cephede taarruzlar yapmaktı. Fransız kolordusu Türk sol kanadını, İngiliz kolordusu Türk sağ kanadını ele geçirdikten sonra merkez kesimi ele geçirilecek ve ilerlenecekti. Bu mahdut hedefli taarruzlardan sonra ilk büyük operasyonlar Kerevizdere bölgesinde Türk sol kanadına yapılmıştır.

Birinci Kerevizdere Muharebesi

Birinci Kerevizdere Muharebesi, Türk tarafının verdiği, kullandığı tabirdir. (Fransızlar bu muharebeyi Üçüncü Kerevizdere Muharebesi olarak adlandırır.) Fransızların

bu muharebedeki hedefleri Kerevizdere sırtlarını ve 83 Rakımlı Tepe (Kemal Bey Tepesi) bölgesini ele geçirmekti. Taarruza her biri üçer taburlu üç alay katılacaktı. 176. Alay solda, 6. Sömürge Alayı sağda birinci hatta bulunacak, 2. Afrika Alayı ihtiyatı oluşturacaktı. Harekâta Metropolitan Tugay Komutanlığı'na atanmış olan, daha önce General Gouraud'un kurmay başkanlığını yapmış Albay Girodon komuta edecekti. Taarruzu 75 mm.lik yedi sahra bataryası 155 mm.lik iki obüs bataryası, 16 siper havanı, yedi İngiliz obüsü destekleyecekti. Ayrıca 75 mm.lik altı batarya taarruz dışı kalan Türk hatlarını baskı altında tutacak, bunlardan iki batarya ile *Saint Louis* zırhlısı Anadolu yakasındaki Türk bataryalarını ateş altına alacaklardı. Taarruz cephesi genişliği 600 m. kadardı. Sağ kanatta taarruza katılacak olan birlik, Kansızdere'ye hâkim tepeye ilerleyecek, sol kanatta taarruza katılacak birlik ise 83 Rakımlı Tepe (Kemal Bey Tepesi) ve devamında kuzeydoğusundaki Kudsi Bey Tepesi'ndeki iki direneği ele geçirecekti.

Bu muharebe 2. Türk Tümeni kesimine yapılacaktı. Albay Hasan Askeri komutasındaki 2. Tümen birlikleri üçer taburlu 1., 5. ve 6. alaylarla tümeni takviye için verilen 71. Alay'dan oluşmaktaydı. (Alayların tabur mevcutları 500-600 askerdi.)

Muharebe 20 Haziran sabahı kara ve deniz toplarının şiddetli bir bombardımanı ile başladı. Türk mevzileri altüst olup, siperler, tahkimatlar tahrip olmaya başladı. Öğleden sonra Fransızlar, 2. Tümen'in sağ kanadına bir taarruz girişiminde bulundular. Bu taarruz bir keşif taarruzu idi. Asıl taarruz, 21 Haziran sabahı saat 04.30'da yoğun bir topçu ateşi ile başladı. Bu bombardımanda 28.000 sahra topu mermisi, 2.700 ağır topçu mermisi, 700 siper havanlarından mermi atılmıştır. Fransız-İngiliz topçu ateşi, birinci hat siperlerini altüst ettikten sonra saat 06.00 civarında 6. Alay'ın sağ kanadına ve 1. Alay'ın iç kanadına Fransız taarruzu başladı. 2. Tümen Komutanı Albay Hasan Askeri

ve Kurmay Başkanı Yüzbaşı Kemal, harekâtı yakından yönetmek için Kerevizdere'ye geldiler. Siperlerde zayiat fazlalaştığı için ikinci hat siperleri ihtiyattaki 5. Alay'ın 1. ve 3. taburlarınca tutturuldu. 1. Alay'ın sağ kanat siperlerine de bazı Fransız birlikleri girmişlerdi. Bunlar bir müddet sonra süngü hücumuyla siperlerden atıldılar. 1. ve 6. alaylar arasındaki kritik bölgede 5. Alay'ın Domuzdere'de kalan son ihtiyat taburu da (2. Tabur) kullanıldı. Bu arada bölgeye 21. Alay'dan iki bölük gönderilmişti (Yedek Teğmen Hasnun Galip bu bölüklerde görevlidir.) 71. Alay'ın 3. Tabur'u saat 08.00 sıralarında Domuzdere'ye ulaşmıştır. Kerevizdere'ye gelen 5. Alay'ın 2. Tabur'una, 6. Alay'ın sol kanadıyla, 1. Alay arasına giren Fransız birliklerine karşı süngü hücumu yaptırıldı. Fransız birlikleri ele geçirdikleri siperleri terk edip, çekildiler. Saat 09.30'da 71. Alay'ın 3. Tabur'una Kerevizdere'ye gelmesi emredildi. Saat 10.25'te Güney Grubu ihtiyatı olan 12. Tümen'in 34. Alay'ı, 2. Tümen'i takviye için görevlendirildi. Eldeki son ihtiyat 71. Alay'ın 3. Tabur'u da saat 11.00 sıralarında, 1. Alay'ın sağ kanat siperlerine giren düşmana taarruz ettirildi. Saat 11.00 civarında 83 Rakımlı Kemal Bey Tepesi'ndeki karşı hücumları düzenleyen 2. Tümen Kurmay Başkanı Yüzbaşı Kemal iki yerinden ağır yaralandı. Bilahare Kemal Bey Çanakkale hastanesinde 26 Haziran sabahı hayatını kaybetmiştir. 1. ve 6. alaylar arasında 83 Rakımlı Tepe civarında bir kısım siperleri Fransızlar ele geçirmişlerdi. Saat 14.00'te cephede, 6. Alay, 5. Alay'ın 1. ve 2. taburları, 71. Alay, 21. Alay'dan iki bölük ve 1. Alay kıtaları birbirine karışmış haldeydi. Fransızlar, Kemal Bey Tepesi'ndeki* direneği ele geçirmişlerdi. Kutsi Bey Tepesi'ndeki** direnek Türk birliklerinin elindeydi. Fransızlar da ağır kayıplar verdi ve 6. Fransız Sömürge Alayı Komutanı Nagues ağır şekilde yaralandı.

* Daha sonra Fransızların Haricot ismini verdikleri tepe.
** Fransızların Quadrilateral ismini verdikleri tepe.

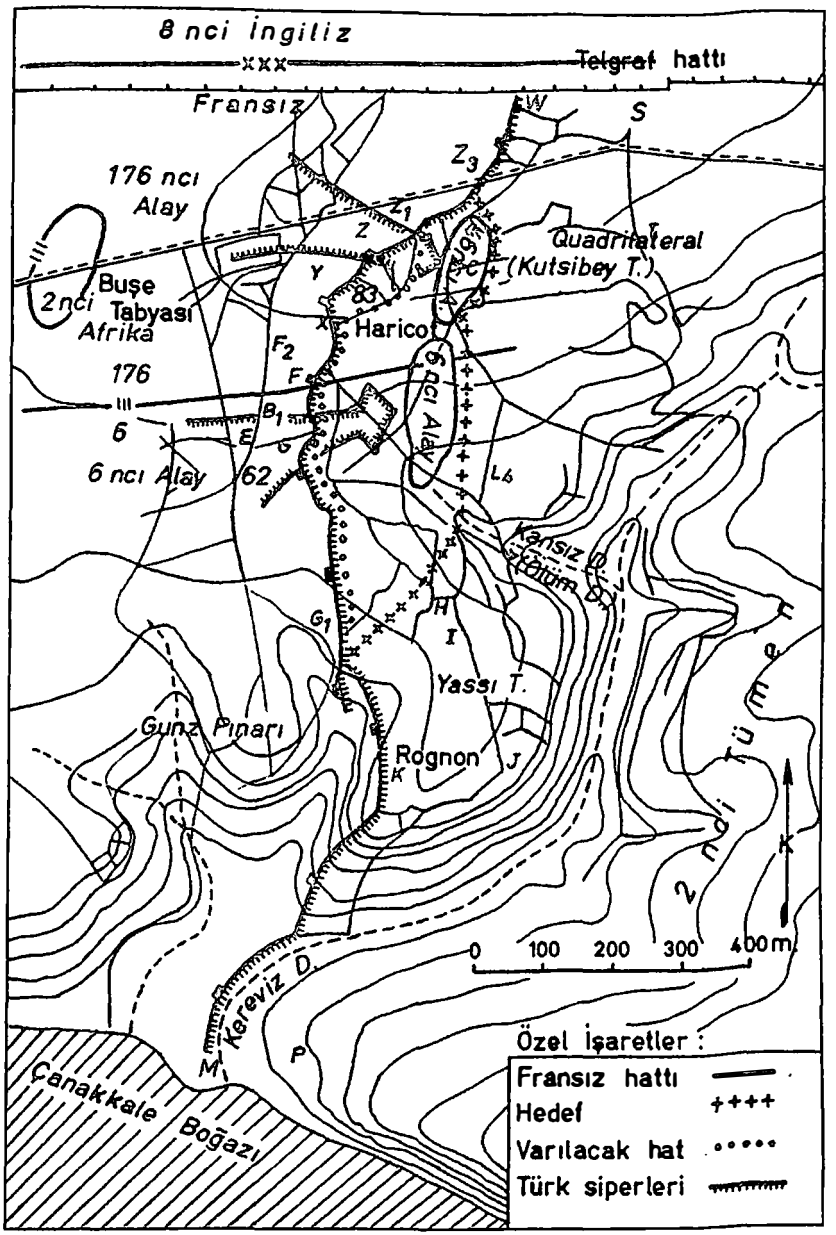

Kroki 25: Kerevizdere Muharebesi, Fransız taarruz planı ve hedefleri (*Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V. Cilt, III. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1978, Kroki 13.)

Saat 16.00 sıralarında Fransız birliklerinin taarruzları kırılmıştı. Saat 18.00'de Fransızlar 1. Afrika Alayı'nı taarruza geçirerek ilk hat Türk siperlerini yeniden ele geçirdiler. 22 Haziran gece saat 02.00'de 34. Alay'ın iki taburu (1. ve 3. taburlar) karşı hücuma geçtiler. Siperler geri alınmış olsa da sabah yapılan muharebe ile elden çıkmıştır. Muharebeler ağır subay ve er zayiatı ile sonuçlandı. Kıtalar birbirine karıştı, şehitler ve yaralılar muharebe meydanında ortada kaldılar. Kerevizdere muharebesinin sonucunda, Fransızlar Kemal Bey Tepesi'ne ve Kerevizdere'nin güney sırtlarına yerleştiler. Fransızların zayiatı 2.500 ölü ve yaralıydı, Türk tarafının zayiatı 6.000'in üzerindeydi. 2. Tümen'i, 12. Tümen'le değiştirme zorunluluğu oldu.

Birinci Kerevizdere Muharebesi 22 Haziran günü son bulmuş, bundan sonra cephenin sağ kanadı olan Zığındere bölgesinde muharebeler yapılmıştır. Zığındere muharebeleri sırasında da sol kanat yani Kerevizdere bölgesinde çarpışmalar zaman zaman olmuştur. 29 Haziran 1915'te de Çataltepe (Şüheda Tepesi) obüs ve bomba ateşleriyle yoğun şekilde bombalanmıştır. 30 Haziran günü Kutsi Bey Tepesi'ne saat 06.30'da İngilizler taarruza geçerek bir kısım siperleri ele geçirmişlerdir.

Zığındere Muharebesi

Türk sol kanadında Fransızların kısmi bir ilerleme sağlayarak Kerevizdere'nin batı yamaçlarını tutmasından sonra İngilizler de Türk sağ kanadında, Zığındere'de bir taarruz planladılar. Zığındere-Kirte Deresi arasında ortalama bir kilometre genişlikteki bir hatta yapılan taarruzlara Zığındere Muharebesi denir. 28 Haziran günü İngiliz taarruzları ile başlayan muharebeler 5 Temmuz'daki Türk karşı taarruzlarına kadar devam etmiştir.

Seddülbahir cephesinin sağ kanadı olan bu hatta Türk kuvveti olarak Albay Rafet komutasındaki 11. Tümen'in

33. ve 126. alayları (8.000 asker), tümen ihtiyatı olarak da Alçıtepe köyünün kuzeyinde Ocaktaşı Tepe'de bulunan 127. Alay birlikleri vardı. Bu taarruz için İtilaf askerleri; General de Lisle'nin komutasında, 29. Tümen (86., 87. ve 88. tugaylar), Hint Tugayı ve 52. Tümen'in 156. Tugay'ından oluşuyordu. Bu taarruzda 15.000 asker, 77 top ve 12 obüse, 2 kruvazör ve 2 muhrip deniz topçu himayesi sağlanacaktı.

Zığındere Muharebesi'nin amacı Zığındere sırtı üzerinde arka arkaya derinliğine düzenlenmiş ve beş hat halinde hazırlanmış Türk siperlerini ele geçirmekti. 28 Haziran sabahı saat 09.00'da başlayan topçu bombardımanı saat 10.45'e kadar devam etti. Saat 11.00 civarı İngiliz askerleri saldırıya geçtiler. 156. Tugay Zığındere doğusundan, 87. Tugay ve Hint Tugayı da Zığındere batısından ilerlemeye başladı. Karşılarında 11. Tümen birlikleri bulunuyordu. Ağır bombardıman sonucu dünıdüz olan birinci ve ikinci Türk hatları kolaylıkla elde edildi. Zığındere batısında İngilizler başarılı olmuşlarsa da doğusunda taarruzlar gelişmedi. İngiliz 156. Tugay'ın taarruzu püskürtüldü. İhtiyattaki 88. Tugay da takviye olarak cepheye geldi. Zığındere batısındaki bütün siperler zapt edildi ise de gündüz ve gece taarruzları ile 12.13 (J) no.lu siperlerin bir kısmı geri alındı. Türk birlikleri özellikle el bombaları kullanarak İngilizleri geri atmayı başardılar. Gece yapılan göğüs göğüse muharebelerde büyük fedakârlık gösteren 33. Alay ve 16. Alay askerleri Zığındere'nin kolu olan Keçidere'yi elde tuttular.

Genelde cephenin sağ kanadının sarsılması cephe komutasını da sarsmıştır. Zığındere'nin sağ kanadında yoğunlaşan çarpışmalar ve neticesinde ortaya çıkan tehlikeli durum Güney Grup Komutanı Weber Paşa'yı geri çekilme kararı almaya itmiştir. 6. Tümen 16. Alay'ın ve Yarbay Cafer Tayyar (Eğilmez) komutasındaki 1. Tümen'in cepheye

yetişmesi üzerine Türk savunması toparlanmıştır. Weber Paşa genel bir ricat emri hazırlamış ise de vazgeçilmiştir. 1. Tümen'in takviyesi ile (J-13) no.lu siperlere yapılan saldırılar durduruldu. 29 Haziran günü yapılan muharebelerle J-13 siperinin batı kısmı sık sık el değiştirdi. 30 Haziran sabahına kadar birçok siper karşılıklı el değiştirdi. 30 Haziran'da en son İngilizlerin elinde kaldı. Aynı gün Fransızlar da büyük topçu himayesi ile Kerevizdere tarafından bir alayla taarruz yaptılar ve Kirte yolu üzerindeki Kutsi Bey Tepesi'nin bir kısmını işgal ettiler.

Zığındere bölgesinde sağ kanat cephesinde 11. Tümen, sırasıyla 1. ve 6. Tümen ile takviye edilmiştir. 29 Haziran gecesi durumun ağırlaşması üzerine Türk savunmasının sağ kanat komutanlığına II. Kolordu Komutanı Faik Paşa getirilmiştir. 29/30 Haziran gecesi Faik Paşa komutasında karşı taarruz yapılmışsa da muvaffak olunamadı. Birlikler birbirine karıştı ve ağır zayiat verildi. Ordu komutanlığı Zığındere bölgesindeki düşmanın geri atılmasını istiyordu. Bunun için yeni birlikler getirildi. Kuzey Grubu'ndan 5. Tümen, Asya Grubu'ndan 3. Tümen'e bağlı birlikler getirilerek cephenin komutası I. Kolordu Komutanı Mehmet Ali Paşa'ya verildi. Farklı tümenlere bağlı ihtiyat taburlarıyla desteklenen Türk sağ kanadında karışıklık yaşanıyordu. Mehmet Ali Paşa emrindeki 1., 6. ve 11. Tümen birlikleri ile savunmayı yeniden düzenledi. Cepheye gelen 3. ve 5. tümenlerle birlikte 4 Temmuz günü karşı taarruza karar verildi. Daha sonra bu taarruz keşif gerekçesi ile 24 saat ertelendi. 5 Temmuz'da sabah saat 03.45'te başlayacak bir taarruza karar verildi. Bu sırada 4. Tümen de ihtiyat olarak Kiremit Dere'ye sevk edildi. 5 Temmuz günü saat 03.45'te 3. Tümen birlikleri denizle Zığındere arasından, 5. Tümen birlikleri ise Zığındere'nin solundan (toplam 13.000 asker) taarruza geçti. Düşman makineli tüfek ateşi ile mukabele etti, Türk askerleri ilerleyemedi ve ağır zayiat vererek geri çekildi. 28 Haziran'da başlayan Zığın-

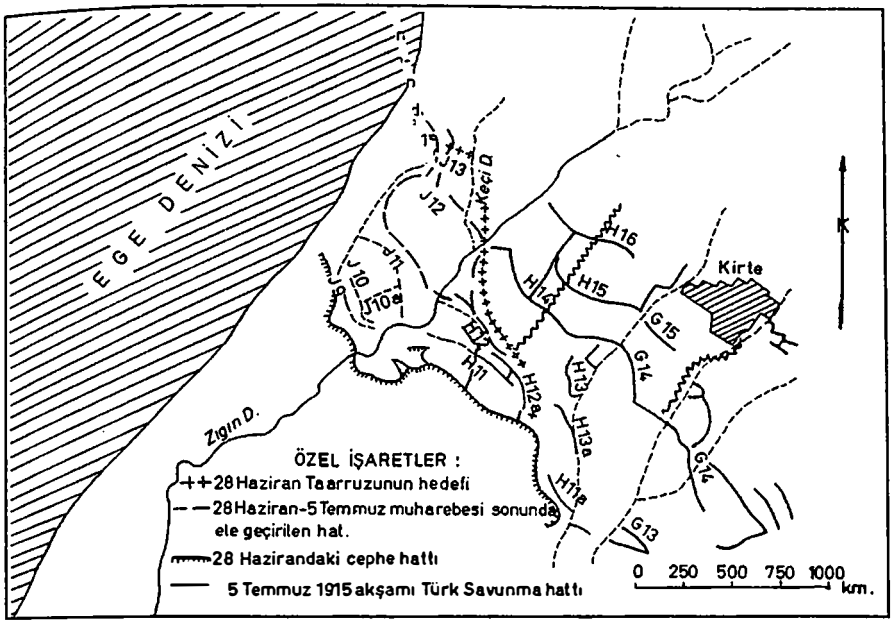

Kroki 26: Zığındere Muharebesi sonucunda İngilizlerin arazi kazanımı (*Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V. Cilt, III. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1978, Kroki 21.)

dere muharebeleri 5 Temmuz günü sonlanmış oldu. Her iki taraf da eldeki hatların tahkimine başladı. Zığındere muharebeleri sırasında değişik kaynaklarda verilen Türk zayiat rakamları 14.000-16.000 askerdir. İngiliz zayiatı ise 3.800 civarındadır. Zığındere muharebeleri o zamana kadarki en kanlı muharebe oldu. Zığındere muharebelerinde taktik olarak bombaların, tahrip danelerinin ve ateş gücünü toplamanın taarruzun başarısındaki önemi iyice görülmüş ve anlaşılmış oldu.

Güney Grubu Komutanlığı iki taraf arasındaki dar bölgede kalan binlerce şehit ve yaralının toplanması için 9 Temmuz sabahı İngilizlere 4-5 saatlik bir ateşkes teklifinde bulundu. Fakat bu öneri Akdeniz Sefer Kuvveti Komutanı General Hamilton tarafından kabul edilmedi.

Zığındere Muharebesi'nden sonra Güney Grubu'ndaki Türk savunması yeniden düzenlendi ve İkinci Ordu'ya bağlı V. Kolordu (13. ve 14. tümenler) ve XIV. Kolordu (8. ve 10. tümenler) birliklerinin bu bölgeye gelmesine karar verildi. İkinci Ordu Komutanı Vehip Paşa 9 Temmuz'da bölgeye gelerek Güney Grubu komutanlığını Weber Paşa'dan devraldı. Daha sonra Zığındere bölgesinde 12 Temmuz günü düşman yeni bir taarruz başlattı. Bu taarruzun amacı öncelikle Türk sol kanadı olan Kerevizdere bölgesinde yapılan muharebeyi gölgelemekti.

İkinci Kerevizdere Muharebesi

Bu muharebeye İngilizler Alçıtepe harekâtı veya Kanlıdere harekâtı, Fransızlar ise Beşinci Kerevizdere harekâtı adını vermişlerdir. Muharebe öncesi Türk birlikleri Seddülbahir bölgesinde İkinci Ordu birliklerinin gelmesi ile yeni düzenlemeye gitmişlerdi. Tuğgeneral Fevzi (Çakmak) komutasında V. Kolordu'nun 13. ve 14. tümenleri ile Mirliva Trommer Paşa komutasında XIV. Kolordu'nun 8. ve 10. tümenleri cepheye gelecekti. Yeni düzenlemeye göre 1., 8. ve 10. tümenler sağ kanatta, 13. ve 14. tümenler sol kanatta yer alacaktı. Bölgede ağır zayiata uğrayan 3., 4., 6. ve 12. tümenler geri alınacaktı. Fakat tümenleri değiştirme işlemleri tamamlanamadan muharebe başladığı için, sol kanatta 4. ve 7. tümenler; sağ kanatta 1. ve 11. tümenler ile (6. Tümen ihtiyatta) muharebeye girildi. Fransız birlikleri ise General Bailloud komutasında 1. Fransız Tümeni, 2. Fransız Tümeni, 52. İngiliz Tümeni (155., 156. ve 157. tugaylar) idi. İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin taarruz cephesi Kanlıdere'nin kuzeybatı sırtlarından Yassıtepe'ye kadar uzanıyordu. 1.600 metre olan tüm cephenin 950 metrelik kuzey kısmı İngiliz kuvvetlerine, 650 metrelik kısmı Fransız kuvvetlerine aitti. İngiliz kuvvetleri karşısındaki Türk mevzilerinin derinliği yaklaşık 200-400 metre arasındaydı.

Bu muharebenin amacı bölgedeki Türk savunmasını çökertmek, merkezde Türk siperlerine giriş yapmak ve Türk sol kanadında Kerevizdere'nin batı yamaçlarında kalan Yassıtepe'yi ele geçirmekti.

12 Temmuz sabahı saat 04.30'da 7. ve 4. Tümen cephelerine karadan, denizden ve havadan da 14 uçakla desteklenen yoğun bir bombardıman yapılmıştır. Bombardımanın ardından saat 07.35'te Fransız cephesinde taarruz başladı. 1. Fransız Tümeni'nin dört taburu sağda, 2. Fransız Tümeni'nin dört taburu solda taarruz edecekti. Fransızlar Kerevizdere'ye inen hafif yamaçlara, İngilizler Alçıtepe'ye yükselen sırtlara saldıracaklardı. İngiliz ve Fransız topçusu üç saatlik bombardıman süresince 60.000'e yakın değişik çapta mermi atmıştır. 52. İngiliz Tümeni 7. Türk Tümeni'nin sol kanadıyla, 4. Türk Tümeni'nin sağ kanadına yöneldi. İki tarafın da ağır zayiat verdiği muharebeler neticesinde İngilizler hedeflerine ulaştılar ve bu bölgedeki Türk siperlerini 500 metre boyunca ele geçirdiler. Sağ taraftaki Fransız kuvvetleriyle de bağlantıyı tesis ettiler. Sol kanattaki Fransızlar Yassıtepe'yi ele geçirdiler. Yassıtepe'nin ele geçmesi ile sadece dere içinde ve yamaçlar üzerindeki ileri postalar olarak Türk askerleri kalmıştı. Öğleden sonra 05.30'da tekrar başlayan Fransız bombardımanı Türk siperlerini oldukça tahrip etti. 52. Tümen'in hızla ileriye atılan 157. Tugay'ının 7. Highland Taburu, karşısındaki Türk siperlerini ele geçirdi. Üçüncü hatta ilerleyen İngiliz kıtaları E-12 siperlerine girdiler (Asım Efendi Sırtı'nın güney etekleri). Yüzbaşı Süreyya Sırtı ile Yüzbaşı Şevki Sırtı arasındaki sırtlarda İngiliz birlikleri aşırı kayıp verince saat 18.00'de E-12 siperlerinden geri çekildiler. Takviye alınca (5. Highland Taburu) tekrar E-12 siperlerine girmeyi başardılar. İngiliz birliklerini Kraliyet Deniz Tümeni'nin Deniz Tugayı'na bağlı Plymouth Taburu'ndan iki bölük takviye etti. 4. Royal Scots'ın desteğiyle Yassıtepe'de Türk mevzilerini ele geçirdiler. Saat 14.30'da 4. Tümen'in

sağ kanadındaki 11. Alay mevzilerinde 83 Rakımlı Tepe kuzey sırtlarında iki bölüklük ve 10. Alay cephesinde bir bölüklük Türk siperini ele geçirdiler. 10. Alay'ın ihtiyatlarıyla (2. Tabur) Kansızdere doğrultusundaki taarruzları gelişemedi ve dolayısıyla 4. Tümen cephesinde tehlikeli bir durum ortaya çıktı. Fransızlar saat 19.30'da yeniden 4. Tümen cephesine taarruza başladılar. 4. Tümen, birinci hat siperlerinin takribi 100 metre gerisindeki hendeklerde savunma yapıyordu. Alibey Çiftliği'nde bulunan 12. Alay'a iki taburuyla ikinci hattı takviye etmesi emredildi. Güney Grubu komutanı Soğanlıdere'de ihtiyatta olan 6. Tümen'in de cepheye yanaştırılması için emir verdi. Cephenin (4. Tümen) sorumluluğu 6. Tümen Komutanı Albay Süleyman Şakir'e verildi. Süleyman Şakir, iki taburla 4. Tümen'i takviye etti.

Muharebe 13 Temmuz sabahı da İngiliz ve Fransızların yoğun topçu ateşiyle başladı. Önce İngilizler sık avcı hatları ile 7. Tümen cephesine saldırdılar. 7. Tümen'in sol kanadından Kanlıdere'nin 30 metre batısına kadar olan ilk hat siperleri İngilizlerin eline geçti. Kansızdere'nin memba kısmındaki Fransız birlikleri derenin sağındaki ve solundaki Türk siperlerini zorlamaya başladılar. Saat 16.30'da İngiliz ve Fransızlar 4. Tümen'in tüm cephesine ve 7. Tümen'in de sol kanadına yeni bir taarruza başladılar. 4. Tümen komutanı ikinci hattaki ihtiyatlardan (16. Alay'ın 1. Tabur'u ve 17. Alay'ın 2. Tabur'u) birinci hatta takviye istedi. İşte bu sırada ikinci hattaki diğer bölükler emir almadan hücum dalgaları oluşturarak dereyi aşıp birinci hattan saldıran Fransız birliklerini karşılayarak durdurmuşlardı. Az sayıdaki Türk askerinin kahramanca süngü hücumuna kalkması üzerine diğer ihtiyatların da emir almadan toplu halde bu askerlere katılması neticesinde bu bölgedeki İngiliz-Fransız ortak saldırısı sonuçsuz kalmıştır. Çarpışmaların hızı akşama doğru hızı kesildi. Özellikle elden çıkan dere

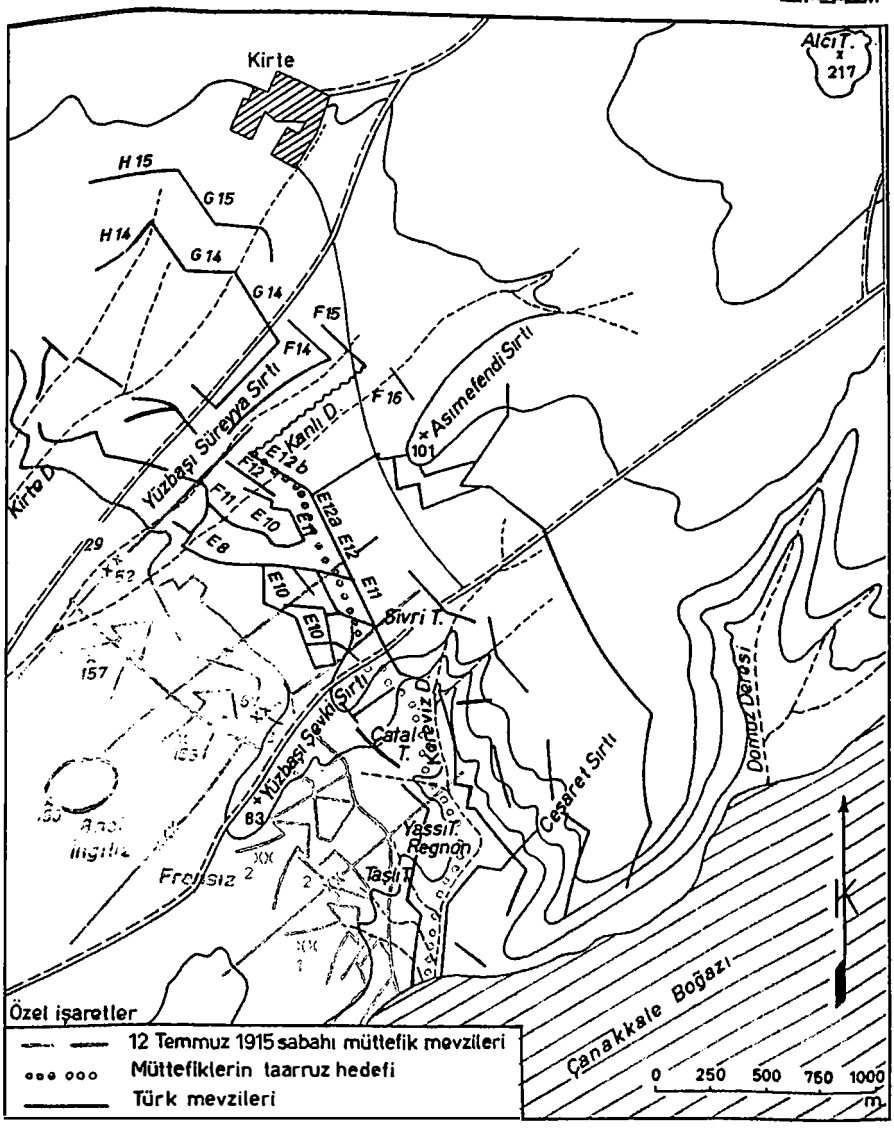

Kroki 27: İkinci Kerevizdere Muharebesi İngiliz ve Fransız taarruzu (*Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V. Cilt, III. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1978, Kroki 22.)

ağzındaki siperleri geri almak için yapılan gece taarruzundan da bir sonuç alınamadı. 13 Temmuz akşamı, Türk birlikleri, İngiliz ve Fransızların ele geçirdiği hatların 100 metre doğu ve kuzeyinde, Kerevizdere'nin batı kenarında tutunabilmiş durumdaydılar.

İkinci Kerevizdere Muharebesi'nde İngiliz ve Fransız birliklerinin iki günlük zayiatı 4.000'e yakındır. Türk birliklerinin toplam zayiatı resmi kaynaklarda (Genelkurmay) 9.575 olmakla birlikte verilen zayiat rakamının 4.568'i "kayıp" olarak geçmektedir. Bu muharebede Fransızların esir aldığı asker sayısı yaklaşık 600 civarı olduğuna göre bu kayıp rakamının izahı gerekir.

Güney Cephesi Muharebeleri: Değerlendirme

İtilaf tarafı

Seddülbahir cephesinde 25 Nisan'dan Temmuz ayına kadar yapılan tüm muharebeler, İtilaf kuvvetlerinin ana hedefi olan Alçıtepe'yi ele geçirmek amacıyla yapılmıştır. Önce Kirte taarruzlarıyla merkezden ilerleyerek hedefe ulaşmaya çalıştılar. Birinci Kirte taarruzunda Türk tarafı büyük bir kriz yaşadı ama İtilaf kuvvetleri bu fırsatı kaçırdı. Birinci Kirte Muharebesi başarılı olmayınca General Hamilton, takviye kuvvetler kullanarak Alçıtepe için ikinci bir girişim yapılmasını istedi. Bu sefer İtilaf güçlerine Kraliyet Deniz Tümeni de katıldı. Ayrıca Mayıs ayı başında Arıburnu cephesinden takviye birlikler, Yeni Zelanda Tugayı ve bir Avustralya tugayı çekilerek Seddülbahir'e gönderildi. Yani burada şu değerlendirmeyi yapabiliriz: Seddülbahir'deki taarruzlara, Arıburnu'ndan iki piyade tugayını buraya çekecek kadar büyük önem vermişlerdir.

İkinci Kirte Muharebesi'nde birliklerini toplayarak hem kanatlarda hem merkezde, genelde eşit baskı olarak mu-

harebe yapılmıştır. Üçüncü Kirte taarruzunda ise kanatlar ikinci dereceye alınarak baskı tamamıyla merkezden yapıldı. Yani Kirte Deresi ile Kanlıdere arasında merkezde muharebe edildi. 30'a yakın tabur ile güçlü bir saldırı yapıldı ve merkezde 700-800 metre ilerleme sağlayarak sonucunu da almış oldular. Fakat burada harp prensiplerine aykırı düştüler. Başarılı oldukları yerde ihtiyatlarını kullanacaklarına zayıf kanatlarda kullandılar. Üçüncü Kirte Muharebesi'nde sağ ve sol kanatta başarısızdılar ama merkezde başarılıydılar. 42. Tümen bir kilometre ilerledi. Alçıtepe köyüne varmak üzereydi. Fakat sağ kanat ve sol kanat yani Zığındere ve Kerevizdere bölgelerinde birlikler ilerleyemeyince ihtiyatları da bu bölgeye yönlendirdiler. Oysaki bu ihtiyatları merkezde kullanmış olsalardı belki Alçıtepe'ye kadar ilerleyeceklerdi. Merkezde Kirte köyü üzerinde yapmış oldukları muharebelerde, Üçüncü Kirte Muharebesi'nde en ileri hatta kadar ilerleyebildiler ama sonrasında geri çekilmek zorunda kaldılar. Yapılan üç ayrı Kirte muharebelerinde ilerleme hep merkez ağırlıklı idi, fakat karşı taarruzlarla geri atıldılar, dolayısıyla merkezde ilerlemiş ve geri dönmüşlerdir.

İtilaf güçleri üç Kirte muharebesinden sonra bir ders alarak taktik değiştirdiler. Madem genel cephe taarruzlarından sonuç alamıyoruz, o zaman sağda ve solda kısmi ilerlemeler yapalım diye düşündüler. Genel cephe taarruzlarında yoğun ve müşterek bir topçu bombardımanı yapılamıyordu. Topçu cepheye bölünüyor ve sonuç alınacak yerde ezici bir tahribat olmuyordu. Tüm topçuyu belli bir noktaya yönlendirelim ve ateş yoğunluğu sağlayıp daha çok tahribat yaparak kademe kademe ilerleyelim diye düşündüler. Böylece Alçıtepe'ye direkt merkezden saldırmak yerine sağ ve sol kanatlardan ilerleyerek ulaşmayı planladılar. Bunun için önce Kerevizdere bölgesi denendi. 21 Haziran'da Fransızlar sol* kanatta Kerevizdere muharebelerini başlattılar. Kerevizdere hattında

* Fransızların bulunduğu mıntıka Türk tarih yazımında sol kanat, yabancı tarih yazımında sağ kanat olarak geçer.

21 Haziran'da 83 Rakımlı Tepe'yi (Kemal Bey Tepesi) tamamıyla ele geçirip Kudsi Bey Tepesi eteklerine kadar yaklaştılar. Ama yine de Kerevizdere'nin doğu sırtlarına ulaşamadılar ve ancak kısmi başarılar elde ettiler. Daha sonra sağdan Zığındere bölgesinden ilerlemek niyetiyle 28 Haziran'da Zığındere taarruzlarını başlattılar. Zığındere'de 28 Haziran-5 Temmuz arası sekiz gün muharebe edildi.

Bu muharebede Türk tarafı düz cephe hattında ilerlerken düşmanın sol kanadından geri çekilip Tiryandafil Çiftliği hattına kadar manevra yapınca, onlar da cephe hattını güneye doğru değil, güneybatıya doğru kurdular. Türk birlikleri cephenin sağ kanadında bir yelpaze gibi açılarak güneydeki düşmana karşı dönünce yüzünü Ege Denizi'ne doğru dönmüş oldu. Alçıtepe köyü hizasına J-13 siperleri dediğimiz Domuzpınar Sırtı'na* kadar cephe hattını ilerlettiler. Tabii bunlar hep nispi ilerlemeler oldu. Bu muharebelerden sonra 12-13 Temmuz tarihinde İkinci Kerevizdere Muharebesi'nde sağa kayma ile merkezde ilerleme hamlesi yapıldı. Kanlıdere ile Kerevizdere arasındaki bölgeden yeni bir çıkışla bütün cephe hattını birleştirmek için hem Fransızlar hem de İngiliz birliklerinin katılımıyla muharebe yapıldı. Muharebe neticesinde, cephe hattında sol taraftan büyük bir kavis çizerek Yassıtepe eksenine doğru yaklaşılmış oldu. Bu muharebelerin her birinde çok ağır topçu bombardımanı ile Türk hatları yerle bir edildi ve hücum eden birliklerine destek yapıldı. Mesela, Üçüncü Kirte Muharebesi'nde Türk siperlerine 50.000 mermi atıldı. Üç taraftan gemi bombardımanı Türk siperleri üzerinde çok etkili oldu. Bu sebeple muharebelerde ilk hat siperleri ve irtibat hendeklerindeki Türk askerleri şehit olduğu için bombardımandan sonraki saldırıda ilk siperleri ele geçirdiler. Sonra Türk birlikleri toparlanıp muharebeye katılabildi.

* Domuzpınar Sırtı'nın adı daha sonra değiştirildi ve Şehitler Sırtı oldu. Bugünkü Nuri Yamut Anıtı'nın deniz tarafındaki sırtın adıdır.

Tüm bu muharebeler sonucunda üç ayrı Kirte taarruzu ile İtilaf kuvvetleri merkezde ilerleyip belli bir noktaya kadar geldi ama sonuçta ilk günkü hedefleri olan Alçıtepe'yi ele geçiremedi.

Türk tarafı

25 Nisan'dan sonra Seddülbahir cephesindeki muharebelerde Türk savunmasına baktığımız zaman Türk tarafı açısından çok kritik bir aşamanın Birinci Kirte taarruzunda gerçekleştiğini görüyoruz. 9. Tümen Komutanlığı'nın yaptığı planlamaya göre Türk sol kanadını yeni gelecek olan 19. Alay savunacaktı. 25. ve 26. alaylar bu alayın gerisinde tertiplenecek, sağ kanatta 20. Alay yer alacaktı. Kerevizdere doğusunda bulunan Cesaret Sırtları'nda Bursa Jandarma Taburu (19. Alay emrinde) yer alacaktı. Gelibolu tarafından yarımadaya ve Kilya'dan, Akbaş'tan gelen 20. ve 19. alaylar ilk takviye kuvvetler olarak çok önemli bir şekilde cepheye geldiler. 20. Alay cephenin sağına yerleştirildi, 19. Alay ise cephenin sol tarafına gelmesi gerekirken mihmandarların yanlış yol göstermesiyle cephenin sağına, 20. Alay'ın arkasına düştü. 19. Alay Soğanlıdere'den çıkıp, Şahindere ve sonra Yassıtepe üzerinden ilerleyince cephenin sağına gelmiş oldu. Soğanlıdere'den sonra bir organizasyon bozukluğu olmuş. Dolayısıyla cepheye takviye gelen birlikler sağ tarafa yığıldı ama bu sefer de sol taraf boş kaldı. Kirte taarruzu bu kritik durumda başladı. Daha önceki muharebelerden geriye kalan 25. ve 26. Alay'dan bakiye birlikleri vardı. 26. Alay'ın mürettep bölüklerinden oluşan Mahmut Sabri komutasında Mürettep Taburu vardı. 25. Alay'dan muharebeye giren birliklerinden sağ kanatta bir taburu, sol kanatta bir taburu vardı. Cephenin (bize göre) sağ tarafında İngiliz taarruzu karşılandı. Fransızlar da sol kanatta devreye girdi. Karşılarında 2-3 gündür muharebe edip yıpranmış 25. ve 26. Alay'ın bakiyeleri vardı. Bu durum cephede büyük bir

panik yarattı. Burada Mahmut Sabri, hem 25. Alay'dan hem de 26. Alay'dan perakende birliklerinden toplayarak mürettep karma ihtiyat birliği kurmuştu, burada bu birliklerle birlikte direnmeye çalıştı. Çok kritik bir zamanda cephenin sol tarafının boş kalması büyük bir tehlike yaratmıştı. Düşman birlikleri Türklere göre sol taraftan vurup ilerlerse Soğanlıdere'ye kadar inebilirlerdi. Cephedeki bu karışıklık 19. Alay yanlış yere geldiği için yaşandı. Bu karışıklığı düzeltmek için alayın sol tarafa geçmesi lazımdı ama gündüz vakti donanma bombardımanı oluyordu. Nihayetinde alay birlikleri Soğanlıdere'den dolaşmak zorunda kaldılar. Böylece cephenin çok gerisine gitmiş oldular. Kiremit Dere'ye kadar donanma bombardımanı düşüyordu. Kiremit Dere civarından yeniden Alçıtepe'ye doğru, Alibey Çiftliği'ne doğru ilerlemeye çalışan alay askerleri donanma ateşi altında kaldı ve hızlı ilerleyemedi. Nihayetinde alay ancak saat 15.30'dan sonra cepheye gelebildi. Dolayısıyla yanlış yol gösterilerek alayın yanlış bir bölgeye getirilmesi cephede büyük bir panik yaşanmasına sebep oldu. Mahmut Sabri'nin 26. Alay'ın bakiye askerlerinden toplamış olduğu o iki bölük asker öyle bir direniş gösterdi ki cephenin boş kalan sol tarafının çökmesi engellendi. Mahmut Sabri'nin mürettep bölüğü ile muharebeye girmesi orada cepheyi tutan askerlere adeta yeni bir alay gelmiş de muharebeye girmiş gibi hissettirdi ve düşmanı durdurmayı başardılar. Sonrasında 19. Alay birlikleri artık ağır zayiatı da göze alarak donanma bombardımanına rağmen cepheye geldi. Böylece cephe toparlanmış, dengeye kavuşmuş oldu. 19. Alay askerleri Fransızlara karşı öyle bir muharebe yaptı ki onları neredeyse Morto Koyu'na kadar sürdüler. 26. Alay Komutanı Yarbay Kadri'nin ihtiyata ayırdığı iki bölük, komutasını verdiği Binbaşı Mahmut Sabri'nin olağanüstü gayret ve fedakârlığı ile sarsılan, çözülen kanadı tekrar savunur hale getirdi.

Seddülbahir cephesindeki muharebeler Türk tarafı açısından çok yoğun ve kanlı geçen muharebeler oldu. Üç taraftan donanma topçusu ve kara topçusu ile yapılan şiddetli bombardımanlar ağır zayiata sebep oldu. Kirte, Kerevizdere, Zığındere muharebeleri Türk savunmasında büyük krizler doğurdu. Cephenin çökmesi, Alçıtepe'nin düşmesi korkusu hep vardı. Zığındere muharebelerinde, neredeyse Kirte köyüne kadar ilerleyen düşmana karşı ağır zayiata sebep olan büyük bir mücadele verildi. Güney Grubu Komutanı Weber Paşa'da bazı tereddütler oluştu. Geri çekilme düşünceleri oluşmaya başladı. Bursalı Mehmet Nihat Bey, Tümgeneral Weber'in Soğanlıdere hattına kadar çekilme planı yaptığını ve ayrıca 35 topçu bataryasını da geri çekme hazırlığı yaptığını anlatır. Zığındere'deki sekiz gün süren muharebeler olsun, Kerevizdere muharebeleri olsun endişeli ve krizli zamanlardır. Ordu Komutanı Liman Paşa'nın öfkeli olduğu zamanlardır. Bu sebeple büyük komuta krizleri de oldu. Beşinci Ordu her ne pahasına olursa olsun arazi kaybetmemek ve düşmanı geri atmak için baskı yapıyordu. Fakat mevzilerine iyice yerleşen ve takviye alan, çok iyi bir topçu gücüne sahip olan ve ayrıca donanma desteği alan düşmanı, sınırlı topçu desteği ve sadece piyade süngüsüyle geri atmak mümkün olmuyordu. İlk muharebelerde şiddetli bombardımanların zayiatını azaltmak için araziden istifadeye ve gizlenmeye lüzumu kadar önem verilmemişti. Güney Grubu Komutanı Weber Paşa, istihkâm kökenliydi ve tahkimat konusunda çok başarılıydı. Haziran ayından itibaren yerin altına doğru derinliğine giden istihkâm siperleri yaptırdı. Düşmandan ve bombardımandan kendini korumak için güçlü tahkimat sistemini getirdi. Böylece birlikler nispeten ağır zayiattan korunmaya çalışıldı. İkinci Ordu Komutanı Vehip Paşa'nın bu konuda "bir kürek toprak, bir damla kan kazandırır" yorumu vardır. Yani toprağı ne kadar iyi şekillendirip mevzilendirirsen o kadar az kan dökülür.

Zığındere muharebelerinin ardından Temmuz'da, Güney Grubu'ndaki savunma yeniden düzenlendi. Enver Paşa Seddülbahir bölgesine Vehip Paşa'yı gönderdi. Vehip Paşa cepheye İkinci Ordu komutanı olarak, ordu komutanı yetkisiyle geldi. İdare açısından direkt Enver Paşa'ya, operasyonel anlamda işbirliği için Liman Paşa'ya bağlı idi. İkinci Ordu birlikleri olan Tuğgeneral (Mirliva) Fevzi (Çakmak) komutasında V. Kolordu (Albay Hovik komutasındaki 13. Tümen ve Yarbay Kazım [Karabekir] komutasında 14. Tümen) ve Tuğgeneral (Mirliva) Trommer komutasında XIV. Kolordu (Yarbay Cafer Tayyar komutasındaki 1. Tümen ve Yarbay Selahattin komutasında 10. Tümen) cepheye geldi. İkinci Ordu Komutanı Vehip Paşa 9 Temmuz günü bölgeye gelerek Güney Grubu Komutanlığı'nı Weber Paşa'dan devraldı. Böylece Güney Grubu, ordu düzeyine yükseltilmiş oldu.

Seddülbahir cephesinde yapılan muharebelerdeki İtilaf güçlerinin hedefine ulaşamamasında, harp tarihi prensiplerine göre hatalarının yanında tabii ki Mehmetçiğin ağır bombardımanda büyük zayiat vermesine rağmen büyük bir fedakârlıkla hatlarımızı koruması etkili olmuştur.

İtilaf birlikleri Seddülbahir bölgesinde özellikle İkinci Kerevizdere Muharebesi'nden sonra büyük bir taarruz planlamadılar. En son 12-13 Temmuz'da yapmış oldukları Kerevizdere muharebelerinden sonra artık cephe tamamı ile kilitlenmiş durumdaydı ve siper muharebesine dönüştü. Taraflar toprağa gömülmüş, siper muharebesine devam ediyorlardı. Seddülbahir cephesinde bütün olay Ağustos ayında yapılması planlanan Anafartalar çıkarmalarına endeksleniyordu. Dolayısıyla Seddülbahir cephesindeki muharebelerde mümkün olduğu kadar Türk birliklerini burada tutup özellikle kuzey cephesine göndermemek amaçlanmıştır. Bunun üzerine muharebeler, siper muharebeleri dediğimiz günlük muharebeler şekline dönmüştür.

Kayıp askerler olayı ve Mehmetçiğin kahramanlığı

İkinci Kerevizdere Muharebesi'ndeki abartılı görülen kayıp rakamı hakkında açıklama yapmakta fayda var. Muharebeler 12-13 Temmuz'da iki gün, gece gündüz sürmüştür. 6. Tümen Komutanı Süleyman Şakir'in yayımlanan kitabında, askeri ceridelerden aldığı örneklerde Kerevizdere içindeki sargı yerine kadar düşman birliklerinin geldiği ve birliklerin güçbela Kerevizdere'nin batı sırtlarında bir şekilde tutunabildiği yazılıdır. Hatta bazı raporlarda gerek tabanca ile gerek süngü ile, hatta makineli tüfek kullanarak rah-ı mesturlardan* Lahana Deresi olmak üzere geriye çekilme niyetinde olan veya cepheden herhangi bir yaralı taşıma dışında geriye gitmekte olan askerlere karşı çok sert bir tutum alınmasını isteyen emirler verilmiş olduğu görülmektedir. Bu emirlerden biri şu şekildedir:

> 13 Temmuz 1915 saat 05.30
>
> Kerevizderesi 6. Fırka Kumandanlığına
>
> 1. Taburların tanzimi düşman eline geçen siperlerin istirdadı 17. Alay 1. Taburun Yassıtepe ile Kansızdere arasında 10. Alay kıtaatıyla müştereken fecirle beraber hücuma iştirak etmeleri emredildi.
>
> 2. Saat 03.30'da harekâta başlanmıştır. Henüz hiçbir taraftan ilerlemek mümkün olamamıştır. 17. Alay 1. Tabur kumandanlığa üç defadır hücum emri verildiği halde efradını ileri sürememekte ve diğerleri de hemen aynı vaziyette bulunmaktadır.
>
> 3. Geriye istihkâm efradı dizildi. Geri gidenlerin vurulması sureti katiyede emredildi ve icra edilmektedir. Makineli tüfeğin biri de icabında bu hususta istimal edilmesi nazarı dikkate alınmıştır. Mümkün olan gayretin sarf edilmekte olduğu maruzdur.
>
> 10. Alay Komutanı Kaymakam Kemalettin.**

* Örtülü yol, gizli yol.

** Miralay Süleyman Şakir, *Cepheden Hatıralar: Altıncı Fırka Çanakkale Harbinde*, Vadi Yayınları, 2006, s. 79.

Bu emirde cephede düşmandan kaçan askerlere dolaylı olarak işaret ediliyor. Bu tür emirleri 6. Tümen komutanının ve alay komutanlarının vermiş olduğunu görüyoruz. Bu emirde "gerekirse makineli tüfeğin birini kullanın" talimatı verilmiş. Muharebe içerisinde dağılan, kaçan veya itaatsizlik gösteren askeri ileri atmak, kaçmasını önlemek için tabancayla, süngüyle askeri ileri atmak vardır. Bu tür hadiselerin diğer muharebelerde de yaşanmış olduğunu biliyoruz. Fakat burada makineli tüfek kullanımı lafı geçmiş. Burada, makineli tüfekle askeri geri itmeyi gerektirecek kadar ne olmuş, onu bilmiyoruz. Makineli tüfek kullanılmış mı kullanılmamış mı onu da bilmiyoruz, ama bu emrin verilmiş olduğunu görüyoruz. Bu emir, Kerevizdere Muharebesi'nde iki gün içerisindeki zayiatı izah etmek için yeterli değildir. Burada nasıl bir duruma düşüldü ki, askerin kaçışının engellenebilmesi için makineli tüfek kullanacak noktaya gelindi diye düşünmemiz gerekir. Bununla birlikte, yine aynı muharebe sırasında, 13 Temmuz günü ikinci hattaki 17. ve 16. alaylara mensup bir-iki bölüğün ön hatta sevki sırasında, kendiliğinden 6-7 bölüğün adeta heyecanlanarak, galeyana gelerek yerlerinden fırlayıp "Allah Allah" nidalarıyla 500-600 metrelik meyilli bir arazide Kerevizdere'yi geçip Fransızlara saldırdıklarına şahit oluyoruz. Yani bir gün önce geriye doğru kaçan ve siperinde tutulmaya çalışan Mehmetçik bir gün sonra hiç kimseden emir almadan siperlerinden fırlıyor, önce meyilli arazide aşağı doğru koşuyor, sonra dereyi geçip meyilli arazide bu kez yukarı doğru koşuyor ve toplamda 500-600 metre koşarak aslanlar gibi düşmana saldırıyor. Süleyman Şakir hatıratında bu olayı çok güzel anlatır.*

İleri atılan bu askerler düşmanı söküp atıyorlar ve Kerevizdere Muharebesi böylece kazanılmış oluyor. Eğer

* Miralay Süleyman Şakir, *Cepheden Hatıralar: Altıncı Fırka Çanakkale Harbinde*, Vadi Yayınları, 2006, s. 109.

bu asker korkaksa, kabiliyetsizse zaten o ikinci hücumu yapamazdı. Bir gün önce cephe gerisinden süngüyle, makineli tüfekle toparlanmaya çalışılan aynı askerler, bir gün sonra aslanlar gibi muharebe ederek Fransızlar tarafından işgal edilen siperleri alarak cepheyi tekrar selamete kavuşturmuşlardır.

12-13 Temmuz'daki İkinci Kerevizdere Muharebesi'nde en öne çıkan başlıca üç olay vardır. İlki, gece muharebelerinde birliklerin ağır zayiat verdikleri, bölüklerin 20 kişiye, taburların 100 kişiye indiği muharebeler yapılmış olduğu. İkincisi, 6-7 piyade bölüğünün emir almadan düşmana saldırması ve üçüncü olarak da bu muharebelerde zayiat ve kayıp olarak kayda geçen asker sayısının fazlalığı. Bu üç husus detay gibi görünse de önemlidir. İki günlük Kerevizdere Muharebesi'nde Türk zayiatının mühim bir kısmı izah edilememiş. Birlikler daha sonra geri döndüğü zaman kaydedilmemiş olabilir, birlik zayiatı, olduğundan fazla gösterilmiş olabilir. Ama ciddi bir sayı "kayıp" olarak verilmiş. Bu konuda abartılı anlatımlar var, muallak bir konu. Bunun dışında hiçbir muharebede bu kadar izah edilemeyen zayiat yok. Böyle durumlarda, muharebede içine düşülen durum, sevk ve idare gibi durumlara bakmak lazımdır. Yani öncelikle araştırılması gereken konular bunlardır. Bu konunun açıklığa kavuşturulması lazımdır. Şimdilik bu konuda elimizde fazla bilgi yok. 6. Tümen ceridelerine ulaşmak lazım. 6. Tümen Komutanı Süleyman Şakir iki günlük emirleri yanına alınış, daha sonra yayımlanan kitapta ancak onları okuyabiliyoruz. Ayrıntı bilgiye tümen ceridelerinin, harp ceridelerinin tamamının düzgün okunması sonucunda ulaşılabilir. Tabii bir de karşı taraftan, Fransız arşivlerinden bu konuyu araştırmak gerekir. Şimdiye kadar bu konuda ayrıntılı bir araştırma yapılmamıştır. Buna gerek vardır.

Arıburnu Cephesi

25 Nisan'dan sonra Arıburnu cephesinde devamlı mevzi taarruzları vardır. İtilaf birliklerinin ana taarruzları Seddülbahir bölgesindedir. Arıburnu cephesinde her zaman manevra özelliği düşünülerek hareket edildiğini görüyoruz. Türk tarafının amacı düşmanı sıkıştığı sırtlardan aşağıdaki dar sahil şeridine sürüp denize dökmektir. Arıburnu cephesindeki muharebelere baktığımız zaman, Türk tarafının genelde savunmada kaldığını görürüz. Hattı ileri almak için, düşmanı geri atmak için genelde küçük çapta yoklama taarruzları yapılmıştır. Genel cephe hattında belli mıntıkalarda yoklamalar olmuş. Bomba Sırtı, Merkeztepe, Kanlısırt, Kırmızısırt, Albayrak Sırtı vs. Arıburnu cephesinde 25 Nisan'dan 6 Ağustos'ta başlayan Arıburnu-Anafartalar Muharebesi'ne kadar Türk tarafının en ciddi ve büyük taarruzu, 19 Mayıs taarruzudur. 19 Mayıs taarruzuna kadar her iki taraf da gece muharebeleri, gündüz muharebeleri ve mahdut hedefli taarruzlar yaptılar.

25 Nisan'dan sonra Arıburnu cephesi için özellikle 27 Nisan günü çok kritik bir gündür. O sırada cepheye takviye kuvvet olarak 33. Alay gelecek, 64. Alay gelecek (saat 09.30'dan sonra), peyderpey diğer alaylar gelecektir. Sayıca çok üstün düşmana karşı cephenin yükünü çeken alaylar hırpalanmış ve yorgundu. Gün boyunca cephede yapılan taarruzlara karşı takviye birliklere ihtiyaç duyuluyordu. 27 Nisan günü o alaylar daha yetişmeden ilk günkü muharebe hattını eldeki kuvvetlerle tekrar tutmak için mücadele verilmiştir. Bu kritik zamanlarda Mustafa Kemal, emirlerinde "Bu geceden itibaren dört taraftan diğer kuvvetler de nakledilmeye başlayacaktır. Bu kuvvetlerin gelişine kadar durumumuzun muhafazası, vatanın selameti için zorunludur" gibi motive edici sözler kullanmıştır. Bu sıralarda Türk askerleri orta sırtlardadır. 25 Nisan gecesi 77. Alay'ın geri çekilmesi sonucunda Kanlısırt ve Kırmızısırt'ın

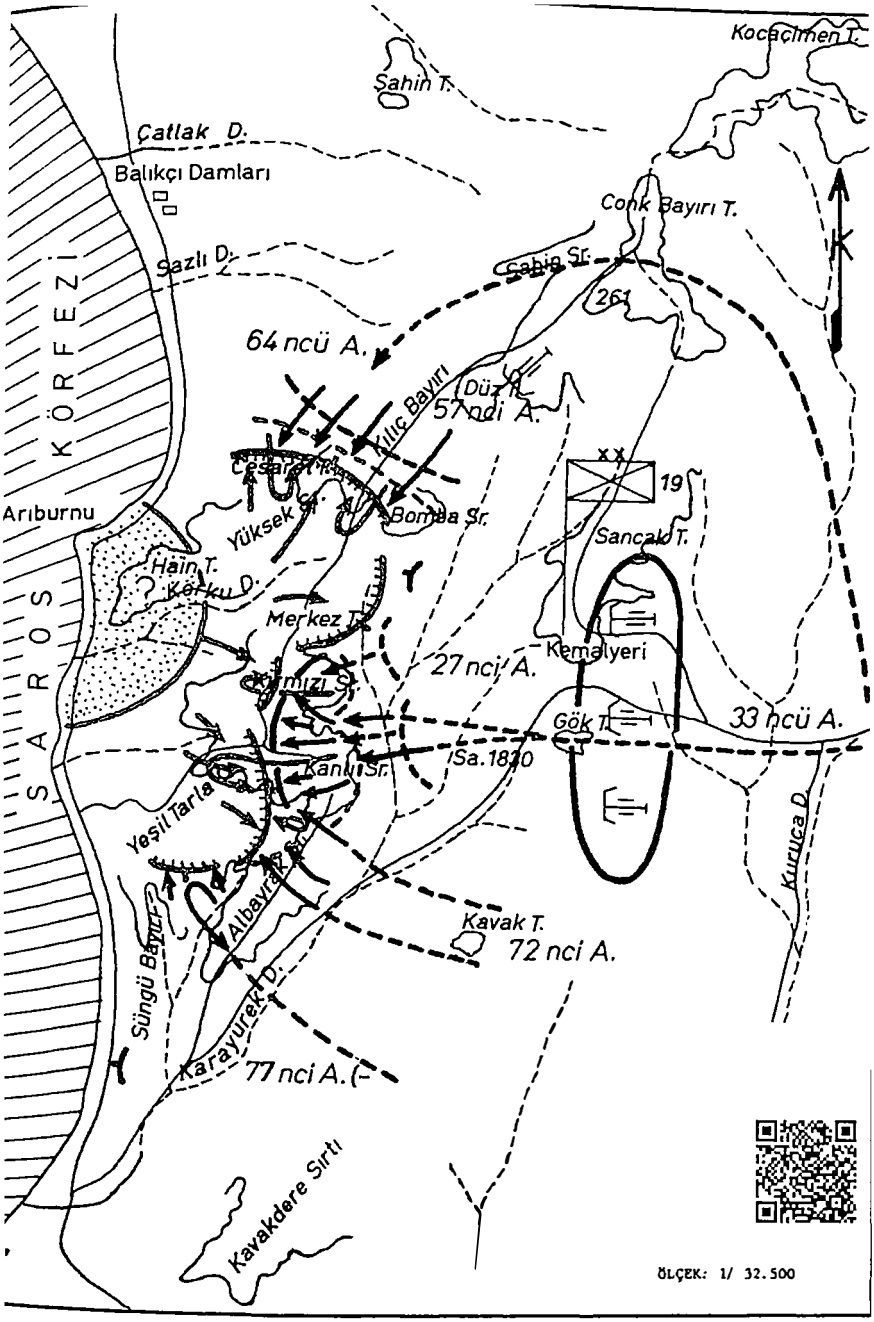

Kroki 28: 19. Tümen'in 27 Nisan taarruzu (*Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V. Cilt, II. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1978, Kroki 21.)

gerisindeyiz. Bir ihtimal Kemalyeri'ne geri çekilme imkânı vardı ama Kemalyeri'ne çekildikten sonra düşman 1. ve 2. sırtlara yerleşirse Kemalyeri'nde barınma imkânı da kalmazdı. Arıburnu cephesinde 27 Nisan'da bir cephe hattı belirlemek için bir taarruz yapıldı fakat sonucunda kesin belirleme çıkmadı. Takviye birlikler olarak gelen 5. Tümen'in alayları düşmana beş metreye kadar yanaştılar. Kanatlarda da yine yaklaşma oluştu. Kanlısırt'ta belli yerlerde siper hatları arasındaki mesafenin üç metreye kadar indiği yerler vardı. Yukarıda da anlattığımız gibi, 25 Nisan günü öğleden sonra aldığımız hattı tekrar muharebe ederek 27'sinde geri almak zorunda kaldık.

28 Nisan günü, cephenin belli yerlerinde tarafların karşılıklı zayıf ve boşluklu noktalarını tespit etmek ve kendi mevzilerini daha elverişli pozisyonlara getirmek için yaptıkları küçük çaplı ateş muharebeleriyle geçti. Yani Arıburnu'nda 27 Nisan'dan sonra artık denge kurulmuş oldu. 28 Nisan sabahında Kanlısırt hariç belirlenen mevziler, muharebelerin sonuna kadar aşağı yukarı aynı kalacaktır. 1 Mayıs günü cephe hattı oluştu diyebiliriz. Türk hattı kuzeyde Cesarettepe'nin doğusunda başlıyor, Bomba Sırtı'ndan devamla Kırmızısırt, Kanlısırt çizgisine uzanıyor ve Albayrak Sırtı'nda sona eriyordu.

Arıburnu bölgesine takviye olarak, 27 Nisan sabahı 64. Alay (iki taburlu), öğleden sonra saat 18.00'de 33. Alay (üç taburlu), 28 Nisan günü öğleden sonra 125. Alay (sadece 2. Tabur), 30 Nisan günü ve gecesi ise 5. Tümen'in 14. ve 15. alayları, 7. Tümen'in 20. Alay'ının 3. Tabur'u ve 125. Alay'ın diğer iki taburu geldi. Böylece cephedeki Türk asker sayısı 20.000 civarına çıktı.

30 Nisan günü cepheye gelen takviye birliklerle 1 Mayıs günü tüm cephe hattında yeni bir taarruza karar verildi. Başkomutanlık, Beşinci Ordu, III. Kolordu ve 19. Tümen Komutanı Mustafa Kemal Arıburnu cephesinde

nihai bir saldırı ile düşmanı tamamen denize dökme fikrini paylaşıyorlardı. 1 Mayıs taarruzunun esas olarak cepheye yeni gelen 5. Tümen'in taze kuvvetleri ile yapılması planlanmıştı. Mustafa Kemal'in harekât planına göre asıl taarruz, merkez kesiminden Merkeztepe'ye doğru yapılacaktı. Donanmanın yan ateşiyle kanatlarda ezilmemek için taarruz merkez cepheden planlanmıştı. Sabah saat 05.00'te Yükseksırt'tan başlayarak Kanlısırt'a kadar olan bölge bombardıman edildi. Daha sonra düşmana doğru saldırı başladı. Düşman siperlerine 200 metre kadar yaklaşıldı fakat ilerlemek mümkün olmadı. Saat 10.30'da 125. Alay da muharebeye katıldı ve hücum tazelendi. Fakat kanatlardaki taarruzlar merkezdeki saldırıyı destekleyemedi. Saat 16.00'da taarruz tekrarlandı fakat sonuçsuz kaldı. 1 Mayıs taarruzu iyi tahkimat yapmış, sayıca ve ateş gücü bakımından çok üstün olan düşmana karşı etkili olmadı. Akşam saatlerinde 13. Alay'ın da muharebeye katılmasıyla Mustafa Kemal taarruzun gece sürdürülmesine karar verdi. Saat 24.00'ten sonra soldan, saat 02.00'den sonra merkez ve sağdan taarruz edildi. Ağır kayıp verilmesi nedeniyle geri çekilmek durumunda kalındı. Mustafa Kemal saat 03.00'te taarruzun durdurulmasını istedi. Sonuçta sağ kanadımız kısmen başarılı oldu. Sol kanat başarı kazanamadı. Merkezde ağır zayiatla düşman siperlerine sokulundu. 1 Mayıs taarruzunda cepheye yeni gelen ve düşmana dokuz metreye kadar yaklaşarak, yani düşmanın dibine kadar sokularak cephe hattını Edirne Sırtı'na kadar getiren 14. Alay'ın önemli bir rolü oldu. Burası çok önemli, çünkü bu şekilde düşmanın hafif topçusunun etkisinden kurtulmuş olundu. Dokuz metre gibi yakın mesafeye düşman topçusu ateş edemez. Bu kadar yakın siperlerde el bombası veya lağım muharebeleri etkili olabilir. Nihayetinde bu saldırının başarısı, merkez kanatta Anzak askerlerine daha fazla yaklaşmak oldu. Cephenin merkez kanadında, Merkeztepe,

Bomba Sırtı, Boyun noktasında düşmana 9-10 metreye kadar yaklaşılmış oldu. 25 Nisan'da düşmana hat yapılmış olan yarım ayın ortası, 1 Mayıs taarruzundan sonra düşman daha ileri atılarak Bomba Sırtı'na doğru yaklaştı. Bu sebeple 1 Mayıs'ta cephe hattı oluştu diyebiliriz. Bu hat, savaş sonuna kadar ufak değişikliklerle devam etti. 2 Mayıs günü Anafartalar sahilinde bir İngiliz birliği, Yüzbaşı C. Cribb'in komutasında Canterbury Taburu'ndan 50 asker, *Colne* muhribiyle Lalebaba'ya bir baskın yaptılar ve buradaki kıyı postalarını (1 subay ve 12 asker) esir aldılar. Anzak askerlerine karşı kullanılan topçu gücünün Lalebaba ve Kabatepe'den yönlendirildiğini düşündükleri için önce Lalebaba'ya, daha sonra 4 Mayıs tarihinde de Kabatepe'ye asker çıkardılar. Yani cephenin iki tarafından da yoklama yaptılar. Bu arada Mustafa Kemal'in askerlerine "kesinlikle geri çekilme olmayacağını" belirttiği 3 Mayıs tarihli tümen emri vardır:

> 3 Mayıs 1915 Saat 19.06
>
> Karşımızdaki düşmanı tamamen mahvetmekten ibaret olan görevimizi yapmak için sahip olduğumuz kuvvetlerden başka kuvvet talep etmek, Kirte mıntıkasında ve vatanın diğer hudutlarında olan muharebeleri hatırlamamaktan ileri gelebilir. Benimle beraber burada muharebe eden bütün askerler kesinlikle bilmelidir ki vatanın namusunu korumakla ilgili verilen görevi yapmaktan bir adım geri gitmek yoktur. Bu sırada rahat uyuma yolu aramanın, bu rahatlıktan yalnız bizim değil, bütün milletimizin ebediyen mahrum kalmasına neden olabileceğini hepinize hatırlatırım. Bütün arkadaşlarımın benimle aynı fikirde olduklarına ve düşmanı tamamen denize dökmedikçe yorgunluk belirtileri göstermeyeceklerine şüphe yoktur.
>
> 19. Tümen Komutanı Mustafa Kemal.*

* Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2011, s. 70.

4 Mayıs günü 2. Avustralya Taburu'ndan Yüzbaşı R.L. Leane komutasında, iki subay ve yüz askerle sabah güneş doğmadan saat 06.55 civarında Kabatepe'ye baskın şeklinde çıkarma yapıldı. Hedef buradaki Türk toplarını susturmaktı. Bu bölgede kıyıdaki savunmayı 77. Alay birlikleri yapmıştır. Çıkarma, zayiatla püskürtülmüş, Anzaklardan iki subay ve 12 er öldürülmüş, çoğu da yaralanarak ağır kayıp vermiştir. Anzaklar Kızılhaç işaretli bir geminin yolladığı filikalarla sağ kalan askerlerini kurtarmak istediler. Saat 07.50'de 77. Alay komutanının ateşkes emri vermesi üzerine askerler kurtarıldı. Bu durum 77. Alay komutanı tarafından Mustafa Kemal'e rapor edildiğinde, Mustafa Kemal tepki göstermiştir. Düşmanın yaralıları toplamak bahanesi ile sahilden keşif yaptığını, böyle bir hadiseye izin verilmemesi gerektiği konusunda 77. Alay komutanını uyarmıştır.[14]

Şehitler Tepesi Baskını

Arıburnu cephesinde yapılan taarruzlar arasında 7/8 Mayıs gecesi Üsteğmen Saffet* komutasındaki bir fedai müfrezesinin Şehitler Tepesi'ni** ele geçirmek için yaptığı baskın önemlidir. Arıburnu cephesindeki Kanlısırt-Kırmızısırt arasında cephenin tutulması açısından son derece önemli bir mevki olan Şehitler Tepesi'nin düşmandan geri alınması için bir baskın tertiplenmişti. Mustafa Kemal *Arıburnu Raporu*'nda ayrıntısı ile yer verdiği bu baskını şu şekilde anlatır:

> ... Düşmanı mahkûm vaziyette bırakacak bir duruma geçerek faaliyetimizi sürdürmek amacıyla Şehitler Tepesi'ni bir baskınla zapt ve işgal etme tedbiri de düşünülmüştür. Bunun için birliklerden bir

* General Saffet Pozantı.

** Şehitler Tepesi olarak bilinen bu yerin, muharebeler öncesinde ismi yoktu. Muharebeler sırasında kullanılan bazı haritalarda ismi "Kanlıtepe" olarak yazılmıştır.

fedai müfrezesi oluşturulmasına teşebbüs edilmiştir. 125. Alay'ın 3. Tabur'undan gönüllü, göreve talip, cesur ve fedakâr subaylarımızdan Üsteğmen Saffet komutasında 140 kişilik bir müfreze teşkil edilmişti. Bu müfrezenin 7/8 Mayıs gecesi tasarlanan hareketi yapması kararlaştırıldı. Fedai hücum kolunun hareket zamanı saat 22.00 olarak belirlenmişti. Saat 21.00'de de düşmanın dikkatini çekmek ve zaten birkaç geceden beri düşmanın başarısızlığına karşılık tarafımızdan muvaffakiyetle sonuçlanan gece teşebbüsleri ile yeni bir başarı elde ederek düşmanı tamamen mağlup etmekten ibaret olan amacımıza yaklaşmak üzere Sağ Kanat Kuvvetleriyle de bir taarruz yapılması kararlaştırılarak gerekli emirler verilmiştir.*

Mustafa Kemal, baskın şeklinde planladığı saldırı için karşı tarafın dikkatini başka yöne çekmek amacıyla, baskından bir saat önce sağ kanat kuvvetleriyle (57. Alay'ın 2. ve 3. taburları ve 72. Alay'ın 3. Tabur'u) düşman hatlarına önce bomba arkasından süngü hücumu ile saldırtmıştır. Düşmanın ön siperleri işgal edilmiş ve tüfek, kazma, kürek gibi malzemeler ele geçirilerek bazı askerler esir alınmıştır.

Mustafa Kemal Üsteğmen Saffet'e vazifesini arazi üzerinde anlatarak işgal edilecek yerleri ve bu baskında nasıl hareket etmeleri gerektiğini anlatır. Müfrezenin hareketini de bir emirle birliklere duyurarak her birliğin ne zaman ne yapması gerektiğini ayrıntısıyla açıklar:

Fedai müfrezesini Kemalyeri'ne yanıma çağırıp durumu tetkik ettim. Bu erler, manevi kuvvetin anıtlaşmış timsali, cesur kişilerdendi. Her biri kalbinde bir itimat hissi beslediği ve verilen görevi yapmaya çalışacaklarını sözleriyle ve davranışlarıyla gösteriyorlardı. Müfreze Komutanı Saffet'e arazi üzerinde görevini tarif ettim ve işgali istenen noktayı göstererek hareket şeklini izah ederek maiyetiyle birlikte Kanlısırt'ta sol kanat komutanına gönderdim. Müfrezenin hareket tarzı hakkında aşağıdaki genel emri komutanlara tebliğ ettim.**

* Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2011. s. 80.

** a.g.e.

Şehitler Tepesi baskını 7/8 Mayıs gecesi saat 22.00'de yapıldı. Fedai kolu sessizce sürünerek düşman mevzisine ilerledi. Üzerlerine atılan bombalar sebebiyle yaralanan askerlerimizin ses çıkarması düşman askerlerinin müfrezenin yerini fark etmesine sebep oldu. Açılan şiddetli ateş askerlerimizin kayıp vermesine ve komutanları Üsteğmen Saffet'in de omzundan yaralanmasına sebep oldu. Mustafa Kemal, yakalanan bir esirden düşmanın tetikte olduğunu ve birinci hatta beklediklerini, yaralanan askerlerin sesinden müfrezenin yerinin anlaşıldığını öğrenmiştir. Baskın nihayetinde sonuçsuz kalmıştır. Şehitler Tepesi ele geçirilememiş fakat düşman hatlarına 10-15 metreye kadar yaklaşılmıştır.

Arıburnu cephesinde 7/8 Mayıs Şehitler Tepesi baskınından sonra 8 Mayıs günü 72. Alay 3. Tabur askerlerine karşılarındaki siperlerin ele geçirilmesi için taarruz yaptırıldıysa da başarılı olmamıştır. 9/10 Mayıs gecesi Anzak askerleri Bomba Sırtı bölgesinde bir baskın taarruzu yaptılar. Bu taarruzda Anzak askerleri ağır zayiat verdiler ve başarılı olamadılar. 13/14 Mayıs gecesi Anzak askerleri saat 01.30'dan sonra Bomba Sırtı-Cesarettepe kuzeyi arasındaki Türk mevzilerine saldırdı. Bu geceki muharebeler çok şiddetli olmuştur. Bu saldırıda Anzak askerleri ilk hat Osmanlı siperlerine girdiyse de süngü hücumlarıyla geri püskürtüldü. Bomba Sırtı ve civarındaki muharebeler 15/16 Mayıs gecesi tekrarlandı. Özellikle Bomba Sırtı, Korku Deresi ve Kanlısırt bölgesinde karşılıklı taarruzlar yapıldı. Eğer Bomba Sırtı'nda sağlam bir mevzi kurularak Düztepe'yi ellerinde bulundurursa buradaki kanat harekâtının yan ve gerilerini güvenlik altında tutabilirler ve böylece de Conkbayırı-Kocaçimentepe ekseninde ilerleyebilirlerdi. Dolayısıyla bu taarruzları sürdürmelerindeki sebep, hedefleri Kocaçimentepe'ye ulaşmaktı.

Arıburnu bölgesinde 19 Mayıs'a kadar yapılan muharebelerde Türk savunmasını değerlendirdiğimiz zaman

başarısızlığın, yani Başkomutanlık tarafından istenen düşmanın denize dökülememesinin sebebi, öncelikle karşımızdaki düşman birliklerinin sayıca fazla, ateş gücü bakımından üstün, tahkimatını iyileştirmiş ve yerleşmiş olmasıdır. Arıburnu cephesinde, Anzak askerlerinin devamlı takviye birlik almış olması, bu birliklerin tahkimat yaparak toprağa gömülmüş olmaları saldırıyı zorlaştırmıştır. Arkalarındaki donanma gücü, karadaki topçu gücü ve makineli tüfek sayısının fazlalığı ve özellikle arazi yapısı sebebiyle hücumlar devam edememiş ve nihayetinde kesin sonuç alınması zorlaşmıştır.

Muharebelerde Türk tarafının verdiği ağır zayiatta, özellikle ağır topçu desteğinin yokluğu, hafif topçunun cephane azlığı, askerlerin gece taarruzu için eğitimli olmaması etkilidir. Türk savunmasının bu cephedeki en büyük eksikliği dik yollu mermi atabilen obüs toplarıyla takviye edilmemiş olmasıdır. Bu ateş gücünün eksikliği sadece savunma sırasında değil Türk karşı saldırıları sırasında da ciddi bir şekilde hissedilmiştir. Daha sonra muharebeleri değerlendiren askeri tarihçiler ve İngiliz resmi tarih yazarı Aspinall-Oglander da top ve cephane azlığından bahsetmektedir. Aspinall-Oglander, Anzakların bu cephede tutunabilmesinin sebebi olarak Türklerin top cephanelerinin azlığını veya bitmesini göstermiştir:

> Diğer cihetten Türkler pek az talihli idiler. Seferin bidayetinden itibaren istila ordusuna nispetle maddeten ve manen çok zayıf topçu himayesine malik idiler. Gerçi bilahare İstanbul'da bir fabrika kurulmuş ve bu da ancak küçük mermiler yapmakta ise de malzeme ve makinelerin azlığı dolayısıyla çok az miktarda imal edilmekte ve bu mermiler de keyfiyet itibariyle çok zayıf ve ekseriyetle patlamaz bir vaziyette bulunuyorlardı.*

* C.F. Aspinall-Oglander, *Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı*, 2. Cilt, haz. Metin Martı, Arma Yayınları, 2005, s. 536.

19 Mayıs Taarruzu

Arıburnu cephesinde 25 Nisan çıkarmalarından sonra düşmanı atmak üzere Türk tarafının en büyük taarruzu 19 Mayıs tarihinde yapılmıştır. 19 Mayıs'a kadar gece ve gündüz muharebeleri karşılıklı taarruzlar olarak devam etmiştir.

19 Mayıs taarruzunun hazırlığına bakarsak aslında ilk günden beri yapıldığı yorumunu yapabiliriz. Şöyle ki, Beşinci Ordu Komutanı Liman von Sanders'in çıkarmanın ilk günlerinde cepheye gelen her yeni takviye kuvvet ile "Derhal taarruz ediniz, düşmanı hemen denize dökünüz" gibi gerçekçi olmayan emirler verildiğini görüyoruz. Her iki cephede de sahile iyice yerleşip tahkimatını sağlamlaştırmış, güçlü donanma desteğini arkasına almış düşmana karşı hazırlıksız yapılan taarruzlar ise ağır zayiatla sonuçlanmıştır. Artık ordu komutanı da nihayetinde muharebelerin mevzi muharebesi karakterine dönüştüğünü görmüştü.

Ordu komutanı İstanbul'a, Genel Karargâh'a, çıkarmanın başından beri gerçekçi olmayan iyimser raporlar göndererek bugün, yarın düşmanın denize dökülüceği durumda ve olanaklara sahip olduklarını hissettirmiştir. Biraz da bu havanın etkisi ile Başkomutan Vekili Enver Paşa düşmanın cepheden sökülüp atılmasını isteyen emirler göndermiştir.

Somut örneklerden biri stratejik gerekçelerle Çanakkale cephesinin erken tasfiyesini isteyen Enver Paşa'nın Beşinci Ordu Komutanlığı'na yazdığı 4 Mayıs tarihli telgraftaki emridir:

> Askeri ve siyasi sebeplerle Gelibolu Yarımadası'nda kesin sonucun bir an önce elde edilmesini, olağanüstü bir önemde görüyorum. Bu bakımdan, İstanbul ve dolaylarına bir Rus çıkarması olasılığı hâlâ belli olmamış bulunmasına ve böyle bir amfibi harekât hazırlığı her taraftan ve sürekli olarak haber verilmesine rağmen eğer isterseniz

size bir tümen daha takviye kuvveti gönderirim. Ulaştırma için oradan vapur göndermek gereklidir.*

Enver

Bu cümlelerle stratejik gereklerle Çanakkale cephesinin erken tasfiyesini isteyen Başkomutanlığın, Ordu Komutanlığı'nı sıkıştırdığını görüyoruz. Bu emir Ordu Komutanlığı karargâhında tepki çekti. Bu telgraf emri Beşinci Ordu'ya geldikten sonra hemen aynı gün Beşinci Ordu Kurmay Başkanı Yarbay Kâzım (İnanç) askeri teamülleri zorlayarak tamamen yurtsever bir duyguyla Enver Paşa'ya şu telgrafı çekmiştir.**

Başkomutan Vekili Enver Paşa Hazretlerine,

Bu gece yine her zamanki gibi Seddülbahir'e bir hücum yapıldı. Fakat bu bölgenin düşmandan tamamıyla temizlenmesi yine mümkün olamadı. Rica ederim, dokuz günden beri arka arkaya yapılan hücumlara artık bir son verilsin. Düşmanın bugün, yine filo desteğinde asker çıkaracağı doğaldır. Çünkü filoya karşı koyacak kuvvetimiz, yalnız övmeye değer niteliklerine güvendiğimiz askerimizdir ki o da günden güne eriyor. Şehit ve yaralı sayısı 15.000'i aşmıştır. Düşmanın ne zamana kadar çıkarmaya devam edeceğini kestiremez isem de buna karşılık kesinlikle bildiğim bir şey vardır. O da artık son takviye birliklerini almış olmaklığımızdır. Düşman, ilk çıkarmada elde ettiği küçük arazi parçalarından şimdiye kadar fazla ilerleyememiştir. Mahdut hedefli olarak yaptığı taarruzlar, daima büyük zayiat ile geriye püskürtülmüştür. Düşman, daha çok bizi taarruza zorlayarak zayıf düşürmek istiyor. Biz, sürekli hücumlarla onun istediği kadar zayıflayınca o zaman büyük ve taze kuvvetlerle taarruza başlayacak ve normal olarak karşısında yorgun ve güçsüz bir ordu bulacaktır.

* *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V. Cilt, II. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1978, s. 177.

** Beşinci Ordu Kurmay Başkanı Yarbay Kâzım Bey, Enver Paşa'nın Harp Akademisi'nden sınıf arkadaşıdır (1902 mezunu).

Ordunun bu aldatılmaya artık kapılmaması zamanı gelmiş ve geçmiştir. O bize taarruz etsin ve zayıf düşsün. Seddülbahir ve Arıburnu bölgelerinde aldığı küçük parçalarla sanmam ki İngilizler, sonradan yarımadaya egemen olduk ve Çanakkale'yi ele geçirdik iddiasında bulunsunlar. Yeter ki biz onları daha fazla ilerletmemeye ve bize zarar verebileceği noktalardan daima uzak tutmaya, bütün kuvvetimizle çalışalım. Fırsat çıkarsa taarruz da edelim. Askerin dinlenmeye pek çok ihtiyacı vardır. Özellikle, ordu ve mesela muharebe bölgesinde yedi tümenlik kuvvetler birbirine yalnız taktik zorunluluklar sonucu öyle karışmıştır ki böyle soluk almaksızın yapılagelen devamlı taarruzlarla bunların düzenli bir şekle ve birlik haline getirilmeleri olanaksız bir ölçüye girmiştir. Gelecekte daha başka cephelerde çarpışmayacağımızı ve özellikle Anadolu yönünde de Fransızların bir harekette bulunmayacaklarını kim iddia edebilir?

Bugün Saros'ta Bağımsız Süvari Tugayı ve bir de yolda olan Kırklareli Müfrezesi kalacaktır. Anadolu yakasında ise XV. Kolordu'nun bir tümenden az kuvveti vardır. Hakkındaki yüksek güvenlerine dayanarak ordunun bir süre için savunmada kalmasını ve bu suretle bulacağı fırsatlar içerisinde dinlenmesini ve kendisine çekidüzen vermesini onaylayıp emir buyurmaklığınızın uygun olacağını arz etmek istiyorum. Dileklerim yalnız özel ve kişisel düşüncelerimden ibarettir. Emir ve irade yine efendimizindir.

Beşinci Ordu Kurmay Başkanı Kâzım.*

Başkomutan Vekili Enver Paşa, Kâzım Bey'in telgrafını karşılıksız bıraktı ve 5 Mayıs günü tekrar aynı tutum ile acele olarak taarruza geçilmesini istedi. Bu emir şöyleydi:

Sabahki telgrafıma sizden bir cevap alamadım. Ordu Kurmay Başkanı takviyeye ihtiyaç olmadığı, düşman taarruzlarına karşı hazırlıklı bulunarak ordunun bir süre için mevzilerinde beklemesi ve böylece bir ölçüye kadar zayiattan kurtulup dinlenmesi ve düzenle-

* *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V. Cilt, II. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1978, s. 114.

rini tamamlaması hakkında bir mütalaa yazmıştır. Ben, düşmanın uzun bir süre yarımadada kalmasında siyasî ve askeri pek büyük sakıncalar görüyorum. Özellikle cephanemiz sürekli muharebelere elverişli değildir. Ancak durumu ve neler mümkün olduğunu yerinde siz gördüğünüz için geleceğe ait mütalaa ve kararınızı ivedilikle bildirmenizi rica ederim.* Enver.

Ordu Komutanı Liman von Sanders ise, aynı gün Enver Paşa'ya, hemfikir olduğunu hissettirecek bir cevap vermiştir:

...Cephe, hiçbir suretle baskı altında değildir. Durumumuz iyidir. Askerimiz kahramandır. Kurmay başkanının mütalaası yalnız kendisinin kişisel görüş ve düşünceleridir. Karargâhın yer değiştirmesi nedeniyle o, benimle beraber değildi...[15]

Bunun üzerine 6 Mayıs tarihli Başkomutanlık emrinde; 12. Tümen'in yola çıkarılmakta olduğu, ikmal erlerinin 20.000'e çıkarılacağı ve bol sayıda el bombası da gönderildiği bildiriliyordu. 8 Mayıs'ta çekilen bir telgraf emrinde de gerekirse bir veya iki tümen daha gönderilebileceği belirtilerek taarruzun ne zaman ve ne gibi bir plan çerçevesinde yapılacağı ısrarla sorulmaktaydı. Durumu yerinde görmek isteyen başkomutan, 10 Mayıs saat 06.30'da orduya çektiği telgrafta şöyle demişti:

Şimdiye kadar pek çok başarı ve kahramanlıkları görülen Beşinci Ordu'yu ve bizzat komutanını ziyaret etmek üzere, Uzunköprü yolu ile yarın öğleyin oraya geliyorum.** Enver.

* *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V. Cilt, II. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1978, s. 115.

** *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V. Cilt, II. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1978, s. 117.

11 Mayıs günü bir karargâh kademesiyle Gelibolu'ya gelen Enver Paşa, buradan ordu karargâhına gitti ve hazırlanan brifinge katıldı. Kuzeyden başlayarak bütün muharebe kesimlerini gözden geçirdi. Çanakkale'ye geçerek Müstahkem Mevki Komutanlığı'nı da ziyaret ettikten sonra 12 Mayıs günü tekrar İstanbul'a döndü. 11 Mayıs günü cephede, Enver Paşa ve Beşinci Ordu Komutanı Liman von Sanders arasında gizli bir görüşme yapılarak taarruza karar verildi. Arıburnu'nda yapılması planlanan taarruzun cephedeki üç tümene (5., 16. ve 19. tümenler) ek olarak İstanbul'dan taze ve zinde güç olarak gönderilecek olan 2. Tümen'in katılmasıyla birlikte dört tümenle icra edilmesi planlandı. 2. Tümen Yarbay Hasan Askeri komutasında, I. Kolordu'ya bağlı birinci sınıf tümenlerden biriydi. (2. Tümen 5., 6. ve 1. alaylardan oluşmaktaydı. 5. ve 6. alaylar 2. Tümen'den, 1. Alay ise 1. Tümen'den alınmıştı.)

13 Mayıs günü Başkomutan Vekili Enver Paşa Beşinci Ordu Komutanlığı'na şu emri gönderdi:

> Beşinci Ordu Komutan ve birliklerinin Tanrı'nın yardımıyla çok yakında kesin bir zafer kazanacaklarına dair güvenim daha ziyade kuvvet bulmuş olduğu halde avdet ettim.[16]

Başkomutan vekili ile Beşinci Ordu komutanının kararlaştırdıkları 19 Mayıs Arıburnu taarruzuna ayrılmış olan 2. Piyade Tümeni, 11 Mayıs sabahı İstanbul'dan vapurlara bindirildi. Tümenin ilk kademesi 13 Mayıs günü Akbaş'a ulaştı, 16 Mayıs'ta birliklerin sonu tamamlanmış ve Sarafim Çiftliği'ne "ordu ihtiyatı" olarak toplanmıştı.

Ordu komutanı, Kuzey Grubu komutanından taarruzlar için ayrıntılı bir durum değerlendirmesi ve bu bölgeye ait kişisel görüşlerini yazılı olarak istemişti. Kuzey Grubu Komutanı Esat Paşa, Ordu Komutanlığı'na yazdığı 14 Mayıs tarihli raporda görüşlerini aktardı:

> Arıburnu karşısındaki birlikler hemen birçok yerlerde, orta hücum mesafesini çoktan geçmişlerdir. Piyademizin bu kadar yaklaşması, eldeki toplarımızın düşman piyadesine atışlarını ziyadesiyle engellemektedir. Düşman, geceli gündüzlü çalışarak zaten savunmaya elverişli olan mevzilerini sığınaklar ve kum torbalı mazgallarla esaslı bir şekilde tahkim etmiştir. Topçularımızın bu tahkimata karşı yapmakta oldukları atışlar bir etki göstermemektedir. Buna ilaveten, bu bölgede kullanılması gereken dağ toplarımızın mermisini tasarruf etmek zorunluğu da vardır... Fakat bugünkü durum, topçu etkisinden çok, piyadenin süngü kuvvetine bağlı bulunmaktadır... Burada yapılacak iki şey vardır: Birincisi, düşmanın asıl amacı Boğaz'ı düşürmektir. Bunun için de en önce Kocaçimen Yaylası'nı elde etmek isteyecektir. Bulunduğu sıkışık durumda kalmakla bu amacına ulaşamayacağına göre, kendisinin bize taarruz etmesi gerekir. Bizim de düşmanın bu taarruzlarını beklemek ve sonra da karşı taarruzlarla onu atmak amacımızdır. İkincisi, birçok zayiatı göze aldırarak düşman mevzilerine bir hücum yapmakla onu denize dökmektir...[17]

Esat Paşa'nın yazdığı bu rapordan aldığımız kısımlar çok düşündürücü ve önemlidir. Bu rapordan anlaşılmaktadır ki ordu ve üst kademeler bütün sakıncalarına rağmen taarruzu benimsemişlerdir. Esat Paşa taarruza katılan askerin zayiat vereceğinin farkındaydı. Ama Arıburnu cephesinde, Anzak kıyıbaşının da ortadan kaldırılacağı kanaatindeydi.

Kuzey Grubu komutanının 16 Mayıs işaretini taşıyan emriyle Arıburnu cephesindeki birliklerin nasıl düzenlenecekleri, cephede yer alacak tümenlerin muharebe şeritleri, komuta bölümleri ve ikmal işleri ayrıntılı bir şekilde bildirildi. 17 Mayıs'ta uygulanmasına başlanılan bu emre göre Arıburnu cephesi üç tümenin sorumluluğuna veriliyor ve tümenler, kuzeyden güneye doğru 19., 5. ve 16. Tümen olmak üzere sıralanıyordu. Kocaçimentepe doğusundaki 16. Tümen, önce güneydeki Kavakdere'ye kaydırıldı ve cephenin güney kanadına sürülerek bir alayı ile Kanlısırt'ı

teslim aldı. 19 Mayıs günü yapılması kararlaştırılan genel taarruzda asıl taarruz gücünü teşkil edecek vurucu kuvvet ise 2. Tümen olacaktı. Bu tümen, Kuzey Grubu Komutanlığı'nın emriyle önce Kemalyeri doğusuna yanaştırıldı ve 18 Mayıs akşamı karanlık bastıktan sonra tekrar ileriye alınarak Kırmızısırt üzerinde dar bir cephe kısmına sokuldu.

18 Mayıs günü öğleden sonra Kuzey Grup Komutanlığı, tümenlere gönderdiği ayrı ayrı emirlerle ve tümen kurmay başkanlarına şifahen verilen yönergelerle 19 Mayıs taarruzu için gerekli düzenleri tamamlamaya çalıştı. 2. Tümen'in Kırmızısırt bölgesinde cepheye girmek üzere hareket emri de bu sırada verildi. 18 Mayıs günü taarruza katılacak tümenlerin kurmay başkanları (2. Tümen, 5. Tümen, 16. Tümen ve 19. Tümen) III. Kolordu karargâhında toplanarak hücum için son emirlerini aldılar. 18 Mayıs günü saat 20.00'de taarruz emri verildi. Taarruza katılacak bütün birlikler gece saat 02.00'de son mevzilerinde olacaklardı.

19 Mayıs taarruzunun yapıldığı cephede, Anzakların iki tugayı (ortalama 5.000 asker) Mayıs başında Seddülbahir'e kaydırılmıştı. Düşmanın yaklaşık altı tugayında toplam 13.000'e yakın asker, 16 makineli tüfek, 43 top ve arkalarında donanma desteği vardı. Türk tarafınınsa dört tümen, yani ihtiyatlar dahil 42.000 muharip askerimiz vardı.*

Dört tümenle bir baskın taarruzu olarak 3,5 kilometrelik dar bir şerit üzerinde yapılması planlanan taarruz şöyle planlanmıştı:

Kuzey (19. Tümen cephesi): Sağ kanatta 64. Alay Cesarettepe üzerinde (Yükseksırt doğrultusunda), 57. Alay sol kanatta Boyun-Bomba Sırtı arasında bulunacaktı. 57. Alay önündeki yakın düşman mevzilerini hedef alarak düş-

* 19 Mayıs taarruzu, öncesinde herhangi bir bombardıman olmadan baskın tarzında ve süngü hücumu ile yapılacağı için Türk tarafının top, namlu, makineli tüfek bilgisi verilmemiştir.

manı hemen arkasındaki Korku Deresi'ne dökmek üzere ve 5. Tümen taarruzlarını kolaylaştıracak şekilde taarruz edecekti. 72. ve 27. Alaylar ile 45. Alay'ın 3. Tabur'u ise ihtiyat olarak geride tertiplenmişlerdi.

Merkez kuzeyi (5. Tümen cephesi): Düşman mevzilerinin en kuvvetli yerlerinden olan Merkeztepe tahkimatına taarruz edilecekti. 13. ve 14. alaylar birinci hatta, 15. Alay ikinci hatta tertiplenmişlerdi.

Merkez güneyi (2. Tümen cephesi): Tümenin taarruz yönü Merkeztepe-Kırmızısırt ekseninde olacak, ön hatta sağda 5. Alay, solda 1. Alay yer alacak, 6. Alay ise ikinci hatta ihtiyat olarak tertiplenecekti.

Güney kanat (16. Tümen cephesi): 47. Alay Kırmızısırt, Kanlısırt ve Süngü Bayırı ekseninde ön hatta, 48. Alay sağda, 125. Alay sol kanatta geride ve Kabatepe grubundan destekleyen 77. Alay'dan bir tabur ikinci hatta ihtiyatta taarruza kalkacaklardı. 33. Alay ise kolordu ihtiyatı olarak kalacaktı.

Hedefler gece karanlığında ele geçirilecekti. Gündüz donanma ateşi altında taarruza kalkmak zayiatı artırabilir ve ayrıca takviye birlik göndermek zor olabilirdi. Taarruz, gece saat 03.30'da genel taarruzlarla tüm cephede baskın şeklinde başladı. Muharebenin başında 64. Alay'dan bir bölük, merkezde 14. Alay'ın bazı birlikleri ve solda 48. Alay'ın bazı birlikleri bir kısım düşman siperlerine girebilmişlerse de daha sonra çapraz makineli tüfek atışları ve bu birliklerin yan ve gerilerinin temin edilemeyişi üzerine gün ağarınca bu birlikler tekrar asıl mevzilerine dönmeye çalıştılar. Ama saldırılar adeta bir katliama dönüşmüş, ara bölge şehit ve yaralılarla dolmuştu.

5. Tümen cephesinde 13. ve 14. alaylar düşman üzerine saldırdılar, bazı düşman siperleri ele geçirildi ise de makineli tüfek ateşi altında kaldılar ve ilerleyemediler. 16. Tümen düşman siperlerine yaklaşamadan ağır zayiat vererek

durmak zorunda kaldı. Taarruz tekrarlanmaya çalışıldı ise de bir sonuç vermeyerek nihayetinde tamamen durmak zorunda kaldı. 2. Tümen askerleri ise taarruza kalkacakları araziyi hiç bilmiyorlardı. Bölge son derece karışık ve sarp bir araziydi. Buradaki birlikler taarruz öncesi yer değiştirirken çok gürültü yaptıklarından düşmanı vakitsiz bir şekilde taarruza uyandırmış oldular. Taarruzdan erken vakitte başlayan düşman ateşlerine ilk hatta bulunan askerlerin de karşılık vermesiyle belirlenen hücum saatine kadar karşılıklı ateşler yapılmıştı. Anzak askerleri taarruzu anlayıp şiddetli ateşle 2. Tümen saldırısına karşılık vermişti. 2. Tümen askerlerine şevk vermek amacıyla borazan ve trampetler çalınması taarruzun baskın etkisini tamamen ortadan kaldırmıştı.

Taarruza hazırlıklı şekilde bekleyen Anzak askerleri, Türk askerleri taarruza kalkar kalkmaz makineli tüfek ateşi ile çok ağır zayiat verdirmeye başladılar. Cephede büyük bir karışıklık oldu. Saat 04.30'da taarruz eldeki ihtiyat birlikleri ile yinelenmek istendi fakat bir netice elde edilemedi. Saat 05.20'de 2. Tümen artık taarruz gücü kalmadığını, hücumları durdurduğunu ve mevcut hatta kalamayacağını bildiren raporunu yazdı. Diğer birliklerden de taarruzun çok ağır subay ve er zayiatına sebep olduğunu, yenilgiye uğradıklarını, kalan askerlerin ise dağınık bir halde geri hatlara kaçtıklarını belirten raporları gelmeye başladı.

Esat Paşa gündüz de taarruzların devam etmesini istedi. İhtiyatlar cepheye sürülerek taarruza devam edildi fakat netice elde edilemedi. Günün ağarması ile birlikte donanma topları da ateş etmeye başladı. Özellikle ihtiyat birlikleri donanma ateşinden çok zayiat verdi. Türk askerleri açık araziye yayılmış durumdaydı. Tüm saldırı cephesi ve irtibat hendekleri şehit ve yaralılarla dolmuş, bir müddet sonra ihtiyatlar da harcanmış olduğundan saat 10.00'da Kuzey Grubu komutanı gönderdiği bir emir ile taarruzu durdurdu.

Esat Paşa'nın 19 Mayıs günü saat 11.20'de Beşinci Ordu'ya yazdırdığı telefon raporu şöyleydi:

> Emriniz gereğince bugün sabahleyin saat 03.30'da düşmana baskın suretiyle taarruz edilmiştir. Askerlerimiz kahramanca birçok yerlerde düşman siperlerine varmış iken düşmanın gayet metin tarzda tertip ettiği sıravari yan ateşleri yapmasına elverişli olan mazgallı siperlerden yaptığı şiddetli makineli tüfek ve piyade ateşlerinin ve el bombalarının etkisiyle ne yazık ki baskın fiilen mümkün olamamış ve ilerleyen erlerle subaylar şehit olarak düşman siperleri üzerinde kalmışlardır ki bu da fedakârlıkların en güzel tanıklarıdır. Yedi saat tam bir metanetle bütün cephede devam eden işbu taarruzun bazı birliklerde subay ve er mevcutlarını yüzde 50 ölçüsünde zayiata uğratması yüzünden düşmanın çok etkin ateşleri karşısında taarruzun devamı halinde büsbütün perişan olacakları ve savunmanın dahi olanaksızlaşacağı tümenler tarafından rapor edilmesi üzerine, artık taarruzun daha ileriye götürülmesi sakıncalı görülmüş, durum telefonla zatıalinize arz olunmuştu. Aynı vasıta ile aldığım emirleriniz üzerine, halen bulunulan hatlarda savunmaya geçmek ve düşmanın muhtemel taarruzlarını karşılayacak şekilde tedbirler alıp bir adım dahi geriye gidilmemek üzere yerleşilmesinin emirleri verildiği maruzdur. Esat.*

Esat Paşa taarruzun durduğunu haber verdiği raporunda askerlerimizin cesaretini övdü ve başarısızlığın sebebini düşmanın makineli tüfeklerine, el bombalarına ve ateşlerine bağladı. 19 Mayıs taarruzundan önce İngiliz uçakları Türk askerlerinin Akbaş'tan Arıburnu bölgesine doğru yürümekte olduklarını gözlemleyerek rapor etmişlerdi. Yani Anzak bölgesinde bir saldırı beklenmekteydi. Ayrıca Arıburnu cephesinde her gün yapılan bombardımanın yerini 18 Mayıs günü sessizliğin aldığını fark etmişlerdi. Anzak

* *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V. Cilt, II. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1978, s. 124.

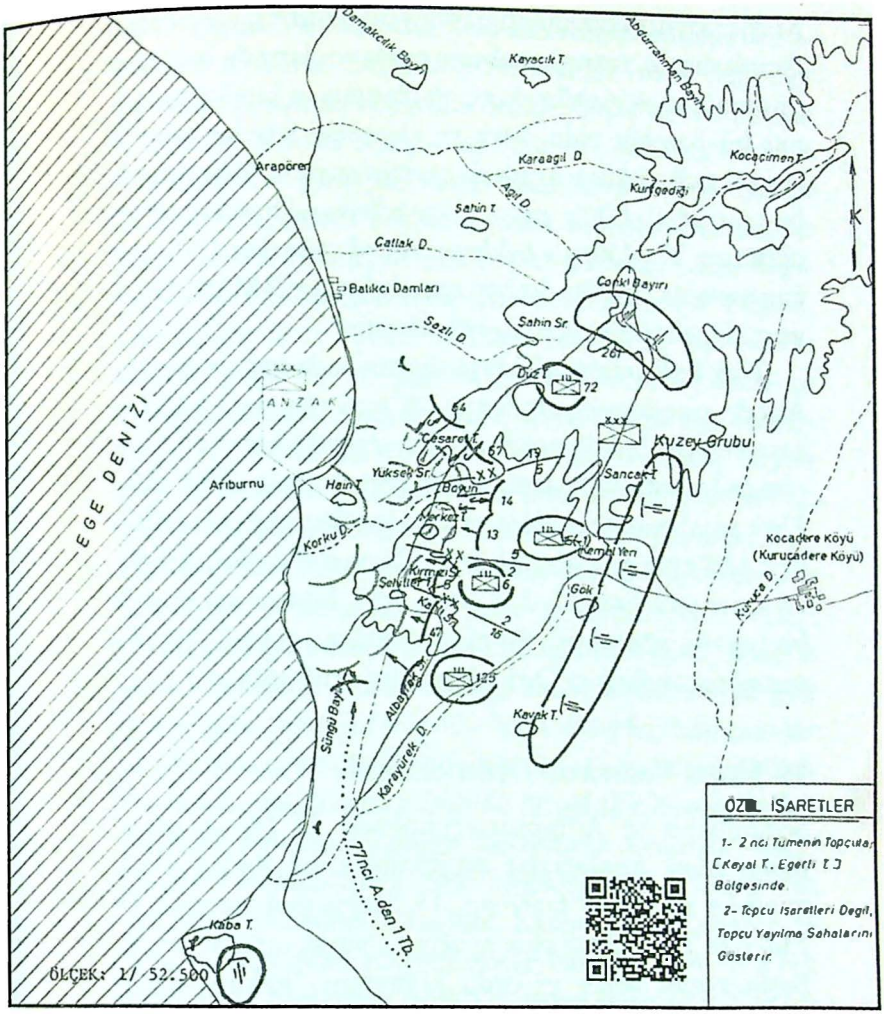

Kroki 29: 19 Mayıs taarruzu (*Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V. Cilt, II. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1978, Kroki 22).

cephesinde bulunan tüm askerler alarma geçirilmiş, hazır bir halde silah başı yapmışlardı. 19 Mayıs gece saat 03.00 sıralarında Türk cephesindeki hareketlenmeyi fark ederek saldırıyı bekler haldeydiler. Sonuçta onlar saldırı için hazırlıklıydı, Türklerse baskına uygun bir taarruz yapamadı. 19

Mayıs taarruzu tahkimatını iyice güçlendirmiş, mevzilerini derinleştirmiş, taarruzu tahmin etmiş ve alarmda bekleyen düşmana karşı girişilen kötü planlanmış ve kötü uygulanmış bir harekât oldu. Sevk ve idaredeki hatalar askerin sayısal üstünlüğünü avantaja çevirememiştir. Nihayetinde bu taarruz 10.000'e yakın askerin feda edilmesine sebep olmuştur. Teyakkuzda bekleyen Anzak askerleri 19 Mayıs taarruzunda, 1.619 adet top atışı yapmış ve 948.000 tüfek ve makineli tüfek mermisi harcamıştır.*

Türk birliklerinin 19 Mayıs taarruzunda toplam kuvveti Anzak askerlerinin ortalama 2,5 katı olmasına rağmen zayiat olarak baktığımızda ise düşmanın 16 katıdır. Anzak zayiatı 160 ölü, 468 yaralı olmak üzere toplam 628 kişidir. Türk tarafında ise toplam zayiat Genelkurmay rakamları ile 3.420 şehit, 6.064 yaralı ile 16. Tümen'den 486 kayıptır. Bu taarruzda özellikle 2. Tümen ve 5. Tümen askeri ağır bir zayiata uğramıştır. Bu muharebeden sonra 2. Tümen geri alınarak Beşinci Ordu ihtiyatına ayrılmıştır.

19 Mayıs Taarruzu: Değerlendirme

Seddülbahir ve Arıburnu cephesinde 25 Nisan çıkarmalarından Anafartalar muharebelerine kadar Türk tarafının en büyük taarruzu, 19 Mayıs taarruzudur. 19 Mayıs'ta Türk tarafı elde avuçta ne varsa ortaya koydu. Başkomutan vekili ve ordu komutanı "hâkim sırtlardayız, bu düşmanı denize dökelim" diye fikir birliği yapınca buradaki tümenleri de takviye ederek bir taarruz planlanmıştır. Kuzey Grubu Komutanı Esat Paşa İtilaf

* Top ve tüfek mermisi rakamları şu İngiliz ve Avustralyalı kaynaklar tarafından verilmektedir: 1) Charles E.W. Bean, *The Story of ANZAC, to the Evacuation of the Gallipoli Peninsula* 11th Edition, Volume II Sidney: Angus and Robertson Ltd. 1941. 2) C.F. Aspinall-Oglander, (1932), *The History of the Great War, Based on Official Documents by Direction of the Historical Committee of Imperial Defense: Military Operations Gallipoli,* Vol 2: May 1915.

kuvvetlerinin Seddülbahir'deki ana taarruzunu zayıflatacak tali Arıburnu bölgesinde bir taarruz fırsatı doğduğu fikrini benimsemiş ve planını Beşinci Ordu'ya sunmuştur. Esat Paşa burada orijinal bir fikir öne sürmüştür. Esat Paşa, "sipere girip de kendi selametini siperde gören birliklerle düşmanı denize dökmek mümkün olmaz, bu haletiruhiyeyi bilmeyen taze kuvvet lazımdır," diye düşünüyordu. Burada günlerdir muharebe eden 19. Tümen, 16. Tümen ve 5. Tümen birlikleri vardı. Yani merkezden taze bir güçle yarma yapmak istediler. Oradaki durumu, o hengameyi bilmeyen bir birlik olması lazım diye düşündüler. Bu durumda, 10.000'in üzerinde muharip askeri olan 2. Tümen birlikleriyle bu taarruzu düşündüler. 2. Tümen birlikleri Kilitbahir Platosu'na 16 Mayıs'ta geldi. 17 Mayıs'ta tümen ve alay komutanlarına, 18 Mayıs'ta tüm tabur komutanlarına cephe gezdirildi. Asıl darbeyi vuracağı düşünülen 2. Tümen'in ilgili subayları, cephede gerekli ön keşif yapma olanağı bulamamışlardı. İki gün sonra gece taarruzu yapıldı. Yani askerler, komutanlar ne olduğunu, ne olacağını bilmeden taarruza geçirildiler. Ezanlarla, bandolarla gürültülü bir şekilde hücum ettiler. Birlikler heyecanla süngü hücumuna kalktılar. Karşı tarafta makineli tüfek ateşi başladığı zaman durumun vahameti anlaşılmaya başladı. Kanatlarda düşman topçusu taarruz eden askeri ezmeye başladı. Esat Paşa'nın yanıldığını görüyoruz çünkü nispeten ilerleme kaydeden birlikler, ilk günden beri orada dövüşen birlikler oldu. 64. Alay Cesarettepe'den giderek bazı siperleri elde etti. 64. Alay askerleri taarruza öyle bir hazırlanmışlar ki düşmanın iskelelerini yakmak için yanlarına gaz tenekeleri almışlar. 64. Alay siperlere girdi ama Anzaklar geri püskürttüler ve siperlere girebilmiş olan askerleri de imha ettiler. 64. Alay birlikleri kanatlardan diğer birliklerle desteklenemedi. 16. Tümen arada çok mesafe olduğu için makineli tüfekler

etkili olmadan hemen ilerleyerek bazı siperlere girebildi. 16. Tümen askerleri de eski birliklerdendi. 2. Tümen ise taarruza geçtiği gibi püskürtüldü. Bu taarruz 2. Tümen için 5.000'e yakın zayiatla sonuçlandı.

Başarısızlığın nedeni

Liman Paşa da, Enver Paşa da 19 Mayıs taarruzunu planlarken "Arıburnu'nda kanatlarda donanma bombardımanı sebebiyle çözüm alamayız, o zaman merkezden, ancak taze bir güçle yarıp geçebilirsek sonuç alabiliriz" diye düşünmüştü. 19 Mayıs taarruzunun yapılacağı cephe toplamda 3,5 kilometrelik çok dar bir cepheydi. Dört piyade tümeniyle yaptığımız çok yoğun birkaç sıralı ve peyderpey devam eden muharebede, hücumlarda 42.000'e yakın asker kademelendirdik. Merkezdeki birlikler burun buruna idi. Belki kanatlardan birlikler desteklenebilirdi, fakat kanatlarda da düşman donanmasının Osmanlı piyadesi üstündeki etkisi fazla idi. Çok dar bir alanda, net olmayan emir ve hedeflerle bölgeyi yeterince iyi bilmeyen bir tümen, baskın etkisinin tamamen ortadan kalktığı koşullarda ateşe sürülmüştür. 19 Mayıs taarruzunda, taarruz emrinde belirtilen "baskın" için gerekli olan sessizlik sağlanamamıştır.

Taarruz öncesinde 2. Tümen cephe hattına yerleştirilirken, cephede bulunan 16. Tümen ile merkezdeki 5. Tümen'in arasına yerleştirilmek istendi. Bunun için de cepheden iki alayı, 33. Alay ile 125. Alay'ı geri almak durumunda kaldılar. O geri alma işlemi, alayların yer değiştirmesi çok büyük bir gürültü yarattı ve bu durum düşmana büyük bir uyarı oldu. Çok dar bir hattan iki alayı alıp 10.000 kişilik bir birliği yerleştirdik. Dolayısıyla askerler çok sıkışık bir vaziyette yerleştiler. Merkez bölgesinde taarruz öncesi ön hatların çok yoğun bir şekilde, bir metreye 14 asker düşecek şekilde doldurulması, askerlerin

istenilen yönlere baskın çıkışlarını engellemişti. Zaten 19 Mayıs taarruzuna bakarsak zayiatın çok büyük olmasındaki en büyük etken, hücum hattı olan ön hatların çok yoğun olmasıdır. Ayrıca düşmana çok yakın bir hatta sessizliği korumanın mümkün olamayışıdır. Bu gürültü sırasında düşman tarafından gelen ateşlere ön hattaki askerlerin karşılık vermesi hücum saati gelmeden gece baskını ihtimalini de ortadan kaldırmış oluyordu. Sessizlik bozulunca, artık cepheye yaklaştırılan askerlere yönelik hücum boruları ve marşlar çalınmaya başlamıştı. Saldırının asıl etkisi olacağı düşünülen "baskın" etkisi böylelikle ortadan kalkmış oldu. III. Kolordu karargâhından ısrarla yapılan uyarılara rağmen, gece yarısından itibaren özellikle 2. Tümen cephesinde hafızların yüksek sesle ezan ve dua okuması, yine 2. Tümen bandosuyla marşlar çalınması, düşmanı erkenden uyarmış ve karşı koymaya hazır hale getirmişti.

19 Mayıs taarruzunun yegâne başarı şansı "baskın tarzında, merkezin veya sağ kanadın sıklet merkezini teşkil edecek, derinliğine bir taarruz kademesiyle hücuma kalkılması" ile olabilirdi. Başarısızlığın nedenleri olarak baskın yapılamamış olması, taarruzun derinlik içinde değil kollar halinde yapılması, gece muharebeleri için gerekli tedbir ve tertiplerin yeteri kadar alınmamış olması, gece mevziye sokulan 2. Tümen'in arazinin yabancısı olması, derin avcı hendeklerinde hücuma kalkmak için gereken tertiplerin yapılmamış olması sayılabilir. 19 Mayıs taarruzundan mühim bir ders alındı. Çok iyi tahkimatını yapmış, ağır ve hafif piyade silahı ile desteğini sağlamış, tahkim edilmiş mevzilerinin arkalarında donanma desteği de varken düşmanı söküp atmak imkânsız bir şeydir. Türk tarafı bu dersi çok pahalı aldı. 19 Mayıs taarruzu kısaca kötü planlanmış ve kötü uygulanmış bir harekâttır.

Başarısızlığın en önemli nedenlerinden biri de teknik yetersizliklerdir. Eldeki topçu cephanesinin çok kısıtlı

olması düşman üzerinde etkili olma imkânı vermemiştir. Türk tarafının cephede gerçek ağır topçusu hiçbir zaman tam anlamıyla olmamıştır. Her türlü top cephanesi az ve sınırlıdır. İstanbul Deniz Müzesi'nden havan gelmiş o ayrı, içine kovan layner geçiriliyor ve sözde modernize ediliyor ama bu ağır top değildi. Burada yapılacak herhangi bir taarruzda bu ikisinin olmadığı durumda hiçbir başarı şansı yoktu. Bu dönemde dünyada makineli tüfeğin öldürücü etkisi artık ortaya çıkmıştı. Önce her iki tarafça da fazla önemsenmemişti, oysa tam bir katliam aracı idi. Düşmanın elinde çok makineli tüfek vardı, hemen hemen her taburda vardı. Taarruz ettiğimiz düşmanın kara topçusu ve ayrıca arkalarında donanma desteği vardı. Teknolojik anlamda baktığımız zaman üstünlük 1'e 3 veya 4 ölçüsünde idi. Bu taarruz baskın şeklinde olacağı için Türk askerlerinin daha çok süngüsünü kullanacağı düşünülmüştü. Teknik yetersizlikten ötürü önce ezici bir bombardımanla bir taarruz düşünülmedi.

Taarruz ettiğimiz düşmanın günlerdir sağlamlaştırdığı tahkimatını ve ağır silahlarla donatılmış mevzilerini dövmeden piyade askerinin hücuma geçirilmesi büyük bir hata idi. Taarruzdan önce 10-15 dakikalık taciz ateşi açıldı ama bu ateşin düşman tahkimatına hiçbir etkisi olmadı. 7-8 batarya vardı cephede. Mühimmat ve topçu gücü zaten genel bir taarruz için hücum etmeye yeterli değildi. 19 Mayıs taarruzunun sabaha karşı yapılmasının bir nedeni de budur. Ağır topçu ile karşı tarafın tahkimatı ezilemediği için düşmana karşı gece karanlığı ve sabah loşluğundan istifade edilerek bir avantaj sağlanmaya çalışıldı. Bu şartlarda hiçbir taarruzun başarı şansı olamazdı. Bugün, taarruzun sonucunu bilerek, sonuç üzerinden konuşarak değil de topoğrafyaya bakarak ve harp prensiplerine göre değerlendirdiğimizde de gerçeği bu şekilde görürüz.

Enver Paşa'nın fikri, Liman Paşa'nın sorumluluğu

Başarısız olan 19 Mayıs taarruzu için tüm bu saydığımız nedenler sevk ve idare yanlışlığından kaynaklanmıştır. Operatif seviyede değerlendirdiğimiz zaman bu taarruz, Başkomutan Vekili Enver Paşa'nın talimatı ile yapılmıştır ama neticede Beşinci Ordu'nun bir taarruzudur. 19 Mayıs taarruzu Enver Paşa'nın taarruz isteği ve doğrudan Liman Paşa'ya emri ile yapılmıştır. 19 Mayıs taarruzu Kuzey Grubu Komutanlığı'nın hücumudur. Taarruzun başında Kuzey Grubu Komutanı Esat Paşa vardır. 17 Mayıs günü Kuzey Grubu komutanı olarak Esat Paşa komutayı tamamıyla devralarak Kemalyeri'ne yerleşmişti. Mustafa Kemal de 19. Tümen komutanı olarak görevine devam etmişti. 19 Mayıs taarruzlarında Mustafa Kemal sadece 19. Tümen komutanıdır.

Düşmanı cepheden söküp atmak ve denize sürmek Enver Paşa'nın fikriydi. Enver Paşa "Türk birlikleri hâkim sırtlarda ve düşman küçük bir arazide. Güçlü bir taarruz ile denize dökülebilir" diye düşünüyordu. Ama düşmanın güçlü donanma, topçu ve makineli tüfek desteğine sahip olduğunu yeterince hesaba katmamış, ciddiye almamıştı. Enver Paşa'nın Türk tarafının zaaflarını hiç değerlendirememiş olduğunu görüyoruz. Cephede sınırlı topçu, sınırlı cephane ile ve ağır topçu olmadan, düşman birlikleri dövülmeden başarılı bir ilerleme olamayacağını değerlendirmedi. Türk tarafında çok mühimmat ve ağır topçu olsa düşman o sırtlarda durabilir miydi? Seddülbahir cephesinde düşmanın taarruzdan evvel Türk siperlerini bombalamaya başladığı zaman 50.000-60.000 top mermisi attığını görüyoruz. Bombardıman sırasında Türk siperlerinin ön hatları ortadan kalkmış durumda oluyordu. Aslında genel itibariyle ordu, Balkan Harbi'nden sonra malzeme, teçhizat, silah bakımından büyük bir kayba uğramış durumdaydı ve bu eksiklikler içerisinde Çanakkale cephesinde mücadele etmek zor oldu. Bunu en iyi Yarbay Cemil (Conk) özetler. Yazdığı bir raporda,

Et ile çeliğin şu anki durumda dengesi bile bir harika ise de çeliği ete ezdirmek ancak bir mucize olabilir*

der. Yarbay Cemil parlak bir subay olarak bunları cephede bir hafta inceleme yaparak yazmıştır. Cephede, muharebelerde bulunan komutanların yorumları da bu şekilde olmuştur. Gerçekten de Çanakkale'deki denge, çok büyük fedakârlıklarla kurulmuştu.

Muharebelerin başından beri iyimser raporlar ile Başkomutanlığı etkileyen ve 19 Mayıs taarruzu için ısrar eden Ordu Komutanı Liman Paşa, daha sonra yazdığı *Türkiye'de Beş Sene* isimli eserinde 19 Mayıs taarruzu hakkında binlerce şehide karşılık bir paragraflık itirafta bulunur:

> ... Bununla beraber bu taarruzu, benim tarafımdan yapılmış bir hata olarak söyleyebilirim. Bu hata, düşmanı olduğu ölçüden daha aşağı değerlendirmekten doğmuştu. Sayısı az olmakla beraber, bir de cephane tasarrufu zorunda bulunan topçu ile hedefin hazırlanması işi, amacın sağlanmasına yeterli değildi.**

Aslında bu cümleler bir günah çıkarmadır. Neticede Çanakkale cephesinde hiyerarşinin en üstünde tek bir komutan vardı, o da ordu komutanıydı.

Esat Paşa'nın hatası

Esat Paşa'nın 19 Mayıs taarruzu için başta biraz çekimser kalsa da sonradan istekli olduğunu görüyoruz. Esat Paşa normalde ihtiyatlı, tedbirli bir komutandır. Ama düşman devamlı yeni birlik getiriyor, cepheyi devamlı sağlamlaş-

* Cemil Conk Paşa, *Çanakkale Hatıraları*, 2. Cilt, Arma Yayınları, 2001, s. 127.

** Liman von Sanders, *Türkiye'de Beş Sene*, Yeditepe Yayınevi, yay. haz. Muzaffer Albayrak, 2006, s. 102.

tırıyor. Enver Paşa da düşman daha fazla güçlenmeden hareket etmeliyiz diye telaş ediyor. Bir an önce düşmanı denize dökmek için taarruz yapılmalı diye düşünüyor.

Esat Paşa'nın "Sipere hiç gömülmemiş, kendi canını, kanını savunma güdüsünde olmayan yeni birlikler bunu yapar" düşüncesi cazip gelebilir ama bu konuda bir yanlışlığı vardır. Sipere gömülmemiş, can kaygısı olmayan, heyecanlı bir tümen olan 2. Tümen askerleri, bilmedikleri bir arazide gece hücumuna kaldırıldı. Saldırının büyük kısmı şafak sökmeden yapıldığı için askerlerin hedeflerini görmeleri çok zordu. Cephede, taarruzda başarılı olanlar eskiden beri burada sipere gömülmüş olan birliklerdi. O zaman demek ki Esat Paşa'nın bu düşüncesi de belirleyici olmamıştı. Esat Paşa'nın sonraki Çanakkale anlatımlarında ve yazdığı kitaplarda 19 Mayıs'la ilgili fazla bir yorum yapmadığını, bu konuda pek polemiğe girmediğini görüyoruz. Esat Paşa'nın yeterli cephane, mühimmat olmadan taze bir tümenle başarılı olunabileceği düşüncesi yanlıştı.

Mustafa Kemal'in fikrinin sorulması

Bir diğer konu, Esat Paşa'nın kendi çekimser durduğu anda Mustafa Kemal'in ataklığından çok çekiniyor olmasıdır. 19 Mayıs taarruzu öncesi Liman Paşa'nın Mustafa Kemal'le görüştüğünü öğrenince Liman Paşa'ya sitem eden bir yazı göndermiştir.

Beşinci Ordu Komutanı Liman von Sanders 17 Mayıs günü Esat Paşa'nın karargâhına gelip onunla görüşürken, özel kurmayı olan Binbaşı Raymond'u* da Mustafa Kemal'in yanına gönderdi. Binbaşı Raymond'un 19. Tümen komutanını ziyareti gizliydi. Bu konuşmada taarruz

* Mustafa Kemal'in *Arıburnu Raporu*'nda, Esat Paşa'nın raporunda ve Genelkurmay kitaplarında "Binbaşı Raymond" olarak geçen kişinin tam ismini bilmiyoruz.

konusunda Mustafa Kemal'in fikri sorulmuştur. Hemen belirtelim ki Mustafa Kemal askeri hiyerarşiye ve ordu disiplinine aykırı bir şekilde Liman Paşa'dan gizli ve özel bir emir almamıştır. Bu görüşme Binbaşı Raymond aracılığıyla olmuştur. Binbaşı Raymond'un Mustafa Kemal'i ziyaretini ve bu ziyaretin amacını öğrenen Esat Paşa, hemen arkasından, saat 11.20'de, Mustafa Kemal'in taarruz hakkındaki raporunu almıştı. Mustafa Kemal o raporda şöyle der:

> 1- Gelen çeşitli bilgilere ve yapılan gözlemlere göre, düşman bugün bu dakikaya kadar üç torpido ve altı nakliye vapuru askeri kısmen çıkarmış ve çıkarmaya devam etmiştir. Nakliye gemilerinin boşalıp gittikçe diğerlerinin birer ikişer adalar istikametinden gelmesi, bundan sonra da nakliye gemilerinin geleceği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Gündüz yaptığı bu hareketinden dolayı düşmanın göz ardı edilemeyecek kadar yardım kuvveti aldığını düşünüyorum.
>
> 2- 2. Tümen'in de Kuzey Grubu kuvvetlerine katılımıyla yapılacak taarruz fırsatının yarından sonra kaçırılma ihtimalinin bulunduğunu ve havanla obüslerden önemli tesir beklenmesinin yersiz olduğunu önemle arz ederim.*

Esat Paşa aynı gün saat 14.00'te Beşinci Ordu komutanına "Kişiye özel ve çok gizli" kaydıyla şu yazıyı gönderdi:

> Binbaşı Raymond, bu sabah 19. Tümen komutanına, "kendilerine bir tümen verildiği halde düşmanı Arıburnu'ndan 24 saat içinde atmayı sağlayıp sağlamayacağını" sizin adınıza sormuştur. Bu konu, yüksek makamınızdan dün gece bana emir buyrulmuş ve buna ait emirleriniz yerine getirilmiştir. Tümen verildiği ve bir taarruz yapılması kararlaştırıldığı takdirde, bunun 19. Tümen emrine verilerek harekâtın doğrudan doğruya benim tarafımdan yönetileceği pek doğaldır. Kolorduyu atlayarak tümen komutanına böyle bir öneri yapılmasının, kolordunun tümen üzerindeki nüfuzunu kıracağını,

* Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2011, s. 97.

öteden beri sahip olduğum güven ve takdirlerinize sığınarak arz eder ve bu gibi önemli sorunların komutanlar arasında resmî bir sorumluluğu bulunmayan kişiler tarafından söz konusu edilmemesi için gerekenlere, evvelden beri almakla onurlandığım emirlerinizi vermenizi ve 19. Tümen Kurmaylığına memur edilmiş olan Binbaşı Raymond'un yetki ve görevleri değiştirilmiş ise lütfen bana da emir ve irade buyrulmasını arz ve istirham ederim.*

Esasında Mustafa Kemal'e bu soru, 17 Mayıs'a kadar birçok alaya komuta eden bir komutan olarak sorulmuştur. Liman Paşa'nın Mustafa Kemal'e güvenmesi, 25 Nisan'dan itibaren Arıburnu'ndaki müdahalesi ve cepheye bir istikrar sağlamış olmasındandı. Bu konuşmalar fiilen özel bir yoklama, özel bir konuşma olarak yapılmıştır. Burada Mustafa Kemal doğal olarak kendi düşüncelerini söylemiş ama yine de bu soruların Mustafa Kemal'e sorulması Esat Paşa'da bir soru işareti yaratmıştır.

Mustafa Kemal'in Arıburnu cephesinde genel bir taarruz için en başta isteksiz, sonrasında ise istekli olduğu yorumunu yapabiliriz. Mustafa Kemal daha önceki yazışmalarda devamlı olarak ağır topçu ve obüsler gelmeden bir taarruzun başarı şansının olmayacağı değerlendirmesini yapıyordu. "Topçu ile düşman siperleri dövülerek iyice ezilmeli, sonra taarruz yapılmalı" diyordu. Mesela, Mustafa Kemal Kuzey Grubu Komutanlığı'na yazdığı 13 Mayıs 1915 tarihli raporunda şöyle der:

...Gelen ikmal askeriyle Arıburnu kuvvetlerimizin miktarı 20.000'e ulaşmıştır. Düşmanın tahmin edilen kuvvetiyle karşılaştırıldığında hemen hemen eşittir. Bundan başka düşman mevzisi, biri mazgal diğeri siper üzerinden olmak üzere iki sıra ateş hattına sahiptir. Kum çuvalları, insan boyunda yükseltilerek bu hat sağlamlaştırılmaktadır.

* *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V. Cilt, II. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2012, s. 122.

Bize gelen ikmal askerinin talim ve terbiyelerinin eksikliği nedeniyle taarruz ve hücumdan çok, siperlerde savunma yapabileceği görüşündeyim. Kolordunun emir ve talebi doğrultusunda karşımdaki düşmanı Arıburnu'ndan atmak için canımı feda etmekte bir an tereddüt etmem. Komuta ettiğim birlikleri de son ere kadar ölüme sevk edeceğime eminim. Ancak istenilen kesin sonucun alınabileceğinden tamamen emin olabilmek için önceki raporumla da belirttiğim gibi ağır topçunun etkili olabilmesi ve asıl hücum cephesine taze bir tümenin tahsis edilmesi gereğini arz ederim.*

Mustafa Kemal 13-14 Mayıs tarihlerinde ağır topçunun önemini vurgularken 17 Mayıs tarihli raporunda ise yeni gelen 2. Tümen ile bir an evvel taarruz edilmesi gerektiğini söylüyor. Devamlı takviye birlik alan düşman askerlerine karşı kaybedecek zaman yok diye düşünüyor.

24 Mayıs Ateşkesi

19 Mayıs taarruzlarının ardından düşman siperleri ile Türk hattı arasında binlerce şehit ve yaralı kalmıştı. 19 Mayıs taarruzundan sonra ara bölgedeki yaralıların kurtarılması ve ölülerin gömülmesi için ateşkes görüşmeleri yapılmaya başlandı. Ateşkes konusunu 19 Mayıs akşamı Anzak Kolordusu Komutanı General Birdwood ara bölgedeki ölü ve yaralılar için düşünmüş ve genel karargâhlarına bildirmişti. Komutan General Ian Hamilton, bu konuyu kurmaylarıyla görüştü. Hassas bir durumdu, bir yanda sıhhi sebepler vardı, bir yandan güvenlik endişesi duyuluyordu. General Birdwood geçici bir ateşkes yaparak ölü ve yaralıların toplanması hususunda olumlu düşünse de General Hamilton ve Kurmay Başkanı General Braithwaite ve bazı komutanlar bu konuda çekimser kalmışlardı. Türklerin bu

* Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2011, s. 89.

yaklaşımı bir propaganda unsuru olarak değerlendirmek isteyebileceği, bu durumun siyasal yansımalarının da düşünülmesi gerektiği öne sürülmüş ve General Hamilton'ın bir adım geri çekilmesi sağlanmıştı. Sonunda ise bir ateşkes teklifi yapılmayacağı ancak Türk tarafından böyle bir istek gelirse, durumun değerlendirileceği bildirilmişti. Birdwood ise, Anzak siperlerinin yakın zamanda durulamayacak hale geleceği, kuzeyden esen rüzgârların etkisiyle iki tarafın siperleri arasında bulunan cansız bedenlerin mayıs sıcağında çürümeye başlayacağı ve bir süre sonra hem çok fazla kötü koku yayacağı hem de sıhhi sebeplerden dolayı her iki taraf için de büyük problem oluşturacağı düşüncesindeydi. 20 Mayıs tarihinden itibaren İngiliz, Anzak ve Türk tarafı görüşmeye başladı.

Görüşmeler 24 Mayıs tarihine kadar uzadığı için ateşkes ancak bu tarihte yapılabilmiştir. Aradaki insansız bölgeyi dolduran özellikle Kırmızısırt, Gedikdere, Bomba Sırtı, Kesikdere hatlarındaki naaşları gömmek üzere nihayet 24 Mayıs günü sabah 07.30'da başlayarak saat 16.30'a kadar süren dokuz saatlik bir ateşkes yapılabilmiştir. 24 Mayıs günü sabah saat 08.00'de her iki tarafın mütareke tatbik komisyonları beyaz bayraklar sallayarak siperlerden çıkmıştır. Mütareke orta hattı belirlendikten sonra sıhhiye erleri ortaya çıkarak cesetleri ve silahları taşımaya başlamışlardır. Mütarekenin bittiği işareti, 16.15'te verilmiş, 24 Mayıs ateşkesi sırasında 3.000 kadar asker gömülmüştür.

24 Mayıs ateşkesinin en büyük gerekçesi sıhhi sebeplerdi ve zorunlu olarak yapılması gerekiyordu. Taarruzun üstünden beş gün geçtikten sonra yaralıları kurtarmak için yapılmış değildi. Mayıs sıcağında çürümüş cesetlerin yaydığı kötü koku ve enfeksiyon riski her iki taraf için tehlikeli olabilecek bir durumdu. Ayrıca rüzgâr yönünün genelde karadan denize olması olağanüstü etki yapabilecek bir durumdu ve nihayetinde tahammül edilmez bir hava

yaratırdı. Her iki taraf için de mahsurlu ama Anzaklar için çok daha mahsurlu idi. Ateşkes fikrinin hangi taraftan geldiği de daha sonra tartışma konusu oldu. 24 Mayıs ateşkesi Çanakkale Muharebeleri boyunca resmi olarak yapılmış ilk ve tek ateşkestir. Seddülbahir'de Zığındere muharebelerinden sonra Türk tarafı ateşkes istedi fakat Hamilton kabul etmedi. Resmi olarak başka bir ateşkes yapılmadı fakat birlikler arasında ufak tefek durmalar olmuş. Mesela Arıburnu'nda cesetlerin veya yaralıların alınması için göz yumulduğu zamanlar olmuş. 4 Mayıs günü Kabatepe baskınında da benzer bir olay yaşandı. Bu gibi münferit olaylar yaşanmıştır.

Ateşkesten Sonraki Dönem

24 Mayıs ateşkesinden sonra Arıburnu cephesinde her iki taraf da operasyonel anlamda büyük bir taarruz yapmadı. Muharebeler, siper muharebeleri olarak devam etti. Kısmi taarruzlarla, kısmi başarılarla, başarılı başlarsa geliştirmek üzere muharebeler yapıldı. Arıburnu cephesi her zaman için tali bir cephe, manevra cephesi, yolları tutma cephesi, iskeleleri tutma cephesidir. Burada amaç Türk birliklerini tutmaktır. Yani Arıburnu cephesi düşman açısından ana cephenin selametini sağlayan bir cephedir.

Arıburnu cephesinde 19 Mayıs'tan sonra Anafartalar muharebelerine kadar her iki tarafta da büyük bir taarruz yapılmadı. Mayıs ayı ortalarından itibaren siper hatları altında lağımlar kazılmaya başlandı. İlk lağım 28/29 Mayıs gecesi 5. Tümen 14. Alay cephesinde, Bomba Sırtı'nda patlatıldı. Ardından 27. Alay 2. Tabur 4. Bölük, sonra da 2. Bölük alayın taarruzunu destekledi fakat başarılı olamadı. 30 Mayıs günü Halit ve Rıza Tepesi'nden 45. Alay, 14. Alay ve Mürettep Süvari Alayı'nın bölükleri ile bir saldırı başlatıldı. Bu saldırıda Mahmuzsırt eteklerine kadar gelindi. Önce Şapkatepe ele geçirildi fakat sabah bu

tepeden çekilinerek Halit ve Rıza Tepesi elde tutuldu. 30 Mayıs günü Anzaklar Bomba Sırtı'nda bir saldırı yaptılar fakat ilerleyemediler. 4 Haziran günü güney bölgesinde başlatılan Üçüncü Kirte taarruzuna destek vermek için Arıburnu bölgesindeki Türk birliklerini oyalamak amacıyla bir saldırı yapıldı. Anzaklar 4/5 Haziran gecesi Arıburnu'nda 57. Alay'a ait siperlerden 31-32 no.lu, daha sonra da 30-31 no.lu siperleri ele geçirdiler, fakat sonra geri alındı. Bomba Sırtı civarında yoğunlaşan saldırılar gece 23.00'te üç ayrı noktaya yönlendirildi. Anzaklar sabaha karşı başarılı bir karşı saldırı ile geri atıldılar.

Anzaklar 28 Haziran tarihinde yine aynı amaçla, Seddülbahir cephesinde başlatılan Zığındere muharebelerini gölgelemek amacıyla Türk sol kanadına benzer bir saldırı daha başlattı. Kanlısırt'ın güneyinde Yeşiltarla bölgesine karşı başlatılan yoğun bombardımandan sonra saat 13.00'te saldırıya geçen Anzaklar bir başarı elde edemeyerek geri çekildiler. 28 Haziran'da Zığındere muharebeleri için Arıburnu cephesinden birlik kaydırmaları oldu. Mustafa Kemal Cesarettepe üzerinden Yükseksırt'a bir yarma harekâtı yaparak düşman siperlerini ele geçirmeye yönelik bir taarruz gerçekleştirdi. Bu taarruzda 18. Alay birlikleri düşman siperlerine girdi fakat ilerleyemedi ve saldırı başarısızlıkla sonuçlandı. 12 Temmuz günü yine Seddülbahir'deki Kerevizdere muharebelerini gölgelemek amacıyla Anzak askerleri bir saldırı başlattı. Arıburnu cephesinde Haziran ve Temmuz ayları siper muharebeleri olarak devam etti. Tahkimatlar geliştirildi, lağım muharebeleri, keskin nişancı faaliyetleri, aynalı tüfekler ile karşı tarafı gözleme, hava keşifleri, aralıklı topçu atışları ve ateş muharebeleri olarak devam etti. Her iki tarafın da güçlü ve derin tahkimatları saldırılarda başarı kazanma şansını azaltmıştı. Arıburnu cephesinde düşman birlikleri bir sonuca gidemezdi. Türk birlikleri de bir sonuca gidemez-

lerdi. Arıburnu cephesinde dövüşen bir Türk komutanı ana cephenin selameti için orada çarpıştığını biliyordu. Çünkü düşmanın asıl hedefi Kilitbahir Platosu'nu ele geçirmek için Seddülbahir cephesiydi. Alçıtepe'yi zapt ettikten sonra, atış kontrol için çok büyük avantaj elde etmiş olacaklardı. Bu yüzden Seddülbahir cephesinde Haziran ve Temmuz aylarında Kirte, Zığındere, Kerevizdere gibi büyük muharebeler yapıldı. Arıburnu cephesine baktığımızda büyük bir muharebe yoktu, ama siper muharebeleri ve lağım muharebeleri olarak devam etti. Arıburnu cephesinde, arkalarında donanma varken, Türk tarafındaysa yeterli topçu ve silah mühimmat yokken düşman denize dökülemiyor. Düşmanın da Arıburnu cephesinde hatlar üzerinde bir denge kurulduktan sonra Türk siperlerini yarıp hedeflerine ulaşabilme şansları yok. Kemalyeri'ni zapt etme, Maltepe'ye ilerleme şansları yoktu. Artık şunu anlamışlardı ki karşılarında inatçı bir direniş vardı.

Beşinci Bölüm

Yeni Bir Harekât

Mayıs ayında Türk taarruzu, Haziran ve Temmuz aylarında İtilaf taarruzları neticesinde önemli bir sonuç elde edilemedi. Nihayetinde sadece askerleri ve topçu mühimmatını eriten sınırlı taarruzlar yapılabildi. 19 Mayıs taarruzundan sonra taarruz inisiyatifi İtilaf birliklerindeydi. Türk tarafı genelde savunmada kaldı. Ancak Temmuz ayından sonra, en son güney cephesinde yapılan ikinci Kerevizdere taarruzundan sonra İtilaf birlikleri de taarruz inisiyatifini kaybetmiş durumdaydı. Arıburnu ve Seddülbahir cephelerinde İtilaf askerleri iki kıyıbaşında sıkışıp kalmışlardı. Gelibolu Yarımadası'nda hem kuzey hem güney cephesindeki taarruzlar tekrar kilitlendi. Çanakkale cephesi için taktik bir manevra operasyonu gerekiyordu. Temmuz ayında İtilaf Devletleri Gelibolu seferi için bir karar verme eşiğine geldi.

İtilaf Tarafı

Birinci Dünya Savaşı'nın genel gidişatı içinde, Haziran ve Temmuz aylarında, İtilaf Devletleri batı cephesindeki muharebelerde sonuç alamıyordu. Fransızlar batı cephesinde Almanlar karşısında savunmada kalmış durumdaydı. Doğu cephesinde ise Ruslar çok sıkışıktı, Almanlar karşısında gerilemiş durumdalardı ve acil yardıma ihtiyaçları vardı. Haziran ayında Almanya'nın Rusya'ya saldırarak ilerlemesi endişe yaratmıştı. Almanya doğu cephesindeki tümenlerini batı cephesine aktarırsa İngiliz ve Fransız orduları üzerinde büyük taarruz başlatabilir endişesi doğmuştu.

Genel bir değerlendirme yapacak olursak, batı cephesinde kesin sonuç alınacak bir durum yoktu. İngiltere'de gerçek bir Genelkurmay Başkanlığı'nın fiilen olmayışı Harp Meclisi'nde uzun tartışmaların sürmesine sebep oldu. Bu ülkenin eskiden beri gelen sistemine göre Deniz Kuvvetleri Bakanlığı diyebileceğimiz *Admiralty* adlı bir kurul vardı. Bu kurulun sivil olan birinci lordu bakan yetkisiyle bakanlar kuruluna katılıyordu. Kuruldaki diğer kişilerse askeri şahsiyetlerdi. Bir de Kara Kuvvetleri Bakanlığı diyebileceğimiz (Türkçeye "Savaş Bakanlığı" şeklinde çevrilen) *War Office* vardı. Siyasi karar mekanizması kararsızdı ve bu Harp Meclisi'ne de yansıyordu. Buradan da kesin bir karar çıkmıyordu. İngiliz ordusunun bir başkumandana sahip olamaması sebebiyle, İngiliz hükümetinin Çanakkale meselesi hakkında kesin bir karar veremediğini görüyoruz. Bu arada İngiltere'de Asquith başbakanlığındaki liberal hükümet düştü ve yerine koalisyon hükümeti kuruldu. Bunun nedenlerinden biri de Çanakkale'deki başarısızlıktı. Londra'da Çanakkale Komitesi'nde 7 Haziran'da yapılan toplantıda sefere devam edilip edilemeyeceği tartışılmaya başlandı. Londra'daki görüşmelerde, Haziran ve Temmuz ayı Çanakkale cephesi için tamam mı devam mı tartışmalarının yapıldığı bir dönem oldu. Temmuz ortasında artık kararın bir an evvel verilmesi gerekiyordu. Kilitlenen cepheyi açmak için gereken yeni kuvvetleri Çanakkale cephesine transfer edecekler veya cepheyi sonlandıracaklardı. Yani en baştan ikili alternatif düşündüler: tahliye veya takviye.

Temmuz ortasında, Çanakkale cephesini tahliye etme fikri kesin olarak reddedildi. Tahliyenin daha çok Balkan devletlerine ve İslam âlemine olan tesiri düşünüldü ve siyaseten sakıncaları değerlendirildi. Tarafsız Balkan devletleri İttifak Devletleri safına geçebilir, Müslümanlar üzerinde ve özellikle İngiliz sömürgelerindeki Müslümanlar üzerinde etkili olabilirdi. Çanakkale cephesi tahliye olursa Kitchener

istifa edeceğini bildirdi. Yarımadanın boşaltılması esnasında eğer Türkler fark ederse büyük kayıplar verilebilir, birlikler denize dökülebilirdi. Onun yerine Çanakkale cephesinde kesin sonuç almak için plan yapılması gerektiğine karar verildi. Şöyle düşündüler: "Gelibolu'da 80.000 asker var. İtilaf Devletleri için Gelibolu'dan çekilecek 80.000 asker batı cephesi normlarında küçük ve sonucu değiştirme ihtimali olmayan bir kuvvet. Stratejik dengeyi değiştirmeyecek olan yarımadadaki kuvvet eğer aynı ölçekte desteklenirse buradan sonuç alınabilir. Çanakkale cephesinde yeni bir harekât başlatılır ve İstanbul yolu açılırsa bu daha önemli bir stratejik etki yapabilir."

Hamilton, Kitchener'a Gelibolu Yarımadası'ndaki tüm operasyonun kilitlendiğini ve siper savaşına dönüştüğünü, takviye birlikler istediğini belirtmişti. Hamilton taze kuvvetlerle yeni bir saldırı planlamayı ve taarruz inisiyatifini yeniden ele geçirmek istiyordu. Hamilton, Kitchener'a Çanakkale cephesine eğer birlik ayrılırsa cepheyi çözmek umudu olduğunu söylüyordu.

Bu sırada Churchill Mayıs ayında istifa etmiş, bakanlıktan çekilmişti fakat her ne kadar görevde değilse de Çanakkale Komitesi'nde söz sahibiydi. Churchill Çanakkale cephesini sonuçlandırmak gerektiğini düşünüyordu. 1 Haziran'da Çanakkale seferi ile ilgili bir rapor yazmıştı. Churchill, batı cephelerinde Almanların üç ayda cepheyi yaracak vaziyette olmadığını, Hamilton'a istediği kuvvetin verilip, kuvvetli bir taarruz yapılması gerektiğini yazıyordu. Batı cephesi kilitlendiğinde İngiltere, kaynakların batı cephesinde değil Çanakkale'de kullanılarak seferin bir an önce sonuçlanması gerektiğini düşünüyordu. Bu sefer ne kadar erken biterse batı cephesine o kadar önce yığınak yapılabilirdi. Batı cephesinde 5-6 kilometre ilerlemeyle stratejik bir sonuç elde edilemezdi fakat Gelibolu'da bu kadar ilerleme önemli bir stratejik sonuç doğurabilirdi. Batı cep-

hesinde sonuç almak çok büyük insan ve malzeme gücüne dayalıydı. Batı cephesine nazaran daha küçük bir güçle Çanakkale'de savaşın gidişatı şekillenebilirdi. Hamilton elindeki kuvvetlerle birkaç kilometre ilerleyebilirse İstanbul yolu açılabilir, Rusya'ya yardım edilebilirdi. Savaş Bakanı Lord Kitchener Haziran ayında bu fikre destek verdi.

Kitchener ve Churchill tarafından harekete geçirilen Çanakkale Komitesi Hamilton'ın elindeki araçların verilen görevi yerine getirmeye yeterli olmadığını kabul etti ve Akdeniz Sefer Kuvveti'ni takviye etme kararı aldı. Sonunda siyasetçilerin tam desteğini alan Hamilton'ın desteklenmesiyle stratejik bir karar verilmiş oldu. Kitchener'ın planına göre Ağustos ayında Çanakkale'nin kilidi açılıp İstanbul ele geçirilecek, Türkler savaş dışı kalacak, Rusya'ya yardım gönderilecek, Çanakkale'de işi biten birlikler batı cephesine gönderilecek ve Almanya üzerine taarruz edilecekti. Balkan devletleri de İtilaf Devletleri safına geçeceklerdi. En önemlisi de savaşın süresi kısalacak ve zaferle bitecekti. Artık İngiltere ve Fransa tüm ümidini Çanakkale'ye bağlamıştı. Çanakkale cephesini güçlendirmek için yeni teşkil edilen ordunun üç tümenini Çanakkale'ye göndermeye ve Akdeniz filosunu takviye etmeye karar verdiler. Hamilton takviye birlik olarak dört tümen, eğer mümkünse beş tümen gönderilmesini istemişti. Çanakkale Komitesi önce üç tümen göndermeye karar verdi, ama daha sonra kesin sonuç almak için beş tümen gönderildi. Takviye için gelecek birlikler 70.000 asker olacaktı. Böylece yarımadadaki İtilaf askerlerinin sayısı 150.000 civarına ulaşacaktı. Lord Kitchener Çanakkale cephesine gönderilecek takviye birliklerin hazırlıklarını sürdürürken, General Hamilton da saldırı planlarını düşünmeye başladı. Hamilton'ın karargâhında bu takviye tümenlerle yeni bir çözüm alma girişiminin ne zaman ve nereden yapılması gerektiği tartışılmaya başlandı. Takviye gelecek beş tümenle birlikte yeni bir cephe mi

açılmalı, eski cephelerden biri takviye edilerek muharebe mi yapılmalı tartışmaları oluyordu. Bolayır, Asya sahili veya Seddülbahir'den taarruz etme fikirleri tartışılıyordu.

25 Nisan çıkarmasında olduğu gibi çıkarma ihtimallerini en ince ayrıntısına kadar değerlendirdiler. Fransızlar Asya sahilinden yeni bir çıkarma yapmak fikrini savunuyordu. Fakat Asya yakasındaki sahiller kuvvetli tutulmuştu, ileri harekette sağ yan Türk topçularına açık kalacaktı. Menderes Nehri deltasından ilerleyip Erenköy hattına kadar ulaşmak zaman kaybı olabilirdi. Buradan çıkıp boğaz tabyalarına ilerlemek mümkündü ama buraya çıkacak birlikler her türlü tehdide açık olacaklardı. Anadolu yakasına çıkan birliklerin çok uzun bir süre muharebe ederek yine gelip Kilitbahir Platosu'nu zapt etmeleri gerekecekti. Anadolu yakasından böyle bir harekât için en az 4-5 kolorduya ihtiyaç vardı. Yani eldeki beş tümenle Anadolu yakasından yeni bir çıkarma fayda sağlamayabilirdi. Bu yüzden de Anadolu yakası tavsiye edilmedi.

Bolayır'dan yeni bir çıkarma yapmak cazip görünüyordu. Bolayır kıstağı zapt edilirse, Beşinci Ordu'nun şah damarını keseriz diye düşünüyorlardı. Beşinci Ordu'nun ikmal ve sirkülasyonunun çoğunun Bolayır üzerinden yapıldığını biliyorlardı. Gerçekten de Beşinci Ordu'nun ikmali Bolayır'dan ve Anadolu yakasından geliyordu. Bu durumda Beşinci Ordu'nun Bolayır'daki ulaşımı ve nakliyatı kesilebilirdi. Bu plan uygulanarak Beşinci Ordu müşkül durumda bırakılsa da düşman kati netice elde edemezdi. Dolayısıyla Bolayır'ın zaptı ile cephe sıkıntıya düşebilir ama çökmezdi. Fakat Bolayır işgal edilse bile, donanmaya Boğaz'ı açmak için Kilitbahir Platosu'nun zapt edilmesi gerekliydi. Bolayır sahilleri de kuvvetli suretle işgal ve tahkim edilmişti, düşman kuvveti oraya çıksa bile Bolayır'dan çarpışa çarpışa gelmesi gerekecek ve çok müşkülatlı olacaktı. Bolayır, boğazdaki Türk tabya

ve bataryalarına, hedefe, hem de donanma ileri üslerine uzak bir mesafedeydi. Bolayır için uzun zamana ve büyük kuvvetlere ihtiyaç vardı. Ayrıca Alman denizaltı tehlikesi olduğu için nakliyatın tehlikeye girmesi durumu vardı. Nihayetinde Bolayır'dan çıkarma yapmak fikri de pek etkili görülmediğinden reddedildi.

Yarımadadaki mevcut iki cepheden sonuç alınabilir mi diye düşündüler, Seddülbahir cephesinin sınırları belliydi. Getirilecek yeni birlikleri bu cepheye yerleştirmek zor olacaktı. Ayrıca beş tümenlik yeni bir kuvveti bu cephede kullanma pratiği de yoktu. Seddülbahir'de her iki taraftan kanatlar denize dayanmış durumdaydı. Artık sağından, solundan bir manevra yapma imkânı kalmamıştı. Burada yıpranmış, sipere gömülmüş ihtiyatıyla birlikte dördü İngiliz, ikisi Fransız olmak üzere toplam altı tümen birlik vardı. Bu birliklerle Seddülbahir cephesini yarmaya birkaç defa teşebbüs edilmiş, Haziran ve Temmuz ayında yapılan şiddetli taarruzlarda çok az bir mesafe kazanmalarına rağmen çok fazla kayıp vermişlerdi. Karşılarındaki Türk siperleri de artık çok iyi tahkim edilmiş durumdaydı ve cepheyi sağlam bir şekilde tutuyorlardı. Düşman 25 Nisan'dan itibaren devamlı yinelediği taarruzlar neticesinde Alçıtepe'ye ancak 3-4 kilometre yaklaşabilmişti. Ayrıca Alçıtepe alınsa bile oradan Kilitbahir Platosu'na ulaşmak kolay olmayacaktı. Dolayısıyla burada da yeni bir manevra imkânı görülmediğinden reddedildi. Arıburnu ile Seddülbahir'in arası düşünüldü ama bu hatta da Türk tarafı sahili çok iyi tahkim etmiş durumdaydı. Türk topçusu buralarda çok etkin bir şekilde mevzilenmiş olduğundan buradan cepheyi çökertecek bir sonuç görülmüyordu. Arıburnu cephesini yeniden takviye ederek çıkmak, yine sınırlı bir hareket olacaktı. Zaten sınırlı bir mevkide mevzilenmiş askerler, dar bir arazide sıkışık durumda oldukları için yeni birliklerin burada barınmalarına imkân yoktu. O zaman

Arıburnu'nun güneyinden, Kabatepe'den ya da kuzeyden, Anafartalar üzerinden yeni bir cephe açılması düşünülmeye başlandı. Cepheyi çevirecek ve manevra imkânı verecek bir harekât yapmak daha faydalı olur diye düşünüyorlardı.

Arıburnu cephesini kanatlardan, yani Anafartalar tarafından büyük bir manevra ile çevirerek yeni bir harekât yapılabilirdi. Anafartalar'a çıkan birlikler Anzak cephesindeki Türk birliklerini kısa bir kavisle çevirerek Ece Limanı'ndan Maltepe hattına kadar bütün hâkim sırtları tutarak hem Arıburnu cephesini çökertir hem de ilerleme imkânı bulabilirdi. Kilitbahir Platosu'nu savunan Türk birliklerini arkasına alarak önden de takviye birliklerle kıstırıp, imha edip, platoya ve boğaza hâkim olabileceklerini düşünüyorlardı. Bu operasyon sonunda Eceabat, Kilya, Akbaş gibi iskelelere de hâkim olunabilirdi. Anafartalar sahili yeni bir çıkarma alanıydı ve Arıburnu bölgesini de desteklemek için uygun bir yerdi. Türkler tarafından kuvvetli bir şekilde tutulmuyordu. Bu bölgedeki Türk kuvvetleri sayıca azdı ve topçu birlikleri de yok edilebilirdi. Ayrıca Kabatepe, Çamtepe, Palamutluk Sırtları ve Kayalıtepe'deki Türk topçusunun menzili dışında kalan bir bölgeydi. Anafartalar (Suvla) Limanı yeni bir çıkarma yapmak için ideal bir yerdi. İlk olarak kıyıda ileri üs imkânı sağlıyordu. Buradan çıkacak birlikler Anafartalar'a hâkim tepeleri ele geçirerek ilerleyebilir ve Kireçtepe, Tekketepe, Büyükanafarta gibi stratejik yerler mümkün olduğu kadar çabuk alınabilirdi. Arıburnu sahilinden ilerleyen birliklere de Kocaçimentepe'ye ulaşarak hem boğaza inmek hem de Arıburnu'ndaki Türk kuvvetlerini çevirmek gibi manevra imkânı veriyordu. Ayrıca, savaşın uzaması da söz konusu olduğu için kışın Anafartalar'da bir üs imkânı sağlanabilirdi. Sonuç olarak tüm bu ihtimalleri göz önüne aldıklarında yeni takviye birlikleri Anafartalar'a çıkarma fikri daha uygun bulundu.

Anzak Kolordusu Komutanı General Birdwood'un 30 Mayıs tarihinde genel karargâha yaptığı bir öneri dikkat çekti. Bu öneri Conkbayırı'nın ele geçirilmesi amacını taşıyan bir harekât planına ait genel hatlardı. Bu plan Hamilton tarafından onaylanmıştı. Bundan sonra planın uygulanış şekli üzerinde hazırlıklar yapılmaya başlandı. Safhalara ayrılmış olan plan 1 Temmuz'da Birdwood tarafından Hamilton'a sunuldu. 2 Temmuz'da Anzak bölgesindeki komutanlarla görüşüldü. Hamilton, Birdwood ve Kurmay Başkanı Yarbay Skeen, Conkbayırı'nı ele geçirme planları yapmaya başladılar. Hamilton, General Birdwood'un sunduğu çözüm planı ile birlikte umudunu Anzak bölgesinden büyük bir harekât yapılmasına bağladı. General Birdwood'un da önerisi, Anzak Kolordusu'nu takviye ederek Kocaçimen, Conkbayırı bölgesine bir taarruz yaparken aynı anda Anafartalar bölgesinden de yeni bir çıkarma harekâtı ile manevra yapmaktı. Bu iki harekâtla taktik bir müdahale ile cepheyi çevirip kesin sonuca ulaşmayı hedefliyorlardı. Plan, Anzak cephesini en az altı tugayla takviye ederek yeni bir manevra ile Conkbayırı-Kocaçimen hattına bir taarruz yaparken, aynı zamanda da diğer birlikleri Anafartalar sahiline çıkarıp, sahildeki hedefleri elde ettikten sonra tüm birlikleri Kocaçimen'de birleştirmek üzerineydi. Bu plan için Sarıbayır tepelerinin, kilit rol oynayan Conkbayırı ve Kocaçimentepe'nin hızlıca ele geçirilmesi gerekiyordu. Bu tepeler Arıburnu kuzeyinden çıkıp iki kol halinde Sazlıdere, Çatlakdere ve Ağıldere vadilerinden ilerleyen birlikler tarafından ele geçirilecekti. Anafartalar ve Conkbayırı civarındaki toplar susturulacak ve çevreye hâkim tepeler ele geçirildikten sonra Kocaçimentepe ve Conkbayırı'na ilerleyen Anzaklara destek olunacaktı. Gece yapılacak bir taarruzla Arıburnu kuzeyinden harekete geçilecek, zayıf Türk ileri karakolları yok edilecek, Sarıbayır silsilesindeki kilit tepe-

ler ele geçirilecek, Conkbayırı'na çıkacak birlikler güneye Düztepe, Kılıç Bayırı hattına inecek, Arıburnu'ndaki Türk birlikleri çevrilerek imha edilecekti. Böylece kuzey cephesi çökertilmiş olacaktı. Sonuçta da Eceabat üzerinden Kilitbahir Platosu'na gitmeyi ve buradaki güçlerle birleşerek kesin sonucu almayı planlıyorlardı. Daha sonra da Seddülbahir'deki Türk birlikleri arkadan kuşatılarak imha edilecekti. Sonuç olarak Conkbayırı ve Kocaçimen saldırısı ile Türklere kesin darbe vurulacak, Anafartalar çıkarması da tamamlayıcısı olacaktı. Bu planın ana harekâtını Anafartalar'a çıkacak 40.000 kişilik birlikle Arıburnu bölgesine Ağustos başında gelecek olan 1,5 tümenlik yani 15.000 kişilik asker yapacaktı. Hamilton bu planın başarı şansının diğer seçeneklere göre daha yüksek olduğuna ikna oldu. Genel hatları görüşülen harekât planının kapsamı her geçen gün daha da genişletildi.

Çanakkale cephesine gönderilecek yeni birliklerle IX. Kolordu'nun kurulması kararlaştırıldı. Komutanlar arasındaki kıdemi önemseyen Lord Kitchener IX. İngiliz Kolordusu'na Tümgeneral Frederick Stopford'un komuta etmesine karar verdi. General Stopford'un muharebe alanında büyük bir birliğe komuta etmiş olmak gibi bir deneyimi bulunmuyordu. Bu konuda genel olarak teorik anlamda deneyim sahibiydi.

IX. Kolordu: 10. Tümen, 11. Tümen, 13. Tümen olarak hazırlandı, ayrıca cepheye 53. Tümen, Temmuz sonunda 54. Tümen ve sonra bir de atlı tümenler geldi. Yani Ağustos çıkarmalarına kadar altı tümen takviye birlik gelmiş oldu. İki tümene yakın bir kısmı Arıburnu cephesinin kuzey kanadını takviye edecek, diğer kısmı Suvla'dan karaya çıkarılacak operasyon için kullanılacaktı.

Anafartalar çıkarması için General Hamilton büyük taarruzun planlarını büyük bir gizlilik içinde hazırlamaya başladı. Çıkarmayı yapacak komutanların bile çıkarmanın

ayrıntılarından son anda haberleri oldu. Nihayetinde 25 Nisan çıkarmalarında olduğu gibi Anafartalar çıkarması planları da en ince ayrıntısına kadar yapıldı.

6 Ağustos harekâtına baktığımız zaman aslında yekpare bir operasyon görüyoruz. Bir tarafı Arıburnu cephesinde, nihai hedefi Conkbayırı-Kocaçimen olan harekât, diğeri ise Anafartalar tarafına yapılacak olan çıkarma. General Hamilton raporunda Ağustos saldırısının esas amacını, "*305 rakımlı Kocaçimentepe'yi şiddetli bir taarruzla ele geçirip tüm araziye hâkim olan bu noktadan hareket ederek yarımadayı belinden kavramak*"* olarak belirtir. Arıburnu cephesinde yapılacak harekât için Birdwood, Conkbayırı'nı hedef almıştı. Hamilton ve Birdwood Anafartalar bölgesine yapılacak çıkarma harekâtının 6/7 Ağustos gecesi saat 22.00 civarında, ayın yükselmesiyle birlikte yapılmasına karar verdi. Çünkü ay gece yarısından iki saat sonra doğmaktaydı ve bu nedenle karanlıkta kıyıya yaklaşmak mümkün olabilecekti. 6/7 Ağustos gecesi IX. Kolordu Anafartalar'da karaya çıkarılacak ve gün ağarana kadar Anafartalar (Suvla) Limanı'nı çevreleyen tepeler (Softatepe, Lalebaba, Mestantepe, Yusufçuktepe) ele geçirilecekti. Anafartalar Körfezi'nin çevresindeki bütün hâkim yükseklikleri, kuzeyde Karakol Dağı ve Kireçtepe Sırtı'nı, doğuda Tekketepe'yi ve İsmailoğlu Tepesi'ni ele geçireceklerdi. Mestantepe ve İsmailoğlu Tepesi'nde Türk topları olduğu biliniyordu. Bunlar da ani bir baskınla etkisiz hale getirilecekti. Daha sonra esas kuvvetlerle Anzak'taki kuvvetlerin işbirliğiyle Kocaçimen silsilesi ele geçirilecekti. 6 Ağustos gecesi yapılması planlanan operasyon planına göre Anafartalar çıkarmasının başladığı saatlerde Arıburnu cephesinde Conkbayırı-Kocaçimentepe'yi ele geçirmek amaçlı operasyon da başlayacaktı. Her iki taarruzun da paralel bir biçimde gerçekleşmesi gerekiyordu. Amaçları

* Ian Hamilton, *Gelibolu Hatıraları 1915*, Örgün Yayınları, İstanbul, 2005, s. 23.

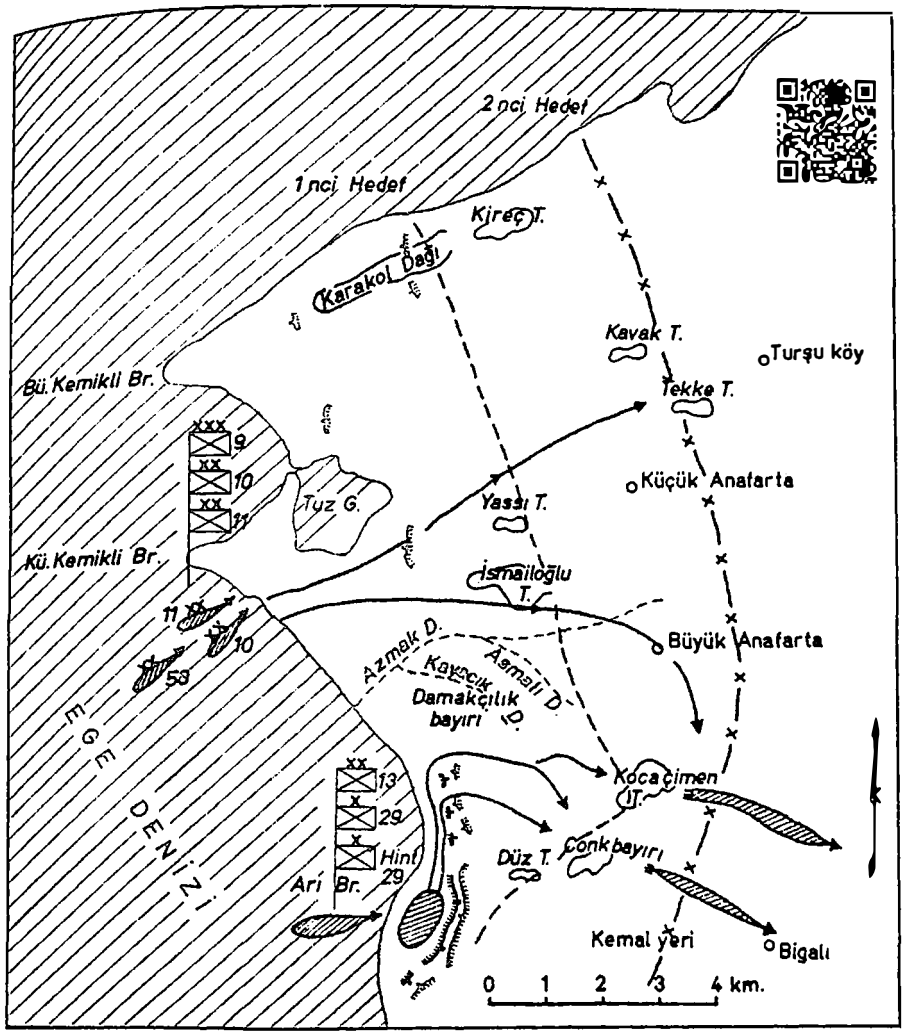

Kroki 30: General Hamilton'ın taarruz için hazırladığı plan (*Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V. Cilt, III. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1978, Kroki 43.)

Anafartalar bölgesinde çıkarma yapan güçleri Arıburnu cephesinde Conkbayırı-Kocaçimentepe'yi ele geçiren birliklerle birleştirmekti. 6 Ağustos gecesi yapılacak harekâtın en önemli kısmı baskın tarzında harekete geçilmesi ve hızlı bir şekilde hedeflere ulaşılmasıydı. Çıkarmanın başarı şansı hız

olacaktı. Anafartalar sahiline çıkan birlikler, ileri harekâtla Kocaçimentepe'yi ele geçirerek Conkbayırı'na ilerleyen birliklerle birleşerek boğaz hattı ve Kilitbahir Platosu'nu işgal edecekti. Hamilton eşzamanlı olarak yapılacak operasyon ile Kocaçimentepe'den Düztepe'ye kadar uzanan Sarıbayır sırtlarına ve Anafartalar çevresine hâkim olmak istiyordu. Tabii bu planda Kocaçimen silsilesi öncelikli hedef olacaktı. İkinci hedef ise Maltepe olacaktı.

IX. Kolordu Komutanı General Stopford 22 Temmuz'da Anafartalar planını öğrendikten sonra Kurmay Başkanı General H.L. Reed ile birlikte 25 Temmuz günü Sarıbayır yamaçlarından Anafartalar Ovası'nı görerek planların detaylarını tartışmaya başladı. Çıkarma planına bazı çekinceler koyan General Stopford, planın uygulanması için İsmailoğlu Tepesi ve Pırnartepe mıntıkasına yapılacak olan taarruz için öncesinden bu alanların obüs toplarıyla iyice ezilmesi konusunun çok önemli olduğunu öne sürdü. Planlanandan daha çok top ve özellikle daha çok havan topuna ihtiyaç vardı. General Stopford'a göre Türkler mevzilere yerleşmişlerdi ama kendi birlikleri açıktan saldırıya geçeceklerdi. Bununla birlikte Kireçtepe sırtlarının gün aydınlanıncaya kadar ele geçirilmesinin de çeşitli sebeplerle çok güç olduğunu görüyor, bu sırtlar zapt edilecekse çıkarmanın Anafartalar Limanı içinden yapılmasının gerekli olup olmadığının iyi düşünülmesini istiyordu.

General Stopford, birliklerin hepsinin Küçükkemikli Burnu güneyindeki Ocean Beach (Okyanus Sahili) adını verdikleri sahile çıkması yerine, bir kısmının, 11. Tümen'in bir tugayının, Büyükkemikli Burnu güneyine çıkarılmasını önerdi. Ayrıca sağ çıkarma birliklerinin daha önce İsmailoğlu Tepesi güneyi-Büyükanafarta köyü istikametinde ilerlemesi planlanmışken, Tuz Gölü batısından önce kuzeye, Softatepe'nin zaptından sonra doğuya yönelip Mestantepe-Yusufçuktepe istikametine, sol çıkarma birliklerinin de Karakol Dağı-Kireçtepe istikametinden Tekketepe'ye

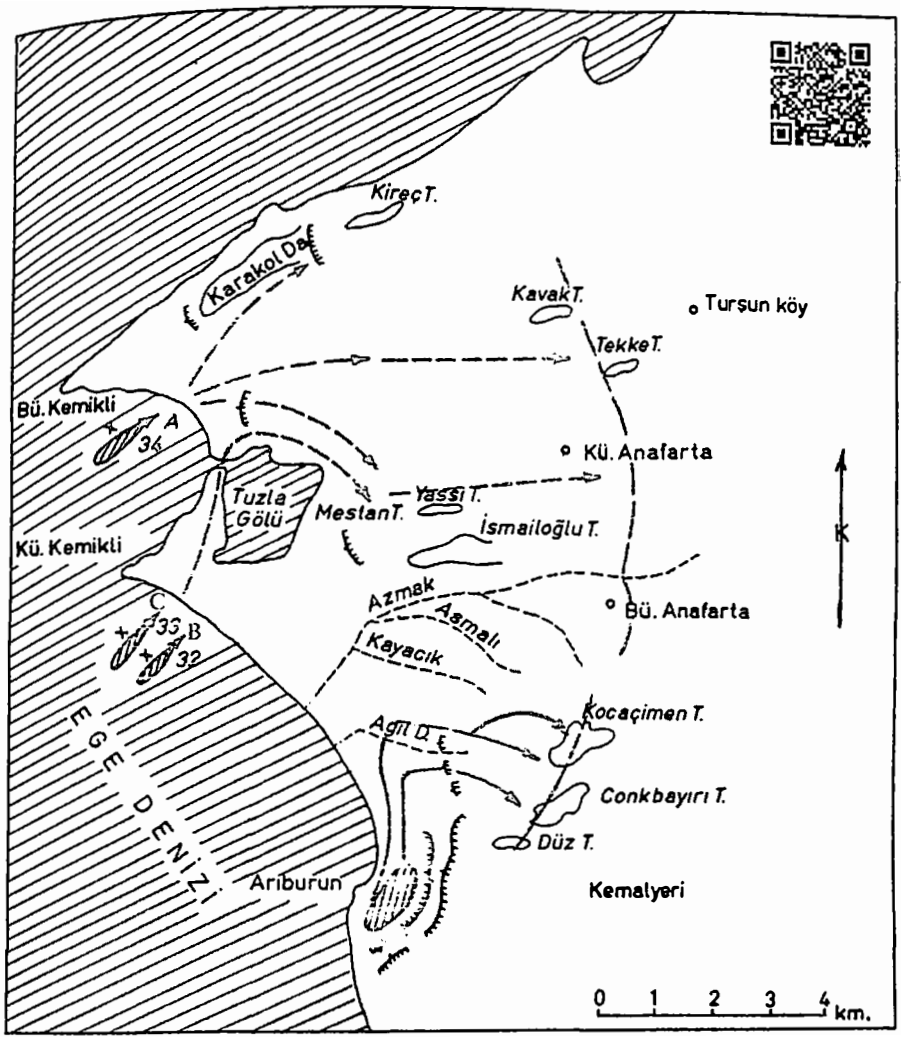

Kroki 31: IX. Kolordu Komutanı General Stopford'un planda yaptığı değişiklik (*Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V. Cilt, III. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1978, Kroki 44.)

yönelmelerini önerdi. General Stopford önce Anafartalar Limanı'nın emniyet altına alınmasını istiyordu. General Stopford, Anafartalar sahillerinde yapılacak operasyonda, aslında çok ciddi sonuçlara varacak bir değişiklik yapmış oluyordu. Hamilton bu değişikliği onayladı.

Esasında plan şöyleydi: A-B-C sahillerinden 11. Tümen çıkacaktı. Softatepe temizlenecek, Pırnartepe, Mestantepe, İsmailoğlu Tepesi alınacak, devamında Tekketepe hedefte olacaktı. Fakat bu arada Kireçtepe de zapt edilecek, daha sonra birlikler Kocaçimen'e doğru ilerleyecekti. Takviye olarak 10. İrlanda Tümeni de gelecek ve birlikler gerekli iskeleleri temin edeceklerdi. Fakat Stopford'un değiştirdiği planda Anafartalar Limanı içine bir grup çıkacaktı. O grup çıktığı andan itibaren direkt Kireçtepe yönüne ilerlemek zorunda kalacaktı. General Stopford'un üzerinde durduğu ve değişiklik yapılmasının isabetli olacağını düşündüğü diğer konuysa 11. İngiliz Tümeni'nin çıkarma yapacağı sahilin seçimiydi. İsmailoğlu Tepesi ve Pırnartepe ile birlikte Türk kuvvetlerinin bulunduğu Softatepe, Kireçtepe ve Gazibaba Tepesi de ele geçirilecekti. Bu yüzden çıkarma yapılacak sahilin Anafartalar Limanı dahilinde olmasının çok daha fazla avantaj sağlayacağını ileri sürmüştü. Bu konunun ne kadar imkân dahilinde olduğunun donanmadan sorulması istendi. Donanma Komutanlığı'nın ve Kurmay Başkanlığı'nın bu konudaki görüşü, çıkarma yapılması istenen bölgedeki kayalar ve kum yığınlarının harekâtı geciktireceği yönündeydi. General Stopford belirlenen A Sahili planını terk etti ve yeni belirlediği yere A Sahili denildi. Sonunda Anafartalar bölgesinde yapılacak harekât gereği çıkarmanın güneyden kuzeye B, C, A sahilleri olarak isimlendirilen plajlara yapılması kararlaştırıldı. Anafartalar çıkarma planında General Stopford'u tadilata sevk eden, Kurmay Başkanı General Reed olmuştu. Kurmay başkanında topçu desteği olmadan ilerlenemeyeceği kaygısı etkiliydi. Reed batı cephesinden gelen bir komutan olduğu için ve batı cephesinde her şey topçu desteğiyle yapıldığından, o ezbere şablonu, "yeterli topçu desteği olmadan ilerleyemeyiz" kaygısını burada da oluşturmuştu. General Ian Hamilton'ın hazırladığı plan üzerinde General Stopford'un yapmış olduğu tadilat, aslında başarı şansını

da azaltmıştı. Nihayetinde General Hamilton saptanan hedefler konusunda ve planda tadilat yapılması konusunda kolordu komutanını serbest bıraktı. Çıkarma ve ilerleme harekâtı Stopford'un belirlediği şekilde olacaktı.

Anafartalar harekâtı hakkında Sefer Kuvveti Komutanı Hamilton'ın IX. Kolordu'ya verdiği son talimatında şu maddeler önemlidir:

> 3. Karaya çıkmanız 6/7 Ağustos gecesi başlayacaktır. İlk hedefiniz kuzey mıntıkasında harekât yapacak bütün kuvvetler için Anafartalar Limanı'nın hareket merkezi olarak emniyetini temin etmek olacaktır. Arazi doğasının kötü olmasından dolayı, bu hedefin kazanılması için emrinizdeki bütün kıtaların her şeyden önce bu harekâtta kullanılması lazımdır. Şu kadar ki, bu hedefi kuvvetlerinizin bir kısmı ile elde etmeyi mümkün gördüğünüz takdirde, ikinci vazifeniz, Avustralya ve Yeni Zelanda Kolordusu komutanının 305 Tepesine [metre olarak 971 Rakımlı Kocaçimentepe-e.] yapacağı taarruzda bu tepenin doğu yamaçlarını işgal etmek üzere Büyükanafarta istikametine ilerleyerek ona yardım etmek olacaktır...
>
> 4. Başkomutan, onayı alınmak koşuluyla harekât planınızın seçiminde size tam bir serbestlik veriyor. Şu kadar ki, işaret edilen Yılgıntepe (Pırnartepe-Mestantepe) ve İsmailoğlu Tepesi'nde bulunduğu bilinen topların Kocaçimentepe'ye yapılacak hücumda, yanlara ve gerilere ateş açabileceği gerçeğine bilhassa dikkatinizi çeker ve bu sebepten, eğer bunlar, Anafartalar Limanı'nı setreden mevzinin bir kısmı gibi dikkate alınıyorsa, ilk zamanlar için daha fazla önem kazandıklarını hatırlatırım. Bundan dolayı, ilk hedefinizi tehlikeye düşürmeden bu tepeleri, taarruzunuzun ilk anlarında ele geçirmek mümkün olursa, Kocaçimentepe'nin zapt ve muhafazası fevkalade kolaylaşır. Bu tepeler elinize düşmedikçe, Anafartalar Limanı'nın yakınlarına kıtalar ve malzeme çıkarılmasının imkânsız olduğu da, hemen hemen kesinlikle anlaşılmıştır...*

* IX. Kolordu'ya verilen son talimname. C.F. Aspinall-Oglander, *Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı*, 2. Cilt, haz. Metin Martı, Arma Yayınları, 2005, Lahika 3, s. 567.

Görüldüğü gibi Anafartalar bölgesine yapılacak harekât için verilen talimatnamenin 3. ve 4. maddesinde "... mümkün gördüğünüz takdirde", "mümkün olursa" ifadeleri geçmektedir. Ele geçirilecek tepeler konusunda kesin ve net bir emir verilmemektedir.

Anafartalar çıkarmasına genel çerçeveden baktığımız zaman taktik bir çıkarma olduğunu görüyoruz. Daha evvelki operasyonel-stratejik çıkarma kilitlendiği için taktik bir manevra çıkarması olarak yapılıyor. Nihai hedef yine Kilitbahir Platosu'dur. Yine boğaz çevresindeki merkez tabyalarını etkisiz hale getirmek, donanmaya boğazı açmak ve İstanbul'a ulaşmak amaçlanmıştır. Sadece Anafartalar bölgesindeki harekât, asker çıkardığı yerleri zapt etmekle ileri bir üs imkânı veriyor. Oradan Akbaş'a irtibat kurup, Kilya Koyu'ndaki çıkarma iskelelerine hâkim olmak çok avantajlı bir durum yaratıyor. Akbaş üssüne yaklaşmak demek, Anadolu'dan ve İstanbul'dan gelen bütün lojistiği kesmek demektir. Anafartalar'da, aslında Arıburnu cephesini çözmek için taktik bir çıkarma yapılmıştır. Sadece ana taarruz Seddülbahir-Alçıtepe'den Maltepe'ye kaymış oldu. Esas amaç Arıburnu cephesini çevirmekti. Bu sebeple aslında Anafartalar çıkarmasının taktik çıkarma olarak değerlendirilmesi daha uygundur. Kilitlenen cepheyi açmak için etrafında yapılan taktik bir manevradır.

Türk Tarafı

Bu sırada Türk tarafında, güney ve kuzey cephesindeki muharebeler artık siper muharebelerine dönüşerek kilitlenip kaldığından İtilaf Devletleri'nin Çanakkale cephesi için yeni arayışlar içerisine gireceği düşünülmekteydi. Başkomutanlık Vekâleti'ne ve Beşinci Ordu Komutanlığı'na, İtilaf kuvvetlerinin yeni birlikler hazırlayarak Çanakkale cephesinde yeni bir harekât yapacakları istihbaratı gel-

mekteydi. Osmanlı istihbaratı İtilaf kuvvetlerinin yığınak yaptığı ve adalarda 50-60 bin asker topladığı konusunda bilgi sahibiydi. Temmuz ayında İtilaf kuvvetlerinin beş tümen birliği yola çıkardığı bilgisi Alman Genelkurmayı tarafından Türk Başkomutanlık Vekâleti'ne kesin olarak bildirilmişti. Başkomutanlığın Beşinci Ordu'yu uyarması ile yeni harekâtın ne zaman ve nereye yapılacağı tahminleri yürütülmeye başlandı.

Başkumandan Vekili Enver Paşa, Liman von Sanders'e gönderdiği 17 Temmuz tarihli telgrafta,

> İngilizlerin Saros'a çıkarma için hazırlık yaptıklarına ait söylentiler sürüyor. Yarımadanın güneyinde zor durumda kaldıklarından bu kez Saros'a çıkarak ordunun karayla bağlantısını kesmekle daha kesin bir harekete kalkışacaklarını düşünüyorum. Bunun için Saros Grubu'na verilecek kolorduların bir an önce ayrılmasını, gereğinde bir-iki kolorduya komuta edecek kıdemli kolordu komutanı kimse, durumu öğrenmek üzere o kişinin şimdiden Saros bölgesine gelip grubun emir ve komutasını ele almasını rica ederim. Gönderilen bütünleme erleriyle, önce Saros Grubu'na gelecek tümenlerin eksiklerinin bütünlenmesi gerekir*

diyerek İngilizlerin Saros Körfezi'ne amfibi bir çıkarma yapacaklarını bildiriyordu.

Gelen istihbarat raporları sonucunda Başkomutanlık, Çanakkale cephesi konusunda teyakkuzdaydı. Enver Paşa 18 Temmuz'da gönderdiği mesajda artık İngilizlerin Bolayır'ı vurmaya niyetli olduğunu bildiğini söylüyordu:

> Düşman Saros'a çıkarma yapmaya kalkışırsa, kuvvetli olasılıkla Bolayır hattının gerisine, yani batısına yapacağını sanıyorum. Arazi üzerinde gördüğüm kadarıyla Bolayır'la Yeniköy arasındaki

* *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V. Cilt, III. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2012, s. 254: Kls. 3474, Dos. H-13, Fih. 9-45.

mevzileri ele geçiren düşman, Bolayır mevzisinden kurtulacak; aynı zamanda, Bolayır mevzisine karşı yarımadayı kapattığı gibi boğaza da hâkim olacaktır. Buna göre Saros Grubu'nun düzenlenmesi için düşüncem, tam bir kolordunun Bolayır ve Bolayır batısındaki Yeniköy arasında bulundurulması ve düşman çıkarmasını kıyıda karşılayacak savunma gücünde olmasıdır. Diğer kolorduysa, Bolayır doğusundaki Kadıköy dolayına kadar Saros'a sokulmalıdır. Bulgar tehlikesi, Saros çıkarmasına oranla daha sonra düşünülebilir görüldüğünden politik durum, Saros Grubu'nun yarımadaya daha çok sokulmasına elverişlidir. Anadolu yönüne yapılacak bir çıkarmayı, daha az tehlikeli görüyorum. Çünkü Beşinci Ordu'nun Saros Grubu'nu takviyesine göre Anadolu yönünü takviyesi daha kolaydır.*

Enver Paşa yeni bir harekâtın Saros Körfezi'ne yapılacağını düşünüyor ve Beşinci Ordu'ya gönderilen yedeklerin Saros Körfezi bölgesine sevk edilmesini emrediyordu. Cephedeki komutanlar ise İtilaf birliklerinin yeni bir harekât yapacağını düşünüyor fakat nereye yapılacağı konusunda farklı fikirler ileri sürüyorlardı. Liman Paşa yine Saros'tan çıkarma yapılabileceği beklentisini sürdürüyordu. Kuzey Grubu Komutanı Esat Paşa kendi cephesi veya Kayalıtepe bölgesi üzerine bir çıkarma öngörüyordu. Esat Paşa Beşinci Ordu'ya gönderdiği mesajda Conkbayırı-Kocaçimen Platosu'na yönelik bir düşman taarruzu düşündüğünü belirtmişti. Güney Grubu Komutanı Vehip Paşa, Enver Paşa gibi düşünüyordu. Anadolu yakasından çıkarma yapılması ihtimalini sadece Enver Paşa ve Liman Paşa düşünüyordu. Liman Paşa, deniz ve karayolu ulaşım sisteminin boğazın Anadolu yakasındaki takviyeyi ne kadar destekleyebileceğini anlamak için Amiral von Usedom'la tatbikatlar düzenledi. Temmuz ayı sona erdiğinde asıl darbenin nereye olacağı konusunda birbiriyle çelişen fikirler vardı. Enver

* *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V. Cilt, III. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2012, s. 254: KIs. 3474, Dos. H-13, Fih. 9-50.

Paşa cephedeki durumu görmek için 28 Temmuz 1915 günü yarımadaya geldi.

Beşinci Ordu eldeki birlikleri koordine edebilmek için operatif seviyede muharebe grupları oluşturdu. Bu grupların Ağustos ayındaki konuşlanışı şu şekilde idi;

- Saros Grubu: Beylerbeyili Kurmay Albay Feyzi Bey komutasında XVI. Kolordu birlikleri. Yeniköy Bölgesi 7. Tümen, 12. Tümen ve daha kuzeyde Keşan'a doğru Bolayır bölgesinde 6. Tümen birlikleri vardı. Bağımsız Süvari Tugayı (üç alaylı, 3.000 asker), 7. Süvari Alayı Kuruçeşme'de, 11. Süvari Alayı Yerlisu kuzeyinde ve 13. Süvari Alayı Kısırkaya'da bulunmaktaydı. Saros Grubu'na üç piyade tümeni ve bir süvari tugayı ile önemli bir güç ayrılmıştı.
- Tayfur Bölgesi Komutanlığı: (Saros-Anafartalar arası) Yarbay Hamdi komutasında 4. Süvari Alayı (beş süvari bölüğünden oluşan süvari alayında yaklaşık 1.000 asker) vardı.
- Anafartalar Bölge Komutanlığı: Yarbay Willmer komutasında 31. Alay'ın 2. Tabur'u, 32. Alay'ın 1. Tabur'u ile Bursa ve Gelibolu Jandarma taburları. Anafartalar Bölge Komutanlığı'nın sorumluluk sahası Koyun Limanı'ndan (hariç) Azmakdere (dahil) arası bölgedir.
- Kuzey Grubu: Esat Paşa komutasında, 19. Tümen, 16. Tümen ve Matikdere'de ihtiyatta olan 5. Tümen (14. Alay birlikleri Ağıldere mıntıkasında) birlikleri vardır.
- Kayalıtepe Bölgesi: Kuzey-güney iki ana cephe (Arıburnu ve Seddülbahir) arasındaki Kayalıtepe bölgesinde, Kuzey Grubu'na bağlı olarak, Albay Hans Kannengiesser komutasında, 9. Tümen'in 26., 64. ve 25. alayları ile iki süvari bölüğü vardır. Bu kuvvet iki ana cephenin arasındaki kritik boşluğu dolduruyordu. Beşinci Ordu'nun en çok endişe

ettiği bölgelerden biri de burasıydı. Buraya gelecek bir saldırı Güney Grubu'nu arkadan çevirebilirdi.

- Güney Grubu: Vehip Paşa komutasında İkinci Ordu birlikleri. Tuğgeneral Trommer Paşa Komutasında XIV. Kolordu birlikleri (1. Tümen, 10. Tümen) ve Tuğgeneral Fevzi (Çakmak) komutasında V. Kolordu birlikleri (13. Tümen ve 14. Tümen) vardı. (Güney Grubu ihtiyatı: II. Kolordu 4. ve 8. Tümen birlikleri.)
- Asya grubu: Mehmet Ali Paşa komutasında, 11. Tümen, 3. Tümen ve 2. Tümen birlikleri vardı.

Tüm bu birliklerin dağılımına baktığımız zaman eşit bir dağılım olduğunu, sadece Anafartalar bölgesinin az bir kuvvetle savunulduğunu görüyoruz.

19. Tümen Kuzey Grubu'nun sağ kanadında bulunuyordu. Mustafa Kemal'in cephesi güneyde Gedikdere, kuzeyde Sazlıdere ve Anafartalar Azmağı arasındaki bölgeydi. Mustafa Kemal'in karargâhı da Düztepe'ye taşınmıştı. Haziran ayında Mustafa Kemal'in tümeninin sorumluluk alanı genişletilince Sazlıdere bölgesinin emir ve komuta bakımından kimin sorumluluk alanında olduğu tartışıldı. Bu durum taktik açıdan bir sorun ortaya çıkarabilirdi. Halit ve Rıza Tepesi* 19. Tümen ile Anafartalar Bölge Komutanlığı'nın arasında kalan ve kimin sorumluluk alanında olduğu belirsiz bir bölgeydi. Burası hakkında Kuzey Grubu'ndan farklı bilgiler verilmiş, bölgenin düşmandan temizlenmesi konusunda verilen emirlerde muallak ifadeler yer aldığı için Mustafa Kemal bu durumdan rahatsız olmuştu. Çünkü bu bölgenin öneminin farkındaydı, zayıf tutulduğunu düşünüyor ve ısrarla Esat Paşa'nın dikkatini çekmek istiyordu. Sazlıdere, Conkbayırı'na ulaşmak için doğal bir ilerleme yoluydu. Mustafa Kemal'e göre düşman Ağıldere'den

* Balıktepe diye belirtilen ve daha sonra orada şehit düşen süvari subaylarının ismini alarak Halit ve Rıza Tepesi ismini alan, kolorduca "uzunca sırt" olarak tarif edilen bölgedir.

Mahmuztepe'ye yerleşirse, Arıburnu bölgesinden gece taarruzu ile Conkbayırı'nı tehdit edebilirdi. Bu sebeple Sazlıdere bölgesinin sevk ve idaresinin, emir ve komuta bakımından hangi birliğin sorumluluğuna ait olduğunun net olarak belirlenmesini istiyordu. 19. Tümen Komutanlığı ile Kuzey Grubu Komutanlığı arasında resmi kriz yazışmaları oldu. Mustafa Kemal, Esat Paşa'ya Sazlıdere'nin ve bu bölgenin önemini anlatan uzun ve ayrıntılı bir yazı yazdı. Esat Paşa bu yazıya cevap vermedi ama bu tartışmalar uzayınca, Kurmay Başkanı Fahrettin Bey'le birlikte Mustafa Kemal'in yanına geldiler. Mustafa Kemal *Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe*'de bu görüşmeyi şu şekilde anlatır:

> Hep birlikte Düztepe'ye çıktık. Buradan, Sazlıdere ve bunun kuzey ve güneyindeki arazi, daha ileride sahil ve kuzeye doğru Suvla Limanı, oraya birleşen düz ova içinde Tuz Gölü ve oradan doğuya doğru yükselen tepeler, en yüksekte Kocaçimentepe bir panorama gibi görülüyordu. Bütün bu saha, bulunduğumuz yüksek Düztepe'den kartal bakışıyla küçük bir görüş alanı içine sığdırılabiliyordu.* Bu manzara karşısında, kolordu kurmay başkanı 'Bu arazide ancak çeteler yürüyebilir.' dedi. Kolordu komutanı bana dönüp dedi ki: 'Düşman nereden gelecek?' Elimle Arıburnu tarafını ve Suvla'ya kadar bütün sahili göstererek, 'Buradan!' dedim.
>
> "Peki, farz edelim ki oralardan gelsin! Nereden hareket edebilecek?" Tekrar elimle, Arıburnu tarafından başlayarak Kocaçimentepe'ye doğru bir yarım daire işaret ettim. "Buradan hareket edecek!" dedim. Kolordu komutanı gülerek omzumu okşadı ve "Merak etme beyefendi gelemez!" dedi.
>
> Meramımı anlatmanın mümkün olmadığını görünce artık münakaşayı uzatmaya gerek görmedim. Yalnız "İnşallah efendim, sizin takdiriniz gibi olur" demekle yetindim.**

* 261 Rakımlı Tepe yakınında 9 numaralı siper vardır. Burası gözetleme noktasıdır. Hep birlikte oraya çıkıp ovaya oradan baktılar. Düşman çıkarsa nereye çıkar, nasıl hareket eder konuşmaları burada gerçekleşmiştir.

** Mustafa Kemal, *Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2011, s. 10.

Mustafa Kemal'le Esat Paşa'nın arasında Sazlıdere konusunda tartışmalar devam edince en sonunda Esat Paşa bu konuya Ağıldere Müfrezesi'ni oluşturarak çözüm buldu. 20 Haziran günü Arıburnu cephesinin ihtiyat tümeni olan 5. Tümen'in 14. Alay'ı, Ali Rıfat komutasında doğrudan Kuzey Grubu'na bağlı olacak şekilde Ağıldere Müfrezesi olarak belirlendi.

6 Ağustos Arıburnu-Anafartalar Muharebe Planları

Arıburnu-Anafartalar Muharebesi, 6 Ağustos günü Arıburnu ve Seddülbahir cephelerine yapılan tespit taarruzları ile başlayan, asıl operasyonun 6 Ağustos gecesi yapıldığı ve 10 Ağustos tarihine kadar devam eden birbiri ile bağlantılı beş günlük muharebeler zinciridir. Aynı hedefe ulaşmak için yapılmış bir planın parçası olarak Arıburnu, Anafartalar ve Conkbayırı bölgesinde yapılan muharebelerdir. Türk tarih yazımında ve yabancı literatürde farklı isimlendirmeleri olmakla birlikte bu muharebenin Arıburnu-Anafartalar Muharebesi olarak isimlendirilmesini daha uygun buluyoruz. Yabancı literatür, Arıburnu bölgesinde yapılan operasyonu "Sarıbair Operation (Sarıbayır Harekâtı)", Anafartalar bölgesinde yapılan harekâtıysa "Suvla Bay Landing (Anafartalar Limanı Çıkarması)" olarak isimlendirir. Arıburnu cephesindeki, konuşlanmış mevzideki kolordu harekâtı, diğeri ise yeni bir kolordunun amfibi çıkarma harekâtıdır. Her iki harekât da birbirinden bağımsız değil, yekpare bir planın parçasıdır. Sarıbayır harekâtı ve Anafartalar çıkarmasının nihai amacı Kocaçimen istikametinde birleşip Arıburnu cephesini çökertmektir. Sarıbayır harekâtı Arıburnu cephesini çevirmek için yapılmıştır. Diğeri ise daha geniş amaçlı planlanmıştır. Akbaş'ı işgal etmek, Anafartalar'da kışı geçirmek, iskeleleri temin etmek ve üslerin kurulması

amaçlanmıştır. Bu operasyon kilitlenen cephenin kilidini açmak için yapılmıştır. İskeleleri zapt etmek, Akbaş'a inmek gibi düşünceler detay avantajlardır. Asıl amaç Arıburnu cephesini çökertip Kilitbahir Platosu'na ilerlemektir.

6 Ağustos harekât planına göre Anafartalar çıkarması

6 Ağustos gecesi baskın tarzında sahile çıkılacak ve sahile hâkim tepeler ele geçecekti. Anafartalar çıkarması Arıburnu bölgesindeki Sarıbayır harekâtının bir parçası olarak eşzamanlı olarak yapılacaktı. Anafartalar çıkarması General Stopford komutasındaki İngiliz IX. Kolordu'su tarafından icra edilecekti. Çıkarma sahilleri olarak üç kıyı seçilmişti ve bunlar A, B ve C harfleri ile işaretlenmişti. A Sahili Anafartalar Limanı'nı (Suvla Limanı-Tuz Gölü'nün denizle bağlantısı olan bölge) içinde kalırken, B ve C sahilleri Küçükkemikli Burnu'nun güney kısmında idi. Anafartalar Limanı en uygun kıyı bölgesi seçildiği için çıkarmanın buradan devam etmesi kararlaştırıldı. Alman denizaltılarının tehdidine karşı Anafartalar Limanı'nın iki ucundan itibaren ağ gerilerek güvenliği sağlanacaktı. Büyük nakliye gemileri gün doğumundan sonra limana giriş yapacaklar ve burada demirleyeceklerdi. Liman içinde sıhhatli bir şekilde yanaşma noktası tespit edildikten sonra her türlü ikmal malzemesi ve askerler ile diğer lüzumu olan araç ve gereçler buradan nakledileceğinden, gerekli iskeleler tesis edildikten sonra artık B ve C çıkarma noktalarından iş görülmeyecekti. Sahil kesiminin kullanılması hakkındaki ilk plan böyleydi.

Çıkarmaların ilk kademesinde Tuğgeneral Hammersley komutasında 11. Tümen'in 10.300 kişiden oluşan üç piyade tugayı, tümen karargâhı, iki sahra bölüğü, muhabere ve sıhhiye birlikleri ile tamamı 1.000 askerden

oluşan Anson Taburu'ndan (sahil partisi de denen, indirme bindirme işleriyle ilgili tabur) meydana gelmişti. Birlikler on adet motorlu mavna (*layter*) ile on adet muhribe bindirilecekti. Her bir muhrip 500-550 kişi civarında asker taşıyabiliyordu. Motorlu mavnalar da 500 asker taşıma kapasitesine sahipti. "A" koduyla tanımlanmış olan sahil kesimine, 34. Tugay'ın dört taburu, tugay karargâhı, bir muhabere takımı ve Anson Taburu'ndan bir müfrezeyi taşıyacak olan üç muhrip ve üç motorlu mavna yanaşacaktı. "B" olarak tanımlanan sahil kesimine ise 32. ve 33. tugayları, tümen karargâhını ve iki sahra bölüğünü taşıyan yedi muhrip ve yedi motorlu mavna yanaşacaktı. IX. İngiliz Kolordusu'nun karaya çıkarılması ve sonraki işler için görevlendirilen filonun başına, 25 Nisan çıkarmalarında Ertuğrul Koyu'na yapılan çıkarmadaki çalışmaları başarılı olarak değerlendirilen ve bu yüzden Victoria Haçı ile ödüllendirilmiş olan *SS River Clyde*'ın kaptanı Deniz Binbaşı Edward Unwin getirilmişti. Binbaşı Unwin, 11 adet motorlu mavna ile yapılacak olan yeni çıkarmalara komuta edecekti. Böcek ismi verilen bu mavnaların insan taşıma kapasitesi, yaklaşık bir saat içinde 10.000 kişiyi karaya sevk edebilecek şekildeydi.

Anafartalar sahiline çıkan birliklerin ilk hedef olarak kıyıbaşını ele geçirdikten sonra Kocaçimen Dağı'na yönelmeleri gerekiyordu. IX. Kolordu Komutanı Stopford 31 Temmuz tarihinde Hamilton'la görüşmesinde Tekketepe ile Kireçtepe Sırtı'nın alınması gerektiğini söylemiş ve kolordu harekât emrini bu şekilde yazmıştı. Stopford, Tekketepe ele geçirilmeden Anafartalar Limanı'nın emniyette olmayacağını düşünüyordu. Çıkarma planı bu düşünceye uygun hazırlanarak ana plandan da sapılmış oldu. 6 Ağustos gecesi Anafartalar Limanı'na çıkan 11. Tümen birliklerinin gün doğmadan önce hızla Mestantepe ve İsmailoğlu Tepesi hattını alması gerekiyordu. Sonra Kireçtepe ve Tekketepe

sırtları güneş doğuncaya kadar işgal edilecekti. Gece sahile çıkacak olan 10. Tümen birlikleri Büyükanafarta üzerinden Kocaçimen Dağı'na ilerleyecek ve Kocaçimen'e ilerleyen Anzak Kolordusu ile birleşecekti. İlk aşama, Tekketepe-Kocaçimen hattını ele geçirecek şekilde ilerlemekti.

6 Ağustos harekât planına göre Arıburnu-Anzak cephesi

Arıburnu cephesinde, General Birdwood komutası altında Anzak Kolordusu, yani 1. Avustralya, Avustralya ve Yeni Zelanda Karma Tümeni vardı. Bu birlikler, 13. Tümen ve 29. İngiliz Tugayı (10. Tümen'den) takviye edildiler. Anzak Kolordusu'na Limni (Mondros) ve Midilli adalarından yapılan takviyeler 3 Ağustos'ta gelmeye başladı. 13. Tümen 6 Ağustos'ta Mondros'a geldi. Bu birlikler 3-6 Ağustos tarihleri arasında gizlice Arıburnu cephesine nakledildiler. Böylece Arıburnu cephesinde toplam 37.000 asker toplanmış oldu.

General Birdwood, 6 Ağustos gecesi yapılacak harekât için, yeni gelen beş tugaylık birliğe, Arıburnu cephesinden Yeni Zelanda Piyade Tugayı'nı, Yeni Zelanda Atlı Piyade Tugayı'nı ve 4. Avustralya Piyade Tugayı'nı kattı. 6 Ağustos akşamı yapmayı planladıkları kuşatma taarruzu yaklaşık sekiz tugay gücünde, 20.000 askerlik kuvvetin katılacağı bir harekât olacaktı. Conkbayırı-Kocaçimentepe hattına yapılacak olan taarruza General Godley komuta edecekti.

İngilizlerin Sarıbayır olarak isimlendirdikleri harekât planında hedef, Sazlıdere, Çatlakdere, Ağıldere vadilerinden saldırarak gün doğmadan Kocaçimen-Conkbayırı-Düztepe-Kılıç Bayırı hattını ele geçirmekti. İngilizlerin Sarıbayır olarak isimlendirdikleri Düztepe-Conkbayırı-Kocaçimen silsilesindeki hâkim tepe hattı (Conkbayırı'nın

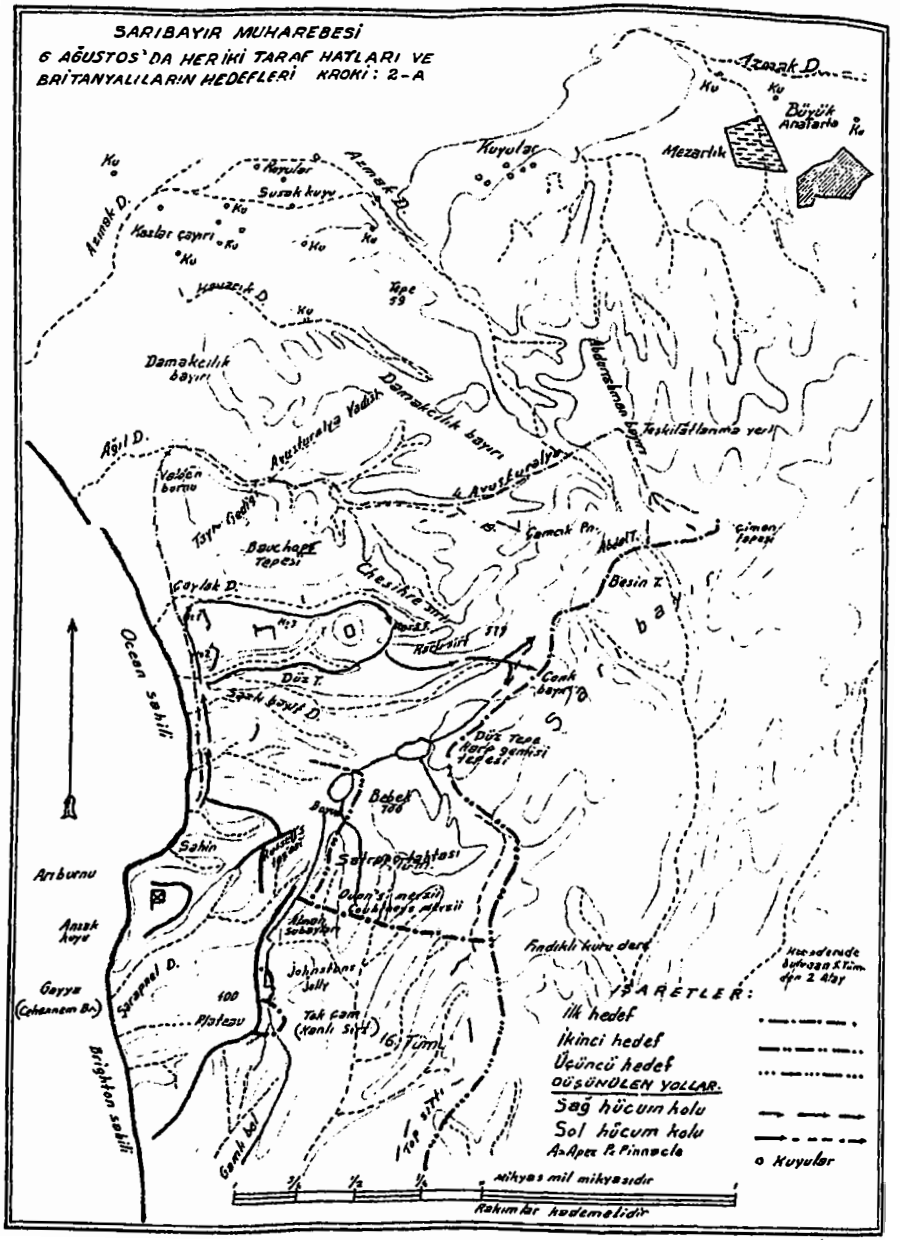

Kroki 32: Cemil Conk, *Çanakkale Conkbayırı Savaşları*, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti Yayınları, 1959, Kroki 2-A.

rakımı 272 metredir. Düztepe ve Conkbayırı arasında 261 rakımlı bir tepe daha vardır. Kocaçimentepe ise 305 metre yüksekliğindedir) ele geçirilince Arıburnu cephesindeki Türk savunma hattı çökertilecek, etrafı çevrilmiş Türk birlikleri her durumda etkisiz hale getirilecekti. Bunun ardından Akbaş Limanı'ndan itibaren boğaz girişine kadar olan tüm kıyı hâkimiyeti ele geçirilecekti.

Gösteriş hareketleri ve savaş hileleri

6/7 Ağustos gecesi yapılması planlanan asıl operasyonun hareketlerini gizlemek ve Türk savunmasını karar veremeyecek, tedbir alamayacak durumda bırakmak için güneyde Seddülbahir cephesinde, kuzeyde merkez sol Kanlısırt ve merkez sağ Cesarettepe'de mahdut hedefli tespit taarruzları yapılması ve Saros Körfezi'ne de küçük çaplı bir gösteriş çıkarması yapılmasına karar verildi. Yine bu büyük taarruzun gizlenmesi ve başarıya ulaşması için, Türk üst komutanlıklarının dikkatlerini başka yönlere çekmek amacıyla, stratejik alanda da aldatıcı hareketler yapılacaktı. Türklerin dikkatini dağıtmak için, Anadolu yakasına çıkarma yapılıyormuş izlenimi vermek amacıyla, Fransız muharebe gemilerinin Midilli Adası karşısında gösteriş hareketlerinde bulunması, Kabatepe-Kumtepe arasındaki bölgeden bir hareket olacakmış gibi burada da bazı aldatıcı davranışlar sergilenmesi kararlaştırılmıştı. Bu aldatıcı hareketler birbiriyle eşzamanlı olarak yapılarak ana amaca hizmet edecekti.

Küçük çaplı bir gösteriş hareketi olarak 6/7 Ağustos 1915 gecesi, iki İngiliz harp gemisiyle taşınan, Yunan Teğmen Gruparis komutasındaki 300 kişilik gönüllü Rum müfrezesinden 160 kişi, Saros kuzeyinde Sazlıdere'yle Karaçalı arasına çıkarıldı. Kıyı gözcüleri önce geri çekildi. 4. Süvari Alayı'na mensup iki bölüğün çıkarma yerine yetişmesi üzerine bu birlikler gemilerine binerek kaçtı.

Savaş hilesine örnek olabilecek bir olay, Anafartalar bölgesinde Halit ve Rıza Tepesi'nde yaşanmıştır. 6 Ağustos akşamına kadar bir ay boyunca bir muhrip düzenli olarak her gün akşam saat 21.00'de Halit ve Rıza Tepesi ile Pilavtepe'yi bombardıman ederek geri dönüyordu. Bu olay her gün yaşanınca artık o bölgedeki askerlerimiz alışmışlardı. Muhrip geldiği zaman mevzilerinden geri çekilip korunaklı bir alana çekiliyorlar, bombardıman bitince de siperlerine dönüyorlardı. 6 Ağustos gecesi yine aynı saatte muhrip gelip projektörlerini yaktı ve aynı bombardımanı yaptı. Bu seferki bombardımanı biraz daha ileri kaydırarak Türk askerlerinin siperlere geri dönmelerini engelledi. Bu bombardıman Halit ve Rıza Tepesi'ne yapılacak saldırıya da zaman kazandırmış oldu. Projektör ışığı altında, ilerleyen düşman askerleri de görünmedi. Düşman askerleri (Yeni Zelanda-Auckland birlikleri) tepenin güney sırtlarına tırmanmaya başladı ve saat 21.30'u gösterdiğinde bombardıman bir anda kesildi. Projektörlerin ışığı Pilavtepe'ye çevrildiğinde Auckland birlikleri Halit ve Rıza Tepesi'nin zirvesine kadar varmış oldular. Bombardıman bitince Yeni Zelanda askerleri Osmanlı 14. Alay 2. Tabur siperlerine baskın yaptı. Askerlerin çoğu şehit edildi ve esir düştü. Projektör ışığından faydalanarak ilerleyen bir diğer birlik olan Wellington birlikleri de Keskintepe'ye ilerleyerek burada biraz daha şiddetli geçen bir muharebenin ardından tepeyi ele geçirdiler.

Bir ay boyunca her gün gelip bombardıman yapan muhribe karşı koyabilecek bir durumumuz yoktu. Kara topçusunun menzili 3,5 km kadar etkili olabiliyordu. Uçaklardan atılan bombaların da gemilere bir tesiri yoktu. Neticede ana harekât kapsamında hücum koluna yolu açıp temizlemek için sağ örtü kuvvetinin taarruzu, başvurulan bu hile sayesinde başarılı oldu.

Seddülbahir

Seddülbahir bölgesindeki tespit taarruzu 29. İngiliz Tümeni'nin 88. Tugay'ı tarafından yapılacaktı. Bir sonraki gün 42. İngiliz Tümeni'nin 125. ve 127. tugayları taarruz edeceklerdi. Taarruz, Türk savunma kuvvetlerinin üzerine hem merkez hem de sağ kanatları yönünden yapılacaktı. Her iki kanatlardaki taarruzlar kara topçusu ve deniz topçusu tarafından himaye edilecekti. Taarruz 6 Ağustos günü saat 14.20'de yoğun bir bombardıman ile başladı, bir saatlik bombardımanın ardından 88. Tugay taarruza geçti. Taarruz, merkez sağda Kanlıdere ile Zığındere arasında 10. Tümen'e bağlı 30. Alay siperlerine yapıldı. Bombardımanda birinci hatta bulunan Türk askerlerinin çoğu şehit olduğu için ilk siper hatları ele geçirildi. Türk topçusunun müdahalesi ve geriden gelen takviye kıtaları ile yapılan karşı taarruzla siperler tekrar geri alındı. Taarruzu yapan 88. Tugay ağır zayiat vererek (3.000 askerin 2.000'e yakını) geri çekilmek zorunda kaldı. 7 Ağustos günü taarruz saat 09.40'ta 42. Tümen'in 125. ve 127. tugayları tarafından yapıldı. 13. Tümen cephesine yapılan taarruz geri püskürtüldü. Saat 10.00 civarında da 14. Tümen bölgesinde Fransızlar taarruz başlattı. Fransızlar Yassıtepe civarında Yarbay Kâzım (Karabekir) komutasındaki 14. Tümen'in 55. Alay'ı cephesinde taarruza geçtiler. Bombardımanın ardından başlayan taarruzla önce Türk siperlerine girdilerse de başarılı olamadılar ve zayiat vererek geri çekildiler. Taarruz sonucunda Kirte yolunun batısında küçük bir Türk siperini ele geçirebildiler.

Seddülbahir bölgesinde 6-7 Ağustos günlerinde yapılan tespit taarruzlarında başarılı olamadılar. Taarruzları geliştirip ilerleme kaydedemediler, 3.500'i bulan zayiat ile

taarruzlar amacına ulaşamadı. Taarruz nihayetinde Türk ihtiyatlarını tespit edememiş, kuzey bölgesine gönderilmesine engel olamamıştı. Beşinci Ordu komutanı 6 Ağustos akşamı saat 19.20'de Güney Grubu'na 4. Tümen'in iki alayıyla (10. ve 11. Alay) kuzey bölgesine hareketini emretti. (Ağır yüksüz olarak, yani her askerin sırt çantası, kazma kürek vs. gibi malzemeler bırakılarak, sadece askerler gönderildi.) Güney Grubu Komutanı Vehip Paşa 7 Ağustos sabahı, Esat Paşa'nın isteği üzerine (sonradan Beşinci Ordu'ya da bilgi vererek) 4. Tümen'in üçüncü alayı olan 12. Alay'ı da Kuzey Grubu'na gönderdi. Seddülbahir cephesinde bir istikrar sağlandıktan sonra Vehip Paşa ihtiyatı olan 8. Tümen'i de kendi inisiyatifiyle kuzey bölgesine gönderdi. 10 Ağustos tarihine kadar Güney Grubu'ndan Kuzey Grubu'na, 4. Tümen (3 alay ile), 10. Tümen'den bir alay (28. Alay), 14. Tümen'den bir alay (41. Alay) ve 8. Tümen'den iki alay (23. ve 24. Alay) olmak üzere 20.000 kişilik bir kuvvet gönderilmiştir. 8 Ağustos gününden sonra Seddülbahir cephesinde büyük bir taarruz yapılmadı. Tespit taarruzları da gelişmedi ve amacına ulaşmadı. Anafartalar bölgesindeki taarruzlar da kesinleşmiş olduğundan yeni bir taarruz yapılmamış ve çatışmalar siper muharebeleri olarak devam etmiştir.

Arıburnu

Arıburnu bölgesindeki tespit taarruzları, 6 Ağustos gecesi yapılacak olan asıl taarruzu gölgelemek ve ihtiyatları Conkbayırı'na değil de bu bölgelere çekmek amacıyla, Kanlısırt ve Cesarettepe (The Nek) bölgelerinde yapıldı.

Kanlısırt

Kanlısırt'ta 6 Ağustos günü saat 16.30'da başlayan bombardımanın ardından saat 17.30'da 1. Avustralya Tugayı

saldırıya geçti. Hedefin önce Kanlısırt olduğu taarruz başarılı olduğu takdirde tümenin geri kalanı Kırmızısırt'a taarruz edecek, sonrasında Topçular Sırtı ile Kemalyeri ele geçirilecekti. Bu taarruz, tespit taarruzundan öte aynı zamanda araziyi ele geçirip tutmayı amaçlayan bir taarruz olacaktı. Kanlısırt'taki taarruz bölgesinde 16. Tümen'in 47. Alay'ına bağlı birliklerimiz bulunuyordu ve mevzilerinin üstü topçu ateşi ve el bombalarına karşı kalaslarla örtülmüştü. Kırmızısırt'ta ise 125. Alay bulunmaktaydı. Taarruzdan önce bir saat süren bombardıman neticesinde buraya düşen top mermilerinin gaz ve dumanları, kapalı siperlerdeki askerlerin sersemlemesine sebep olmuştu. 100 metreden daha az bir mesafede bulunan Anzak askerleri saat 17.30 civarı ilk hat Türk siperlerine doğru atıldılar. Türk mevzilerinin içerisine giren Anzak askerleri süngü ve el bombalarıyla ağır zayiat verdirdi ve Kanlısırt Platosu'nu ele geçirdiler. Hemen ikinci, üçüncü hücum hatlarını da muharebeye sokarak ilerlemeye devam ettiler. Kanlısırt'ta düşman saldırısının ilerlemesine ilk olarak 57. Alay 1. Tabur birlikleri müdahale etti. Ardından Yarbay Ali Rıza komutasındaki 13. Alay'ın 3. Tabur'u Kanlısırt'a gönderildi. Kanlısırt'ta saat 19.00'da destek birlikleri ile birlikte bir karşı saldırı yapılsa da siperleri geri almak mümkün olmadı. Esat Paşa 6 Ağustos günü ihtiyat olan 5. Tümen'in 15. Alay'ını bölgeye sevk etmiş, ayrıca Kumtepe bölgesinde bulunan 9. Tümen'in 25. ve 64. alaylarını da yine bölgeyi takviye için hareket ettirmişti. 16. Tümen komutanı siperlerin geri alınması için gece saat 23.00'te bir taarruz yaptırdı ise de yoğun ve kanlı muharebeye rağmen başarılı olamadı.* Anzak askerleri ele geçirdikleri siperleri çok iyi güçlendirerek yerleştiler.

7 Ağustos günü Esat Paşa, 16. Tümen Komutanı Albay Rüştü'ye siperleri geri alması için baskı yapsa da Albay

* Gece tekrarlanan karşı taarruzlarda 47. Alay Komutanı Binbaşı Ahmet Tevfik ve 15. Alay Komutanı Yarbay İbrahim Şükrü şehit oldu.

Rüştü "ağır zayiata uğramış ve yorgun düşmüş birliklere takviye gelmeden taarruz yinelemenin başarılı olamayacağını ancak eldeki birliklerle hatta tutunabileceklerini" bildirdi. 7 Ağustos günü 77. Alay'ın bir taburu ve diğer kuvvetlerle bir taarruz yapıldı ise de başarılı olunamadı. Esat Paşa 8 Ağustos gecesi 12. Alay'ı 16. Tümen emrine verdi. Gelen takviye birliklerle 8 Ağustos ve 9 Ağustos günü de taarruza devam edildi. Üç gün boyunca tekrarlanan Türk karşı saldırıları başarılı olamadı. Bazı siperler geri alındı fakat Kanlısırt'tan Anzak askerlerini söküp atmak mümkün olmadı. 10 Ağustos günü karşı taarruzlar durduruldu. Tutulan hat tahkim edilerek bu hat üzerinde muharebeler devam etti. Kanlısırt'ta yapılan bu taarruzlarda İngilizler 1.700 zayiat verdiler. 6-10 Ağustos tarihleri arasında bu bölgedeki Türk zayiatı ise 1.520 şehit, 4.750 yaralı, 760 kayıp ve 134 tutsak olmak üzere toplam 7.164 kişidir.*

Sonuç olarak Kanlısırt'taki tespit taarruzu Türk askerinin yoğun bir muharebeye girmesine sebep olmuş ve Türk savunmasına ağır zayiat verdirmiştir. Ele geçirdiği siperler ve arazi olarak bakıldığında ise İtilaf kuvvetleri başarılı olmuştur. Bu tespit taarruzu kısmen amacına ulaşmış ve Kuzey Grubu komutanının dikkatini asıl taarruz yerinden başka yöne çekmiş, ihtiyatlarını da azaltmıştır. Fakat bu bölgede yapılan tespit taarruzunun bir diğer amacı olan asıl taarruzun yapılacağı Conkbayırı bölgesine Türklerin kuvvet kaydırmalarının engellenmesi mümkün olmamıştır.

Cesarettepe

Arıburnu bölgesinde yapılan diğer tespit taarruzu ise Cesarettepe'de, 7 Ağustos sabahı saat 04.00'te başlayan bombardımanın ardından, saat 04.30'da yapıldı. Bu taarruzun Serçetepe, Yükseksırt'tan, Cesarettepe ve Kılıç

* Kesin olmamakla birlikte Genelkurmay'ın verdiği rakamlardır.

Bayırı tarafına yapılması planlandı. Burada Kanlısırt muharebeleri devam ederken Türk birliklerinin dikkatini ikinci bir noktaya çekmeleri hedeflendi. Diğer taraftan Sarıbayır harekâtı ile Conkbayırı ele geçirildikten sonra Cesarettepe'den ilerleyen askerler Kılıç Bayırı'nı ele geçirerek Türkleri iki taraftan sıkıştırmış olacaklardı.

Bu hatta 19. Tümen'e bağlı iki alay olan 18. Alay Cesarettepe'de, 27. Alay ise Kılıç Bayırı ve Boyun bölgesi kuzeyindeydi. Cesarettepe ve Kılıç Bayırı'na doğru olan Türk savunması kuvvetli ve hâkim mevzilerde bulunuyordu. Siperler makineli tüfeklerle güçlendirilmiş durumdaydı. Bu bölge Türk savunmasının sağ kanadını oluşturduğu için elden çıkması sağ kanadın kuşatılması riskini taşıyordu. Bir yandan Kanlısırt'ta, bir yandan Halit ve Rıza Tepesi'nde muharebe başladığı için buradaki birlikler hazırlıklıydı.

Mustafa Kemal 7 Ağustos günü saat 03.30'da birliklerine yazdığı raporda,

> Düşmanın sabahleyin cephemize bir hücuma kalkması muhtemeldir. Mesafenin yakınlığı nedeniyle ani hücumlara hemen karşılık vermek için birliklerin uyanık ve askerlerin silahını kullanmaya hazır bulunması lazımdır. Buna göre subayların, askerleri uyumamaya teşvik etmesini ve taktik durumunun önemiyle orantılı olarak her an mükemmel şekilde hazır bulunulmasını rica ederim*

diyerek birliklerini hazırlamıştır. Bu münasebetle bütün birlikler tetikte, komutanlarla subaylar muharebe mevkilerinde, ihtiyatlar uyanık ve cepheye yanaşık olarak bekletildi.

Yarbay White komutasındaki Avustralya 3. Hafif Süvari Tugayı'nın 8. ve 10. hafif süvari alaylarından dört dalga halinde toplamda 1.250 askerle yapılması planlanan taarruz Serçetepe, Yükseksırt üzerinden Türk siperlerine

* Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2011, s. 129.

doğru olacaktı. 7 Ağustos günü sabah saat 04.00'te önce bombardıman, ardından saat 04.30'da taarruz başlayacak, düdükle birlikte 8. ve 10. hafif süvari alayları harekete geçecekti. Fakat bombardıman yedi dakika önce kesildi. Bu zaman Türk askerlerinin hazırlanmalarına da fırsat vermiş oldu. Düdükle hareket eden ve peş peşe taarruza kalkan Anzak askerleri Türk siperlerinden açılan etkili ateş altında zayiata uğrayarak ilerleyemedi. Cesarettepe'de bu taarruz durduruldu ve durum kontrol altına alındı. Ayrıca Sarıbayır üzerinden Conkbayırı'nı ele geçirme planı başarılı olmadığı için bekledikleri gibi bir birleşme de olmadı. Bu taarruzda herhangi bir başarı elde edilememiştir. Yarbay White dahil olmak üzere 650 subay ve er zayiatı ile düşmana ağır zayiat verdirilmiş oldu. Burada saldıran askerlerin üçte ikisi vuruldu. Daha sonra filmlere konu olan muharebeler Cesarettepe'de yaşanan kıyımdan bahseder.*

Tespit taarruzları: değerlendirme

Arıburnu-Anafartalar Muharebesi'nden önceki tespit taarruzları taktik düzeyde yapılmış fakat İtilaf kuvvetleri için avantajlı bir durum yaratmamıştır. Klasik olarak kendi fonksiyonlarına göre, üzerlerine birlik çekmiş oldular. Siperlerimiz elimizden çıktığı için Kanlısırt'ta yapılan taarruzlar başarılı olmuş gibi görünse de bölgeyi tahliye etmediğimiz gibi Kanlısırt'a çektiğimiz alayları Conkbayırı'na gönderme gibi bir avantajımız da oldu. Mesela 9. Tümen'in 64. ve 25. alayları Kanlısırt için bölgeye çağrılmıştı, daha sonra Conkbayırı'na gönderildi. Yani Türk tarafı için avantaja dönüşmüş oldu ama tabii bu avantaj, Kanlısırt'ta çözülme yaşanmadığı için mümkün oldu. Bu tespit taar-

* Peter Weir'in yönettiği, Mel Gibson ve Mark Lee'nin başrolünü oynadığı 1982 tarihli Avustralya filmi *Gelibolu*'ya konu olan Cesarettepe saldırısı, Anzaklar açısından Çanakkale muharebelerinin en trajik saldırılarından biridir.

ruzu ile Kanlısırt tamamıyla çözülseydi cepheyi çevirecek kritik bir durum doğabilirdi. Kanlısırt Türk tarafı açısından kritik bir bölge olduğu için bir anda birçok yerden birlik gönderilerek takviye edildi. Seddülbahir cephesinde yapılan tespit taarruzları o bölgedeki güçlerimizi bir süre karşılarında tutsa da, istikrar sağlandıktan sonra gereken yere ihtiyat tümenleri gönderilebildi.

Cesarettepe taarruzunun kısa sürede bastırılmış olmasının sebebi ise o bölgede hazır bekliyor olmamızdı. Düztepe ile Merkeztepe arasında kalan bölge, Mustafa Kemal'in cephesiydi. 19. Tümen Düztepe'den başlayarak 72. Alay, 18. Alay, 27. Alay ve 57. Alay düzeniyle cephe hattını oluşturuyordu. Sonra 16. Tümen'in 125. Alay'ı Kırmızısırt'tan itibaren güneye doğru gidiyordu. Mustafa Kemal daha önce bahsettiğimiz Sazlıdere bölgesi konusundaki münakaşa nedeniyle o bölgenin öneminin farkındaydı ve dikkati devamlı o taraflardaydı. Sabah saat 04.30'da başlayan saldırı için birlikler hazır bir şekilde bekliyorlardı. Dolayısıyla taarruz kısa sürede bertaraf edilebildi.

Kanlısırt taarruzunda ilk muharebede ağır zayiat vermemizin ve İtilaf kuvvetlerinin siperleri ele geçirmiş olmalarının bir sebebi de siperlerin üzerinin kalaslarla örtülü olmasıdır. Kanlısırt'ta en önde bulunan 16. Tümen 47. Alay siperlerinin üstü, düşman ateşi nedeniyle oluşabilecek zayiatı azaltmak için çok kalın kalaslarla örtülmüş durumdaydı. Bombardımanda kalasların altındaki askerlerimiz obüs mermilerinden yayılan TNT (trinitrotoluen melinit) dediğimiz yeşilimtırak sarı gazlara maruz kalmışlardı. Anzak piyadeleri 70-100 metrelik bir mesafeyi koşarak geldiğinde Türk askerlerini baygın bir halde buldular ve çok rahat bir şekilde siperleri ele geçirdiler. Boğuşmalar oldu ama askerler dumandan etkilenmiş durumdaydı. Bursalı Mehmet Bey bu konudaki konferanslarında "askerin mezarı oldu o kalaslar" der. 19. Tümen gözetleme yerinden

Mustafa Kemal de gördüklerini *Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe*'de şu şekilde anlatır:

> Düşman bu teşebbüste kolaylıkla başarılı oldu... Düşmanın, ilk hücuma kalkan ve onu takviye için arkadan sevk olunan avcı hatlarının cepheden hemen ateşe maruz kalmaksızın ileri atıldıklarını gördüm. İki taraf siperleri arasındaki mesafe o kadar azdı ki açıktan koşarak gelen düşman askerlerinin geride bulunup birtakım gizli yollardan gelerek siperlerini savunan askerlerimizden önce Kanlısırt siperlerine ulaşmaları son derece doğaldı.*

16. Tümen Komutanı Albay Rüştü, muharebenin tafsilatını anlattığı raporunda şöyle der:

> Kanlısırt'a İngilizlerin yaptığı hücum hazırlığı, o ana kadar gördüğümüz bombardımanların en şiddetlisiydi. Pek mükemmel şekilde hücum cephesine toplanmış ve çok iyi idare edilmiş olan bu topçu ateşini müteakip birçok kademe ve kısımlarla hücum edildi. Kanlısırt'taki Türk siperleri tüm siperlerimiz arasında en mükemmel olanlarından biriydi. Siperlerin çoğunun üzeri kuvvetlice örtülmüştü. Bu örtülmek hususu gerek emirler ve gerek uzmanların öğütleri gereğince büyük bir gayretle tüm hatlarda yapılmıştı. Gerçi günlük atılan bombaları durdurmak suretiyle zayiatımızı çok azaltmışsa da hücum hazırlığı için İngilizlerin attığı yüzlerce ağır obüsün vuruşlarına doğal olarak dayanamayarak çökmüş; erlerimizin birçoğu, diri, yaralı ve ölü olarak bu yıkıntılar altında kalmıştı.**

Siperlerin üzerinin kalaslarla örtülmesinin (bazı anlatımlarda "kapalı çarşı" denir) bazı siperlerde tamamıyla uygulandığını, bazı yerlerde uygulanmadığını görüyoruz. 19. Tümen cephesinin belli yerlerinde uygulanırken Ce-

* Mustafa Kemal, *Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2011, s. 12.

** *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V. Cilt, III. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1978, s. 314.

sarettepe, Bomba Sırtı gibi siperlerde uygulanmadığını biliyoruz. Şefik Bey siperlerin üstünü örtmenin mahsurlarını Mustafa Kemal'e anlattığını ve kendi siperlerinde uygulamadıklarını anlatır. Cesarettepe'deki taarruzda da siperler kalaslarla örtülü olsaydı, o gün atılan obüs bombaları nedeniyle 18. Alay askerlerinin de 47. Alay askerleri gibi kalasların altında ve zehirli gazlar içerisinde baygın bir halde kalmaları muhtemeldi.

Şefik Aker, kendi siperlerinin üstüne bu mazgalları yapmadıklarını şöyle anlatır:

> ...Burada şuurlu bir kanaat ile Türk siperlerinin üstü örtülü değildi. İstihkâm Talimnamesinin buna taalluk eden ahkamı bililtizam tatbik edilmemiş idi. Avustralyalıların bu hücumlarından tahminen 20-30 gün evveldi; tümenimiz istihkâm bölüğü komutanı Yüzbaşı İsmail Hakkı Efendi yanıma geldi: "Tümene kereste, kalas vesaire malzeme geldi. Geceleri siperlerinizin üstünü örteceğiz. Mazgallar yapacağız. Tabur komutanlarına emir veriniz ki, istediğimiz zaman bize yardımcı erat versinler" dedi. Halbuki İstihkâm Talimnamesinin bu tavsiyelerini ben bazı noktalarda tecrübe etmiş ve mahzurunu sezmiştim ve bu sebepten terk etmiştim. İstihkâm bölüğü komutanının bu müracaatına cevaben; "Bunlar zararlı işlerdir istemem" dedim. İsmail Hakkı Efendi "Fakat tümen komutanının emridir, malzeme de grup komutanlığından gönderildi" dedi. Ben "Benim namıma tümen komutanı beyefendiye kemali itaatle söyleyiniz ki, alayımın işgal ettiği hattın müdafaasını, muhafazasını benden istesinler. Bunun mesulü benim. Fakat buna mukabil siperleri örttürmek ve mazgallatmak istemem. Bunların mahzuruna kaniyim" dedim. Yüzbaşı gitti. Tümen komutanımız Mustafa Kemal Bey bu samimi ve sadıkane cevabımızı; bunu aynı samimi his ile bir sadakat eseri telakki etti ve salahiyetimize hürmet büyüklüğünü gösterdi. Sağımdaki 18. Alay Komutanı Mustafa Bey de bu kanaatimize iştirak ederek aynı temenni ile tümen emrini karşıladı. Solumdaki 57. Alay geceleyin bize bitişik siperlerde bu işi başlatmış bulunuyordu ve bir kısım siperlerini de örttürebilmişti. Bu siperlerin örtüldüğünün ertesi günü

karşımızda yakın mesafede bulunan komşumuz Avustralyalılar gördüler. Örtülerin üstündeki kalın toprakları attıkları birçok dinamit kalıplarıyla dağıttılar ve aynı dinamitlerle bu toprakları tutan kalasları hem parçaladılar, hem tutuşturdular. Örtülerden eser kalmamıştı. Bunun üzerine o alayımızın komutanı Avni Bey de bu işten sarfınazar etmişti. Takriben bir ay sonra, 6 Ağustos 1915'te Kanlısırt'ta hücuma maruz kalan kapalı ve mazgallı siperlerin uğradığı felaket yanında 19. Tümen'in 18. ve 27. alaylarının açık, mazgalsız siperlerine karşı yapılan Avustralya hücumlarının uğradığı hezimet, sırf başımızdaki Mustafa Kemal'in, o kendisine madununu meftun ve fedakâr kılan ve muvaffakiyetlerinin başlıca sırlarından birisini teşkil eden (madununun mütalaasını ehemmiyetle ve dostane dinlemek ve salahiyetine hürmet göstermek) hassasının parıldayan bir semeresi ve neticesi idi. Tümen komutanımızın bizi, kendisine ve vazifemize candan bağlayan ve hem bizi ve hem kendilerini daima muvaffak kılan bu ve emsali vasıflarının yüksekliğini aynı örtü ve mazgal meselesi etrafında dönen diğer bir hadise dolayısıyla biz daha ziyadesiyle takdir etmekte gecikmedik.*

Anafartalar Çıkarması

6 Ağustos 1915 tarihinde saat 21.30 civarında Anafartalar sahiline yapılacak olan çıkarma harekâtının hazırlıkları tamamlandı ve çıkarma saat 22.00'de başladı. General Stopford'un IX. Kolordu'suna bağlı 11. Tümen'in 33. Piyade Tugayı'nın dört taburunun askerleri B Sahili'ne aynı anda karaya çıkarıldı. Karanlıktan da faydalanan 13.700 asker ve 12 adet top sahilden görülmeden ve zayiat vermeden A, B, C sahillerine çıktı. Mavnalar sonra muhriplerde bulunan diğer çıkarma kafilesini almak üzere geri döndü. Kıyı güvenliği sağlandıktan sonra 10. Tümen'in (İrlanda Tümeni – 30. ve 31. tugaylar) 7.000 askeri yine hızlı bir şekilde karaya çıkarılacak ve bu çıkış öncekine nazaran

* Şefik Aker, "Çanakkale-Arıburnu Savaşları ve 27. Alay," *99 Sayılı Askeri Mecmua*, Tarih Kısmı, Sayı 40, Askeri Matbaa, 1935, s. 90.

daha güvenli sayılacağı için birliklerin akabinde 44 top daha karaya çıkarılacaktı.

11. Tümen sahile çıkar çıkmaz, Suvla Limanı'nı (Anafartalar Limanı) emniyette bulunduracak ve diğer çıkarmaları temin edecekti. Tümenin 32. Tugay'ı Lalebaba üzerinden 10 Rakımlı Tepe'ye (Softatepe'ye) ilerleyecekti. 32. Tugay'ın bir bölüğü de Lalebaba Tepesi'nin zaptı için kuzeye yönelecekti. 33. Tugay göl güneyinde ihtiyatta olacaktı. İki tabur kuzey hattını işgal edecek, bir tabur Kireçtepe'ye, üç tabur Mestantepe'ye taarruz edecekti. İlk etapta dört tabur ilk hedef olan Softatepe ve Lalebaba'ya doğru ilerledi. Anafartalar sahiline çıkan birliklere karşı ilk direnme Lalebaba'da oldu. Lalebaba Tepesi, Türk savunması adına yalnızca Bursa Jandarma Taburu'ndan 4. Bölüğe bağlı bir posta asker tarafından tutulmaktaydı. Bu tepeyi almakla görevlendirilen 32. Tugay'a ait birlikler hiç beklenilmeyen bir şekilde büyük bir mukavemetle karşılaştılar. Lalebaba'da bulunan Türk postası büyük bir azim göstererek bulundukları yerde direndi ve üzerlerine saldıran düşmana büyük zayiat verdirdi. Daha sonra etrafları çevrilen bu Türk postasındaki askerler geri çekilerek Pırnartepe'deki birliklerine katıldılar. Lalebaba'dan atılmış olan işaret fişeği civardaki Türk askerlerini teyakkuza geçirmişti. Anafartalar Limanı'nın kuzey tarafında da bir işaret ışığı yakılmış ve bölgedeki Türk postaları uyarılmıştı.

34. Tugay birlikleri Anafartalar Limanı'nda A Sahili'ne çıktıktan sonra 32. Tugay birlikleri ile Softatepe'de (10 Rakımlı Tepe) birleşeceklerdi. Birlikler, kıyıdan Bursa Jandarma Taburu birliklerinin ateşine maruz kaldılar ve çıkarma müşkülata uğradı. A Sahili'nde ateşe maruz kalan dubaların bir kısmı karaya oturdu ve iki tabur karaya üç saatte çıkabildi. Saat 03.00'e kadar beş tabur dahi çıkarılamamıştır. Karaya çıkarılan 34. Piyade Tugayı'nın bir taburu Büyükkemikli Burnu'na doğru ilerledi, fakat Türk

postalarının direnişiyle karşılaştılar. 32. Tugay Komutanı Tuğgeneral Haggard bölgeden gelen ateş sesleri üzerine, yanlışlıkla 34. Tugay birlikleriyle çatışma riskini göze alamayarak askerleri durdurdu. 34. Tugay komutanı ile temas kurmak için subay keşif kolu gönderdi fakat subay vuruldu. Haber alamayınca tereddüt ederek bekledi. 34. Tugay'dan taburlar Softatepe'yi ele geçirirken 11/Manchester Taburu* da buradan Kireçtepe sırtlarına tırmanarak Karakol Dağı'nda Türk ileri karakolunu ele geçirecekti. Karakol Dağı civarına yaklaştıklarında, buradaki küçük Türk karakolu tarafından açılan ateşlerden dolayı temkinli hareket etmeye çalışarak ilerleyemediler. Softatepe'de birleşen grubun sonraki görevi, 7 Ağustos 1915 sabah saat 01.30 olmadan hep birlikte ilerleyerek Pırnartepe'yi ele geçirmek olacaktı. Karanlığın da etkisiyle bazı karışıklıklar meydana geldiğinden taburlar çıkmaları gereken sahil kesimlerinin tam tersi yönlerde çıkarıldılar. Muhripler tahmin edilen biçimde sahile 450-500 metre kalınca demir atmaları gerekirken 1.000 metre kadar daha geride atmışlardı. Kıyıya asker nakletmeye başlayan motorlu mavnaların ikisi sahilden yaklaşık 50 metre kadar açıktaki kayalık ve kum setine oturmuştu. Tugay komutanları çıkan birlikleri hedeflerine doğru yürütmüş olsa da ast rütbeli komutanların yollarını kaybetmesi veya kararsızlık yaşaması sebebiyle ilerlenemedi. Saat 03.00 civarında genelde planlanan yerlerde çıkarmalar yapılmış fakat her noktada ilerleme sağlanamamıştı. Neticede aksilikler yaşanmış ve karaya son askerin varışı ancak gün doğumu sırasında tamamlanmıştı. 34. Tugay Komutanı General Sitwell karaya çıktığında Softatepe'nin halen ele geçirilmediğini öğrendi. 34. Tugay komutanı altı bölük birliği Softatepe'yi ele geçi-

* Manchester Alayı'nın 11. Tabur'u. Bu tabur, 1914'te yapılan çağrıya cevap verenlerden askere alınan Yeni Ordu (Kitchener Ordusu) gönüllülerinden oluşuyordu-e.n.

rerek işgal etmesi için gönderdi. Bu birlikler kuzey tarafında bulunan bir yükseltiyi (Kum Tepesi) Softatepe sanıp bu tepe üzerine hücum ederek ele geçirdiler ama sonradan burasının Softatepe olmadığı anlaşıldı. Daha sonra bu birliklere Softatepe'den Türk askerleri ateş açmaya başladı.

7 Ağustos 1915 sabahı saat 05.00 olduğunda Anafartalar bölgesine çıkarma yapan 11. İngiliz Tümeni birlikleri planlandığı gibi hareketlerini tamamlayabilmiş değillerdi. Birlikler kendilerine verilen görevlerin henüz başındaydı. Gün ağarınca Büyük ve Küçükkemikli burunları zapt edildi. 11. Tümen'in 33. Tugay'ı, iki taburuyla Tuz Gölü güneyinde sahile kadar olan bir hattı işgal etmiş durumdaydı. Bu tugayın diğer iki taburu ise Lalebaba Tepesi ve civarında bulunuyordu. 32. Tugay'ın iki taburu Lalebaba'da, 34. Tugay'dan 8. Tabur birlikleri kuzey tarafındaki Kanal (*The Cut*) civarında bulunuyordu.

11. Tümen Komutanı General Hammersley ve kurmayları gece yarısından sonra karaya çıkmışlardı. Tümen karargâhı Lalebaba'da kuruldu. IX. Kolordu Komutanı General Stopford ise kontrolü *Jonquil* gemisinden sağlamayı düşündü. General Hamilton çıkarma yapıldıktan sonra arazi üzerinde ilerleme konusunu Stopford'un inisiyatifine bırakmıştı.

11. İngiliz Tümeni karargâhı çıkarma bölgesinde birliklerin neler yaptıkları hakkında bilgi sahibi değildi. Aynı şekilde IX. Kolordu karargâhı da olan biten hakkında fikir sahibi değildi. Gün doğana kadar bölgedeki genel vaziyet anlaşılamadı. Sabah saat 05.45 sıralarında Amiral de Robeck Anafartalar Limanı yakınlarına geldiğinde *Talbot* gemisine vaziyetin ne halde olduğunu sorunca sahil kesimi ile hiçbir muhabere tesisinin kurulmadığını öğrenmişti. Bölgede olaylar gelişirken ayak bileğini burkan General Stopford istirahate çekilmiş, uyuyordu. General Stopford'a karargâhını karaya taşıması tavsiye edilmişti

fakat Stopford o anki durumun kendisi için daha elverişli olduğunu düşünmüştü. Karaya çıkması halinde, Amiral Christian ile irtibatının kesileceği gibi kolordunun muhabere bölüğü gelinceye kadar limanın her iki tarafındaki birliklerle yakın irtibatının olamayacağını düşünüyordu. Genel karargâhta bulunan Hamilton, Anafartalar harekâtı hakkında "Çıkarma başarıyla yapıldı" mesajından başka hiçbir haber alamamıştı. General Stopford'a bir mesaj göndererek, gelişen durumdan kendisini haberdar etmesini istedi. General Hamilton planda bazı ufak değişikliklere izin vermişti. Ancak bu izinlerdeki bazı muğlak ifadeler yorumlanmaya açık kalmıştı.

Arıburnu-Anzak Harekâtı

İtilaf tarafı

Plana göre Anafartalar çıkarması başladığı saatlerde Arıburnu cephesinde 20.000 askerin katılacağı ve General Godley'in komuta edeceği kuşatma taarruzu yapılacaktı. Taarruz iki ayrı kol halinde yürütülecekti: Sağ hücum kolu ve örtü kuvvetleri ile sol hücum kolu ve örtü kuvvetleri. Sağ hücum kolu Şahin Sırtı üzerinden Conkbayırı'nı, sol hücum kolu Ağıldere üzerinden Kocaçimentepe'yi ele geçirecekti. Her hücum kolunun başında iki biner kişilik birer örtü kuvveti bulunacaktı. Sağ kanatta, örtü kuvveti olarak üç taburlu Yeni Zelanda Atlı Tugayı*, hücum kolu olarak da Yeni Zelanda Piyade Tugayı vardı. Sağ hücum kolu Çatlakdere ve Şahin Sırtı üzerinden Conkbayırı'na ilerleyecekti. Conkbayırı'nı ele geçirdikten sonra bu mıntıkayı hızla emniyet altına alarak kuvvetli bir müfreze

* Yeni Zelanda Atlı Tugayı'nın atları muharebe cephesine çıkarılmamıştır. Atlı tugay askerleri piyade olarak gelmiştir.

oluşturup güney istikametindeki sırtlara doğru ilerletecek ve Düztepe'yi ele geçireceklerdi. Harekete geçildiği andan itibaren Yükseksırt'ta bulunan Avustralya hafif atlı birlikleri devreye girecek ve cephelerinde bulunan Türk mevzilerini aşarak Kılıç Bayırı istikametinde taarruza başlayacaklardı. Sol tarafta Ağıldere üzerinden gelenler de, 4. Avustralya Tugayı ile 13. Tümen'in tugayı da Asmadere üzerinden, Abdurrahman Bayırı'ndan Kocaçimentepe'ye geleceklerdi. Sol hücum kolu Ağıldere'nin sol tarafındaki çatalın sonuna varacak ve buradan ikiye ayrılacaktı. Sol hücum kolunun yarısı bulunduğu noktadan doğu istikametinde ilerleyerek Damakçılık Bayırı ve Asmadere'yi geçerek Abdurrahman Sırtı'nı ele geçirdikten sonra Kocaçimentepe'ye ilerleyecekti. Diğer yarısı ise toplanma noktasının sağında Ağıldere'nin sağ kolunu takip ederek Besimtepe'yi ele geçirecekti. Plana göre sağ ve sol taarruz kolları Kocaçimen-Conkbayırı hattını sabaha karşı ele geçirmiş olacaktı. Her iki öncü birliği tarafından saat 22.30 civarında hedeflere varılacak ve görevler tamamlanacaktı. Esas hücum kolları ise bu öncü harekâtının ardından saat 22.45 sıralarında harekete geçeceklerdi. Her şey yolunda giderse bu birliklerin tamamı gün doğmadan birkaç saat evvel nihai hedefleri olan sırtlara tırmanışlarını tamamlamış ve Türk savunma engellerinin hepsini aşmış olarak görevlerinin bu ilk safhasını başarıyla tamamlamış olacaklardı. 6 Ağustos günü Kanlısırt ve 7 Ağustos günü Cesarettepe'de yapmış oldukları tespit taarruzları ile Türklerin dikkatini o tarafa doğru yoğunlaştırmışlardı.

Arıburnu cephesinde 6 Ağustos harekâtı, saat 21.00'de Halit ve Rıza Tepesi'ne yapmış oldukları bombardımanla başladı. Saat 21.30'da bombardıman bittiğinde sağ örtü kolunun öncüleri Halit ve Rıza Tepesi'ni ele geçirmişlerdi. Anzak askerleri buradaki Türk ileri karakollarını ele geçirdi. Böylece taarruz kollarının öncüleri saat 22.00'de

harekete geçtiler. Çatlakdere üzerinden ilerleyen Yeni Zelanda birlikleri Yaylatepe'ye taarruz ettiler, fakat buradaki Türk birliklerinin mukavemeti sayesinde ancak gece saat 01.00 sıralarında tepeyi ele geçirebildiler.

Tuğgeneral F.E. Johnston komutasındaki sağ hücum koluna, gün doğmadan bir saat evvel Conkbayırı'na yetişilmesi emri verilmişti. Hedeflenen noktaya gece saat 01.00 ile 02.00 arasında bir vakitte ulaşılabileceği düşünülüyordu. Birlikler Conkbayırı'nın zirvesinde olacaklardı.

Sağ hücum koluna ait birlikler saat 22.45 sıralarında ilerlemekteyken, Yaylatepe üzerinden hâlâ tüfek sesleri geldiğinden General Johnston yürüyüş kollarını durdurarak bekletmeye karar verdi. Bir saat kadar bekledikten sonra ilerleyişe devam edilmesine karar verdiler. İlerleyerek Çatlakdere'ye yaklaştılar, saat gece 01.00 olduğunda Pilavtepe'nin kuzey kenarına gelebilmişlerdi. Burada yürüyüş kolu durdurularak Otago Taburu'ndan iki bölük ayrılıp bu tepeyi işgal etmeleri için gönderildi. Pilavtepe'nin doğu tarafına bakan kısımları geçildikten sonra Şahin Sırtı üzerinden yürüyüşe geçilecekti. Burada Canterbury Taburu ile birlikte yürüyüşe devam edilecekti fakat Canterbury Taburu yolunu kaybetmişti. Taburun ilerisinde yol gösteren kılavuz yolunu şaşırmış ve peşine taktığı birlikleri Pilavtepe'nin uçurum olan kısmına doğru yöneltmişti. Tabur komutanı yanlışlığı fark edince daha fazla zaman kaybetmemek için buradan geri dönerek birlikleri derenin diğer çatalına götürmek istedi. Zaman ilerlemişti ve saat sabahın 04.30'u olduğunda Şahin Sırtı'ndan yürüyüşe geçmek için hâlâ bekliyor haldeydiler.

General Cox'un komutasındaki sol hücum kolu Kocaçimen-Conkbayırı istikametine gitmek üzere sahil boyunca ilerleyip Çatlakdere'yi geçmiş, Damakçılık Bayırı'na taarruza girişmişlerdi. Binbaşı Overton'un komuta ettiği hücum kolunun yürüyüşü saat 23.00-23.30 sıralarında

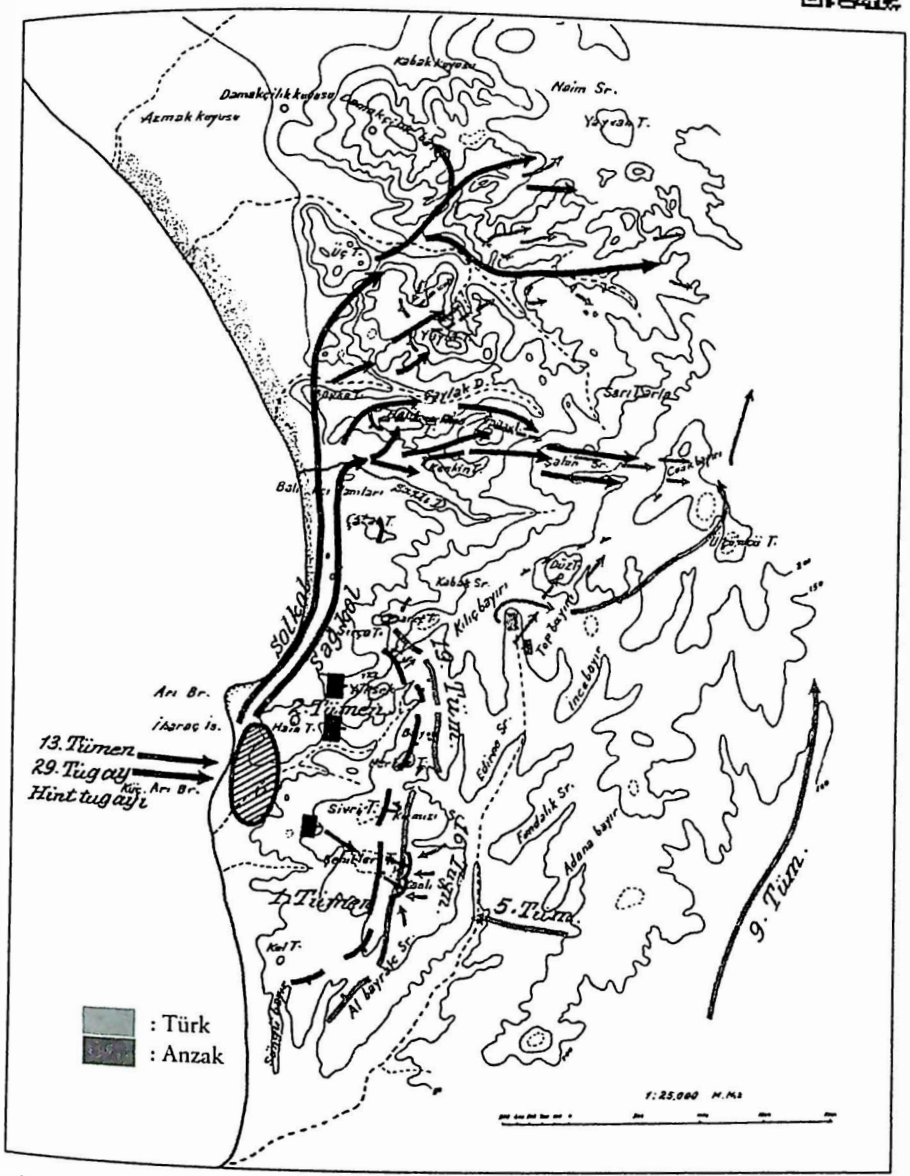

Kroki 33: Arıburnu-Anzak harekâtını gösterir kroki (Kadri Perk, "Çanakkale Seferi," 2. Cilt. 116 Sayılı *Askeri Mecmua*, 1940, Kroki 17.)

başladı. Bölgeyi çok iyi bildiğini iddia eden bir Rum rehber, Overton'a yardımcı oluyordu. Rehber Ağıldere'ye çıkan kestirme bir yol olduğunu, yarım saat kadar zaman kazanacaklarını söylediği için yürüyüş kolu bu istikametten ilerletildi. Fakat yürüyüş kolu iki yandan da Türk askerleri tarafından ateş altına alındı. Yürüyüş kolu durduruldu ve muharebeye girişildi. Bu bölgede zayıf Türk birlikleri olmasına rağmen yürüyüş koluna ciddi bir zaman kaybettirildi. Ayrıca bu bölge çok sık çalılar ve fundalıklarla dolu olduğundan yolun açılması için istihkâmcıların gelmesi beklendi. Sol kanat hücum kolu komutanı Tuğgeneral J. Monash yürüyüş kolunun ilerlemediğini görünce bir müfreze oluşturup kendisi de başına geçerek Ağıldere bölgesine ilerledi. Nihayetinde yürüyüş ilerleyip Ağıldere'ye vardığında üç saat kaybedilmişti. Bütün kol ancak saat gece 02.00 sıralarında buluşma noktasında bir araya gelebilmişti. General Monash saat 02.30'da 13. ve 14. taburlara taarruza geçmelerini ve taarruz kolunun ilerlemelerine destek olmalarını istemişti. General Monash tabur komutanına Ağıldere içerisinden ana plana bağlı kalmakla birlikte hızlı bir şekilde ilerlemesini emretti. Böylece birlikler General Monash'ın müdahalesi sonrasında harekete geçebildi fakat hücum kolu beklenilenden çok daha az bir mesafe kat etmiş oldu. Bu sırada sağ hücum kolunun ise yalnızca bir kısmı Şahin Sırtı'nın batı tarafına gelmişti.

General Cox'un komutasındaki sol hücum kolunun ikiye ayrılmış durumdaki her iki hücum müfrezesi de hedeflenen tepeleri ele geçirmek için baskın şeklinde yapılması istenen harekât için geç kalmıştı. Sağ ve sol hücum kolunun sabah saatlerine kadar bölgedeki yayılma ve yürüyüş çabaları sonuçsuz kaldı. Hedeflenen zaman planı tutmamış ve varılan son noktada siper kazarak bir sonraki planlamaya geçilmekten başka yol kalmamıştı. Tabur komutanları kendi bulundukları noktalarda siper kazılması emrini verdiler.

Türk tarafı

Bizim sahillerde Kuzey Grubu'ndan başka iki komutanlık daha vardı. Biri Anafartalar Bölge Komutanlığı diğeri ise Ağıldere Mıntıka Komutanlığı. Bu komutanlık, Esat Paşa ve Mustafa Kemal'in Sazlıdere bölgesi tartışmaları sonucunda oluşturulmuştu. Esat Paşa Arıburnu cephesinin ihtiyat tümeni olan 5. Tümen'in 14. Alay'ı ile Ağıldere Mıntıka Komutanlığı'nı kurmuş ve direkt olarak Kuzey Grubu'na bağlamış, Mustafa Kemal'in cephesi ve Anafartalar Müfrezesi arasında kalan Sazlıdere münakaşalarına böyle çözüm bulmuştu. Mustafa Kemal Haziran ayı başından beri Arıburnu kuzeyine dikkat çekerek, Sazlıdere ile Büyükanafarta Azmağı arasındaki savunmanın önemine işaret etmişti. Sazlıdere'nin kuzey kolundan itibaren Ağıldere Müfrezesi adını alan 14. Alay birlikleri Yarbay Willmer komutasındaki Anafartalar Bölge Komutanlığı ile 19. Tümen bölgesi arasında bulunuyordu.

Ağıldere Müfrezesi Yarbay Ali Rıfat komutasındaki 14. Alay (üç taburlu) birliklerinden oluşmaktaydı. Damakçılık Bayırı, Yaylatepe, Halit ve Rıza Tepesi ve Pilavtepe'de 14. Alay 2. Tabur bölükleri vardı. 3. Tabur ise 2. Tabur gerisinde ihtiyatta bulunuyordu.

Anafartalar bölgesinde, doğrudan Beşinci Ordu'ya bağlı olan, Yarbay Willmer komutasındaki dört taburlu Anafartalar Bölge Komutanlığı vardı. İkisi piyade, ikisi jandarma taburu olmak üzere yaklaşık 3.000 askerlik birliğe sahip olan komutanlığın sorumluluk alanı, kuzeyde Ece Limanı'ndan güneyde Azmakdere'ye kadar uzanıyordu. Birliklerin dizilimi şöyleydi: Kireçtepe'nin doğusundaki Ece Limanı bölgesinde Gelibolu Jandarma Taburu, Küçük ve Büyükkemikli bölgesinde (Softatepe, Pırnartepe, Küçükanafarta) Bursa Jandarma Taburu, İsmailoğlu Tepesi ve Mestantepe ile Büyükanafarta'nın kuzeyinde 31. Alay'ın 2. Tabur'u, Abdurrahman Bayırı civarında, Kireçtepe ve

Ağıldere bölgesinde ise 32. Alay'ın 1.Tabur'u. Anafartalar Bölge Komutanlığı karargâhı bir süvari bölüğü ile Çamlı Tekke'de bulunuyordu ve kurmay başkanı Süvari Kurmay Binbaşı Haydar (Alganer) Bey idi.

Arıburnu bölgesinde Esat Paşa komutasında Kuzey Grubu vardı. Kuzey Grubu'nun muharebe idare yeri Kemalyeri'ndeydi. Arıburnu cephesinde kuzeyde 19. Tümen; Sazlıdere ile Azmakdere (Karatepe güneyinde) arasındaki cephenin sağında 72., 18., 27. ve 57. alaylar vardı. 19. Tümen'in muharebe idare yeri Düztepe'nin 500 m. güneyinde Top Bayırı eteğinde, Kemaldere'deydi. Arıburnu güneyinde, 16. Tümen (125., 47., 48. ve 77. alaylar) vardı. 16. Tümen'in muharebe idare yeri de Adana Bayırı doğusunda Keklikdere'deydi. Kuzey Grubu'nun ihtiyatı olan 5. Tümen karargâhı Kocadere köyü kuzeybatısında Matikdere'deydi. Kuzey Grubu'na bağlı Albay Kannengiesser komutasındaki 9. Tümen Kayalıtepe bölgesinde bulunuyordu.

Anafartalar bölgesinde geniş bir sahaya yayılmış olan 3.000 asker karşısında 7 Ağustos sabahına kadar karaya çıkarılmış olan 20.000 askerlik İngiliz kolordusu vardı. İngilizlerin 22 tabur çıkardığı yerde dört Türk taburu vardı. Buradaki birlikler mümkün mertebe düşmanı oyalamak ve ilerlemelerine engel olmak için uğraştılar. İngiliz birliklerine zayiat verdirip oyalarken Türk birliklerinin de bölgeye yetişmeleri için zaman kazandırdılar. Anafartalar sahili bölgesine yapılabilecek herhangi bir çıkarma için bölgeye gelebilecek en yakın kuvvet Saros Grubu olarak Bolayır-Gelibolu mıntıkasında bulunan 7. ve 12. tümenlerdi. Conkbayırı-Kocaçimentepe hattında herhangi bir taarruz başlarsa burayı savunmakta olan birliklerden Anafartalar bölgesinin savunması için destek gönderme olanağı olamazdı. Anafartalar Bölge Komutanlığı'nın kendi bölgesinde gelişen herhangi bir taarruz için Gelibolu yönünden gelmekte olan 7. ve 12. tümenlerin bölgeye

oki 34: Kuzey Grubu savunma düzeni, 6 Ağustos. (Uydu görüntüsü üzerine işlenmiş bu kroki Murat Armutak tarafından hazırlanmıştır.)

varışına kadar mevzilerinde sonuna kadar direnmeleri gerekecekti. 7. Tümen cepheye 30 kilometre, 12. Tümen ise 40 kilometre mesafedeydi.

Arıburnu bölgesinde ise 6 Ağustos günü Kanlısırt ve 6/7 Ağustos gecesi sabaha karşı Cesarettepe'de yapılan tespit taarruzları ile Türk birliklerinin dikkati bu yöne çekilmişti. Kanlısırt bölgesindeki tespit taarruzunun gelişip ilerlemesi ile Kuzey Grubu takviye birliklerle Kanlısırt'ı destekledi. Aynı zamanda grup ihtiyatı olan Kayalıtepe'de bulunan 9. Tümen Komutanı Albay Kannengiesser'e haber göndererek bölgeye sevkini istedi. Esat Paşa, Kabatepe ve Kumtepe kıyılarını korumak ve gözetlemekle sorumlu olan 9. Tümen komutanına 26. Alay'ı yerinde bırakarak, 25. ve 64. alaylar ile birlikte beraberlerinde getirebilecekleri topçularla hiç zaman kaybetmeden Kanlısırt'ın doğusuna hareket etmesini istemişti. İlerleyen vakitte Kanlısırt'ta istikrar sağlanınca bu emir değiştirilmiş, 9. Tümen'in iki alayı ve topçusuyla birlikte Kuzey Grubu ihtiyatında kalması ve emir beklemesi bildirilmişti. Kuzey Grubu'nun diğer ihtiyatı olan 5. Tümen birliklerinin de cepheye sevki istendi. (5. Tümen'in 14. Alay'ı zaten Ağıldere'de idi.) Tümenin 13. Alay'ı ve sonra 15. Alay'ı Matikdere'den cepheye geldiler. 5. Tümen'in alayları Kanlısırt'ı yeniden zapt etmek için bu bölgedeki 16. Tümen emrine girdiler. Kanlısırt taarruzu ile ihtiyatlar cepheye yaklaştırılmış oldu. Asıl muharebe başlayınca hemen cepheye gelmesini isteyeceğimiz birlikleri daha önce istemiş olduk. Bu alaylar Türk savunması için hazır kuvvet oldu ve avantaja dönüştü.

Arıburnu bölgesinde 6 Ağustos günü Kanlısırt, Bomba Sırtı, Merkeztepe bölgesinde taarruzlar olurken, saat 21.00'de Halit ve Rıza Tepesi'ne yapılan bombardımanla muharebe, saat 22.00'de de Anafartalar sahilinde çıkarma başladı. Arıburnu bölgesindeki muharebe Ağıldere Müfrezesi (14. Alay 2. Tabur) tarafından karşılandı, Anafartalar

bölgesine çıkan düşmana karşı ilk mukavemeti Lalebaba Tepesi'nde Bursa Seyyar Jandarma Taburu'nun 4. Bölüğüne bağlı postalar yaptı. İngilizlerin Anafartalar'da Lalebaba Tepesi'ne ve sonrasında Softatepe'ye yaptıkları taarruzlara bu bölgeyi savunan Bursa Jandarma Taburu gece saat 03.00'e kadar mukavemet etti ve bu sayede düşman ilerleme imkânı bulamadı. Arıburnu bölgesinde ise Sazlıdere-Çatlakdere arasından ve Ağıldere kesiminden ilerleyen birlikler de sabaha kadar fazla bir ilerleme sağlayamamıştı. Kuzey Grubu komutanı, Ağıldere bölgesinde çarpışmaların başlaması üzerine, acilen burayı takviye etmeye çalıştı. Ağıldere bölgesinde, Halit ve Rıza Tepesi'nde taarruzlar başlayınca o bölgede bulunan 14. Alay'ın 2. Tabur'unun bölüklerinin esir ve şehit olması üzerine Yaylatepe zapt edildi. Esat Paşa 14. Alay'ın 3. Tabur'una Asmadere'ye giderek 2. Tabur'u takviye etmesini istedi. Yarbay Willmer'den de 32. Alay'ın 1. Tabur'unun takviye olarak bölgeye gelmesini istedi. Esat Paşa bu birliklerle (14. Alay'dan 2. Tabur'un bakiyesi, 14. Alay'ın 3. Tabur'u ve 32. Alay'ın 1. Tabur'u) Asmadere gerisinde Abdurrahman Bayırı doğusunda, Alaytepe hattında bir savunma hattı kurmaya çalıştı.

Arıburnu bölgesinde Ağıldere'den gelen silah sesleri üzerine 19. Tümen Komutanı Albay Mustafa Kemal 6/7 Ağustos gecesi saat 01.10'da birliklerine bir emir yayımladı:

> Genel durum pek önemlidir. Komutanlar ve subaylardan her zamandan çok olağanüstü uyanık ve fedakârca çalışma isterim.*

Saat 03.30'da gönderdiği diğer bir emirle de birliklerin teyakkuzunu artırdı.

* Mustafa Kemal, *Anafartalar Muharebelerine Ait Tarihçe,* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2011, s. 21.

Arıburnu-Anafartalar Muharebesi hakkındaki ilk rapor 6/7 Ağustos gece saat 01.30'da 72. Alay'ın 1. Tabur'undan geldi. 19. Tümen'in sağ kanadında olan 72. Alay 1. Tabur komutanı raporunda; düşmanın Mahmuzsırt (Arpaören kuyusu doğusu) gerisinde bir bölük kadar kuvveti bulunduğu, Yaylatepe ve Çatlakdere'den geçerek Halit ve Rıza Tepesi'ne avcı kolu halinde iki bölük kadar kuvvetin ilerlediği, fakat bunların bir bölümünün Türk ateşi karşısında geri kaçtığı, Şahin Sırtı'na çıkan düşmanın Çatlakdere başlangıcında gizlendiği bildiriliyordu. Ağıldere'nin kuzey yamaçlarında İngilizlerin iki bölük kadar kuvvetinin saptandığı, bu bölgede görülen İngiliz kuvvetlerine göre, bu yönde iki alay kadar kuvvetinin bulunduğu tahmin edildiği bildiriliyordu. Anafartalar bölgesinde ise, Yarbay Willmer gönderdiği raporla çıkarmadan bahsediyor ve cephesinin genişliği, kuvvetinin azlığı sebebiyle takviye kuvvet istiyordu. Yarbay Willmer diğer bir raporunda, Büyükkemikli ile Softatepe'nin boşaltıldığını, Mestantepe'nin elde tutulmasına çalışılacağını, Kireçtepe'ye doğru ilerleyen İngilizlerin Türk kuzey kanadını tehdit ettiğini, bir kısım İngiliz kuvvetinin Pırnartepe'ye (Mestantepe'nin batısında) doğru ilerlediğini, Gelibolu Jandarma Taburu komutanının Kireçtepe'de bir buçuk bölüklük bir kuvvetle yiğitçe direnmekte olduğunu bildirdi. Bu rapor üzerine Kuzey Grubu Komutanlığı Tayfur bölgesindeki 4. Süvari Alayı'ndan iki bölüğün Anafartalar Bölgesi Komutanlığı'nın emrine gönderilmesini istedi. Arıburnu ve Anafartalar bölgelerinden gelen raporlar üzerine Kuzey Grubu komutanı, durumun ciddiliğini Beşinci Ordu Komutanlığı'na bildirdi. İlk haberleri alan Beşinci Ordu komutanı, Saros bölgesinden bir çıkarma ihtimaline karşı Saros bölgesinde bulunan XVI. Kolordu komutanına hazırlıklı bulunmasını emretti.

Kuzey Grubu karargâhına gelen raporlar büyük bir harekât olduğunu gösteriyordu. Beşinci Ordu karargâhına gelen raporların değerlendirilmesi sonucunda İngilizlerin

Sazlıdere ile Ağıldere arasından Conkbayırı doğrultusunda ilerlemeye başladığının ve Anafartalar'a çıkarma yaptığının anlaşılması üzerine birlik intikalleri başladı. Beşinci Ordu komutanı ilk önce 6/7 Ağustos saat 01.45'te Saros Grubu'ndan bir alayın (7. Tümen'in ihtiyat alayı olan 20. Alay) Anafartalar'a hareketi emredildi. Alay sabah saat 05.00'te yola çıktı. Saros bölgesinde yapılan 300 kişilik aldatma çıkarmasını Bağımsız Süvari Tugayı 7. Alay bölüklerinin püskürtmesi üzerine ordu komutanı saat 06.30'da Saros Grubu'na bağlı 7. Tümen ile 12. Tümen'e Anafartalar'a hareket emri verdi. Bunun dışında 7 Ağustos sabahı saat 07.00'de verdiği emir ile Saros Grubu Komutanı (XVI. Kolordu Komutanı) Albay Feyzi'ye* Anafartalar'a yaklaşmakta olan birliklerle beraber kendisinin de hiç zaman kaybetmeden bu bölgeye yetişmesi gerektiğini bildirdi.**

Beşinci Ordu Komutanı Liman von Sanders bir rapor hazırlayarak 7 Ağustos günü saat 12.10'da Başkomutanlık Vekâleti'ne iletti. Raporda düşmanın Anadolu cephesinde bir girişimi olmadığı, Saros Körfezi'nde yalnız Karaçalı dolayına bir bölük kadar asker çıkardığı, düşmanın iki Kemikli arasındaki Suvla Limanı'na geniş ölçüde çıkarma yaptığı ve kuvvetli kıtalarıyla Küçükanafarta doğrultusunda ilerlediği, filonun çok şiddetli ateşi karşısında, kıyıda direnme olanağı görülemediği bildirildi.

Arıburnu Bölgesi: 7-9 Ağustos

Arıburnu cephesinde Kanlısırt ve Cesarettepe bölgesinde taarruzlar devam etmekteydi. Kanlısırt bölgesinde taarruz ve karşı taarruzlar yapılırken Cesarettepe bölgesinde taar-

* Beylerbeyili Ahmet Feyzullah (Tümay).

** 7. Tümen 7 Ağustos sabahı, 12. Tümen ise 7 Ağustos öğle saatlerinde Anafartalar'a doğru harekete geçti. 7 Ağustos gece saat 22.00'de 7. Tümen Yolağzı köyüne ulaşmış, 12. Tümen'in 34. Alay'ı da gelmişti, diğer iki alay ise yoldaydı.

ruz iki kez yinelendi. Düşman, saat 04.45'te Yükseksırt'taki siperlerinden ve Korku Deresi'nden bütün 18. Alay cephesine ve aynı zamanda 27. Alay cephesiyle Boyun noktasındaki 31 ve 35 numaralı siperlere hücuma kalktı. Saat 05.00'e doğru düşman Cesarettepe'deki 18. Alay'a karşı ikinci bir hücum yaptı ve zayiatla püskürtüldü. Düşman bu taarruzlarından sonuç elde edemedi. 19. Tümen'in sağ kanadındaki Ağıldere bölgesinde çarpışmalar devam ediyordu. Ağıldere mıntıkasındaki 14. Alay 2. Tabur birlikleri baskına uğrayınca düşman askerleri Yaylatepe üzerinden ilerleyişe başladılar. Takviye birliklerle bu hat tahkim edildi fakat Conkbayırı-Kocaçimen hattı savunmasızdı. Bu durumun büyük bir tehlike yaratacağını düşünen Mustafa Kemal, Conkbayırı'na birlik sevk etmeye başladı. Kanlısırt taarruzu akabinde 19. Tümen cephesinden 57. Alay 1. Tabur alınarak Kanlısırt'a sevk edilmiş, eksilen taburun yerine Binbaşı Reşit Bey komutasındaki 14. Alay'ın 1. Tabur'u 19. Tümen emrine gönderilmişti. Bu tabur daha sonra geri istenmişse de Mustafa Kemal iade etmeyip taburun iki bölüğünü acilen Conkbayırı'na göndermiştir. Zaten Esat Paşa da Conkbayırı'ndaki kritik vaziyet dolayısıyla bu durumu onaylamıştır. Mustafa Kemal taburun diğer iki bölüğünü de Düztepe'ye yakın tutmuştur.

Mustafa Kemal *Arıburnu Muharebeleri Raporu*'nda bu kritik zamanı şöyle anlatır:

> Tümen cephesindeki düşmanın eksik olmayan ateş faaliyeti, sürekli olarak yalnız bu cepheye yeterli gelen tümenin kuvvetlerini buraya çektiğinden tümenin sağ kanadına ve Conkbayırı'na yetiştirilecek elde yeterli kuvvet yoktu. Bununla beraber 14. Alay'ın 1. Tabur'u, iki bölüğüyle Düztepe ve diğer iki bölüğüyle süratle Conkbayırı'nı tutması için o tarafa gönderilmişti. Aynı zamanda Kabaksırt ve Sazlıdere güney yamaçlarında bulunan 72. Alay'ın 1. Tabur'unun iki bölüğüne de Şahin Sırtı istikametinde yürüyerek söz konusu istikametten ve Sazlıdere membası taraflarından Conkbayırı'nı

düşmana karşı kapatması emredilmişti. Saat 06.00'da Düztepe'den 14. Alay'ın 1. Tabur Komutanı Binbaşı Reşit yazdığı raporda, "iki bölüğü ile Şahin Sırtı'na giderken düşman tarafından söz konusu sırtın işgal edildiğini ve Düztepe'deki siperlerimizden Conkbayırı'na ilerleyen düşmanın yanına tesirli ateş etmek mümkün olduğundan iki bölükle söz konusu siperlerden düşmana yan ateşi yapıldığını ve 72. Alay'dan gönderilen iki bölüğün kendi sağ kanadında aynı düşmana ateş etmekte olduğunu" bildirmekteydi. Bu raporda Binbaşı Reşit'in durumu ve vazifesini anlayamadığını ve istenmeyen bir mahalde vakit geçirdiğini, Şahin Sırtı istikametinden gönderilen 72. Alay'ın iki bölüğünün ise istenen bir cephede muharebe ettiği anlaşıldığından, kendisine iki bölüğünü bırakıp diğer iki bölüğü bizzat komutası altına alarak süratle Conkbayırı'na gitmesi ve düşmanın hiçbir ateş tesirine bakmaksızın en kısa yoldan hareket edip Conkbayırı'nı tutması emrini verdim. Kendisine yolu göstermek üzere tümen karargâhından Mülhak Teğmen Hayri'yi gönderdim.*

14. Alay 1. Tabur 4. Bölük Komutanı Üsteğmen Hasan Cevdet Bey günlüğünde,

> Evvela Düztepe'de bir harp verdik. Bizi oradan sağ tarafa gönderdiler. Conkbayırı kuzeyinde siper olmayan mevziye yerleştik ve bütün gün bütün şiddetiyle harp devam etti**

der.

19. Tümen Komutanı Mustafa Kemal'in sorumluluk alanı Merkeztepe'den Sazlıdere'nin güney koluna kadar uzanıyordu. Birlikleri, sorumluluk alanının kuzeyinde kalan bu bölgeye göndermişti. 14. Alay 1. Tabur ve 72. Alay'ın iki bölüğü Conkbayırı bölgesine geldiklerinde Şahin Sırtı'na ulaşan Yeni Zelanda birlikleriyle çarpışmaya

* Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2011, s. 131.

** Muzaffer Albayrak, "Asteğmen Süleyman'ın Muharebe Hatırası," *10 Ağustos 1915 Conkbayırı Siingii Hücumu*, Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Yayınları, 2015, s. 84.

başladılar. 7 Ağustos sabahı saat 06.00 civarında Yeni Zelanda Tugayı Şahin Sırtı'nı ele geçirmiş ve yukarıya doğru tırmanışa geçmişti. Şahin Sırtı'ndaki düşman birlikleri ile Conkbayırı'nda olan 14. Alay 1. Tabur bölükleri çarpışmaya başladığında vaziyet derhal bir haberci ile 19. Tümen komutanına iletilmişti. 19. Tümen komutanı, Tabur Komutanı Binbaşı Reşit Bey'den ne pahasına olursa olsun Conkbayırı'nı tutmasını istedi. Taburun iki bölüğü tırmanıştaki düşman birliklerini tutmaya çalışırken, diğer iki bölük ise emredildiği gibi Conkbayırı istikametine yönelmiş ve Anzak kuvvetlerinin ateşine rağmen ilerleyerek Conkbayırı-Kurt Geçidi hattını tutmayı başarmıştı. 72. Alay'ın 2. Taburu bu hattın solundaki kısmı kendilerine mevzi olarak belirleyerek orada mücadeleye girişmişlerdi. Sazlıdere güney yamaçlarında bulunan 72. Alay'ın 3. Tabur'u da Sazlıdere'den ve Keskinsırt ile Şahin Sırtı'nın güney yamaçlarından ilerlemek isteyen düşman birliklerini tüfek ve mitralyöz ateşleri altında tutarak bu taraftan hareketlerini sonuçsuz bırakmaktaydı.

19. Tümen komutanının, daha önce de birçok kez dikkat çektiği ve savunulması konusunda ısrar ettiği bölgede, İngiliz-Anzak birliklerinin taarruzu yapılıyordu. Conkbayırı'nda Mustafa Kemal'in en kritik müdahalesi 72. Alay'dan iki bölüğü, 14. Alay'dan dört bölükle birlikte, Şahin Sırtı ve Conkbayırı'na göndermesidir. Conkbayırı'nda düşmana karşı ilk müdahaleyi bu birlikler yapmıştır. Sabah saatlerinde Besimtepe-Kocaçimen hattına doğru taarruza kalkan düşman birlikleri 14. Alay ve 72. Alay birliklerinin direnişi sebebiyle ilerleyememiştir. Sabah saatlerinde Şahin Sırtı üzerinde Conkbayırı'na doğru 500 metre mesafeye kadar yaklaşan Anzak birlikleri yerleştirdikleri makineli tüfeğin himayesinde ilerlemeye başladılar. Karşı saldırı ile Conkbayırı eteklerine kadar geri atıldılarsa da Şahin Sırtı'nın üzerinde tutundular. Yeni Zelanda Tugayı'nın bir kısmı da Şahin Sırtı kuzeyindeki vadiye varabilmişti.

14. Alay Komutanı Yarbay Ali Rıfat 7 Ağustos günü 3. Tabur'u ve 2. Tabur'un iki bölüğünü Abdurrahman Bayırı'nın ileri yamaçlarında mevzilendirerek 4. Avustralya Tugayı'nın yolunu kesti. 2. Tabur'un bakiye bölüklerini de güneye gönderip 29. Hint Tugayı'nın yolunu kesti. 72. Alay Komutanı Binbaşı Mehmet Münir Yeni Zelanda Tugayı'nın yolunu kesmek için hatlarını kuzeye doğru genişletti. Bu kuvvetler Kuzey Grubu tarafından Conkbayırı'na sevk edilmiş olan 9. Tümen birliklerinin gelişine değin düşmanı mümkün mertebe tutmayı ve durdurmayı başardılar.

Arıburnu bölgesinde başlatılan operasyonda Conkbayırı bölgesine ilk müdahalenin Mustafa Kemal tarafından yapıldığını görüyoruz. Conkbayırı Mustafa Kemal'in savunma bölgesinin dışındaydı fakat sağ tarafı olması bakımından önemliydi. Bu bölge Kuzey Grubu'na bağlıydı ama 19. Tümen'i de ilgilendirdiği için emniyet altına almak istiyordu. Oradan çevrilirse kendi savunma sahası da sıkıntıya düşerdi. Bölgeye en yakın birlikleri Düztepe'deydi. Buradaki ilk direnişi Mustafa Kemal'in Düztepe'deki sağ kanadı korumak için gönderdiği üç veya dört piyade bölüğü yaptı.

Kanlısırt taarruzu için iki alayı ile bölgeye gelmesi emredilen 9. Tümen, Kanlısırt'ta istikrar sağlanınca Kuzey Grubu ihtiyatı olarak bırakılmıştı. 9. Tümen'in alayları (25. Alay ve 64. Alay) dere içlerinden, Kocadere üzerinden geldikleri için henüz cepheye gelmiş değillerdi. Esat Paşa Anafartalar Ovası'ndan Kocaçimen'e gelecek taarruzları kesmek için süratle 9. Tümen'i Kocaçimentepe'ye ve oradan Abdurrahman Bayırı-Besimtepeler hattına göndermiştir. Kannengiesser 7 Ağustos günü sabah saat 06.30 civarında 64. Alay'ın ileri unsurları ile (alay hâlâ yürüyordu, 25. Alay da bir kilometre geriden yürüyordu) Besimtepe sırtına vardı. O sırada Şahin Sırtı'nda da düşman kolları Conkbayırı'na doğru geliyorlardı. Albay Kannengiesser

sabah saat 07.00 civarında Conkbayırı'nın zirvesine ulaşmıştı. Önce buradaki topçu bataryasını savunan 20 askerle ve daha sonra bu bölgedeki 14. Alay ve 72. Alay bölükleri ile birlikte geçici bir cephe hattı oluşturdu.

Kannengiesser Conkbayırı bölgesine geldiğinde daha alayları gelmiş değildir. Kannengiesser hatıratında, buradaki topçu bataryası askerlerine ateş açtırdığını anlatır:

> ...Hemen, daha önce rastladığımız bir bataryanın koruyucu-örtü birliği olan yaklaşık 20 askerli bir piyade takımını tekrar buldum ve ateş açmalarını emrettim. Aldığım cevap ilginçti: "Biz sadece tabur komutanımız emrederse ateş ederiz." Daha da neler, artık bu kadarı da fazlaydı! Koştum ve kendimi, küçük bir çukurda bulunan bu askerlerin arasına attım. Neler söylediğimi tam olarak bilmiyorum ama "Her ne olursa olsun ateş edin ve hemen kendinizi karşıdaki İngilizlerin üzerine atın! Ateş etmeden atılın veya ateş ettikten sonra harekete geçin!" dediğimi hatırlıyorum...*

Topçu bataryası bir yere yerleştirildiği zaman onu koruyacak bir piyade birliği mecburen olur. O piyade birliği savaşa girmek için değil topçuyu korumak içindir. Piyade askerlerinin emir almadan savaşmama tepkisi normaldir çünkü bu sefer topçu tehlikeye girebilir. Kannengiesser hatıratında biraz abartılı bir yorum yapmıştır.

Sabah saat 08.05'te 14. Alay'ın 1. Tabur komutanı raporunda, taburuyla Kurt Geçidi dahil olmak üzere Conkbayırı'nı seyrek avcı hattıyla işgal ettiğini, 72. Alay'dan giden bölüklerin de bunun solunda bulunduğunu, söz konusu bölüklerin 9. Tümen kurmayının emriyle kendi komutasına verildiğini ve 19. Tümen'le Conkbayırı arasında irtibat kurmakla görevlendirildiğini bildiriyordu. Mustafa Kemal saat 09.00'da Conkbayırı'na gönderilen

* Hans Kannengiesser, *Çanakkale'de Türklerle Beraber*, Timaş Yayınları, 2009, s. 206.

Tümen Mülhakı Hayri'den aldığı raporda, Conkbayırı-Kocaçimen hattına 9. Tümen birliklerinin yanaşmakta olduğunu bildiriyordu. Raporda,

> 25. Alay'dan iki tabur da Conkbayırı'nı tutmak üzere geliyor. Aynı zamanda burada bulunan 64. Alay, 9. Tümen komutanının emriyle Kocaçimen'i tutmak üzere yaklaştırılıyor. Sağ kanadın önemi nedeniyle tümende bulunan iki istihkâm bölüğü de Düztepe tarafına alınmış ve bunlardan birisi daha başta 14. Alay 1. Tabur'a yardım etmek üzere Conkbayırı'na gönderilmiştir*

yazıyordu. Yani sabah saat 09.00'da 9. Tümen'in 25. Alay'ı da, 64. Alay'ı da daha mevzilenmiş durumda değildir. 9. Tümen Komutanı Albay Kannengiesser, komutası altında olan alaylarından önce Conkbayırı mıntıkasına ulaştığı için burada karşılaştığı birliklerle Anzak kuvvetlerine karşı savunma yapmaya çalışırken 25. ve 64. alaylar henüz yürüyüş halindelerdi. Kannengiesser Besimtepe'ye vardığı zaman 64. Alay Kurt Geçidi gerisinde bulunuyordu, 25. Alay ise yürüyüş halindeydi. 64. Alay'a Kocaçimen Dağı doğrultusunda emir verildiği için Kurt Geçidi'nden aşağı inip Abdurrahman Bayırı'na doğru gidiyordu. Alay geri çevrilerek bu bölgeye sevk edildi. Esat Paşa'nın 9. Tümen komutanına verdiği emir, direkt Conkbayırı değil Abdurrahman Bayırı'ndan gelen düşmanı önlemekti. Kannengiesser bölgeye geldiğinde 14. Alay ve 72. Alay'a bağlı yaklaşık 1.000 kişilik bir kuvvetle geçici bir cephe hattı oluşturdu. O sırada Willmer'in 32. Alay'ının 1. Tabur'u da 14. Alay'ın hemen arkasına mevzilenmiş oldular.

Bu sırada İngilizler kara ve gemi toplarıyla Conkbayırı ve gerilerini şiddetle bombalamaya başladılar. Topçu ateşinden sonra, Conkbayırı'na hücum başladı. Hint Tugayı ve

* Mustafa Kemal, *Anafartalar Muharebelerine Ait Tarihçe*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2011, s. 23.

Yeni Zelandalı birliklerin de taarruza geçmesi ile 14. Alay 1. Tabur birlikleri çok sarsıldı ve Kördere'ye doğru çekildi. Tam bu sırada, Besimtepe'ye gelerek açık mevziye giren seri ateşli bir Türk dağ bataryasının -Üsteğmen Besim'in bataryası- düşmana karşı etkili ateşi oldu. Bu durumu gören 9. Tümen komutanı bulundukları yere yanaşan 64. Alay birliklerinin hiç dinlenme yapmadan Asmadere hattına girmesini, Conkbayırı kuzeyindeki 14. Alay 1. Tabur askerleriyle hemen karşı taarruza geçmelerini ve 14. Alay 1. Tabur'unu takviye etmelerini emretti. 25. Alay'a da haber göndererek yürüyüşünü hızlandırması emrini verdi.

Yoğun topçu ateşiyle birlikte Yeni Zelanda birlikleri ile Hint Tugayı'nın saldırıları, sabah saat 09.00 sıralarında 14. Alay 1. Tabur birlikleri üzerinde etkisini göstermeye başlamıştı. Bu sırada 9. Tümen 25. Alay öncülerinin Conkbayırı'na gelmeye başlamasıyla kriz giderilebildi. İngiliz birliklerinin taarruzu durduruldu. Bunun üzerine İngilizler, gün boyu muharebelerde çok sarsılmış ve fazla zayiat vermiş olduğundan yeni taarruzlara girişemediler. Şahin Sırtı'nda kaldılar ve siper kazmaya başladılar. Böylece Conkbayırı gerisine gelen 25. Alay ve 64. Alay ile savunma hattı sağlamlaştırıldı.

7 Ağustos sabahı cephede yaşanan bu kritik muharebe sırasında Albay Kannengiesser, Şahin Sırtı'nın güney yamaçlarında 7 Ağustos sabahı saat 08.00 sıralarında Yeni Zelandalıların açtığı makineli tüfek ateşi sırasında göğsünden vuruldu. 9. Tümen Kurmay Başkanı Binbaşı Hulusi, Kannengiesser'in yanına geldiğinde, Kannengiesser tümenin geçici komutanlığını Binbaşı Hulusi'ye vererek cepheden tahliye edildi. Albay Kannengiesser'in yaralanıp cepheden ayrıldığını öğrenen Beşinci Ordu Komutanı Mareşal Liman von Sanders 9. Tümen'in yer aldığı bölgedeki kuvvetlere komuta yetkisini 4. Tümen Komutanı Yarbay Cemil'e verdi. Kuzey Grubu Komutanlığı Yarbay

Cemil'i "Kocaçimen Bölge Komutanlığı" adı altında yeni oluşturulan gruba komutan olarak atadı.* Kuzey Grubu Komutanı Esat Paşa tarafından verilen emirde derhal hareket etmesi, vazifesinin düşmanın Ağıldere mıntıkasından kovulması olduğu, Albay Kannengiesser'e verilmiş olan talimatları ve diğer gerekli bilgileri geçici olarak 9. Tümen'e komuta eden Komutan Vekili Binbaşı Hulusi Bey'den alabileceği bildirilmiştir. Bu komutanlık, 10. ve 11. alaylardan iki topçu bataryası ile 14., 25. ve 64. alaylardan oluşacaktı. Yarbay Cemil Bey saat 11.30 sıralarında Kuzey Grubu'ndan komuta emri almıştı. Saat 13.10 sıralarında Kocaçimentepe'den 9. Tümen karargâhına varmış olduğunu ve burada komutayı devraldığını Kuzey Grubu Komutanlığı'na iletti.

Yarbay Cemil, 9. Tümen'e vekalet eden Hulusi Bey'den düşman hakkında bilgi aldı, hemen birliklerin mıntıkadaki dağılımını ve düşmanın vaziyetini inceledi. O sırada düşman Şahin Sırtı'nı zapt etmiş durumdaydı. 9. Tümen'in 25. Alay'ı 261 Rakımlı Tepe ve kuzeyinde Conkbayırı'na kadar olan kısmı temin etmişti. 64. Alay da aynı bölgede 25. Alay'ı takviye etmiş olarak Şahin Sırtı'nda bulunan Anzak birliklerinin durdurulmasını sağlamıştı. Yarbay Cemil ardından Anafartalar'daki durumu ve tepelerin eteklerini görebilmek için Kurt Geçidi mıntıkasına geçti. Bu bölgenin komutanlığı da kendisine bağlanmış olduğundan emir subayı ile bağlantı kurduğu Yarbay Willmer'den durumu

* 6 Ağustos günü taarruzlar yoğunlaşınca Beşinci Ordu, Güney Grubu'ndan 4. Tümen'in iki alayını istemişti. 4. Tümen Komutanı Yarbay Cemil (General Cemil Conk), 10. ve 11. alaylarıyla 6 Ağustos 1915 gecesi saat 22.45'te vakit kaybetmeden Kuzey Grubu emrine girmek üzere Çırlayıkçeşme Deresi doğrultusunda yürüyüşe geçti. Sabah saat 07.30 civarında Kemalyeri doğusuna geldi. Güney Grubu Komutanı Vehip Paşa, 7 Ağustos 1915 günü saat 09.30'da 4. Tümen'in diğer alayının da hemen Çırlayıkçeşme Deresi doğrultusunda hareketi için bir ön emir verdi. Aynı gün saat 11.30'da 4. Tümen'in son alayı olan 12. Alay da sahil yolunu takiben Kilya üzerinden Bigalı doğrultusunda hareket ettirildi.

öğrendi. Bu sırada, Anafartalar Bölge Komutanlığı'na bağlı Gelibolu Jandarma Taburu Kireçtepe'yi müdafaa ediyor, Bursa Jandarma Taburu Softatepe bölgesinde çarpışıyor, diğer taburlar Küçükanafarta batısı ile İsmailoğlu Tepesi'ndeki mevzilerde direniyordu. Saros kuzey sahillerini 6. Tümen ile Bağımsız Süvari Tugayı birlikleri koruyordu. Anafartalar Bölge Komutanı Yarbay Willmer, bölgesindeki İngiliz harekâtının ciddi olduğunu ve desteğe ihtiyaçları bulunduğunu sabah saatlerinde Kuzey Grubu Komutanlığı'na bildirmişti. Yarbay Cemil Bey, 7. ve 12. tümenlerin Saros'tan Anafartalar istikametine doğru yola çıkmış olduğunu, tümenler yetişene kadar bulunulan mevzide sonuna kadar direnmeleri, geri püskürtüldükleri takdirde ise sağ tarafta toplanmaları emrini iletti.

Akşam saat 17.00-18.00 sıralarında Kuzey Grubu, Conkbayırı'na takviye kuvveti olarak gelen 11. Alay'ın 3. ve 4. taburları ile iki adet makineli tüfeği Yarbay Cemil Bey'in emrine gönderdi. 11. Alay'ın 3. Tabur'unu, gücünü oldukça yitirmiş durumda olan sağ kanattaki Asmadere'de bulunan 14. Alay'a takviye olarak gönderdi. 11. Alay'ın 4. Tabur'unu da ihtiyat kuvveti olarak Kurt Geçidi'nde bıraktı. 7 Ağustos günü Kuzey Grubu Komutanı Esat Paşa aynı zamanda kardeşi olan Güney Grubu Komutanı Vehip Paşa'dan takviye birlik istemiş, Vehip Paşa da kendi inisiyatifi ile 8. Tümen komutanını 23. ve 24. alaylarla birlikte Kuzey Grubu'na göndermek üzere yola çıkarmıştı. Cepheye takviye gelen birliklerden 4. Tümen 11. Alay'ın 1. ve 2. taburları 19. Tümen emrine verilmişti. 10. Alay ise Kuzey Grubu Komutanlığı'nın ihtiyatı olarak ayrılmıştı. 4. Tümen'in topçu birlikleri Güney Grubu'nda bırakılmıştı. Saat 13.50'de 64. Alay'ın Çanakkale'de bulunan 2. Tabur'u Müstahkem Mevki Komutanlığı'ndan istendi, saat 17.30'da 64/2 Kilya'ya geçti. Ayrıca 9. Tümen İstihkâm Bölüğü de, tümenine katılma emri aldı. Saat 17.55'te Gü-

ney Grubu'ndan 12. Alay Maltepe civarına geldi ve Kuzey Grubu'nun merkez gerisinde ihtiyatı oldu. Esat Paşa Kuzey Grubu ihtiyatı olan 10. Alay'dan bir taburu saat 20.25'te 16. Tümen emrine gönderdi.

Yarbay Cemil saat 19.20'de Kuzey Grubu'na yazdığı raporunda düşmanın Şahin Sırtı'nı işgal etmiş olduğunu, öğlen Conkbayırı'na yapmış olduğu hücumların ise püskürtüldüğünü bildirdi.

7/8 Ağustos gecesi saat 23.30-24.00 civarı Conkbayırı-Düztepe hattı ağır bombardıman altına alındı. Bombardımanın ardından saat 03.30'da Conkbayırı'nı ele geçirmek amacıyla taarruz başladı. Bu taarruz, sağ hücum kolunun Şahin Sırtı'nda, Apex (Zirve) gerisinde mevzilenmiş General Johnston'ın komutasındaki birlikler tarafından yapıldı. General Johnston'ın taarruz planına göre Wellington Taburu hücum yönünün merkezinde yer alacaktı. 7/Gloucestershire Taburu solda yer alırken 8/ Welch Taburu sağ kanatta hareket edecekti. Auckland atlı piyadeleri ve Maori birlikleri de, hücuma geçen birliklerin gerisinden hareketlenecekler ve destek birlikleri olarak taarruzda yer alacaklardı. Şahin Sırtı'nda yer alan birliklerden Otago Taburu ise Apex mevzilerini koruyacaktı. Saat 03.00'e kadar Şahin Sırtı zirvesinin gerisinde tertiplendiler. Düztepe ve Conkbayırı arasındaki bölge ve Conkbayırı civarında bulunan Türk savunma mevzileri, obüs ve sahra toplarıyla beraber şiddetle bombardıman altına alındı. Ağıldere açıklarından donanma tarafından desteklenen bombardıman Türk savunmasını büyük bir sıkıntı içinde bıraktı. Saat gece 03.00 sıralarında Conkbayırı'nın hemen güneyindeki 261 Rakımlı Tepe ve Conkbayırı kuzey yamaçlarında tutunamayan Türk birlikleri Kördere'ye doğru çekildiler. Bombardımanın kesilmesi ile sabah saat 06.00 sıralarında taarruz tüm hatlarda başladı. Yarbay Cemil bu taarruzu hem Kuzey Grubu'na hem de Anafartalar

Grubu Komutanlığı'na bildirdi. İngiliz ve Anzak birlikleri 64. Alay cephesine şiddetli bir taarruz geliştirdiler. Bu taarruz durduruldu. 25. Alay'ın sol kanadına şiddetli bir taarruz yaptılar. Taarruz sonucunda bu birlikler Conkbayırı kuzeyine doğru ilerleme sağladılar. Bu taarruzlarda İngiliz ve Anzak birlikleri Conkbayırı'nın güney tarafını ele geçirdiler. Yarbay Cemil cepheye yetişen 33. Alay 1. Tabur'unu ve 25. Alay'ı, 64. Alay Komutanı Servet Bey'in emrine verdi ve Servet Bey'in taarruzu yönetmesini istedi. 33. Alay'ın diğer taburları ve 14. Alay Yarbay Ali komutasına verilmiştir. Bu bölge 19. Tümen'in sağ kanadı olduğu için tümen savunma bölgesi için kritik bir bölgedir. 19. Tümen komutanı, kurmaylarından iletilen raporda düşmanın Şahin Sırtı'nı en yüksek noktasına kadar işgal ettiği ve 261 Rakımlı Tepe'nin kuzeybatısı yönünde düşmanın yerleşmiş olduğu bilgisini aldı. Ayrıca Düztepe tarafındaki savunma birliklerinden gelen raporlarda Conkbayırı kesimindeki tehlikeden bahsediliyordu. Böylece Conkbayırı'nın durumunun kritik önemde olduğu anlaşılıyordu. Tümen Komutanı Albay Mustafa Kemal, Düztepe'deki savunma kuvvetlerini bu istikamete yönlendirdi. Sabah saat 06.00 sıralarında 11. Alay'ın 1. Tabur'u, Şahin Sırtı'na karşı 25. Alay'ı desteklemek için gönderilmişti. (25. Alay Komutanı Nail Bey bu çarpışmada şehit oldu.) Aynı zamanda 10. Alay'ın bir taburu Düztepe'de her olasılığa karşı bırakılmış ve alayın diğer iki taburu Conkbayırı istikametine gönderilmişti. 8 Ağustos sabahında ele geçen siperleri geri almak için 64. Alay Komutanı Servet Bey'in komutasında Türk birlikleri hücuma kalktı. Düşmana zayiat verdirilmesine rağmen Conkbayırı düşmandan temizlenemedi. Karşılıklı bomba muharebesi ve yoğun makineli tüfek ateşi altında düşman geri atılamadı fakat düşmana 25-30 metre kadar yaklaşılmış oldu. Conkbayırı üzerindeki bu muharebelerde 11., 14., 24., 25. ve 64. alayların kıtaları birbirine karıştı.

7 Ağustos gecesi başlayan ve 8 Ağustos sabahı devam eden bu taarruzda düşman askerleri Conkbayırı zirvesine gelmiş değillerdir. Conkbayırı'nda biri 7 Ağustos sabahı, diğeri 8 Ağustos sabahı iki ayrı kritik müdahale yaşanmıştır. 9. Tümen'in alayları yetişmeden burada mücadele eden 14. Alay 1. Tabur 4. Bölük Komutanı Hasan Cevdet hatıratında 8 Ağustos sabaha yakın yapılan düşman taarruzu için *"İstanbul'un kilidi kırıldı"* yorumunu yapar. Kullanmış olduğu bu tabir çok önemlidir. Conkbayırı'ndan düşmanı atan birlikler olan 64. Alay'dan iki tabur ve 14. Alay 1. Tabur'a *"Türk milleti şükran borçludur"* der. Bu taburlar çok büyük bir fedakârlıkla canhıraş bir şekilde Conkbayırı'nın tepe hattına hâkim olmuşlardır. 7 Ağustos sabahı Conkbayırı'na kadar ilerleyen düşman askerleri ile yapılan mücadele sonucunda Conkbayırı geri alınmıştır. 8 Ağustos sabahı yapılan taarruz ile düşman askerleri Conkbayırı civarında tutundular. Fakat bu tutunma Conkbayırı zirvesinde değildir. 8 Ağustos günü Sazlıdere'nin membasından çıkarak 261 Rakımlı Tepe'nin yakınına kadar gelmişlerdir. Yani bugünkü Mehmetçik Parkı'nın ortasına kadar gelmişlerdir. Şahin Sırtı'ndan gelerek uçurum kenarında mevzilenmiyorlar. Mehmetçik Parkı ortasındalar, bir ucu da Conktepe'ye* bakar şekilde mevzileniyorlar. Dolayısıyla Conktepe'ye gelmiş değiller. Orada muharebe olmadı, hatt-ı balanın 20 metre gerisine tutunmuşlardır. Besimtepe tarafında Gurkalar vardır, geri ileri 20 metre mesafede siper alınmış durumdadır. 8 Ağustos günü zapt etikleri bu siperlerde 10 Ağustos gününe kadar kalıyorlar. 10 Ağustos süngü hücumu ile bu siperlerden geri atılacaklar.

8 Ağustos günü Kuzey Grubu Komutanı Esat Paşa Kocaçimen'de bulunan 9. Tümen karargâhını arayarak Tümen Komutan Vekili Binbaşı Mehmet Hulusi Bey'den

* Conkbayırı'nın zirvesi, bugün üzerinde Atatürk Zafer Anıtı ve Yeni Zelanda Anıtı'nın bulunduğu tepedir.

Conkbayırı'ndaki düşmana karşı bir taarruz yapmasını istedi. 9. Tümen Komutanı Cemil Bey o sırada karargâhta değil, Abdurrahman Bayırı'ndaydı. Esat Paşa Kuzey Grubu karargâhından Kurmay Yüzbaşı Burhanettin'in komutasında 33. Alay'ın 2. Tabur'unu Conkbayırı'na göndermişti. Esat Paşa, Hulusi Bey'e Conkbayırı bölgesine gelerek ihtiyatta olan 33. Alay 2. Tabur'u düşmana karşı taarruz ettirmesini istedi. Mehmet Hulusi Bey de başında olmak üzere taarruz yapıldı fakat bu taarruz ağır zayiatla sonuçlanarak başarısız oldu. Taarruz durduruldu ve karşılıklı ateş muharebesine devam edildi. Bu taarruzda Hulusi Bey de yaralandı. Kuzey Grubu Komutanı Esat Paşa'nın kardeşinden takviye olarak istediği 8. Tümen, komutanı Albay Ali Rıza emrinde 23. ve 24. alaylar ve sahra bataryasıyla beraber cepheye geldi. Saat 14.25'te Kavakdere'ye, saat 16.00'dan sonra Kocadere'ye gelen 24. Alay Conkbayırı'na sevk edildi ve akşamüzeri saat 20.00-21.00 civarı Conkbayırı'na gelebildi. Esat Paşa, 8. Tümen Komutanı Albay Ali Rıza Bey'i Conkbayırı'ndaki birliklerin komutanlığına tayin etti ve Conkbayırı'na gelen 24. Alay'a gece saat 22.00 civarında taarruz yaptırmasını istedi. 24. Alay bir taburu ile Conkbayırı tepesi üzerinden, diğer taburu ile de sol taraftan düşmana karşı taarruza geçirildi. Bu hücumda 24. Alay çok kritik zayiat verdi. Yapılan taarruz düşmana 5-10 metrede durduruldu. Alay bu hücumda mevcudunun yarısını kaybetti. 8. Tümen Komutanı Ali Rıza Bey sabah saat 05.05'te Esat Paşa'ya gönderdiği raporunda, düşmanın şiddetli ateşi karşısında 24. Alay'dan çok subay ve er zayiatı olduğunu, taarruz şevkinin kırıldığını rapor etti. Esat Paşa 9 Ağustos sabahı bölgeye gelen diğer alay olan 23. Alay'la taarruzun tekrarlanmasına karar verdi. 23. Alay'ı Ali Rıza Bey'in emrine vererek taarruzu yinelemesini ve düşmanı Conkbayırı'ndan atarak burayı zapt etmesini emretti. 9 Ağustos sabahı yinelenen taarruzda 8. Tümen Komutanı Albay Ali Rıza Bey 23. Alay ve 24. Alay birliklerini tekrar

Kroki 35: 8 Ağustos sabahı cephe durumu ve düşman taarruzu. (Uydu görüntüsü üzerine işlenmiş bu kroki Murat Armutak tarafından hazırlanmıştır.)

taarruza geçirdi. Sabah saat 11.00 civarında 23. Alay'ın taarruzu yavaşladı, kayıp vermesine rağmen başarılı olamadı. 8. Tümen komutanı öğlen saatlerinde Esat Paşa'ya gönderdiği raporunda taarruzun başarısız olduğunu ve ağır kayıp verdiğini bildirdi. Takviye birliklerle iki kez tekrarlanan taarruzlarda 24. Alay ağır olmak üzere her iki alay da zayiat verdi ve düşman Conkbayırı'ndan atılamadı. Esat Paşa kardeşi Vehip Paşa'dan tekrar takviye birlik istedi. Vehip Paşa takviye kuvvet olarak XIV. Kolordu'nun 10. Tümen'ine bağlı 28. Alay'ı, V. Kolordu'nun 14. Tümen'ine bağlı 41. Alay'ı ile iki bataryalı bir topçu taburu göndereceğini bildirdi. 9 Ağustos günü Conkbayırı'ndaki birlikler birbirlerine karışmış durumdaydı.

Beşinci Ordu, 9. Tümen komutanlığına Yarbay Pötrih'i atadı. 9. Tümen'e vekalet eden Yarbay Cemil Bey de kendi birlikleri olan 4. Tümen'in başına döndü. Conkbayırı bölgesinde bulunan tümen komutanları aralarında anlaşarak sorumluluk sahalarını belirlediler. Buna göre; Kurt Geçidi'nin kuzeyi 4. Tümen'in, güneyi (Conkbayırı'nın kuzeyindeki Boyun noktasına kadar) 9. Tümen'in, bu bölgenin daha güneyi Conkbayırı'ndaki 8. Tümen birliklerinin sorumluluğunda olacaktı.

Anafartalar Bölgesi: 7-9 Ağustos

7 Ağustos 1915 sabahı saat 03.00'ten sonra 34. İngiliz Tugayı'nın bir taburu Büyükkemikli Burnu'na doğru ilerlemeye başlayınca buradaki Bursa Seyyar Jandarma Taburu 3. Bölüğüne bağlı postalar düşmanı karşıladılar. 7 Ağustos sabahı İngilizler Softatepe'deki Türk birliklerini geri atıp Kireçtepe bölgesine doğru Karakol Dağı'na ilerlediler. Bursa Jandarma Taburu Küçükanafarta istikametine doğru geri çekildi. Kireçtepe-Karakol Dağı üzerinden ilerlemeye çalışan İngiliz birliklerini Gelibolu Seyyar Jandarma Taburu'nun 4. Bölüğü karşıladı ve çarpışmaya başladı. Tabur Komutanı Yüzbaşı Kadri, taburun 1. Bölüğünü 4. Bölüğe takviye olarak getirerek Kireçtepe'de bir savunma hattı oluşturdu. 7 Ağustos sabahı karaya çıkarılması planlanan 10. Tümen'in iki tugayı C Sahili'ne çıkarıldı. Bir taburu Türk topçu ateşi etkisinden Gazibaba'ya çıkarılıp Kireçtepe istikametine yöneltildi. Bu bölgeye yetişen Gelibolu Jandarma Taburu'nun bölükleri İngiliz taarruzlarını yavaşlatıp durdurdu. 10. Tümen birliklerini karaya çıkarma işlemi 7 Ağustos akşamına kadar devam etti ve birlikler birbirine karıştı. 7 Ağustos akşamına kadar sahile 22 tabur çıkarılmış ve 1.700 zayiat verilmişti. Sabah saatlerinde tasarlanan çıkarma ve taarruz planının gerisinde kalan İngiliz birlikleri ancak Anafartalar Limanı'nın iki burnunu

ve yakın çevresini emniyet altına alabilmişlerdi. Anafartalar bölgesinde yapılan harekât planlandığı gibi ilerlemedi ve kıyı kesiminde kaldı. Planlanan harekâtta bu saate kadar belirtilen tepelerin ele geçirilmesi ve toparlanan İngiliz birliklerinin Conkbayırı-Kocaçimentepe hattına yapılacak olan taarruza destek vermesi gerekiyordu. Anafartalar çıkarması baskın tarzında süratle ilerlenmek üzere planlanmış olmasına rağmen daha en başında plandan sapılmış durumdaydı. 7 Ağustos günü sevk ve idarede yaşanan karışıklıklar sebebiyle ancak akşam saat 17.30'da Mestantepe yönünde başlayabilen taarruz karaya çıkarılmış olan toplar ve donanma topçu desteği ile sürdürülecekti. Bombardımanın başlamasıyla birlikte birlikler ilerlemeye geçti ve kritik bir noktaya ulaştıklarında donanma tarafından yapılan bombardıman kesildi. 11. Tümen'in 32. ve 34. tugaylarla başlayan Mestantepe taarruzu takviye birliklerle beş taburluk bir kuvvetle akşam saatlerine kadar devam etti. Pırnartepe üzerinde bulunan Bursa Jandarma Taburu'na ait 4. Bölük ve 31. Alay'ın 2. Tabur'u, bu tepeyi almak için ilerleyen İngilizlere karşı akşama kadar direndi. Sonunda artçı bir grup bırakarak İsmailoğlu Tepesi istikametine doğru düzenli bir şekilde çekilerek yeni bir savunma hattı oluşturdu. İngilizler bu taarruz sonucunda Mestantepe'yi saat 19.30'da ele geçirdiler. 7 Ağustos akşamında 34. Tugay birliklerinden iki tabur Kireçtepe istikametine gönderildi. Kireçtepe'de Gelibolu Jandarma Taburu'nun bölüklerinin savunma hattı vardı. Düşmana karşı mücadeleye girişildi fakat düşman Karakol Dağı'nı ele geçirdi ve Kireçtepe'ye doğru ilerlemeye başladı. Böylece Tuz Gölü batısından Karakol Dağı'na kadar olan bölgede bir hat oluşturmuş oldular. 7 Ağustos akşamına kadar İngilizler kıyıdan 800 metre kadar içeriye ilerleyebilmişlerdi. İngilizlerin planına göre sabah saatlerinde ele geçirmeyi planladıkları Pırnartepe-Mestantepe civarını ancak akşam

karanlığında ele geçirebilmişler ve burada yeniden düzene girmeye başlamışlardı.

Bu saate kadar İngiliz IX. Kolordu'sunun 27.000 kişilik gücü karşısında 3.000 kişiyi aşmayan Türk gücü vardı.

Anafartalar bölgesindeki bu taarruzlar neticesinde Kuzey Grubu Komutanlığı, Anafartalar Bölge Komutanlığı'ndan aldığı raporu, 7 Ağustos 1915 saat 22.15'te Beşinci Ordu Komutanlığı'na gönderdi. Bu rapor şöyleydi:

> Pırnartepe düşmüştür. Bursa Jandarma Taburu'yla 31. Alay'ın 2. Tabur'u, İsmailoğlu Tepesi'ne çekileceklerdir. Kireçtepe'deki bir buçuk bölük, üstün İngiliz kuvveti karşısında Kireçtepe'yi elde bulundurmaktadır. İngiliz birlikleri, Pırnartepe'nin güneyine ve Küçükanafarta yönüne sarkmaya çabalamaktadır.*

Beşinci Ordu komutanı, 7 Ağustos gecesi saat 22.10'da Saros ve Kuzey Grubu komutanlıklarına gönderdiği emirde,

> Kocaçimen Dağı civarında Yarbay Cemil komutasında olarak toplanan 9. Tümen'le diğer birlikler ve Anafartalar Müfrezesi, Saros Grubu komutanlığında bulunan Albay Feyzi emrine verilmiş ve Conkbayırı'na hareketi için kendisine emir ve talimat gönderilmiştir. Albay Feyzi komutasındaki bu birlikler, "Anafartalar Grubu" adını taşıyacaktır**

diyordu. Böylece Anafartalar, Kocaçimen ve Conkbayırı'ndaki tüm birlikler "Anafartalar Grubu Komutanlığı"na bağlanmış oldu. Anafartalar Grubu doğrudan Beşinci Ordu'ya bağlıdır. Albay Feyzi'nin Conkbayırı'na gelmesi talimatı Beşinci Ordu tarafından verilmiştir.

* *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V. Cilt, III. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2012, s. 370.

** *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V. Cilt, III. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1978, s. 332.

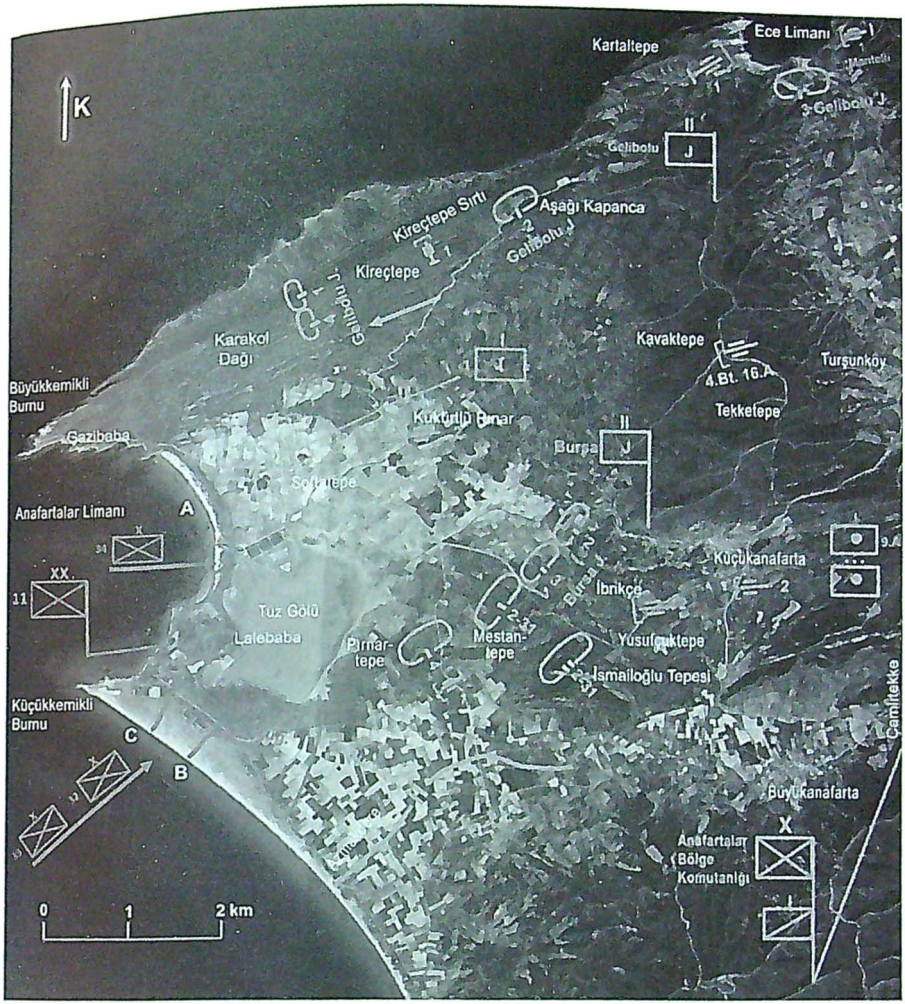

Kroki 36: 7 Ağustos sabahı taraf kuvvetlerin durumu. (Uydu görüntüsü üzerine işlenmiş bu kroki Murat Armutak tarafından hazırlanmıştır.)

7 Ağustos sabah saatlerinde Saros'tan cepheye gelmek üzere yola çıkan Albay Feyzi Bey, saat 14.00'te Yalova'daki ordu karargâhına ulaştı. Beşinci Ordu komutanı ile burada görüşerek bilgi aldı. Albay Feyzi komutasındaki Anafartalar Grubu Komutanlığı'na bağlı birlikler şöyleydi: Kocaçimen bölgesinde 25. Alay (üç taburlu), 64. Alay (iki taburlu), 11. Alay (dört taburlu), 14. Alay 1.

Tabur, 32. Alay 1. Tabur, 72 Alay'ın iki bölüğü, iki sahra bataryası (Kocaçimen batısında), bir buçuk dağ bataryası (Kocaçimen civarında). Anafartalar bölgesinde ise 31. Alay 2. Tabur, Gelibolu Seyyar Jandarma Taburu, Bursa Seyyar Jandarma Taburu, bir makineli tüfek bölüğü ve 12. Tümen Süvari Bölüğü'nden kırk atlı çarpışıyordu. Anafartalar Bölge Komutanlığı emrinde üç batarya vardı. Ayrıca 9. Sahra Topçu Alayı'ndan üç buçuk batarya yoldaydı. 7 Ağustos akşamında Akbaş Limanı'na çıkacak olan üç taburlu 33. Alay ile bir batarya daha Kocaçimen yönüne ilerlemek için emir almıştı. Kocaçimentepe bölgesinde halen 12 makineli tüfek bulunuyordu. Albay Feyzi, Saros bölgesinden yola çıkan 7. Tümen ve 12. Tümen birliklerinin normalin iki katı bir yürüyüş mesafesi kat ettikleri için 7 Ağustos öğleden sonra cepheye varacaklarını bildirmişti.

Beşinci Ordu Komutanı Liman von Sanders Albay Feyzi'ye 8 Ağustos sabahı fecirle (sabaha karşı) birlikte Anafartalar Ovası'nda, Azmakdere'nin iki tarafından hücuma geçmesi için emir verdi. Albay Feyzi Bey, yolda telefonla ulaştığı Cemil Bey'e 7. ve 12. tümenlerin Anafartalar'a yaklaşmakta olduğunu, bu tümenlerle bir taarruz planladığını, Cemil Bey'in kendi cephesinde (Conkbayırı'nda) tespit taarruzu yapmasını istedi. Albay Feyzi Bey, 7 Ağustos akşamı cepheye geldiğinde durum hakkında rapor aldı. Küçükanafarta Ovası, Kükürtlü Pınar ve İbrikçe yönlerine keşif kolları gönderdi. Yarbay Willmer'in Çamlı Tekke'deki karargâhına giderek İngilizlerin çıkarma yaptığı noktalar ve harekâtları hakkında bilgi aldı. Albay Feyzi bir gün sonra yapılacak taarruzu yönetmek için Anafartalar bölgesinde bulunmanın daha yararlı olacağını düşündü ve telefonla görüştüğü Yarbay Cemil Bey'in etkisiyle karargâhını Anafartalar bölgesindeki Çamlı Tekke'de kurdu.

7 Ağustos akşamında cephedeki durum şu şekilde idi: İngilizler Suvla Koyu'nun güney ve kuzeyine çıkardıkları birliklerle Mestantepe'yi ve Karakol Dağı'nı ele geçirmişler, Kireçtepe yönünde ilerliyorlardı. Küçükanafarta batısında Bursa Jandarma Taburu, 31. Alay 2. Tabur birlikleri, bir makineli tüfek bölüğü, 12. Tümen Süvari Bölüğü'nden 40 atlı çarpışıyordu. 4. Tümen birlikleri Asmadere güneyinde çarpışıyordu.

Albay Feyzi bir tümenle Azmakdere kuzeyinden Mestantepe'ye doğru, bir tümenle de Azmakdere güneyinde 4. Tümen karşısındaki düşmanın yanına (Damakçılık Bayırı istikametine) taarruza karar verdi. Üç alaylı 12. Tümen'i Azmakdere kuzeyine, iki alaylı 7. Tümen'i Azmakdere güneyine tertipledi. Yoldaki kıtaatın arkası alınamadığı için taarruz zamanı hakkında kesin bir karar verilemedi. Saat 22.00 olduğunda 7. Tümen'in iki alayı ve bir bataryası Anafartalar cephesi gerisindeki Sivli'nin batısına varmıştı. 12. Tümen'in 34. Alay'ı tam olarak Sivli'ye varmış, bu tümenin diğer iki alayı ise yürüyüşlerine devam etmekteydi. Taarruz için 8 Ağustos sabahı hazırlık vaziyeti alacaklardı fakat 12. Tümen'in büyük kısmı henüz yoldaydı. Anafartalar cephesinde ise 8 Ağustos günü Sivritepe (Kireçtepe bölgesinde) düşman eline geçti, Aslantepe de kısmen elden çıktı. Kanlıtepe hattında Gelibolu Seyyar Jandarma Taburu'na ait bölükler Yüzbaşı Kadri komutasında savunma hattı oluşturmuşlardı. Albay Feyzi, ordu komutanı tarafından 8 Ağustos sabahı yapılması emredilen ve bu konuda ısrar edilen taarruzu, 12. Tümen birliklerinin henüz cepheye yetişmediği, cephede vahim bir durum olmadığı, gündüz donanma topçu bombardımanı altında taarruz çıkış mevzilerine sokulmanın mümkün olmayacağı gerekçesiyle, gece hazırlığıyla fecirde yapmaya karar verdi. Ordu komutanı ise bu taarruzun akşam yapılması konusunda ısrar etti.

Anafartalar Grup Komutanı Albay Feyzi 8 Ağustos günü saat 14.00 civarında tümen komutanlarını Çamlı Tekke'ye, karargâha davet etti. Tümen komutanları askerlerin 40-50 kilometrelik yürüyüşten geldiklerini, yolda çok döküntü verdiklerini, çok yorgun ve uykusuz olduklarını, akşam karanlığında bilmedikleri bir arazide taarruzun tehlikeli olacağını ve bugün taarruz yapılırsa başarılı olamayacaklarını beyan ettiler. Albay Feyzi taarruzun bir gün sonra (9 Ağustos sabahı) gün ağarınca yapılmasına karar verdi. Planlanan taarruzun akşam saatlerinde de yapılmayıp ertesi güne bırakıldığını öğrenen Beşinci Ordu komutanı, Albay Feyzi'yi Anafartalar Grubu Komutanlığı görevinden aldı. Yerine 19. Tümen Komutanı Mustafa Kemal'i atadı. Mustafa Kemal saat 01.30'da komutayı teslim aldı.

Anafartalar Grubu Komutanlığı görevine Mustafa Kemal'in atanması konusunu Ordu Komutanı Liman von Sanders şu şekilde anlatır:

> 8 Ağustos sabahı fecirden önce Saros Kolordusu'nun emredilen taarruzunu görmek için, yayılma sahası olan Büyükanafarta istikametine atla yola çıktım. Fakat orada hiçbir birliğe rastlamadım. Nihayet, bir ileri karakol mevzii belirmekte olduğunu söyleyen 7. Tümen kurmay subayına rastladım. Bu subaydan kendi tümeninin ve 12. Tümen'in birçok kısımlarının çok gerilerde ve tümenlerine henüz katılmakta olduklarını ve bu sabah hiçbir şekilde hücum yapılamayacağını öğrendim. Bunun üzerine hücumun akşam güneşin batışıyla birlikte başlaması emrini verdim. Karanlık, özellikle düşman gemi ateşinin büyük zarar vermemesi açısından faydalıydı. O gün akşama doğru Yarbay Willmer'den aldığım haber, XVI. Kolordu birliklerinin, henüz tarafımdan emredilen açılma mıntıkasına gelmedikleri yönündeydi. Bunun üzerine gecikme sebebini kolordu komutanından sordum. Cevap olarak, yorgun olan birliklerinin halinin, hemen bir hücum yapmaya müsait olmadığını bildirdi.
>
> Bu sebeple daha o akşam, Anafarta mıntıkasında toplanan bütün birliklerin komutasını, Arıburnu cephesinin kuzeyindeki 19.

Tümen Komutanı Albay Mustafa Kemal Bey'e verdim. İlk askeri başarısını Trablusgarp'ta kazanmış olan Mustafa Kemal Bey, sorumluluk almasını seven, görevine bağlı bir komutan karakterine sahipti. Kendisi 25 Nisan sabahı, 19. Tümen ile kendi kararıyla muharebeye müdahale ederek düşmanı sahile kadar sürmüş ve bundan sonra üç ay durmaksızın, kırılmaz bir dirençle şiddetli taarruzlara başarıyla karşı koymuştu. Kararlılık ve çalışkanlığına tamamen güvenebilirdim.*

Mustafa Kemal kendi sorumluluk sahasında 7 Ağustos sabahı yapılan Cesarettepe taarruzu ile önce dikkatini bu yöne vermiş, bir yandan da birliklerinden kuvvet ayırıp Conkbayırı'nın savunması için göndermişti. 8 Ağustos'ta Conkbayırı'rın hatt-ı balasına düşman gelip yerleşmişti ve buradaki birlikler düşmanı söküp atamıyordu. 8 Ağustos günü Conkbayırı bölgesi için kritik bir zamandı ve bıçak sırtında bir durum vardı. Conkbayırı bölgesinde toplam olarak üç tümenle değişik piyade alayları vardı fakat sonuç alınacak bir emir kumanda birliği yoktu. Tümenler, taburlar birbirine karışmış durumdaydı. Mustafa Kemal *Anafartalar Muharebatı*'nda, Conkbayırı'na gereğinden fazla kuvvet yığılmış olduğunu, fakat toplanan kuvvetlerin, intizam ve maksat dahilinde sevk ve idare edilemediğinden mağlup ve perişan olduklarını anlatır. "Muharebede kuvvetten çok, kuvveti amaca uygun sevk ve idare etmenin önemli olduğu düşünülmüyordu" yorumunu yapar. Mustafa Kemal *Arıburnu Raporu*'nda Conkbayırı'ndaki kritik zamanları şu şekilde değerlendirir:

...gelen raporlar, Conkbayırı'nın durumunun memnuniyet verici olmadığını, vaziyette bir tehlike olduğunu anlatmaktan başka bir şeye yaramamıştı. Gereğinden fazla toplanan kuvvetleri düzenlemek ve

* Liman von Sanders, *Türkiye'de Beş Sene*, Yeditepe Yayınevi, yay. haz. Muzaffer Albayrak, 2006, s. 111-113.

amaca uygun bir şekilde sevk ve idare etmek konusu önemliydi. Fakat yaptırdığım gözetleme ve araştırmada, tarafımızdan yapılan bu taarruzun düşmanı Conktepe önünde tuttuğu mevzilerinden çıkaramadığı, harekâtımızın durakladığı ve kararsızlık olduğu anlaşılıyordu. Conktepe'nin bu durumu, düşmanın Anafartalar'da büyük çaplı çıkarma harekâtının devam etmesi, vatanın kurtuluşu için herkesin olabildiğince aklını kullanmasını gerektirmişti.*

Mustafa Kemal 8 Ağustos günü saat 19.00 sıralarında Kuzey Grubu Komutanlığı ile yaptığı telefon görüşmesinde konuya dikkat çekerek Beşinci Ordu komutanının dikkatinin bu noktaya çevrilmesinin teminini istedi. Mustafa Kemal şöyle anlatır:

Conkbayırı'ndaki büyük tehlikeyi bu kadar yakından görmekten duyduğum üzüntü dolayısıyla Kuzey Grubu Komutanlığı'na şu tarz maruzatta bulundum: "Conkbayırı'ndaki durumun henüz şayan-ı dikkat ve nazik olduğu anlaşılıyor. Bu hususta ordu komutanının ciddi surette nazar-ı dikkatlerini çekmeye aracı olmanızı, memleketin selameti adına istirham ederim."**

Mustafa Kemal, Conkbayırı'nın emir-komutası için Beşinci Ordu karargâhının dikkatini çekmiş oldu. Sonrasını Mustafa Kemal *Arıburnu Raporu*'nda şu şekilde anlatır:

Beşinci Ordu Kurmay Başkanı Kâzım, Ordu Komutanı Liman Paşa adına beni telefona çağırarak "Liman Paşa'nın durumu nasıl gördüğümü ve düşüncelerimi sorduğunu" bildirdi. Ona da Conkbayırı durumunun hassasiyeti, bunun için kısa bir süre kaldığı fakat bu sürenin boşa harcanması halinde bir felaket karşısında kalma ihtimalimizin yüksek olduğunu söyledim. Durumun genel bir hal

* Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2011, s. 133.

** Mustafa Kemal, *Anafartalar Muharebelerine Ait Tarihçe*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2011. s. 26.

alması üzerine, Anafartalar'a çıkmış ve çıkmakta olan büyük düşman kuvvetlerini dikkate almak ve ona göre genel tedbirler alarak sevk ve idareyi birleştirmek gerektiğinden kendisinin "Çare kalmadı mı?" sorusuna verdiğim cevapta "Bütün mevcut kuvvetlerin komutama verilmesinden başka çare kalmadığını..." söyledim. O, "Çok gelmez mi?" sözüyle karşılık verdi. "Az gelir" dedim. Bu şekilde telefon görüşmesi kesildi. Ancak gece yarısına yakın şu emri aldım:

19. Tümen Komutanlığına

8 Ağustos 1915

Saat 21.50

Sureti aşağıda yazılı olan ordu emri gereğince hemen hareket etmeniz lazımdır. 19. Tümen Komutanlığına vekil olarak 27. Alay Komutanı Şefik bakacaktır. Onun yerine uygun birisi tayin edilecektir.

Kuzey Grubu Komutanı Esat.

"Kuzey Grubu Komutanlığına

Anafartalar Grubu emir-komutasını almak üzere 19. Tümen Komutanı Mustafa Kemal'in hemen şimdi Çamlı Tekke'ye hareketi için emir verilecektir. O da 7. ve 12. Tümenler tarafından yapılması emredilmiş olan taarruzu yarın şafakla beraber yapacaktır. Taarruzun ne şekilde yapılacağı hakkındaki bilgiyi Anafartalar Grubu Kurmay Başkanı Hayri'den alacaktır. 19. Tümen Komutanlığı Vekilliğine birinin tayini rica olunur.

Liman von Sanders"*

Mustafa Kemal 8/9 Ağustos gecesi saat 23.30'da 19. Tümen karargâhından hareket ederek gece saat 01.30'da Gümbürdek Bayırı'nın bir buçuk kilometre güneyindeki (Çamlı Tekke'deki karargâh buraya taşınmıştı) Anafartalar Grubu karargâhına geldi. Komutayı devraldı ve saat 04.00'te birliklerine verdiği emirde taarruzun 8 Ağustos günü öğleden sonra saat 17.00'de önceki grup komutanlığı tarafından verilen taarruz emrine göre gerçekleşeceğini bildirdi.

* Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 201 1, s. 139.

Türk Tarafı

Mustafa Kemal birliklerine muharebe emrini verdikten sonra saat 04.30'da muharebeyi bizzat idare etmek üzere Çamlı Tekke'den Anafartalar mıntıkasının gözetleme yeri olan ovaya hâkim durumdaki Uçmaktepe'ye hareket etti. Anafartalar harekâtı için plan yapılırken Liman Paşa ile Ahmet Feyzi Bey harekâtı ne şekilde yapacakları konusunda tartışmışlardı. Ahmet Feyzi Bey önce birliklerle birlikte Azmakdere'nin güneyinden saldırmayı düşünmüştü. O zaman harekât şu şekilde olacaktı: İsmailoğlu Tepesi'nden başlayarak, Kayacık Ağılı-Bombatepe-Naim Sırtı ve Kocaçimen eteklerine kadar olan bölümden saldıracaklardı. Fakat bu düşüncenin şöyle bir handikabı vardı, Azmakdere'nin kuzeyinde çok önemli mevziler vardı: Kireçtepe, Kavaktepe, Tekketepe, Yusufçuktepe, İsmailoğlu Tepesi, 112 Rakımlı Tepe. Bu tepeler çok önemli bir hatta bulunmaktaydı. Bu tepeler üzerinden düşmanın girmesi ve ters bir manevra ile birlikleri çevrelemesi tehlikeli olabilirdi. Anafartalar Muharebesi için ana taarruz gücü olarak elimizde üç alaylı 12. Tümen, iki alaylı 7. Tümen birlikleri vardı. Karşıda ise karaya çıkarılmış iki tümen ve karaya çıkarmak üzere oldukları bir tümen birlik, ayrıca destek olabilecek Anzak Kolordusu'ndan 20.000 kişi vardı. Yani karşımızda 40-50 bin kişilik bir kuvvet vardı. Yapılacak olan harekâtın bu gücü de kavraması lazımdı. O zaman şöyle bir plan yaptılar: Güçlü olan 12. Tümen'i Azmakdere'nin kuzeyine, Kireçtepe-Saros'a kadar olan bölüme yerleştirip, güneyindeki Kocaçimen-Conkbayırı hattına doğru giden Bombatepe-Kayacık Ağılı-Naim Sırtı-Damakçılık Bayırı hattına da 7. Tümen'i yerleştirmek. Bu plan ile diğerine göre daha geniş bir cepheden harekât

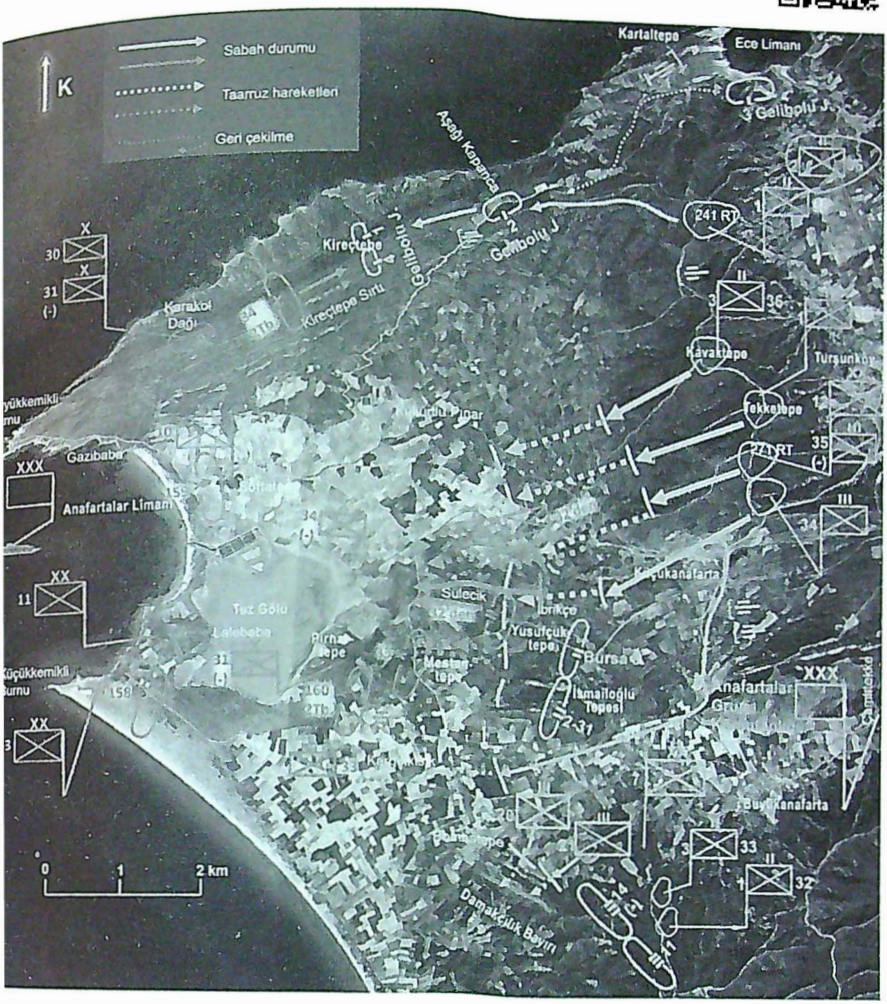

Kroki 37: 9 Ağustos Birinci Anafarta Muharebesi. (Uydu görüntüsü üzerine işlenmiş bu kroki Murat Armutak tarafından hazırlanmıştır.)

planlanmış oldu. Münferit olarak diğer birlikler de harekâtı destekleyeceklerdi. Anafartalar harekât planı Albay Ahmet Feyzi'nin planıdır. Birinci Anafartalar Muharebesi'nde Mustafa Kemal bu planı uygulamıştır.

Birinci Anafartalar Muharebesi'nde Türk savunmasının konumlanışı, taarruz bölgeleri ve mevcutları şu şekildedir: Yarbay Halil Bey komutasında 7. Tümen: 20 ve 21.

alaylar Büyükanafarta köyü güneybatısından Damakçılık Bayırı'na taarruz edecekti. 7. Tümen Asmadere hattına kadar yanaşacak, 20. Alay sağ kanatta, 21. Alay da solda olmak üzere taarruz için hazırlık durumuna geçecekti. 21. Alay'dan bir tabur tümen ihtiyatı olarak bırakılmıştı. Tümenin sahra bataryası Dağçeşme doğusunda mevzilenecekti. 7. Tümen'in muharebe idare yeri Yassıtepe'nin bir kilometre kadar doğusundaydı.

Yarbay Selahattin Bey'in (Adil) komutasındaki 12. Tümen (34., 35. ve 36. alaylar) ise Küçükanafarta köyü arkasından İsmailoğlu Tepesi, Yusufçuktepe, Sülecik üzerinden Mestantepe'ye taarruz edecekti. Tümenin 36. Alay'ının 2. Tabur'u ile 35. Alay'ının 1. Tabur'u 241 Rakımlı Tepe'nin batısıyla kuzeydoğu bölgelerinde tümenin kuzey tarafını korumaktaydı. 36. Alay'ın 1. ve 3. taburları Kavaktepe-Tekketepe bölgesine gönderilmişti. 35. Alay (bir taburu eksik) ile 34. Alay 271 Rakımlı Tepe ve güneyi bölgesinde bulunuyordu. 12. Tümen'in muharebe idare yeri 271 Rakımlı Tepe'de olacaktı.

Yarbay Willmer komutasındaki Anafartalar Bölge Komutanlığı'nın muharebe idare yeriyse Çamlı Tekke'de idi. Bursa Jandarma Taburu, 31. Alay birlikleri İsmailoğlu Tepesi'nden taarruzlara katılarak irtibatı sağlayacaktı. 31. Alay'ın 2. Tabur'u, Gelibolu Jandarma Taburu'nun 1. ve 4. bölükleri Kireçtepe batısında savunma durumundaydı. Bu taburun 2. Bölüğü Kapanca tarafında her an kendilerine gelecek emir doğrultusunda harekete hazır vaziyette bulunuyordu. 3. Bölük ise her ihtimale karşı Ece Limanı çevresinde savunma düzeni almış durumdaydı.

Türk birliklerinin toplam sayısı kesin olmamakla birlikte 18.000, muharebeye fiilen katılan asker sayısı ise 13.000 civarındaydı. 9 Ağustos 1915 sabahı erken saatlerde Birinci Anafartalar Muharebesi başladıktan sonra, 36. Alay 2. Tabur'dan bir bölük, 35. Alay'dan bir bölük, Gelibolu

Seyyar Jandarma Taburu'na ait yetmiş kişilik bir bölük, Gelibolu Seyyar Jandarma Taburu'nun 1. ve 4. bölüklerini takviye için bölgeye gelmişlerdir.

Anafartalar Grup Komutanlığı muharebe idare yeri Çamlı Tekke'nin kuzeyindeki tepe olacaktı. Taarruz raporları Çamlı Tekke'ye (Büyükanafarta köyünün iki kilometre kadar kuzeydoğusu) gönderilecekti.

İtilaf Tarafı

İngiliz ordusunun da 9 Ağustos günü başlatmayı planladığı muharebenin hazırlığı içinde olduğunu görüyoruz. İngiliz 10. ve 11. tümenleri Anafartalar sahiline çıkmıştı. 8/9 Ağustos gecesi de Tümgeneral J.E. Lindley komutasında 53. Tümen'in büyük bölümü kıyıya çıktı. Hamilton istihbarat bilgileri olarak Türklerin bölgeye takviye birlikler yaklaştırdığını biliyor ve bunlar yetişmeden taarruzun yapılmasını istiyordu. IX. Kolordu Komutanı General Stopford tümen komutanlarından aldığı raporlarda "askerin bitkin vaziyette bulunduğu, oluşturulmaya çalışılan hattın uzunluğu, topçu desteğinden yoksun oluşu, karaya çıkarılmış olan su ve erzakın ileri hatlara ulaştırılmasının zorluğu ve mevsim şartlarının onları mecalsiz bıraktığı" gerekçeleriyle harekâtın ilerletilmesi taraftarı olmadıklarını görüyordu. Bu durumda General Stopford da harekât yapılması konusunda kesin bir emir veremiyordu. Taarruz harekâtı General Stopford'un cepheyi tahkim ederek savunma anlayışına geçmişti. Hamilton, karargâh kurmay subayı olan Albay Aspinall-Oglander'i Suvla'ya gönderdi. 8 Ağustos günü Aspinall-Oglander Suvla'ya geldiğinde, limanı sakin ve askerleri deniz banyosu yaparken, dinlenirken gördü. General Stopford'un yanına, *Jonquil* gemisine giderek bir an evvel tepelere doğru harekâta geçilmesi konusunda ısrar etti. General Stopford'dan as-

kerin yorgun, dinlenmeye ihtiyacı olduğu ve ayrıca daha fazla topa gereksinim duydukları cevabını aldı. Albay Aspinall-Oglander'in teftişi sırasında karşılaştıklarını Hamilton'a aktarmasının ardından, General Hamilton, bizzat karaya çıkarak işleri ele almayı ve birlikleri harekete geçirmeyi düşündü.

General Stopford, General Hamilton'la bizzat yaptığı görüşmede "Birliklerin bir gece daha istirahate ihtiyaç duyduklarını ve taarruz için daha fazla topa gereksinim olduğunu, taarruz saatini General Hammersley'in tayin edeceğini ve hazırlıkların ertesi gün sabah saatleri için yapıldığını" anlattı. General Stopford 8 Ağustos 1915 akşamı saat 17.30 sıralarında 11. ve 10. tümenlere bir emir yayımladı:

> Düşman takviye kıtalarının yaklaşması dolayısıyla kolordu, Ece Limanı ile Küçükanafarta arasındaki yüksek araziyi zapt etmek maksadı ile genel bir ileri harekât yapmaya karar vermiştir. 11. Tümen İsmailoğlu Tepesi-Küçükanafarta hattına taarruz edecektir. 10. Tümen Ece Limanı'nın güneyindeki yüksek araziyi tutmak maksadı ile ilerleyecektir. Bu tümenin ilerleme saati 11. Tümen tarafından seçilen saatten önce veyahut aynı olacaktır. 11. Tümen, taarruz zamanını mümkün olan süratle 10. Tümen'e bildirecektir. Tümenler doğrudan doğruya Topçu Komutanı General Granet ve *Talbot* kruvazörü ile deniz toplarının himayesini talep etmek konusunda muhabere edeceklerdir. 53. Tümen'in bir tugayının bu gece karaya çıkarılacağı ümit edilmektedir. Eğer bu çıkarma yapılırsa bu kuvvet yukarıdaki harekât için 11. Tümen emrine verilecektir.*

General Stopford emrindeki tümenlere taarruz için gereken emri vermişti, fakat bu kez de inisiyatifi 11. Tümen Komutanı General Hammersley'e bırakmıştı. General

* C.F. Aspinall-Oglander, *Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı*, 2. Cilt, haz. Metin Martı, Arma Yayınları, 2005, s. 309-310.

Hammersley'in planı ise bir an önce harekete geçmek değil, ertesi günün sabahı belirlenen hedeflere taarruz yapmaktı. 11. Tümen Komutanı General Hammersley 9 Ağustos sabah taarruzu hakkında tugaylara emirlerini göndermişti. Hamilton, Stopford'un yanından ayrılarak General Hammersley'in karargâhına geldi. General Hamilton Hammersley'e birliklerin derhal harekete geçmesi emrini sözlü olarak verdi. Hammersley, Hamilton'a bunun imkânsız olduğunu, birlikleri ertesi sabah en erken saat sekizde harekete geçirebilmesinin bile zor olacağını söyledi. General Hamilton'ın, Tekketepe gibi hâkim bir mıntıkanın gün doğmadan önce ele geçirilmesinin kesinlikle şart olduğunu ısrarla anlatması sonucunda sabahki genel harekâttan önce Tekketepe yönüne bir harekât başlamasına karar verildi. General Hammersley, General Hamilton ile yapılan görüşmenin ardından değişen emirlerini birliklerine gönderdi. Bu emir ile Kavaktepe kuzeyine kadar Tekketepe'nin de ele geçirilmesi görevi de verilerek tümenin hedefi daha da büyütülmüş oldu.

General Hammersley'in 8 Ağustos 1915 akşamı saat 23.00'te, ertesi sabah yapılacak olan taarruz hakkında birliklerine verdiği emir ve taarruz planı şu şekildedir:

> Alınan bilgi, düşmanın Küçükanafarta'ya doğru imdat getirdiğini gösteriyor. Bu kuvvetler yetişmeden önce bütün hâkim arazinin işgal edilmesi mühimdir. 10. Tümen, solumuzda harekât yapacaktır. 11. Tümen aşağıdaki gibi taarruz edecektir: 33. Tugay, 31. Tugay'ın iki taburu ile beraber fakat Sheerwood Foresters birlikleri eksik olarak, İsmailoğlu Tepesi dahil olduğu halde Küçükanafarta'ya (Küçükanafarta hariç); 32. Tugay, 6/Yorkshire Taburu da beraber olarak Küçükanafarta hariç olduğu halde Kavaktepe'ye (Kavaktepe dahil) taarruz edecektir. Bu hâkim araziyi, en aşağı bir tabur, gün ağarmadan önce işgal edecektir. 31. Tugay, iki taburu eksik olduğu halde Yılgın Burnu'nda (Pırnartepe ve Mestantepe'de) tümen ihtiyatında bulunacaktır. İki taburu ayrılan 34. Tugay, 10. Tümen emrinde

bulunacaktır. Tümen ihtiyatındaki kalan kuvveti, Sülecik'in 500 yarda kuzeybatısında bulunacaktır. Topçu, bahriyeye ait topların, Ece Limanı'ndan ve doğudan Küçükanafarta'ya giden yolları topa tutması istenmiştir. 59. Tugay'ın A bataryası (11. Tümen'in dört bataryalı 59. Topçu Tugayı) Yılgın Burnu'ndaki (Pırnartepe ve Mestantepe'deki) Ross dağ bataryası, 33. Tugay komutanının emrinde bulunacaktır. 59. Tugay B bataryası, Lalebaba'da ihtiyatta kalacaktır. İstihkâm eratı, 67. İstihkâm Bölüğü 33. Tugay ile beraber saat 6 evvelde Alibey Çeşmesi'nde [Pırnartepe'nin 900 yarda kuzeydoğusundaki kuyu] toplanacak ve emir almak üzere Yılgın Burnu'na (Pırnartepe ve Mestantepe) bilgi verecektir. Sherwood Foresters Taburu ve istihkâm eratından bir takım Mestantepe'nin bir mil güneybatısına ilerleyecek ve 6 evvelde Damakçılık Bayırı'na ulaşacaktır. 33. Tugay'ın taarruzu 5 evvelde başlayacaktır. Raporlar, 5 evvelden sonra Lalebaba'ya verilecektir.*

9 Ağustos taarruzu öncesinde karaya çıkarılan 53. Tümen birlikleriyle beraber, bu bölgedeki İngiliz asker sayısı toplam 32.000 mevcuda ulaşmıştı. Birinci Anafartalar Muharebesi'nde toplam 13 Türk taburu, 22 İngiliz taburuyla çarpışmıştır.

Muharebe

Her iki taraf için de muharebe 9 Ağustos sabahı başlatılacaktı. 8 Ağustos gecesi Türk birlikleri Anafartalar bölgesine yapılacak taarruz için hazırlanmaktaydı. İngiliz IX. Kolordu birlikleri ise 9 Ağustos 1915 sabahı genel bir taarruz için hazırlanırken öncesinde Tekketepe'nin ele geçirilmesi için de faaliyet başlatıldı. Mustafa Kemal'in sabah saat 04.00'te verdiği emirle 12. Türk Tümeni, İbrikçe-Yusufçuktepe hattında, 34. ve 35. alaylar Tekketepe üzerinden, 36. Alay

* C.F. Aspinall-Oglander, *Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı*, 2. Cilt, haz. Metin Martı, Arma Yayınları, 2005, Lahika 14, s. 609.

Kavaktepe yönünden ileri harekete geçtiler. İngilizler saat 04.00'te Tekketepe'ye taarruza başladılar ve tepeye tırmanırken 12. Tümen birliklerinin baskınına uğradılar. Geriye doğru Sülecik önüne çekildiler. 12. Tümen birlikleri Sülecik-Mestantepe hattında İngiliz birliklerine karşı taarruza geçtiler. 12. Tümen'in 35. Alay'ı Tekketepe istikametine doğru ilerleyen 11. İngiliz Tümeni birlikleriyle çarpışmaya başladı. İngiliz birlikleri geri çekildiler. Kireçtepe üzerinden saldırıya geçen beş İngiliz taburunu Gelibolu Jandarma Taburu'nun iki bölüğü karşıladı. Bu bölükler 36. ve 35. alaylardan takviye birliklerle desteklendi ve İngilizler fazla ilerleyemediler. Türk birlikleri Kireçtepe üzerindeki Aslantepe mevkisinde düşmanı durdurmayı başardı. Mestantepe istikametinde 34. Alay birlikleri, 31. Alay 1. Tabur ve Bursa Jandarma Taburu'nun bölüklerini takviye etti.

Mustafa Kemal muharebe ile ilgili ilk bilgileri 7. Tümen komutanının saat 05.50'de yazıp emir atlısıyla gönderdiği raporla almıştır. Bu raporda 7. Tümen'in taarruza saat 04.30'da başladığı ve 20. Alay sağda, 21. Alay solda olarak Kayacık Ağılı Deresi'ne doğru taarruzun başarıyla ilerlemekte olduğu, ihtiyat olarak bir taburun Asmadere'de bulundurulduğu bildiriliyordu. İngiliz 10. Tümen Komutanı General Mahon'un birlikleri saat 07.30'da Kireçtepe'ye taarruz etti. Kısmi ilerlemeler olmuşsa da kıtalar tekrar eski mevzilerine çekildiler. 7. Türk Tümeni de 20. ve 21. alaylar ile Kayacık Ağılı Deresi'ni geçerek Damakçılık Bayırı doğrultusunda taarruza geçtiler. 20. Alay sağda, 21. Alay solda Damakçılık Bayırı yönünde taarruz ettiler. İngiliz siperlerine yaklaştıkları 200 metre mesafede şiddetli makineli tüfek ateşleri yüzünden fazla ilerleyemediler. Saldırı, 4. Tümen birliklerinin sağ kanadının da desteklemesiyle yinelendi fakat ilerleme mümkün olmadı. Birlikler Kayacık Ağılı doğusuna çekildiler. İsmailoğlu Tepesi'ne ve Yusufçuktepe'ye İngiliz taarruzlarını (30., 31., 32. ve 33.

tugaylara mensup taburlar) 34. Türk Alayı karşıladı ve karşı taarruzlara başladı. İsmailoğlu Tepesi'ne taarruz eden İngiliz birlikleri Türk topçu ateşiyle durduruldu. 34. Alay İsmailoğlu Tepesi'ne yerleşti. İngilizler Yusufçuktepe'den atıldılar. Öğleden sonra İngilizler Mestantepe ve kuzeyine çekildiler. 12. Türk Tümeni düşmanın Mestantepe'ye doğru geri çekilmesini sağlayınca 14.30'da İngiliz birliklerine karşı taarruz etti. 7. Tümen Damakçılık Bayırı istikametindeki taarruzunda düşmanın bir kısmını ileri atmayı başardı fakat çok iyi tahkim edilmiş İngiliz siperlerine 200 metre yaklaştığında şiddetli makineli tüfek ateşine maruz kaldı. 4. Tümen birliklerinin de desteklemesine rağmen daha fazla ilerlemesi mümkün olmadı, fakat Kocaçimen sırtlarına yönelen düşmanı üzerlerine çekerek orada tutmuş oldu. Daha sonra 7. Tümen kıtaları Kayacık Ağılı sırtlarına alındı ve tahkimata başlandı.

Birinci Anafartalar Muharebesi sabah saat 04.30'da baskın şeklinde başladı ve akşama kadar devam etti. Türk birlikleri hücumlarını hâkim sırtlardan yani yukarıdan aşağıya doğru yaptı. Bazı noktalarda düşman birlikleri taarruza başlamadan amansız bastırıldı. Mesela Türk birlikleri Tekketepe-Çakal Çayırı civarında ilerlediği zaman Yarbay Moore'un bazı birliklerini sabah kahvaltısı yaparken yakaladılar. Bu birliklerin bir kısmı esir alındı, bir kısmı ile muharebe edildi. Azmakdere'nin kuzeyi ve güneyinden itibaren yapılan bu taarruzla düşman her iki taraftan da çevrelenmiş oldu. Akşam saatlerinde muharebe bittiğinde, Anafartalar Ovası'nda durum Türklerin lehine olacak şekilde değişmişti. Anafartalar Ovası'na hâkim tepeler hattı olan Kireçtepe, İsmailoğlu Tepesi ve Anafartalar Sırtı Türk birliklerinin elindeydi. 9 Ağustos öncesinde düşman birlikleri Pırnartepe-Mestantepe'yi işgal etmişlerdi. Bu muharebede Anafartalar'da Kireçtepe hattından Karakol Dağı üzerinden ilerleyen düşman, sürülerek tekrar bu hatta kadar

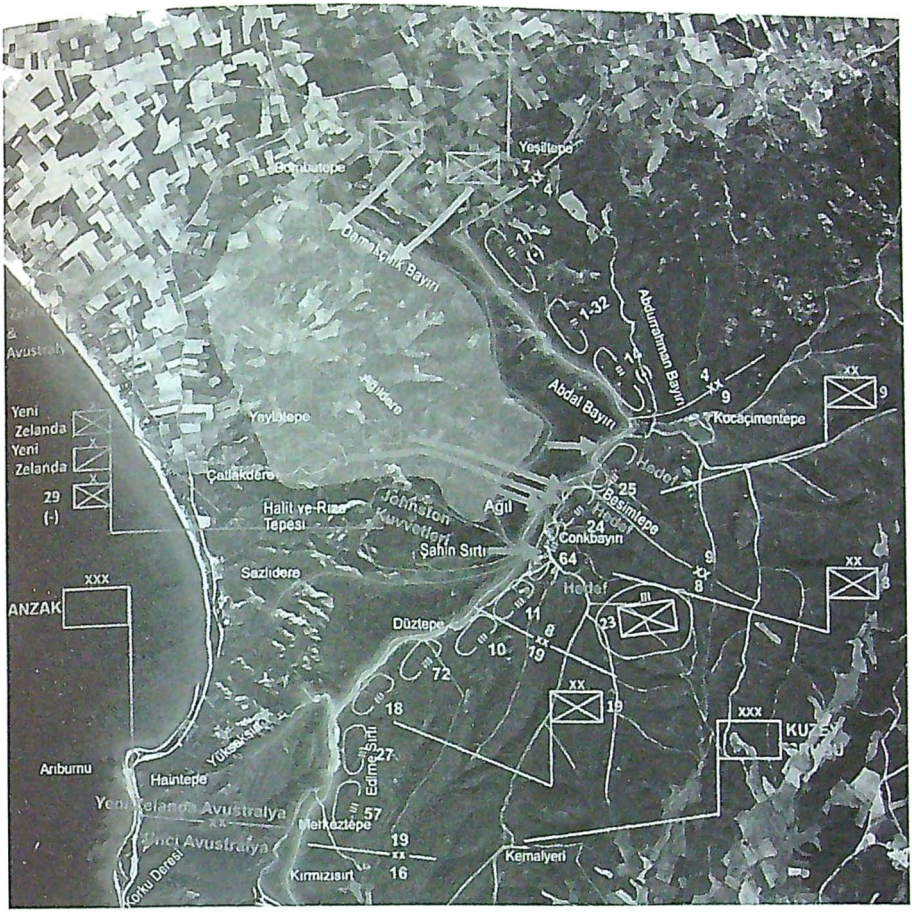

Kroki 38: 9 Ağustos günü Conkbayırı muharebeleri. (Uydu görüntüsü üzerine işlenmiş bu kroki Murat Armutak tarafından hazırlanmıştır.)

geri atılmış oldu. Düşman birlikleri İsmailoğlu Tepesi'nden sürülerek Mestantepe'ye itildi, Yusufçuktepe temizlendi, Bakababa Çeşmesi, Bakababa Sırtları temizlendi. Birinci Anafartalar Muharebesi ile Türk taarruzu, IX. İngiliz Kolordusu'nun Anafartalar Ovası'ndaki ileri harekâtını durdurmuş oldu. İngilizler, bölgedeki mevcut durumlarını güvence altına alabilmek için tutundukları kesimlerde siper yapmak ve bunları tahkim etmekle emniyet sağlama çabasına girdi. IX. İngiliz Kolordusu'nun 9 Ağustos sabahı almayı

planladığı hedefler bir yana, sahil şeridinde çok dar bir alana hapsedilmiş oldular. En önemlisi de Arıburnu kuvvetleri ile cephede bir birleşme durumları olmadı.

Anafartalar Grup Komutanı Albay Mustafa Kemal, 9 Ağustos gecesi, birliklerin bulundukları hattı tahkim ederek savunma için düzenlenmeleri emrini verdi. Mustafa Kemal önce Çamlı Tekke'deki karargâha uğradı. Beşinci Ordu Komutanı Liman Paşa'yla orada görüşerek kendisiyle değerlendirmede bulundu ve Conkbayırı'nda yaptırmayı planladığı taarruz hakkında konuştu. Mustafa Kemal sonrasında Conkbayırı'na doğru hareket etti. Mustafa Kemal şöyle düşünüyordu:

> "Bugünkü başarıyla, Conkbayırı düşman elinde kaldıkça düşünülen tehlike bertaraf edilmiş sayılamazdı. Bundan dolayı Conkbayırı tarafında ciddi tedbir almaya karar verdim."*

Mustafa Kemal 10 Ağustos 1915 günü yaptırmayı tasarladığı hücum hazırlığı için Conkbayırı'na hareket etti.

Conkbayırı Taarruzu

9 Ağustos günü şafaktan önce İngiliz-Anzak birlikleri Conkbayırı-Besimtepe-Kocaçimen hattına taarruz yaptılar. Besimtepe yönünde etkili olan taarruzla Besimtepe Nepalli Gurka birliği tarafından ele geçirildi. Bu sırada Besimtepe üzerinde patlayan top mermileri ve ardından hücuma geçen Türk piyadesi Gurkalara ağır zayiat verdirerek tepeden düşmanı temizledi. Bu muharebede Besimtepe'de etkili olan top mermilerinin Abdurrahman Bayırı üzerine mevzilenmiş Türk topçu bataryalarından mı, yoksa yanlışlıkla İtilaf donanmasından mı geldiği kesinlik kazanmamış bir

* Mustafa Kemal, *Anafartalar Muharebelerine Ait Tarihçe,* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2011. s. 31.

konudur. Neticede bu top mermileri buradaki taarruzun durmasında önemli bir etken teşkil etti. 9 Ağustos akşamı Kocaçimen-Besimtepe-Conkbayırı hattı Türk birliklerinin elindeydi. İngiliz-Anzak birlikleri ise Conkbayırı tepe hattının denize bakan tarafındaki siperlerindeydi. Conkbayırı'nda karşılıklı siperler 20-25 metre mesafedeydi ve siper muharebesi devam etmekteydi. Taraflar birbirlerini söküp atamıyorlardı.

9 Ağustos günü Anafartalar bölgesindeki muharebeden sonra General Hamilton Arıburnu bölgesine gelerek, Anzak Kolordusu Komutanı General Birdwood ve tümen komutanları ile görüştü. Arıburnu bölgesindeki birlikler Conkbayırı-Kocaçimentepe hattındaki tepelere yaklaşmış fakat tepeleri tamamen ele geçirmeleri mümkün olmamıştı. Anafartalar bölgesindeki saldırı başarılı olmamıştı ama Conkbayırı-Kocaçimen bölgesinde yeni takviye birliklerle başarılı olunabileceği düşünülüyordu. Avustralya ve Yeni Zelanda Tümeni Komutanı General Godley, Arıburnu bölgesindeki birlikler yıpranmış durumda oldukları için yeni birliklerle değiştirme kararı aldı. Akşam karanlığında birliklerin seri bir şekilde değiştirilmesi kararlaştırıldı. Mevcut birlikler Türk topçusu ve piyade ateşlerine karşı korunaklı olan bir bölgeden çekilecek ve yeni birlikler yerleşecekti.

10 Ağustos taarruzundan önce İngiliz-Anzak savunması şöyleydi: Şahin Sırtı'nın başındaki hatlarda 38. Tugay'a mensup olan 6/Loyal North Lancashire Taburu'ndan üç bölük vardı, bir bölük ise Pinnacle (Doruk) kısmında yer alıyordu. 40. Tugay'a mensup olan 5/Wiltshire Taburu'nun iki buçuk bölüğü Pinnacle'ın aşağı kesiminde bulunuyordu. Apex (Zirve) mevzisi, Wellington Taburu'nun kalan kısmı ile 29. Tugay'a mensup olan 6/Leinster Taburu ve Yeni Zelanda Piyade Tugayı'na ait olan makineli tüfeklerle tutulmuştu. 29. Tugay'dan 10/Hampshire Taburu'nun iki bölüğü, 40. Tugay'dan 5/Wiltshire Taburu'nun bir buçuk

bölüğü, 29. Tugay'dan 6/Royal Irish Rifles Taburu, 39. Tugay'dan 9/Royal Warwickshire Taburu'nun bir buçuk bölüğü Ağıl kesiminde bulunuyordu. 6/East Lancashire Taburu ve 10/Hampshire Taburu'nun iki bölüğü destek mevzilerinde bulunuyorlardı. Ağıl Platosu ile Damakçılık Bayırı arasında 4. Avustralya Tugayı'nın birlikleri ve 39. Tugay'a ait askerler vardı. 9/Warwickshire Taburu'ndan iki buçuk bölük, 1/6 Gurka Taburu, 38. Tugay'ın 6/South Lancashire Taburu'ndan bir müfreze, 39. Tugay'dan 9/ Worcestershire Taburu, 39. Tugay'dan 7/North Staffordshire Taburu'nun üç bölüğü ve 1/5 Gurka Taburu vardı. Yeni Zelandalı yorgun birlikler 9/10 Ağustos gecesi geriye alınarak 38. Tugay'ın iki taburu (6/Loyal North Lancashire ve 5/Wiltshire) ile değiştirileceklerdi. Fakat gelen yeni birlikler araziyi çok iyi bilmedikleri için karanlıkta yollarını kaybettiler. Bazı bölükler mevzilerine ulaşamadı.

10 Ağustos taarruzu öncesi Türk savunması ise şöyleydi: Conkbayırı'nda 8. Tümen'in 24. Alay'ı düşman birlikleri karşısında, arkasında 23. Alay birlikleri vardı. Şahin Sırtı-Conkbayırı hattının müdafaası için 8. Tümen görevlendirilmişti. Cephenin sol kanadında Conkbayırı-Düztepe arasında 4. Tümen'in 10. ve 11. Alay birlikleri ve istihkâm bölüğü vardı. 19. Tümen'in savunma hattının başlangıcına kadar olan 261 Rakımlı Tepe ve Düztepe hattında 10. Alay'a mensup birlikler yer alıyordu. Besimtepe, Abdal Yarları ve Kocaçimentepe arasında 9. Tümen birlikleri olan 25. Alay, 33. Alay'ın 2. ve 3. taburları, 64. Alay birlikleri olmak üzere birbirine karışmış ve ağır zayiat vermiş durumda olan birlikler vardı. 33. Alay'ın bir taburu Abdurrahman Bayırı'nda, 4. Tümen bölgesindeydi. Abdurrahman Bayırı ile Asmadere güneyindeki sırtlarda ise 14. ve 11. alaylardan ikişer tabur ile 32. Alay'dan bir tabur bulunuyordu. Bu hattın hemen sağında 9 Ağustos taarruzuna katılmış olan 7. Tümen cephesi başlıyordu.

Anafartalar Grubu Komutanı Albay Mustafa Kemal, Conkbayırı için 10 Ağustos 1915 sabahı şafak sökerken yapılacak bir taarruz planlamıştı. Bu taarruzu bölgede bulunan, günlerdir yorgun ve zayiat vermiş birliklerden ziyade Güney Grubu bölgesinden gönderilen destek birlikleri 28. ile 41. alaylar ve daha önce kısmen taarruza katılmış ama taarruz gücünü muhafaza eden 23. Alay'la yapmayı düşünüyordu. 28. Alay'ın yürüyüş yolunda bölgeye varmakta olduğu haberi saat 22.00 sıralarında alındı. Henüz 41. Alay'dan bir haber alınamamıştı. Gece 28. Alay birlikleri Conkbayırı'na geldi. 41. Alay hücum anına kadar Conkbayırı'na ulaşamayacaktı. Bu durum öngörülerek yapılan taarruz tertiplenmesine göre bu cephede 23. Alay Conkbayırı istikametine, bölgeye yeni gelen 28. Alay ise Şahin Sırtı yönüne doğru taarruza geçeceklerdi. 41. Alay, önce yanlış yere gittiğinden daha sonra gelebildi. 8. Tümen düzenini almıştı: 23. Alay, iki taburu birinci hatta taarruz düzeninde, bir taburu da bu hattın gerisinde olmak üzere Conkbayırı'na taarruza hazırlanmıştı. 28. Alay da aynı hizada Şahin Sırtı'na hücum düzenini tamamlamıştı. Muharebe alanına geç gelen 41. Alay'ın bir kısım kuvvetiyle Conkbayırı ile Boyun noktası arası takviye edildi.

Mustafa Kemal Conkbayırı bölgesine geldiği zaman 8. Tümen Komutanı Albay Ali Rıza ve Tümen Kurmay Başkanı Binbaşı Galip Bey'le görüşerek sabaha karşı yaptırmayı planladığı taarruzu anlattı. Mustafa Kemal, *Anafartalar Muharebatı*'nda bu planı şu şekilde anlatır:

> Hücum cephesinde 24. Alay'la bazı perakende askerlerden bir avcı hattı vardı. Bu hattın düşmana mesafesi azami 20-30 adımdı. İhtiyatta bulunan 23. Alay Conkbayırı'na karşı, yeni gelmekte olan 28. Alay bunun solunda olarak Şahin Sırtı'na karşı, karanlıkta son derece sessiz ve düzenli olarak avcı hattının 20-30 adım kadar gerisinde taarruz cephesi boyunca taarruz düzeni alacaktı. Gecikmiş olan 41. Alay da geldiği zamanki duruma göre kullanılacaktı. Düşmana

kesinlikle tüfek ve tabii ki top ateşi yapılmayacaktı. Askerler süngü takacaklardı. Kararlaştırılacak anda, taarruz düzenindeki asker hücum yürüyüşüyle düşmana atılacak ve önündeki avcı hattı da ona katılacaktı.*

Mustafa Kemal, Conkbayırı bölgesindeki düşman birliklerinin bir an evvel atılması için planladığı taarruzda düşmanın seri bir baskın ile mağlup edilebileceğini, bunun için de fazla kuvvetten ziyade çok dikkatli ve fedakârane bir sevk ve idarenin maksadı temin edeceğine kanaat getirmişti. Planı, güneş doğmadan sırf süngüyle düşmana karşı ani bir hücum verip baskın tesirinin avantajını kullanmaktı. Bu taarruzu günlerdir yorgun ve çok zayiat almış birliklerle değil, nispeten daha diri, taze kuvvetlerle yapacaktı.

Conkbayırı'nın hatt-ı balasında 20 metre ara ile iki tarafın askerleri vardı. Mustafa Kemal sabah yaptıracağı bu taarruz ile Conkbayırı'ndaki bütün düşmanı temizlemek ve devamında Besimtepe-Kocaçimen eteklerindeki Çamçak Pınarı (Çamcık Pınarı)'nı, Şahin Sırtı üzerindeki düşmanı ve bu bölgedeki tüm düşman hatlarını temizlemek istiyordu. Taarruz güneş doğmadan önce yapılacaktı. Bu zaman çok önemli çünkü düşman askerlerinin arkasında birliklerini koruyan muazzam bir donanma gücü vardı. Güneş doğunca askerler görülür ve hedef olabilirlerdi, taarruzun güneş doğmadan önce yapılması askerleri gemi bombardımanından korumuş olacaktı. Bu taarruzun en büyük avantajı, ani ve seri baskın tarzında hareket edilmesi olacak, böylece karşıdaki düşmanın da yoğun halde yığılması önlenecekti. Mustafa Kemal bu taarruzu planlarken 19 Mayıs taarruzundan ders almıştı. Taarruzun sessiz sedasız yapılmasını istiyordu; kesinlikle

* Mustafa Kemal, *Anafartalar Muharebelerine Ait Tarihçe*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2011, s. 37.

bando çalınmayacak, ezan okunmayacak, "Allah Allah" nidaları ise ancak askerler siperlerden çıktıktan sonra serbest olacaktı.

8. Tümen Komutanı Albay Ali Rıza Bey ile Tümen Kurmay Başkanı Binbaşı Galip Bey Mustafa Kemal'in taarruz planını öğrendikten sonra bazı çekincelerini öne sürdüler. İki gündür Conkbayırı'ndaki düşman kuvvetlerinin üzerine aralıksız taarruzlar yapıldığı halde başarılı bir sonuç alınamamıştı. Birlikler çok zayiat vermişti, yorgun ve bitkin bir haldelerdi. Yeni gelecek olan alayların bu zamana dek birçok alayın başaramadığı şeyi tek bir taarruzla başaracağına hükmedilemeyeceğini, zaten bu iki alaydan birinin meydanda olmadığını, o halde yalnız yeni bir alayla bu taarruza kalkışmanın tehlikeli olacağını düşünüyorlardı. Anafartalar Grup Komutanı Albay Mustafa Kemal, 8. Tümen komutan ve kurmay başkanını dinledi ve cevaben, kararının kesin olduğunu, hatta 41. Alay gelmediği takdirde bile bu hücumu yaptıracağını söyledi. O anki koşullar şöyleydi: Kireçtepe'den Kocaçimen'e kadar 12. ve 7. tümenler ile Anafartalar Bölge Komutanlığı'nın taburları düşmanı tutmuş ve sağlam bir cephe hattı oluşturmuşlardı. Bu bölgede cephe istikrar bulmuştu fakat Conkbayırı karışıktı. İçinde bulunulan zaman ve vaziyet çok kritikti. Conkbayırı'nın kesin olarak düşmandan temizlenmesi lazımdı. Düşmanın Conkbayırı civarındaki varlığı devam ederse, bu durum Türk savunması için tehlikeli olacaktı. Conkbayırı, her iki taraf için de alınması gereken bir yerdi. Conkbayırı'nı düşman alırsa Kocaçimen'i zapt edebilir, Arıburnu cephesinin arkasına düşebilirdi. Yani Mustafa Kemal, planladığı taarruz ile İngilizlerden önce harekete geçerek Conkbayırı'nı düşmandan tamamen temizlemek istedi ve bu konuda kesinlikle kararlı idi.

Mustafa Kemal, *Anafartalar Muharebatı*'nda bu durumu şu şekilde açıklamıştır:

Bazı kanaatler vardır ki, onların hesap ve mantıkla izahı çok zordur. Özellikle muharebenin kanlı ve ateşli safhasındaki duygulardan doğan kanaatler... Tabii ki her kanaat ve karar, içinde bulunulan durumu ve şartları incelemek ve bu incelemenin neticelerini sezmek ve değerlendirmek sayesinde doğar. Galip Bey'in açıkladığı görüş, hakikaten vaziyeti ve kıtaların halini olduğu gibi anlatıyordu. Fakat bu görüşü, kararımı değiştirecek mahiyette bulmadım. Çünkü ben düşmanı şiddetli ve seri bir baskınla mağlup edebileceğimize kanaat getirmiştim. Bunun için çok kuvvetten ziyade, çok dikkatli ve fedakârca bir sevk ve idarenin maksadı sağlayacağına hükmetmiştim. Tümen kumandanı ve kurmayına kararımın kati olduğunu ve hatta 41. Alay gelemediği takdirde dahi yine tatbik edeceğimi söyledim. Zaman geçirmeksizin kıtaları taarruz için hazırlamaktan ve tertip etmekten başka düşünecek ve yapacak bir şeyimiz olmadığını söyledim. Birlik komutanlarının dağılmış olan birliklerini toplamak ve kullanılabilir bir hale getirmek için her türlü tedbire başvurarak son bir gayret ve fedakârlık göstermeleri gereğini bildirdim. Her rütbe sahibi, cidden bütün gücüyle çalıştı.*

41. Alay taarruz vaktine kadar Conkbayırı'na ulaşamamıştı. Bu durum öngörülerek yapılmış olan taarruz planına göre 23. Alay Conkbayırı istikametine yerleştirildi. 23. Alay Conkbayırı önü ile aşağıda Ağıl denilen, yaklaşık 1.000 düşman askerinin bulunduğu yere hücum edecek şekilde yukarıda saflar hazırlandı. 23. Alay cephesiyse önü uçurum olan bir yer, cephe hattından fırlayınca askerlerin işini çok zorlaştıracak bir mevkideydi. Askerlerin bir kısmı aşağıya Ağıl'a, bir kısmı Şahin Sırtı'na dönecekti. Şahin Sırtı'nın bir kısmı bizim taraftayken, bir kısmı düşmanın makineli tüfeklerini yerleştirdikleri yerlerdi. 23. Alay'da 2.000'in üzerinde asker vardı. Bölgeye yeni gelmiş olan 28. Alay ise Şahin Sırtı yönüne doğru taarruza geçecek

* Mustafa Kemal, *Anafartalar Muharebelerine Ait Tarihçe*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2011, s. 37.

şekilde yerleştirildi.* Hücum birliklerinin arkasındaki siperlerde 24. Alay, 64. Alay, 33. Alay ve 11. Alay'dan birlikler vardı. Asıl taarruzu yapanlarsa altı tabur, yani iki alaylık kuvvetti ki bu da yaklaşık 6.000 askerdi. (Toplamda 16 tabur asker muharebe etmiştir.) Düşman birliklerinin toplamıysa 7-8 tabur civarında idi. Karşılıklı güçler hemen hemen eşit sayılır. Ama terazinin kefesine koyduğumuzda ağır basan, Türk tarafının baskın tarzında bir harekât yapacak olmasıydı.

Taarruz hazırlıkları yapılmış, askerler yerlerini almış, hücum için bekliyorlardı. Conkbayırı'na Kemalyeri'nden bir yol gelir, Suyatağı'ndan geçer, Conkbayırı'na doğru döner. Sağda Conkbayırı zirvesi (Conktepe), solda Conkbayırı Güney Platosu (bugünkü Mehmetçik kitabelerinin olduğu yer) vardır. Kemalyeri'ne gelen yolda 28. Alay'ı takviye eden 70. Alay 3. Tabur askerleri Kördere'de, Boyun dediğimiz yerde mevzilenmişlerdi. Hücum öncesini 70. Alay 3. Tabur'dan Asteğmen Süleyman muharebe hatıratında şöyle anlatır:

> Sol taraftan sırt üzerinde düşman ateşinden pervasız bir grubun geldiği görüldü. Önde Anafartalar Grup Komutanı Mustafa Kemal, yanında 24. Alay Komutanı Nuri [Conker], 23. Alay Komutanı Recai, emir subayları Saim [Önhon] ve Zeki [Doğan] bulunuyordu. Mustafa Kemal 10 Ağustos sabahı yaptıracağı süngü hücumu için alınan tertibatı yerinde görüyordu. Taburun önünde durdu, düşmanın çok yakınında yatan tabur eratı, bu cesur komutan heyetinin devam etmekte olan düşman ateşine ehemmiyet vermeden önlerinde dikildiğini görünce, damarlarındaki Türk kanı kaynamaya ve hepsinin içinde azim ve şiddet hisleri kabarmaya başladı. Mustafa Kemal yaklaştı: "Merhaba asker!" dedi. "Sen sakallı! İngiliz'i bir hamlede yere atabilir misin?" diğerine, "Sen, birkaç İngiliz'i bir arada yere

* Gelen 28. Alay nispeten depo birliklerinden takviye alarak gelmiştir. 28. Alay'ın bir taburu eksikti, yerine 70. Alay'ın Binbaşı Reşat (Çiğiltepe) komutasındaki 3. Tabur'unu almışlardı.

yuvarlayabilir misin? Ben senin bu işi yapabileceğini gözlerinden okuyorum" dedi. Mustafa Kemal'in istediği olmuş, olumlu cevap veren bütün erat yüksek maneviyatla coşmuştu. Sonra yanındakilere sordu: "Hazır mıyız?" Hep birden "Hazırız!" cevabı verildi.*

Mustafa Kemal ise hücum öncesini şöyle anlatır:

Gecenin karanlığı tamamen kalkmıştı. Artık hücum anı idi. Saatime baktım. Dört buçuğa geliyordu. Birkaç dakika sonra ortalık tamamen ağaracak ve düşman askerlerimizi görebilecekti. Düşmanın piyade, kara ve deniz toplarının ateşi bu sıkı nizamda duran askerimiz üzerinde bir defa patlarsa, hücumun imkânsızlığına şüphe etmiyordum. Çok seri ve kısa bir teftiş yaptım. Önünden geçerek yüksek sesle askerlere selam verdim. Dedim ki: "Askerler! Karşımızdaki düşmanı mağlûp edeceğimize hiç şüphe yoktur. Fakat siz acele etmeyin. Önce ben ileri gideyim. Siz, ben kırbacımla işaret verdiğim zaman hep birden atılırsınız!" Komutan ve subaylara da askerlerin dikkatini işaretime çekmelerini emrettim. Ondan sonra hücum safının önünde bir yere kadar ileri gidildi ve oradan kırbacımı havaya kaldırarak hücum işaretini verdim. Bütün askerler, subaylar, artık her şeyi unutmuşlar, bakışlarını, kalplerini, verilecek işarete yöneltmiş bulunduruyorlardı. Süngüleri ve bir ayakları ileri uzatılmış olan askerlerimiz ve onların önünde, tabancaları, kılıçları ellerinde subaylarımız kırbacımın aşağı inmesiyle demirden bir kitle halinde aslanca bir hücumla ileri atıldılar. Bir saniye sonra düşman siperleri içinde göğe yükselen sesten başka bir şey duyulmuyordu! "Allah Allah Allah!.."**

10 Ağustos sabahı daha gün ağarmadan saat 04.30 sıralarında Mustafa Kemal'in sevk ve idaresindeki birlikler Conkbayırı'ndan Şahin Sırtı'na taarruza başladı. Bu taarruz tam bir sessizlik içerisinde baskın tarzında

* Muzaffer Albayrak, "Asteğmen Süleyman'ın Muharebe Hatırası," *10 Ağustos 1915 Conkbayırı Süngü Hücumu*, Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı Yayınları, 2015, s. 82.

** Mustafa Kemal, *Anafartalar Muharebelerine Ait Tarihçe*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2011, s. 40.

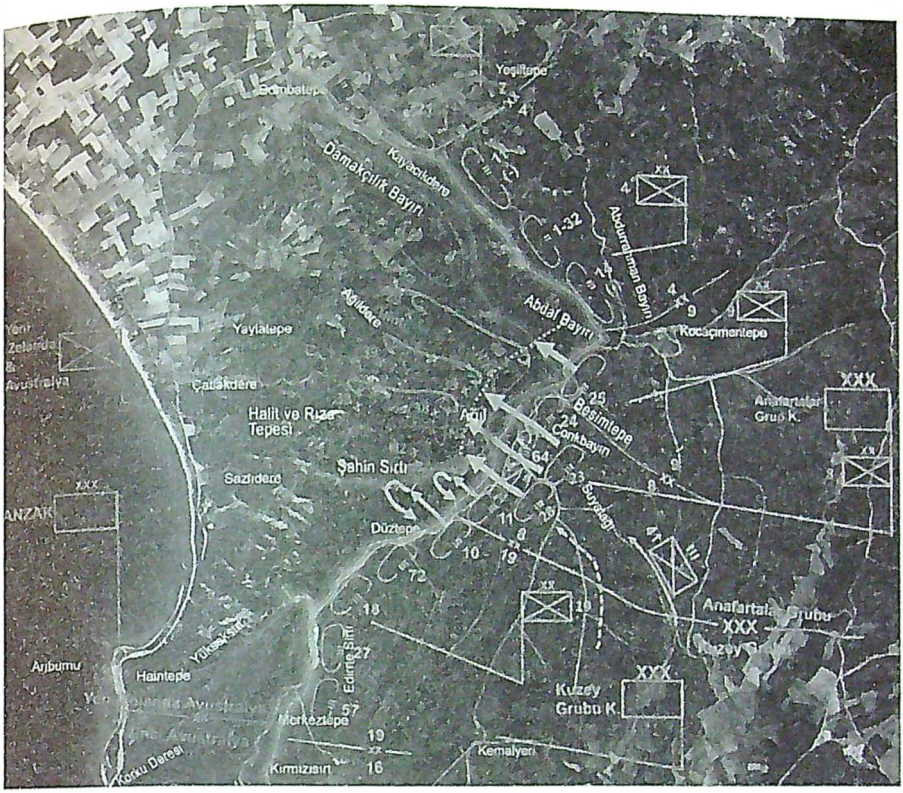

Kroki 39: 10 Ağustos Conkbayırı süngü hücumu. (Uydu görüntüsü üzerine işlenmiş bu kroki Murat Armutak tarafından hazırlanmıştır.)

yapıldı. 20 metre kadar ilerideki düşman birliklerinin olduğu mevzilere saldıracak askerler, siperlerinden çıkana kadar yere yatmış bir vaziyette ve hazır halde beklediler. Taarruz öncesi düşman mevzilerine herhangi bir top atışı veya makineli tüfek ateşi yapılmadı. Mustafa Kemal yere yatmış olan askerlerinin önüne geçmiş, ilerideki bir noktadan kamçısıyla hücum emrini sessizce vermiştir. Askerler kamçı işaretiyle hep birlikte süngü hücumuna kalkmış ve bu sayede taarruz, baskın olmuştur. Conkbayırı'nda sağda 23. Alay, solda 28. Alay olmak üzere başlayan hücum, ani bir şekilde yapılmış ve düşman askerleri silah kullanmaya

fırsat bulamamışlardır. Yeni Zelanda Piyade Tugayı, birliklerini İngiliz birlikleriyle değiştirme sırasında, bazıları da nöbet değişimi sırasında yakalandılar. Taarruz planlandığı gibi tam bir disiplin ve sessizlik içinde ve süratle yapıldı. Düşmanın ilk hat siperlerine giren Türk askerleri boğaz boğaza süngü muharebesine başladı.

Türk piyadeleri tepe hattından itibaren önüne kattığı İngiliz ve Anzak birlikleriyle beraber yamaçlara doğru akmaya başladılar. Mevzilerdeki diğer alaylar da hücuma iştirak ettiler. İlk atılan birliklerin ardından gelen diğer hücum saflarındaki askerler ilk hat siperlerinin üzerinden atlayarak İngiliz askerlerini kovalamaya başladılar. Conkbayırı'ndaki düşman askerleri geriye kaçmaya başladı. 23. ve 24. Alay askerleri hücum hattındaki düşmanı temizleyerek geri attılar. Aşağıda Ağıl mevkisine varan Türkler burada paniklemiş vaziyetteki General Baldwin'in askerleriyle süngü muharebesine giriştiler. Aşağıda istirahat etmeye çalışan 5/Wiltshire Taburu'na mensup askerler daha ne olduğunu anlayamadan sağ yanlarından baskın yediler. Bu baskın çok ani olmuştu ve İngilizler karşı duracak fırsat bulamadan hemen çeşitli istikametlere doğru kaçışmaya başlamışlardı. 6/Loyal North Lancashire komutanı, gözetleme postaları kullanarak herhangi bir baskına karşı tertibat almıştı fakat Türk bombacı erleri karanlıktan çok iyi istifade ederek, ilk hat siperlerindeki bu gözcüleri baskınla geri attılar. Şahin Sırtı kesiminde ilerleyen Türk piyadeleri Pinnacle (Doruk) denilen noktaya kadar vardılar ama bu noktanın biraz aşağısında bulunan zirve (Apex) kısmında mevzilendirilmiş olan makineli tüfekler mermi yağdırmaya başladıklarından ilerleme sağlayamadılar. Şahin Sırtı'nda bulunan makineli tüfeklerin yan ateşleri ağır zayiata sebep olduğundan Şahin Sırtı'nın güney zirvesi zapt edilemedi. Türk kuvvetleri İngilizlerle Ağıl düzlüğünde göğüs göğüse süngü muharebesi yaptılar. Buradaki düşman askeri

saat 10.00 sıralarında daha fazla direnç gösteremedi ve Ağıldere'nin güney tarafındaki Cheshire Sırtı'na geri çekildiler. Kocaçimentepe-Abdurrahman Bayırı sırtlarını savunan 9. Tümen askerleri de, buradaki Avustralya ve Hint tugaylarına ait olan birlikleri yamaçlardan aşağılara atmışlardı. Bu sırada Çamçak Pınarı sırtları da ele geçirilmişti. Böylece Kocaçimen-Conkbayırı mıntıkasındaki düşman temizlenmiş oldu.

Günün aydınlanmasıyla birlikte deniz ve kara topçularının açık hedefi haline gelmiş durumdaki Türk piyadeleri üzerine şiddetli bir bombardıman yapılmaya başladı. Türk askerler kendileri için güvenli olabilecek alanlara çekildiler. Conkbayırı batısına geçen kıtalar düşman donanmasının yoğun ateşi altında ağır zayiat vermeye başlayınca öğlen saatlerinde taarruz durduruldu. Düşman donanması acımasızca bir bombardıman yaptı Conkbayırı'nda. Acımasızca bombardıman diyoruz, çünkü kendi askerlerine de zayiat verdirdiler. Bazı anlatımlarda Conkbayırı "yanardağ"a benzetilmiştir. Mustafa Kemal,

> dört saat mücadeleden sonra, Conkbayırı kamilen düşmandan temizlendi. Conkbayırı askerlerimizin eline geçtikten sonra, düşman karadan ve denizden yönelttiği yoğun topçu ateşi ile Conkbayırı'nı cehenneme çevirmişti*

der. Mustafa Kemal'in saatine şarapnel parçası çarpma hadisesi de bu bombardıman sırasında olmuştur. Mustafa Kemal'in,

> Semadan şarapnel, demir parçaları yağmuru yağıyordu. Büyük çaplı deniz toplarının tam isabetli daneleri yerin içine girdikten sonra patlıyor, yanımızda, kenarımızda büyük lağımlar açıyordu. Bütün

* Mustafa Kemal, *Anafartalar Muharebelerine Ait Tarihçe,* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2011, s. 40.

> Conkbayırı yoğun duman ve ateş içinde kaldı. Herkes kaderine razı olmuş, akıbetini bekliyordu*

diye anlattığı bombardıman sırasında yakınında patlayan bir top mermisinin şarapnel parçası göğsünün sağ tarafına çarparak cebinde bulunan saati parçaladı. Mustafa Kemal *Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe*'de bu hadiseyi şöyle anlatır:

> Muharebe meydanındaki durumu izlerken bir şarapnel parçası göğsümün sağ tarafına çarptı. Cebimde bulunan saati parça parça etti. Vücuduma giremedi. Yalnız derince bir kan lekesi bıraktı. Bu parçalanmış saati daha sonra, bugünün hatırası olmak üzere, Liman Paşa'ya verdim. O da aile asalet armasını taşıyan kendi saatini bana verdi.**

10 Ağustos günü sabah saat 04.30 sıralarında başlayan süngü hücumu saat 12.15'te Mustafa Kemal'in emriyle durduruldu. Tüm birliklere bulundukları hattı tahkim etme emri verildi. Conkbayırı'nda bombardıman hâlâ devam ettiği için asıl mevzilenmenin hava kararıktan sonra yapılmasına karar verildi. 10 Ağustos süngü hücumu ile Conkbayırı-Kocaçimen bölgesinden atılan düşman birliklerinin tutunabildikleri tek yer Şahin Sırtı'ndaki mevzileriydi. Bu bölgede siperler iyi tahkim edilmişti. Denizden ve karadan açık topçu desteği gören Şahin Sırtı, aynı zamanda makineli tüfeklerle de çok iyi korunuyordu. 8 Ağustos gününden sonra bu bölgeye 10'a yakın makineli tüfek yerleştirmişlerdi. 10 Ağustos günkü muharebede o makineli tüfeklerin namlularının kıpkırmızı olana kadar çalıştığı anlatılır. Daha çok Osmanlı 28. Alay ve 10. Alay askerlerine ateş ettiler. Bu arada Conkbayırı'nda çözülen

* a.g.e.
** a.g.e.

Yeni Zelandalı askerlere, Şahin Sırtı'ndan aşağıya doğru acımasızca ateş ettiler ve kendi askerleri olmasına karşın onlara 300'e yakın zayiat verdirdiler.

10 Ağustos akşamı her iki taraf bulundukları hatta tahkimatlarını güçlendirmek için çalışmışlardır. Şahin Sırtı'nın batı yamaçları hariç, 261 Rakımlı Tepe'den Kocaçimentepe'ye kadar iki kilometrelik hâkim tepeler silsilesi artık Türklerin elindeydi. Düşman, temizlendiği Conkbayırı-Kocaçimen bölgesine o günden sonra bir daha asla ulaşamadı. 10 Ağustos muharebesi ile cephe istikrar buldu diyebiliriz. O günkü muharebenin başarılı olması, sayıca veya mühimmat bakımından düşmandan üstün olmamız sayesinde değil, seri bir şekilde baskın taarruzu yapabilmemiz sayesindedir.

10 Ağustos günü Conkbayırı'nda süngü hücumu olurken, Hamilton'ın Stopford'a emretmiş olduğu başka bir harekât da Anafartalar Ovası'nda yürütülüyordu. 10 Ağustos sabahı saat 05.00'te 158. Tugay'ın dört taburla Lalebaba'dan Tuz Gölü'nü geçerek kuzeye, 159. Tugay'ınsa iki taburla güneye doğru yaptıkları taarruzlar başarısız oldu. Öğleye doğru yoğun bir bombardımanın ardından Yusufçuktepe'ye taarruz ettiler. Bu taarruzu akşama kadar iki kez daha tekrarladılar, fakat 12. Tümen'in 34. ve 35. alayları, 7. Tümen ve Gelibolu Jandarma Taburu birlikleri bu saldırıları püskürtmeyi başardılar.

Her ne kadar Hamilton, 10 Ağustos'tan sonra durumu "Henüz başarıya ulaşamamak" ve "Türkler ... bizi Conkbayırı'ndan atmak sureti ile vazifelerini yaptılar ... önemi yok, hiçbir zaman ümitsizliğe kapılmamalı..." şeklinde değerlendirse de Birinci Anafartalar Muharebesi ile ve 10 Ağustos'taki Conkbayırı süngü hücumu ile İtilaf kuvvetlerinin hâkim sırtlara çıkma umutları suya düşmüştü.

İtilaf tarafı

Hedef doğru seçilmişti

6 Ağustos günü Arıburnu ve Seddülbahir bölgesinde tespit taarruzları ile başlayan harekâtın, 10 Ağustos süngü hücumu ile ilk evresi kapanmıştır diyebiliriz. Daha önce de belirttiğimiz üzere Arıburnu-Anafartalar harekâtı, 25 Nisan günü yapılan stratejik amaçlı operasyonel çıkarma sonrası kilitlenen cepheyi çözmek için yapılmış taktik bir manevradır. Kocaçimen silsilesinin zapt edilmesiyle Arıburnu cephesini çökertmek amacıyla yapılmıştır. 6 Ağustos günü başlayan Arıburnu-Anafartalar harekâtıyla Arıburnu bölgesindeki Türk askerleri yerinden sökerek bölgeye hâkim olmak amaçlanmıştı. Bu taktik operasyonun nihai amacı yine Kilitbahir Platosu'nu elde etmekti.

Anafartalar bölgesine yapılacak çıkarma planı, Arıburnu cephesinde savaş devam ederken muharebelerin daha geniş bir alana yayılmasına yol açacağı farkında olarak hazırlandı. Bu sebeple yapılacak harekât Anafartalar Körfezi, Anafartalar sahili, Anafartalar Ovası'na hâkim olmak, buradan Ece Limanı'ndan itibaren yükselen sırtlar -Kavaktepe-Tekketepe hattıyla Kocaçimen hattı- arasındaki tüm omurgaya da hâkim olmayı gerektiriyordu. Buradan Akbaş'a ve Kilya'ya olan ulaşımı engellemek gibi planların hepsi cepheyi çökertmek için düşünülmüştü. Bu sebeple Anafartalar çıkarması çok geniş amaçlı bir çıkarmadır. Anafartalar Ovası'ndaki çıkarma direkt İstanbul'a yürümek için değildir. Tabii ki doğal sonucu bu olacaktı ama ilk amaç Arıburnu cephesini çökertmekti. Anafartalar çıkarması nihai amacı belirleyen eski operasyon bölgesiyle

birleştirilecek bir harekâttır. Anzakların konuşlandığı mevzideki kolordu harekâtı ile yeni bir kolordunun çıkarma harekâtı birbirinden bağımsız değil, her ikisi de yekpare bir planın parçasıdır. Kocaçimen'in zaptı için Conkbayırı yönünde yapılan operasyon ve ovada yapılan operasyon birbiriyle birleşeceği için yekpare bir planın parçasıdır.

6 Ağustos Arıburnu-Anafartalar harekâtında öncelikle hedef iyi seçilmiştir. Kilitlenen cepheyi kuzeyden çevirme harekâtıyla açmak ve bunun için Anafartalar bölgesini çıkarma için seçmek çok isabetli bir karardır. Harekât planını değerlendirdiğimiz zaman, çıkarmayı Seddülbahir'de dar bir cephede yapmamış olmaları doğru bir karardır. Seddülbahir'de dar bir alanda iki kolorduluk bir kuvvetleri zaten vardı. Yeni bir kolorduyu bu cepheye sığdırmak hiç pratik olmazdı. Anadolu yakasına birlik çıkarmamak da doğru bir karardır. Bolayır bölgesine çıkarma yapmamış olmaları doğru bir karardır, çünkü burası ana hedefe çok uzun bir mesafededir. Ayrıca burada denizaltı tehlikesi vardı ve bu durumu hiçbir denizci tercih etmiyordu. Saros'a yapılacak bir çıkarma için donanma garanti vermemişti. Denizaltı korkusundan lojistik desteklerini ve birliklerini bile İmroz'dan Arıburnu'na küçük teknelerle taşıdılar. Anafartalar ise Türkler tarafından kuvvetli bir şekilde tutulmuyordu. Çıkarma, Türklerin ihmal ettiği bir bölgede uygulama alanı bulacaktı. Yeni bir çıkarma yapmak için ideal bir yer, ayrıca Arıburnu cephesini desteklemek için de uygun bir alandı. Kabatepe, Çamtepe, Palamutluk Sırtları, Kayalıtepe'deki Türk topçularının menzili dışında kalıyordu. Anafartalar sahili çıkarma için üs imkânı veriyordu. Sahile hâkim tepelerden Tekketepe, Küçükanafarta ve Büyükanafarta üzerinden Kocaçimentepe'ye ulaşarak boğaza inmek ve Arıburnu bölgesindeki Türk kuvvetlerini çevirmek için de manevra özelliği veriyordu. Arıburnu cephesinde müsait olan kuzey ve güneydeki geniş sahalar tercih

edilirdi, burada tercihlerini güzel yapmışlar ve Anafartalar'ı seçmişlerdir. Yani doğru bir plan yapmışlardı. Ama önemli olan planı uygulamaya koyabilmekti.

Planın değişmesi

Anafartalar harekâtının başarısız olmasının nedenlerinden biri, harekât planını kolordu komutanının değiştirmiş olmasıdır. Hamilton'ın yapmış olduğu ilk planda Mestantepe ve İsmailoğlu Tepesi'nin muhakkak alınması gerektiği belirtilirken Stopford'un topçu himayesi olmadan gece baskınıyla İsmailoğlu Tepesi ve Kireçtepe'nin elde edilemeyeceğini düşünmesi planı değiştirdi. Stopford'un değiştirdiği plan büyük zaman kaybına sebep oldu. İlk başarısızlık bu oldu. Planda manevra yayı, Anafartalar Limanı'na yapılan çıkarmadan sonra Küçükkemikli Burnu'nun güneyindeki plajlardan çıkıp Pırnartepe ve Mestantepe üzerinden Küçükanafarta mahmuzu üzerinden geçiyordu. Stopford yayı büyütüp ikinci bir yay üzerinden, Kireçtepe üzerinden ilerleme planı yaptı. Daha büyük bir kavisle Ece Limanı'ndan Maltepe hattına kadar (Kocaçimen, Conkbayırı, Tekketepe, Kavaktepe sırtları dahil) hâkim hattın zapt edilmesi planı, Kireçtepe üzerinden ayrıca bir kavis yapılması çıkarma planını önemli bir değişikliğe uğrattı. Bu şekilde harekât Mestantepe'nin üzerindeki ikinci hat üzerinden Kireçtepe hattındaki manevra güçlerini dağıtmış oldu. O da hedeflerin ele geçirilmesini geciktirici bir etken oldu. Oysaki ana plan Anafartalar bölgesine çıkan kuvvetlerin bir an evvel Anzaklarla birleşmesini gerektiriyordu.

Stopford'un düşüncesi, Anafartalar Limanı'na çıkarma yaptığı zaman topçu desteği ile önce limanı kendine daha korunaklı hale getirmek ve yerleşmekti. Hücumda çok top mermisi kullanılan batı cephesinden gelen IX. Kolordu Kurmay Başkanı General Reed'in o cephesinde

topçunun etkinliğini çok iyi bildiği için sahile yeterli topçu getirmeden ilerleme taraftarı değildi. Ondan etkilenen Stopford, topçu desteği olmadan hareket etmek istemedi. Böylece geniş çapta harekâtı güç hale getirerek iki gün vakit kaybetti. Halbuki bu bölge batı cephesi gibi değildi, karşısında en fazla 4-5 batarya vardı. Burada topçu gücünü gereksiz yere abarttıkları yorumunu yapabiliriz. Stopford burada önce iskeleleri kurmak gerekir diye düşünüyordu. Bu sebeple Küçükkemikli'den çıkarma yapıp ilerlemek yerine, Büyükkemikli bölgesinden çıkarma yapıp önce limanı emniyet altına almak niyetiyle hareket etti. Bu şekilde çıkarmanın harekât yayı büyümüş oldu. Halbuki Anafartalar bölgesine çıkarma yapmaktaki amaç, Ece Limanı'ndan Kilya'ya kadar olan bütün tepeler hattına hâkim olmaktı. Bu tepeler hattına hâkim olmak için önce tepelere ulaşmaları lazımdı. Fakat Stopford'un değiştirdiği plan ve verdiği emirler, önce tepelere ulaşmak değil, limana hâkim olmak üzerineydi.

Hamilton'ın inisiyatifi kolordu komutanına bırakmış olması büyük hata oldu. Verdiği emirlerde kullandığı, "mümkün olursa, mümkün gördüğünüz takdirde" gibi muallak kelimeler, askerlikte çok tehlikelidir. Emirde tereddütlere yer bırakılması bir askeri birliği felakete götürmeye yeterlidir. Hamilton, kolordu komutanına verdiği emirde Mestantepe ve İsmailoğlu Tepesi'nin eğer mümkünse erken zapt edilmesini istedi. Tekketepe'ye ait hiçbir talimat yeni planda yoktu, Mestantepe ve İsmailoğlu Tepesi'nin ilk gece muhakkak alınması gerektiği emirde belirtilmemişti. Hamilton inisiyatifi kolordu komutanına bıraktığı için verdiği emirler net ve kesin değildir. Hamilton'ın hazırlamış olduğu plan dahilinde göndermiş olduğu ilk talimata (22 Temmuz) kolordu komutanını uymaya mecbur tutmaması ve harekât planı seçiminde tam bir serbestlik vermesi büyük bir hata olmuştur. Dolayısıyla harekât planında yapılan

değişiklik ve tereddütler başarısızlığın baş etkeni olmuştur. Böylece yapılmış olan mükemmel planın başarısızlığı ilk önce emirlerde başlamış oldu.

Harekâtın kırılma noktaları

Harekâtın kırılma noktalarını iyi tespit etmemiz gerekir. Nasıl 25 Nisan çıkarma günü Türk ihtiyatlarının zamanında gelmemesi, Anadolu yakasındaki birliklere ordu komutanı tarafından "şayet, mümkünse" gibi emirler verilmesi bir kırılma noktası ise, burada da çok önemli emirlerdeki "şayet, mümkünse" gibi tereddütlü ifadeler, hedefleri net olarak ortaya koymayan emirler, harekâtın başarısını engellemiştir. Başarısızlık, tereddütlü emirlerden doğmuştur. Yani emir, içinde başarısızlığı barındırıyor. İşleyişe baktığımız zaman da azim, ataklık ve çeviklik göremiyoruz. Hem verilen hedefler açısından muallaklık var, hem de IX. Kolordu'nun planının sevk ve idaresinde komutanların kişiliklerinden gelen hatalar var. Planın işleyişinde çok büyük zaman kayıpları var. Çıkarma yapıldıktan sonra askerlerin sahilde dinlenmeleri, deniz banyoları vs. var. Plan en başta iyi yapılmıştı fakat harekette azim ve kararlılık yoktu. Anafartalar sahiline çıkarılan İngiliz tümeni 13 bin kişilik mevcudu ile hızlı bir şekilde ilerleyerek Mestantepe ve İsmailoğlu Tepesi'ni ve devamında Tekketepe sırtını ele geçirmesi gerekirken, karşısında bulunan zayıf mevcutlu üç Türk taburu karşısında duraksadı ve kendisi için çok kıymetli saatleri heba etmiş oldu. Türk ihtiyatları yetişene kadar hareketsiz kalarak kendi başarısızlığını hazırladı. Bunların hepsinde önemli bir etken de Hamilton ve Stopford'un birliklerinin başında, yanında olmamaları idi. Hamilton İmroz'daydı. General Stopford ise çıkarmayı *Jonquil* savaş gemisinden izlemeyi tercih etmiştir. Gemi, seyyar karargâh açısından yanlış bir seçimdir. Karadaki gelişmeleri takip edecek, ha-

berleşmeyi sağlayacak en basit muhabere araçlarından bile yoksundur. Bunlar, askeri tarih açısından incelendiğinde büyük dersler çıkarılabilecek konulardır. Çok fazla mühimmat ve teçhizata, çok sayıda askere bile sahip olunsa, eğer mevcut plan sevk ve idare yeteneği olan komutanlar tarafından uygulanmazsa, ne bu mühimmatın ne asker sayısının bir önemi kalıyor.

Anafartalar çıkarmasının başarısız olmasındaki diğer bir etken ise buraya çıkarılan askerlerin, Kitchener Ordusu da denen Yeni Ordu'nun iyi yetişmemiş askerleri olmasıdır.* Muhakkak ki zorunlu eğitimleri vardır ama anavatan tümeni gibi değildir. Yeterli eğitimi olmayan birliklerle gece operasyona başlamak dezavantajları olmuştur. Anafartalar çıkarmasının karanlıkta yapılmasına sebep, baskın tesiri ile yaklaşarak sabah Arıburnu bölgesindeki hücumla koordineli olarak hareket edip Conkbayırı'nda birleşmekti. Plana göre Kuzey Arıburnu sahilinden harekâta başlayanlar saat 04.30'da Conkbayırı'nda olacak ve Cesarettepe'deki taarruz başlayacaktı. Bunlar Conkbayırı bölgesindeki Türk birliklerini çevirecek, böylece hem önden, hem arkadan, hem Merkeztepe'den ve Bomba Sırtı civarından ayrı ayrı geleceklerdi. Fakat Conkbayırı'nda bir gelişme olmadı. Aslında gelişme olmadığı için Cesarettepe'de zamanlaması yanlış bir saldırı gerçekleştirmiş oldular.

* I. Dünya Savaşı başladıktan hemen sonra, 5 Ağustos 1914'te Savaş Bakanlığı'na atanan Lord Kitchener, düzenli ordu mevcudunun az olduğunu ve teritoryal kıtaların bu eksiği gideremeyeceğini düşünüyordu. Düzenli ordu mevcudunun 500 bin artırılması için gönüllülere çağrı yapılmasını istedi. Bu istek mecliste kabul gördü ve 11 Ağustos'ta ilk 100 bin gönüllü için çağrı yapıldı. Bu sayıya çok kısa bir sürede ulaşıldı. Öyle ki ilk başvuran gönüllülerden altı tümenlik bir kuvvet kurulmasına aynı ay, yani 1914 Ağustos'unda karar verildi. Yeni Ordu (halk arasında Kitchener Ordusu) olarak anılan bu ordunun ilk tertibini (K1) oluşturan ve hemen eğitime geçen bu altı tümen, 1915 Mayıs'ından itibaren savaş bölgelerine intikale başladı. Anafartalar çıkarmasında K1 tertibinden İrlandalı gönüllülerden kurulan 10. Tümen (İrlandalılar) ve İngiltere'nin kuzey bölgelerinde yaşayan gönüllülerden kurulan 11. Tümen (Kuzey) yer aldı-e.n.

Arıburnu bölgesinden Conkbayırı-Kocaçimen hattını ele geçirmek için başlatılan harekâtta hücum ve örtme kuvvetleri 6 Ağustos gecesi saat 22.00'den itibaren harekete geçtiler. General Birdwood ordu karargâhında yapılan planın sorumluluğunu General Russel'e verdi. Planın uygulanma aşamasında, önceden öngörülmeyen faktörler harekâtın kaderini etkiledi. Kuşatma harekâtının yapıldığı Ağıldere bölgesindeki engebeli arazi yapısı sebebiyle Ağıldere grubu yönünü kaybetti, rehberler birlikleri yanlış istikametten getirdiler. Mesela Taylor Geçidi'nden Ağıldere'ye gideceklerine, sabaha kadar dolaşıp Ağıldere'ye zor geldiler. Yarım saatlik bir mesafeyi almaları dört saat sürdü. Keşfi yapılmamış, bilmedikleri arazide karışık bir planı uygulamaya çalıştılar. Birliklerinin başındaki komutanlar harekât sırasında kontrolü sağlayamadılar. İkincisi, planda çok büyük manevralar yaptılar. General Godley'in Conkbayırı-Kocaçimen'e yaptığı 20.000 kişilik harekâtta sol örtü ve hücum kuvvetine Damakçılık Bayırı'ndan, Asmadere'den, Conkbayırı ve Kocaçimen'e çıkmak düşüncesiyle birliklere çok geniş bir kavis çizdirmiş oldular. Halbuki Şahin Sırtı'ndan devam etseler veya muadil bir yerden ilerleseler Conkbayırı'na daha kısa sürede gelebilirlerdi. Sol hücum koluna verilen manevra yayı (Abdurrahman Bayırı'ndan Kocaçimen'e ilerleme) harekâtı yavaşlattı, zaman kaybına sebep oldu. Sarıbayır harekâtı için Kocaçimen'e Abdurrahman Bayırı-Asmadere üzerinden ulaşmak fikri, planı çok müşkül hale getirdi. Anafartalar çıkarmasında olduğu gibi burada da harekâta katılan komutanların hedefe ulaşma noktasında yeterli azim ve gayreti gösterememeleri planın uygulanmasına olumsuz yönde etki eden faktörler olmuştur. Ordu Komutanı Hamilton başta olmak üzere kolordu ve tümen komutanlarının zincirleme bir şekilde, planın mükemmelliği ve kazanılacak başarının büyüklüğü nispetinde azimli ve kararlı olamamaları, planın uygulama safhasındaki başarısızlığın en büyük sebeplerindendir.

Nihayetinde 6 Ağustos günü başlatılan Arıburnu-Anafartalar Muharebesi'nin hedefi, ilk aşamada Anafartalar Limanı'nı zapt etmek, akabinde Conkbayırı'ndan, Ece Limanı'na kadar boğaza hâkim sırtları işgal etmek ve devamında Kabatepe'den Kilya Limanı ve Maydos'a ilerleyerek Türklerin deniz ve karadan tüm ulaşım yollarını kesmekti. Arıburnu'nda başlattıkları harekâtta örtme ve hücum kuvvetleriyle Ağıldere, Sazlıdere içerisinden, dere hattından ilerleyerek 7 Ağustos sabahı Conkbayırı'nın ele geçirilmesi planlanmışken, 7 Ağustos sabahı Şahin Sırtı üzerinde kaldılar. Anafartalar'da başlattıkları çıkarma harekâtında, Kayacık Ağılı Deresi'nden ilerleyerek nihayetinde Kocaçimentepe üzerine gelmeleri gerekirken, gelemediler. Önce Willmer müfrezesi ile tesadüf muharebeleri yaptılar, sonra geriden gelen Türk ihtiyatlar ile muharebe ederek ilk gün durduruldular. Cephede 7 Ağustos sabahı ne Kocaçimentepe'de ne de Conkbayırı'nda hedeflere ulaşabildiler. Anafartalar'da sahile çıkıp ilerleyen düşmanı sökmek için Birinci Anafartalar Muharebesi yapıldı ve düşman geri atıldı. Arıburnu bölgesinde başlattıkları harekât ise 10 Ağustos günü Conkbayırı Muharebesi'yle durduruldu.

Türk tarafı

Liman von Sanders çıkarma yerini öngöremedi

Türk tarafını değerlendirecek olursak, Arıburnu-Anafartalar harekâtı öncesi cephe kilitlenmiş durumdaydı. İstihbarat, düşmanın birlik topladığını ve cepheye göndereceğini haber almıştı. Adalarda beş tümene yakın (50-60 bin kişi) bir düşman birliği toplanmış durumdaydı. Ağustos ayı başında bir çıkarma bekleniyordu. Başkomutanlık karargâhının bunlardan bilgisi vardı ve Beşinci Ordu komutanı da bilgilendiriliyordu. Liman Paşa muhakkak

bunu diğer komutanlarla konuşuyordu. Grup komutanları ile düşmanın kilitlenen cepheyi çözmek için girişeceği harekâtın muhakemeleri yapılıyordu. Stratejik hedef olan Kilitbahir Platosu'nun taktik hedefi olan Alçıtepe, kilitlenen cephe şartlarında değişmiş, yeni hedef, Arıburnu cephesinin çökertilerek Kocaçimen-Maltepe hattı olarak belirlenmişti. Fakat Türk tarafı bu taktik hedefi belirleyemedi. Kilitlenen cephe şartlarında stratejik hedefe ulaşmak için Ağustos ayında beklenen harekâtın en etkili nereye yapılabileceği, ne şekilde hareket edileceği öngörülemedi.

Halbuki şunu düşünmek lazımdı: Cephe kilitlenmiş, bu kilitlenen cepheden ne yapabilirler? Beş tümen askeri Seddülbahir bölgesinden baskın tarzında çıkarmak ve ilerletmek çok zor bir ihtimaldi. Her iki cephe arasından çıkarma akla gelebilirdi, mesela Kayalıtepe'ye, Kumtepe tarafına birlik çıkarılabilirdi. Fakat burası Seddülbahir'e, kilitlenen cepheye çok uzak bir bölgeydi ve fayda etmezdi. Hedef cepheyi çökertmekse, belli sayıda tümenin Anadolu yakasından gelerek cepheyi çökertmesi de düşünülemezdi. Mesela Saros bölgesine çıkarma yapılsa, hedefe çok uzakta kalınıyordu. Boğazı donanmayla aşmak için Kilitbahir Platosu'na dönülmesi gerekirdi. Bolayır'dan da gelinerek yine ana hedef Kilitbahir Platosu düşürülemezdi. Ayrıca Saros'ta üç tümen ve süvari tugayı vardı. Arkalarında Trakya'da birliklerimiz vardı. Düşman kolay gelemezdi. Hedef belli, Arıburnu cephesini çökerterek Kilitbahir Platosu'na gitmek. Arıburnu nereden çöker? Ne Anadolu'dan ne Saros'tan ne de Seddülbahir'den. Arıburnu'nda yeterli asker vardı ve ayrıca yeni birlikler için kıyıbaşında harekât alanı yoktu. Belli ki eninde sonunda mevcut Seddülbahir cephesinde ve Anzak cephesinde bu beş tümeni kullanamayacaklarına göre ya ara bölgeye ya da Arıburnu kuzeyindeki bölgeye karar verilecekti. Yeni birlikleri çıkarabilecekleri, harekât alanı olabilecek en uygun yer Anafartalar sahili idi.

Beşinci Ordu komutanı hatıralarında birinci derecede Kumtepe bölgesine çıkarma yapılacağını düşündüğünü, ayrıca Anafartalar'a çıkarmanın da muhtemel olduğunu öngörmüş olduğunu yazar. Fakat Beşinci Ordu Komutanlığı'nın çıkarma öncesi aldığı tertibat bu öngörüye uygun değildir. 25 Nisan'da olduğu gibi Beşinci Ordu kuvvetleri yine dağınıktır. Yine başta, yığınakta hatalar yapılmıştır. Her ne kadar Liman Paşa "dersimi çok iyi aldım, çok iyi hazırlandım" dese de Anafartalar'da ikisi jandarma, ikisi piyade, dört taburla yakalandı. Düşmanın ana çıkarmasını yapacağı Anafartalar bölgesi sadece dört taburla savunuluyordu. Anafartalar sahili için daha kuvvetli tertibata ihtiyaç vardı. Bolayır'dan çıkarma beklentisi 25 Nisan öncesi de, 6 Ağustos öncesi de Beşinci Ordu'yu etkilemiştir. Yani ordu komutanı görememiştir. Ağustos ayında yine bir kolordu Saros'ta, bir kolordu Anadolu'da tutuldu. Yapılacak herhangi bir operasyona karşı ihtiyatlar, cephe hattına en az bir-iki günde gelebilecek kadar uzak mesafede tutuldu. Yine 25 Nisan'da olduğu gibi süratle o birlikler Anafartalar'a getirilmeye uğraşıldı. Bu büyük bir hata oldu. Asya, Saros ve Güney gruplarından birer tümen alıp, bu bir kolorduluk kuvveti Bigalı-Yalova-Sivli mıntıkasında ordu ihtiyatı olarak tutmak lazımdı. Arıburnu cephesi için Conkbayırı-Kocaçimen hattı için kritik bölge olan Sazlıdere-Ağıldere hattı sadece bir müfreze ile tutuldu. Mustafa Kemal'in Haziran ayında Kuzey Grubu Komutanlığı'na bildirdiği bu konudaki uyarıları dikkate alınmadı. Arıburnu kuzeyi ve Anafartalar bölgesi düşmana gayet uygun bir manevra özelliği veriyordu. Cephede düşman birlikleri için tek şansın cephe içerisinde, Arıburnu kuzeyinde bir manevra olduğu yine görülmedi. İtilaf askerleri Arıburnu-Anafartalar planını yaparken Arıburnu kuzeyi ve Anafartalar bölgesinin Türkler tarafından zayıf bırakıldığını bilerek plan yaptılar. Görüyoruz ki, savunma

stratejisinin zaafları vardı. 25 Nisan'da da vardı, Anafartalar çıkarması sırasında da vardı. Gerek Arıburnu çıkarmalarında gerek Anafartalar çıkarmalarında Beşinci Ordu hep apansız yakalanıp devamlı bir yerlere koşturarak birlik kaydırmaya uğraşmıştır.

Nihayetinde 6 Ağustos günü yapılacak olan Anafartalar'a çıkarma harekâtı, Başkomutanlık karargâhı, Beşinci Ordu Komutanlığı ve Kuzey Grup Komutanlığı tarafından öngörülemedi. Düşmanın Kilitbahir Platosu'nu ele geçirip boğaza hâkim olma planını, kilitlenen cephe şartlarında Arıburnu ve Anafartalar bölgesini zorlayarak uygulayabileceği anlaşılamadı.

Operatif seviyede değerlendirecek olursak, Ordu Komutanı Liman Paşa 25 Nisan'a göre daha atik davranmıştır diyebiliriz. Yapılanın önemli bir harekât olduğuna 7 Ağustos günü karar vermiş, harekâtın Anafartalar'a yapıldığını anlamış ve zamanında bu bölgeye birlik intikali sağlamıştır. İhtiyat birliklerinin bölgeye gelmesiyle de muharebelere etkili bir şekilde müdahale edebilmiştir. Cepheye gelen ihtiyatlar (Seddülbahir'den, Saros'tan, Anadolu yakasından) doğru yerde, Anafartalar ve Conkbayırı bölgesinde kullanılabilmiştir. Beşinci Ordu taarruz inisiyatifi alarak karşı taarruzlar yapabilmiştir.

Esat Paşa uyarıları dinlemedi

Kuzey Grup Komutanı Esat Paşa, çıkarma konusunda iki cephe arası olan Kayalıtepe bölgesini düşünüyordu. Liman Paşa o konuda sübjektif davranarak o bölgenin 9. Tümen Komutanı Kannengiesser'e emanet olduğunu söylemişti. Esat Paşa, Mustafa Kemal'in Haziran ayında Ağıldere konusundaki yazışmalarına 14. Alay'ı Ağıldere Müfrezesi olarak Kuzey Grubu'na bağlayarak çözüm bulmuştu. Bu kritik hattın sadece bir müfreze ile tutulması büyük bir hata oldu. Mustafa Kemal'in öngördüğü harekâtı Esat Paşa gö-

remedi. Ayrıca Mustafa Kemal ısrarla anlatmaya çalıştıysa da onun değerlendirmelerinde isabet olmadığı kanaatine varmıştı. Mustafa Kemal'in 18 Haziran'daki raporundan sonra Esat Paşa, Kurmay Başkanı Fahrettin Bey'le birlikte gelerek, Düztepe'ye çıkmışlardı. Mustafa Kemal belirtmek istediği hususları arazi üzerinde anlatmaya çalıştığında Esat Paşa, gülmüş, Mustafa Kemal'in omzunu okşayarak, "Merak etme Beyefendi gelemez!", Kurmay Başkanı Fahrettin Bey de "Bu arazide ancak çeteler yürüyebilir." demişlerdi. İşte 6 Ağustos günü düşman, tam da Mustafa Kemal'in bu görüşme sırasında eliyle yay çizerek gösterdiği yerlerden harekâta başladı. Mustafa Kemal *Anafartalar Muharebatı*'nda,

> Düşündüğüm ve açıklamaya çalıştığım düşman teşebbüsleri 6 Ağustos 1915'ten itibaren aynen gerçekleşmeye başladığı zaman, iki ay önce maruzatımı anlamamakta ısrar edenlerin nasıl etkilendiğini bilemem. Yalnız fikren hazırlanmadıkları düşman harekâtı karşısında çok eksik tedbirlerle genel durumu ve vatanı pek büyük tehlikeye maruz bıraktıklarına olaylar şahit oldu*

diye anlatır. Kuzey Grubu Komutanı Esat Paşa, Mustafa Kemal'in ısrarla anlatmak istemesine rağmen, düşmanın Arıburnu kuzeyinde bir manevra yapabileceğini görememiştir. Arıburnu cephesi ile Anafartalar arasındaki Ağıldere denen kritik noktada 20 Haziran günü Ağıldere Müfrezesi oluşturularak, bu önemli Sazlıdere bölgesinin sadece bir alayın sorumluluğuna bırakılması büyük bir hata olmuştur. Askeri tarih açısından çok önemli dersler çıkarılması gerekir. Burada 14. Alay askerlerinin üçte birinin esir olmasında veya dağılmasında, birçok erin süngülenmesinde o müfrezenin orada başıboş olmasının,

* Mustafa Kemal, *Anafartalar Muharebelerine Ait Tarihçe,* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2011, s. 11.

direkt kolorduya bağlı olmasının çok büyük tesiri vardır. Bunun nedeni, nihayetinde yine Osmanlı'nın sevk ve idarede yaptığı hatadır.

Esat Paşa'nın ikinci kritik müdahalesi de Conkbayırı'nda olmuştur. Conkbayırı bölgesinde 6 Ağustos gününden itibaren sevk ve idarede bir karışıklık olduğunu görüyoruz. Conkbayırı, 7 Ağustos akşamından sonra Kuzey Grubu'nun, yani Esat Paşa'nın sorumluluk sahası değildir. Fakat Esat Paşa burada sorumluluk hissediyordu. Esat Paşa'ya göre Kuzey Grubu'yla pek irtibatlı olan Conkbayırı'nın, Anafartalar Grubu'na verilmesi doğru olmamıştı. Esat Paşa durumun nezaketinden dolayı, 8. Tümen'i Conkbayırı'na göndermeye ve duruma hâkim olmasına karar verdi. 6 Ağustos gününden itibaren Conkbayırı'na 19., 9., 4. ve 8. tümenlere mensup birlikler gönderildi. Her taraftan mümkün olan kuvvetler yetiştirildi. Conkbayırı, Anafartalar Bölge Komutanı Willmer'den alınarak doğrudan doğruya Arıburnu cephesinde, Kemalyeri'ndeki karargâhında bulunan Kuzey Grubu komutanına, sonra da 9. Tümen sorumluluğuna verildi. Daha sonra Kocaçimen Bölge Komutanlığı kuruldu. Tümen sayıları artıp 8. Tümen komutanı bölgeye gelince bu kez komuta kendisine devredildi. Güney bölgesinden Conkbayırı bölgesine gelen 24. Alay Komutanı Nuri (Conker) Mustafa Kemal'in arkadaşı olduğundan, Conkbayırı'na gelmeden önce Mustafa Kemal'i arayarak,

> Grup komutanından, Conkbayırı'na hareket ve orada düşmana taarruz emrini aldım. Anladığıma göre orada muhtelif birlikler varmış. Buna ve özellikle komuta konusuna dair bilgi rica ettim. Asabi bir halde olan grup komutanı ve kurmay başkanı "Fazla söze lüzum yok" dediler. Oradaki durum hakkında beni aydınlat! Ortada komutan yok!

demesi üzerine Mustafa Kemal de cevaben,

Süratle Conkbayırı'na hareket et. Gelişmeler komutanı tayin edecektir*

demişti. Bu diyalog Conkbayırı'nda sevk ve idaredeki karışıklığa bir örnektir. Aslında 7 Ağustos günü saat 22.15'te yayımlanan emirle tüm bu bölge Anafartalar Grubu Komutanlığı'na bağlanmıştı. 9 Ağustos günü 9. Tümen'e komuta etmek üzere gönderilen Yarbay Pötrih tüm bölgenin komutanlığını (kendisinden yüksek rütbeli kişileri de emrine almak suretiyle) istemişti. Anafartalar Grubu Komutanı Albay Feyzi Bey'e ordu komutanı tarafından verilen talimatta Conkbayırı'na gitmesi emredilmişti. Ancak Feyzi Bey karargâhını Anafartalar bölgesinde kurdu. Dolayısıyla Conkbayırı'nda Albay Feyzi Bey'in komutayı, sevk ve idareyi tam olarak ele alamayışından kaynaklı bir boşluk vardı. Kuzey Grubu Komutanı Esat Paşa, 8 Ağustos gecesi ve 9 Ağustos günü Conkbayırı'ndaki taarruzları, sevk ve idaredeki zafiyet sebebiyle yaptırabilmiş ve cepheye takviye gelen yeni ve iki taze alaydan 24. Alay'ın ciddi zayiat vermesine sebep olmuştur. Ordu Komutanı Liman Paşa, 9 Ağustos günü saat 15.15'te Esat Paşa'ya "Güney Grubu'ndan gönderilen 8. Tümen'in 23. ve 24. alayları ile Güney Grubu'ndan gönderilmekte olan 28. ve 41. alayların Anafartalar Grubu Komutanlığı'na verildiği, ayrıca Conkbayırı bölgesinde yapılacak taarruzların Anafartalar Grubu komutanının talimatı ile icra olunacağı" hakkında emir gönderdi. Bu emirle Kuzey Grubu'nun Conkbayırı ile ilişkisi kesildi. Beşinci Ordu komutanı emriyle bu birlikler (23., 24., 28. ve 41. alaylar) Anafartalar Grubu Komutanlığı'na bağlanmış oldu.

* Mustafa Kemal, *Anafartalar Muharebelerine Ait Tarihçe*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2011, s. 25.

Conkbayırı savunması zayıf mıydı?

6 Ağustos Arıburnu-Anafartalar muharebeleri ile ilgili araştırmacılar tarafından en çok tartışılan konulardan biri de Conkbayırı bölgesinin 6-7 Ağustos günlerinde yetersiz savunulduğu konusudur. Özellikle yabancı bazı yazarlar ve bu arada Aspinall-Oglander de bu fikirdedir. Tespit taarruzları ile Türk tarafının dikkati Kanlısırt bölgesine çekildiği için Conkbayırı-Kocaçimen hattının savunmasız bırakıldığı yönünde değerlendirmeler vardır. Bunlar doğru değildir. Esat Paşa ve Mustafa Kemal'in zamanında müdahalesi ile Conkbayırı boş bırakılmamıştır. Olayda yer alan kişilerin anlatım ve raporları ile 19. Tümen ceridesine göre bu konuya açıklık getirmekte fayda var:

6 Ağustos günü Kanlısırt'ta başlayan tespit taarruzu ardından gece saat 21.00 sıralarında Halit ve Rıza Tepesi bombardımanı ve sonrasında Cesarettepe bölgesindeki taarruzla Kuzey Grubu birliklerinin dikkatleri bu yöne çekilmişken, 19. Tümen Komutanı Albay Mustafa Kemal, 72. Alay 1. Tabur'dan iki bölüğü Sazlıdere memba tarafına sevk eder. Burası onun sorumluluk sahası değildi, fakat sağ tarafıydı. Bu birlikleri, sağ tarafını emniyet altına almak ve Conkbayırı'nı tutmak amacıyla göndermiştir. Bunun ardından Kuzey Grubu tarafından emrine verilmiş olan 14. Alay 1. Tabur'un iki bölüğünü daha 7 Ağustos gecesi saat 01.00 sularında Şahin Sırtı'na gönderir. Bu iki bölük, 72. Alay bölüklerinin sağ tarafına yerleşme emri almıştır. Ancak Tabur Komutanı Binbaşı Reşit Bey, saat 05.00 sularında tümen komutanlığına yazdığı raporda Şahin Sırtı kuzeyine gitmediklerini, Conkbayırı'na ilerleyen düşmanı Düztepe kuzeyinde etkili yan ateşine alma imkânı buldukları için orada mevzilendiklerini, 72. Alay'ın bölüklerininse kendi sağlarında olduğunu belirtir.

Mustafa Kemal bu değişikliğe sert tepki vererek 06.10'da yazdığı emirde Reşit Bey'e iki bölüğü orada

muharebede bırakarak taburun ihtiyatta kalan son iki bölüğünü bizzat sevk ederek Conkbayırı'nı tutması emrini verir. Binbaşı Reşit Bey 08.05'te Conkbayırı'ndan 19. Tümen'e yazdığı raporda taburunun Kurt Geçidi dahil olmak üzere seyrek avcı hattı halinde mevzilendiğini belirtir. Teğmen Mülhakı Hayri Bey de saat 09.00'da tümene yazdığı raporda bunu teyit eder.

19. Tümen Komutanı Mustafa Kemal, *Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe*'de durumu şöyle anlatır:

> Bu kuvvetler Kuzey Grubu Kumandanlığı'nca sevk edilen 9. Tümen'in gelişine kadar Conkbayırı ve Şahin Sırtı'nda düşmanı mümkün mertebe tutmayı başarmışlardır.*

9. Tümen Komutanı Kannengiesser'in Besimtepe'ye gelişi saat 06.30 civarı, Conkbayırı'na gelişi sabah saat 07.00 civarıdır. Sabah saat 09.00'da Conkbayırı'nı tutması için gönderilen 9. Tümen birlikleri 25. Alay ve 64. Alay hâlâ mevzilenmiş değildir. 9. Tümen komutanı, Abdurrahman Bayırı hattına gönderilen 64. Alay'a Conkbayırı'na gelmesini emretmiş ve sabah saat 09.00 civarında 25. Alay birliklerinin gelmesiyle birlikte Conkbayırı bölgesi 9. Tümen komutanınca savunulmuştur. (Kannengiesser'in vurulmasının ardından öğleden sonra Soğanlıdere'den gelen 4. Tümen Komutanı Cemil [Conk] kumandayı ele alıp Conkbayırı'nda belirli bir savunma gücü toplayacaktır.) Sabah saat 09.45'te Mustafa Kemal 9. Tümen komutanına yazdığı raporunda Conkbayırı'na göndermiş olduğu 14. Alay 1. Tabur ve 72. Alay'dan iki bölüğün 9. Tümen emrine girip girmediğini sorar. Conkbayırı bölgesine daha sonra peyderpey 4. Tümen'in 10. ve 11. alaylarından taburlar, 33. Alay, 8. Tümen'in 23. ve 24. alayları gelir.

* Mustafa Kemal, *Anafartalar Muharebelerine Ait Tarihçe*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2011, s. 15.

Böylece Conkbayırı bölgesinde 3-4 tümene ait 7-8 piyade alayı bir araya gelmiş olur.

Nihayetinde Conkbayırı boş bırakılmış veya savunmasız değildir. Mustafa Kemal'in kritik müdahalesi ile 14. Alay'dan dört bölüğün ikisini Şahin Sırtı, ikisini Conkbayırı'na göndermesi, 72. Alay'dan iki bölük ve bir istihkâm bölüğü göndermesiyle 9. Tümen birlikleri gelene kadar Conkbayırı bölgesinde düşmana karşı ilk müdahale ve savunma yapılmıştır. Yani Conkbayırı'nda ilk mukavemet Mustafa Kemal'in doğal olarak kendi sağ tarafını emniyete almak için gönderdiği bir buçuk tabur kuvvet tarafından yapılmıştır.

Conkbayırı'nın düşmandan tam olarak temizlenmesiyse, Mustafa Kemal'in bölgedeki ikinci kritik müdahalesiyle Anafartalar Grubu komutanı olarak 10 Ağustos günü yaptırdığı süngü hücumuyla mümkün olmuştur. 7 Ağustos günü Conkbayırı'nda yaşanan kritik müdahalelerden sonra, 8 Ağustos günü düşmanın Conkbayırı'na kadar gelip yerleşmesi büyük bir kriz yaratmıştı. 10 Ağustos sabahı baskın tarzında yapılan süngü hücumu ile düşman ön cephe hattı en az 500 metre kadar aşağıya doğru sürülmüştür. Düşman Arıburnu-Anafartalar harekâtının en önemli aşaması olan Conkbayırı-Kocaçimen hattının en kritik yükseltisine hâkim olmak üzereyken, Türk tarafının çok iyi bir sevk ve idare ile yaptığı baskın taarruzuyla tamamen geri atılmıştır. Mustafa Kemal'in de yıldızının parladığı zaman bu zamandır. Mustafa Kemal Conkbayırı hücumunda büyük bir risk almış, sonucunda da baskın tesiri ile yaptırdığı muharebeyle büyük bir avantaj elde etmiştir.

Mustafa Kemal, Conkbayırı'na kadar çıkmış olan düşmanı sökmenin tek yolunun baskın yapmak ve öylece söküp atmak olduğunu düşünmüş, bir an evvel, cepheye gelecek 41. Alay'ı bile beklemeden düşmanın Conkbayırı'ndan atılmasının önemini anlamıştı. En önemlisi de taarruzu

baskın şeklinde yapmaktı. Düşmana kesinlikle tüfek ya da topla ateş açılmayacaktı. Askerlere süngü takmalarını bildirdi ve "asker hücum yürüyüşüyle düşmana atılacaktır" diye emretti. Conkbayırı'nı ancak bu şekilde düşmandan temizleyebileceğini düşünüyordu. Mustafa Kemal 10 Ağustos muharebesini,

> düşman silah kullanmaya vakit bulamadı. Boğaz boğaza kahramanca mücadele neticesinde, ilk hatta bulunan düşman kamilen imha edildi*

şeklinde anlatır. Burada yapılan baskın, başarılı olmuştur.

Süratle ve planlandığı gibi yapılan 10 Ağustos taarruzuyla düşman Conkbayırı'ndan söküp atıldı. Ayrıca düşmanın başarıya ulaşma ve harekâta devam etme azmi kırıldı. 10 Ağustos Conkbayırı hücumu, Çanakkale cephesinde taktik bir başarının, savaşın kaderini değiştirdiği en önemli olaydır. Düşman bir anda avantajlı hâkim tepe hattından aşağıya indirilmiş oldu. Türk tarafı açısındansa cephede istikrar sağlanmış oldu. Cephede 6 Ağustos harekâtı başlamadan önceki düzene (Kanlısırt haricinde) dönüldü. Bu başarı Türk askerinin, düşmana son derece fedakârca ve kahramanca karşı koyması sonucunda elde edilmiştir.

Düşman Conktepe'yi ele geçirdi mi?

Conkbayırı konusunda en çok tartışılan konulardan biri de Conkbayırı'nın zirvesi olan Conktepe'nin düşman tarafından ele geçirilip geçirilmediği meselesi olmuştur. Conkbayırı'nın zirvesi 10 Ağustos gününden önce de, sonra da, hiçbir zaman ele geçirilmemiştir. 7 Ağustos günü bu

* Mustafa Kemal, *Anafartalar Muharebelerine Ait Tarihçe,* Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2011, s. 40.

alanda bir hengâme yaşandı, düşman birlikleri ilerledi fakat geri atıldılar. 8 Ağustos günüyse düşman askerleri hatt-ı balanın 20 metre kuzeyine, gerisine mevzilendiler. 8 Ağustos günü Conkbayırı zirvesine gelmediler, Sazlıdere'nin membasından çıkarak 261 Rakımlı Tepe'nin yakınına kadar geldiler. Conkbayırı zirvesinin yanında bulunan ve üzerinde bugünkü Mehmetçik anıtları bulunan tepenin ortasına kadar geldiler. Mehmetçik Parkı ortasında, bir ucu Conktepe'ye, bir ucu 261 Rakımlı Tepe'ye bakacak şekilde mevzilendiler, Şahin Sırtı'ndan gelerek uçurum kenarında mevzilenmediler. Hatt-ı balaya 20 metre yaklaştılar, tepe hattında değil 20 metre geride mevzilendiler. Hatt-ı bala boştu, Türklerin avcı hatları da hatt-ı balanın 20 metre gerisindeydi, onların gerisinde de birlikleri vardı. Buranın aşağısında Ağıl bölgesinde varlardı. Besimtepe tarafında Gurkalar vardı, ama Conktepe'de değillerdi. Dolayısıyla hiçbir zaman Conktepe'ye gelmiş değillerdir. Hiçbir zaman Conkbayırı'nın tepe hattına, Kördere'ye bakan tarafa da mevzilenemediler. Conktepe'de muharebe yapılmamıştır. Tutundukları mevzilerden de 10 Ağustos günü süngü hücumu ile geri atılmışlardır. Sonraki muharebelerde bir daha bu bölgeyi ele geçirebilmiş değillerdir. Conkbayırı muharebelerini Türk askeri tarihi içerisinde objektif bir şekilde değerlendiren yazarlar da Conkbayırı'nda birliklerin nereye kadar ilerlemiş olduğunu anlatırlar. Charles Bean, *The Story of Anzac* adlı eserinde Conkbayırı mevkisinin havadan çekilmiş fotoğrafı ile krokisini (Kroki 40 ve Kroki 41) paylaşmaktadır. *

Bugün Conkbayırı zirvesinde Yeni Zelanda Anıtı'nın olmasını bu noktanın zapt edildiğinin kanıtı olarak yorumlayan anlatımlar vardır. Bu konudaki karışıklık daha çok bu sebepten ileri gelmektedir. Conkbayırı'nın Yeni

* Charles Bean, *The Story of Anzac, to the Evacuation of the Gallipoli Peninsula*, Volume II, Sidney, Angus and Robertson Ltd., 1921, s. 719.

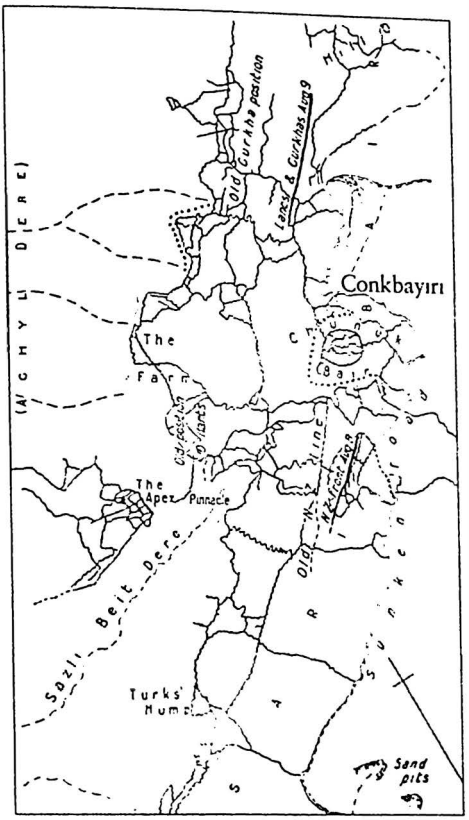

Kroki 40: Conkbayırı bölgesinin havadan çekilmiş fotoğrafı.
Kroki 41: Bu krokide Conkbayırı zirvesinin boş ve düşman siperlerinin geride olduğu görülmektedir.

Zelandalılar tarafından ele geçirilmesi meselesi tartışmalı bir durum olarak günümüze kadar gelmiştir. Conkbayırı zirvesinin hiçbir zaman düşman eline geçmediğinin işareti olarak da Yeni Zelanda Anıtı'nın yanına Atatürk Zafer Anıtı yapılmıştır. 8 ve 10 Ağustos taarruzlarında bizzat Conkbayırı'nda olan Cemil Conk hatıralarında bu konudaki sübjektif anlatımlara şöyle cevap vermektedir:

> Bugün Conkbayırı Tepesine dikilmiş olan muhteşem İngiliz abidesini görüp de oranın zapt edildiğini sanmak çok yanlıştır. Kaldı ki İngilizlerin resmi harp vesikalarına dayanarak yazmış olduğu ese-

rinde, General Oglander dahi böyle bir iddiada bulunmamaktadır. Generalin bir yerde zikretmiş olduğu tepe de Conkbayırı'nın, Şahin Sırtı cihetinde bir tümsek olmak icap eder. Hem Conkbayırı Tepesi Generalin yazısında anlatılan tertibatı almağa da müsait değildir. İngilizler Conkbayırı'nın Şahin Sırtı cihetindeki sırtlar önünde iki gün tutunabilmişlerdir. Ne ben orada iken yapılan ve ne de daha sonra cenup cephesinden gelen 8. Fırka tarafından yapılmış olan taarruzlar ile onları oradan geriye atmak mümkün olamamıştır. Bu imkânsızlığı, dahi Kumandan Atatürk 10 Ağustos sabahı yaptığı o parlak süngü hücumu ile mümkün kılmış ve düşmanı yerinden söküp atmıştır. Onun bu süngü hücumunu emir ve idare ettiği yeri gösteren dikili taş da, tepenin son dakikaya kadar İngilizler tarafından işgal edilmemiş olduğunu gösterir... General Oglander'in ifadesine göre, Conkbayırı Tepesine kurulan taş kütlesi, Yeni Zelandalıların zapt ettikleri yeri gösteren bir alamet imiş.(!) Bu parlayan hatıraya dikkatle bakan yolcular, Conkbayırı'nın 1915 Ağustosundaki hayati ehemmiyetini veya bu yüksek noktanın İngilizler elinde bulunmasıyla Türklerin maruz kalacakları tehlikeyi anlayacaklar imiş. Bu ifade dahi tavziha muhtaçtır. Bir kere Conkbayırı zapt edilmemiştir ki, onun en yüksek tepesine Yeni Zelandalılar varabilmiş olsunlar. Conkbayırı, kuzeyden güneye doğru 200 metre kadar uzunlukta dar bir sırttır. Buraya yaklaşmaya müsait olan yer, güney-batısında bulunan Şahin Sırtı'dır. Düşman da hep oradan ilerlemeğe çalışmış ve 8 Ağustosta, bu cihetteki siperlerden bir ikisini işgal etmiş ise de oradan hemen püskürtülmüşler, fakat sırtın batı yamacındaki tutundukları yerden ancak 10 Ağustos sabahı yapılan süngü hücumu ile büsbütün geriye atılmışlardır.*

Sonuç olarak; 6-10 Ağustos 1915 tarihleri arasındaki beş gün, Gelibolu Yarımadası üzerindeki bütün harp sahalarında (Seddülbahir-Arıburnu-Anafartalar) muharebelerin yaşandığı, her iki taraf için de en kanlı ve en buhranlı günler olmuştur. Arıburnu-Anafartalar

* Cemil Conk, *Çanakkale Conkbayırı Savaşları*, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti Yayınları, 1959, s. 80.

harekâtında 7 Ağustos günü Conkbayırı'nın zapt edilmesi planlanmışken, Conkbayırı'nın tepeler hattının 20 metre kuzeyindeki hatların el değiştirmesi ve Anafartalar ile Arıburnu cephesindeki kuvvetlerinin tam bir karmaşa içinde kalması sebebiyle İtilaf güçlerinin planları burada suya düştü. 6 Ağustos'ta başlattıkları harekât planlarının da suya düşmesi ile umutlarını iyice yitirdiler. Çanakkale cephesinde 9 Ağustos'ta Birinci Anafartalar Muharebesi ve 10 Ağustos'ta Conkbayırı süngü hücumundan sonra hemen hemen artık ibre Türklere dönmüş durumdadır. Düşmanın şansı kalmamıştır ve bundan sonra iniş başlamıştır. 25 Nisan günü başlayan kara muharebeleri boyunca Türk tarafı genelde savunmada kalmıştı. Taarruz inisiyatifleri hep karşı tarafın elindeydi. Düşmanı atmak için yaptığımız büyük taarruza örnek 19 Mayıs taarruzu vardı, 19 Mayıs'tan sonra düşmanı atmak için yaptığımız en büyük taarruzumuz Birinci Anafartalar Muharebesi ve Conkbayırı süngü hücumu oldu. Sonrasında artık cephedeki taarruz inisiyatifi Türk tarafındaydı.

Altıncı Bölüm

10 Ağustos Sonrası Muharebeler

10 Ağustos'tan sonra Anzak Kolordu Komutanı Birdwood bütün ihtiyatlarını kullandığı ve ağır zayiata uğradığı için yeni bir taarruz planı yapamadı. Artık Anafartalar kesimindeki vaziyetin toparlanması ve buradan Arıburnu kesimine yardım edilmesinden başka bir çare görünmüyordu. Türk birlikleri sağlam tahkimatlar oluşturmadan önce, İngilizler bir kanat manevrasıyla Anafartalar Ovası'ndaki Kavaktepe-Tekketepe hâkim tepeler hattına ulaşmak ve tabii oradan da Kocaçimen hattıyla birleşmeye çalışma düşüncesiyle bir dizi taarruz planladılar. Bu taarruzlar için 54. İngiliz Tümeni karaya çıkarıldı, Mısır'dan gelen 2. Atlı Tümen ve Seddülbahir cephesindeki 29. İngiliz Tümeni de takviye olarak kullanılabilecekti. Planlanan taarruzlar Anafartalar Ovası'nda, 12 Ağustos günü Kavaktepe-Tekketepe'ye doğru, 15-16 Ağustos'ta Kireçtepe'ye yapılacak, 21 Ağustos günü İkinci Anafartalar Muharebesi ve 27 Ağustos günü Kayacık Ağılı-Bombatepe Muharebesi olarak (sonradan) adlandırılan operasyonlar olacaktı.

12 Ağustos Kavaktepe-Tekketepe Taarruzu

12 Ağustos günü Kavaktepe-Tekketepe hattına bir keşif harekâtı yapılmasına karar verildi. Taarruzu, 54. Tümen'in 163. Tugay'ı başlatacak, harita üzerinde belirlenen bir noktaya kadar ilerleyecek ve hemen ardından 53. Tümen'e ait bir tugay bu tugayı takviye edecekti. Karanlığın basmasıyla

birlikte 54. Tümen ilerlemeye başlayacak, ertesi sabah vaktine gelindiğinde ise tepeler hattına taarruz başlatılacaktı. 163. Tugay saat 16.00 sıralarında Kavaktepe-Tekketepe silsilesi eteklerine ilerlemeye başladı. Sağda 1/5 Norfolk Taburu, merkez kesimde 1/8 Hampshire Taburu ve solda 1/5 Suffolk Taburu bulunuyordu. 1/4 Norfolk Taburu ise birliklerin gerisinden (ihtiyat olarak) hareket ediyordu. Yaklaşık 500 metre kadar hiçbir mukavemet görmeyen İngilizler daha sonra Türk ateşiyle karşılaştılar ve kayıp vermeye başladılar. 163. Tugay'a ait taburlar, 36. Türk Alayı'nın 1. Tabur cephesi ile 35. Alay'ın sağ kanadında bulunan 3. Tabur'un cephesine yaklaşmış ve ateşle karşılaştıkları andan itibaren de taarruza geçmişlerdi. Mevzilenmiş Türk birliklerinin ateşi altında ağır zayiat vererek yaklaşık 500 metre kadar geri çekilmek zorunda kaldılar. Çekildikleri noktada hemen tahkimata giriştiler. Saat 18.00'de Yarbay Münip Bey komutasındaki 36. Alay'ın ihtiyatlarından iki bölük kadar kuvvet, İngiliz kuvvetlerinin üzerine süngü hücumuna geçti. 1/5 Norfolk Taburu'na mensup İngiliz birliği bu Türk piyadesinin süngü hücumunda ağır zayiat verdi. Tabur komutanı başta olmak üzere 15 subay ve 250 erden oluşan bu kuvvet geri dönemedi. İngilizlerin takviye edilmiş diğer birlikleri de taarruzlarında başarılı olamadılar ve başladıkları noktaya ricat etmek zorunda kaldılar. Bu süngü hücumu ile Norfolk Alayı'nın 1/5 Taburu ağır zayiat verdi. Bu tabura bağlı Sandringham Bölüğü de ağır zayiata uğradı. Saldıran İngiliz birliklerinin bir kısmı Değirmendere içerisinden Türk hatları gerisine sızmış ve yaklaşık bir kilometre ilerleyerek geriyle olan bağlantısını kaybetmişti. Bu birlik 36. Alay 1. Tabur birlikleri tarafından durduruldu ve ağır zayiata uğratıldı. Sonuç itibariyle İngiliz kuvvetleri taarruza başladıklarında elde ettikleri arazi parçasını büyük kayıplar vererek terk etmek zorunda kaldı.

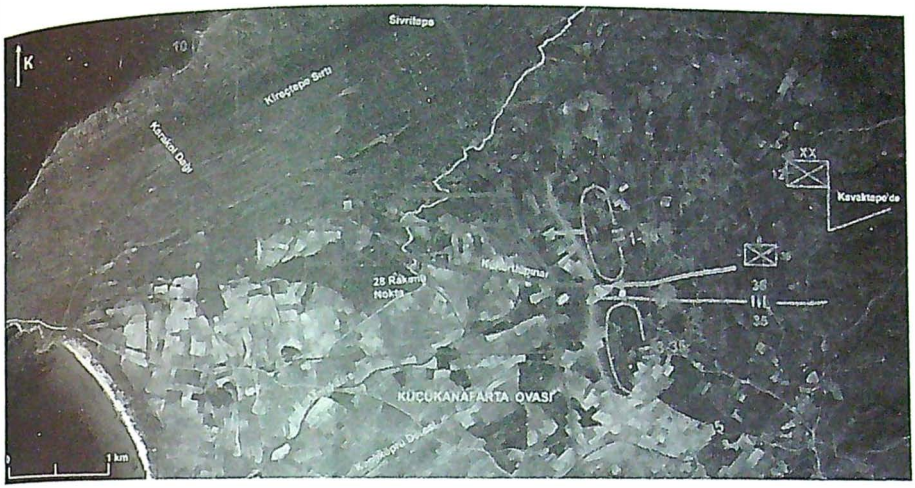

Kroki 42: 12 Ağustos taarruzu. (Uydu görüntüsü üzerine işlenmiş bu kroki Murat Armutak tarafından hazırlanmıştır.)

12 Ağustos günü yapılan bu taarruz 54. Tümen'le birlikte 13 Ağustos günü yapmayı planladıkları taarruzun keşif hareketiydi. Bu harekâtın başarısızlıkla sonuçlanması üzerine planladıkları saldırıdan vazgeçtiler. General Stopford, 53. Tümen'in tamamen iş göremeyecek bir halde bulunduğunu, 54. Tümen'in ise savaş kabiliyetinden yoksun olduğunu gerekçe göstererek taarruzun 15 Ağustos sabahına kadar yapılamayacağını bildirdi. Bu günden sonra komuta kademesinde önemli değişikliğe gidildiğini görüyoruz. Hamilton, 9 Ağustos günü Kitchener'a mesajında "yeni birliklerle eski generallerin birleşiminin elverişli olmadığını" yazmıştı. Hamilton, 13 Ağustos günü General Stopford'la yaptığı görüşme üzerine 14 Ağustos günü Kitchener'a tekrar bir mesaj göndererek "General Stopford ve tümen komutanlarının kendisini hayal kırıklığına uğrattığını" yazdı. Kitchener 15 Ağustos günü Hamilton'a gönderdiği mesajda; "General Stopford, Mahon ve Hammersley'i görevlerinden alıp yerlerine başkalarının atanması çok gerekliyse, onların görevlerini yü-

rütecek komutanların isimlerini bildiriniz" şeklinde cevap verdi. Hamilton, Lord Kitchener'a cevaben; General Byng, Kavanagh ve Horne'un isimlerini bildirdi. 15 Ağustos günü Hamilton, Stopford'u görevden aldı. IX. Kolordu Komutanlığı'na 29. Tümen'e komuta eden Tümgeneral de Lisle'i vekâleten getirdi. Korgeneral Mahon'a Tümgeneral de Lisle emrinde çalışmak isteyip istemediğini sordu, Mahon kendisinden ast rütbeli bir generalden emir alamayacağını öne sürerek reddetti. 10. Tümen komutanlığına Tugay Komutanı General F.F. Hill'i geçici olarak atadı. 18 Ağustos günü 34. Tugay Komutanı Sitwell'in yerine Albay Hannay getirildi. 17 Ağustos günü 53. Tümen Komutanı Lindley istifa etti, yerine Tümgeneral Lawrence getirildi. 23 Ağustos günü Hamilton, Hammersley'i görevden alarak yerine Tümgeneral Fanshawe'i getirdi. Bu sırada Kitchener'dan aldığı mesajda, General Byng, Stanley Maude ve Fanshawe'e atama verildiği ve bu generallerin yola koyuldukları bildirildi.

15-16 Ağustos Kireçtepe Taarruzu

Anafartalar Ovası'nda yaptıkları harekâttan sonuç alamayan İngilizler Kireçtepe'yi hedef alan bir taarruz yapmaya karar verdiler. Hedefleri Türk savunmasının sağ kanadı olan 12. Tümen kuvvetlerini arkadan çevirmekti. 10. Tümen (İngiliz-İrlanda Tümeni) Komutanı General Mahon Kireçtepe sırtlarında bulunan Türk birliklerinin dayanak noktası olan Havantepe'yi (Kidney Hill) ele geçirmek üzere saldırı yapılmasını istedi. 15 Ağustos sabahında General Mahon'un birlikleri Sivritepe'nin (Jephson's Post) iki yamacında mevzilenmiş halde bulunuyorlardı. General Nicol komutasındaki 30. İngiliz Tugayı sırtın kuzey yamacında, General Hill komutasındaki 31. Tugay ise güney yamaçlarında bulunuyordu. General Winton komutasındaki 162. Tugay sahil kesiminde, Softatepe'ye yakın

bir bölgede bulunuyordu. Taarruz aynı zamanda deniz kuvvetlerinden iki muhrip, kara topçusundan da bir sahra, bir dağ ve bir ağır bataryadan oluşan topçu kuvvetleriyle desteklenecekti. Taarruz, Kireçtepe sırtlarında bulunan birlikler ileri harekâta başlayacak, 162. Tugay Havantepe doğrultusuna yaklaşacak, Kireçtepe'nin ele geçirilmesinin ardından İngiliz birlikleri doğu istikametine doğru ilerleyecek şekilde olacaktı. Yukarı Kapanca-241 Rakımlı Tepe-Kavaktepe hattı alınacak ve 12. Türk Tümeni kuzey kanadından kuşatılarak Tekketepe'nin doğusuna çekilmesi mümkün olacaktı.

10. İngiliz-İrlanda Tümeni karşısında Kireçtepe hattında Yarbay Willmer komutasındaki 5. Tümen birlikleri vardı. 5. Tümen'e mensup taburlarla Gelibolu Jandarma Taburu'nun üç bölüğü bu muharebede dövüştü.

15 Ağustos günü 10. (İngiliz) Tümen birlikleri deniz ve kara topçusu desteğinde saat 14.15 civarında Sivritepe üzerinden Kireçtepe'ye taarruza başladı. Birlikler Kireçtepe üzerindeki Türk savunma mevzilerinin üzerine ateş açarak topçu ateşinin desteğinde ilerlediler. Yüzbaşı Kadri komutasındaki Gelibolu Jandarma Taburu düşmanı karşıladı. Gelibolu Jandarma Taburu'na ait iki bölük ve bir piyade bölüğünden oluşan Türk kuvvetlerinin sayıca üstün düşman birliklerine karşı mücadele etmesine karşın düşman Kireçtepe silsilesi üzerindeki Aslantepe ile Projektör Tepesi'ni ele geçirdi. Türk savunması Kanlıtepe-Havantepe hattında tutundu.* Gelibolu Jandarma Taburu Komutanı Yüzbaşı Kadri'nin -telefon hattı bulunmadığından- haberci ile gönderdiği, İngiliz kuvvetlerinin Sivritepe kuzeyindeki yamaçlardan Aslantepe'ye doğru ilerlediğini bildiren raporu 5. Tümen Komutanlığı'na ancak saat 17.30 sıra-

* Birlikler Kanlıtepe'ye çekilmeden önce Gelibolu Jandarma Taburu Komutanı Yüzbaşı Kadri, başından vurularak ağır yaralandı. Yaralı olarak geriye, Yalova -veya Anafartalar- hastanesine gönderildi. 21 Ağustos günü şehit oldu.

larında ulaşabildi. 5. Tümen Komutanı Yarbay Willmer, Turşunköy civarında bulunan 19. Alay'ın 1. Tabur'u ile 39. Alay'ın 1. Tabur'unu Kireçtepe istikametine doğru harekete geçirdi. Kendisi de kurmayıyla birlikte akşam saat 20.30 sıralarında bölgeye geldi. Yapılan karşı taarruzlar ile buradaki Aslantepe, Sivritepe, Kanlıtepe birkaç kez el değiştirdi. Türk birlikleri Kanlıtepe'ye çekildi. Turşunköy'e gelmiş olan 17. Alay'ın 2. Tabur'u da 127. Alay'ın 1. Tabur'unun kalan iki bölüğü ile takviye edilerek 5. Tümen emrine verildi. Gelen takviye birlikleriyle birlikte 5. Tümen birlikleri gece saat 02.00 sıralarında taarruza kalkarak Aslantepe'deki İngiliz birliklerini geri atıp tepeyi ele geçirdiler. Daha sonra İngilizler hücuma kalkarak Aslantepe'yi tekrar ele geçirdi. Türk birlikleri tekrar Kanlıtepe'ye geri çekildi. Muharebe Willmer komutasındaki 5. Tümen'in sabah saat 08.00 civarında el bombaları ardından başlatılan süngü hücumu ile bir karşı taarruz düzenleyerek sürdürüldü. Düşman birliklerinin ağır zayiata uğramasıyla birlikte Aslantepe bir kez daha Türk birliklerinin eline geçti. General Mahon'un birlikleri akşam saat 19.00'da geri çekilmeye başladı ve muharebe son buldu. İngiliz birlikleri bir gün önce harekâta başladıkları mevzilerine geri dönmüşlerdi. Willmer birlikleri eski mevzilerinde yerleşti ve ileri karakollarını kurdu. Ele geçirilen mevzi, Sağ Kanat ve Sol Kanat bölgeleri olarak ikiye bölündü. 127. Alay komutanı Sağ Kanat komutanlığına getirilirken, 19. Alay komutan vekiline de Sol Kanat komutanlığı sorumluluğu verildi. Bu günün akşamına doğru Asya Grubu'ndan gelen 2. Tümen 1. Alay'ın 2. ve 3. taburları da 5. Tümen emrine verilerek Kireçtepe yönüne yönlendirildi. Bölgenin savunmasında 5. Tümen görevlendirildi. Yeni düzenlemeye göre 5. Tümen'in Ece Limanı kesimiyle ilişiği kesilerek, "Ece Limanı Müfrezesi" adıyla bağımsız bir müfreze kuruldu. 5. Tümen yalnızca Masırlıklar ile Küçükanafarta Azmağı

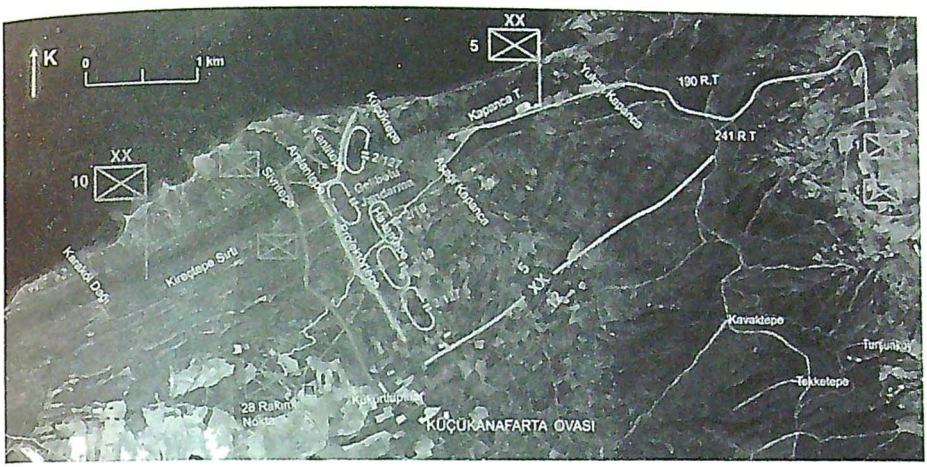

Kroki 43: 15 Ağustos taarruzu. (Uydu görüntüsü üzerine işlenmiş bu kroki Murat Armutak tarafından hazırlanmıştır.)

arasında kalan bölgenin savunulması ile görevlendirilmişti. 17 Ağustos sabahı 19. Alay'ın 1. ve 2. taburlarından oluşan bir taarruz kuvveti, Kireçtepeler'in 500 metre ilerisinde daha evvel elden çıkmış siperlere hücum ederek ele geçirdi. Sonuç olarak Kireçtepe muharebelerinin şiddeti 17 Ağustos akşamı yavaşladı. 21 Ağustos'taki İkinci Anafartalar Muharebesi'ne kadar büyük bir taarruz yapılmadı.

21 Ağustos İkinci Anafartalar Muharebesi

İtilaf tarafı

Hazırlıklar ve taarruz planı

İtilaf güçleri, 15-16 Ağustos günü Kireçtepe bölgesindeki başarısızlıklarından sonra takviye birlikler alarak yeni bir muharebe hazırlığına giriştiler. Bu muharebe daha sonra İkinci Anafartalar Muharebesi adını alacak ve

geniş çaplı taarruzların sonuncusu olacaktır. Anafartalar bölgesindeki IX. İngiliz Kolordusu Komutanı Stopford görevden alınarak yerine atak ve çevik bir komutan olarak görülen Seddülbahir 29. Tümen Komutanı General de Lisle getirilmişti. De Lisle'nin elinde 54. Tümen, 53. Tümen, 10. Tümen (29. Tugay'ı eksik) ve 11. Tümen vardı. De Lisle İkinci Anafartalar Muharebesi için daha büyük bir yoğunlaşma sağlanmasını istedi. Bunun için General Peyton komutasındaki Mısır'daki Atlı Tümen'in süratle Anafartalar'a gönderilmesini istedi. 2. Atlı Tümen'den* beş tugaylık birlik (5.000 asker) 18 Ağustos tarihinde IX. Kolordu emrine yetiştirildi. Anzak Kolordusu'ndan da dokuz taburdan oluşan, bir tugay kuvvetinde birlik sağlanacak ve bu kuvvetler bölgedeki IX. Kolordu'nun sağ kanadında taarruza katılabilecekti. Hamilton, 18 Ağustos akşamı Anafartalar'daki mevcut birliklerin Seddülbahir'deki 29. Tümen'in iki tugayı ile destekleneceğini ekledi. Dolayısıyla İkinci Anafartalar Muharebesi öncesinde iki kolorduluk bir kuvvet, bir de Anzak'tan General Cox'un tugayından takviye birliklerle 30.000 kişilik bir kuvvete eriştiler.

İkinci Anafartalar Muharebesi öncesinde Türkler Anafartalar bölgesinde en kuvvetli olacak biçimde İsmailoğlu Tepesi ve Anafartalar sırtlarını tutuyorlardı. Bununla birlikte yapılan keşifler sonucu Türklerin Küçükanafarta Ovası'nda ileri karakolları ve keşif kollarından başka belirgin bir şekilde başka kuvvetlerine rastlanmamıştı. Ece Limanı'ndan Anafartalar Limanı'na kadar olan kesimde, başta zayıf bir müfreze bulunduran Türk kesimi, daha sonra 5. Tümen birlikleri ile cephe hattını tahkim etmiştir. IX. Kolordu'dan istenen saldırının amacı, öncelikli olarak Küçükanafarta hattı ve İsmailoğlu Tepesi'nin ele geçirilmesi, ardından, ikinci hedef olarak Anafartalar sırtlarının ele

* Birlikler atlı değildir. Piyade olarak savaştılar.

geçirilmesi idi. Buradan, Anafartalar Limanı'nın üzerinde oldukça etkili olan Türk topçu mevzileri ve gözetleme mevkilerinin ele geçirilmesi, tüm bölgenin güvenliği açısından kaçınılmaz bir öncelik olarak belirlenmişti. Türk kuvvetlerini bu imkânlardan yoksun bırakmak maksadıyla, mümkün olan en yüksek süratte ve fazla kuvvet bulundurarak bu bölgenin kuşatılması gerekiyordu.

Anafartalar bölgesindeki İngilizlerin en büyük sıkıntısı, ovaya hâkim olan Kavaktepe-Tekketepe-241 Rakımlı Tepe hattına Türk birliklerinin mevzilendirdiği toplardı. Bunlar ovadaki düşman birliklerini çok hırpalıyordu. İsmailoğlu Tepesi'nin oradaki 112 Rakımlı Tepe adeta müstahkem bir kale gibi duruyor, düşman birlikleri de önündeki ovada açık hedef oluyorlardı. Bu sebeple düşman için İkinci Anafartalar Muharebesi'nin amaçlarından biri de kendilerini döven bu topçuları susturmaktı. İlk hedef bu hâkim tepeleri ele geçirmek ve Türk topçusunu ortadan kaldırmaktı. Yani Kireçtepe silsilesini, 241 Rakımlı Tepe-Kavaktepe-Tekketepe-Küçükanafarta'ya kadar giden o silsilenin sırtlarını ele geçirmek ve Türk birliklerini arka tarafa atmaktı.

General Hamilton birlik komutanlarıyla yaptığı toplantıda General de Lisle'dan taarruz planı hazırlamasını istedi. General de Lisle, İsmailoğlu Tepesi üzerine sınırlı bir taarruz yapmaktansa bir defada sonuca gitmek üzere bütün cephede genel bir harekât planı hazırladı ancak General Hamilton bu plana müdahalede bulunarak böyle genel bir harekât için artık zamanın kaybedilmiş olduğu yanıtını verdi. Yapılan görüşmelerden sonra plan hazırlandı. General de Lisle tarafından hazırlanan ve genel karargâh tarafından onaylanan planın taarruz emri 20 Ağustos 1915 günü saat 15.00'te yayımlandı.

Taarruz 21 Ağustos 1915 günü yarım saatlik bir topçu ateşinden sonra saat 15.00'te başlayacaktı. Taarruza

öğleden sonra veya ikindi vakti başlamalarının sebebi güneşi arkalarına almaktı. Harekât şu şekilde olacaktı: IX. Kolordu'nun 11. Tümen'i İsmailoğlu Tepesi ve güney kısmına, 29. Tümen Yusufçuktepe ve güneyine taarruz edecek, 53. ve 54. tümenler Sülecik'ten Kireçtepe'ye kadar olan cephede yoklama taarruzu yapacak ve ilerleme imkânı olur ise arazi kazanılmaya çalışılacaktı. 2. Atlı Tümen Lalebaba'da, 10. Tümen ise Softatepe kesiminde ihtiyatta kalacaklardı. Damakçılık Bayırı yakınlarındaki Anzak Kolordusu'ndan dokuz taburdan oluşan bir kuvvet Kayacık Ağılı-Susakkuyu hattına taarruz edecekti. 11. ve 29. tümenler hedeflerine ulaştıktan sonra, 10. Tümen'den takviyeli bir tugay bu birliklerin üzerinden geçerek İbrikçe dolayına yürüyüp ileri bir mevzi tutacaktı. Harekât, IX. Kolordu (55 top) ile Anzak Kolordusu'nun sol kanadındaki kuvvetlere ait çeşitli cins ve çaplarda toplam 85 modern top ile Anafartalar Limanı'ndaki *Swiftsure* zırhlısı, üç kruvazör ve iki muhrip tarafından top atışlarıyla desteklenecekti. Piyade birlikleri yarım saatlik bombardımanın ardından iki safha halinde taarruza geçeceklerdi. Birinci safhada, 11. Tümen'in dört taburu Azmakdere'nin kuzeyinden, İsmailoğlu Tepesi'nin batısındaki Hetman Çayırı'na doğru uzanmakta olan dar siper hattını ele geçirerek İsmailoğlu Tepesi'ndeki mevzilere giden ulaşım hattını keseceklerdi.

İkinci safhada 11. Tümen'in kalan kısımları taarruza başlayarak İsmailoğlu Tepesi'ni ele geçirecekler, aynı anda 29. Tümen birlikleri Yusufçuktepe (Scimitar Hill) ve güney hattına taarruza geçeceklerdi. İhtiyat kuvvetleri komutanı olarak görevlendirilen General Peyton, 2. Atlı Tümen'le birlikte, Lalebaba'dan Mestantepe'ye ilerleyecekti. General Cox'un komuta ettiği Anzak Kolordusu'ndan taarruza katılacak olan birliklerse Bombatepe üzerine taarruza geçecekti.

Türk tarafı

Düşmanın yeni bir taarruz hazırlığı içerisinde olduğu gözlemlenerek takviye birliklerle Türk savunması güçlendirmeye çalışıldı. Anafartalar Grubu Komutanı Albay Mustafa Kemal'in 19 Ağustos 1915 günü Çamlı Tekke karargâhından birliklerine yayımladığı emirde cephedeki düşmanın stratejik amacını elde etmek ve taktik durumundaki mahkûmiyetten kurtulmak üzere kuvvetlerini takviye ve taarruzlarını yenilemesi olasılığı olduğunu, Anafartalar Grubu'nun düşmanı sarsmak ve tamamen denize dökmek amacıyla hareket edeceğini bildirmiş, düşmana kesin darbenin vurulması için tümenlerin şimdiki hattı kesinlikle ellerinde tutma, düşmanın her türlü girişimlerini yok ederek onlara bir adım bile yer kazandırmama, düşmanın durumu ve hareketlerini zamanında değerlendirip süratli tedbir almak üzere olağanüstü dikkat ve önemle gece-gündüz keşif ve gözetleme yaparak her an tetikte bulunma talimatı vermiştir. Mustafa Kemal'in bu emri yeni bir taarruz beklediği yönünde önemli bir grup emridir. Burada Mustafa Kemal'in uzak görüşlülüğünü görüyoruz.[18]

Türk savunması 21 Ağustos 1915 günü: 5., 12., 7., 4., 8., 9. ve 6. tümenler ile 11. Süvari Alayı'ndan oluşmaktaydı ve şöyle mevzilendirilmişti:

5. Tümen birlikleri: Kuzeyde Kireçtepe sırtları ve Kükürtlü Pınar'da (dahil),

12. Tümen birlikleri: Kükürtlü Pınar (hariç) - Eğrikulak (hariç - İsmailoğlu Tepesi güneybatısı) arasında,

7. Tümen birlikleri: Abdurrahman Bayırı'na doğru Kayacık Ağılı, Naim Sırtı, Bombatepe civarında,

4. Tümen birlikleri: Yayvantepe'den Çamcık Pınarı'na kadar, Abdurrahman Bayırı civarında,

8. Tümen birlikleri: Çamcık Pınarı'ndan Şahin Sırtı'na (dahil) kadar olan bölgede, Kocaçimentepe-Conkbayırı-261 Rakımlı Tepe hattında.

Anafartalar Grubu ihtiyatı olarak Tekketepe'nin doğusunda, geride, 9. Tümen'in iki alayı, Turşunköy'ün kuzeybatısındaki Sivli köyü bölgesinde 6. Tümen'in iki alayı bulunuyordu. Yani üç ana tümen ve geride iki de ihtiyat tümeni vardı.

İkinci Anafartalar Muharebesi öncesi Türk birliklerinin topçu kuvveti yeniden düzenlenerek değişik tip ve çapta 97 toptan oluşan ciddi bir topçu kuvveti bu bölgede konuşlandırılmıştı. Topçu gücü olarak 16'sı sahra topu, 14'ü dağ topu ve 2'si de obüs olmak üzere 32 toptan oluşan Anafartalar Grubu'nun topçu kuvveti Kireçtepe bölgesinde mevzilenmişti. 12. Tümen cephesinde 20'si sahra, 8'i dağ, 11'i çeşitli çaplarda ağır top olmak üzere 39 adet top bulunuyordu. Anafartalar Grubu'nun güney kanadında ise 7., 4. ve 8. tümenlere bağlı 8'i sahra, 16'sı dağ ve 2'si 15 santimetrelik obüs olmak üzere 26 top bulunuyordu.

Anafartalar Grubu Komutanı Albay Mustafa Kemal, İngilizlerin yeni kuvvet kaydırmalarından bir taarruz için hazırlandıklarının farkındaydı. 20 Ağustos günü sabah Abdurrahman Bayırı'na, öğleden sonra Kavaktepe kuzeyindeki gözetleme yerine gelerek cepheyi yakından izledi ve bazı düzenlemeler yaptırdı. İhtiyatları biraz daha cepheye yaklaştırdı. Bölgede yapılacak olan değişiklikler, alınacak tedbirler ve son düzenlemeler hakkında emirler verdi. Yeni düzenlemeye göre 4. Tümen'in sol kanadını Kurt Geçidi'nden (Kurt Gediği) geçirmek suretiyle cephesi daraltıldı. 33. Alay'ın 1. Tabur'u, lüzum olduğu takdirde 7. Tümen'in sağ kanadına yetişebilmesi koşuluyla 4. Tümen'in yanında bırakıldı. Abdal Bayırı'nda bir dayanak noktası yapılmasını istedi. Kocaçimen Grubu bölgesindeki topların Şahin Tepesi ve Pilavtepe'deki İngiliz birliklerinin üzerine test atışları yaptırılarak gözlenmesini ve etkisinin tam olarak saptanmasını istedi. Türk kuvvetleri 21 Ağustos sabahı olan hareketlilikten sonra daha dikkatli gözlem yapmaya başlamıştı.

Muharebe

Taarruza katılan İngiliz birliklerinin saldırısı 21 Ağustos 1915 günü saat 14.30'da İsmailoğlu Tepesi ve Yusufçuktepe üzerinde yoğunlaşan top ateşinden sonra başladı. Taarruz yönü 12. ve 7. Tümen cepheleri üzerine, kuzeyde Yusufçuktepe, güneyde Mestantepe, İsmailoğlu Tepesi ilerisi ve Kayacık Ağılı ilerisiydi. Taarruzun başlaması üzerine Albay Mustafa Kemal, Sivli'de bulunan Yarbay Esat komutasındaki 11. Süvari Alayı'nı saat 15.37'de mümkün olduğu süratle İsmailoğlu Tepesi istikametinde hareket ettirdi ve takviye piyade birlikleri yetişinceye kadar en kritik noktayı işgal etmeleri emrini verdi. Böylece 11. Süvari Alayı'nı 12. ve 7. tümenlerin arasına yerleştirmiş oldu. 9. Tümen birlikleri yetişinceye kadar süvari birlikleri bu hatta yaya cengi yaparak süngü ile düşmanla muharebeye girdiler. Mustafa Kemal 9. Tümen'i Küçükanafarta üzerinden İsmailoğlu Tepesi doğrultusuna, 6. Tümen'i Küçükanafarta'ya gönderdi. Bu sıralarda 7. Tümen'den gönderilmiş olan 33. Alay'ın 3. Tabur'u da bu kesime ulaştı ve böylece 34. Alay'ın sol kanadı takviye edilerek İngiliz taarruzunun ilerlemesi burada durduruldu.

29. İngiliz Tümeni'ne ait birliklerin hedefi İsmailoğlu Tepesi'nin kuzeyindeki 112 Rakımlı Tepe'yi ele geçirmekti. Burası Türk savunması tarafından çok iyi tahkim edilmiş durumdaydı. İngiliz topçusunun hazırlık ateşi sırasında 86. Tugay, Türk topçu ateşine maruz kaldı. Tugay birlikleri ilerlemeye başladığı sıralarda Mestantepe'nin karşısında bulunan çalılık, topçu ateşinin tesiri ile yanmaya başladı. Saat 15.30 sırasında iki bölük kuvvetinde asker de ilerlemeye başladı fakat Hetman Çayırı'nda bulunan Türk siperleri yan ateşine maruz kaldı. Yangın, ilerlemeye çalışan düşman birliklerin karışmasına sebep oldu ve birlikler kayıp verdi. Saat 16.30 olduğunda 86. İngiliz Tugayı birlikleri Türk hatlarına 500 metreden daha fazla yaklaşamamış durumdaydı.

87. Tugay'ın hedefi, 35. Türk Alayı'nın 2. Tabur'u tarafından savunulan Yusufçuktepe (Scimitar Hill) idi. Taarruz kuvvetleri saat 15.30 sıralarında şiddetli makineli tüfek ateşi desteğiyle ileri hareketlerine başladılar ve kısa bir süre sonra tepeye ulaştılar. Türk birliklerinin tepeyi tamamen etkisi altına alan piyade tüfeği ve makineli tüfek ateşleri altında da geriye doğru çekilmeye başladılar. İngiliz birlikleri 34. Türk Alayı'nın sağ kanadında bulunan savunma mevzisinin bir kısmını ele geçirmelerine rağmen hemen akabinde ihtiyatta bulunan 34. Alay'ın birkaç bölüğü ileri atılıp İngilizlerin ele geçirmiş oldukları bu mevzileri yeniden geri aldı. İngilizler bu mevzilerin kuzey tarafından da harekete geçtiler ama başarılı olamadılar. Sadece Eğrikulak yakınlarında çok önemi olmayan bir mevzi parçasını ele geçirip elde tutabildiler. İhtiyatta bulunan 9. Türk Tümeni'nin 25. ve 64. alayları saat 19.30 sıralarında İsmailoğlu Tepesi'ne ulaştı. Bu tümenin 64. Alay'ı Yusufçuktepe'yi takviye etmek için, 25. Alay ise

Kroki 44: 21 Ağustos İkinci Anafartalar Muharebesi. (Uydu görüntüsü üzerine işlenmiş bu kroki Murat Arınıtak tarafından hazırlanmıştır.)

XX
5
161 R.T.
241 R.T.
262 R.T.
Arslantepe
Sivritepe
Kavaktepe
Tekketepe
Küçük Anafarta
Bakababa
Sülecik
İbrikçe
Yusufçuktepe
Mestantepe
İsmailoğlutepe
Büyük Anafarta
Yassıtepe
Bombatepe
Damakçılıkbayın
Kocaçimentepe
Anafartalar Grup K.
XXX
Şıvlıdere
Abdurrahman Bayın
Tümendere

bölgede ihtiyat olarak yerleştirildi. 6. Türk Tümeni de Küçükanafarta köyünün doğusuna geldi.

Anzak birliklerinin saldırısıysa topçu bombardımanından bir saat sonra, 15.30 sıralarında başladı. General Cox'un komutasındaki Anzak Tugayı'na, Bombatepe'nin ele geçirilmesi için hedef verilmişti. General Cox'un komutasındaki Anzak Kolordusu dokuz tabur kuvvetindeki birliklerle üç kol halinde taarruza geçti. En sağındaki kol, Kayacık Ağılı'na, diğer iki kol da 20. Türk Alayı'nın merkezine ve sağ kanadına hücuma kalkmışlardı. 7. Tümen komutanı taarruz başladığı zaman dört ihtiyat taburunu da 20. Alay'ın emrine gönderdi. 20. Alay'ın sağ kanadına yöneltilen taarruz şiddetli Türk ateşiyle karşılaşınca durdu ve taarruza geçen Anzak birlikleri geri çekilmek zorunda kaldı. Merkez kesime taarruza geçen kuvvetler de durduruldu. Yapılan taarruzda Anzaklar ağır zayiat verdi ve başarılı olamadı. Yalnız Kayacık Ağılı doğrultusunda harekete geçmiş olan Anzak kuvvetleri, bu kısımda bulunan Türk siperlerini ele geçirdi. İhtiyat kuvvetleri kalmayan 7. Tümen'e takviye olarak 11. Süvari Alayı gönderildi. 11. Tümen birlikleri İsmailoğlu Tepesi ve güney kısmına taarruz edecekti. Azmakdere'nin kuzeyinden, İsmailoğlu Tepesi'nin batısındaki Hetman Çayırı'na doğru uzanan siper hattını ele geçireceklerdi.

Saat 15.00'teki bombardımanın ardından saat 15.30'da İngiliz 11. Tümen birlikleri taarruza geçti. 34. İngiliz Tugayı'nın sağ kanadının Anzak Tugayı ile temas etmesi gerekiyordu, Anzak birlikleri henüz ilerlememiş olduklarından geri dönmek zorunda kaldılar. 34. İngiliz Tugayı'nın sol kanadı Hetman Çayırı'nın kuzey tarafında büyük bir mukavemetle karşılaştı ve geri çekilerek Mestantepe'nin güney yamaçlarına döndü. 33. Tugay saat 15.00 civarında Lalebaba'dan harekete geçti. Tuz Gölü'nün güney kenarından hareket eden birlikler, yürüyüşleri sırasında Türk topçu ateşi altında kaldılar ve ağır zayiat verdiler.

Düşman birlikleri, 2. Atlı Tümen'in gelmesiyle birlikte, saat 18.00'de taarruzlarını yinelediler. Yaya olarak savaşan süvari birlikleri İngiliz hatlarını geçerek İsmailoğlu Tepesi kuzeyindeki 112 Rakımlı Tepe'ye ilerlemeye çalıştı. Ağır zayiat verdiklerinden ilerleyemediler ve durdular. 4/Londra Tugayı sağ taraftaki Yusufçuktepe istikametinde ilerledi. Tepenin güneybatı tarafına vardıklarında sağ kanatlarından şiddetli Türk ateşi ile karşılaştılar. Burada Türk birlikleri tarafından durduruldular ve ağır zayiat verdiler. Karanlığın çökmesiyle ateş yavaşladı ve hayatta kalan subaylar dağınık durumdaki askerleri toplayarak tepenin batı tarafındaki Güney Galler Hudut Taburu (2/South Wales Borderers) birliklerinin sol yanında bir siper hattı oluşturmaya çalıştılar. 86. Tugay Mestantepe gerisine çekildi.

Saat 21.00'e kadar birliklerin taarruzu hiçbir sonuç alınmadan sonlanmıştı. Muharebenin sonunda IX. Kolordu Komutanı General de Lisle, 11. Tümen birliklerinin Azmakdere'nin kuzeyinde ele geçirdiği yerleri tutmasını istedi. 29. Tümen ve 2. Atlı Tümen'e mensup birliklerin hareketini de General Marshall'ın inisiyatifine bıraktı. General Marshall, General Kenna'ya 2. Atlı Tümen birliklerinin Lalebaba gerisine çekilmesi emrini verdi. İleri hatlardaki birlikler gün doğmadan önce geriye çekilerek eski hatlarına yerleştiler.

Türk birlikleri, bazı noktalarda İngilizlerin eline geçen siperleri geri almak düşüncesiyle karanlık çöktükten sonra taarruz planladı. 34. Alay'ın sol kanadında yapılan hücumlar sonucu siperler birkaç kez el değiştirdi 34. Alay'ın son kez yaptığı taarruzda bu mevzi yeniden kazanıldı. 7. Tümen birlikleri Kayacık Ağılı bölgesinde Türk mevzilerine girmiş olan İngiliz kuvvetlerine taarruz etti, siperler birkaç kez el değiştirdi ama netice itibariyle geri alınamadı.

İkinci Anafartalar Muharebesi sonucunda IX. Kolordu planlarını gerçekleştiremedi. Bu harekâtta elde edebildik-

leri sadece Yusufçuktepe'nin denize bakan yamaçları ile Azmakdere ve Kayacık Ağılı bölgesinde ele geçirdikleri ufak bir mevziden ibaretti. Bu muharebede 8.000'e yakın zayiat verdiler. Sadece IX. Kolordu'nun 6.500 civarı zayiatı, Anzak Kolordusu'nun ise 1.300 civarı zayiatı vardır. Türk tarafında ise 12. Tümen'de 350 şehit, 561 yaralı, 281 kayıp ile birlikte toplamda 1.192 asker zayiatı olmuştur. 7. Tümen savunma bölgesinde ise toplam olarak 1.406 kişi zayiat olarak sayılmıştır.

Anafartalar Grubu Komutanı Albay Mustafa Kemal'in İkinci Anafartalar Muharebesi öncesindeki öngörüleri sayesinde alınan tertibat, muharebenin başarılı bir şekilde sevk ve idare edilmesini sağlamıştır. Mustafa Kemal muharebeden sonra Beşinci Ordu Komutanı Liman Paşa'ya iletiği raporda düşmanın artık bu cephede köklü ve ciddi bir taarruz yapamayacağını, adeta teminat verircesine yazar:

> İngilizlerin Türk cephesi karşısında bulunan hatlarını bazı kıtalarla takviye ettiği görülmüştür. Bugün yaptığım gözlemlere göre İngilizlerin zayiatı çok fazladır. Buradaki İngiliz kuvvetinden bundan sonra faalane bir harekât beklemiyorum.*

27 Ağustos Kayacık Ağılı-Bombatepe Muharebesi

İkinci Anafartalar Muharebesi'nden sonra Türk birlikleri hâkim tepeler hattını ellerinde bulunduruyordu. İngilizler, Anzak cephesi ile Anafartalar bölgesinin daima irtibatta bulunması ve emniyette kalmasının en önemli yolunun Bombatepe'nin ele geçirilmesine bağlı olduğunu düşündüler. IX. Kolordu'nun 21 Ağustos'taki Anafartalar harekâtına yardım eden General Cox'un komutasındaki Anzak Tugayı'nın taktik hedefe ulaşabilmesi için Anzak

* *Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V. Cilt, III. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1978, s. 420.

Kolordusu'nun sol kanadının Bombatepe'ye (Hill 60) dek uzatılması gerekiyordu. Yeni bir taarruz ile bu hat Susakkuyu ve Bombatepe'ye kadar alınırsa IX. İngiliz Kolordusu ile Anzak Kolordusu arasındaki irtibat kuvvetlenecek ve Anzak cephesinden Anafartalar'a kadar sahil boyunca ilerleyen yol emniyet altına alınacaktı. Ayrıca iki Anafarta köyü arasındaki geniş vadi üzerinde görüş hâkimiyeti elde edilmiş olacaktı. Anzak Tugayı'nın komutasını yürüten General Cox Bombatepe'yi alabileceğine inanıyordu. Anzak Kolordusu Komutanı General Birdwood'un Hamilton'la görüşmesinin ardından Bombatepe'ye yapılacak yeni bir harekât için önce 1.000 kişilik bir taarruz kuvvetinin yeterli olacağı öngörülmüştü, daha sonra bu sayı artırıldı. General Cox'un komutasında yürütülecek olan harekâta destek olunması için çeşitli birliklerden karma bir kuvvet toplandı. İngilizlerin sağ taraflarındaki Anzak birlikleri ile

Kroki 45: 27 Ağustos Kayacık Ağılı-Bombatepe Muharebesi. (Uydu görüntüsü üzerine işlenmiş bu kroki Murat Armutak tarafından hazırlanmıştır.)

bağlantı kurmak için Bombatepe'yi ele geçirmek amacına yönelik bu taarruz, sadece taktik bir harekât olarak planlandı ve yapıldı.

27 Ağustos günü saat 16.00'da bombardımanın ardından başlamasına karar verilen taarruz 7. Türk Tümeni cephesinde olan Kayacık Ağılı-Bombatepe üzerinde yoğunlaşacaktı. Saat 16.00 olduğunda 7. Türk Tümeni'nin savunma bölgesi istikametindeki cephesine ve bilhassa da Kayacık Ağılı kesimindeki Türk savunma mevzilerine, İngiliz kara ve deniz topçuları tarafından aynı anda şiddetli bir bombardıman başladı ve neticesinde Türk siperleri tarumar edildi. Bombardımandan sonra İngiliz birliklerinin 7. Tümen kesimine taarruzu başladı. 6. Tümen'in iki taburlu olan 17. Alay'ı saat 17.30 sıralarında 7. Tümen bölgesine gönderildi. 9. Tümen'in ihtiyatı olan 126. Alay'ın 2. Tabur'u, gerek duyulması halinde 7. Tümen'e yardımcı olmak üzere Azmakdere civarına sürüldü. Bombatepe istikametine doğru taarruza kalkan birlikler üç hat halinde hareket ettiler ve Türk savunması tarafından püskürtüldüler. Kayacık Ağılı'nın kuzey ve güneyinden taarruza geçen birlikler 21. Alay'ın bir bölük kadar savunma kuvvetinin mevzilerini ele geçirdiler. Hemen ardından açılan İngiliz topçu ateşi sebebiyle karşı taarruz yapılamadı. Gece 33. Alay birlikleri ele geçen mevzilerin tekrar kazanılması için karşı taarruza geçti fakat İngilizlerin makineli tüfek, piyade tüfekleri ve bomba atışlarının yoğunlaşmasıyla ilerleme sağlanamadı. Gece boyunca karşı taarruzlar aralıklarla tekrarlandı ve siperler birkaç kez el değiştirdi. Sabaha dek süren çatışmalar neticesinde taarruzun hedefi olan hemen her nokta Türk birliklerinin elinde bulunmaktaydı. Anzak askerleri Susakkuyu tarafına doğru sadece bir bölük kuvvetinde askerin tutunabildiği bazı mevziler ele geçirebildi. Harekâtın hedefi olan Bombatepe diğer kısımlarıyla birlikte Türk birliklerinin elindeydi. Bu muharebe, daha sonra Kayacık Ağılı-Bombatepe Muharebesi olarak anılmıştır.

27 Ağustos 1915 günü Bombatepe'ye başlatılan taarruz İngilizler için Anafartalar bölgesindeki son harekât olmuştur. 27 Ağustos Kayacık Ağılı-Bombatepe Muharebesi son umutla bir yarma denemesi olarak yapılmıştır. Bombatepe, Arıburnu ve Anafartalar cephesi arasında kritik bir noktadır, yarma yapılabilirse düşman birlikleri Asmadere'den Kocaçimentepe'ye çıkabilecekti. Burada bir yoklama yaptılar ama başarılı olamadılar. Asıl amaçları, 10 Ağustos günü aşağı doğru sürüldükleri için Bombatepe'yi aldıktan sonra Abdurrahman Bayırı üzerinden Kocaçimen'e doğru baskı yapmaktı. Kayacık Ağılı bunun için çok uygun bir yerdi. Naim Sırtı'ndan Asmadere'ye inilerek Abdurrahman Bayırı'na ulaşabilirlerdi. Türk birliklerini Arıburnu cephesinde yandan sıkıştırmak, Anafartalar bölgesindeki düşman hatlarını Arıburnu cephesindeki düşman hatları ile birleştirme avantajını sağlayacaktı. Fakat başarılı olamadılar. 28 Ağustos günü itibariyle Bombatepe muharebelerinin hareketli bölümü sona erdi ve siper muharebeleri dönemi başladı.

İkinci Anafartalar Muharebesi: Değerlendirme

Çanakkale cephesinde 25 Nisan günü başlayan stratejik çıkarma harekâtı sonrasında Ağustos ayında yapılan harekât, kilitlenen cepheyi düşürmek, açmak ve yine nihai amaca ulaşmak için yapılan taktik bir harekâttı. Anafartalar çıkarması, Arıburnu cephesinde muharebe devam ederken cepheyi düşürmenin yanında Kocaçimen hattı üzerindeki tüm omurgaya hâkim olmak amaçlı geniş bir çıkarma harekâtı olarak yapıldı. 6 Ağustos günü başlayıp 8 Ağustos gününe kadar ilerleyen harekât, 8 Ağustos gününden itibaren gerilemeye başladı. 9 Ağustos günü Birinci Anafartalar Muharebesi ile düşmanın hâkim sırtları elde etme umudu tehlikeye girdi. 10 Ağustos Conkbayırı süngü hücumu ile Arıburnu cephesinde büyük bir darbe alarak

hâkim sırtlardan temizlendiler. Tali olarak Anafartalar cephesinde kanat manevrası ile tepeler hattına ulaşmak için 15-16 Ağustos'ta yapılan Kireçtepe Muharebesi'nde tekrar başarısız oldular. Geniş çaplı olarak hazırladıkları 21 Ağustos günü yapılan İkinci Anafartalar Muharebesi ile tepe hattını ele geçirme umutlarını yitirdiler. Birlikleri de ağır zayiat alarak ıskarta haline geldi. 6 Ağustos günü başlattıkları Arıburnu-Anafartalar harekâtı başarısızlıkla sonuçlandı. İkinci Anafartalar Muharebesi'nden sonra genel bir operasyon yapılmadı. Son olarak 27 Ağustos günü daha lokal bir taarruz olarak yapılan Kayacık Ağılı-Bombatepe Muharebesi ile Anafartalar ovasındaki muharebeler son buldu.

Birinci ve İkinci Anafartalar muharebeleri, meydan muharebesi olarak anlatılır. Bunun iki sebebi vardır, birincisi ovada olduğu için, ikincisi ise meydan muharebesi gibi iki ordunun dar bir sahada birbirine giriştiği bir mücadele olduğu için. Bu muharebede her iki tarafta da neredeyse 40.000 askerin dövüştüğü, yoğun ve kanlı muharebeler olmuştur. Bir bakıma meydan muharebesi gibi olmuştur.

Topçu etkeni

Operasyonel anlamda Anafartalar bölgesindeki son genel harekât İkinci Anafartalar Muharebesi'dir. O zamana dek ovada bir başarı elde edemeyen İngilizler için bu muharebe son büyük operasyon ve son şans idi. Nitekim bu muharebeden sonra artık tepe hattını ele geçirme umudunu yitirdiler. İngilizlerin Anafartalar Ovası'ndaki en büyük sıkıntısı Kavaktepe-Tekketepe-241 Rakımlı Tepe hattında ovaya hâkim konumda bulunan Türk topçusuydu. Buradaki toplar çoğunlukla dağ ve sahra toplarıydı, obüs toplarının sayısı çok azdı. Düşmanın modern topları ve donanma topları ile kıyaslanamayacak

ölçüdeydi. Fakat topçularımızın isabetli atışlarının düşman üzerinde büyük etkisi oldu. Taarruza takviye için gelen düşman birlikleri üzerine yapılan topçu ateşleri çok ağır zayiat verdirdi. Ovadaki düşman, burada bulunan topçularımızın açık hedefi oluyordu. Bu sebeple İkinci Anafartalar harekâtı önce hâkim tepeleri ele geçirerek Türk topçusunu ortadan kaldırmak üzerine planlanmıştı. İkinci Anafartalar Muharebesi'ne baktığımızda planlananın büyük bir operasyon olduğunu görüyoruz. Öncesinde komutada yapılan değişiklikle IX. Kolordu Komutanı Stopford görevden alınmış yerine daha tecrübeli, daha atak olduğu düşünülen 29. Tümen Komutanı de Lisle getirilmişti. Cephede bulunan birliklere takviye birlikler eklendi, Anzak cephesinden birlikler operasyona destek verecek ve Bombatepe'ye saldıracaklardı. İkinci Anafartalar Muharebesi iki kolordudan fazla bir güçle yapılan, Anafartalar bölgesinde karadaki modern toplar ve Anzak cephesinden destek için ayrılan toplarla, ayrıca donanmanın desteklediği topçu ateşi ile birlikte, yeterli güçle yapılan büyük bir taarruzdu.

Düşmanın İkinci Anafartalar Muharebesi'nin başarısız olmasının birinci nedeni, şiddetli ve isabetli atışlar yapan Türk topçusudur. İkincisi sevk ve idarede yaptıkları hatalardır. Depo sisteminden takviye edilmiş tugaylar olan 86. ve 87. tugayları bu operasyonda en kritik yerde İsmailoğlu Tepesi hattında kullandılar ve başarısız oldular. Asilzadelerden oluşan Atlı Tümen mevcut piyadelerden daha hassastı, beş tugaylı Atlı Tümen ancak bir Avustralya piyade tugayı gücünde idi. İhtiyat olarak ayrılan Süvari Tugayı hemen muharebeye dahil edildi ancak açık arazide yürütüldükleri için Türk topçusu tarafından ağır zayiata uğratıldılar. Daha önceki muharebelerde hırpalanmış 53. ve 54. İngiliz tümenlerini Kireçtepe'ye doğru tali taarruzlar için yerleştirdiler ama bir başarı sağlayamadılar.

Mustafa Kemal'in üstün performansı

Muharebede başarı ve başarısızlığı belirleyenin, nihayetinde sevk ve idare olduğunu görüyoruz. Tabii bunun yanında cesaret, mukavemet, askerin savaş karakteri çok etkilidir. Burada komutanın inisiyatif kullanma becerisi önemlidir. İngilizler, bu konuda hatalar yaptılar. Sonuçta IX. Kolordu Komutanı Stopford'u yetersiz olduğu için görevden alıp yerine daha genç, dinç, azimli ve kararlı bir komutan getirdiler. Ancak o da fazla etkin olamadı.

Aynı şekilde karşı tarafa baktığımız zaman, Anafartalar Grubu Komutanı Mustafa Kemal gibi genç, dinç, enerjik, en ufak bir tabur hareketinden tümenlere kadar her şeye vakıf durumda, kararları süratle verebilen, öngörü yeteneği çok fazla, cevval, atik bir komutan görüyoruz. Kuvvet kaydırmaları çok süratli olarak yapılıyor, kaybedilen siperler ısrarla geri alınıyor, azimli ve kararlı bir mücadele veriliyor. Muharebede sonucu insan sayısı veya teknolojik üstünlüğün değil, bu tür avantajların belirlediğini görüyoruz.

General Patton 1936 yılında karargâh çalışması olarak Gelibolu savunmasını incelediğinde çok manidar bir değerlendirme yaparak şöyle der:

> Anafartalar muharebesinde İngiliz ordusundaki Hamilton, Stopford ve Hammersley, Türk ordusundaki Liman von Sanders, Mustafa Kemal ve Yarbay Willmer'le yer değiştirmiş olsaydı çıkarma kederli bir bozgun değil, büyük bir başarı örneği olurdu.*

Mustafa Kemal Türk ordusu için büyük şans, karşı taraf için ise büyük şanssızlık idi.

Gerçekten de İkinci Anafartalar Muharebesi'nde sevk ve idare bakımından Türk savunmasını değerlendirdiğimiz zaman Anafartalar Grubu Komutanı Mustafa

* G.S. Patton, *Gelibolu Savunması: Bir Karargâh Çalışması*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2017, s. 161.

Kemal'in muharebe öncesindeki öngörüleri, sevk ve idaresi, ihtiyatları yerleştirmesi bakımından gösterdiği üstün performansı belirtmeliyiz. Mustafa Kemal İkinci Anafartalar Muharebesi'nde artık cephede iyice olgunlaşmış, mükemmelleşmiştir. Bütün birliklere hâkim, anında karar verebilen, paniklemeyen, çok seri kararlar verip uygulayabilen bir komutandır. Muharebe sevk ve idaresinde yeterli ve yeteneklidir.

Tabii düşmanın İkinci Anafartalar Muharebesi'nde başarısız olmasının en büyük etkeni karşılarındaki tüm asker ve komutanların azimli, kararlı olmaları ve büyük fedakârlık göstererek yapmış oldukları dirençli savunmadır. 21 Ağustos günü ve gecesine kadar süren muharebelerde Türk askeri canını dişine takarak hücumları durdurmayı ve karşı taarruzlarla düşmanı söküp atmayı başarmıştır. Mesela 12. Türk Tümeni birlikleri çok geniş bir alandan sorumluydu, düşmanın en kalabalık hücumlar yaptığı cephe 12. Tümen cephesiydi. Karşılarında düşmanın 10. Tümen birlikleri, 2. Atlı Tümen, 29. Tümen ve 11. Tümen askerleri vardı. Burada 12. Türk Tümeni'nin, karşısındaki dört İngiliz tümenine ait kuvvetlerin saldırılarına yiğitçe göğüs germesi ve uygun anlarda karşı taarruzlar yaparak bu kuvvetleri püskürtmeyi her defasında başarması yüksek bir saygı ile anımsanmalıdır. Bu tümenin birliklerinin ve özellikle 34. Alay ile bunu seri şekilde yetişerek gerektiği zaman takviye eden 9. Tümen'in 64. Alay'ı sayıca üstün düşman kuvvetlerini geri atmayı başarmışlardır.

Türk süvarilerinin hızı ve kahramanlığı

21 Ağustos günü kritik bir zamanda en önemli mücadelelerden birini de Yarbay Esat komutasındaki 11. Süvari Alayı yapmıştır. Düşmanın İsmailoğlu Tepesi'ne doğru başlattığı hücum üzerine Mustafa Kemal, Sivli'de bulunan Yarbay Esat komutasındaki 11. Süvari Alayı'nı mümkün

olduğu süratle İsmailoğlu Tepesi istikametine hareket ettirdi ve piyade takviye birlikleri yetişinceye kadar bu noktayı tutma emri verdi. 11. Süvari Alayı gerçekten süratle Sivli ve Çamlı Tekke üzerinden, düşman donanma ateşi altında Büyükanafarta'yı geçerek 12. ve 7. tümenlerin arasına yerleşti. 11. Süvari Alayı İsmailoğlu Tepesi'nde hemen avcı hatları gerisindeki vadiye kadar dörtnala geldiler ve atlarından inip İsmailoğlu Tepesi'nde yaya olarak muharebeye girdiler. Düşmanı süngü süngüye karşılayarak imha ettiler ve başarılı bir mücadele verdiler. 11. Süvari Alayı'nın süratle buraya yetişmesi, İsmailoğlu Tepesi siperlerini tutmaları çok etkili olmuştur. Yarbay Esat komutasındaki 11. Süvari Alayı bir süvari birliğinden istenen sürat ve manevra gücünü takdire değer bir şekilde göstermiştir.

Çanakkale Muharebeleri boyunca süvariler önemli keşif, irtibat, muhabere hizmeti yapmışlardır. Süvarilerin münferit ufak müsademeleri vardır ama burada, İkinci Anafartalar Muharebesi'nin kaderine etki edebilecek bir durum göstermişlerdir. Anafartalar cephe hattının ortası olan İsmailoğlu Tepesi'ni düşman birliklerinin ele geçirmesi tüm Anafartalar cephesini tehlikeye düşürebilirdi. İkinci Anafartalar Muharebesi'nde kritik bir zamanda ve kritik bir noktada, geriden gelen 9. Tümen birlikleri yetişene kadar düşmanı durdurmayı başararak önemli bir kahramanlık da yapmışlardır. Süvariler burada büyük bir manevra örneği göstermiştir. Mustafa Kemal 11. Süvari Alayı'nın cepheye yetişmesini çok takdir eder ve daha sonra bu olaydan *Anafartalar Muharebatı*'nda ve Ruşen Eşref'le yaptığı mülakatta da şu şekilde bahseder:

> ...Taarruz, Küçükanafarta köyünün genel olarak batısında bulunan tümenlerimize, Yusufçuktepesi, İsmailoğlu Tepesi ve Azmak ile Kayacık Ağılı arasındaki bölgeye idi. Cepheye sevk edilebilecek kuvvetler, Turşunköy kuzey batısındaki 9. Tümen, Sivli köyü civarında 6. Tümen, 8. ve 4. Tümen ihtiyat kuvvetleri idi. Evvela 9. Tümen'e emir

verdim. 7. Tümen'in Sülecik ve İsmailoğlu Tepesi mıntıkasını takviye etmesini, diğer bir tümenin Anafartalar üzerinden yürümesini, diğer tümenlere, düşmanın topçuları ile taarruz etmekte olduğu istikametleri ateş altına almalarını, hülasa bütün cephede gerekli tedbirlerin alınmasını emrettim. Ancak, düşmanın hücum ettiği cepheye gönderdiğim ihtiyat kuvvetlerinin ulaşabilmeleri için zaman geçecekti. O zamanı kazanmak gerekiyordu. Elimde bir süvari tugayı vardı... Derhal bizim süvari alayı kumandanı Yarbay Esat Beyi yanıma çağırdım, İsmailoğlu Tepesine taarruz eden düşmanı aynı tarzda bir hareketle durdurmasını kendisine emrettim. Pek kıymetli bir süvari kumandanı olan bu arkadaşımız, bütün asil cesaretini bu münasebetle gösterdi. Bana arzu ettiğim zamanı kazandırdı... İngiltere'nin iftihar ettiği 2. Yaya Süvari Tümeni askerlerinin, temiz kanlı ve mert Türk kahramanları karşısında dayanamamaları bence bizim için iftihara değerdir. Hakikaten Türkler insanüstü bir güç ve kudret göstermişlerdir.*

İkinci Anafartalar Muharebesi'nin idari kadrosunda 12. Tümen Komutanı Yarbay Selahattin (Adil), 7. Tümen Komutanı Albay Halil, 4. Tümen Komutanı Yarbay Cemil (Conk), 8. Tümen Komutanı Albay Ali Rıza (Galatasaraylı), 5. Tümen Komutanı Yarbay Willmer, 9. Tümen Komutanı Pötrih vardı. Tüm bu birlik komutanlarının sevk ve idaredeki başarısı İkinci Anafartalar Muharebesi'ni kazanmamızda muhakkak etkili olmuştur. İkinci Anafartalar Muharebesi'ni, Grup Komutanı Mustafa Kemal, bu muharebeyi tüm komuta ve askerlerin bileğinin hakkı ile kazandığını şöyle anlatır:

Kıtalarımızın ve başlarında bulunan kumandanlarla zabitlerimizin metanetleri, fedakârlıkları sayesinde düşmanın hücumları göğüs göğüse, süngü süngüye karşılanarak imha edildi. Netice-i muvaffakiyet de bizde kaldı.**

* Ruşen Eşref, *Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat*, Hamit Matbaası, İstanbul, 1930, s. 21.

** a.g.y., s. 21.

Yedinci Bölüm

Tahliye

Türk Tarafı

Cephedeki kuvvetlerin durumu

Savunma açısından cephedeki en önemli olaylardan biri Birinci Ordu'nun XVII. ve VI. kolordularının Saros bölgesine gelmesidir. 15 Ağustos'tan sonra Despot Limanı ile Münip Bey Deresi arasında bir hat çizilip kuzeyi Beşinci Ordu sorumluluğundan alınarak Birinci Ordu sorumluluğuna verildi. 16 Ağustos'ta Birinci Ordu Komutanı Goltz Paşa karargâhı ile Gelibolu'ya geldi. Beşinci Ordu'nun Anafartalar'a yoğunlaşması için, Liman Paşa'nın sorumluluk sahası yarımada ile sınırlandırıldı ve Saros Körfezi'nin sorumluluğu Birinci Ordu'ya verildi. 15 Ağustos'tan sonra Liman Paşa'nın Despot Limanı'ndan ilerisini düşünmesine gerek kalmadı.

29 Ağustos'ta Türk savunmasında yeni bir planlamaya gidildi. Anafartalar bölgesindeki kuvvetler altı tümene ulaşınca birlikler iki kolordu halinde düzenlendi. Anafartalar bölgesi, kuzeyde Albay Nikolai'ın komutasındaki II. Kolordu birlikleri (kuzeyden güneye 5., 12. ve 9. Tümen), güneyinde Albay Ali Rıza Bey komutasında XV. Kolordu birlikleri (6., 4. ve 8. Tümen) bulunacak, 7. Tümen ise ihtiyatta olacak şekilde yeni düzenini aldı. Ece Müfrezesi üç taburdan kuruluydu ve Tayfur'da bulunan 4. Süvari

Alayı ile birlikte tüm bu birlikler Anafartalar Grubu Komutanlığı'nın emrine verilmişti. Büyükanafarta'nın doğusundaki 7. Tümen ile Sivli'deki 11. Süvari Alayı grup ihtiyatı olarak görevlendirildi. Cephedeki grup teşkilatı yeniden düzenlenerek Asya Grubu, Güney Grubu, Kuzey Grubu, Anafartalar Grubu ve Saros Grubu olmak üzere beş gruba ayrıldı. (Saros Grubu Beşinci Ordu'ya değil, Birinci Ordu'ya bağlıydı.) 19 Ağustos günü Mustafa Kemal XVI. Kolordu komutanı oldu. Anafartalar Grup Komutanlığı'nın sorumluluğunda olan bölge, yapılan değişikliklerle birlikte Despot Limanı'ndan Conkbayırı'nın güneyindeki 261 Rakımlı Tepe'ye kadar uzanıyordu.

Kuzey Grubu Komutanlığı, Sağ ve Sol Kanat Bölge Komutanlıkları olarak ayrıldı. Albay Yakup Şevki komutasındaki Sağ Kanat Bölge Komutanlığı'nda 19. Tümen, Albay Refet komutasındaki Sol Kanat Bölge Komutanlığı'nda 16. ve 11. tümenler bulunuyordu. Kumdere'ye kadar uzanan kıyı kesiminde 26. Alay vardı.

Güney Grubu cephesinde (4. ve 8. tümenlerin ayrılmasının ardından) sağ kesimde 1. ve 10. tümenlerden oluşan XIV. Kolordu (Birinci Bölge Komutanlığı), sol kesimdeyse 13. ve 14. tümenlerden oluşan V. Kolordu (İkinci Bölge Komutanlığı) bulunuyordu.

Mirliva Mehmet Ali Paşa komutasındaki Asya Grubu, 2. ve 3. Tümen'den kurulmuş olmasına rağmen, 3. Tümen'e yarımadada vazife almak için emir verilmişti. 2. Tümen, Çanakkale ve Karesi (Balıkesir) Jandarma taburları ile Bilecik Amele Taburu, üç bölükten oluşan mürettep bir tabur (5. Alay'ın 1. Tabur'u) ve tümen bağlı birliklerinden oluşmaktaydı. 3. Tümen ise 31. ve 32. alayların üçüncü taburları ile 39. Alay'dan bırakılan iki bölükten kurulmuştu. Asya Grubu'nda kalan birlikler Erenköy'den Akçay İskelesi'ne kadar olan bölgeyi savunma ve gözetleme görevini yerine getirecekti. Eylül ayında Beşinci Ordu

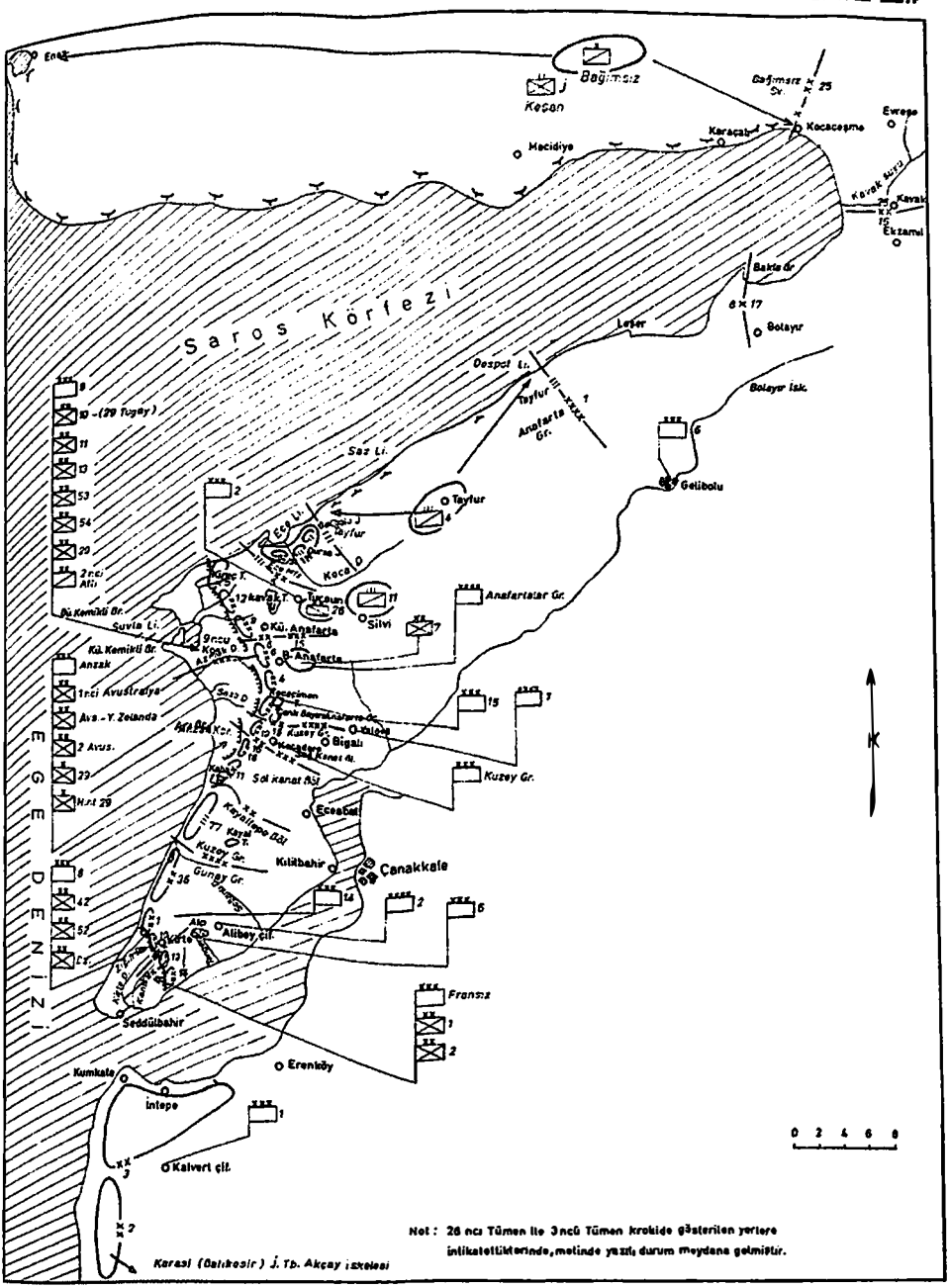

Kroki 46: Ağustos sonunda Beşinci Ordu ile Birinci Ordu birlikleri ve İtilaf birliklerinin durumu (*Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V. Cilt, III. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1978, Kroki 54.)

Komutanlığı'nda 5.287'si subay ve 255.728 er olmak üzere toplam 261.015 kuvvet bulunmaktaydı.

Ekim ayında, Beşinci Ordu birliklerinde yeniden düzenleme yapıldı. Yavaş yavaş İkinci Ordu'nun tümenleri cepheden geri alınmaya başlandı. 2., 3., 4., 5., 10. ve 13. tümenler Trakya bölgesine alınarak yerine, 15., 20., 25. ve 42. tümenler geldi. Güney Grubu (İkinci Ordu) Komutanı Vehip Paşa'nın yerine 6 Ekim'de Müstahkem Mevki Komutanı Cevat Paşa getirildi. (Vehip Paşa 9 Ekim'de ayrıldı.) Ayrıca, Esat Paşa Birinci Ordu Komutanlığı'na getirildi, Albay Ali Rıza (Sedes) Kuzey Grubu komutanı oldu. Türk savunması kuzey ve güney cephelerinde hâkim mevzilerde cephe hattını kuvvetli bir şekilde tutmaya devam etti.

Tahliyeye kadar muharebeler

28 Ağustos'tan sonra Arıburnu ve Anafartalar'da genel bir taarruzun yapılmadığı siper muharebeleri dönemi başladı. Operasyonel olarak cephede taktik anlamda küçük muharebeler yapıldı. Sonuca etki edecek büyük operasyonlar yapılmadı. Seddülbahir bölgesinde de Anafartalar çıkarmasına dolaylı destek vermek amacıyla yapılan tespit taarruzlarından sonra muharebeler siper muharebeleri şeklinde devam etti. 28 Ağustos'tan itibaren tüm cephe hattında (Arıburnu, Anafartalar, Seddülbahir) muharebeler, siper muharebeleri, karşılıklı ateş baskınları, lağım muharebeleri, keskin nişancı faaliyetleri ve topçu bombardımanı gibi günübirlik muharebe düzeni olarak, tarafların birbirlerini yıpratma mücadeleleri halinde devam etti.

Ekim ayında Kanlısırt, Kırmızısırt, Şahin Sırtı, Merkeztepe, Bomba Sırtı, Bombatepe bölgelerinde lağım muharebeleri yapıldı. Bunların hepsi mahdut hedefli taarruzlardır. Günlük zayiat 50-100 kişi arasındaydı. Bazı günler zayiatın 300 kişiye ulaştığı muharebeler yapılmıştır. Lokal taarruz olarak, Seddülbahir bölgesinde Papazın Bağı (The Vine-

yard) noktasında 15 Kasım günü 13. Tümen cephesine başlatılan İngiliz taarruzu vardır. İngiliz 52. Tümen'in 156. Tugay'ı Türk siperleri altında üç lağım patlatarak İngiliz ve Fransızların kara ve donanma topçusu desteği ile taarruza geçti. Taarruz neticesinde Papazın Bağı mevkisindeki Türk ilk hat siperleri ele geçirildi ve üç kez tekrarlanan karşı taarruz başarılı olamadı. Bu taarruz 21 Kasım gününe kadar tekrarlanarak devam etti. Ayrıca İtilaf kuvvetleri 16 Kasım'da Bombatepe'de, 17 Kasım'da Kireçtepe bölgesinde, 28-29 Kasım'da Kanlısırt'ta taarruza giriştiler. Bu taarruzlar başarısızlıkla sonuçlandı. Zaten cephede son hareketlenme de bu taarruzlar ile oldu. Yapılan bu taarruzlarda herhangi bir stratejik amaç yoktu. Taktik olarak hatları belki 200-300 metre ileriye götürmek gibi bir amaç olabilir. Bu taarruzların yapıldığı zaman, cepheye Savaş Bakanı Lord Kitchener'ın geldiği zamanlardı. Genelde cepheye komutan gelince bir faaliyet yapılır; muhtemelen bu taarruzlar da böyle bir psikoloji ile yapılmış, amaçsız taarruzlardı.

Bu muharebeler haricinde Türk tarafının tahliye sırasında bilinen tek taarruzu 7 Ocak 1916 günü Seddülbahir cephesinde yapıldı. Bu tarih itibariyle kuzey bölgesinden tamamen tahliye olan düşman Seddülbahir cephesinde yerinde duruyordu. Beşinci Ordu, düşmanın Seddülbahir bölgesini hareket üssü olarak kullanmak ve Selanik'te başlatılan harekâtın tamamlayıcısı olmak üzere ikinci bir Cebelitarık oluşturularak, boğaz girişinin buradan kontrol edileceğini düşünüyordu. Seddülbahir bölgesindeki düşman kuvvetliydi ve donanma ile de mükemmel bir şekilde korunuyordu. Bu taarruz sağ kanat Zığındere bölgesinde İngiliz birliklerinin kuzeye doğru çıkıntı yapan siperlerinin zaptı için planlandı. Çünkü burası Türk cephesine rahatlıkla ateş edebilecek topçu için uygun bir pozisyondaydı. Bu taarruz bizzat Beşinci Ordu Komutanı Liman Paşa'nın

emri ile yapıldı. Seddülbahir'deki Türk birlikleri talim yaparcasına yoğun bir grup ateşi topladılar. Bütün cephenin topçusu, bombacısı, keşif birliği, istihkâm erleri birleşti, cephane stoklandı ve Zığındere sırtlarında muazzam (tabii bize göre muazzam) bir-iki saatlik topçu bombardımanı yapıldı. Lağım patlatıldı ve ardından 12. Tümen'in 34. Alay'ı saldırıya geçti. Seddülbahir bölgesindeki düşman birlikleri tahliye sırasında oldukları için teyakkuzda bulunuyorlardı. Askerlerimiz taarruza kalkınca üzerlerine donanma tarafından yoğun bir bombardıman yapıldı ve büyük bir mukavemetle karşılaşıldı. 34. Alay ilerleyemedi, ağır zayiata uğradı. Yaptığımız yoğun bombardıman etkisiz kaldı ve taarruz başarılı olamadı. Sadece düşman siperlerinin çıkıntı yapan bölgesinde biraz yer kazanılmış oldu.

Hava Koşulları

Muharebeler haricinde her iki taraf askerlerinin de etkilendiği kış koşulları olmuştur. Çok sıcak geçen bir yaz mevsiminden sonra Çanakkale'de alışılmışın dışında soğuk bir hava, yağmur, fırtına ve kar gelmiştir. Kasım ayının başından itibaren soğuk hava, yağmur ve fırtına her iki taraf askerlerini de çok etkilemiştir. Özellikle 26 Kasım günü yağan şiddetli yağmur ve sonrasında sel felaketi, cephede üç-dört gün süren bir afete sebep olmuştur. Anafartalar Ovası'ndaki tepelerden başlayıp, aşağıya inen derelerden şiddetli sel suları aktı. Sel suları, derelerin ve siperlerin içlerinden ölen askerleri, malzemeleri, beygirleri alıp Anafartalar sahiline doğru sürükledi. Büyük derelerin içinden, hendeklerden, bütün siperlerin içerisinden su akıyor ve çadırların içleri çamur doluyordu. Bu durum her iki taraf için de müşkülatlı oldu. Muharebelerin durduğu, her iki taraf askerinin birbirini gördüğü halde ateş edemediği zamanlar oldu. Sel felaketinin ardından gelen soğuk hava ve kar yağışı, askerlerin hastalanmasına, donan el ve ayaklarının

kesilmesine veya donarak ölmesine sebep oldu. Soğuk hava, kar ve don her iki taraf askeri için de ciddi kayıplar meydana getirdi. Bu durumdan özellikle Arıburnu-Anafartalar cephesindeki askerler ciddi derecede etkilendi. Seddülbahir bölgesi düz bir arazi olduğu için sel ve soğuk havadan kuzey cephesi kadar etkilenmedi. Bu olağanüstü hava değişimi, yazın görülmemiş sıcaklar, kışın soğuklar, fırtına ve kar, daha evvel yarımadada görülmemiştir. Türk tarafında sellerden boğularak veya soğuktan donarak şehit olanların sayısı 500-600 arasındadır. İtilaf birliklerinin zayiatı ise 10.000'den fazladır. Aspinall-Oglander, sadece Anafartalar Limanı bölgesinde 26-28 Kasım arasındaki üç günlük fırtına sırasında 5.000'den fazla donma olayı olduğunu, 2.000'den fazla kişinin donarak ve boğularak öldüğünü yazar.* Şiddetli soğuk sonrası hastalanarak tahliye edilenler, soğuktan donduğu için elleri ayakları kesilenler oldu. Fırtınalarda Arıburnu ve Suvla'da birçok iskele yıkıldı, birçok nakil vasıtası battı. Her iki taraf askerine de büyük darbe vuran bu hava koşulları, zaten tahliyenin gündemde olduğu sıralarda, bu düşüncenin iyice geçerlilik kazanmasında etkili oldu.

İtilaf Tarafı

Kararsızlık hali

6 Ağustos günü başlayan Arıburnu-Anafartalar harekâtının başarısız devam etmesi üzerine Akdeniz Sefer Kuvveti Başkomutanı Orgeneral Sir Ian Hamilton, 17 Ağustos tarihinde İngiliz Harbiye Nazırı Lord Kitchener'a çektiği telgrafta,

* C.F. Aspinall-Oglander (1932), *The History of the Great War, Based on Official Documents by Direction of the Historical Committee of Imperial Defense: Military Operations Gallipoli*, Vol 2: May 1915, s. 434.

Cesurca harp eden, iyi sevk ve idare edilen Türk ordusu karşısında bulunuyoruz*

diyerek, 95.000 kişilik yeni takviye birlik istemiş, gönderilmediği takdirde yeni bir teşebbüs yapılmasının mümkün olmadığını bildirmişti. Bu telgraf, Londra'da Çanakkale seferinin stratejik değeri hakkında kararsızlığa sebep olmuştu.

Genel olarak değerlendirdiğimiz zaman, İkinci Anafartalar Muharebesi sonrası Mustafa Kemal'in öngörüleri de bu yöndeydi. "Düşman yeni takviye güçleri almadığı müddetçe artık bu cephede köklü ve ciddi bir taarruz yapamaz" diye adeta teminat verircesine Beşinci Ordu komutanına yazmıştı.

27 Ağustos Kayacık Ağılı-Bombatepe muharebelerinin de başarısız olması üzerine İtilaf güçleri Çanakkale seferini yeniden değerlendirmeye başladı. 28 Ağustos'tan itibaren cephede siper muharebeleri sürerken bir yandan da kararsızlık yaşıyorlardı. Hamilton'ın 17 Ağustos günkü telgrafı üzerine Çanakkale seferinin sınırlandırılması, takviye edilmesi veya sona erdirilmesi düşünülmeye başlanmıştı. Donanma Kurmay Başkanı Komodor Roger Keyes, Donanma Komutanı Amiral de Robeck'e donanmanın boğazı zorlamasını teklif etti. De Robeck bu plana razı olmadı ama daha sonra Roger Keyes fırsat buldukça bunu gündeme getirdi. Fransız ordusunun Kolordu Komutanı General Bailloud Anafartalar çıkarması başarısızlığa uğrayınca 26 Ağustos günü Paris'e muharebelerin başarısızlığını anlatan özel bir yazı yazmıştı. Başkomutan General Joffre Çanakkale'ye daha fazla asker gönderilmesine karşı çıktı. Fransa devlet başkanı, batı cephesinde kesin neticeye

* C.F. Aspinall-Oglander (1932), *The History of the Great War, Based on Official Documents by Direction of the Historical Committee of Imperial Defense: Military Operations Gallipoli*, Vol 2: May 1915, s. 336.

varılamayacağı, Çanakkale cephesinin daha önemli olduğu konusunda başkomutanı uyardı. Fransız hükümeti yarımadaya takviye kuvvet gönderilmesini ittifakla kabul etti. Fransızlar ordu gücünde takviye birlik gönderme ve hep düşündükleri, boğazın Asya yakasına çıkarma yapma teklifinde bulundular. Fransızlar Doğu Ordusu kurarak, altı Fransız tümeni, ağır topçu ve takviye olarak süvari tugayı göndermeyi üstlendiler. İngiltere siyasi sebeplerle Fransa'yı desteklemeye karar verdi. İngilizlerin de iki tümenlik takviyesiyle, toplam sekiz tümenlik (95.000 kişilik), ordu gücündeki yeni bir kuvvetle yeni bir harekât yapılmasını düşündüler.

İngiltere'deki hem Parlamento hem de Çanakkale Komitesi, Çanakkale cephesi için şöyle düşünüyordu: Batı cephesi, düşmanları olan Almanların en güçlü olduğu cepheydi. Almanlar, Fransa topraklarında Somme, Verdun, Ypres'ten İsviçre'ye kadar olan topraklarda dövüşüyorlardı. Almanların dolaylı olarak zayıf oldukları cephe ise Çanakkale idi. Takviye birliklerle bu cepheden yüklenilirse hem batı cephesine etkisi olur, hem de Ruslara yardım edilebilmesini sağlardı. Ruslar cephane ve silah yetersizliğinden her an mütareke imzalayabilirdi; iç kargaşa başlamış durumdaydı. Osmanlı Devleti düştü mü çok daha avantajlı duruma gireceklerdi. Boğazın açılması çarın ordularını canlandırırdı. Balkanlar'daki devletler, İtilaf Devletleri safında yer alırdı. Kafkasya'daki Rus orduları da Alman cephelerine saldırırdı. Ama tüm bu avantajlar elde edilse bile batı cephesinde kilidi söküp sökemeyeceklerine kimse karar veremiyordu.

Bu sıralarda Almanya, Sırbistan cephesini açmak için uğraşıyordu. Osmanlı tarafı mühimmat konusunda sıkıntı çektiği için Sırbistan yolunun açılması lazımdı. Yol açılmazsa Türkiye'ye hiçbir cephane, mühimmat, ağır topçu malzemesi ulaştırılamazdı. 6 Eylül'de Bulgaristan ile İttifak

Devletleri anlaştı. Bulgaristan'ın Almanların safına katılmasıyla Sırbistan çevrelenmiş oldu. Bulgaristan'ın seferber olması üzerine Yunanistan ve Sırbistan, İtilaf Devletleri'nin Selanik'e 150.000 asker çıkarmasını talep etti. Sırbistan'ın çökmesi İtilaf Devletleri açısından müdahaleyi gerektiren bir durum olduğu için Selanik'e asker gönderilmesi kararı alındı. Bu sefer stratejik öncelik Selanik olunca bırakın yeni bir Doğu Ordusu kurup Çanakkale'ye göndermeyi, yakındaki Çanakkale'de bulunan Fransız tümeninden birini Selanik'e gönderdiler. Ekim ayı ortasında Hamilton'ın itirazına rağmen bir Fransız tümeni, ardından da iki İngiliz tümeni Çanakkale'den çekilerek Selanik'e gönderildi. Bir bakıma Seddülbahir'i üs olarak da kullanmış oldular. Seddülbahir'den Selanik'e asker göndermek, Londra'dan göndermekten daha kolaydı.

Nihayetinde şartların değişmesi ile Çanakkale seferine takviye kuvvet gönderilmediği gibi Selanik'e buradan kuvvet gönderilmesi, Çanakkale'de yeni bir harekât yapmak veya boğazın Asya sahiline çıkmak gibi düşünceleri de rafa kaldırmış oldu. Sırbistan yolunu Türkiye'ye kapatmak üzere önceliği Sırbistan'a verdiler ve Çanakkale cephesi için düşündükleri kuvvetleri Sırbistan'a yığmaya başladılar. Selanik'te takviye kuvvete ihtiyaç oldukça peyderpey cephedeki birliklerden gönderdiler. Neticede ellerinde Çanakkale'de yeni bir müdahale yapacak birlik kalmadı. Böylece yeni bir çıkarma fikri gündemden kalkmış oldu. Fransız Başkomutan Joffre Çanakkale cephesinde üç ay boyunca hiçbir taarruz yapamayacağını bildirdi. Çünkü bir yandan Sırbistan cephesinde çarpışıyorlardı. Bulgaristan'ın 22 Ekim'de Niş-Selanik demiryolunu kesmesi, Sırbistan'ın kurtarılması umudunu kırdı. İngiliz ve Fransızların Selanik girişimi 50.000 askerin zayiatı neticesinde büyük bir bozgunla sonuçlandı ve Sırbistan işgal edilmeye başlandı. Sırbistan'ın düşmesi ile İstanbul'a ulaşım yolu açılmış oldu ve Kasım ayı başında Çanakkale cephesine de mühimmat

gönderebilme olanağı doğdu. İtilaf kuvvetlerini endişelendiren de Sırbistan'ın düşmesi sonucunda Türkiye'ye ulaşan yolun açılmasıyla Almanya'dan Çanakkale cephesine bol miktarda mühimmat ve topçu cephanesi gönderilebilecek olmasıydı. Sırbistan'ın düşmesi, Çanakkale cephesinin tahliyesi düşüncesindeki önemli etkenlerden biri olmuştur. Yine de tahliyenin asıl sebebi, artık taarruzda başarı ümidinin kalmamasıdır.

Tahliye kararı

Hamilton, birlikler ağır zayiata uğradıkları için teşebbüs yapmak kudretinde olmadıklarını, ordunun yalnız sahili tutmakta olduğunu, Türklerin ise zaptı mümkün olmayan hâkim tepelerde, siperlerinde ve her türlü hareketi gören hâkim mevzilerde bulunduklarını, yeni takviye kuvveti gelmediği takdirde yeni bir harekât yapılamayacağını bildiriyordu. 25 Eylül tarihinde Kitchener, Hamilton'a Selanik'e birlik gönderileceğini, Anafartalar Limanı'ndan çekilmeyi düşünmesi gerektiğini bildirmişti. Londra'daki görüşmelerde stratejik açıdan bir neticeye varılamamışken Londra'ya dönen Stopford Savaş Bakanlığı'na Hamilton ile ilgili bir rapor yazdı. Hamilton'ın liderliğini sorgulayan bu rapor üzerine Kitchener bir komite tarafından raporun değerlendirilmesini istedi.

11 Ekim günü toplanan Çanakkale Komitesi'nde "Çanakkale'ye yeniden önemli kuvvetler gönderilmesinin olanaksızlığı" kararına varıldı ve Lord Kitchener General Hamilton'a gönderdiği bir telgrafla tahliye yapılırsa ne kadar zayiat verileceğini sordu.

Hamilton 12 Ekim'de bu rapora cevaben,

> Kayıplarımız düşmanın hareketi veya hareketsizliği, hava durumu, boşaltmayı koruyacak askerlerin sonuna kadar savaşıp savaşmayacakları gibi belirsiz etmenlere dayandığından kesin bir

yanıtını verdi. 14 Ekim günü Londra'da Çanakkale Komitesi yeniden toplandı. Kitchener'ın telgrafı ve Hamilton'ın verdiği cevap görüşüldü. Neticesinde başarısız olduğu kanaati ile Hamilton'ın görevden alınmasına karar verildi ve yerine General Charles Monro atandı. 15 Ekim'de Hamilton komutadaki değişikliği bildiren rapor üzerine 17 Ekim'de komutayı vekili Birdwood'a bırakarak İngiltere'ye hareket etti. Monro Çanakkale'ye gelmeden önce Kitchener, Birdwood'a, "Çanakkale cephesinde ilerlemek mümkün mü?" diye sordu. Birdwood "Birlikler güçlendirilirse, iki yeni tümen gelirse, ilerleme sağlamak mümkün" diye cevap verdi. Kitchener, "Eldeki kuvvetlerle yarımadadaki mevziler tutulur mu?" diye sorduğunda ise muallak bir yanıt aldı. Bundan sonra zaten tahliye düşüncesi ciddi ciddi gündeme gelmeye başladı.

General Monro yarımadaya gelmeden önce, ilk olarak Londra'da durumu kâğıt üzerinde incelemiş, daha cepheyi görmeden, tahliye taraftarı olarak yola çıkmıştı. 28 Ekim günü İmroz'daki (Gökçeada) karargâha geldi. Görevi cepheyi incelemek ve Gelibolu tahliye mi edilmeli, yoksa yeni bir teşebbüs mü yapılmalı, tahliyede ne kadar zayiat olur, yarımadayı zapt etmek için ne kadar kuvvete ihtiyaç vardır konularında rapor hazırlamaktı. Monro yarımadaya geldi, cepheleri gezdi ve komutanlarla görüştü. Anzak Kolordusu Komutanı Birdwood'u ısrarla mücadeleye devam etmek konusunda istekli gördü. Birdwood, tahliyenin Türkler, Müslümanlar ve tüm İslam âlemi üzerinde çok büyük etkileri olacağı düşüncesindeydi. Hatta Birdwood, "buradan çekilmektense kemiklerim Anzak'ta kalsın daha iyi" diye düşünüyordu.

* Ian Hamilton, *Gelibolu Hatıraları 1915*, Örgün Yayınları, İstanbul, 2005, s. 83.

Fakat General Monro cephedeki durumu incelediğinde, askerlerin dar sahil hatlarında olduğunu gördü. Araziye hâkim tepeler Türklerin elindeydi. "Sırbistan düştü, Türklerin top ve cephane imkânı da arttı, burada kalmak artık imkânsız" diye düşündü. Sağduyu ile tahliyenin gerekliliğine inandı ve tartışmaya imkân bırakmayacak bir şekilde raporunu hazırlayarak 31 Ekim günü Londra'ya gönderdi. Raporunda askerlerin sadece sahili tuttuklarını, Türklerin hâkim mevzilerde, iyi tahkim edilmiş ve İngilizleri yukarıdan gözetleyebilecek durumda olduğunu, Türklerin kanatlarına taarruz etmenin pek mümkün görülmediğini, sadece cephenin ortasından bir hücum düşünülebileceğini, yeni kuvvet takviyesi yapılsa bile plajlarda bu kuvvetleri barındıracak ve topçunun açılmasına imkân verecek yeterli alan olmadığını, bir taarruzun baskın tesiri yapamayacağını ve hiçbir derinliği bulunmayacağını belirterek Çanakkale cephesinin sona erdirilmesi gerektiğini yazdı.

General Monro, batı cephesinin parlak komutanlarındandı. Yarımadaya gelip Arıburnu, Anafartalar, Seddülbahir cephelerini görünce hemen büyük resmi çekebilmiş, net ve emin bir şekilde değerlendirmişti.

Monro'nun sağduyulu bir komutan olduğu anlaşılıyor. Gerçeği görmüştü ama tahliye fikri İtilaf güçleri için kolay bir şey değildi. Monro Londra'ya gönderdiği raporda, tahliye kararının kesinleşmesi durumunda muhtemel asker ve malzeme kayıplarını, mevcudun yüzde 30-40'ı olarak tahmin etmişti. Bu durum 40.000 askerin ölümü, yaralanması ya da esir düşmesinin göze alınması anlamını taşıyordu. Monro'nun raporu Kitchener'ın pek hoşuna gitmedi. Monro'yu Selanik'teki kuvvetlerin başına atayıp Birdwood'u Çanakkale'deki tüm kuvvetlerin komutanı yapacağını, kendisinin de durumu yerinde görmek üzere derhal Çanakkale'ye geleceğini bildirdi. Artık karar verme işi Lord Kitchener'a kalmıştı. Cepheye gelip görene kadar

Lord Kitchener tahliyeye karşıydı. Cephedeki komutanlardan Birdwood ise kesin olarak karşıydı. Birdwood düşüncelerini şu şekilde anlatır:

> Yarımadanın boşaltılmasının Türkler tarafından tam bir zafer olarak kabul edileceğini düşünüyorum. Hint tecrübesine göre, Hindistan, Mısır ve İran'daki İslam dünyasında karşılaşabileceğimiz sonuçlardan korkuyorum. Bu nedenle ben tahliyeye karşıyım. Yarımadayı terk edersek, buradaki tüm güçle bir an önce Türkiye'de başka bir yerde harekât başlatılması gerektiğini düşünüyorum ve başarı ümidiyle bunun nerede yapılabileceğini göremiyorum. Türk kuvvetlerinin Kafkasya'ya veya Mezopotamya'ya ilerlemesini sağlayacak olan geri çekilme fikrinden hoşlanmıyorum. Tahliye ile Türklerin morali orantılı olarak yükselirken, birliklerimiz üzerindeki manevi etkinin çok kötü olacağından korkuyorum.*

VIII. Kolordu Komutanı Davies ve IX. Kolordu Komutanı Byng tahliyeyi gerekli görüyorlardı. İngiliz kabinesi ise tahliye konusunda ikilemdeydi. Churchill'in yerine gelen Deniz Kuvvetleri Bakanı Balfour'un tereddütleri vardı. Çanakkale cephesine devam edildiği takdirde umudumuz nedir diye düşünüyorlardı. Bir yandan, "Sırbistan yolu açılmış, Türkiye'ye cephane ikmali yapılıyor, cephedeki tepelere Türkler hâkim, silah ve mühimmat elde ederlerse cephede barınmak ne kadar mümkün olabilir" derken bir yandan da "tahliye olursa serbest kalan Türk kuvvetleri diğer cepheleri takviye edecekler" diye düşünüyorlardı.

Kitchener 9 Kasım akşamında Mondros'a geldi. Mondros'ta komutanlarla toplantı yaparak görüşlerini aldı. 12 Kasım'da yarımadaya geldi ve Seddülbahir, Arıburnu, Anafartalar bölgelerini (12-13-14 Kasım günlerinde) gezdi. Sahilleri, birliklerin durumunu ve Türklerin hâkim

* C.F. Aspinall-Oglander (1932), *The History of the Great War, Based on Official Documents by Direction of the Historical Committee of Imperial Defense: Military Operations Gallipoli*, Vol 2: May 1915, s. 406.

tepelerde olduğunu gördü. Son bir kez, "Yunanistan cephesinde hemen hemen istikrar sağlandı, acaba bazı birlikleri Çanakkale cephesine getirip, burada yeni bir operasyon mu yapsak" diye düşündüler. Ancak bu düşünceye Sırbistan ordusunun kumandanları, "buradan hiçbir askeriniz gidemez, ancak silahını, cephanesini, mühimmatını bırakırsanız askerinizi çekebilirsiniz" diye sert bir şekilde karşılık verdiler.

Lord Kitchener, Gelibolu'dan sonra hemen Yunanistan'a geçerek bu durumun savaş sebebi olabileceği konusunda sert bir uyarıda bulundu. Bir yandan da Çanakkale cephesi için Donanma Kurmay Başkanı Komodor Roger Keyes'in boğazı donanma ile yeniden zorlama düşüncesi vardı. De Robeck 18 Mart'ı yaşamış bir komutan olarak bu fikre kesinlikle karşıydı. Fakat kurmay başkanı bu konuda gizli olarak Kitchener'la görüşmek istedi. Lord Kitchener, Roger Keyes'e "bu konuyu Marsilya'da görüşelim" demişti fakat Mondros'ta komutanlarla görüştükten ve cepheyi gördükten sonra görüşmeyi iptal etti. De Robeck, Kitchener'ın Roger Keyes'le görüşeceğini öğrenince boğazı donanma ile zorlama konusunda "o halde yerime uygun bir amiral atayın" diyerek tepki gösterdi. Kurmay başkanı daha ciddi gemilerle mayın arayarak ilerleme fikrindeydi fakat Alçıtepe'yi almış değillerdi. Almış olsalardı önemli bir atış kontrol tanzimi imkânı elde etmiş olurlardı. Operatif olarak donanmanın hiçbir artısı yoktu. Nihayetinde Keyes'in fikri reddedildi. Donanmanın İskenderun veya Ayas limanlarına çıkarma yapmasına taviz verildi. Çünkü "Mısır'a giden Osmanlı'nın tüm ikmal yolları bu şekilde kesilirdi. Hem Irak'a hem de Filistin'e giden tüm damarları bu şekilde kesebiliriz" diye düşünüyorlardı.

Lord Kitchener 21 Kasım'da Mondros'a döndü ve 22 Kasım'da değerlendirmelerini Londra'ya telgrafla bildirdi. Gelibolu Yarımadası'na gelip tüm cepheleri gezdikten sonra

fikir değiştirip tahliye taraftarı olmuştu. Operatif seviyede aslında seferin bittiğini görüyordu, fakat stratejik olarak net bir karara varamıyordu. Raporunda, arazideki mevcut konumun sürdürülemeyeceğini ve tahliyenin kaçınılmaz hale geldiğini belirterek Arıburnu ve Anafartalar'ın tahliye edilmesini ama Seddülbahir bölgesinin denizle ilgili sebeplerden dolayı şimdilik elde tutulmasını tavsiye etti. Seddülbahir boğaz girişi olduğu için, her ahvalde ileri bir üs olarak kalmasını istiyordu. 23 Kasım'da Savaş Komitesi toplandı. Çanakkale cephesinin tahliyesi tartışıldı. Toplantı sonucunda komite, Gelibolu Yarımadası'nın tamamıyla tahliye edilmesinden yana olduğunu bildirdi. Lord Kitchener, Monro'yu iade-i itibarla Mısır hariç Doğu Akdeniz'deki (Çanakkale dahil) tüm kuvvetlerin komutanı yaptı. Birdwood'u da Gelibolu kuvvetlerinin başına getirerek tahliye işleminde görevlendirdi. Kitchener İngiltere'ye döndükten sonra Gelibolu seferi konusunda siyasi ve stratejik tartışmalar yapıldı.

Generallerin ve siyasetçilerin düşüncelerinde özellikle prestij meselesi önemliydi. "Tahliye ile Türklere büyük bir zafer sunmuş olacağız, tüm İslam âleminde büyük bir heyecan uyandıracak ve büyük bir moral yaratacak. Bu durum bizim için büyük bir başarısızlık, Hıristiyan âlemi için prestij kaybı ve İngiltere için çok onur kırıcı olacak" diye düşünüyorlardı. Hem prestij olarak hem de zayiat bakımından büyük bir kayıp olacağını değerlendiriyorlardı. Bazı kesimler ise, "bizim kendiliğimizden Arıburnu ve Anafartalar'ı boşaltmamız, herhangi bir Türk hücumu altında ezilerek değil de kendi kararımız ile tahliyenin verdiği etki, Türklerin cephane ve top takviyesinden sonra bir hücumla bizi söküp attığı zamanki etkiden çok farklı olur" düşüncesindeydi. Yenilip, kayıp verip denize sürülmektense tahliye ile daha az kayıp veririz diye düşünüyorlardı. Tahliye sırasında zayiat konusunu da minimum 20.000 kişi

olarak hesaplıyorlardı. Tartışmalardan sonra Monro'nun düşüncelerini haklı buldular. Monro değerlendirmelerini askeri kurallara göre yapmıştı. Diğerleri daha çok prestiji düşünmüşlerdi. Devam etmek isteyenlerin hepsi siyasi mülahazalar ileri sürüyordu. Yani tahliye fikri siyasi ve askeri mülahazalar arasında tartışılmıştı. Askeri mülahazalara göre gerekliydi ama siyasi mülahazalara göre kabul etmek zordu.

Monro 1 Aralık'ta Kitchener'a çektiği telgrafta, kabinece acilen karar verilmesi gerektiğini, kaybedilecek zaman olmadığını, daha fazla gecikmeye meydan verilirse tahliye aleyhinde bir karar vermek gerekebileceğini yazmıştı. 1 Aralık'ta muhtemel çekilmenin ön hazırlıklarını ve planlama çalışmalarını yapmak için deniz ve kara subaylarından oluşan bir planlama grubu İmroz'da kuruldu. 6 Aralık'ta Fransız genel karargâhında bütün harp sahnelerindeki durumu incelemek üzere toplanan askeri konferansta, Çanakkale'nin tahliyesine oybirliği ile karar verildi ve Çanakkale'ye bildirildi. Nihayetinde hükümet 7 Aralık 1915'te kesin olarak Arıburnu ve Anafartalar bölgelerinin birlikte tahliyesine ve Seddülbahir'in elde tutulmasına karar verdi. Çanakkale Ordusu Komutanı Birdwood'a tahliye harekâtı için talimat verilmesi emredildi. Bu sırada Seddülbahir'de 35-40.000, Arıburnu ve Anafartalar'da seksen binin üzerinde İtilaf askeri vardı.

Tahliye

Tahliye işlemi için ince ayrıntılı planlar hazırlandı. Sessizlik içerisinde hareket edilmesi için yürüyüş yollarına battaniyeler serildi, askerlerin postallarına bezler sarıldı, her askerin hangi rotadan ne zaman hareket edeceği bilgisi askerlere dağıtıldı. Türklere alışılagelmiş günlük faaliyetler sürdürülüyor izlenimi verildi. Takviye ve ikmal faaliyeti devam ediyormuş gibi gösterildi, top ve bataryalar rutin

atışlarına devam etti, lağım patlatma faaliyetlerine devam edildi, yemek ve karargâh ateşleri her zamanki gibi yakıldı ve siperlere çeşitli otomatik araçlar yerleştirildi. Bomba atan mancınıklar ve kendi kendine ateşlenen ("drip rifle" olarak isimlendirilen) tüfekler monte edilerek sürekli ateş ediliyormuş izlenimi verildi. Türkleri aldatmak ve yanıltmak için olağanüstü çaba sarf edildi.

8 Aralık günü tahliyenin birinci safhasında uzun bir sefer için gerekli olmayan bütün askerler ile hayvanların, savaş malzemelerinin ve gıda maddelerinin tahliyesi yapıldı. İkinci safhada bütün askerlerin, topların, hayvanların, savaş malzemelerinin ve gıda maddelerinin tahliyesi yapılarak cephede son kalan askerlerin ihtiyaç duyabilecekleri topların, hayvanların ve savaş malzemesinin haricindekiler gemilere bindirildi. 10/18 Aralık tarihlerinde, sekiz gece içinde 6 feribot, 13 layter, 10 çeşitli araç ve birkaç istimbot ile 44.000 asker, 130 top, 3.000 hayvan, gereç, mühimmat taşındı. Kıyılarda yaklaşık olarak 40.000 asker, 65 top, bunların gıda maddeleri ve gereçler kalmıştı. 18 Aralık saat 18.45'te Arıburnu ve Anafartalar bölgesinde üçüncü safha başladı. 20 Aralık saat 04.10'da Arıburnu'nda, saat 05.10'da Anafartalar'da tahliye sonuçlandı.

> 8 Aralık'ta tahliye emri alınması itibariyle başlayan ve 20 Aralık saat 05.10'a kadar devam eden tahliyede; Anzak ve Suvla sektörlerinden 83.048 asker, 186 top, yaklaşık 2.000 araba, 4.695 at ve katır, araç, gereç ve mühimmat tahliye edilmiştir.*

Zayiat olarak iki yaralı vardır. Tahliye sırasında bir er yaralanmış, biri de sahili terk ederken serseri bir kurşunla kolundan vurulmuştur. Dokuz top ve obüs tahrip edilmiş

* C.F. Aspinall-Oglander (1932), *The History of the Great War, Based on Official Documents by Direction of the Historical Committee of Imperial Defense: Military Operations Gallipoli*, Vol 2: May 1915, s. 459.

bir vaziyette karada bırakıldı, terk edilen her şey kullanılamaz hale getirildi, son dakika işleri için lazım olan yirmi katır ve elli eşek öldürülerek sahilde bırakıldı ve 200.000 porsiyon erzak ateşe verildi veya tahrip edilmiş halde bırakıldı. Geride kalan malzemeler sahilden ayrılmadan önce ateşe verildi, bir kısmı da donanma ateşi ile tahrip edildi.

Seddülbahir bölgesinde Ekim ve Kasım aylarında Fransız ve bir kısım İngiliz birlikleri kademeli olarak Selanik'e gönderilmek üzere çekilmişti. 23 Aralık'ta İngiliz Savaş Komitesi Seddülbahir sorununu görüşmek üzere toplandı. Denizciler Seddülbahir'in elde tutulması taraftarıydı. Monro ve Birdwood artık Seddülbahir'in bir önemi kalmadığı için tahliyeden yanaydılar. Bir yandan hava koşulları gittikçe güçleşiyordu, daha geç kalınması Seddülbahir'in tahliyesinin mümkün olmayacağı anlamına geliyordu. Monro'nun tahliye talebine karşı Londra'dan gelen cevap, yarımadada kalınacağı yönünde oldu. İngiltere'nin yeni Genelkurmay Başkanı William Robertson, Seddülbahir'de kalmanın faydalı olmayacağı kanaatindeydi. Robertson, 24 Aralık'ta Monro'ya tahliye hazırlıkları için emir verdi. Bu emir Birdwood'a iletildi. 25 Aralık'ta Birdwood Seddülbahir'e gelerek İngiliz ve Fransız komutanlarla görüştü. Planlar yapıldı. Tahliye kuzeydeki gibi aldatma faaliyetleri ile birlikte üç aşamalı olacak, Ertuğrul ve Tekke Koyu'ndan yapılacaktı. Buralara eski muharebe gemisi ile korunaklar oluşturuldu. Taşıt gemileri batırılarak dalgakıranlar oluşturuldu. 28 Aralık'ta tahliyenin kesin emri verildi. Bu emir alındığı zaman tahliyenin birinci aşamasına geçilmişti. Bu aşama 23 Aralık'tan kesin emir geldiği gün olan 28 Aralık'a kadar gerçekleştirildi. İkinci aşama, 29 Aralık'ta başladı, 3 Ocak sabahı bitirildi. Bu aşamada Fransızlar tamamen tahliye edildi, siperleri ve kalan ağır topları (tahribi) İngilizlere bırakıldı. Üçüncü aşamanın iki gecede yapılması planlandı. 7/8 Ocak'ta 7.000 kişi, 8/9

Ocak gecesi 15.000 kişi olmak üzere toplam 22.000 kişi ve 40 top tahliye edildi. 9 Ocak günü saat 03.45'te son kafile karada bırakılan yiyecek ve cephane depolarını ateşleyerek kıyıdan ayrıldı. Tahliye emrinin alındığı 28 Aralık'tan 9 Ocak gününe kadar 35.286 asker, 3.689 hayvan, 127 top, 328 araba, 1.600 ton araç ve gereç tahliye edildi. Gemilere alınamayan 508 katır öldürüldü, terk edilen 1.500 araba tahrip edildi ve kalan malzemeler yakıldı. 9 Ocak saat 03.30'da tahliye işlemleri tamamlanmış ve yarımada üzerinde kümeler halinde bırakılmış olan malzemeler ile erzaklar, son askerin karadan ayağını çekmesinden sonra saniyeli tapalarla ateşe verilmişti. Cephane ile patlayıcı maddeleri barındıran iki depo saat 04.00'te başarılı bir şekilde havaya uçuruldu.

Sonuç olarak 9 Ocak gününe kadar tüm Gelibolu Yarımadası'ndan toplam 120.000 civarında asker, mühimmat, cephane ve malzemeler tahliye edilmiştir. Tahliye için planladıkları zayiat en iyi ihtimalle 20.000 askerken zayiatsız bir şekilde tahliye işlemini tamamlamışlardır. Düşmanın tahliyesi ile birlikte uzun süren yoğun muharebeler neticesinde Çanakkale cephesinde Türk tarafı zafer kazanmış oldu.

Tahliye Sonrası Türk Tarafı

Türk tarafında ise, 20 Aralık'ta kuzey bölgesinden düşman askeri çekildikten sonra bu bölgedeki bazı birlikler Güney Grubu emrine verildi ve diğer birlikler peyderpey geri alınmaya başladı. 9 Ocak'ta düşman yarımadadan tamamen tahliye edildikten sonra güney bölgesindeki birlikler de peyderpey geri alınmaya başladı. Kuzey Grubu'ndan Güney Grubu'na gönderilen birlikler asli birliklerine geri gönderildi. 9 Ocak'ta 11. Tümen, 11 Ocak'ta 14. Tümen, 12 Ocak'ta 1. Tümen, 13 Ocak'ta 8. Tümen, 14 Ocak'ta 9. Tümen, 15 Ocak'ta 7. Tümen, 16 Ocak'ta 12. Tümen,

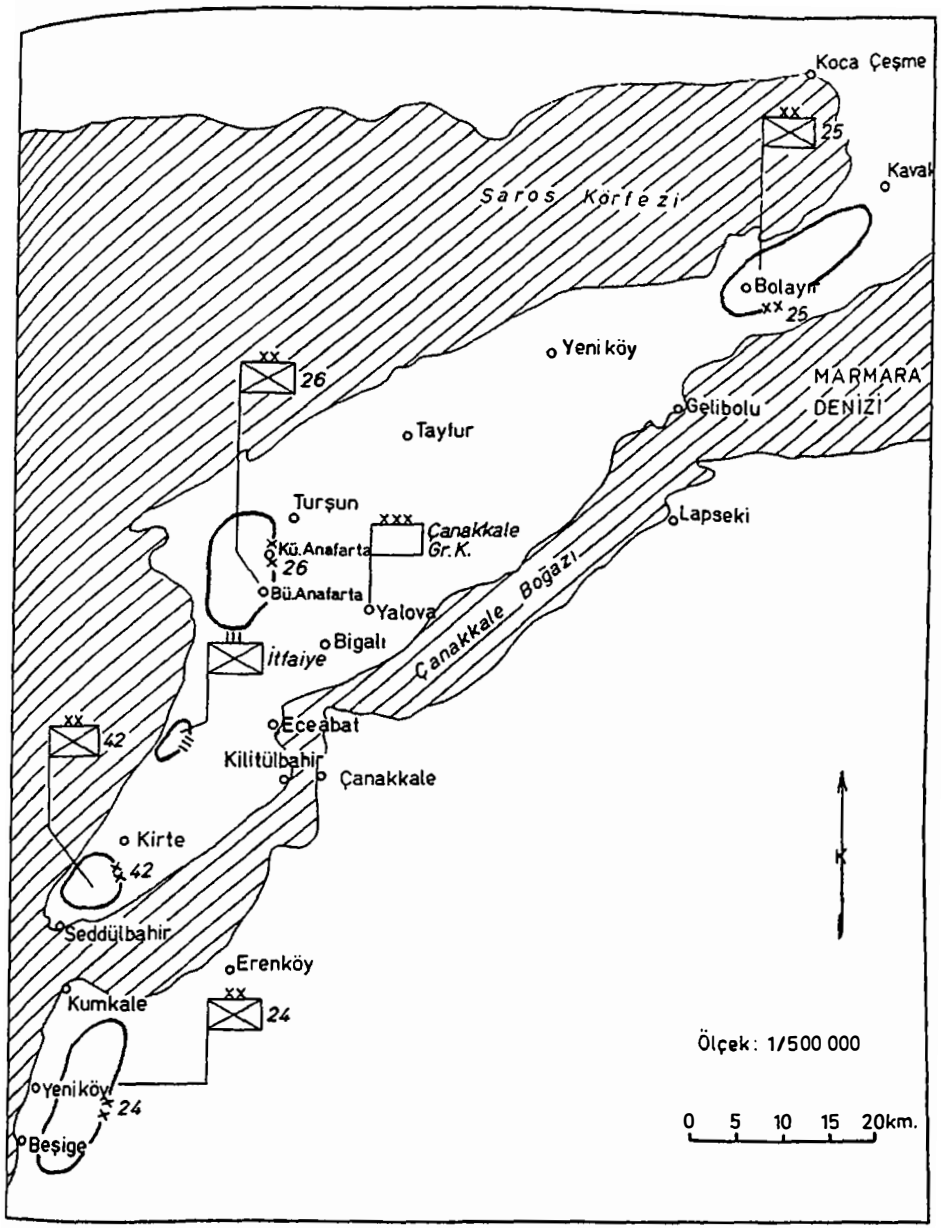

Kroki 47: Çanakkale Grubu'nun genel konuşlanması - 9 Ocak 1916 (*Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V. Cilt, III. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1978, Kroki 56.)

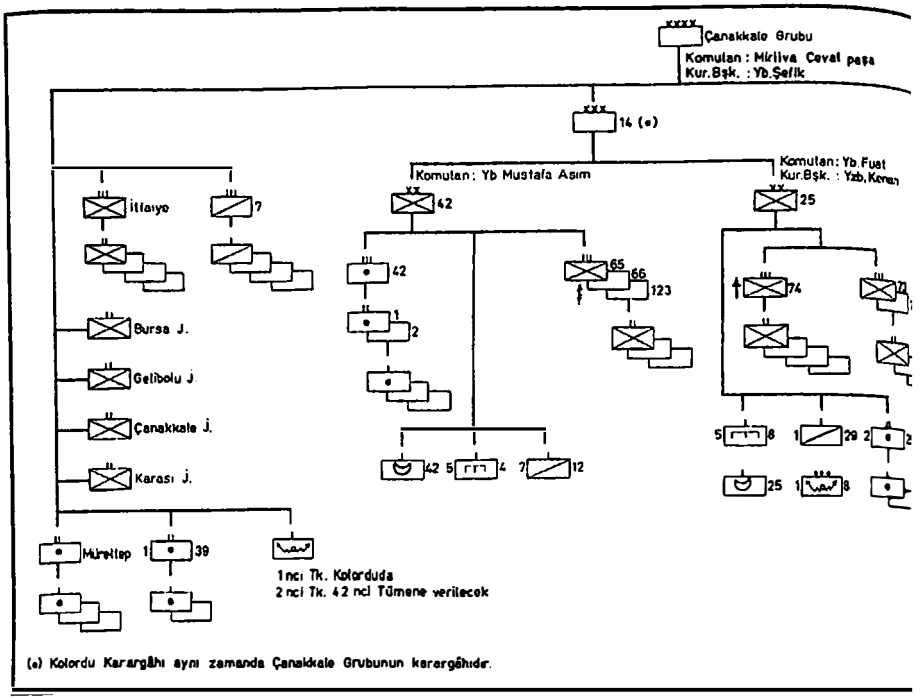

17 Ocak'ta 16. Tümen, 18 Ocak'ta 15. Tümen, 19 Ocak'ta 19. Tümen, 20 Ocak'ta 20. Tümen birlikleri cepheden ayrıldı. Beşinci Ordu Komutanı Liman von Sanders, 17 Ocak günü Kurmay Başkanı Albay Kâzım Bey'le birlikte saat 21.30'da Yalova'daki karargâhlarından ayrıldı.

Çanakkale bölgesinde Tuğgeneral Cevat Paşa komutasında VI. Kolordu ile XIV. Kolordu, aynı zamanda "Çanakkale Grubu Karargâhı" olarak bırakıldı.

VI. Kolordu, Kumkale-Yeniköy-Beşige bölgesindeki 24. Tümen (2. Alay, 143. Alay, 58. Alay, 24. Topçu Alayı) ile Küçük ve Büyükanafarta bölgesindeki 26. Tümen'den (59. Alay, 76. Alay, 78. Alay, 26. Topçu Alayı, ayrıca iki süvari bölüğü, bir istihkâm bölüğü ve bir muharebe bölüğü) oluşuyordu.

XIV. Kolordu, Bolayır bölgesindeki 25. Tümen (üç taburlu 73. Alay, üç taburlu 75. Alay, dört taburlu 74.

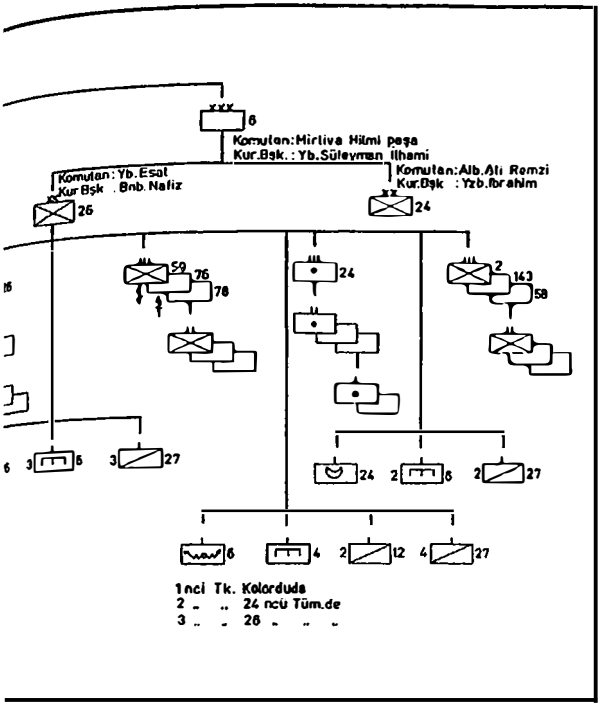

Tablo 4: Çanakkale Grubu Kuruluşu
Kaynak: (*Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V. Cilt, III. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1978, Kuruluş 14.)

Alay, 25. Topçu Alayı'nın 2. Taburu) ile Kirte-Seddülbahir bölgesindeki 42. Tümen (65. Alay, 66. Alay, 123. Alay, 42. Topçu Alayı), 7. Süvari Alayı ve Saros'taki 13. Süvari Alayı ve 15. Süvari Alayı'ndan oluşuyordu. Ayrıca, İtfaiye Alayı, Bursa, Gelibolu, Çanakkale, Balıkesir jandarma taburları; Mürettep Topçu Taburu (3 bataryalı), 39. Topçu Alayı'nın 1. Tabur'u ve Muhabere Bölüğü de bu kolorduya bağlıydı.

Çanakkale cephesinde 9 Ocak günü muharebeler bittikten sonra, Çanakkale Boğazı'nda savunma, Çanakkale Boğazı'nın Anadolu ve Rumeli yakasına konuşlanmış dört tümenden oluşan Çanakkale Grubu Komutanlığı'na bırakıldı. 9 Ocak 1916 gününden, 1918 yılında Birinci Dünya Savaşı bitene kadar Çanakkale Boğazı'nın tekrar zorlanması rizikosu vardı. Dolayısıyla Türk savunma birlikleri, tabyalar, bataryalar, savunma mevzileri her an hazır durumdaydı.

Tahliye: Değerlendirme

İkinci Anafartalar Muharebesi'ndeki ağır yenilgiden sonra Mustafa Kemal'in İtilaf birliklerinin takviye almadıkça yeni bir taarruz yapamayacakları öngörüsü haklı çıktı. Hamilton'ın 17 Ağustos günü gönderdiği olumsuz telgrafı, 21 Ağustos gününden sonra da takviye birlikleri olmadıkça başarı mümkün olamaz şeklinde devam etti. Nihayetinde takviye alamadılar, cephedeki birlikleriyle de herhangi bir ilerleme sağlayamadılar ve sonucunda başarısız olduklarını kabul ederek tahliyeye karar verdiler. Tahliye düşünceleri uzun süre askeri, siyasi mülahazalar çerçevesinde değerlendirildi ve zor kabul edildi. Tahliyenin gerekli olduğuna kesin olarak inandıktan sonra da en az 20.000 kişilik zayiatı göze alarak hazırlıklarına başladılar. Tahliye hazırlıklarını çok başarılı bir şekilde yaptıklarını ve uyguladıklarını söyleyebiliriz. En ince ayrıntısına kadar planladılar ve uyguladılar. Son güne kadar Türkleri yanıltmak için sessizlik içinde uyguladıkları faaliyetler şüphesiz tahliyenin başarılı olmasındaki en büyük etkenler oldu.

Türk tarafının, düşmanın tahliyesini anlayıp anlamadığı hâlâ tartışılan bir konudur. Türk tarafı her an bir taarruz ihtimaline karşı savunmasına devam etmiştir. Gerek Alman gerek Türk istihbarat faaliyetleri ile de bilgi alınabilmekteydi. Mesela Eylül ayında Başkomutanlık, İtilaf Devletleri'nin 200.000 asker topladığı ve bunları Çanakkale'ye gönderme ihtimalinin olduğu konusunda Beşinci Ordu'yu uyarmıştır. Beşinci Ordu her an teyakkuzda olarak, takviye birlikler alarak, birliklerini düzenleyerek sevk ve idaresine devam etmiştir. Beşinci Ordu cepheden Selanik'e asker gönderildiğini bildiği gibi, Selanik'ten Çanakkale cephesine asker gelebileceğini de düşünüyordu. Bu nedenle de devamlı cephenin takip edilmesi ve uyanık olunması istendi. Yapılan gözetlemelerde düşman faaliyetlerinin artmış olduğunun farkına varılmıştı, en başta düşman karaya asker mi çıka-

rıyor veya cepheden asker mi götürüyor anlaşılamamıştı. Ama daha sonra gelen gemilerin boş olduğu fark edilmişti. Gerek ordu raporları ve yazışmalarında gerek sonradan yayımlanan günlük ve hatıratlardan anlıyoruz ki Kasım ayında düşmanın tahliye edileceği artık bilinmekteydi. Cephe içerisinde, "düşman takviye kuvvet almıyor, genel bir taarruza da girişemiyor, artık gidecekler" diye düşünülüyordu. Ordu komutanı da biliyordu, Mustafa Kemal de biliyordu, cephedeki birçok komutan, subay da biliyordu. Ordu komutanı 27 Kasım'da tüm birliklerin İngilizlerin çekilme olasılığına karşı keşif ve gözetlemeye daha çok önem verilmesi hakkında emir yayımlamıştır.

Mustafa Kemal, düşmanın durumu hakkında bilgi edinebilmek için basit bir keşif kolu veya keşif bölüğü (250 kişiden oluşur) değil de tabur düzeyinde 1.000 kişilik birlikler hazırlayıp keşif taarruzu yaptırmak istedi. Gerekli tertibatı aldırıp ordu komutanına bu isteğini sundu fakat kabul edilmedi.* Mustafa Kemal burada düşmanın çekilme hazırlığı başlamadan vurmak veya hazırlık yapmasına müsaade etmemek niyetindeydi fakat kabul edilmedi. Mustafa Kemal düşmanın artık hazırlık içinde olduğunu ve gideceğini biliyordu. O sırada zaten sağlığı da pek iyi

* Bu konuyu Mustafa Kemal, "27 Kasım tarihinde düşmanın çekilmekte olduğu ve bu nokta-i nazardan cephede tetkikat ve keşfiyat icrası ve ateş baskınları yapılması hakkında ordu kumandanından evamir (emirler) ve talimat verilmişti. Her fırka cephesi üzerinde bu nokta-i nazardan keşfiyata devam olundu. Fakat düşmanın cephede kesbi zaaf ettiğine dair bir kanaat hasıl olmuyordu. Bu hususun tenviri (aydınlatılması) için her iki kolordu (15. ve 16.) cephesinde birer taburdan ibaret bir kuvvetle düşmanın muayyen iki noktasına ciddi bir keşif taarruzu yapılması tensip edilmiş (uygun görülmüş) ve buna muktezi tertibatı lazıme dahi ikmal edilmiş idi ise de, ordu kumandanının muvafakatine iktiran etmediğinden (ordu kumandanı uygun görmediğinden) neticesiz kalmış ve bin netice düşmanın hal ve vaziyeti hakkında efkârımız tenevvür etmediği (fikirlerimiz aydınlanmadığı) gibi, kanaatimizde düşmanın Anafartalar cephesinde kuvveyi kafiye bulundurmakta olduğu zemininden ibaret kalmıştı." şeklinde anlatır. (Mustafa Kemal, *Anafartalar Muharebeleri'ne Ait Tarihçe*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2011, s. 52.)

değildi ve 10 Aralık tarihinde birliklerinin komutasını V. Kolordu Komutanı Fevzi Paşa'ya vekâleten bırakarak cepheden ayrıldı. Daha sonra bu konuda yaveri Cevat Abbas Gürer; Ordu Komutanlığı ve Başkumandanlık Vekâleti'nin Mustafa Kemal'e "israf edecek kuvvetimiz, hatta bir tek neferimiz yoktur"* cevabının verildiğini anlatır. Mustafa Kemal daha sonra yaveri Salih Bozok'a şöyle diyecektir:

> Ben düşmanın çekileceğini anladığım için bir taarruz yapılmasını teklif etmiştim. Fakat benim bu teklifimi kabul etmediler. Bundan dolayı canım sıkıldı. Çok da yorgun olduğum için izin alarak İstanbul'a geldim. Eğer ben orada iken düşman çekilmiş olsaydı her halde daha çok canım sıkılacaktı.**

Cephe içerisinde yapılan tetkiklerde düşmanın top atışının azaldığı ancak devamlı bir faaliyet olduğu, kıyıdan mavnalarla hareket edildiği gibi bazı emareler yazışmalarda belirtilmiştir. Nihayetinde düşmanın Çanakkale'den tahliye olunacağı biliniyor, yalnızca tam olarak ne zaman gidecekleri bilinmiyordu. Tahliyeden önce yaptıkları aldatma faaliyetlerinin, tahliye gününü ay ışığına göre hesaplamış olmalarının, havadaki sisten (bu bölgede aralık ve ağustos aylarında sis olur) faydalanmış olmalarının, askerleri gemilere yüklemeden ateş yakıp duman sağlamalarının büyük etkisi vardır. Aynı şekilde aldatma faaliyetlerini Seddülbahir bölgesini tahliye ederken de kullanmışlardır. Beşinci Ordu Seddülbahir bölgesinin tahliye edileceğini de artık azalan topçu faaliyetlerinden anlıyordu. Esat Paşa hatıratında, Seddülbahir'in tahliyesi sırasında düşmanı takip etmenin bir fayda sağlamayacağı ve daha fazla Türk kanı dökülmemesi için Liman von Sanders'in takipten vazgeçtiğini anlatır.

* Turgut Gürer, *Atatürk'ün Yaveri Cevat Abbas Gürer*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006, s. 33.

** Salih Bozok, *Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor*, Doğan Kitapçılık, 2002, s. 56.

Keşifler sırasında zayiat vermek istemedikleri için ihtiyatlı davranılmıştır. Düşman birlikleri zaten teyakkuzdaydı, hatlar üzerine mayınlar yerleştirilmişti ve son günlerde sürekli lağım patlatıyorlardı. Tahliyeden önce de, sonra da bunlar ciddi sorun oldu. Tahliye sırasında Türk hatlarına yakın lağımları patlattılar. Mesela Cesarettepe'de üç derin tünel patlayıcı ile doldurulmuş ve ikisi patlatılmıştı. L-8 ve L-11 tünellerindeki patlamadan dolayı 72. Alay'dan 80'e yakın asker şehit olmuştur. (Charles Bean, Şefik Bey ve Şamlı Lütfü'nün bu konuda ayrıntılı anlatımları vardır.) Kayacık Ağılı'nda iki lağım, Mestantepe'de tüneller patlatıldı. İsmailoğlu Tepesi ile Kireçtepe arası bölgelerde tahliye sırasında lağımlar patlatıldı. Tahliye sonrası keşif için ilerleyen postalardan, sahile döşenen mayınlar sebebiyle yaralanan veya şehit olan askerlerimiz oldu. Aynı şekilde güney bölgesinde de Kerevizdere'ye, Zığındere'ye, sahillere mayınlar döşediler. Kerevizdere'de mayınların patlaması sebebiyle zayiatımız oldu. Kuzey ve güney bölgelerinde sahillere kadar uzanan fünyelerle tünellere patlayıcılar yerleştirdiler. Charles Bean, Conkbayırı bölgesinde lağımlar kazılarak bir ton patlayıcı, Arıburnu bölgesinde yirmi ton patlayıcı yerleştirildiğini, ayrıca Yükseksırt, Korku Deresi, Bomba Sırtı, Merkeztepe, Kırmızısırt ve Kanlısırt mevkilerine mayın döşendiğini yazmıştır. Bazıları tahliye sırasında patlatılmıştır, ama patlatılmadan kalanlar da vardır. Sonraki yıllarda muharebe alanında imha edilmeden bırakılan bu malzemelerin patlaması sonucunda ölümler yaşandığını biliyoruz.

Tahliyeden sonra bırakılan gıdaları yiyen Türk askerleri arasında az da olsa gıda zehirlenmeleri yaşandı. Buradan, yakamadıkları gıdaları zehirledikleri veya üzerlerine yakıt döktükleri anlaşılıyor. Düşman birlikleri tahliye edilmeden önce önemli olan malzemeleri zaten alıp götürmüşlerdi. Götüremediklerini de tahrip edip bıraktılar. At ve katanaları öldürdüler.

Başkomutanlık tahliyeden sonra muharebe alanının fotoğraflarını çektirmek üzere İstanbul'dan fotoğrafçı ve gazeteciler getirtti. *Tanin* gazetesi muhabiri Cemil Hakkı bu konuda haberler yaptı. *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde haberler yapıldı. O zamanın Beyazıt'taki meşhur fotoğrafçısı Kenan (Foto Kenan) geldi. İstihkâm Yüzbaşı Fuat ve o sırada yedek subay olan Burhan Felek (gazeteci-yazar) ona eşlik ettiler. Muharebe alanında düşmanın bıraktığı her türlü malzemenin fotoğrafının çekilmesi istenmişti: Silahlar, cephaneler, mühimmatlar, erzak yığınları, siperler, yerleşim yerleri vs. Yani ne kadar büyük bir teknolojiye, ne büyük siperlere, ne kadar üstün bir lojistik avantaja sahip bir düşmana geçit verdirmediğimizi gösteren fotoğraflar çekmeleri istenmiştir. Gelecek kuşaklara yansıtmak için bu fotoğraflardan *Müdafaa-i Milliye Cemiyeti Harb-i Umumi Çanakkale Hatırası** (*Weltkrig Erinnerung an Tschanak-kale*) albümleri hazırlandı. Bu albümlerde yayımlanan fotoğraflarda, muharebe alanı, siperler, ara siperler, dekovil hatları, malzemeler, tel örgülere takılmış şehitler, fırınlar, mutfaklar, ocaklar, su arıtma cihazları, kendi kendine ateşleyen tüfekler, maketler, toplar vs. gibi malzemeleri görmüş olduk. Düşman birliklerinin Osmanlı askerlerine kıyasla ne kadar çok ve ne kadar modern malzemeye ve imkânlara sahip olduklarını bu şekilde değerlendirebiliyoruz.

* 15 albüm olarak hazırlanan eserin 6 sayısı Çanakkale cephesine ayrılmıştır.

Zayiat Konusu

Beşinci Ordu kurulmadan önce Çanakkale cephesinde 52.000 civarında asker vardı. Beşinci Ordu'nun kurulmasıyla birlikte 137.000 civarı, kara muharebeleri başladıktan ve takviye birlikler geldikten sonra 194.000 civarı, Temmuz ayında ise 250.000 civarı asker sayısına ulaşıldı. Kasım ayında Beşinci Ordu mevcudu 315.500 idi. 8,5 ay boyunca kara muharebelerine, zayiatı karşılamak için gelen bütünleme erleriyle birlikte toplam muharip güç olarak 450.000 civarı askerimiz katıldı. Aspinall-Oglander, İtilaf Devletleri'nin Çanakkale cephesine 410.000 İngiliz, 79.000 Fransız olmak üzere cepheye yarım milyona yakın asker gönderildiğini yazar. Donanma ile birlikte tüm İtilaf güçleri olarak 550.000 asker katılmıştır.

Zayiat rakamı olarak, İngiliz zayiatı 205.000 kişi (115.000 ölü, yaralı, kayıp ile 90.000 memleketlerine gönderilen hasta), Fransız zayiatı 47.000 kişi olarak kaydedilmiştir.

Türk tarafında Çanakkale Muharebeleri konusunda vurgulanması gereken önemli bir konu da zayiat konusudur. Özellikle de siyasilerin çok sevdiği 250.000 şehit söylemi artık bir kenara bırakılmalıdır. Savaştan sonra Erkân-ı Harbiye, 19 Aralık 1915 tarihine kadar 56.740 şehit bildirmiştir. Ancak yıllar içinde yapılan çalışmalarla birlikte yeni şehit cenazeleri bulununca bu rakam değişti.

Genelkurmay'ın zayiat konusunda verdiği son listeye göre 3 Kasım 1914 tarihinden 9 Ocak 1916 tarihine kadarki tüm Türk zayiatı 213.187'dir. Bu rakamın 10.000'i (8.000'i İngilizlere, 2.000'i Fransızlara) Çanakkale cephesinde esir düşen askerlere aittir. Genelkurmay 19 Aralık 1915 tarihine kadar subay ve er olmak üzere 97.132 yaralı, 11.178 kayıp, 18.746 hastanede ölen, 8.307 hava değişimi sayısını verir.

Dr. General Kemal Özbay *Türk Asker Hekimleri Tarihi ve Asker Hastaneleri* adlı 4 ciltlik eserinde Çanakkale Muharebeleri'nde şehit olan asker sayısını 101.279 olarak verir. Bu rakama, cephede yaralanıp hastaneye giden ve dokuz ay sonrasına kadar hastanelerde hayatını kaybeden askerler de dahildir.

Prof. Dr. Albay İsmet Gözcü, *Askeri Sıhhiye* mecmuasının 1938 yılında yayımlanan 33. sayısında yer alan makalesinde, cephe hattı ve gerisindeki hastaneler hariç menzil harp ve vatan hastanelerine sevk edilen yaralı asker sayısını 110.220 olarak vermektedir. Cephe hattı ve gerisindeki hastaneler de eklendiğinde sayı daha fazla olmalıdır.*

Çanakkale Muharebeleri'ndeki şehit ve toplam zayiat sayıları arasında büyük tutarsızlıklar vardır. Zayiat konusunda incelenen resmi listeler sadece muharebe alanında tutulan kayıtlara göre oluşturulmuştur. Mesela Genelkurmay'ın kayıp olarak verdiği 11.178 sayısının, muharebe sırasında şehit olup düşman hattında kalanlardan mı, esir olanlardan mı, cesedi bulunamayanlardan mı oluştuğu bilinmemektedir. Cepheden sevk edilen yaralı, hasta ve tebdil-i havaların sonradan durumunun ne olduğunun bilgisi bulunmamaktadır. Hastanede hayatını kaybeden askerlerin kaydı şehit listesine ne derece eklenmiştir, bilinmemektedir. Bugün şehit, yaralı, kayıp ve tüm zayiat

* İsmet Gözcü (Tatar İsmet), Kocadere hastanesinde görev yapmış ve madalya almış bir doktordur.

rakamları konusunda net bilgimizin olmamasının sebebi en başta çok yoğun muharebelerin yaşanmış olmasıdır. Beşinci Ordu'nun çok iyi raporlama sistemi olduğunu söyleyebiliriz. Harp cerideleri, yazışmalar, raporlar, hasta, yaralı, nakil vs. gibi kayıtların tutulduğunu biliyoruz. Fakat yoğun muharebe sırasında kayıtların her zaman düzgün tutulamadığını, bazı harp ceridelerinin sonradan yazıldığını veya hesap memurunun bile muharebe sırasında görevlendirildiğini de biliyoruz. Binlerce yaralının geldiği bir hastanede veya nakil merkezinde, bu kayıtlar ne kadar muntazam tutulmuş olabilir diye düşünmek gerekir. Ayrıca hastanelerin ve karargâhların da bombalandığı bir cephede, tutulan kayıtların yerlerine ulaştırılamadığını da düşünmek gerekir. Çanakkale Muharebeleri sonrasında Birinci Dünya Savaşı bitene kadar birçok cephede aynı anda yoğun bir savaş verilirken tutulan kayıtların merkezlerine ulaşamadığını veya tasnif edilemediğini de hesaba katmak gerekir. Bugün, zayiat rakamları konusunda askeri arşive kadar ulaşabilmiş belgeler üzerinden değerlendirme yapmak durumundayız.

Lojistik Konusu

Lojistik imkânlar olarak Beşinci Ordu'yu değerlendirdiğimiz zaman 1. sınıf ikmal maddesi olan yiyecek konusunda Birinci Dünya Savaşı içerisindeki diğer cephelere kıyasla daha iyi olduğu değerlendirmesini yapabiliriz. Çanakkale'nin başkente ve Trakya'ya yakın olması bu konuda bir avantaj sağladı. Trakya bölgesinde ihtiyat tümen rezervi vardı. Seferberlik planına göre yığınağı bu bölgeye yapmışız. Bu konuda ciddi problemler yaşanmış olmasına rağmen Beşinci Ordu diğer ordulara nazaran 1. sınıf lojistik ihtiyaç maddeleri bakımından daha iyi durumdaydı. Fakat özellikle 2. ve 5. sınıf lojistik malzemeler konusunda çok eksiği vardı. (2. sınıf malzeme: Giyecek, çizme, battaniye, kıyafet.) Cephede kum torbalarının eksik olduğunu ve bu

konuda çok sıkıntı çektiklerini, ayrıca askerlerin bu kum torbalarını kullanarak kıyafetlerine yama yaptıklarını biliyoruz.

Gittikçe şiddetlenen muharebelerde özellikle 5. sınıf lojistik maddeler olan cephane-mühimmat eksikliği konusunda çok ciddi sıkıntı yaşandı. Piyade ve topçu cephanesi yetersizdi. Tüfekler bozulduğunda yaralı ve şehitlerden tüfekler toplanıyordu. Mesela Temmuz ayında bir emirde şehitlerin tüfeklerinin toplatılmasının istendiğini görüyoruz. Makineli tüfek sayıca çok azdı. Düşman birliklerinde bir taburda 4-5 makineli tüfek varken Türk tarafında en iyi ihtimalle bir alayda 4 makineli tüfek vardı. Cephede en önemli olan top ve topçu mühimmatıdır. Çünkü piyade arkasında topçu gücünü ister. Topçuya güvenmek ister. Ciddi bir taarruzda önce topçu ile karşı taraf dövülür, yıpratılır, mukavemeti kırılır, imha edilir. Hem siper tahribatı hem de içindeki insan unsuru tahrip edilir. Piyadenin saldıracağı yerin önce topçu atışı ile tahrip edilmesi gerekir. Ondan sonra saldıran tarafın avantajı olabilir. Karşımızdaki düşmanın arkasında modern donanma desteği, ağır topçusu, obüsleri, kara topçusu vardı. Düşmanın topçu ve mühimmat sıkıntısı yoktu, etkili topçu bombardımanları yapabiliyordu. Türk tarafı topçu ve mühimmatı bakımından çok eksik durumdaydı. Ağır topçu adeta yoktu. Seddülbahir'de Güney Grubu'nda Ağır Topçu Komutanlığı vardı ama bunlar çok şematikti. Muharebe sırasında Müstahkem Mevki zaman zaman obüs ve muhasara topu göndermişti. Donanmadan birkaç top sökülerek kara ordusu takviye edildi, fakat bunlar yetersizdi. Topçu, savunmada en önemli unsur ve taarruzda olmazsa olmazdır. Düşmanı söküp atmak için savunma yapan askerimizin arkasında da topçu gücü, ağır topçu olması lazımdı. Genel olarak cephedeki tüm topçunun cephanesi çok sınırlıydı. Cephede kurusıkı mermiler bile kullanıldı. Türk tarafının en büyük eksikliği piyadeyi

destekleyecek modern topçu olmamasıydı. Çanakkale cephesinde düşmanı durdurup denize sürememizin en büyük nedeni budur.

Bu sebeple İtilaf Devletleri için Sırbistan'ın düşmesi sonucunda Çanakkale cephesine topların, cephanenin gelecek olması tahliye kararında çok önemli bir etken olmuştur. Oysa düşmanın tahliyesine kadar cephedeki birliklerimize sadece iki batarya gelmiştir. İngiliz denizaltı faaliyetleri dolayısıyla tüm malzeme karadan gönderilmek zorundaydı. Sırbistan'ın, demiryolunu tahrip etmesiyle yol tekrar kapandı. Dolayısıyla Çanakkale cephesine gelecek olan 22 bataryanın, ancak iki tanesi gelebildi. 9-10 Kasım'da toplam sekiz top olmak üzere dört havan, dört seri ateşli obüs ve bunların cephanesi geldi. 9. Havan Bataryası 240 mm.lik modern havan toplarından, 36. Obüs Bataryası 150 mm.lik seri ateşli obüs toplarından meydana gelmişti. Havan bataryası kuzey bölgesine, Kocaçimen ve Matikdere'ye yerleştirildi. Obüsler güney bölgesine gönderildi, Domuzdere gerisinde Küçükmehmetbey Tepesi'ne yerleştirildi. Bu bataryalar 20 Kasım'da faaliyetlerine geçtiler. Düşman ilk defa karşısında olması gerektiği gibi bir topçunun etkisini gördü. Cephede bu iki batarya bile fark edilmiş, düşman üzerinde tahribat yaparak paniklemesine sebep olmuştur. "Sırbistan yolu açıldı, Türklere bol miktarda top ve cephane gelecek, artık cephede duramayız" düşüncesi tahliye konusunda da etkili olmuştur. Görüyoruz ki Almanların Türklere yapacağı top ve malzeme yardımı o zaman İtilaf kuvvetlerince pek mübalağalı hesap edilmiş. Günümüzde de Batılı tarihçiler, "Çanakkale'de Türkler rahat nefes aldı, bol top cephanesi geldi, 20-22 batarya geldi" gibi anlatımlarla durumu çok abartırlar. 20 Kasım'da faaliyete geçen bu birkaç topun (iki bataryanın) kullanılmasının bile cephede düşmana panik yaptırdığını düşünürsek, muharebe boyunca hâkim

mevzilerde bulunan Türk savunmasının elinde ağır topçu, yeterli topçu bataryası ve bol mermileri olsaydı muharebe daha farklı olurdu yorumunu yapabiliriz.

Bitirirken

Çanakkale Muharebeleri silah, malzeme ve mühimmat açısından kısıtlı imkânlarla, uzun süren ve yoğun bir muharebe olmuştur. Muharebeler boyunca askeri güç dengesi açısından büyük bir nispetsizlik vardır. Türk savunması, seferberliğini güçbela yapabilmiş, piyade silahı ve süngüsü dışında çok az topçu desteğine sahip, adeta iman dolu göğsünü siper edercesine, büyük bir metanetle toprağını savunan bir orduydu. Düşman ise çağın ekonomik açıdan en güçlü ve ileri devletlerinin hava, kara ve deniz bombardıman unsurlarına, en tahrip edici silahlarına, bol cephane ve teçhizatına sahipti. Çanakkale Muharebeleri'nde düşmanı yenmiş ve dönemin en büyük askeri güçlerine karşı muzaffer olmuş olmak, Türkiye'ye haklı bir gurur vermektedir.

Çanakkale kara muharebelerinde tarihin ilk kapsamlı amfibi harekâtı gerçekleşmiş, 8,5 ay boyunca çok küçük bir alanda çok büyük asker topluluklarının karşı karşıya savaştığı yoğun bir muharebe olmuştur. Çok daracık alanlarda kalabalık birlikler karşılıklı taarruzlarla ateş fırtınaları koparmış, cephe hatları, siperler birbirlerine çok yakınlaşmış ve nihayetinde toprağın hem altından hem üstünden muharebeler yapılmıştır. Kara muharebelerinde 8,5 ay boyunca inatçı ve başarılı bir savunma yapılması savaşı Türk tarafına kazandırmıştır. Bu savunmada askerlerimizin, arazinin kendisine sağladığı avantajları da kullanarak, kendini feda etmeyi göze alacak ölçüde fedakârca savaşması belirleyici olmuştur. Komutanların cesur ve yetenekli olması, süratle inisiyatif kullanabilmesi başarıdaki en büyük etken olmuştur. Başındaki subayların bir karış toprağı bir vatan timsali gibi görerek, bağrına

basarak, kıskanarak muhafaza etme gayretleri, askerin de azmini temin etmiştir.

Gerek 25 Nisan harekâtında, gerek Ağustos harekâtında ordu seviyesinde yapılan sevk, idare ve yığınaktaki yanlışlıklar, cesur komutanların inisiyatif kullanması ve kahraman Mehmetçiğin direnci sayesinde başarıya dönüşmüştür. Esas kahramanlık, iyi sevk ve idare edilen Mehmetçiğindir. Bu zafer, insan gücünün üstünde bir direniş gösteren, cesaret ve kahramanlığıyla düşmanlarını bile kendisine hayran bırakan askerlerimiz sayesinde kazanılmıştır. Mustafa Kemal'in Ruşen Eşref'e verdiği mülakatta anlattığı Bomba Sırtı vakası bu askerlerimize bir örnektir.

> Biz ferdi kahramanlık sahneleriyle meşgul olmuyoruz. Yalnız size Bomba Sırtı vakasını anlatmadan geçemeyeceğim. Mütekabil siperler arasında mesafemiz sekiz metre, yani ölüm muhakkak, muhakkak... Birinci siperdekiler, hiçbiri kurtulmamacasına kâmilen düşüyor, ikincidekiler onların yerine gidiyor. Fakat ne kadar şayanı gıpta bir itidal ve tevekkülle biliyor musunuz? Öleni görüyor, üç dakikaya kadar öleceğini biliyor, hiç ufak bir fütur bile göstermiyor; sarsılmak yok! Okumak bilenler ellerinde Kuranı Kerim, cennete girmeye hazırlanıyorlar. Bilmeyenler kelime-i şahadet çekerek yürüyorlar. Bu, Türk askerlerindeki ruh kuvvetini gösteren şayanı hayret ve tebrik bir misaldir. Emin olmalısınız ki Çanakkale muharebesini kazandıran, bu yüksek ruhtur.*

Çanakkale Muharebeleri, tarihin seyrini değiştiren büyük bir askeri zaferdir. Birinci Dünya Savaşı'nda yaşanan yıkıma rağmen Kurtuluş Savaşı'nın gerçekleşmesini, bu zaferin tüm millete verdiği özgüven sağlamıştır. Balkan Savaşları'nda doruğa çıkan askeri yenilgiler döneminde prestij ve moral olarak dibe çöken Türkiye, Çanakkale Mu-

* Ruşen Eşref, *Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat*, Hamit Matbaası, İstanbul, 1930, s. 22.

harebeleri sonucunda ilk kez ayakları üzerine doğrulmuş, özgüvenini tekrar kazanmıştır. Çanakkale Muharebeleri, Türk askeri tarihinde yurt savunmasının en çarpıcı örneğini teşkil etmektedir. Yakın tarihimizi belirleyen olayların önemli bir kısmı burada geçmiş, belirleyici insanlar burada ortaya çıkmıştır. Bu savaşta kendini, cesaretini, enerjisini, mesleki yeteneklerini ön plana çıkaran subay ve komutanlar daha sonraki Kurtuluş Savaşı'nın öncü ve yönetici kadrosunu oluşturmuşlardır. Emperyalist işgal ordularına Anadolu kapılarında daha o zaman dur denmesi, Kurtuluş Savaşı'nın moral gücünü ve özgüvenini oluşturmuştur. Çanakkale ruhu, bugün her Türk vatandaşının, ulusun bir ferdi haline gelmesinin temel motivasyonudur. Günümüzde bu ruhun dışa yansıması ulusal bağımsızlık aşkıdır, emperyal odakların sömürüsü ve tahakkümüne direnmektir, oyunlarına gelmemektir, ulus sevgisiyle dolu onurlu bir yaşam sürdürmektir.

Çanakkale, olmuş bitmiş bir destan değildir. Bu destan, akıl, kan ve inançla yoğrulmuştur. Türk'ü her zaman yaşatan ve yaşatacak olan bir ölmezlik tutkusudur. Çanakkale Muharebeleri'nin kapsayıcılığı, zenginliği, maddi ve manevi kazanımları ve tüm bunları sağlayan örneklerin benzersiz fedakârlıkları, bugün düşüncesi, dünya görüşü ve hesabı ne olursa olsun, her Türk vatandaşının varoluş referansıdır.

Milli gurur, dünün eseridir, geçmişten oluşur. Bu gurura sahip liyakat ise yarının teminatıdır. Bunu nesiller boyu bayrak gibi dalgalandırmak gerekir. Genç ruhların milli tarihimizin sihirli teknesinde yoğrulması lazımdır. Çanakkale Savaşları ile ilgili söylenecek çok söz, oradan alınacak çok dersler vardır. Düşmanlarını dahi kendisine hayran bırakan Türk ordusunun yazdığı destanı, fedakârlıklarını, onlara layık torunlar olarak ebediyete kadar yaşatmak ve bu destansı savunma savaşını gelecek kuşaklara anlatmak boynumuzun borcudur.

Çanakkale Muharebeleri kutsal bir savunma savaşıdır. Bu savaş stratejik açıdan, en hayati bölgesinin işgal edilerek Osmanlı İmparatorluğu'nun saf dışı bırakılmasını engellemiştir. Bu sebeple Çanakkale Muharebeleri, ülkemizin varoluş mücadelesinin temelini oluşturan en büyük savunma muharebesidir.

Son Notlar

1 Bahriye Nezareti'nin gemi komutanlarına kişiye özel emri: "Donanmayı Hümayun Birinci Komutanlığına atanan Amiral Souchon cenapları tarafından Donanmayı Hümayunun eğitim amacıyla Karadeniz'de bulunduğu sırada vereceği her türlü emirlere aynen uyulmasını ve bu hususta kesinlikle duraksama gösterilmeyerek emirlerin gereğinin her türlü hal ve koşullar içinde yapılmasını isterim." 24 Ekim 1914, Bahriye Nazırı Ahmet Cemal. (Harp Tarihi Arşivi, No: 1/1, Dolap No: 874, Göz No: 3, Dosya No: 125)

2 Düşman bombardımanı uzak mesafeden icra etmiş olmasına rağmen Seddülbahir ve Kumkale isabet aldı. Kumkale tabyası meydanında dört, batarya yakınında altı isabet tespit edilmiştir. Gerek tabya ve gerek toplarda hiçbir hasar olmamıştı. Eğer İngiliz muharebe kruvazörlerinden Seddülbahir'e atılan son 30,5 santimetrelik mermi tabya meydanındaki merkez cephane deposuna isabet etmemiş olsaydı bu bombardıman neticesiz geçmiş bulunacaktı. Mermiler cephanelik üzerinde bulunan bir metre kalınlığındaki sakaf ile bunun üzerindeki iki metre kalınlığındaki toprağı delerek nüfuz etmiş ve buradaki cephaneyi infilak ettirmiştir. Bunun neticesi olarak 10.800 kilogram barut ile 360 adet 24'lük, 26'lık ve 28'lik mermi havaya uçmuştur. (Hermann Lorey, *Türk Sularında Deniz Harekâtı*, Cilt 1, Deniz Matbaası, İstanbul 1936.)

3 3 Kasım 1914 günü yapılan bombardımanda şehit olan 86 askerimizin şehitliği, Seddülbahir kalesi yanındadır. Seddülbahir limanına inerken hemen sağda görülen kabristana defnedilmişlerdir.

4 Hamilton toplantıyı şöyle anlatır: "Oturum açıldığı zaman kara harekâtı veya amfibi çıkarma harekâtı hakkında denizciler bize soru sorıncaya kadar şu veya bu şekilde beyanda bulunmadık, sustuk ve 'sadece filoyla Çanakkale Boğazı'nı zorlayıp geçeriz' iddialarını terk ettikleri ana kadar bekledik. Amiral de Robeck bize hitaben 'artık kara birliklerinin desteği olmadan Çanakkale Boğazı'nın aşılamayacağına' kesinlikle kanaat getirdiğini söyledi. Buna karşı hiçbir itiraz sesi yükselmedi. Amiral de Robeck'in itirafından sonra tartışmayı gerektirecek bir hal kalmadı. Derhal kara haritası açıldı. Dikkatler o yöne çevrildi. Baştanbaşa planlardan, şemalardan müteşekkil bir çalışmaydı bu. Hakikatte pek çok ihtimalleri düşünmüştüm. Benim karakterimde olan birinin içinde güç zapt edilen bir his 'ilerle ve batan harp gemilerimizin intikamını hemen al' diye kaynıyordu. Fakat bir harekâtın en

muğlak ve ince hesap isteyen yönü karaya asker ve malzeme nakli aşamasıydı." (Ian Hamilton, *Gelibolu Hatıraları 1915*, Örgün Yayınları, İstanbul, 2005, s. 40.)

5 26. Alay 3. Tabur Komutanı Mahmut Sabri'nin anlatımı şöyledir: "[25 Nisan 1915] sabahleyin saat 04.30 civarında şiddetli tarrakalar üzerine 'ihtiyat bölükleri silah başına' diyerek düdük çalındı ve bölükler silahını alarak içtimaya toplandılar. Düşmanın bombardımanından bir fikir edinmek üzere sahili görmek için Harapkale Tepesi'ne gidildi. Düşmanın gemi toplarının çoğu sahilde bulunan avcı hendeklerini dövmekte bulunduğundan yükselen siyah mavimsi ve yeşilimsi duman ile sahil örtülmüştü. Bundan dolayı bir şey görülemiyordu. Bölge, donanmanın ettiği ateşe oran kabul etmez derecede küçüktü ve birçok daneler yan yana düşüyor birçok şarapnel de birbirinin arkasından patlıyordu. Ateş, güneyden ve batıdan makasvari geliyordu. Sonra kuzeybatıdan da gelmeye başladı. O sırada 37,5 milimetrelik iki top tahrip edildiği gibi birçok avcı ve irtibat hendeği dümdüz oldu. Düşmanın ara sıra attığı mermilerin patlamasıyla düşen misket, hiç görülmemiş ve talimnamelerde yazılmamıştı. Misketin danesi, yuvarlak olarak yumurta kadar vardı. Hayat kurtarmak için kazılan avcı hendeklerinin bir kısmı mezar vazifesini gördü. Savunan kuvvetin ileride bulunan kısmı avcı hendeklerini işgal etmiş, kaderine boyun eğmiş olarak görevini yapma zamanını beklerken ihtiyat kısmı da diz çökmüş silahları elinde, ne suretle olursa olsun düşmana saldırmayı arzu ettiklerini tavır ve hallerinden belli ediyorlardı. Çoğu, arkadaşlarının, yanında toprakla gömüldüğünü ve bir kısmının bacağının, başının havaya fırladığını gördüğü halde düşmanın üstün kuvvetini ve cephanesini katiyen hatır ve hayaline getirmeyerek silahını kullanacağı zamanı sabırsızlıkla bekliyor ve ara sıra hendekten başını çıkararak ateş zamanı geldi mi diye bakınıyordu." (Binbaşı Mahmut Sabri Bey, *Seddülbahir'in İlk Şanlı Müdafaası*, Yeni Anadolu Basımevi, Konya, 1933.)

İngiliz resmi tarihçi Aspinall-Oglander ise aynı zamanı, "Türk savunma tertibatı son dakikaya kadar sanki terk edilmiş gibiydi. *River Clyde*'ın karaya oturması ile beraber filikalarda sahile birkaç yarda kaldığı sırada birdenbire bir cehennemdir boşandı. Bir ateş kasırgası sahile sokulan filikaların üzerinden limanın durgun sularını binlerce kamçı ile kamçılıyormuş gibi geçti. İlk birkaç saniye kıran girmiş gibi kayba uğranıldı. Filikalardan bazıları içinde bulunanların hepsi ölerek ümitsiz bir halde suların akıntısına kapılmış gidiyordu" şeklinde anlatır. (C.F. Aspinall-Oglander, *Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı*, 1. Cilt, haz. Metin, Arma Yayınları, 2005.)

6 26. Alay 3. Tabur Komutanı Mahmut Sabri şöyle anlatır: "Ertuğrul Koyu'nun batı tarafına yerleşen ve koyu yandan gören beş manga askerimizle başındaki 10. Bölük ikmal eratından Ezineli Yahya Çavuş'un cesaret ve yiğitliği sayesinde bu koy sahili, boydan boya düşman cesetleriyle dolmuştu. Yahya Çavuş, kahraman olduğu kadar direnmesi ve metaneti ve astlarına söz geçirmesi sayesinde manga askerleri ile birlikte çeşitli ve dehşetli bombardımana karşı akşama kadar direnerek düşmanın yüzlerce

askerini öldürdü. İkindiden sonra Ertuğrul Koyu'nu yandan döven bu dört mangalık siperin ortadan kaldırılması gerektiğine karar verilmiş olmalı ki, düşmanın bir kısım donanması oraya ateş açtı ve bu siperleri dümdüz etti. Kahraman Yahya Çavuş kalan askeriyle o siperlerden başka siperlere atladı ve düşmanın çıkarmasına engel olmak için ateşine devam etti. Fakat Tekke Koyu'ndan çıkan düşman kuvveti Aytepe'yi aldıktan sonra Ertuğrul tabyasını arkadan sardığı haberi Yahya Çavuş'a geldi. Kahraman çavuş emri altında bulunan takımın bir kısmı ile bu yeni düşmana doğru ilerledi ve süngüleri taktırdı. Fakat kendisine haber gelmeden evvel oradaki manga erlerinden dördü şehit olmuş, ikisi yaralanmıştı ve düşman makineli tüfeği kurmuştu. Yahya Çavuş'u makineli tüfek ateşi ile karşıladı. Ortalık kararmıştı. Bir tabur kadar iş gören Yahya Çavuş, üzgün bir vaziyette Harapkale'deki bölük komutanının yanına geri dönmeye mecbur oldu. Ertuğrul Koyu'nu 12 saat savunduktan ve her türlü ateşe dayandıktan ve siperleri dümdüz olarak arkası alındıktan sonra bölgesinden ayrıldı. Yahya Çavuş'un, benzerlerinden daha üstün bir şekilde ödüllendirilmesi gerekmektedir. Bölük subaylarının şehit olmaları, tabur komutanının sonradan yaralanarak hastaneye gitmesi, Yahya Çavuş'un kahramanlığının duyulmasına olanak vermedi." (Binbaşı Mahmut Sabri Bey, *Seddülbahir'in İlk Şanlı Müdafaası*, Yeni Anadolu Basımevi, Konya 1933.)

7 "Balıkçı Damları'ndaki 1. Takım, artık düşmanın kendi tesirleri dahiline kuvvet çıkarmadığını görmüş ve fakat cephanelerini de tüketmişti. Düşmanın Yükseksırt'ı işgal ettiğini ve Kocaçimen'e doğru ilerlemek istediklerini anlamışlar, bunun üzerine mıntıkalarının tarassut ve emniyet vazifesini Azmakdere ağzı istikametindeki postalarına bırakarak Sazlıdere izini takiben Düztepe civarına çıkmışlardır. Takım komutanı düşmanın önünü burada kesmek çarelerine tevessül etmiş ve elde kalan tek tük fişeklerle düşmana mevcudiyetini hissettirmiş ve teması muhafaza eylemiştir. Aynı zamanda cenupta bir muharebenin cereyan ettiğini görmüş [27. Alay'ın taarruzu] ve cephane istemek için ve vaziyeti anlatmak için iki posta göndermiş, bir müddet sonra cephanesizlikten geri çekilirken 19. Tümen komutanı ile maiyeti ve müteakiben 57. Alay'ın öncüsü gelmiş ve [takım] o alaya iltihak etmiştir." (Şefik Aker, "Çanakkale-Arıburnu Savaşları ve 27. Alay," 99 *Sayılı Askeri Mecmua*, Tarih Kısmı, Sayı 40, Askeri Matbaa, 1935, s. 25.)

8 "9. Tümen Komutanı Albay Halil Sami'den şu raporu aldım: 'Kabatepe'deki tabur komutanlığından şimdi alınan raporda; düşmanın Arıburnu sırtlarından Kabatepe'nin gerilerindeki sırtları kuşatmakta olduğu bildiriliyor. En yakın olması nedeniyle Maltepe'deki kuvvetinizden bir taburu Kabatepe'nin kuzeyindeki Arıburnu'na karşı olan sırtlara süratle sevkle sonucunun bildirilmesi rica olunur.' Bu sırada tümen, zaten hareketemrine hazırdı. Dikkate değerdir ki bu ana kadar düşmanın Seddülbahir tarafındaki teşebbüsünden hiç bahsedilmemekte, Arıburnu çıkarmasına karşı yardım için bir tabur kuvvetle yetinilmekteydi. Artık çıkarmanın kesinleştiği ve düşmanın az sayıda bile olsa sahile yerleşmesine fırsat vermeme gereği de açık olduğuna göre, daha fazla vakit geçirerek Gelibolu'dan tümenin hareket tarzına dair kesin emir beklemek, harp durumu ile bağdaşmazdı. Tümenin genel amaç

dışında ve gereksiz yere kullanılmaması için öncelikle bir alay piyade ve bir dağ bataryasıyla Arıburnu'na yetişerek çıkan düşmana taarruz etmeye ve tümenin büyük kısmını yine Bigalı civarında hareket emrine hazır bulundurmaya karar verdim.

Düşmanın Arıburnu sırtlarına çıktığı anlaşılıyor ve buna karşı benden bir taburun mezkûr düşmana karşı sevki isteniyordu. Gerek bu rapordan, gerek Maltepe'de icra ettiğim hususi tarassudat neticesinde bende hasıl olan kanaati kat'iyye, öteden beri imali fikir ettiğim gibi, düşmanın Kabatepe civarında mühim kuvvetle karaya çıkmaya teşebbüsü, demek ki, vukuu buluyordu. Binaenaleyh bu işin içinden bir taburla çıkmak mümkün olamayacağını, herhalde evvelce tahmin ettiğim gibi bütün fırkamla düşmana incizabın gayri kabili içtinap olduğunu takdir ediyordum. Artık hiçbir şeye intizar etmeyerek karargâhımın bulunduğu Bigalı köyünde ikamet eden 57. Piyade Alayı ile cebel bataryasının derhal harekete geçmek üzere amade bulundurulmalarını, kumandanlarının da emralmak üzere yanıma gelmelerini bildirdim.

Karargâhımın bulunduğu Bigalı köyüne en yakın, tümenin 57. Alay'ıyla dağ bataryası bulunuyordu. Derhal bu iki birlik komutanının harekete geçmek üzere hazırlıklarını tamamlamalarını ve emir almak için yanıma gelmelerini, yaver ve emir subaylarıyla şifahen bildirdim. Bu komutanların karargâhları, karargâhımın hemen yakınındaydı. Bu sırada birliklere tebliğ edilmek ve bir sureti 9. Tümen komutanına gönderilmek üzere kurmayıma şu emri not ettirdim:

1. Düşmanın Arıburnu civarındaki çıkarma girişimi, diğer noktalardaki girişimlerinden daha ciddidir.
2. Süvari bölüğü (emir almıştır), 57. Alay ve dağ bataryası, bir sıhhiye müfrezesi Kocadere batısındaki sırtlara hareket edecektir (Bunlara ben şimdi şifahen emir vereceğim).
3. Tümenin büyük kısmı ordugâhlarında harekete hazır bulunacaklardır.
4. Ben başlangıçta, düşmana hareket eden müfreze ile beraber bulunacağım, gerekirse tümenin kalan kısmının yanına geri döneceğim.
5. Tümen karargâhında kalan tümen kurmayıyla irtibatta bulununuz.
6. Karargâh, Bigalı köyünün doğusundaki sırtta ve değirmenin yakınındadır.

Bundan başka telefonla arz edilmek üzere şu raporu not ettirdim:

Gelibolu'da III. Kolordu Komutanlığına: Kabatepe ile Arıburnu arasında çıktığı haber verilen düşmanın kimliği ve miktarı hakkında henüz bir bilgi alınamadı. Süvari bölüğünü Kocadere'nin batı sırtlarına gönderdim. Düşmanın Kocadere'nin batı sırtlarını işgaline meydan vermemek amacıyla 57. Alay ve bir dağ bataryasını da şimdi bu sırtlara yöneltiyorum. Düşmanın kuvvet durumu ve genel vaziyetini anlamak ve ona göre taarruz tedbirleri almak üzere tümen karargâhında tümen kurmayını bırakarak bizzat oraya gidiyorum. Tümenin büyük kısmının kullanılmasını gerektirecek bir durum meydana gelmesi halinde, tümenimin başına geleceğimi arz ederim." (Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2011.)

9 "Takip ettiğimiz dereden bizi Kocaçimen'e ulaştıracak belirli bir yol olmamasının yanı sıra Kocaçimen'e ulaşmak için geçmeye mecbur olduğumuz saha, çok fazla fundalık ve geçilmesi zor kayalıklı derelerle doluydu. Bir yol bulup birliği sevke rehberlik etmesi için topçu tabur komutanını görevlendirdim. Tabur komutanı kayboldu. Ondan sonra batarya komutanını görevlendirdim. Batarya komutanı da başını alıp Kocaçimentepe'ye kadar gitmiş. Rehberliğinden yararlanılamadı. Bizzat yol bulunup müfrezeyi oradan sevk etmek suretiyle Kocaçimentepe'ye ulaşıldı. Orada denizdeki gemilerden ve zırhlılardan başka bir şey görmedim. (Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2011, s. 16.)

10 Bu anlatımın tamamı şöyledir: "Alay ve batarya komutanlarına, askerleri tamamen toplamak ve küçük bir istirahat vermek üzere 10 dakika denizden -gelecek ateşten- korunarak durmalarını, daha sonra beni takip etmelerini ve benim Abdal Geçidi'nden Conkbayırı'na gideceğimi anlattım. Yanımda yaverim, emir subayım ve baştabip ile oralarda tekrar bulduğumuz tümen topçu dağ taburu komutanı olduğu halde, önce atlı olarak gitmeye çalıştık. Fakat arazi müsait olmadığından hayvanları bırakıp yaya olarak Conkbayırı'na ulaştık. Bu sırada Conkbayırı'nın güneyindeki 261 rakımlı tepeden Conkbayırı'na doğru 27. Alay'dan sahilin muhafazasıyla görevli bulunan bir müfrezenin askerlerinin Conkbayırı'na doğru kaçmakta olduklarını gördüm. Bizzat bu askerlerin önüne çıkarak "Niçin kaçıyorsunuz?" dedim. "Efendim düşman!" dediler. "Nerede?" dedim. "İşte!" diye 261 rakımlı tepeyi gösterdiler. Gerçekten düşmanın bir avcı hattı, 261 rakımlı tepeye yaklaşmış ve rahatça ileri doğru yürüyordu. O zaman bu kaçan askerlere bağırarak "Düşmandan kaçılmaz!" dedim. "Cephanemiz kalmadı!" dediler. "Cephaneniz yoksa süngünüz vardır." dedim ve bağırarak bunlara süngü taktırdım ve yere yatırdım. Aynı zamanda Conkbayırı'na doğru gelmekte olan piyade alayı ile dağ bataryasının yetişebilen askerlerinin marş marş ile benim bulunduğum yere gelmeleri için yanımdaki subayları geriye gönderdim. Kolun başında bulunan bir bölük yetişti. Cephanesiz askerleri takviye ederek düşmana ateş açmalarını emrettim. Yanıma gelen 57. Alay 2. Tabur Komutanı Yüzbaşı Ata'ya, bütün taburuyla bir bölüğünü takviye ederek 261 rakımlı tepe üzerinden düşmana taarruz etmesini emrettim. Dağ bataryasına Suyatağı'nda mevzi aldırarak düşman piyadesi üzerine ateş açtırdım. Dereye saptığından biraz geciken alayın diğer tabur komutanı Yüzbaşı Zeki'ye, bizzat muharebeye giden taburun solundan düşmana taarruz etmesini emrettim. Bu tabur Suyatağı üzerinden açılarak taarruza katıldı. Bundan sonra alay komutanına, bütün alayı ile benim belirttiğim istikametlerde düşmana taarruz etmesini emrettim ve benim de bataryanın yanında bulunacağımı söyledim." (Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2011, s. 16.)

11 57. Alay'ın Zeki Bey komutasındaki 1. Tabur'u için kaybolduğu konusunda yorumlar vardır. Kaybolma değil ama gecikme durumu mevzubahis olabilir. Tümen komutanının tabur için "Çaylar Vadisi'nden Kurtgözü üzerinden

Örenardı Deresi'ne saptığı için geciken" tabirinden bu manayı çıkarabiliyoruz. Mustafa Kemal *Arıburnu Raporu*'nda, "Dereye saptığından biraz geciken alayın diğer bir tabur komutanı Yüzbaşı Zeki'ye, bizzat muharebeye giden taburun solundan düşmana taarruz etmesini emrettim. Bu tabur Suyatağı üzerinden açılarak taarruza katıldı" şeklinde anlatır. Suyatağı üzerinden düşmana saldırı emri almışlarsa önlerindeki Dikdere Vadisi'ne inmelerinden dolayı ve sağlarında 261 Rakımlı Tepe üzerinden saldıran 2. Tabur'la başlarda temaslarını zaman zaman kaybetmeleri doğaldır. Öğleden sonra Edirne Sırtı'nın Çataldere'ye bakan güney yamaçlarında 27. Alay 12. Bölük Komutanı Teğmen Mucip'in takımının imdadına yetişerek ilerlemelerine devam ettiler.

12 Yüzbaşı Ziya Bey, 27. Alay 3. Tabur 3. Bölük komutanıdır. Kanlısırt 27. Alay 1. Tabur bölgesidir. 25 Nisan sabahı Kanlısırt'taki düşman eline geçen topları almak için hangi taburun bölüğü topları alacak diye rekabet yapmışlar. Ziya Efendi'nin bölüğü topları geri almayı başarmış fakat Ziya Efendi bu mücadelede şehit olmuştur.

13 Şefik Aker şöyle anlatır: "Mustafa Kemal Bey saat onu biraz geçerek Conkbayırı ilerisine, mezkûr alayın öncüsünden evvel gelmişti. Geriye doğru bazı eratımızın çekilmekte olduğunu gördü. Bunların cephanesinin bitmiş ve düşmanın da kendilerine doğru ilerlemekte bulunmuş olduğunu anladı. Bunları durdurdu ve süngülerini taktırdı ve mevzi aldırdı. Bu vaziyeti gören Avustralyalılar da durdu. Bu erat Balıkçı Kulübesi'nden Düztepe civarına çıkmış olan sahil tarassut ve muhafazasına memur 1. takımın eratıdır." (Şefik Aker, "Çanakkale-Arıburnu Savaşları ve 27. Alay," *99 Sayılı Askeri Mecmua*, Tarih Kısmı, Sayı 40, Askeri Matbaa, 1935, s. 59.)

27. Alay Komutanı Yarbay Şefik Bey'in Arıburnu Muharebeleri Raporu'ndan: "3. Tabur'un sağ kanadını teşkil eden Teğmen Mithat Efendi kumandasındaki bölükle Kabatepe'deki müfrezeden gelip katıldığı 2. Tabur'a mensup Teğmen Mustafa Efendi'nin iki takım kadar kuvveti; İncebayır ile Topçubayırı üstünde, Kılıç Bayırı'ndan, Düztepe'den Conkbayırı'na doğru ilerlemek emelinde olan düşmana yandan bir tesir yaparak durdurmak ve ileriye taarruza devam eden alayımızın sağ kanadını temin etmek için bahsedilen sırtlara karşı bir cephe aldılar. Ve Conkbayırı'nın batısındaki 261 rakımlı tepe önünde ve sağında mevzi alan ve düşmanı bu istikamette durdurma hizmeti görülen 27. Alay 2. Tabur 4. Bölük'ten Asteğmen İbrahim Efendi müfrezesiyle irtibat kurarak 57. Alay'ın gelişine kadar düşmanı ilerlemekten men ettiler. Edirne Sırtı'nda dayanmak isteyen düşman, 3. Tabur'un sol kanat avcılarıyla, 1. Tabur'un sağ kanat avcılarının "Allah! Allah!" haykırışlarıyla gerçekleşen hücumu neticesinde püskürtülerek bu sırtların güney kısmının yarısı işgal edilmiştir. Bu hücumda şehit düşen 3. Tabur 2. Bölük'ten Teğmen Cemal Efendi'nin, en evvel atılarak hücum safının en ilerisinde gösterdiği fedakârlık bahsedilmeye değerdir. Bu sırada 57. Alay'ın Conkbayırı'na ulaştığı ve toplandığı görülmesi üzerine; bu alayla birlikte hareket ettiği, 9. Tümen Kumandanlığı'ndan bildirilmiş olan 19. Tümen Kumandanı Mustafa Kemal Bey'e, aşağıdaki raporu takdim ettim: 'Saat 11.30 19. Tümen Kumandanlığına, 1-Düşmanın, Kabatepe'nin takriben

2.000 metre kuzeyinden itibaren Ağıldere mıntıkası güneyindeki sırtlara kadar, 1.500 ila 2.000 metre uzunluğundaki cepheyi işgal ettiği tahmin ediliyor. 2-Arıburnu sırtlarına iki taburla taarruz ediyorum. 3-Avcılarımız Arıburnu sırtlarına en yakın olan sırtlara kadar ilerlemiştir. 4-Taarruzun birlikte yapılması için ilerlemeniz istirham olunur. 27. Alay Kumandanı Kaymakam Mehmed Şefik'" ("27. Alay Komutanı Yarbay Şefik Bey'in Arıburnu Muharebeleri Raporu," *Yakın Tarih İncelemeleri -1*, Günümüz Türkçesine aktaran: Melike Bayrak, yay. haz. Muzaffer Albayrak, Yeditepe Yayınevi, 2008, s. 61-62.)

14 Mustafa Kemal *Arıburnu Muharebeleri Raporu*'nda bu konuda şöyle yorum yapar: "Düşmanın Kabatepe'ye karşı olan bu teşebbüsündeki amacı Kabatepe'nin tarafımızdan işgal edilip edilmediğinin anlaşılması, işgal edilmemesi ya da çok zayıf tutulması halinde orasını tutarak hem Arıburnu cephesinin sağ kanadını oraya dayamak hem de bizim Arıburnu cephemizin sol kanadını tehdit etme ihtimalidir. Bununla birlikte başından beri Arıburnu cephesinde gösterdiğimiz faaliyet ve 1 Mayıs'ta cepheye dahil ettiğimiz yeni kuvvetlerle gerçekleştirilen taarruz, düşmanı birtakım tedbirler almaya sevk etmiştir. Dikkatimizi kanatlara yöneltmek ve bir kısım kuvvetimizi o tarafa çekmek amacıyla Kemikli ve Kabatepe'ye birtakım gösteri harekâtı yapmış olabilirdi." (Mustafa Kemal, *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2011.)

15 Bu cevap şöyledir: "Güneydeki düşmanın sağ kanadıyla merkezi, tarafınızdan yapılan gece taarruzu sonunda kısmen geri çekilmiştir. Denize dayalı olan sol kanadı eski mevzisindedir. Seddülbahir'de düşmanın ihtiyat kuvveti, uçak tarafından 10-15 bin kişi tahmin edilmiştir. Seddülbahir'in kuzeyindeki arazi, üç yandan düşman donanmasının ateşi altında bulunduğundan her gece taarruz eden birlikler, bundan böyle tekrarlayacakları taarruzlarda çok zayiata uğrayacaklardır. Biz, düşmanın ilerlemesine meydan vermiyoruz. Sol kanadımızla Eskihisarlık'ta bulunuyoruz. General Weber'e şimdilik güney bölgesi için emir verdim. Sekiz taburu ile buraya gelen Albay Ahmet Feyzi'yi de Anadolu yakasına görevlendirdim. Bu konuda yüksek onayınızı rica ederim.

Esat Paşa Kuzey Grubu'na memurdur. Yeni bir tümen, Arıburnu bölgesinde kesin sonucu sağlayacaktır. Şiddetli bir lodos rüzgârı düşman filosunun atışlarını engellemez ise Seddülbahir'de bir tümen ile kesin sonuç alınması mümkün değildir. 200 subay zayiatı olduğundan pek çok subay gönderilmesini rica ederim. Cephe, hiçbir suretle baskı altında değildir. Durumumuz iyidir. Askerimiz kahramandır. Kurmay başkanının mütalaası yalnız kendisinin kişisel görüş ve düşünceleridir. Karargâhın yer değiştirmesi nedeniyle o, benimle beraber değildi..." (*Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V. Cilt, II. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1978, s. 116)

16 Bu emir şöyledir: "5. Ordu Komutanı ve birliklerinin Tanrı'nın yardımıyla çok yakında kesin bir zafer kazanacaklarına dair güvenim daha ziyade kuvvet bulmuş olduğu halde avdet ettim.
Gördüğüm hususlar şunlardır:

1. Kuzeydeki muharebe durumu son döneminde görünüyor. Bu durumun uzun süre devamı mümkün değildir. 2. Tümen'e gelince ve yakın mesafeden topçu ile iyi hazırlanırsa Tanrı'nın izni ile kesin sonuç sağlanır. Gördüğüme göre birliklerin yalnız piyade muharebesi yaptıkları, topçu ile piyadeyi yeterince birlikte kullanmadıkları kanısındayım.

2. Güney Grubu, kuzeyde sonuç alınıncaya kadar yerinde durabilir, yeter kuvvet ve ağır topçu vardır. Birlik komutanları durumu sükûnet ve metanetle karşılarlarsa düşmanın gemi atışlarına rağmen bu cephe kuvvetlidir.

3. Güney cephesi komutanı, ikinci bir hat hazırlatıp muhtemel bir geri çekilmeye karşı ihtiyatlarla geceleri bu hattı tutturduğu ve tümenlere gerektiğinde bu hatta çekilebileceklerinin de bildirildiğini söylüyordu. Ben, esas olarak çekilmek düşüncesine hiçbir sebep bulunmadığını söylediğim gibi, eğer ikinci hatta kuvvet bulunduruyorsa bunu, geri çekilmeyi korumaktan çok gerektiğinde ilerideki hatta gidip düşmanı atmak için kullanmasının doğru olduğunu açıkladım.

4. Kolordunun hemen bütün birliklerini ileriye almışlar ve ellerinde bir ihtiyat bırakmamışlardır. Bu durum, kolorduları yeni kuvvet isteğine zorlayan ayrı bir etkendir.

5. Genellikle birlikler birbirine karışmış ve birçok komuta heyeti kendi birliklerinden ayrı kalmıştır. Keza, yeni gelen 12. Tümen'in de tabur tabur cepheye dağıtılarak kullanılması için emirler verildiğini gördüm. Muharebenin akışına göre parça parça takviyeler gerekli ise de kolordularca düzeltmeler yapılması ve emir ve komuta düzenlemesi olanaksız değildir.

Genellikle grup, bölge ve kanat bölümlenişi vardır. Fakat kolordu, tümen ve hatta alay birlikleri yoktur. O halde; tümen ve alay komutanlarına ait görevlerin nasıl yapıldığını, bir taburun cephane ve erzak ikmalinde nasıl zorluklara uğradığını bilmiyorum. Ben sanıyorum ki örneğin Kuzey Grubu'ndaki III. Kolordu'nun emri altında birbiri yanında tümenler ve Güney Grubu'nda da birbiri yanında tümenler ve iki kolordu bulunuyor. Ancak bu şekilde emir ve komuta ve geri hizmetler düzenli olarak yürütülür.

6. Kolordular, ikmal erleriyle birliklerini düzenlemeye az önem veriyorlar. Güney bölgesi komutanı bana, ikmal erleriyle birlikleri çok gerilerde ve hiç olmazsa Soğanlıdere'de düzenlemenin uygun olacağını söyledi. Kuzey bölgesinin yaptığı gibi, ikmal erlerinin cepheye daha yakın mesafeden birliklerine gönderilmelerini mümkün ve daha doğru bulurum. Bir de Anadolu tarafında kalmış olan 3. Tümen'in yarımadadaki alayının bir an önce tümenine verilmesiyle her hale karşı bu tümenin ciddi iş görebilecek bir duruma gelmesini gerekli sayarım.

Bu mütalaalar benim gördüklerimden ibaret olup sizin ordu içerisinde en uygun şekli uygulayacağınız doğaldır. Enver. (*Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V. Cilt, II. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1978, s. 118)

17 Kuzey Grubu Komutanı Esat Paşa'nın bu konuda göndermiş olduğu raporu şöyledir:

"Kuzey Grubu Komutanlığı Maltepe'den Karargâh 14 Mayıs 1915 Harekât Beşinci Ordu Komutanlığına

1. Arıburnu bölgesindeki muharebe durumu ve düşmanın diğer bir yerden daha çıkarma yapması olasılığına karşı kolordu birliklerinin bulunmakta olduğu yerleri gösterir harita ilişikte sunulmuştur.

2. Arıburnu karşısındaki birlikler hemen birçok yerlerde, orta hücum mesafesini çoktan geçmişlerdir. Piyademizin bu kadar yaklaşması, eldeki toplarımızın düşman piyadesine atışlarını ziyadesiyle engellemektedir. Birkaç topun ileriye, avcı hatları yakınına sürülmesi, piyadelerimizin moralini arttırmak, düşman siperlerini yakından ve mümkün olduğu kadar yan ateşleri altına almak amacı ile yapılmıştır. Düşman, geceli gündüzlü çalışarak zaten savunmaya elverişli olan mevzilerini sığınaklar ve kum torbalı mazgallarla esaslı bir şekilde tahkim etmiştir. Topçularımızın bu tahkimata karşı yapmakta oldukları atışlar bir etki göstermemektedir. Buna ilaveten, bu bölgede kullanılması gereken dağ toplarımızın mermisini tasarruf etmek zorunluğu da vardır. Kabatepe güneyinde Palamutluk'a yerleştirilen sahra bataryası, düşmanın gerilerini ve çıkarma iskelesini etkin bir ateş altına alıyor ise de düşman yine çıkarmasına devam etmektedir. Müstahkem Mevki'den gelen 210 mm.lik havanlardan birisinin mevziye yerleştirilmesine çalışılmaktadır. Akbaş İskelesi'ne çıkan iki adet 120 mm.lik obüs de mevziye gönderilmektedir. Fakat bugünkü durum, topçu etkisinden çok, piyadenin süngü kuvvetine bağlı bulunmaktadır. Burada yapılacak iki şey vardır: Birincisi, düşmanın asıl amacı Boğaz'ı düşürmektir. Bunun için de en önce Kocaçimen Yaylası'nı elde etmek isteyecektir. Bulunduğu sıkışık durumda kalmakla bu amacına ulaşamayacağına göre, kendisinin bize taarruz etmesi gerekir. Bizim de düşmanın bu taarruzlarını beklemek ve sonra da karşı taarruzlarla onu atmak amacımızdır. İkincisi, birçok zayiatı göze aldırarak düşman mevzilerine bir hücum yapmakla onu denize dökmektir. Askerlerimizin muharebe zorunluluklarıyla yerleşmiş olduğu hat pek elverişli olmamakla beraber morallerinin yüksekliği, düşmanın her hücumunu püskürtmeye yeterlidir. Bu gerçek, dört gün önce düşmanın beş kez tekrarladığı hücumların geriye atılmasıyla bellidir. Fakat zaman geçtikçe düşmanın pek fazla takviye kuvveti alarak etkili bir hücum yapması da olasılık içindedir. Diğer bir husus da zoruna bir hücumun yapılması, ancak siper içerisine gizlenerek canını koruma duygusuna henüz kapılmamış olan taze birliklerle mümkündür. Gerçi iki alay kuvvetinde taze askerden kurulu 16. Tümen elimizde ve bununla bir taarruzun yapılması mümkün ise de düşmanın her gün yardımcı kuvvet almakta olduğu ve her olasılığa karşı bu kuvvetin el altında tutulması gerektiği düşünülürse mevcut kuvvetin hücum için yetişmeyeceği sanılmaktadır. Taze bir tümenin verilmesi halinde, Tanrı'nın yardımı ile başarı sağlanması oldukça umulur. Bu tümen ile girişilecek hücumun yapılış düzenine gelince... Muharebenin akışı ile birbirine karşı birçok alayın bugün Arıburnu'nda tuttuğu cephe iki kilometreden biraz fazla olup bu cephenin sağ kanadı, geçilmesi olanaksız bazı uçurumlara dayanmış ve aynı zamanda, düşman donanma ateşinin etkisi altında bulunmuştur. Sol kanat, harekâta daha elverişli ise de bu kanat hem düşmanın karadan metin bir tahkimat ve engelleme ile meydana getirdiği koltuk mevzilerinden yapacağı ateşe hem de denizden donanma ateşine pek ziyade açık bulunmaktadır. Bununla beraber, her ne olursa olsun tümenin

bu kanattan sürülmesi gerekli olduğu gibi, merkez birliklerinin de takviye edilmesiyle hücumun bütün cepheden inatçı şekilde yapılması halinde başarı kazanılması Tanrı'nın yardımından umulmakta olduğu arz olunur.
Kuzey Grubu Komutanı Esat." (*Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V. Cilt, II. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1978, s. 120)

18 Anafartalar Grup Komutanı Albay Mustafa Kemal'in 19 Ağustos 1915 günü Çamlı Tekke karargâhından birliklerine yayımladığı emir, yeni bir taarruz beklendiği yönünde önemli bir grup emridir:
"1. Grup cephesindeki düşmanın gerek stratejik amacını elde etmek, gerekse taktik durumundaki mahkûmiyetten kurtulmak üzere şimdiki kuvvetlerini takviye ve taarruzlarını yenilemesi olasılığı her an için vardır.
2. Anafartalar Grubu, karşısındaki düşmanı sarsacak; amaç olarak tümüyle denize dökmek üzere hareket edecektir. Komutan ve subaylarla erlerin söz götürmez olan fedakârlıklarıyla bu amacın elde edileceğinden eminim.
3. Düşmana kesin darbenin vurulması için gerekli hazırlıkların yapılması ve tamamlanması sonuçlanıncaya kadar tümenler, şimdiki hattı kesinlikle elde tutacaklar ve düşmanın her türlü girişimlerini yok edecek, bir adım bile yer kazandırmayacaklardır.
4. Bundan ötürü düşman durumu ve hareketlerini zamanında değerlendirmek ve süratli tedbir almak üzere gece ve gündüz keşif ve gözetleme görevi olağanüstü dikkat ve önemle yapılacak ve her an tetikte bulunulacaktır. Cephelerde düşmanla olan mesafenin yakınlığı oranında, ihtiyatların birinci hatta yakın bulundurulması hususunda komutanların dikkatini çekerim. Düşman topçusunun faaliyette bulunduğu zaman ve yerde, kıtaların daha ziyade uyanıklığa davet olunması gerektir. Cephelerde her ne biçim ve amaçla olursa olsun iki taraftan beklenenin dışında yapılacak topçu ve piyade ateşi, sormaya gerek kalmadan hemen bana bildirilecektir.
5. Her tümen komutanı, komşu tümenlerle sıkı ilişki ve bağlantıda bulunacak; düşmanın kendi cephesine karşı yapacağı her girişim ve hareketten birbirlerini süratle haberdar edeceklerdir. Turşunköy dolayında bulunan 9. Tümen, 5. ve 12. tümenlerle; Sivliköy dolayında bulunan 6. Tümen, 12. Tümen'le aralıksız bağlantıda bulunacak ve bu tümen cephelerine giden yollar, geceleri bile kolaylıkla hareket edebilmek üzere işaretlenecek, arazi hemen incelenecek ve kıta komutanlarınca da öğrenilmesi sağlanacaktır.
6. Cephemizin takviyesi amacıyla aşağıdaki önemli noktalarda zaten yapılması kararlaştırılan direnek noktalarının bir an önce yapılması ve bitirilmesi gerekir:
5. Tümen Cephesinde: Kireçtepe'de
12. Tümen Cephesinde: İsmailoğlu Tepesi'nde
7. Tümen Cephesinde: Kayacık Ağılı kuzeydoğusundaki sırtta,
4. Tümen Cephesinde: Asmalıdere'de (haritada d harfinin batısındaki sırtta),
8. Tümen Cephesinde: Conkbayırı ve 261 Rakımlı Tepe'de.
7. Bu amaç için 5. Tümen'e yeniden 11. Tümen'in İstihkâm Bölüğü; 12. Tümen'e, 2. Tümen'in İstihkâm Bölüğü gönderilmiştir. 8. Tümen'de iki istihkâm bölüğü mevcut olduğundan gerekirse bu bölüklerle 7. ve

4. tümenlerin İstihkâm Bölüklerine yardım yapılması Kocaçimen Bölge Komutanlığı'nca sağlanacaktır.
8. Tümenler, kendi bölgelerindeki telefon hatlarının aralıksız olarak iyi durumda bulundurulmasına çalışacaklar ve hatların kopması halinde hemen onarımlarına başlayacaklardır." (*Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi*, V. Cilt, III. Kitap, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1978, s. 403-404)

MUHAREBELER VE ASKERİ KUVVETLER DİZİNİ

(Kalın yazılmış sayfa numaraları harita, kroki, tablo, dipnot ve son notlara aittir.)

Muharebeler (Kronolojik)

Çanakkale Boğaz Muharebesi ve değerlendirme 13-46

25 Nisan hazırlıkları ve değerlendirme 47-77

25 Nisan Çıkarması, muharebeleri ve değerlendirme 79-198
- Seddülbahir bölgesi 79-97
- Arıburnu bölgesi 98-177
- Kumkale bölgesi 178-182

25 Nisan sonrası muharebeler ve değerlendirme 199-282
- Güney Cephesi muharebeleri 214-247
  - Kirte Muharebeleri 215-226
  - Kerevizdere Muharebeleri 226-230, 234-238
  - Zığındere Muharebesi 230-234
- Arıburnu Cephesi muharebeleri 248-282
  - 27 Nisan ve 1 Mayıs Taarruzları 248-251
  - Şehitler Tepesi Baskını 253-256
  - 19 Mayıs Taarruzu ve Ateşkes 257-280

6 Ağustos Anafartalar Çıkarması, muharebeler ve değerlendirme 283-405
- Arıburnu-Anafartalar Muharebesi 304-320
- 7-9 Ağustos Arıburnu-Anafartalar bölgeleri muharebeleri 335-359
- Birinci Anafartalar Muharebesi 360-370
- 10 Ağustos Conkbayırı Taarruzu 370-383

10 Ağustos Conkbayırı Taarruzu sonrası muharebeler ve değerlendirme 407-433

Tahliye ve değerlendirme 435-462

Askeri Kuvvetler

İTİLAF KUVVETLERİ

Birlikler:

Ordular:

Akdeniz Sefer Kuvveti 49, 53, 54, 55, 70, 233, 286, 297, 441

Doğu Sefer Kuvveti (Fransız) 26, 53, 200, 220

Yeni Ordu (Kitchener Ordusu) 322, 389

Kolordular:

VIII. Kolordu 200, 224, 448

IX. Kolordu 291-292, 294, 297, 305-306, 320, 323, 352, 363, 366, 369, 386, 388, 410, 414, 416, 423-425, 429-430, 448

Anzak Kolordusu 52, 56, 99, 124, 127, 200, 218, 278, 290, 307, 360, 371, 44, 416, 422, 424-425, 446

Avustralya ve Yeni Zelanda Kolordusu bkz. Anzak Kolordusu

Tümenler:

1. Avustralya Tümeni 53, 99, 124, 129, 218

1. Fransız Tümeni 234-235

2. Atlı Tümen 407, 414, 416, 423, 431

2. Fransız Tümeni 218, 234-235

10. Tümen 291, 296, 307, 320, 350, 363-365, 367, 389, 410-411, 414, 416, 431

11. Tümen 294, 296, 305-306, 320-321, 323, 351, 363-367, 389, 414, 416, 422-423, 431

13. Tümen 291, 307, 325
29. Tümen 52-53, 56, 79, 82-83, 85, 87, 90, 98, 127, 178, 184, 200, 215, 218, 221-222, 231, 311, 407, 410, 414, 416, 419, 423, 429, 431
42. Tümen 200, 218, 220, 222, 239, 311
52. Tümen 231, 235, 439
53. Tümen 291, 363-364, 366, 407, 409-410, 414, 416, 429
54. Tümen 291, 407-409, 414, 416, 429
Kraliyet Deniz Tümeni 52-53, 55-56, 79, 83, 89-90, 215, 222-224, 235, 238
Yeni Zelanda & Avustralya Karma Tümeni 53, 124, 307

Tugaylar:
1. Avustralya Piyade Tugayı 99, 312
1. Deniz Tugayı 79
2. Avustralya Piyade Tugayı 99, 218
2. Deniz Tugayı 79, 83
3. Avustralya Hafif Süvari Tugayı 99, 101, 132, 315
4. Avustralya Piyade Tugayı 99-100, 307, 325, 339, 372
4. Londra Tugayı 423
29. Tugay 307, 371-372, 414
30. Tugay 320, 367, 410
31. Tugay 320, 365, 367, 410
32. Tugay 306, 321-323, 351, 365, 367
33. Tugay 306, 321, 323, 365-367, 422
34. Tugay 306, 321-323, 350-351, 365, 410, 422
38. Tugay 371-372
39. Tugay 372
40. Tugay 371
59. Topçu Tugayı 366, 383
86. Piyade Tugayı 79, 82-83, 85, 216, 231, 419, 423, 429
87. Piyade Tugayı 79, 87, 216, 231, 420, 429
88. Piyade Tugayı 53, 79, 85, 218, 231, 311
125. Piyade Tugayı 218, 311
127. Piyade Tugayı 220, 311
155. Piyade Tugayı 234
156. Piyade Tugayı 231, 234, 439
157. Piyade Tugayı 234-235
158. Piyade Tugayı 383
159. Piyade Tugayı 383
162. Piyade Tugayı 410-411
163. Piyade Tugayı 407-408
Deniz Piyade Tugayı 79, 81
Hint Piyade Tugayı 89, 200, 218, 224, 231, 339, 341-342
Yeni Zelanda Atlı Piyade Tugayı 307
Yeni Zelanda Piyade Tugayı 99-100, 218, 307, 324, 371, 380

Alaylar:
1. Afrika Alayı (Fransız) 230
2. Afrika Alayı (Fransız) 227
6. Sömürge Alayı (Fransız) 227
8. Hafif Süvari Alayı 315-316
10. Hafif Süvari Alayı 315-316
175. Alay (Fransız) 217, 223
176. Alay (Fransız) 227
Hampshire Alayı 85
Norfolk Alayı 408

Taburlar:
Anson Taburu 55, 82-83, 215, 223, 306
Auckland Taburu 99-100, 310, 345
Batı Avustralya Taburu 99
Canterbury Taburu 99-100, 252, 326
Drake Taburu 215
East Lancashire Taburu 372
Gloucestershire Taburu 345
Gurka Taburu 347, 370, 372, 402
Güney Avustralya Taburu 99

Güney Galler Hudut Taburu (South Wales Borderers) 81, 99, 423
Hampshire Taburu 371-372, 408
Highland Taburu 235
Howe Taburu 223
Kraliyet Dublin Silahendaz Taburu 85
Kraliyet İskoç Hudut Taburu 81
Kraliyet Munster Silahendaz Taburu 85
Kraliyet Silahendaz Taburu 82
Lancashire Silahendaz Taburu 83
Leinster Taburu 371
Loyal North Lancashire Taburu 371-372, 380
New South Wales Taburu 99
Norfolk Taburu 408
North Staffordshire Taburu 372
Otago Taburu 99, 326, 345
Plymouth Taburu 30, 81, 235
Queensland Taburu 99
Royal Scots Taburu 235
Royal Warwickshire Taburu 372
Sherwood Foresters Taburu 366
South Lancashire Taburu 372
Suffolk Taburu 408
Tasmanya Taburu 99
Victoria Taburu 99
Welch Silahendaz Taburu 345
Wellington Taburu 99, 310, 34
Wiltshire Taburu 371-372, 380
Worcestershire Taburu 224, 372

Gemiler ve denizaltılar:
AE2 (denizaltı) 124
Agamemnon 33-34, 57
Albion 33, 56, 85
Amethyst 56, 81
Arc Royal 56
Askold 32-33, 57, 183
Bacchante 56, 100
Bouvet 33-34, 42-45
Canopus 33, 57
Charlemagne 33, 56
Colne 252
Cornwallis 33, 56, 85, 87
Dartmouth 57
Doris 57
Dublin 56, 81
Euryalus 56, 84
Gaulois 33-34
Goliath 56, 81
Henri IV 56
Implacable 56, 82
Inflexible 32-34
Irresistible 33-34, 44
Jaureguiberry 56
Jeanne d'Darc 57
Jonquil 323, 363, 388
Latouche Treville 57
London 56, 100-101, 107, 132
Lord Nelson 33, 56, 87
Majestic 33, 56, 102
Manica 56
Minerva 56
Ocean 33-34, 43-44
Phaeton 49
Prince George 33, 56
Prince of Wales 56, 100-101, 107, 132
Queen Elizabeth 27, 31-33, 50, 57
River Clyde 85-86, 90, 306, 474
Saint Louis 227
Sapphire 56, 81
Savoie 57
Suffren 33-34
Swiftsure 33, 56, 83, 416
Talbot 56, 323, 364
Triumph 33, 56, 100, 102
Vengeance 33, 56, 87

OSMANLI KUVVETLERİ

Birlikler:
Ordular:
Birinci Ordu 2, 62-64, 69, 126, 435-436, 437, 438
İkinci Ordu 62, 126, 234, 243-244, 302, 438
Beşinci Ordu 60, 62-65, 67, 68, 93, 104, 115, 138, 142, 183,

185-190, 192-195, 201, 210, 224, 226, 243, 250, 257-261, 266, 268-269, 273, 275-276, 287, 298-301, 312, 329, 334-335, 342-343, 350, 352-354, 356, 358, 370, 391, 393-394, 397, 424, 435-436, 437, 438-439, 442, 456, 458, 460, 463, 465, 479

Kolordular:
II. Kolordu 62-63, 65, 232, 302, 435
III. Kolordu 62-64, 65, 68, 87, 109, 115, 118, 142, 148-149, 153, 158, 181-182, 189-190, 194, 202-204, 209, 250, 263, 271, 476, 480
IV. Kolordu 62
V. Kolordu 234, 244, 302, 349, 436, 460
VI. Kolordu 155-156, 435, 456
X. Kolordu 17
XIV. Kolordu 18, 234, 244, 302, 349, 436, 456
XV. Kolordu 63, 459
XVI. Kolordu 301, 334-335, 356, 436, 459
XVII. Kolordu 435
Gelibolu Kolordusu 17

Mürettep Gruplar ve Komutanlıklar:
Ağıldere Mıntıka Komutanlığı 329
Ağır Topçu Komutanlığı 466
Akdeniz Boğazı Komutanlığı (Bahr-i Sefid Boğaz Komutanlığı) 18
Akdeniz Boğazı Savunma Komitesi 20
Anafartalar Bölge Komutanlığı 301-302, 329-330, 344, 352, 354, 362, 375
Anafartalar Grubu 352-353, 356, 359, 363, 370, 373, 375, 377, 396-397, 400, 417-418, 424, 430, 436
Arıburnu Kuvvetleri Komutanlığı 204-207
Asya Grubu 232, 302, 393, 412, 436
Çanakkale Boğazı Kuvvayı Mürettep Komutanlığı (Balkan Harbi) 18
Çanakkale Deniz Komutanlığı 19-20
Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı 17-19, 21, 27, 37, 40, 62-65, 71, 77, 96, 190, 261, 344, 438, 466, 481
Erenköy-Tenker Bölge Komutanlığı (Topçu) 19
Güney Bölge Komutanlığı 203
Güney Grubu 204, 218, 224, 226, 228, 231, 233-234, 236, 243-244, 300, 302, 312, 343-344, 373, 393, 397, 436, 438, 454, 466, 480
Karadeniz Boğazı Müstahkem Mevki Komutanlığı 18
Kocaçimen Bölge Komutanlığı 343, 396, 483
Kuzey Grubu 204, 207-209, 232, 261-263, 265, 268, 273, 276-277, 300-304, 312, 314, 329-334, 339, 342-345, 347-348, 352, 358-359, 393-399, 436, 438, 454, 479-480
Mayın Komutanlığı 37
Saros Grubu 204, 299-301, 330, 335, 352, 393, 436

Tümenler:
1. Tümen 231-232, 234, 244, 261, 302, 436, 454
2. Tümen 208, 225, 227-228, 230, 261, 263-265, 268-271, 275-276, 278, 302, 436, 438, 480
3. Tümen 64-65, 68, 76, 179, 180, 182, 187, 232, 234, 302, 436, 438, 480
4. Tümen 232, 234-236, 302, 312, 342, 343, 344, 350, 355, 367-

368, 372, 396, 399, 417-418, 432-433, 435-436, 438, 482-483
5. Tümen 63-65, 68, 182, 201, 203, 208, 232, 250-251, 261-264, 268-270, 280, 301, 304, 313, 329-330, 332, 411-412, 414, 417, 433, 435, 438, 482
6. Tümen 231-232, 234, 236, 245-247, 344, 417-419, 422, 426, 432, 435, 482
7. Tümen 63-65, 68, 76, 156, 182, 187, 201, 203, 212, 223, 234-236, 250, 301, 330, 332, 335, 344, 354-356, 359-362, 367-368, 372, 375, 383, 417-419, 422-424, 426, 432-433, 435-436, 454, 482
8. Tümen 234, 302, 312, 344, 348-350, 372-373, 375, 396-397, 399, 417-418, 432-433, 435-436, 454, 482
9. Tümen 18, 62-65, 68, 71-73, 75, 77, 80-81, 83, 95-96, 102-103, 109-110, 113, 115-116, 138, 142, 145, 148-151, 173-174, 194-196, 202-203, 212, 216-217, 223-225, 241, 301, 313, 316-317, 330, 332, 339-344, 347-348, 350, 352, 372, 381, 394, 396-397, 399-400, 417-420, 426, 431-433, 435, 454, 475-476, 478, 482
10. Tümen 234, 244, 302, 311-312, 349, 436, 438
11. Tümen 63, 65, 68, 76, 182-183, 187, 230-232, 234, 291, 294, 296, 302, 436, 454, 482
12. Tümen 223-225, 228, 230, 234, 260, 301, 330, 332, 335, 344, 354-356, 359-360, 362, 366-368, 375, 383, 410-412, 417-419, 424, 431-433, 435, 440, 454, 457, 480, 482
13. Tümen 234, 244, 302, 311, 436, 438-439
14. Tümen 234, 244, 302, 311-312, 349, 436, 454
15. Tümen 214, 223, 438, 456
16. Tümen 208, 261-264, 268-270, 301, 313-314, 317-318, 330, 332, 345, 436, 456, 481
19. Tümen 63-65, 68, 75, 104, 113-116, 120, 122, 126, 138-145, 148-149, 153-158, 163, 173, 189, 194-195, 204-209, 249-250, 261-263, 269, 273, 275-277, 301-303, 315, 317-318, 320, 329-330, 333-334, 336-340, 344, 346, 356-357, 359, 372, 396, 398-399, 436, 456, 475, 478
20. Tümen 438, 456
24. Tümen 155-156, 456
25. Tümen 438, 456
26. Tümen 155, 456
42. Tümen 438, 457

Tugaylar:
2. Ağır Topçu Tugayı 19
Bağımsız Süvari Tugayı 64, 68, 259, 301, 335, 344

Alaylar ve Taburlar:
1. Alay 225, 227-228, 261, 264, 412
2. Tabur 412
3. Tabur 412
1. Sahra Topçu Taburu 77
2. Alay 456
2. Sahra Topçu Taburu 77
3. Ağır Topçu Alayı 19
4. Ağır Topçu Alayı 19, 42
4. Ağır Topçu Taburu 19
4. Süvari Alayı 65, 301, 309, 334-335
5. Ağır Topçu Alayı 19, 208
5. Alay 225, 227-228, 261, 264, 436
1. Tabur 228, 436
2. Tabur 228
3. Tabur 228

6. Alay 227-228, 261, 264
7. Sahra Topçu Alayı 208
7. Süvari Alayı 301, 457
8. Ağır Topçu Alayı 19
1. Ağır Obüs Taburu 19
2. Ağır Obüs Taburu 19
9. Sahra Topçu Alayı 208, 354
10. Alay 236, 245, 312, 343-346, 372, 382, 399
2. Tabur 236
11. Alay 236, 312, 343-344, 346, 353, 372, 377, 399
1. Tabur 344, 346
2. Tabur 344
3. Tabur 344
4. Tabur 344
11. Süvari Alayı 301, 417, 419, 422, 431-432, 436
12. Alay 236, 312, 314, 343, 345
13. Alay 208, 251, 264, 313, 332
3. Tabur 313
13. Süvari Alayı 301, 457
14. Alay 208, 250-251, 264, 280, 301, 304, 310, 329, 332-333, 336-344, 346-347, 353, 372, 394-395, 398-400
1. Tabur 336-338, 340-342, 347, 353, 398-399
2. Tabur 310, 329, 332-333, 336, 339
3. Tabur 329, 333, 339
15. Alay 201, 208, 215, 250, 264, 313, 332
2. Tabur 215
15. Süvari Alayı 457
16. Alay 231, 236, 246
1. Tabur 236
17. Alay 236, 245-246, 412, 426
1. Tabur 245
2. Tabur 236, 412
18. Alay 281, 315, 317, 319-320, 330, 336
19. Alay 201, 215-218, 241-242, 412-413
1. Tabur 412-413
2. Tabur 413
20. Alay 88, 201-202, 215-217, 241, 250, 335, 362, 367, 422
1. Tabur 201
2. Tabur 201
3. Tabur 201, 250
21. Alay 218, 228, 362, 367, 426
22. Alay 223
23. Alay 312, 344, 348-349, 372-373, 376-377, 379-380, 397, 399
24. Alay 312, 344, 346, 348-349, 372-373, 377, 380, 396-397, 399
25. Alay 71, 75, 77, 81, 83-84, 87-88, 95, 148-149, 203, 215, 241-242, 301, 313, 316, 332, 339, 341-343, 346, 353, 372, 399, 420
1. Tabur 83, 95
2. Tabur 84, 87, 95
3. Tabur 81, 95
25. Topçu Alayı 457
2. Tabur 457
26. Alay 71, 73-75, 77, 80-87, 92, 96-97, 149, 152, 197, 202-203, 215-216, 241-242, 301, 332, 436, 474
1. Tabur 73
2. Tabur 73, 80-83, 87, 96-97
3. Tabur 73-75, 82-87, 96-97, 474
27. Alay 30, 64, 70-71, 75-77, 102-104, 108-115, 118-123, 125-126, 133, 138-145, 148-149, 151-152, 156-159, 162-165, 170, 177, 196-197, 205-206, 208, 264, 280, 315, 317, 320, 330, 336, 359, 475, 477-479
1. Tabur 76, 109-113, 122-123, 125, 139-140, 161, 478
2. Tabur 75-76, 102-103, 114, 139-140, 144-145, 280, 478
3. Tabur 30, 76, 109-113, 123, 125, 139-140, 145, 197, 478
28. Alay 312, 349, 373, 376-377, 379, 382, 397

30. Alay 311
31. Alay 76, 178-180, 203, 301, 329, 351-352, 354-355, 362, 367, 436
1. Tabur 76, 179-180, 367
2. Tabur 76, 178, 301, 329, 351-352, 354-355, 362
3. Tabur 76, 179, 436
32. Alay 203, 301, 330, 333, 341, 354, 372, 436
1. Tabur 301, 329, 333, 341, 354
3. Tabur 436
33. Alay 201, 205, 208, 231, 248, 250, 264, 270, 346, 348, 354, 372, 377, 399, 418-419, 426
1. Tabur 346, 418
2. Tabur 348, 372
3. Tabur 372, 419
34. Alay 223, 228, 230, 355, 362, 366-368, 383, 419-420, 423, 431, 440
1. Tabur 230
3. Tabur 230
35. Alay 362, 366-367, 383, 408, 420
1. Tabur 362
2. Tabur 420
36. Alay 223, 362, 366-367, 408
1. Tabur 362, 408
2. Tabur 362
3. Tabur 223, 362, 408
38. Alay 218
39. Alay 179-180, 412, 436
1. Tabur 412
39. Topçu Alayı 457
1. Tabur 457
41. Alay 312, 349, 373, 375-376, 397, 400
42. Topçu Alayı 457
45. Alay 218, 264, 280
3. Tabur 264
47. Alay 264, 313, 317, 319, 330
48. Alay 264, 330
55. Alay 311
57. Alay 104, 116-121, 125-126, 139, 141, 143-146, 148, 151-152, 154-157, 159, 162, 165-169, 170, 171-172, 173-175, 177, 195, 197, 205-206, 254, 263, 281, 313, 317, 319, 330, 336, 475-478
1. Tabur 117-120, 146, 170, 173, 313, 336, 477
2. Tabur 117-120, 170, 254, 477
3. Tabur 117, 119, 170, 174, 254
58. Alay 155-156, 456
59. Alay 155-156, 456
64. Alay 181, 187, 201, 205, 208, 248, 250, 263-264, 269, 301, 313, 316, 332, 339, 341-344, 346-347, 353, 372, 377, 399, 420, 431
2. Tabur 344
65. Alay 457
66. Alay 457
70. Alay 377
3. Tabur 377
71. Alay 227-228
3. Tabur 228
72. Alay 104, 121, 123, 148-149, 151-156, 158-160, 162, 205-206, 254-255, 264, 330, 317, 334, 336-341, 398-400, 461
1. Tabur 334, 336, 398
2. Tabur 338
3. Tabur 121, 205, 254-255, 338
73. Alay 456
74. Alay 456
75. Alay 456
76. Alay 227, 456
77. Alay 75, 104, 115, 120-123, 148-149, 151-163, 205-206, 248, 253, 264, 314, 330
1. Tabur 123, 157-158, 162-163
2. Tabur 158
3. Tabur 75, 158

78. Alay 456
123. Alay 457
125. Alay 205, 208, 250-251, 254, 264, 270, 313, 317, 330
1. Tabur 205, 250
2. Tabur 250
3. Tabur 250, 254
126. Alay 63, 225, 231, 426
2. Tabur 426
127. Alay 203, 225, 231, 412
1. Tabur 412
143. Alay 456
Balıkesir Jandarma Alayı 68
Balıkesir Jandarma Taburu (Karesi Jandarma Taburu) 436, 457
Beyoğlu Jandarma Alayı 65, 68
Beyoğlu Jandarma Taburu 75, 201
Bilecik Amele Taburu 436
Bursa Seyyar Jandarma Taburu 63-65, 87-88, 201, 203, 216, 241, 301, 321, 329, 333, 344, 350-352, 354-355, 362, 367, 457
Çanakkale Jandarma Alayı 65, 68
Çanakkale Seyyar Jandarma Taburu 63, 436, 457
Gelibolu Seyyar Jandarma Taburu 63-65, 301, 329, 334, 344, 350-351, 354-355, 362-363, 367, 383, 411, 457
İtfaiye Alayı 457
Muhasara Taburu 19, 34
Mürettep Süvari Alayı 280
Mürettep Topçu Taburu 457
Numune Topçu Taburu 19

Müfrezeler:
Ağıldere Müfrezesi 114, 304, 329, 332, 394-395
Anafartalar Müfrezesi 329, 352
Ece Limanı Müfrezesi 412, 435
Kırklareli Müfrezesi 259
Mayın Müfrezesi 37

Gemiler:
Breslau (*Midilli*) 6-8, 10
Göben (*Yavuz Sultan Selim*) 6-9, 10
Hamidiye 10
Nusret 35-38

II. Nikola
10 Rakımlı Tepe (Softatepe) 321
74 Rakımlı Tepe 224
83 Rakımlı Tepe (Kemal Bey Tepesi) 202, 226-228, 236, 240
112 Rakımlı Tepe 360, 415, 419, 423
165 Rakımlı Tepe (Kemalyeri) 112-113, 141, 207
180 Rakımlı Tepe 208
184 Rakımlı Tepe 119, 121
204 Rakımlı Tepe (Kocadere) 117, 170, 177
241 Rakımlı Tepe (Suyatağı) 362, 411, 415, 428
261 Rakımlı Tepe 117-120, 126, 132, 143, 145, 147, 167, 170, 173, 303, 343, 345-347, 372, 383, 402, 417, 436, 477-478, 482
271 Rakımlı Tepe 362

A Sahili 296, 305-306, 320-321
Abdal Bayırı 170, 418
Abdal Geçidi 117, 170, 177, 477
Abdal Yarları 372
Abdurrahman Bayırı 325, 329, 333, 339, 341, 348, 370, 372, 381, 390, 399, 417-418, 427
Abdurrahman Sırtı 325
Adalar 16
Adana Bayırı 113, 171, 330
Adriyatik Denizi 7, 25
Ağıl Platosu (Çiftlik) 372
Ağıldere 114, 144, 171, 290, 301-302, 307, 324-325, 328, 330, 332-336, 343, 345, 381, 390-391, 393-395, 479
Ahmet Ağa Bayırı 74
Ahmet Feyzi Bey (Albay) 301, 335, 352-356, 360-361, 397, 479
Ahmet Kemal Bey (Binbaşı) 42
Akad, Mehmet Tanju 2
Akbaş 241, 261, 266, 289, 298, 304-305, 309, 354, 384, 481
Akçay İskelesi 436
Aktar, Ayhan 44
Akyarlar 31
Alaytepe 333
Albayrak Sırtı 121-122, 160, 248, 250
Alçıtepe 51, 55, 57-58, 71, 73, 81, 83, 92, 184, 197, 202, 214-216, 218, 220, 222, 226, 231, 234-235, 238-243, 282, 288, 298, 392, 449
Ali (Binbaşı) 73
Ali Remzi Bey (Albay) 203
Ali Rıfat (Yarbay) 304, 329, 339, 346
Ali Rıza [Sedes] (Yarbay) 313, 348, 373, 375, 433, 435, 438
Alibey Çiftliği 215-216, 236, 242
Almanya 2-4, 6-8, 10, 22, 192, 283, 286, 443, 445
d'Amade (General) 53, 220
Anadolu Hamidiye 32, 36, 39-40, 45
Anafartalar 63, 69, 112, 116, 144, 158, 169, 244, 252, 268, 280, 289-298, 301-302, 304-306, 310, 312, 320-321, 323-324, 329-330, 332-335, 339, 343-345, 350-352, 354-355, 358-361, 363, 366, 368-369, 371, 383-395, 397, 404-405, 407, 410, 414-415, 424-425, 427-429, 432-433, 435, 438, 440, 442, 447-448, 450-452

Anafartalar Limanı 18, 294-297, 304-306, 321, 323, 350, 386, 391, 414-416, 441, 445
Anafartalar Sırtı 368
Anzak Koyu 106, 128, 131, 136-137
Apex (Zirve) 345, 371, 380
Arıburnu 51, 57-60, 70, 75-77, 79, 89-90, 98-100, 102-104, 105, 106, 108-111, 114-117, 119, 124-127, 130, 133-134, 136-145, 147-148, 150, 152, 154-155, 159, 161-162, 167, 171-172, 173-174, 184-185, 189-190, 192, 196-197, 199-201, 203-205, 208-210, 212-213, 238, 248, 250, 253, 255-257, 259, 261-262, 266, 268-270, 276-278, 280-283, 288-293, 298, 301, 303-305, 307, 309, 312, 314, 324, 327, 329-330, 332-335, 339, 356, 370-371, 375, 384-385, 389-396, 405, 407, 427, 438, 441, 447-448, 450-452, 461, 475-476, 479, 481
Arnavutluk 2
Asım (Yüzbaşı) 109
Aslantepe 355, 367, 411-412
Asmadere 325, 333, 342, 344, 355, 362, 367, 372, 390, 427
Aspinall-Oglander, C.F. 41, 70, 92, 133, 200, 256, 363-364, 398, 403-404, 441, 463, 474
Asquith, H.H. 284
Ata Efendi (Yüzbaşı) 118-119, 477
Avusturya 2, 5, 7, 20-21, 24
Aytepe 73, 83-84, 333, 475
Azmakdere 71, 75-76, 103, 301, 329-330, 354-355, 360, 368, 416, 422-424, 426, 475

B Sahili 296, 305-306, 320
Bağlıksırtı 73
Bailloud (General) 234, 442
Bakababa Çeşmesi 369
Bakababa Sırtları 369
Balfour, Arthur 448
Baldwin (General) 380
Balıkçı Damları 57, 76, 98, 103, 106, 109, 112, 114, 128, 130, 132, 136, 144-145, 169, 475
Balkanlar 2, 443
Basra Körfezi 11
Baykuş (batarya) 34
Baykuş Tepesi 43
Bayramiç 63
Bean, Charles E.W. 146, 173, 402, 461
Belçika 3-4
Belen, Fahri 211
Besim (Üsteğmen) 342
Besimtepe/Besimtepeler 117, 167-168, 170, 177, 325, 338-339, 341-342, 347, 370-372, 374, 399, 402
Beşige/Beşigeler 52, 56-57, 60, 63, 66, 68, 76, 142, 182-183, 186, 195, 456
Bigalı 65, 75, 98, 104, 112, 120, 126, 143, 155, 165, 169, 171, 177, 393, 476
Bigalı Kalesi 15-16
Birdwood (Korgeneral) 53, 99, 124, 128, 131, 136-137, 278-279, 290, 292, 307, 371, 390, 407, 425, 446-448, 450-451, 453
Boğazlar 5-6, 10, 13-14, 16
Bolayır 16-18, 49, 52, 60, 63, 66, 68, 76, 98, 127, 182-184, 186-187, 189, 194, 287-288, 299-301, 330, 385, 392-393, 456
Bomba Sırtı 171, 248, 250, 252, 255, 263, 279-281, 319, 332, 389, 438, 461, 469
Bombatepe (Hill 60) 360, 407, 416-417, 422, 424-429, 438-439, 442
Bouchet Redoupt (Buşe Tabyası) 219-220
Bozcaada 15, 18, 49, 59, 183

Bozok, Salih 460
Braithwaite, W.P. (Tuğgeneral) 55, 278
Bridges, W.T. (Tümgeneral) 99, 124, 129, 200
Bulgaristan 23, 443-444
Burhanettin (Yüzbaşı) 348
Büyük Arıburnu 103-104, 106, 128, 132, 136
Büyük İskender 13
Büyükanafarta 75, 289, 294, 297, 307, 329, 356, 362-363, 385, 432, 436, 456
Büyükanafarta Azmağı 103, 329
Büyükkemikli Burnu 294, 321, 329, 334, 350, 387
Byng (General) 410, 448

C Sahili 296, 305, 320, 350
Cafer Tayyar (Yarbay) 231, 244
Cebelitarık 439
Cemal Paşa 9
Cemil [Conk] (Yarbay) 273-274, 342-346, 348, 350, 352, 354, 399, 403, 433
Cemil Hakkı 462
Ceprat (Amiral) 56, 178
Cesaret Sırtları 241
Cesarettepe 119, 126, 145, 250, 255, 263, 269, 281, 309, 312, 314-317, 319, 325, 332, 335-336, 357, 389, 398, 461
Cevat Paşa (Albay) 18-21, 35-38, 62, 438, 456
Cevdet (Üsteğmen) 140
Cevdettepe 111-112, 140, 168-169
Cezayir 7
Cheshire Sırtı 381
Christian (Amiral) 324
Churchill, Winston 23-24, 39, 46-47, 285-286, 448
Clausewitz, Carl von 66
Coe, A.S. (Yarbay) 80, 91
Conkbayırı 71, 98, 100, 106, 108-109, 112, 113-114, 117-119, 121, 126-128, 130, 132, 137, 139, 143, 145-146, 148, 153, 162, 167-168, 169, 170-171, 173-175, 177, 208, 255, 290-294, 300, 302-304, 307, 308, 309, 312, 314-316, 324-326, 330, 335-352, 354, 357-358, 360, 369, 370-383, 385-386, 389-391, 393-394, 396-405, 417, 427, 436, 461, 477-478, 482
Conktepe 347, 358, 377, 401-402
Cox (General) 326, 328, 414, 416, 422, 424-425
Cribb, C. (Yüzbaşı) 252

Çakal Çayırı 368
Çakaldere 76, 104, 106-108, 128, 131, 137
Çam Burnu 15-16, 110, 112-113, 138, 169
Çamçak Pınarı/Çamcık Pınarı 374, 381, 417
Çamlı Tekke 330, 354, 356, 359-360, 362-363, 370, 417, 432, 482
Çamtepe 73, 75-76, 103-104, 289, 385
Çanakkale Boğazı 1, 4, 6-8, 11, 13-27, 30-32, 36, 38, 43, 45-50, 52, 56, 61-62, 70-71, 79, 171, 183, 191, 208, 457, 473
Çataldere 478
Çataltepe (Şüheda Tepesi) 144, 230
Çatlakdere 290, 307, 324, 326, 333-334
Çaylar Vadisi 166, 170, 477
Çementepe 117, 167, 177
Çimenlik 15-16, 32, 40
Çimentepe 117, 167, 170

Dağçeşme 362
Damakçılık Bayırı 325-326, 329, 355, 360, 362, 366, 367-368, 372, 390, 416
Darboğaz 14, 16, 25, 32, 34, 51

Dardanos 34, 40, 42
Davies 448
Değirmendere 408
Despot Limanı 435-436
Dikdere 119, 121, 279, 302, 478
Domuzdere 75, 77, 202, 215, 218, 228, 467
Domuzpınar Sırtı 240
Duckworth (Amiral) 15
Dukakinzade, Feridun 13
Düztepe 113-114, 117, 119-120, 126, 128, 143, 145-146, 167, 255, 291, 294, 302-303, 307, 309, 317, 325, 330, 336-337, 339, 341, 345-346, 372, 395, 398, 475, 478

Ece Limanı 75, 80, 289, 329, 362, 364, 366, 384, 386-387, 391, 412, 414
Eceabat 71, 76, 98, 104, 116, 194-195, 209, 289, 291
Edirne Sırtı 113, 123, 161, 197, 251, 478
Eğerlitepe 77, 147-148, 150-152, 154-155
Eğrikulak 417, 420
Enver Paşa 19, 30, 62, 64, 193, 210, 244, 257-261, 270, 273, 275, 299-300, 480
Erduran, Behçet Sabit 42, 44
Erenköy 19-20, 35-38, 41, 287, 436
Ertuğrul 11, 25, 73-74, 84-85, 86
Ertuğrul Koyu 55, 58, 73-74, 82, 84, 85-87, 90-93, 97, 306, 453, 474-475
Esat (Yarbay) 419, 431-433
Esat Paşa (Tuğgeneral) 63, 106, 115, 147-150, 153-155, 182, 189, 194-195, 202-204, 207-209, 261-262, 265-266, 268-269, 273-277, 300-304, 312-314, 329-330, 332-333, 336, 339, 341, 343-345, 347-349, 359, 394-398, 438, 460, 479-480, 482
Eskihisarlık 58, 71, 87, 93, 215, 479
Eskihisarlık Tepesi 73, 87, 199-200

Fahrettin Paşa [Altay] (Yarbay) 62-63, 147, 189-190, 207, 303, 395
Fahri (Teğmen) 42-43
Faik (Yüzbaşı) 76, 102, 108, 131, 140
Faik Paşa 232
Falkenhayn 9
Fanshawe (Tümgeneral) 410
Fatih Sultan Mehmet 13-15
Felek, Burhan 462
Fevzi Paşa [Çakmak] (Tuğgeneral) 234, 244, 302, 460
Fisher, John 24, 45
Fransa 3-4, 6, 11, 26, 48, 286, 443
Fuat (İstihkâm Yüzbaşı) 462
Fundalık Sırtı 113, 123, 161

Galip Bey (Binbaşı) 373, 375-376
Gazibaba Tepesi 296, 350
Gedikdere 279, 302
Gelibolu 14-15, 17-19, 23-24, 49-50, 52-54, 56-57, 61, 63-66, 70-71, 79, 98, 115, 126-127, 138, 185, 194-195, 197, 209, 241, 257, 261, 283, 285, 330, 404, 430, 435, 446, 449-450, 454, 457, 475
Girodon (Albay) 227
Godley, A. (Tümgeneral) 99, 124, 200, 307, 324, 371, 390
Goltz Paşa 435
Gouraud (General) 227
Göktepe 111-112
Gözcübaba Tepesi 73, 86
Gözcü, İsmet 464
Granet (General) 364
Gruparis (Teğmen) 309
Guepratte (Amiral) 33
Gümbürdek Bayırı 359
Gürer, Cevat Abbas 460

Hafız Kadri (Yarbay) 73, 97, 242
Haggard (Tuğgeneral) 322
Haintepe 76, 104, 108, 136, 171
Hakkı (Yüzbaşı) 37-38
Halil Bey (Yarbay) 361, 433
Halil Sami (Albay) 71, 80, 95-96, 109-110, 142-143, 149-151, 195, 202-203, 475
Halileli 34, 76
Halim 43
Halis Bey [Ataksor] (Yüzbaşı) 112-113, 123, 140, 161, 197
Halit ve Rıza Tepesi 280-281, 302, 310, 315, 325, 329, 332-334, 398
Hamdi (Yarbay) 301
Hamilton, Ian (General) 49-53, 55, 70, 79, 88, 91, 98, 124, 127, 130, 200, 220-222, 233, 238, 278-280, 285-286, 290-292, 293, 294-297, 306, 323-324, 363-365, 371, 383, 386-388, 390, 409-410, 414-415, 425, 430, 441-442, 444-446, 458, 473
Hammersley (General) 305, 323, 364-365, 409-410, 430
Hannay (Albay) 410
Harapkale Tepesi 73-74, 86, 202, 474-475
Hasan (Binbaşı) 43
Hasan (Üsteğmen) 42
Hasan Askeri (Albay) 227, 261
Hasan Cevdet Bey (Üsteğmen) 337, 347
Hasnun Galip 228
Havantepe (Kidney Hill) 410-411
Haydar [Alganer] (Binbaşı) 330
Haydartepe 111, 171
Hayri (Mülhak Teğmen) 337, 341, 359, 399
Hetman Çayırı 416, 419, 422
Hill, F.F. (General) 410
Hilmi Bey [Sanlıtop] (Yüzbaşı) 42-44
Hornby (Amiral) 16
Horne (General) 410
Hovik (Albay) 244
Hüseyin Avni Bey (Binbaşı) 116-117, 154, 170, 173
Hüseyin Nurettin (Yarbay) 179
Hüsnü (Asteğmen) 174

İbrahim Hayrettin (Asteğmen) 103, 109, 140, 144-145
İbrahim Bey (Yüzbaşı) 112, 122-123, 160-161
İbrikçe 142, 195, 354, 366, 416
İkiz Koyu 55, 58, 73, 82-84, 93, 95, 97
İmroz (Gökçeada) 54, 59, 61, 385, 388, 446, 451
İncebayır 113, 145, 171, 478
İngiltere 4, 6-7, 11, 24, 45-46, 48, 54, 59, 221, 284-286, 443, 450
  Çanakkale Komitesi 284-286, 443, 445-446
  Harp Meclisi 23, 25-26, 47, 53, 284
  Savaş Bakanlığı 70, 284, 445
İntepe 19
İrfan Bey (Yarbay) 75
İskenderiye 48
İskenderun 4, 449
İsmail Hakkı (Yarbay) 76
İsmail Hakkı (Yüzbaşı) 319
İsmailoğlu Tepesi 292, 294, 296-297, 306, 329, 344, 351-352, 360, 362, 364-365, 367-369, 386-388, 414-417, 420, 422-423, 429, 431-433, 461, 482
İsmet (Binbaşı) 75, 103, 114, 140, 145
İstanbul 1, 7-8, 14-16, 23, 25-27, 33, 45, 48-49, 155-156, 183, 191, 256-257, 261, 285-286, 298, 347, 384, 444
İstanbul Boğazı 62
İtilaf Devletleri 5, 11-12, 34, 45, 48, 57, 61, 182, 184, 283, 285-286, 298, 443-444, 458, 463, 467

İttifak Devletleri 284, 443
İzzettin Bey [Çalışlar] (Binbaşı) 114, 116, 120, 141, 143, 156, 158, 162-163, 165, 167, 194-195, 207, 211

Jackson (Amiral) 26
Joffre (General) 442, 444
Johnston, F.E. (Tuğgeneral) 326, 345

Kabaksırt 336
Kabatepe 17, 31, 46, 50-52, 56-57, 60-61, 63, 66, 70-71, 76, 98-101, 103-104, 106-110, 115-116, 119, 128-132, 134-137, 139, 148-151, 160, 176, 184, 186, 252-253, 264, 280, 289, 309, 332, 385, 391, 475-476
Kadıköy 63, 300
Kadri (Yüzbaşı) 350, 355, 411
Kadri Bey (Yarbay) 73, 97, 242
Kafkasya 8, 10, 443, 448
Kahire 49
Kakma Dağı 109, 142
Kala-i Sultaniye (Çimenlik Kalesi) 15
Kanal (The Cut) 323
Kanlıdere 86, 202, 218, 234, 236, 239-240, 311
Kanlısırt 99-100, 104, 113, 120-123, 125-126, 137, 157, 160-161, 165, 171, 248, 250-251, 253-255, 262, 264, 281, 309, 312-318, 320, 325, 332, 335-336, 339, 398, 401, 438-439, 461, 478
Kannengiesser (Albay) 203, 301, 330, 332, 339-343, 394, 399
Kansızdere 227, 236, 245
Kapanca 362, 411
Karacaoğlan Tepesi 73, 83-84
Karaçalı 309, 335
Karakol Dağı 292, 294, 322, 350-351, 355, 368
Karanfil Burnu 31, 75
Karantina 19
Karatepe 330
Karayörük Deresi 122-123, 161, 171
Kavakdere 121, 158, 262, 348
Kavaktepe 111, 121-122, 153, 158, 171, 360, 362, 365, 367, 384, 386, 407-408, 411, 415, 418, 428
Kavanagh (General) 410
Kayacık Ağılı 360, 367-368, 416-417, 419, 422-424, 426-427, 432, 461, 482
Kayacık Ağılı Deresi 367, 391
Kayalıtepe 77, 148, 150-151, 289, 300-301, 330, 332, 385, 392, 394
Kâzım Bey [İnanç] (Yarbay) 201, 258-259, 358, 456
Kâzım Bey [Karabekir] (Yarbay) 244, 311
Keçidere 231
Keklikdere 330
Kemal (Yüzbaşı) 228
Kemal Bey Tepesi 202, 227-228, 230, 240
Kemaldere 330
Kemalyeri 104, 112, 126, 137, 140, 145, 153, 161, 163, 165, 168, 171, 174, 207-208, 250, 254, 263, 273, 282, 313, 330, 343, 377, 396
Kenan (Foto Kenan) 462
Kenna (General) 423
Kepez 20, 25, 30, 33
Kerevizdere 73, 87, 202, 214, 217-218, 220, 222-224, 226-228, 230, 232, 234-235, 238-241, 243, 245-246, 281-283, 461
Kesikdere 119, 279
Keskintepe 310
Keşan 65, 69, 301
Keyes, Roger (Komodor) 33-34, 47, 442, 449

Kılıç Bayırı 112-113, 117, 119-120, 126, 128, 143, 167, 168-169, 291, 307, 315, 325, 478
Kırmızısırt 113, 123, 126, 165, 248, 250, 253, 263-264, 279, 313, 317, 438, 461
Kısırkaya 301
Kızıltoprak 203
Kızlarsırtı 74
Kilitbahir 14-17, 20, 25, 31-32, 35, 47-48, 50-52, 55, 57-58, 61, 63-64, 68-71, 79, 88, 94-95, 98, 127, 150-151, 183-184, 186, 190, 197, 215, 226, 269, 282, 287-289, 291, 294, 298, 305, 384, 392, 394
Kilya 104, 138, 156, 241, 289, 343-344, 384, 387, 391
Kilya Koyu 31, 298
Kilyatepe 127
Kireçtepe 289, 292, 294, 296, 306, 321-322, 329, 334, 344, 350-352, 355, 360, 362, 367-368, 375, 386, 407, 410-413, 415-418, 429, 439, 461, 482
Kiremit Dere 232, 242
Kirte 73, 75, 83, 148-150, 202, 214, 218-219, 222, 224, 232, 239, 243, 252, 282, 311, 457
Kirte Deresi 92, 212, 214, 225, 230, 239
Kitchener, Herbert 23-25, 47, 49, 51, 53, 70, 210, 222, 284-286, 291, 389, 409-410, 439, 441, 445-451
Kocaçeşme 63
Kocaçimen 52, 71, 98, 106, 113, 115-118, 126, 143, 145, 153, 167-169, 177, 262, 290-292, 294, 296, 300, 304, 307, 325-326, 336, 338-339, 341, 347, 352-354, 360, 368, 370-371, 374-375, 381-386, 390, 392-393, 398, 400, 407, 427, 467, 475, 477, 481
Kocaçimen Dağı 57, 114, 145, 167-168, 172, 177, 306-307, 341, 352
Kocaçimentepe 56, 100, 117, 145, 166, 167-168, 170, 172, 173-175, 177, 255, 262, 289-290, 292-294, 297, 303, 307, 309, 324-325, 330, 339, 343, 351, 354, 371-372, 381, 383, 385, 391, 417, 427, 477
Kocadere 64, 70, 98, 117, 120-121, 123, 148-149, 153, 156-158, 162-165, 170-171, 177, 330, 339, 348, 476
Kocadere Tepesi 177
Korku Deresi 162, 255, 264, 336, 461
Koyun Limanı 301
Köprülü Mehmet Paşa 15
Kördere 117, 119, 173-174, 177, 342, 345, 377, 402
Kösekale 16
Kudsi Bey Tepesi 227, 240
Kum Tepesi 323
Kumburnu 178
Kumkale 11, 15, 20, 25, 52, 56-57, 60, 63-64, 76, 178-182, 184, 186, 199, 456, 473
Kurt Geçidi (Kurt Gediği) 166, 338, 340-341, 343-344, 350, 399, 418
Kurtgözü 166, 175, 477
Kuruçeşme 301
Küçük Arıburnu 76, 104, 106-107, 128, 136, 171
Küçükanafarta
Küçükanafarta Azmağı 412
Küçükkemikli Burnu 294, 305, 323, 386-387
Küçükmehmetbey Tepesi 467
Kükürtlü Pınar 354, 417

Lahana Deresi 245
Lalebaba 252, 292, 321, 323, 366, 383, 416, 422-423
Lalebaba Tepesi 321, 323, 333

Lawrence (Tümgeneral) 410
Leane, R.L. (Yüzbaşı) 253
Liman Paşa bkz. Sanders, Liman von
Limni 48, 53-54, 59, 61, 307
Limpus, Arthur 8
Lindley, J.E. (Tümgeneral) 363, 410
Lisle, de (General) 231, 410, 414-415, 423, 429
Londra 24, 284, 442, 444-447, 449, 453
Ludendorff, Erich 1-2

MacLagan, Ewen Sinclair (Albay) 99, 120, 132
Mahmut Sabri (Binbaşı) 73, 86, 97, 216, 241-242, 474-475
Mahmuzsırt 280, 334
Mahmuztepe 303
Mahon (General) 367, 409-410, 412
Mallet, Louis 22-23
Maltepe 56-57, 98, 104, 115, 120, 126-127, 138, 148, 152, 157, 184, 194, 197, 208, 282, 289, 294, 298, 345, 386, 392, 475-476
Manş Denizi 21
Marshall (General) 423
Masırlıklar 412
Matikdere 117, 170, 177, 301, 330, 332, 467
Matthews (Yarbay) 81, 91
Maude, Stanley 410
Maydos 18, 63, 65, 98, 104, 110, 112, 115, 126-127, 169, 171, 193-194, 201, 391
Mazı Çukuru 166, 173-174
Medeni (Asteğmen) 140
Mehmet Ali Paşa (Yarbay) 77, 96, 232, 302, 436
Mehmet Çavuş 30
Mehmet Emin (Binbaşı) 123, 157-158, 163
Mehmet Hulusi Bey (Binbaşı) 347-348
Mehmet Kemal (Üsteğmen) 43
Mehmet Münir (Binbaşı) 339
Mehmet Nihat (Yüzbaşı) 38, 190, 212, 243
Mehmet Salih 147, 153
Menderes Nehri 178-179, 287
Merkeztepe 76, 104, 113, 126, 165, 248, 251, 264, 317, 332, 337, 389, 438, 461
Merten (Amiral) 19-20, 36-37
Messina 7
Mestantepe 292, 294, 296-297, 306, 321, 329, 334, 351, 359, 362, 365-369, 386-388, 416, 419, 422-423, 461
Mesudiye 34, 40, 43
Metcalf, John Savill 134-136
Mevsuf (Teğmen) 43
Mısır 24, 45-46, 54-55, 59, 407, 414, 448-450
Midilli 307, 309
Mithat (Asteğmen) 114, 140, 145, 478
Monash, J. (Tuğgeneral) 328
Mondros 178, 307, 448-449
Monro, Charles (General) 446-447, 450-451, 453
Moore (Yarbay) 368
Morto Koyu 55, 71, 73-74, 87, 93, 95, 199, 203, 218, 242
Mucip (Teğmen) 140, 478
Muharrem (Asteğmen) 104, 108, 140, 165
Mustafa (Asteğmen) 114, 145
Mustafa Kemal (Yarbay) 30, 115-118, 120, 122-123, 125, 141-157, 160-162, 165, 167-168, 170, 173-174, 177, 189, 193, 195-196, 204-209, 248, 250-255, 273, 275-278, 281, 302-304, 315, 317-320, 329, 333, 336-340, 346, 356-361, 366-367, 370, 373-375, 377-379, 381-382, 393-396, 398-401, 404, 417-419, 424, 430-433, 436, 442, 458-460, 469, 476-479, 482

Mülhman (Binbaşı) 203
Münip Bey (Yarbay) 408
Münip Bey Deresi 435

Nagues 228
Nail Bey 346
Naim Sırtı 360, 417, 427
Namazgâh 15, 32, 39-40
Nara Burnu 13, 15-16, 25, 31, 37
Nazmi (Yüzbaşı) 36-38
Nelson (Amiral) 35
Nicol (General) 410
Nicolai (Albay) 76, 180
Niş 444
Nogues (Yarbay) 178
Nuri (Asteğmen) 102
Nuri [Conker] 377, 396

Ocaktaşı Tepe 231
Ocean Beach (Okyanus Sahili) 294
Odesa 8-9, 10
Oniki Adalar 17
Orhaniye 11, 17, 25, 180
Overton (Binbaşı) 326, 328

Ömerkaptan Tepesi 88
Örenardı Vadisi 117, 164, 166, 174, 478
Özbay, Kemal 464

Palamutluk Sırtı 76, 104, 121, 128, 148-149, 152-153, 289, 385, 481
Papazın Bağı (The Vineyard) 438-439
Paris 4, 442
Paris, A. (Tümgeneral) 53, 79
Patton (General) 430
Peren Ovası 128
Perk, Kadri 22, 69
Peyton (General) 414, 416
Pınariçi Koyu 55, 58, 79-80, 82, 88, 91-94
Pırnartepe 294, 296-297, 321-322, 329, 334, 351-352, 365-366, 368, 386
Pilavtepe 310, 326, 329, 418
Pinnacle (Doruk) 371, 380
Pötrih (Yarbay) 350, 397, 433
Projektör Tepesi 411

Rafet (Albay) 230
Raymond (Binbaşı) 275-277
Recai (23. Alay Komutanı) 377
Reed, H.L. (General) 294, 296, 386
Refet (Albay) 436
Reşit Bey (Binbaşı) 336-338, 398-399
Robeck, de (Amiral) 31-34, 52, 323, 442, 449, 473
Robertson, William 453
Romanya 24
Roux, Charles 226
Ruef (Albay) 178
Rumeli Hamidiye 32, 39-40
Rumeli Mecidiye 32, 40, 42-45
Russel (General) 390
Rusya 2, 5-6, 8-9, 14, 24, 48, 283, 286
Ruşen Eşref [Ünaydın] 117, 144, 147, 151, 153-154, 162, 168, 432, 469
Rüştü (Albay) 313-314, 318

S Sahili (Morto Koyu) 55, 58-59, 87
Sadler, Hayes (Albay) 33
Saffet [Pozantı] (Üsteğmen) 253-255
Saim (Teğmen) 43
Saim [Önhon] 377
Saip Bey (Binbaşı) 121-123, 148-149, 153, 158, 160-161
Salih (Üsteğmen) 168
Salim Bey Çiftliği 204
Samson 86
Sancaktepe 140, 171, 174
Sanders, Liman von (Mareşal) 2, 10, 60, 62, 64-66, 68-71, 93-94, 138, 182-183, 186-194, 201, 203, 209, 212-213, 243-244, 257, 260-261, 270, 273-

277, 299-300, 335, 342, 354, 356, 358-360, 370, 382, 391, 393-394, 397, 424, 430, 435, 439, 456, 460
Sandıklı Tepesi 202
Sarafim Çiftliği 63, 71, 75, 77, 81, 94-95, 149, 261
Sarıtepe 17, 73, 79, 81-82, 202
Sarıburun 148
Sarıkamış 5
Saros Körfezi 50, 52, 55, 57, 60, 65, 68-69, 76, 142, 182, 186-190, 201, 204, 259, 299-301, 309, 330, 334-335, 344, 352-354, 360, 385, 392-394, 435, 457
Sazlıdere 290, 302-304, 307, 309, 317, 329-330, 333, 335-338, 347, 391, 393, 395, 398, 402, 475
Schack (Amiral) 20-21
Seddülbahir 11, 18, 20, 25, 50-52, 55-61, 63-64, 66, 69, 71, 73-74, 77, 79-80, 86, 88-90, 92-98, 127, 143, 149-150, 178, 184-186, 190, 192, 197, 199-204, 209-210, 212, 213, 214-215, 218, 221-222, 226, 230, 234, 238, 241, 243-244, 248, 258-259, 263, 268-269, 273, 280-283, 287-288, 291, 298, 301, 304, 309, 311-312, 317, 384-385, 392, 394, 404, 407, 414, 438-441, 444, 447-448, 450-451, 453, 457, 460, 466, 473-475, 479
Seddülbahir Kalesi 11, 15, 73, 86
Seeckt, von 193
Selahattin Bey (Yarbay) 20, 62, 190, 244, 362, 433
Selanik 4, 25, 53, 439, 444-445, 447, 453, 458
Semertepe 76
Serçetepe 314-315
Servet Bey 346
Seyit (Onbaşı) 42-43
Sezen, Tosun 44
Sırbistan 2, 24, 443-445, 447-449, 467
Sitwell (General) 322, 410
Sivli 355, 393, 418-419, 431-432, 436, 482
Sivritepe (Jephson's Post) 355, 410-412
Skeen (Yarbay) 290
Sodenstern, von (Albay) 203-204, 213-214
Soğanlı 20, 43
Soğanlıdere 17, 75, 214-216, 224, 236, 241-243, 399, 480
Softatepe 292, 294, 296, 321-323, 329, 333-334, 344, 350, 410, 416
Souchon, Wilhelm (Amiral) 8-9, 23, 473
Stopford, Frederick (Tümgeneral) 291, 294-297, 305-306, 320, 323-324, 363-365, 383, 386-388, 409-410, 414, 429-430, 445
Subaşı 202
Sultanhisar (daha sonra Kumkale) 15
Susakkuyu 416, 425-426
Suyatağı 118-119, 121, 132, 163, 168, 173-174, 377, 477-478
Suvla 18, 50, 289, 291-292, 303, 305, 321, 335, 355, 363, 441, 452
Sülecik 362, 366-367, 416, 433
Süleyman (Asteğmen) 377
Süleyman (Başçavuş) 104, 109, 140
Süleyman Şakir (Albay) 236, 245-247
Süngü Bayırı 160, 264

Şahin Sırtı 100, 324, 326, 328, 334, 336-339, 342-343, 345-347, 371-374, 376, 378, 380, 382-383, 390-391, 398-400, 402, 404, 417, 438

Şahin Tepesi 418
Şahindere 241
Şapkatepe 280
Şarköy 17
Şefik Bey [Aker] (Yarbay) 70, 75, 102, 108, 110-114, 121-123, 125, 133, 138-143, 146, 154, 156, 160-161, 167-168, 172-173, 196, 205, 319, 359, 461, 478-479
Şehitler Tepesi 159, 253, 255
Şerif (Binbaşı) 73, 97
Şevki (Yarbay) 205

Taraklı 63
Taşlıtepe 217
Tayfur 63, 65, 301, 334, 435
Taylor Geçidi 390
Tekke Koyu 55, 73-74, 82-84, 86, 93, 149, 453, 475
Tekketepe 289, 292, 294, 296, 306-307, 360, 362, 365-368, 384-388, 407-48, 411, 415, 418, 428
Tel Koyu 73
Telefondere 117, 170, 177
Tenker 19-20
Tenkerdere 204
Tevfikiye 76
Tiryandafil Çiftliği 240
Thursby, Cecil (Tuğamiral) 56, 100, 131, 136
Tombabahçe 87
Top Bayırı 112, 168-169, 330
Topçular Sırtı 109, 139, 168, 174, 313
Topsırtı 130
Trakya 13, 16-17, 66, 69, 392, 438, 465
Trommer Paşa (Tuğgeneral) 234, 244, 302
Tullock (Yüzbaşı) 146
Turşunköy 63, 412, 418, 432, 482
Tuz Gölü 50, 294, 303, 305, 323, 351, 383, 422

Uçmaktepe 360
Unwin, Edward (Deniz Binbaşı) 90, 306
Usedom, von (Amiral) 300
Uzundere 163
Uzunköprü 260
Uzunsırt 145

V Sahili (Ertuğrul Koyu) 55, 58-59, 85
Vehbi Efendi 140
Vehip Paşa 234, 243-244, 300, 302, 312, 343-344, 349, 438

W Sahili (Tekke Koyu) 55, 58-59, 83
Weber Paşa (General) 64, 178, 180-181, 204, 218, 231-232, 234, 243-244, 479
Wehrle (Albay) 19
Wemyss (Amiral) 56
Weston, A.G. Hunter (General) 53, 79, 90-91, 200
White (Yarbay) 315-316
Willmer (Yarbay) 301, 329, 333, 334, 341, 343-344, 354, 356, 362, 391, 396, 411-412, 430, 433
Winton (General) 410

X Sahili (İkiz Koy) 55, 58-59, 82

Y Sahili (Pınariçi Koyu) 55, 58-59, 79-81
Yahya Çavuş 97, 474-475
Yakup Şevki (Albay) 436
Yalçıtepe 86, 88, 93, 200, 202-203, 218
Yalova 104, 353, 393, 456
Yassıtepe 202-203, 215-216, 234-235, 240-241, 245, 311, 362
Yaylatepe 326, 329, 333-334, 336
Yayvantepe 417
Yazman, Mehmet Şevki 174
Yeniköy 63, 179, 299-301, 456
Yenişehir 63, 178

Yerlisu 301
Yeşiltarla 159, 171, 281
Yıldırım Beyazıt 14
Yılgın Burnu 365-366
Yılgıntepe 297
Yukarı Kapanca 411
Yunanistan 6, 13, 22-24, 444, 449
Yusuf (Telemetreci) 43
Yusuf Kenan (Yüzbaşı) 83, 92, 97
Yusufçuktepe (Scimitar Hill) 292, 394, 360, 362, 366-369, 383, 416, 419-420, 423-424, 432
Yükseksırt 108-109, 117, 126, 162, 167, 251, 263, 281, 314-315, 325, 336, 461, 475
Yüzbaşı Süreyya Sırtı 235
Yüzbaşı Şevki Sırtı 88, 219, 235

Z Sahili 56, 98
Zeki [Doğan] 377
Zeki Efendi [Soydemir] (Yüzbaşı) 119, 146, 166, 173, 477-478
Zeytinbayır 87
Zeytinlik 76, 109, 142
Zığındere 81-83, 92, 95-97, 148-150, 202, 214-215, 220, 224, 230-234, 239-240, 243, 282, 311, 439-440, 461
Zığındere Ağzı 73, 75, 80-82, 92-93, 150, 200, 202
Ziya Bey (Yüzbaşı) 140, 478

ÇANAKKALE SAVAŞI DİZİSİ - 25

Çanakkale Savaşı'nın stratejik, operasyonel ve taktik planlamaları hangi düşüncelerle yapıldı, nasıl uygulandı? İtilaf tarafı ve Türk tarafı savaşa nasıl hazırlandı, elindeki kuvveti nasıl kullandı, olanakları arasındaki orantısızlık, elde ettikleri sonuçlara nasıl yansıdı? Tek tek muharebelerde hangi dikkate değer olaylar yaşandı?

Hayatını Çanakkale Savaşı'nın muharebe coğrafyasını adım adım incelemeye ve komutanından erine dek savaşa katılmış askerlerimizi isim isim araştırmaya adayan Şahin Aldoğan, yarım asırdır sürdürdüğü çalışmalardan süzdüğü değerlendirmeleri okurla paylaşıyor. Her bir çarpışmanın özetlenip İtilaf tarafı ve Türk tarafı olarak ayrı ayrı ve ayrıntısıyla değerlendirdiği kitapta, kafalarda soru işareti olarak kalmaya devam edenler dahil, birçok olaya ilişkin bilgi ve tecrübe dolu yorumlar okurla buluşuyor. Başta Mustafa Kemal olmak üzere kişisel inisiyatifleriyle yurt savunmasını kahramanlık düzeyine çıkararak bu zaferi bize armağan edenlerin anıları onurlandırılıyor.

Bu kitabın okuru, Türk yayıncılığı açısından yeni bir uygulamadan yararlanacak: İlgili sayfadaki karekodu okutup muharebelere dair harita ve krokilerin renkli ve istediği ölçüde büyütebileceği versiyonuna ulaşarak kırk beş görseli yakından inceleyebilecek.

Çanakkale Savaşı Dizimizin Diğer Kitapları:

1- Arıburnu Çıkarma
2- Gelibolu Osmanlı Harekâtı
3- Arıburnu 1915
4- Gelibolu 1915
5- Gelibolu Günlükleri
6- Anafartalar Ağustos Taarruzu
7- Atatürk ve Çanakkale'nin Komutanları
8- Arıburnu'nun İlk Müdafaası
9- 1915 Baharında Çanakkale
10- Çanakkale 1915
11- Cesarettepe Çanakkale'de Anzak Trajedisi
12- Çanakkale: Yeni Zelandalıların Öyküsü
13- Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülâkat
14- Çanakkale Üzerinde Bir Şahin
15- Çanakkale Denizaltı Savaşı
16- Çanakkale Zığındere
17- Gelibolu Savunması
18- Çanakkale Boğaz Savunması
19- Çanakkale Günlükleri
20- Çıkarmadan Tahliyeye
21- Çanakkale'de Ateş Altında
22- Çanakkale'de Savaşan İngiliz Alayları
23- Çanakkale Savaşı: Ateş Altında Komuta
24- Çanakkale'de 36 Gün
25- Çanakkale Muharebeleri - Anlatım ve Değerlendirme

9 786254 059803